

KOLME KRIISIÄ JA KANSALLISET RAHAPELIT

YHTEISKUNNALLISTEN MURROSKAUSIEN VAIKUTUS SUOMALAISEN RAHAPELIJÄRJESTELMÄN MUOTOUTUMISEEN

Jukka Ahonen

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen luentosalissa 13
perjantaina 25. tammikuuta 2019 klo 12.

Helsinki 2019

ISBN 978-951-51-4777-6 (nid.)
ISBN 978-951-51-4778-3 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2019

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisen rahapelijärjestelmän historiallista muotoutumista kiinnittäen erityishuomiota rahapeliin laillistamiseen liittyneisiin eitaloudellisiin tekijöihin. Rahapelijärjestelmän kehittymistä tarkastellaan kolmen yhteiskunnalliseksi murrokseksi hahmottuvan ajankohdan näkökulmasta: Ensinnäkin veikkaustoiminnan aloittaminen talvisodan vuonna 1940 sekä sitä seuranneet jatkosota ja vuosikymmenen lopun ”vaaran vuodet”, jolloin suomalaisten peliyhtiöiden Veikkaustoimiston ja Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkostot muotoutuivat muiden toimien lisäksi kansalaisten mielialoja ja käyttäytymistä valvoviksi organisaatioiksi. Toinen ajanjakso on loton ripeä valmisteluprosessi sisä- ja ulkopoliittisesti kuohuvan vuoden 1970 aikana sekä sitä seurannut voimakkaan yhteiskunnallisen konsensuskehityksen aika, jolloin loton pelaamisesta tuli laajojen kansankerrosten säännöllinen harrastus. Kolmannen murrosajan muodostaa 1990-luvun alun lama. Silloin rahapelitarjontaa laajennettiin edellisen vuosikymmenen rahamarkkinoiden vapauttamisen hengessä kasinopelaamisen ihanteen suuntaan ja rahapeliuottoja alettiin käyttää laman aikaisen leikkaus- ja säästöpolitiikan tukena.

Tutkimuksen tulokseksi hahmottuu ensinnäkin se, että taloudellisten tekijöiden lisäksi rahapelaamisen yhteiskunnallisia paineita purkava ja vallitsevaa järjestelmää säilyttävä luonne toimi rahapeliin laillistamisen motiivina ja että sitä käytettiin edellä mainittujen kriisikausien aiheuttaman levottomuuden rauhoittamiseen. Tämä koskee erityisesti kahta ensimmäistä murroskautta, jolloin ääriivasemistuksen toiminta oli keskeinen osa yhteiskunnan levottomuutta. Teoreettisesta näkökulmasta rahapelaamista paineita purkavana ilmiönä tarkastellaan tutkimuksessa käyttäen erityisesti Edward Devereux’n näkemystä rahapelaamisesta kapitalistisen yhteiskunnan varoventtiilinä. Rahapelaamisen tarkastelua vallitsevaa järjestelmää säilyttävänä ilmiönä puolestaan syvennetään käyttäen sosiaalipsykologista järjestelmän oikeuttamisen teoriaa.

Yhteiskuntajärjestyksen säilyttämisen näkökulmasta aukeaa myös toinen keskeinen tutkimustulos: Rahapeliin laillistamisen tai pelituottojen käytön suuntaamisen taustalla ovat kaikkina kolmena murros kautena merkittäväällä tavalla vaikuttaneet valta-asemaan pyrkineet miehiset eliittiryhmät, joiden tavoitteiden ja ylivalan legitimointiin myös laillistetut rahapelit ovat omalta osaltaan ja omalla tavallaan liittyneet. Ylivaltaa on tuettu myös propagandalla, jonka ansiosta suomalaiset on opetettu mieltämään kotimaisten rahapeliin pelaaminen osana kansalliseksi kansalaiseksi kasvamista ja uhrautumisena isänmaan selviytymisen puolesta. 1940-luvulla miesrintaman muodostivat talvisodan hengessä toimineet aseveljet, 1970-luvulla asevelihengen ja uuden ulkopoliittisen suuntauksen ihanteet

yhdistäneet aseveliveteraanit, ”Kekkosen miehet”, ja 1990-luvulla valtiovarainministeriön virkamiehet ja ministerit, sotaveteraanien pojat, jotka ihailivat militaristisia perinteitä ja väkivaltaisia ongelmanratkaisumenetelmiä. Yhteiskunnan pelastajiksi uhkaavilta kaaosvoimilta itsensä mieltäneiden miesliittojen tarkastelua syvennetään tutkimuksessa käyttäen hegemonisen maskuliinisuuden teoriaa, joka tutkii miesten ylivallan ideologista rakentumista länsimaisissa yhteiskunnissa.

Tutkimustuloksena esitetään myös tulkinta, jonka mukaan vuonna 2017 tapahtunut, yleiseurooppalaisesta kehityksestä poikkeava rahapelien yksinoikeusjärjestelmän tiukentaminen saa osaselityksensä suomalaisen järjestelmän muotoutumisesta ja kasvamisesta kansallista olemassaoloa ja perinteisiin arvoihin perustunutta yhteiskuntajärjestystä uhanneiden kriisien kautta. Historiallisesti rahapelit ja niitä toteuttaneet organisaatiot ovat kietoutuneet läheisesti pelien lailistamisen taustalla merkittävästi vaikuttaneisiin, yhteiskuntajärjestystä puolustaneisiin ja konflikteja säädelleisiin valtaverkostoihin sekä niiden pyrkimyksiin vaikuttaa kansalaisten mielialaan ja käyttäytymiseen.

Tutkimuksessa käytetään monipuolista lähdemateriaalia sekä nykyaikaiselle historian tutkimukselle ominaista lähteiden lukemistapaa, jossa tulkinta ja tutkijan omakohtainen eläytyminen nousevat lähteiden alkuperän ja niiden syntyyn vaikuttavien tekijöiden selvittämisen ihanteiden täydentäjiksi. Monimuotoista lähdemateriaalia käyttäen rahapelaaminen kontekstualisoidaan mahdollisimman laajaksi osaksi kulloinkin tutkittavana olevan aikakauden poliittista ja taloudellista ympäristöä.

ABSTRACT

The study analyzes the historical formation of the Finnish gambling system with particular focus on non-economic factors related to the legalization of gambling. The development of the gambling system is examined from the perspective of three periods which turn out to be critical turning points in society. Firstly, the start of football pools during the year of the Winter War, 1940, and the subsequent Continuation War, and the “years of danger” at the end of the decade, when the agent networks of Finnish gambling corporations Veikkaustoimisto and Raha-automaattiyhdistys became organizations that monitored the moods and behaviors of citizens, in addition to their other functions. The second period was the rapid preparatory process of the lottery (Lotto) in 1970, a year of turbulent internal and foreign policy, and the subsequent period of strong social consensus development, when playing the lottery became a regular hobby of broad sections of the population. The third period of change was the recession of the 1990s. In the spirit of the liberalization of the financial markets of the previous decade, the range of gambling offered was expanded at that time toward the casino gambling ideal and gambling profits began to be used as a support of the austerity policies during the recession.

The research showed that in addition to economic factors, one motive for the legalization of gambling was the nature of gambling, which relieves societal pressures and preserves the prevailing system; gambling was used to calm down the turmoil caused by the aforementioned crises. This applies especially to the first two periods of change, in which the activities of the extreme left were a key part of the societal unrest. From a theoretical perspective, gambling as a phenomenon that relieves societal pressures is examined in the study using Edward Devereux’s view, in particular, of gambling as a safety valve of a capitalist society. Gambling as a phenomenon that preserves the prevailing system is explored in greater depth using the system justification theory of social psychology.

A second key research finding is also revealed from the perspective of preserving social order. Behind the scenes, during all three periods of social change the people who have significantly influenced the legalization of gambling or the directing of the use of gambling profits have been male-dominated elite groups that were seeking power; for its part, legalized gambling has been related to the legitimization of their goals and dominance in its own way. Another way of sustaining a dominant position has been propaganda; as a result, Finnish people have been taught to believe that gambling with Finnish gambling systems is a part of becoming a respectable citizen and a sacrifice for the survival of the country. In the 1940s the cadre of men consisted of comrades in arms acting in the spirit of the Winter War; in the 1970s they were fellow veterans united by a spirit of comradeship and the

ideals of a new direction in foreign policy, “Kekkonen’s men”; and in the 1990s they were the officials and ministers of the Ministry of Finance, sons of war veterans, who admired militarist traditions and violent means of solving problems. The study takes a deeper look at these man unions, who perceive themselves as saviors of society from the threatening power of chaos using the theory of hegemonic masculinity, which explores the ideological construction of male supremacy in Western societies.

One of the results posited in the study is an interpretation according to which the strengthening of the gambling monopoly in 2017, which deviates from the European-wide development, can be partly explained by the historical formation and growth of the Finnish system through crises that threatened national existence and a social order based on traditional values. Historically, gambling and the organizations that have implemented it have been closely linked with the power networks that have significant influence on its legalization, defend the social order, and regulate conflict, as well as with their efforts to affect the mood and behavior of citizens.

The study makes use of a variety of source material and a way of reading sources that is characteristic of modern historical research, in which interpretation and the researcher’s personal insight rise to complement the ideals of investigating the origin of sources and the factors that influence their emergence. Using diverse source material, gambling is contextualized as broadly as possible as part of the political and economic environment of each period under study.

ESIPUHE

Tämän väitöskirjan saattaminen ensimmäisistä tekstihahmotelmista valmiiksi kirjaksi kesti noin neljä vuotta. Haluan esittää kiitokset henkilöille, jotka myötävaikuttivat merkittävällä tavalla väitöskirjan valmistumiseen näiden vuosien aikana. Korvaamaton kiitos kuuluu työni ohjaajalle professori Juha Siltalalle, joka uskoi alusta lähtien rohkeisiin tutkimushypoteeseihini ja jaksoi kannustaa silloinkin, kun oma usko oli vaarassa loppua. Kiitän lämpimästi myös työni toista ohjaajaa, nyt jo eläkkeelle siirtynyttä professori Markku Kuismaa, jonka maanläheiset taloushistorioitsijan näkemykset muodostivat hedelmällisen vastapainon Juha Siltalan räiskyville ja ehtymättömille kommenteille.

Suomen ja Pohjoismaiden historian tutkimuseminaarissa minulla oli ainutkertainen tilaisuus saada säännöllistä palautetta myös kolmelta muulta seminaaria ohjanneelta henkilöltä. Kiitän kannustavista ja positiivisen kriittisistä kommentista professori Anu Lahtista, professori Niklas Jensen-Erikseniä ja yliopistonlehtori Panu Pulmaa. Kiitän myös kaikkia tutkimuseminaariin osallistuneita ja työni edistymistä arvioineita jatko-opiskelijoita. Heistä erityiskiitoksen suuntaan Jouni Lavikaiselle, Maiju Wuokolle, Anitra Komulaiselle ja Henri Hannulalle, jotka työlleni erityisesti valittuina kommentaattoreina syventyivät yksityiskohtaisesti teksteihini. Heidän kommenteillaan oli merkittävää vaikutusta tutkimustyöni etenemiseen.

Kiitän myös professori Jaakko Suomista ja professori Antti Häkkistä suostumisesta väitöskirjani esitarkastajiksi ja heidän laatimistaan asiantuntevista esitarkastuslausunnoista. Olen pyrkinyt parhaani mukaan huomioimaan heidän lausuntojaan väitöskirjan lopullisessa versiossa. Olen myös iloinen, että Jaakko Suominen lupautui vastaväittäjäkseni.

Vuosien varrella minulla on ollut ilo tutustua moniin rahapelitutkijoihin. Vuonna 2017 suomalaisen rahapelaamisen historiasta väitelleen Riitta Matilaisen vaikutus sekä hänen omien tutkimustensa että käymiemme keskustelujen ansiosta oli väitöskirjani kannalta keskeinen. Riitta myös luki ja kommentoi tekstejäni. Käymissämme keskusteluissa Riitalta saamallani kannustuksella oli suuri merkitys siihen, että jaksoin viedä väitöskirjaprojektini loppuun asti. Suuntaan kiitokseni myös Jani Selinille, joka toimi väitöskirjani ”ylimääräisenä esitarkastajana” ja kannusti monin tavoin matkan varrella. Kiitän myös Maria Heiskasta, Antti Myllymaata ja Michael Egereriä, jotka kommentoivat työtäni järjestämässämme väitöskirja -työpajassa. Lämpimät kiitokset myös Tanja Hirschovits-Gerzille ja Tuukka Tammelle työskentelystä yhteisessä rahapelaamisen tutkimusprojektissa. Se sijoittui osittain samoille vuosille väitöskirjatyöskentelyni kanssa ja syvensi tutkimukseni näkökulmia merkittävällä tavalla. Kiitän myös Johanna

Järvinen-Tassopoulosta rahapelaamisen tutkimuskirjallisuuden lainaamisesta käyttöni. Lisäksi kiitän rahapelitutkimuksen dosenttia Pauliina Raentoa. Hänen esityksistään ja käymistämme keskusteluista minulle aikoinaan valkeni, että rahapelaamista voi tutkia myös rohkeista ja yllättävistä näkökulmista.

Tutkimustyöni yhteydessä käytin monia arkistoja ja otin tutkimukseeni liittyen useasti yhteyttä nyt jo itsenäisinä pelinjärjestäjinä toimintansa lopettaneisiin Veikkaukseen ja Raha-automaattiyhdistykseen. Haluan osoittaa erittäin suuren kiitoksen entisen Veikkaus Oy:n arkistonhoitaja Petri Steniukselle. Petrin Veikkauksen historian tuntemus ja suuri avuliaisuus lähdemateriaalin etsimisen yhteydessä oli työssäni korvaamaton apu. Entisen Raha-automaattiyhdistyksen työntekijöistä haluan kiittää Anssi Airasta, Mari Kauppista ja Anu Hyvöstä. Lisäksi osoitan kiitokset Suomen Urheilumuseon Ossi Viidalle ja Kalle Rantalalle sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Juha Nirkolle erinomaisesta arkistopalvelusta.

Olen saanut työhöni taloudellista tukea Alkoholitutkimussäätiöltä. Työn valmisteluvaiheessa minua tuki Pelitoiminnan tutkimussäätiö ja viimeistelyvaiheessa Helsingin yliopisto. Kiitän Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtajaa Tomi Lintosta sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Päihteet ja riippuvuus -yksikön päällikköinä toimineita Pia Mäkelää ja Pekka Hakkaraista siitä, että sain Päihteet ja riippuvuudet -yksikössä käyttöni erinomaisen työpisteen koko tutkimusprosessin ajaksi. Kiitän myös koko yksikön henkilökuntaa upeasta työilmapiiristä, vilpittömästä kiinnostuksesta tutkimustyötäni kohtaan sekä unohtumattomista keskiviikkokahveista.

Lopuksi kiitän vaimoani Maaritia ja tytärtäni Pihlaa suuresta kärsivällisyydestä. Varsinkin väitöskirjatyön loppuvaiheessa olen ollut liian usein poissa silloin, kun olisi pitänyt olla läsnä.

Helsingissä joulukuussa 2018

Jukka Ahonen

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	11
1.1	Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja tutkimuskysymykset.....	15
1.2	Tutkimuksen menetelmät ja lähdeaineistot sekä sijoittuminen tutkimuskenttään	20
2	1940-LUVUN HENKINEN LIIKEKANNALLEPANO JA KOMMUNISMIN KUKISTAMINEN	30
2.1	Suomalainen ”tippaus” – välirauhan paine rahapeli­hankkeen laukaisijana	30
2.2	Veikkaus ja urheilevan kansakunnan moraali	38
2.3	Veikkauksen suosio sotavuosina	41
2.4	Veikkausmainonta osana sotapropagandaa.....	43
2.5	Rintamaveikkaus ja propagandakoneisto	55
2.6	Veikkaus ja rauhaan paluun vaaralliset vuodet	64
2.7	Veikkausmainonta vaaran vuosina	75
2.8	Jalkapalloveikkaus jälleenrakentavassa maassa.....	80
2.9	Raha-automaattiyhdistyksen sota ja rauhaan paluu	94
2.10	Aseveljet asialla – Isänmaallinen uhrimieli ja yhteiskunnallinen järjestys suomalaisen rahapeli­järjestelmän eetoksena	108
3	1970-LUKU: KUOHUNNASTA KONSENSUKSEEN – LOTTO-TYTTÖ LOISTAA HARMAUDEN KESKELLÄ.....	119
3.1	Prologi: Miljoonavoitto syrjäseudulle.....	119
3.2	Suomi – varhainen lottomaa	122
3.3	Lotto ja Suomen edistysellinen tulevaisuus	127
3.4	”Uudet veikkausmuodot” valtion lisäbudjettiin.....	136
3.5	Yhteiskunnallisen tilanteen kiristyminen ja arpajaislain muutosesitys.....	142
3.6	Kriisi hellittää lottomyllyn pyöriessä	161
3.7	Asevelihengen uudet tuulahdukset ja ”Kekkosen miehet”	177
3.8	Lottovoittajien tarinat yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden propagandana....	186
3.9	Lotto suomalaisten arkipäivässä.....	208
3.10	Lotto-tyttö ja kansallinen yksimielisyys	223
3.11	Epilogi: Lottovoitolla vauhtia säätykiertoon	241
4	1990-LUVUN LAMA – KILPAILUVALTION TALOUDELLINEN PUOLUSTUSTAISTELU.....	243
4.1	Prologi: Sailaksen lista ja ”pelimonopoli­en voitonjaon muutokset”	243
4.2	Taloudellinen lama ja suomalaisen konsensusyhteiskunnan muodonmuutos..	245
4.3	Rahapeliyhtiöt lamatalkoissa	259

4.4	Rahapelit ja yrittäjähengen sisäänajo	289
4.5	Isänmaan uusi puolustustaistelu	323
4.6	Epilogi: Aseveliveikkaajan paluu.....	339
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	351
	LÄHTEET	358

1 JOHDANTO

Vuoden 2017 alussa kolme aikaisempaa suomalaista rahapeliyhteisöä – Veikkaus, Raha-automaattiyhdistys (RAY) ja Fintoto – yhdistettiin uudeksi rahapeliyhtiöksi Veikkaus Oy:ksi. Yhdistettyään kolme aikaisempaa toimijaa yhdeksi valtion monopoliksi Suomi kulkee täysin eri suuntaan kuin useimmat Euroopan maat, joissa pelimarkkinoita on avattu yhä enemmän myös yksityisille toimijoille.¹ Myös Ruotsissa, jossa valtio omistaa tai hallinnoi kaikkia merkittäviä rahapeliyhteisöjä, on päätetty siirtyä avoimempaan lisenssijärjestelmään.²

Yleiseurooppalainen trendi monopolitoimijoista kohti monimuotoisempaa lisenssitoimijuutta noudattaa esimerkiksi hollantilaisen sosiologin Sytze Kingman tunnetun rahapelieregulaatiomallin mukaista kehitystä.³ Kingma on kuitenkin korostanut, että eri maissa havaittavissa olevat poikkeamat ja eriaikaisuudet ovat selitettävissä kullekin maalle erityisillä historiallis-sociologisilla syillä.⁴ Tällä perusteella arvioiden suomalaisen rahapelijärjestelmän poikkeava suuntaus voitaisiin kenties ainakin osittain selittää sen erityislaatuksella historiallisella kehityksellä.

Kuvatessaan veikkauksen (1940) ja loton (1971) käyttöönottoa kirjoittamassaan Veikkaus Oy:n historiikissa *Markat miljooniksi: Puoli vuosisataa suomalaista veikkausta* (1990) Heikki Ylikangas nostaa keskeisimmäksi syyksi pelien laillistamiselle valtiovallan rahantarpeen, mutta toteaa kuitenkin kummankin pelimuodon kohdalla selityksen olevan riittämätön. Ylikangas täydentää selitystä liittämällä kyseisten pelien aloittamisen merkittäviin yhteiskunnallisiin murrosvaiheisiin, mutta pysähtyy kuitenkin analyysissään tilanteeseen, jossa perimmäiset syyt – Ylikankaan omaa ilmaisua lainaten – jäävät ”lähteissä hämärän peittoon”.⁵ Ylikangas harmittelee, että rahapelitoiminnan ja rahapelijärjestelmän kehittymisestä muotoutuu keskeisten virallislähteiden perusteella kuivahko kuva, joka ei kaikilta osiltaan näytä mitenkään itsestään selvästi ja tyhjentävästi liittyvän yhteiskunnan taloudellisiin käännteisiin. Raha, sen puute tai käyttämisen tarve ovat tosia ja uskottavia toiminnan perusteita, mutta toisaalta niillä voidaan selittää lähes kaikkia yhteiskunnallisia ilmiöitä lähes kaikkina rahatalouden aikoina.

Tässä väitöskirjatutkimuksessa tartutaan suomalaisen rahapelaamisen historian hämäräin lähteiden ja osittaistotuuksien asettamaan haasteeseen. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaisia tekijöitä suomalaisen rahapelijärjestelmän

1 Kuuluvainen & Ranki 2014, 68.

2 Ks. Svensk författningssamling SFS 2018:1138.

3 Kingma 2008b, 447–449.

4 Kingma 2015a.

5 Ylikangas 1990, 9–29, 150–159, 236.

muotoutumisessa ja rahapelaamisen yleisessä hyväksyttävyydessä on hahmotettavissa puhtaasti rahaan ja taloudellisiin asioihin liittyvien tekijöiden ohella. Tässä tarkastelussa keskitetään huomio suomalaisen yhteiskunnan poliittisen ja taloudellisen kehityksen erityispiirteisiin, jotka ovat muotoutuneet sekä sisäisten että ulkoisten ristiriitojen paineessa.

Tarkastelun keskiöön nostetaan kolme yhteiskunnallista kriisivaihetta, jotka olivat merkittäviä myös suomalaisen rahapelijärjestelmän kehittymisen kannalta. Näistä kahden ensimmäisen valintaan vaikuttavat oleellisesti Veikkauksen historiateoksen antamat virikkeet. Ensimmäisessä vaiheessa syntyi ja muotoutui suomalaisen rahapelijärjestelmän ydin. Vuonna 1938 toimintansa aloittaneen Raha-automaattiyhdistyksen ja vuonna 1940 perustetun Oy Tippaustoimisto Ab:n (myöhemmin Veikkaustoimisto Oy/Veikkaus Oy) yhteiskunnallinen merkitys ja toimintaperiaatteet jalostuivat pitkälti sotavuosien ja 1940-luvun lopun ”vaaran vuosien” vaikutuksesta. Tällä ajanjaksolla rahapelaaminen myös tuli erityisesti veikkauksen ansiosta tutuksi aikaisempaa huomattavasti laajemmille väestöosille.

Toinen tarkastelujakso sisältää lotto-pelin nopean valmistelu- ja käyttöönottoprosessin poliittisesti epävakaa vuoden 1970 aikana sekä sitä seuranneen yhteiskunnallisen konsensuskehityksen ajan 1970-luvun alkupuolella. Lotosta tuli noiden vuosien aikana ensimmäinen todellinen ”koko kansan” rahapeli, joka yhdisti suomalaisia suuren rakennemuutoksen vuosina.

Kolmas tarkastelun kohteena oleva ajanjakso on 1990-luvun alun lama, johon huipentui kaksi rahapelaamisen moraalisen merkityksen kannalta merkittävää seikkaa: kasinon perustaminen Helsinkiin ja rahapelitarjonnan lisäämisen ansiosta paisuneiden pelituottojen yhteiskunnallisen merkityksen huomattava kasvu. Mikäli Veikkauksen historia olisi kirjoitettu kymmenen vuotta myöhemmin, olisi myös laman aika varmuudella nostettu teoksessa suomalaiseen rahapelaamiseen merkittävällä tavalla vaikuttaneeksi yhteiskunnalliseksi murroskohdaksi.

Edellä kuvatuista kriisikausista erityisesti kahden ensimmäisen kohdalla voidaan Ylikankaan antaman virikkeen pohjalta pitää mahdollisena, että rahapelaamisen laillistamisen ja järjestämisen taustalla on yhteiskuntakehityksen murrosvaiheisiin liittyviä tekijöitä, joita ei voida yksinomaan selittää yhteiskunnan tai siinä toimivien organisaatioiden rahanhankintatarpeella. Tällaisen oletuksen tehdesään on myös oletettava rahapelaamiselle jokin edellä mainittuun tarpeeseen liittyvätön merkitys tai tehtävä. Lisäksi rahapelaamista tulee tarkastella sitä järjestävän tahon lisäksi myös rahapelejä pelaavien yhteiskunnan jäsenten näkökulmasta.

Tämän tutkimuksen kohde liittyy laajempaan yleismaailmalliseen kehityskulkuun, joka koostuu rahapelaamisen laillistamisesta, sen seurauksena tapahtuneesta laillista rahapelaamista toteuttavien järjestelmien muotoutumisesta sekä rahapelaamisen moraalisten ja taloudellisten merkitysten muuttumisesta. 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuoliskon aikana rahapelaaminen oli suurelta osalta kiellettyä useimmissa länsimaissa. Alun perinkin laittomien pelaamisen muotojen lisäksi

kiellettiin myös aikaisempina vuosisatoina syntyneitä organisoidun pelaamisen muotoja teollistumisen kauteen liittyneen taloudellis-uskonnollisen etiikan motiivina. Rahapelaaminen nähtiin yksilön moraalista ja taloudellista hyvinvointia rappeuttavana toimintana, ja siitä tuli entistä enemmän epävirallisiin yhteisöihin rajautunut hämäräperäinen harraste. Laillisesti järjestetty rahapelaaminen liittyi yleensä luvanvaraisiin arpajaisiin, joita järjestettiin suurten julkisten kohteiden rakentamiseksi tai ylläpitämiseksi.

1900-luvulla suuntaus muuttui kuitenkin päinvastaiseksi, ja toisen maailmansodan jälkeen rahapelaamisen laillistaminen on edennyt nopein harppauksin lähes kaikkialla maailmassa. Erityisesti länsimaissa rahapelaamisen kulttuurinen ja moraalinen merkitys on täysin muuttunut. Kun pelaaminen miellettiin aikaisemmin ainoastaan työväenluokan ja toisaalta joutilaan yläluokan paheksuttavaksi harrastukseksi, viime vuosikymmenien pelimarkkinoinnissa on keskitytty erityisesti laajojen keskiluokkien perinteisen varovaisuuden höllentämiseen.

Merkittävä syy rahapelaamisen laillistamiseen on ollut länsimaisten hyvinvointivaltioiden kyvyttömyys ylläpitää kattavia yhteiskunnallisia palveluja pelkästään verovarojen avulla. Sen vuoksi rahapelaamisen laillistamiseen liittyy useissa maissa ristiriitainen hallinnan strategia: mitä enemmän pelaamista on vapautettu, sitä tiukempaan pelimarkkinoiden sääntelyyn valtiot ovat pyrkineet. Valtiovallan osallistuminen pelien tarjontaan ja sääntelyyn on saanut eritasoisia muotoja; joissakin maissa valtiolliset monopolit kontrolloivat lähes kaikkea pelitoimintaa, toisissa maissa valtiolta hallinnoi tiukasti vain loton kaltaisia hyvin tuottavia rahapelejä. Historiallisista syistä lainsäädännön avulla on myös eri maissa suosittu tiettyjä rahapelejä toisia pelejä enemmän. Yleensä pelimuodon laillistamiseen on merkittävästi vaikuttanut sen aikaisempi suosio laittomilla pelimarkkinoilla.⁶

On kuitenkin tärkeätä huomata, että monissa maissa puhtaasti taloudellisista näkökulmista määräytynyttä rahapelien laillistamista on edeltänyt varovaisempi vaihe, jossa laillistaminen on määräytynyt enemmänkin näkemysten ja yhteiskunnan vähittäisen liberalisoitumisen vaikutuksesta. Tässä prosessissa rahapelituotot ovat jossakin määrin ”paljastuneet” suotuisaksi sivuvaikutukseksi tapahtumakulussa, jossa aikaisemmin synniksi, paheeksi tai rikokseksi mielletyn toiminnan laillistaminen ei olekaan johtanut pelättyyn moraaliseen paniikkiin tai vakaviin syytöksiin kansakunnan ajautumisesta rappiotilaan.

John Dombrink ja Daniel Hillyard sijoittavat rahapelaamisen moraalisen merkityksen suuren muutoksen Yhdysvalloissa 1970-luvulle, jolloin julkinen valta alkoi suoraan osallistua pelien järjestämiseen asteittain levinneiden osavaltio-ottojen muodossa. Tietä kehitykselle avasi jo vuonna 1964 New Hampshiren osavaltio, jossa käynnistettyä hanketta kritisoitiin voimakkaasti moraalisiin perustein

6 Cosgrave & Klassen 2001, 1–5; Orford 2011, 16.

vuosikymmenen ajan ennen laillistamisen lopullista hyväksymistä ja vielä useita vuosia sen jälkeen.⁷ Osavaltiolottojen asteittaisen yleistymisen ja saatavuuden helppoutumisen ei kuitenkaan enää 1970-luvulla havaittu johtavan sellaiseen ennalta pelättyyn kansakunnan kahtiajakoon ja moraaliseen sotaan kuin esimerkiksi samalle vuosikymmenelle sijoittuneet abortin laillistaminen ja homoseksuaalisuuden dekriminialisointi. Laillistettu rahapelaaminen alkoi vähitellen näyttäytyä ”rikoksena ilman uhria”, ja pelaamisen haittavaikutukset liitettiin yhä voimakkaammin sen laittomiin muotoihin. Rahapelaamisen laillistamista vastustivat enää lähinnä vain pienet ja paikalliset uskonnollisten konservatiivien ryhmittymät. Vasta moraalisen latauksen ja vastakkainasettelun purkauduttua osavaltiot alkoivat määrätietoisesti pyrkiä vahvistamaan talouttaan järjestämällä rahapelejä.⁸

Rahapelaamisen laillistamisaalto sekä hyödynsi että vahvisti näkemyksiä, joita muutamat yhteiskuntatieteilijät nostivat esiin sodanjälkeisinä vuosikymmeninä. Keskeistä näissä näkökulmissa oli rahapelaamisen esittäminen kapitalistisen yhteiskunnan toimivuutta edistävänä asiana.⁹ 1940-luvun lopulla Edward Devereux tulkitsi rahapelaamisen kapitalistisen yhteiskunnan varoventtiiliksi, jolla oli erityisesti työväenluokkaa yhteiskuntaan integroiva vaikutus. 1960-luvulla Irving Goffman kuvasi alempien yhteiskuntaluokkien jännityksetöntä elämää elävien muuttuvan kasinolla tai laukkakilpailuissa hetkellisesti kapitalistisen yhteiskunnan voittajiksi, jotka uhkuivat riskinottajan maskuliinista voimaa, taitoa ja tietoutta.¹⁰ 1990-luvulla australialainen sosiologi Jan McMillen katsoi oman maansa rahapelijärjestelmän olevan kansakuntaa yhdistävä ja australialaisen yhteiskunnan toivoa ja egalitarismia heijasteleva positiivinen voima. McMillenin mukaan monet australialaiset mieltävät valtiovallan voimakkaalla tuella toimivan rahapelijärjestelmänsä eräänlaiseksi hyvinvointipalveluksi.¹¹

7 Ks. Flynn 2015.

8 Dombbrink & Hillyard 2007, 8–9, 34–35.

9 Orford & al. 2003, 253–255.

10 Goffman 1967, 206–2013.

11 McMillen 1996, 16.

1.1 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja tutkimuskysymykset

Sosiologi Edward Devereux esitti 1940-luvun lopulla tulkinnan rahapelaamisen ja kapitalistisen yhteiskunnan välisestä suhteesta. Harvardin yliopistossa ennen toista maailmansotaa opiskellut Devereux sai merkittäviä vaikutteita erityisesti opettajaltaan, rakennefunktionalistisen järjestelmäteorian isänä pidetyltä Talcott Parsonsilta¹² sekä opiskelutovereiltaan Robert Mertonilta ja Kingsley Davisilta. Opiskelijapiiriin keskusteluissa ja edellä mainittujen kumppanien varhaisessa tuotannossa oli jo esillä teemoja, jotka nousivat keskeisiksi myös Devereux'n rahapelaiheisessa väitöskirjassa *Gambling and the social structure: A sociological study of lotteries and horse racing in contemporary America*: yhteiskuntajärjestelmien tasapainotilan ylläpitäminen ja erilaisten jännitteiden, levottomuuden, poikkeavuuksien, konfliktien ja muutoksen sille asettamat haasteet.¹³

Devereux'n mukaan rahapelaaminen rationaalistuu sen piilevän yhteiskunnallisen tehtävän kautta. Kapitalistisen yhteiskunnan konfliktit ja jännitteet synnyttävät ambivalentteja ahdistuneisuuden ja vihamielisyyden tuntemuksia, jotka vahingoittavat sekä yksilöllistä että sosiaalista hyvinvointia. Tätä epätasapainon tilaa lieventävät toiminnot ovat yhteiskunnan varoventtiilejä ja iskunvaimentimia, jotka kanavoivat vaarallisia jännitteitä vallitsevan järjestelmän hyödyksi ja purkavat ne eräänlaisen katarsis-kokemuksen muodossa sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Devereux'n mukaan rahapelaaminen on erityisen sopiva mekanismi tasoittamaan taloudellisen turhautumisen, rasituksen, selkkauksien ja ristiriitojen psykologisia seurauksia yhteiskunnallista rauhaa järkyttämättä. Devereux'n mukaan jo arpa- ja iskupongin omistaminen saattaa toimia merkittävänä ”toivon ikkunan” avaajana.

Devereux katsoi, että alemmat yhteiskuntaluokat elävät sosiaalisen vieraantumisen ja normittomuuden tilassa, mikä johtuu heidän jokapäiväisen elämänsä olemattomista yhteyksistä kapitalismin ihanteisiin. Pelaaminen voi auttaa kuitenkin myös näiden yhteiskuntaluokkien edustajia ainakin väliaikaisesti omaksumaan arvot, joiden mukaan materiaaliset palkkiot voidaan saavuttaa yksilöllisin keinoin. Devereux katsoikin, etteivät keskiluokkaiset ihmiset yleensä tunteneet niin suurta tarvetta pelata rahapelejä, koska heitä suojasi pelaamiselta aito mahdollisuus elinolojensa parantamiseen työn, perheen, naapuruston ja seurakuntien muodostaman toimintaympäristön puitteissa.¹⁴

Lähestyessään rahapelaamista funktionalistisesta näkökulmasta Devereux suoritti urauurtavan työn nostamalla rahapelaamisen esiin yksilön kannalta positiivisena seikkana, varoventtiilinä, jonka avulla ihminen voi saada helpotusta

12 Heiskala 1995b, 88.

13 Devereux 1980, Preface: 1980.

14 Devereux 1980, 781–782, 947–949, 955–956, Preface:1980; Aasved 2003, 29–35.

työntäyteisen elämän rasituksiin sekä vieraantumisen ja normittomuuden kokemuksiin. Devereux torjuiakin aikaisemmassa tutkimuksessa vallinneen yksiselitteisen näkemyksen rahapelaamisesta yksilöä rappeuttavana toimintana. Toisaalta, käsitellessään rahapelaamisen varoventtiilulottuvuutta yhteiskunnan status quo -tilaa suojelevana toimintona Devereux kuitenkin tarkasteli pelaamista myös kapitalistisen yhteiskunnan ongelmana. Marxilaista ajattelutapaa sivuten Devereux korosti, että purkaessaan massojen jännitteitä rahapelaaminen vahvistaa vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä ja suojelee valtaapitävää eliittiä.

Devereux'n tutkimuksen julkaisemisen aikaan rahapelaaminen oli monissa Yhdysvaltojen osavaltioissa vielä kokonaan kiellettyä, ja useat osavaltiot olivat laillistaneet vain osan laittomasti pelatuista rahapeleistä. Devereux ei tuonut esiin suoraa kantaa laillistamiskysymykseen, mutta ilmaisi periaatteessa pitävänsä rahapelejä kieltävää lainsäädäntöä sekä turhana että tehottomana. Hän korosti, että annettaessa rahapelien kukoistaa niiden avulla voitiin estää ”kapitalismin ristiriitaisuuksien täydellinen paljastuminen”.¹⁵

Muutamat myöhemmät tutkijat ovat vielä Devereux'ta selkeämmin tuoneet esiin rahapelaamisen vallitsevaa järjestelmää vahvistavan luonteen myös tietoisena laillistamisen ja pelimahdollisuuksien lisäämisen motiivina.¹⁶ Näkökulma on painottunut erityisesti tutkimuksissa, joissa rahapelaamisen laillistamista tarkastellaan suhteessa kapitalismin ja hyvinvointivaltioiden toisistaan etääntyvään kehitykseen viimeisimpien vuosikymmenien aikana.¹⁷

Rakennefunktionalistisen teorian vaikutus sekä amerikkalaiseen että eurooppalaiseen sosiologiaan oli vahva aina 1960-luvun loppupuolelle asti. Samanaikaisesti eurooppalainen sosiologia alkoi kuitenkin voimakkaasti suuntautua uusille urille, erityisesti Ranskassa vaikuttaneiden strukturalististen ja jälkistrukturalististen intellektuellien ansiosta.¹⁸ Uusien eurooppalaisten virtausten myötä rakennefunktionalismi pitkälti siirrettiin pölyttyneenä syrjään. Teorian kritisoitiin antavan valheellisen kuvan yhteiskunnan järjestäytyneisyyden asteesta ja sen erityiseksi puutteeksi väitettiin kyvyttömyyttä tavoittaa yhteiskunnan muutosta. Lisäksi merkittävänä puutteena nähtiin vuorovaikutuksen puuttuminen teorian keskeisestä termistöstä. Subjektin ja identiteetin käsitteiden merkityksen nouseminen yhteiskuntateoreettiseen keskusteluun sai sosialisatiosisältöjen ja ympäröivien normien keskeytyttä korostaneet teoriat näyttämään auttamattoman vanhanaikaisilta.¹⁹

15 Devereux 1980, 1001, 1009–1010, 1013–1014, Preface:1980; Abt & al. 1998, 420.

16 Fuller 1977, 34–43; Abt & Smith 1983, 62–64.

17 Cosgrave & Klassen 2001, 12–14.

18 Heiskala 1995a, 30–34.

19 Heiskala 1995b, 110–115.

Muiden rakennefunkcionalistien näkemysten tavoin myös Devereux'n tulkintaa rahapelaamisesta on myöhemmissä arvioissa enimmäkseen pidetty vanhanaikaisena ja nyky maailman kaupallisen "peliteollisuuden" todellisuuteen sopimattomana.²⁰ Toisaalta Devereux'n työtä esitellään useissakin yhteyksissä rahapelaamisen myöhemmälle tutkimukselle perustavanlaatuista suuntaa näyttäneenä klassikkona.²¹ Jukka Gronowin ja kumppaneiden mukaan sosiologian klassikkoteorioissa on vielä paljon löydettävää, mikäli niitä uudessa tilanteessa luetaan intensiivisellä otteella ja uskaltaudutaan tilanteen edellyttämään uudelleenformulointiin.²² Toisaalta yhteiskunnan ja yksilön välistä suhdetta tarkastelevat tieteen tekijät ovat tähän myös pakotettuja. Esimerkiksi sosiaalipsykologinen tutkimus joutuu modernin ajan luonnetta ja merkitystä ihmisten elämässä tarkastellessaan tavallaan vääjäämättä kommentoimaan modernia ja jälkimodernia aikaa kuvanneita sosiologisia klassikkotekstejä ja valottamaan niissä esitettyjä ilmiöitä uudesta näkökulmasta.²³

Sosiaalipsykologisen tutkimuksen tiettyjä suuntauksia voidaan käyttää ymmärtämään syvemmin erityisesti rahapelaamisen vallitsevaa järjestelmää säilyttävää luonnetta. Legitimiteetin tutkimuksen alueella on luotu niin sanottu järjestelmän oikeuttamisen teoria (*system justification theory*), jonka kehittämisessä erityisesti New Yorkin yliopiston psykologian professorin John Jostin panos on ollut merkittävä. Teorian keskeisen hypoteesin mukaan ihmisillä on ensinnäkin perustaipumus suhtautua myönteisesti itseensä ja edustamaansa yhteiskuntaryhmään ja toiseksi myös sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin järjestelmiin, joissa he elävät ja työskentelevät. Tämän vaikuttimen vuoksi järjestelmän jäsenet saattavat puolustaa ja ylläpitää yhteiskunnallista ja taloudellista eriarvoisuutta siitäkin huolimatta, että olosuhteiden epäedullisuus koskee juuri heitä ja heidän omaa ryhmäänsä.²⁴

Järjestelmän oikeuttamisen teoriassa on nähtävissä vahvoja vaikutteita Melvin Lernerin oikeudenmukaisen maailman teoriasta.²⁵ Lernerin mukaan yksilöllä on tarve saada jatkuvaa vahvistusta maailman oikeudenmukaisuudesta henkilökoh-taisen ansioituneisuutensa (*deservingness*) näkökulmasta. Länsimaaisessa kulttuurissa oikeudenmukaisuuden käsitteeseen liittyy vahvasti näkemys, että jokaisen kuuluisi saada, mitä on tekojensa ja moraalinsa puolesta ansainnut.²⁶

Mitchell Callanin ja kumppaneiden suorittamien psykologisten kokeiden perusteella suhteellisen deprivaaation motivoimat rahapelaajat pelaavat yleisesti saavuttaakseen kokemuksen maailman oikeudenmukaisuudesta. Pelaamisesta ja siihen

20 Esim. Binde 2009, 14.

21 Esim. Downes & al. 1976, 19–28; Frey 1984, 108–111; Reith 1999, 8–9; Aasved 2003, 30–34.

22 Gronow & al. 1996, 9–10.

23 Johansson 2000, 1–16.

24 Jost & Banaji 1994, 2–3, 10.

25 Ks. Jost & Hunyady 2002, 115–116.

26 Lerner 1977, 7–8.

liittyvistä käyttäytymismuodoista tulee keino lievittää henkilökohtaisen ansioituneisuuden suhteen koettua epävarmuutta. Huomionarvoista on, että maailman oikeudenmukaiseksi kokeminen liittyy erityisesti pelaamisen prosessiin, ei niinkään pelaamisen lopputulokseen. Keskeisintä on pelaamiseen sisältyvä periaatteellinen mahdollisuus välittömästä ja jopa lopullisesta ratkaisusta ansioituneisuuden ristiriitaan.²⁷

Maaailman oikeudenmukaiseksi kokemisella on samanlainen deprivaatiota ja turhautuneisuutta purkava vaikutus kuin toivon kokemuksella, jonka rahapelaaminen Edward Devereux'n mukaan herättää erityisesti alempien yhteiskuntaluokkien edustajissa. Kokemus herättää myös toivon kapitalismin epäoikeudenmukaisuuden murtumisesta ja resurssien tasa-arvoisemmasta jakautumisesta. Devereux'n mukaan toivon kokemus on rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon keskeinen komponentti.²⁸

Rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon tarkastelua Edward Devereux'n funktionalistisen tulkinnan mukaisena itseään säätelevän yhteiskuntakoneiston yhtenä itsestään pyörivänä rattaana voidaan siis notkeuttaa kokeellisen tutkimuksen tiedolla yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa syntyneistä kokemuksista. Varoventtiilinä toimiessaan rahapelaaminen tukee voimakkaasti ihmiselle luontaista taipumusta pyrkiä näkemään sattumanvaraisessa maailmassa mielekkyyttä. Laukaistessaan esimerkiksi voimakkaita fantasioita maailman perimmäisestä oikeudenmukaisuudesta pelaaminen poistaa tai lievittää tuntemuksia, jotka käsittelemättöminä saattaisivat purkautua vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kyseenalaistavalla tavalla.

Yksilön tarve nähdä maailmassa oikeudenmukaisuutta voimistuu kriisitilanteissa. Aaron Kayn ja Justin Friesen mukaan psykologinen motivaatiotaso järjestelmän oikeuttamis- ja rationalisointiprosessiin nousee korkeimmilleen järjestelmän joutuessa ulkoisen uhan kohteeksi. Tällaisessa tilanteessa on yleistä, että järjestelmän legitimitetti kansalaisten silmissä vahvistuu ja heidän tukensa järjestelmää edustaville auktoriteeteille kasvaa. Kriisitilanteissa esimerkiksi sukupuolirooleihin liittyvät stereotypiat voimistuvat, ja erityisesti auktoriteetteihin liittyviä maskuliinisuuden yleistyksiä aletaan korostaa.²⁹

Tätä huomiota ei voi olla tekemättä myöskään, kun tarkastelee lähemmin tämän johdantoluvun alussa esiteltyjä suomalaisen yhteiskunnan murroskausia ja niiden yhteyttä kansallisiin rahapeleihin. Varsin miesvoittoiset ja erityisen maskuliinisia arvoja korostaneet ryhmittymät ovat kriisitilanteissa ottaneet yhteiskunnallisten konfliktien säätelyn hoitaakseen. Näihin pyrkimyksiin ovat osaltaan liittyneet myös

²⁷ Callan & al. 2008, 1525–1526.

²⁸ Devereux 1980, 698, 781, 960.

²⁹ Kay & Friesen 2011, 360–363.

tutkimuksessa käsiteltävät uusien rahapeliin laillistaminen ja pelituottojen yhteiskunnallinen käyttö. Samalla rahapeleistä, niiden pelaamisesta ja pelituottojen käytöstä on tullut miehistä yhteiskuntajärjestystä vahvistavia seikkoja.

Australialaisen sosiologin Raewyn Connellin mukaan hegemoninen maskuliinisuus (*hegemonic masculinity*) tarkoittaa kulttuurissa korostuneen aseman saanutta käsitystä miehen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, joka takaa tämän ihanteen täyttävälle miesjoukolle hallitsevan aseman suhteessa sekä naisiin että muihin miesryhmiin. Hegemoninen maskuliinisuus ei tarkoita tietynlaisen täysin muuttumattoman maskuliinisuuden valta-asemaa, vaan ominaisuus muotoutuu kulloinkin vallitsevien sosiaalisten ja sukupuolten välisten suhteiden vaikutuksesta.³⁰ Länsimaissa valta-aseman saaneen maskuliinisuuden kutakuinkin muuttumattomaksi ytimeksi voidaan kuitenkin määritellä viisi ihannetta: valta, voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus.³¹ Valta on keskeisin termi maskuliinisuudesta keskusteltaessa. Hegemonisessa maskuliinisuudessa on kysymys siitä, miten tietyt miesryhmät omaksuvat valtaa ja materiaalista hyvinvointia tietyssä kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa ja kuinka ne oikeuttavat ja uusintavat ylivaltaansa luovia sosiaalisia suhteita.³² Tässä tutkimuksessa pyritään hegemonisen maskuliinisuuden teoriaa käyttämällä avaamaan syvemmin eliittien toimintatapoja kriisitilanteissa.

Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa pyritään selvittämään suomalaisten rahapeliin laillistamisen historiaa ei-taloudellisten tekijöiden näkökulmasta. Tarkastelun pohjalta pyritään ensinnäkin antamaan vastaus kysymykseen, voidaanko rahapelaamisen laillistamisen edellä kuvattujen murroskausien yhteydessä tulkita sisältäneen pyrkimyksiä sekä yksilöllisiä että yhteiskunnallisia paineita purkavien ja järjestystä ylläpitävien toimintojen aikaansaamiseksi. Tähän liittyy myös kysymys, ketkä vaikuttivat keskeisellä tavalla rahapeliin laillistamiseen. Toiseksi asiaa tarkastellaan pelejä harrastaneiden näkökulmasta ja kuvataan, millaisia vaikutuksia rahapeliin paineita ja jännitteitä purkavilla ominaisuuksilla mahdollisesti oli. Tässä yhteydessä kiinnitetään huomiota myös rahapelaamisen moraalisen merkityksen muutoksiin. Kolmanneksi pyritään vastaamaan kysymykseen, voidaanko kriisikausien kautta muotoutuvan suomalaisen rahapeliin järjestelmän historiasta löytää joitakin mahdollisia selityksiä sille, miksi järjestelmän nykyinen kehitys kulkee eurooppalaisittain poikkeukselliseen suuntaan.

30 Connell 1995, 76–86.

31 Jokinen 2000, 217.

32 Manninen 2010, 30.

1.2 Tutkimuksen menetelmät ja lähdeaineistot sekä sijoittuminen tutkimuskenttään

Tämän väitöskirjan edellinen luku esitteli rahapelaamiseen ja sen yhteiskunnalliseen merkitykseen liittyvää teoreettista tutkimuskirjallisuutta. Teorioita käytetään historian tutkimuksessa varsin vaihtelevasti, ja on hyvin yleistä, ettei tutkijan teoreettista tietämystä eritellä tutkimustekstissä selvästi erottuviksi osioiksi. Historiantutkimuksessa teorioiden käyttö ei avaudu samanlaisesta näkökulmasta kuin esimerkiksi yhteiskuntatieteissä. Ajatus historian tutkimuksesta pelkästään teorian testaamisena käytäntöön on hedelmätön, mikäli teoria ei samanaikaisesti avaa uusia näkökulmia ja oivalluksia. Parhaimmillaan teoriat haastavat historian tutkijan kysymään menneisyyden toimijoilta aivan uudenlaisia kysymyksiä, minkä tuloksena ilmiöitä voidaan yhdistellä aikaisempia tulkintoja haastavalla tavalla.³³

Tämän väitöskirjatutkimuksen tarkoituksena ei ole rakentaa jäykkää koeasetelmaa Edward Devereux'n varoventtiiliteorian tai muiden tutkimuksessa käytettyjen teorioiden paikkansapitävyyden testaamiseksi suomalaisissa olosuhteissa. Tutkimuksen tekijä ymmärtää teorian ja historian kirjoituksen suhteen hermeneuttisesti, jolloin teoriat tarjoavat käsitteellisiä virikkeitä ja mahdollisuuksia uusiin, raikkaisiin kysymyksiin. Teorian käyttö nähdään ennen kaikkea vuoropuheluna teorian antamien virikkeiden, tutkimuskysymysten ja menneisyyden lähteiden välillä. Näin ollen teorioista tulee osa historian tutkimuksen tutkimusprosessia.³⁴

Mielekäs tutkimusprosessi edellyttää tiettyjen metodologisten perusehtojen täyttymistä. Ensinnäkin historian tutkijan tulee kyetä arvioimaan kriittisesti käyttämiään lähteitä. Perinteisen lähdekritiikin ihanteista lähteen syntyvän ja sen välittämän tiedon suhteen jonkinasteinen erittely kelpaa edelleen yhdeksi työskentelyn ohjenuoraksi. Sen sijaan nykyaikaisessa historian tutkimuksessa ei enää pidetä arkistolähteiden merkitystä korostavaa jaottelua luotettaviin ja epäluotettaviin lähteisiin hedelmällisenä lähestymistapana. Sen on korvannut näkemys, että periaatteessa mitä tahansa menneisyyden jälkeä voi käyttää lähteenä, josta tutkijan tehtävänä on löytää tulkintoja ohjaavia piirteitä. Tiukan perinteisesti käsitetyn lähdekritiikin ihanteista on pitkälti siirrytty lähteiden lukemisen metodiin, jonka ideana on tarjota tutkijalle mahdollisuus päättää, missä määrin lähde tukee hänen hypoteesejaan. Tämän prosessin kautta syntyvää tutkimusmenetelmää nimitetään usein kirjoittamalla tapahtuvaksi päättelyksi.³⁵

33 Tepora 2018, 90–91.

34 Ks. Danielsbacka & al. 2018, 13.

35 Kalela 2018, 33.

Ilman riittävää kontekstualisointia tutkimuskohteen kuvaus jää vajavaiseksi. Kontekstualisoinnin avulla tutkittavat ilmiöt pyritään kuvaamaan niiden yhteiskunnallisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa yhteyksissä.³⁶ On kuitenkin huomioitava kontekstualisoinnin moniulotteisuus. Itse tutkimuskohteen ohella myös konteksti on aina konstruoitu tutkimustulos ja siihen vedotessaan tutkija vetoaa omaan päätelyynsä. Kontekstualisointi ei siis ole näyttämön lavastamista aiemmin käytetyllä rekvisiitalla, vaan tutkijan on myös varauduttava kohtaamaan eräänlainen jäävuori-ilmiö. Näkyvissä olevan tutkimuskohteen alta paljastuukin näkymättömissä ollut kokonaisuus, joka pakottaa tulkitsemaan myös tutkittavaa ilmiötä uudella tavalla.³⁷ Tässä tutkimuksessa kontekstualisointi on keskeisesti käytetty tutkimusmenetelmä. Siihen motivoi kattavan yleiskuvan luomisen lisäksi myös käytettävissä olleiden arkistolähteiden katkelmallisuus ja ylimalkaisuus.

Historioitsija Miles Fairburn on pohtinut, miten fragmentaarisia tietoja tulisi tulkita. Vaikka Fairburnin pohdinta liittyykin ennen kaikkea sosiaalihistoriasa piiloon jäävien, usein marginaalisten ihmisryhmien todellisuuden kuvaamisen vaikeuksiin, voidaan hänen korostamiaan metodologisia ongelmia soveltaa historian tutkimukseen laajemmin. Fairburn nostaa esiin muutamia keskeisiä ongelma-kohtia, joista tämän väitöskirjan kohdalla on jouduttu pohtimaan erityisesti kahta. Ensimmäinen niistä on kausaalisuuden ongelma: miten epäyhtenäisistä lähteistä on löydettävissä syy-seuraussuhteita ja miten voidaan päätellä, että juuri tietyillä seikoilla on ollut merkittävä vaikutus menneisyyden tapahtumiin. Toinen ongelma liittyy siihen, että useimmat lähdeaineistot ovat sosiaalisesti konstruoituja; niiden syntymisen taustalla on usein yhteiskunnan vallanpitäjiä tai vallanpitäjiin läheisesti sidoksissa olleita ryhmiä. Tällöin lähteissä korostuvat näiden ryhmien arvot, määritelmät ja tärkeinä pitämät toimenpiteet. Tämä saattaa joskus tarkoittaa myös lähteiden vaikenemista joistakin historian tapahtumiin vaikuttaneista tekijöistä.³⁸

On kiisteltä siitä, onko historian tutkimuksen kaltaisissa ihmistieteissä ylipäättään mielekäästä etsiä tapahtumista kausaliteettia, vai pitäisikö tarkastelussa tyytyä vain ”ymmärtämään” tutkimuskohdetta. Toisaalta on esitetty koko keskustelun perustana olevan ainoastaan tieteensisäinen paniikki ja sekaannus, jonka kausaliteetin anastaminen positivistista tieteenihannetta vahvimmin edustaneille luonnontieteille tai niiden tutkimusihanteita jäljitteleville tieteenaloille on aiheuttanut.³⁹

Todennäköisyyslaskennan tutkija Judea Pearl hyökkää erityisesti tilastotieteilijöiden vaalimaa ”korrelaatio ei ole kausaatio” -mantraa vastaan ja väittää sen jarruttaneen vuosikymmeniä kausaalisen ajattelun ja kausaalisten kysymysten hallinnan matemaattisten välineiden kehittymistä. Pearlin mukaan myös tekoälyn

36 Danielsbacka & al. 2018, 14.

37 Esim. Kaartinen & Korhonen 2005, 198–200.

38 Fairburn 1999, 11–12.

39 Raatikainen 2015, 281–284.

vajavaisuus ihmisällyn verrattuna johtuu pitkälti siitä, ettei koneita ole osattu opettaa ymmärtämään kausaalisia suhteita. Pearl korostaa ihmiselle ominaisen kausaalisien ajattelun olevan evoluution myötä kehittynyt kognitiivinen kyky. Pearl kutsuu ”vahvaksi tekoälyksi” sellaista tulevaisuuden tekoälyä, jonka voidaan katsoa olevan samalla tasolla ihmisällyn kanssa. Kausaalisuuden selittäminen on siis ihmisen kognitioon evoluution myötä ”ohjelmoitu” todellisuuden selitysmalli.

Kausaalisien ajattelun kehittymistä kuvaamaan Pearl on kehittänyt kolmipuolaiset ”kausaation tikkaat”, joiden alimmalle puolalle, assosioivan toiminnan tasolle, hän on sijoittanut 2010-luvun loppupuolen oppivat koneet ja useimmat eläimet. Toisella puolalla seisoo asioihin puuttumiseen eli interventioihin kykenevä varhainen ihminen. Ylimmällä puolalla seisova nykyihmisen kaltainen kontrafaktuaalinen oppija osaa kuvitella maailmoja, jotka eivät ole olemassa ja päätellä syitä havaituille ilmiöille. Kausaation tikkaiden korkeimmalla puolalla kysytään ”Entä jos X aiheutti Y:n” ja ”Entä jos X ei olisi tapahtunut” -tyyppisiä kontrafaktuaalisia kysymyksiä, joihin vastaaminen edellyttää kykyä kuvitella ajassa taaksepäin siirtyminen ja historian muuttaminen. Pearlin mukaan ihmismieli tekee jatkuvasti tällaisia selitykseen pyrkiviä päätelmiä luotettavasti ja toistuvasti. Kovimpienkin tieteiden teorianmuodostukseen liittyy kontrafaktuaaleihin perustuvia tulevaisuuden kuvitteellisen maailman tapahtumia ennustavia kausaalisien prosessin malleja.⁴⁰

Historiantutkijan voidaan katsoa ”ennustavan” menneisyyden kuvitteellisen maailman tapahtumia kontrafaktuaalisia kysymyksiä tehdessään. Tämän väitöskirjan kirjoittaja uskaltautui kysymään ”Entä jos X aiheutti Y:n” ja ”Entä jos X ei olisi tapahtunut” -tyyppisiä kysymyksiä sijoittaessaan rahapeliin laillistamistapahtumat tutkimiansa ajanjaksojen laajaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin. Prosessin myötä tutkimuskohteeseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin liittyvät lähteet sekä tutkijan luoma teoreettinen viitekehys alkoivat käydä uudenlaista dialogia keskenään.⁴¹ Dialogin tuloksena tutkijan näkyville alkoi enenevässä määrin kertyä aihetodisteita väitöskirjan keskeiselle hypoteesille, että tiettyjen rahapeliin nopean laillistamisprosessin samanaikaisuus koettujen poliittisten kriisien aikana oli sattumaa vahvemmassa yhteydessä kyseisiin kriiseihin.

Rahaan ja talouteen liittyvien seikkojen korostuminen rahapeliin laillistamiseen liittyvissä lähdeaineistoissa saattaa johtaa liian yksioikoisiin tulkintoihin. Tarkemmin lähteitä tutkiessa voi kuitenkin havaita, ettei taloudellisten seikkojen ja jonkun rahapelin aloittamisen välillä ole välttämättä kaikissa tapauksissa edes täysin selkeää syy-seuraussuhdetta. Kun Suomessa vuonna 1970 päädyttiin aloittamaan lotto, myös Ruotsissa käynnistyi vilkas keskustelu uuden pelimuodon käynnistämisestä. Valtiovalta ei kuitenkaan innostunut ajatuksesta. Lotto-idea

40 Pearl & Mackenzie 2018, 15–20, 32–33, 36, 41–43.

41 Ks. Kaartinen & Korhonen 2005, 198–203.

heräteltiin useaan otteeseen 1970-luvun aikana, mutta ehdotukset eivät johtaneet toimenpiteisiin edes Suomen loton saavuttaman tavattoman kansansuosion vaikutuksesta. Vuonna 1978 lotto nostettiin esiin mahdollisena varainhankintakeinona Ruotsin havittelemien 1984 talviolympialaisten yhteydessä. Tämäkään ei itsessään vielä ollut riittävä peruste valtiovallalle. Vasta kun lottohanke liitettiin Pohjois-Ruotsin tekstiiliteollisuutta kohdanneeseen kriisiin, ryhdyttiin asiassa konkreettisiin toimenpiteisiin. Valtiovalta edellytti, että loton aloittamiseen liittyi peliyhtiö Tipstjänstin haarakonttorin avaaminen Skellefteån kaupunkiin. Ruotsin loton käynnistyessä vuonna 1980 pelaaminen oli mahdollista ainoastaan perinteisiä paperikuponkeja käyttäen, ja uuden haarakonttorin yhteyteen saatiin lisääntyneen kuponkimäärän ansiosta järjestetyksi työpaikat noin sadalle tekstiiliteollisuudesta työttömäksi jääneelle henkilölle.⁴²

Taloudelliset argumentit olivat kiistatta keskeisiä vaikuttimia Ruotsin loton taustalla, mutta niiden toistuvan esiin nostamisen ja loton tosiasiallisen aloittamisen välille on vaikeata hahmottaa selvää kausaalista suhdetta. Yleensä taloudellisten argumenttien esittäminen ei johtanut mihinkään. Sen sijaan Ruotsin tekstiiliteollisuuden kriisin ja loton laillistamisen välillä näyttää olevan selvä syy-seurausyhteys, jonka perusteella ruotsalaisen loton aloittamisen todellisenä ja välittömänä syytä voidaan pitää aluepoliittisia tekijöitä. Ruotsin esimerkki antaa myös lisäpontta olettamukselle, että yhteiskunnallisilla seikoilla saattaa monilla eri tavoilla olla merkittäväkin vaikutus rahapelien laillistamisen laukaisijana.

Lähdeaineistot

Tutkimuksen keskeisiin lähdekokonaisuuksiin kuuluivat ensinnäkin entisen Veikkaus/Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan/hallituksen ja hallintoneuvoston pöytäkirjat, joita säilytetään entisen Veikkaus Oy:n arkistossa Vantaalla.⁴³ Samassa arkistossa säilytetään myös pelitoimintaan liittyviä lehtileikkeitä ja -mainoksia sisältävää leikekokoelmaa, valokuvakokoelmaa sekä Veikkaus Oy:n toiminnastaan teettämiä tutkimuksia ja selvityksiä, joita kaikkia niin ikään käytetään tämän tutkimuksen keskeisinä lähdeaineistoina. Lehtileikekokoelmasta tärkeimmäksi lähdekokonaisuudeksi nousee laaja artikkelikokoelma 1970-luvun alkupuoliskon lottovoittajista.

42 De Geer 2011, 207–208; Gustavsson & Svanell 2012, 30.

43 Entisen Veikkauksen arkisto Vantaalla suljettiin heinäkuun lopussa 2017. Tarvittaessa arkistossa säilytettävää materiaalia voi tilata tutkittavakseen nykyisen Veikkaus Oy:n pääkonttoriin Helsingin Pohjois-Haagassa. Veikkaus Oy:n tiedonhallinnan asiantuntijan Mari Kauppinen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 19.1.2018 klo 14.54.

Vuoteen 1975 urheilujärjestöjen omistuksessa olleen Veikkauksen toiminnan osalta lähteinä käytetään myös Suomen Urheiluarkistossa säilytettävien Työväen Urheiluliiton (TUL), Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) ja Suomen Palloliiton (SPL) hallinnon pöytäkirjoja ja toimintakertomuksia. Lisäksi käytetään muutamia Työväen arkistossa säilytettäviä kokonaisuuksia, jotka selvittävät tarkemmin urheiluveikkauksen käynnistämiseen ja toteutukseen keskeisellä tavalla vaikuttaneen TUL:n suhdetta poliittiseen työväenliikkeeseen.

Toisen merkittävän rahapelien järjestäjän, Raha-automaattiyhdistyksen, kohdalla on tässä tutkimuksessa jouduttu tyytymään hyvin valikoidusti tarjolla olleeseen lähdemateriaaliin. Kansallisarkistossa säilytettävä kokonaisuus sisältää RAY:n arkistomateriaalia vuosilta 1938–1975. Valitettavasti tämän tutkimuksen tekijälle ei annettu lupaa tutustua kokonaisuuteen kuuluviin RAY:n hallituksen, vuosikokousten ja ylimääräisten kokousten pöytäkirjoihin vuosilta 1938 – 1967. Tekijälle ei myöskään annettu selkeää tietoa kokonaisuuteen liittyvistä tutkimuslupakäytännöistä.⁴⁴ Kansallisarkiston yhtenä tehtävänä on *”edistää pysyvästi säilytettävien asiakirjojen ja niihin sisältyvien tietojen saatavuutta, käyttöä ja niihin perustuvaa tutkimusta.”*⁴⁵ Tämän tutkimuksen kirjoittajan näkökulmasta on varsin merkillistä, että Raha-automaattiyhdistys esti toistuvista pyynnöistä huolimatta Kansallisarkistoa suorittamasta tehtäviään. Toivottavaa onkin, ettei nykyinen Veikkaus Oy evää muilta halukkailta rahapelihistorian tutkijoilta mahdollisuutta tutustua Kansallisarkiston RAY-kokonaisuuteen tai muihin mielenkiintoisiin lähdekokonaisuuksiin.

RAY:n entisessä pääkonttorissa Espoossa on mahdollista tutustua myöhempiin yhdistyksen johdon pöytäkirjoihin ainoastaan avustustoimintaan liittyvien yleisten asioiden osalta. Käytännössä samat asiat on kuitenkin luettavissa tiivistetyssä muodossa RAY:n toimintakertomuksissa. RAY:n entisessä pääkonttorissa ei ole järjestettyä arkistoa. Yhdistyksen markkinointi- ja viestintäosaston tiloissa säilytetään monipuolista kuva- ja lehtileikekokoelmaa, johon tutkijoilla on mahdollisuus päästä sopimuksen mukaan tutustumaan.⁴⁶ Kokoelmaan sisältyvät valokuvat ovat toimintakertomusten ja joidenkin RAY:n teettämien pelaajaselvitysten ohella tämän tutkimuksen tärkeimmät aineistot Raha-automaattiyhdistyksen kohdalla. Sekä Veikkauksen että Raha-automaattiyhdistyksen kokoelmien valokuvia ja mainoskuvia ei käytetä ainoastaan tutkimuksen koristuksena, vaan lähdeaineistoina, joiden avulla kirjallisista lähteistä tehtyjä tulkintoja pyritään syventämään. Osa

44 Raha-automaattiyhdistyksen IT-palvelupäällikkö Anu Hyvösen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 9.10.2015 klo 15.05.

45 Kansallisarkisto. Kansallisarkiston tehtävät ja organisaatio.

46 Tutkijat voivat halutessaan tutustua myös tässä mainittuihin entisen RAY:n aineistoihin nykyisen Veikkaus Oy:n pääkonttorissa Helsingin Pohjois-Haagassa. Veikkaus Oy:n tiedonhallinnan asiantuntijan Mari Kauppinen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 23.1.2018 klo 10.27.

parhaasta valokuvamateriaalista jätettiin kuitenkin tarkoituksellisesti hyödyntämättä. 1970-luvulla Veikkaus-Lotto-lehdessä julkaistuissa lottovoittaja-artikkeleissa oli runsaasti kuvia muun muassa lottovoittajien lapsista. Nyt jo kypsään ikään ehtineet henkilöt eivät välttämättä kaipaa enää minkäänlaista rahapeliteemaan yhdistettyä julkisuutta.

Raha-automaattiyhdistyksen toiminnan osuus jää siis tutkimuksessa selvästi Veikkaus Oy:n osuutta pienemmäksi. Tutkimuksessa valittujen rajausten lisäksi tähän vaikuttaa omalta merkittävältä osaltaan arkistolähteiden rajallinen saatavuus. Sen sijaan kolmannen suomalaisen rahapelien järjestäjän karu kohtalo tutkimuksessa johtuu yksinomaan tutkijan tekemästä valinnasta. Ravipelit eivät ole koskaan olleet varsinaisia ”koko kansan pelejä” siinä mielessä kuin Veikkauksen ja RAY:n suosituimmat pelit.⁴⁷ Tästä tilastotietoihin perustuvasta seikasta vannoutuneet ravi-ihmiset ovat tietenkin täysin eri mieltä. Joka tapauksessa hevosurheilun ja -kasvatuksen keskusjärjestön Suomen Hippoksen ja sen totopelejä järjestäneen tytäryhtiön Fintoton toimintaa sekä eri ravipelejä ei tässä tutkimuksessa käsitellä.

Muista aikalaislähteistä tutkimuksessani käytetään muun muassa eduskunnan ja valtioneuvoston sekä valtiovarain- ja opetusministeriön rahapelaamista ja sen sääntelyä koskevia asiakirjoja sekä sääntelyyn liittyviä laki- ja asetustekstejä. Näistä kokonaisuuksista keskeisin on Kansallisarkistossa säilytettävä valtiovarainministeriön tulo- ja menoarvio-osaston arkisto. Tutkimuksessa käytetään laajasti myös sanoma- ja aikakauslehtiä eri vuosikymmeniltä.

Rahapelaamiseen liittyvien kokemusten ja merkitysten kuvaamiseen käytetään Veikkauksen lehtileikekokoelman lisäksi muistitietomateriaalia, josta tärkeimmät kokonaisuudet ovat Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa säilytettävät Veikkausperinne Talteen! (2000), Muistitietoa kuluttamisesta (2006–2007) sekä Veikkausperinne talteen! -äänitteet (2000–2001). Näistä keskeiseksi nousee ensin mainittu Veikkausperinne Talteen! -kokoelma, joka koostuu 230 kirjoittajan veikkausmuistoista. Yhteensä näitä muisteluja on hieman yli tuhannen tekstisivun verran. Raha-automaattiyhdistyksen toiminnan ja pelitarjonnan tarkastelua syvennetään tutkimuksessa kuudella (6) pelaajahaastattelulla. Haastateltavat olivat 1980–1990-luvuilla pelanneet aktiivisesti kasinopelejä ravintoloissa, yökerhoissa ja Helsingin kasinolla. He olivat elämänsä aikana pelanneet jonkin verran myös muita rahapelejä. Haastateltavat rekrytoitiin Helsingin kasinon avustuksella.

Muistitietoaineistojen käyttämiseen lähteinä liittyy tietynlaisia varauksia ja rajoituksia. Muistitiedon hyödyntämisessä on oleellista, miten sitä tutkimuksessa käytetään. Muistitieto on luonteeltaan erityistä tietoa: se kertoo enemmän tapahtumien merkityksestä kuin menneisyyden tosista tapahtumista. Muistitietotutkija on kiinnostunut menneisyyden moniäänisyydestä eikä välttämättä pyri konstruoimaan

47 Raento & Härmälä 2012, 123–125.

muistitiedosta menneisyyden totuutta. Muistitietotutkimus onkin alun perin syntynyt pyrkimyksestä laajentaa erilaisia menneisyyden tulkintoja ja vakiintuneita totuuksia. Muistitiedon käyttäminen voi olla yksittäisen tutkimuksen hedelmällinen sivujuonne, jonka avulla täydennetään asiakirjatiedon puutteellisuuksia ja tuodaan esiin tavallisten ihmisten näkemyksiä menneisyyden tapahtumista.⁴⁸

Riitta Matilainen on analysoinut suomalaisen rahapelaamiseen liittyvien muistitietoaineistojen käyttämistä tutkimuksessa. Matilainen kiinnittää huomiota suomalaisia muistiaineistoja kokonaisuudessaan koskevaan seikkaan: Suomessa käytetään kansainvälisen muistitietotutkimuksen (*oral history*) vahvasta suullisesta perinteestä poiketen myös paljon muistelijoiden kirjoittamaa materiaalia. Tällaisia ovat enimmäkseen myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruuaineistot, joihin tässä väitöskirjassa pääasiallisesti käytetty rahapelaamisen muistitietoaineisto kuuluu. Haastattelutilanteisiin verrattuna muistelijoiden itsensä kirjoittamista aineistoista puuttuvat tietynlainen spontaanisuus ja hedelmälliset lipsahdukset, jotka voisivat avata aineistolle uusia tulkintamahdollisuuksia. Näin ollen intiimeiltä ja aroiltakin vaikuttavat tunnustukset saattavat kirjoitettuna olla pitkän harkinnan tuloksia. Toisaalta juuri samasta syystä johtuu kirjoitettujen muistitietoaineistojen vahvuus erilaisten näkökulmien ja käsitysten esiin tuomisessa.⁴⁹

Rahapelimuistelujen sisältöön vaikuttaa todennäköisesti myös se, että keräys järjestettiin yhteistyössä Veikkauksen kanssa ja parhaiksi arvioidut kirjoitukset palkittiin ja julkaistiin. Lisäksi kirjoittamista ohjailtiin valmiilla kysymyspatteristolla, jonka tosin annettiin ymmärtää olevan vain ohjeellinen, ”vinkkejä muistin virkistämiseksi”. Parikymmentä apukysymystä johdatteli vastaajat melko monipuolisesti veikkaamisen ja sen aiheuttamien tuntemusten maailmaan.⁵⁰ Toisaalta johdattavat kysymykset ovat saattaneet ohjata kirjoittajat vaikenemaan kokonaan asioista, joista he ilman kilpailun järjestäjän apukysymyksiä olisivat kirjoittaneet. ”Ongelma” on yleinen. Jaakko Suominen mukaan keruukutsuissa painotetaan yleisesti vastaamisen omaehtoisuutta, mutta ehdotetaan samalla tiettyä vastaamisen strategiaa, jota useimmat muistelijat sitten noudattavatkin.⁵¹

Sama koskee tämän väitöskirjan tekijän tutkimusta varten tekemiä pelaaja-haastatteluja. Niiden apuna käytettiin löysästi sovellettua tema- ja kysymysrunkoa, jonka noudattaminen heijasteli ymmärrettävästi enemmän tutkijan kuin haastattelujen intressejä. Sekä muistitietomateriaalin että haastattelujen avulla on tutkimusaiheen asiakirjoihin ja tutkimuskirjallisuuteen nojautuvan tarkastelun

48 Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28, 33.

49 Matilainen 2012, 165–167.

50 SKS. KRA Veikkausperinne talteen!, Veikkausperinne talteen! kirjoituskilpailun esite.

51 Suominen 2011, 236.

syventämiseksi ja monipuolistamiseksi pyritty keräämään tietoa pelaajien henkilökohtaisista kokemuksista, näkemyksistä ja mielikuvista ja parhaimmillaan myös hieman aroistakin asioista.⁵²

Sijoittuminen tutkimuskenttään

Suomalaisen rahapelijärjestelmän ja pelattujen pelien historiaan liittyvä tutkimus on aikaisemmin ollut enimmäkseen rahapelien järjestäjiä kuvaavaa historiikkityypistä tutkimusta. Tärkeimmät tämän suuntauksen teokset ovat Heikki Ylikankaan *Markat miljooniksi: Puoli vuosisataa suomalaista veikkausta* (1990) ja Jukka Kortelaisen *Pajatso ja kansanterveys: Raha-automaattiyhdistys 1938–1988* (1988). Valitettavasti näitä kahden merkittävimmän rahapelien järjestäjän toimintaa kuvaavia teoksia rasittaa sama perusvika: kummassakaan ei ole lähdeviitteitä. Lisäksi on maittava Risto Kuvajan *Raha-arpajaiset 1926–1976* (1976), Santtu Luodon ja Mika Wickströmin *Kansanterveydelle: Pajatson historia Suomessa* (2008), Outi Niemelän *Lotto: Lottokansaksi lottotytön matkassa* (2013) sekä Matti Mahlamäen *Pelloilta paanalle ja pussihousumiehistä patiinipoikiin. Hevostaloudesta talouden hevoseen: Hevosen ja pelaamisen tarina Hippos-Suomessa* (2003). Rahapelaamisen historiaa käsitellään jonkin verran myös vuonna 2012 ilmestyneessä kokoomateoksessa *Rahapelaaminen Suomessa*, erityisesti Mia Korpiolan ja Jussi Sallilan uhkapelaamisen oikeushistoriallisia lähteitä käsittelevässä artikkelissa. Lisäksi on julkaistu vuosituhannen vaihteessa ke-
rätyn rahapelaamisen muistitietoaineiston pohjalta kirja *Jotta köyhyys kiljahtaisi: suomalaisen veikkaajan kuusi vuosikymmentä* (2001)⁵³.

Riitta Matilaisen talous- ja sosiaalishistorian oppiaineen artikkeliväitöskirja *Production and consumption of recreational gambling in twentieth-century Finland* (2017) on toistaiseksi ainoa suomalaisen rahapelaamisen ja rahapelijärjestelmän historiaa käsittelevä väitöskirja. Se koostuu vuosina 2010–2016 kirjoitetuista viidestä suomalaisen rahapelaamisen historiaa käsittelevästä artikkelista ja laajasta yhteenvedosta. Väitöskirjassaan Matilainen tarkastelee suomalaisen rahapelaamisen historiaa Michel Foucault’n dispositiivi-käsitteen ja Sytze Kingman rahapeliregulaatiomallin pohjalta tekemänsä ajallisen kolmijaon kautta. Matilainen jakaa suomalaisen rahapelihistorian kolmeen dispositiiviin: kieltolakidispositiivi, yhteisen hyvän dispositiivi ja riskidispositiivi.

Matilaisen väitöskirjaan sisältyy yhdessä Pauliina Raennon kanssa kirjoitettu *Learning to gamble in changing sociocultural contexts: experiences of Finnish casual gamblers* (2014), joka suomalaisten rahapelaajien kokemustodellisuutta

52 Ks. Karekallas & Raento 2012, 100–101.

53 Kirjassa muistitietokilpailuun osallistuneiden pelaajien kirjoituksina esitellyt tarinat ovat kauttaaltaan toimittajan muokkaamia, mikä rajoittaa merkittävästi kirjan käyttämistä tutkimustarkoitukseen.

käsittävänä liittyy myös läheisesti oman väitöskirjani tavoitteisiin. Toinen samoja teemoja käsittelevä artikkeli on Matias Karekallaksen, Pauliina Raennon ja Taina Renkosen yhteisartikkeli *Diffusion and learning: twenty years of sports betting culture in Finland* (2014).

Kolmantena merkittävänä pelaajien kokemustodellisuutta kartoittaneena tutkimuksena nousee esiin Pasi Falkin ja Pasi Mäenpään *Lottomiljonäärit: Tutkimus suomalaisista lottovoittajista* (1997). Tutkimus perustuu kahdenkymmenen neljän 1980–1990-luvuilla lottovoiton saaneen suomalaisen haastatteluun. Niiden lisäksi tutkimuksen lähdemateriaalina käytettiin Helsingin Sanomien keräämää unelma-aineistoa sekä koululaisten lottohaaveisiin liittyneitä ainekirjoituksia.

Antti Myllymaan ja Riitta Matilaisen Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä syksyllä 2016 ilmestyneessä artikkelissa *Eurooppalaisen rahapelipolitiikan suuri murros vielä edessä?* luodaan lyhyt katsaus suomalaisen rahapelijärjestelmän historiaan protektionismin ja taloudellisen nationalismien näkökulmasta. Pyrkiessään selittämään suomalaisen rahapelijärjestelmän erityisyyttä historiallisista näkökohdista artikkelin tavoitteet ovat samansuuntaiset väitöskirjani tavoitteiden kanssa.

Suomalaisen rahapelitutkimuksen nuorekkaan perinteen voidaan katsoa kehittyneen oikeastaan vasta viimeisimpien viidentoista vuoden aikana. Myös rahapelihistoriaa on jonkin verran käsitelty uuden tutkimussuuntauksen puitteissa. Ilman Riitta Matilaisen ahkeraa tutkimus- ja julkaisutoimintaa ei suomalaisen rahapelihistorian tutkimuksesta pikkuhiljaa avautuvana akateemisen historiatutkimuksen osa-alueena voitaisi kuitenkaan lainkaan puhua. Oma väitöskirjani pyrkii laajentamaan ja vahvistamaan uutta tutkimusaluetta sekä tarjoamaan virikkeitä ja ideoita uusille tutkijoille. Vaikka tutkimukseni keskittyykin varsin yleismaailmallisen ilmiön tarkasteluun korostetusti paikallisissa erityismuodoissaan, voidaan se juuri sen vuoksi liittää myös laajempaan pelihistoriallisen tutkimuksen nousuun, jonka yhteydessä tutkijat ovat painottaneet kansallisten ja paikallisten erityispiirteiden merkitystä. Esimerkiksi uusiseelantilainen Melanie Swalwell on korostanut, että varsinkin pienissä ja jollakin tavalla eristäytyneissä maissa varsin globaalien pelimuotojenkin ympärille on saattanut kehittyä hyvin erityislaatuisia käytäntöjä ja kulttuureja.⁵⁴

Keskeisellä tavalla hegemonisen maskuliinisuuden teoriaa hyödyntävän tutkimuksen voidaan katsoa edustavan myös suomalaisen miestutkimuksen tutkimussuuntausta. Väitöskirja keskittyy kuitenkin ”historiallisista syistä” tarkastelemaan valtaaan liittyvää maskuliinisuutta lähes yksinomaan miesten ominaisuutena, joten nykypäivän näkökulmasta⁵⁵ katsottuna sana ’kriittinen’ on kenties jätettävä pois sovellettavan tutkimussuuntauksen määritelmästä. Miehuuden ja miehisyyden

54 Swalwell 2005, 4.

55 Ks. Aalto 2016, 9–11.

tarkasteluun valittujen näkökulmien ansiosta väitöskirjan voi katsoa asemoituvan myös pitkälti vielä muotoutumassa olevaan tunteiden historian tutkimussuuntauksen edustajaksi. Tuomas Tepora on tutkimuksissaan käsitellyt sekä suomalaista uhriajattelua että myyttistä *talvisodan henkeä*, joita käytetään myös tässä tutkimuksessa suomalaisten ryhmätunteiden ja tunneyhteisöjen tarkasteluun.⁵⁶ Tutkimuksen ensimmäinen empirialuku viitoittaa tietä maskuliinisuuden ja kollektiivisten tunteiden käsittelylle myöhemmissäkin luvuissa. Se ponnistaa liikkeelle talvisodan juoksuhaudoista.

⁵⁶ Tepora 2018, 91–93.

2 1940-LUVUN HENKINEN LIIKEKANNALLEPANO JA KOMMUNISMIN KUKISTAMINEN

2.1 Suomalainen ”tippaus” – välirauhan paine rahapeli-hankkeen laukaisijana

Helsingille myönnettyjen vuoden 1940 olympialaisten valmistelu vauhditti Suomen Voimistelu- ja Urheiluliiton (SVUL) ja Työväen Urheiluliiton (TUL) yhteistoiminnan käynnistämistä, jota koskevat viralliset neuvottelut aloitettiin tammikuussa 1938. Sisäisestikin hyvin eripuraiset keskusliitot saivat monipolvisen kädenväänön jälkeen keväällä 1939 sovittua olympialaisia koskevasta kilpailuyhteistyöstä ja myös TUL:n alaisten urheilijoiden osallistumisesta kisoihin. Sopimus päätti kaksi vuosikymmentä kestäneen täydellisen pidättäytymisen kilpailuyhteistyöstä porvarillisten ja vasemmistolaisten urheilujärjestöjen välillä.⁵⁷ Olympiakisojen valmistelu katkesi kuitenkin talvisodan syttymiseen. Sodan jälkeen viimeisetkin edellytykset kisojen järjestämiseksi katosivat Saksan hyökättyä Tanskaan ja Norjaan huhtikuun alussa 1940. Olympialaisten järjestelytoimikunta päätti yksimielisesti peruuttaa kisat 23. huhtikuuta.⁵⁸ Hankkeen kaatumisesta huolimatta sen valmistelun yhteydessä syntynyt kosketus työväen ja porvarillisen urheiluliikkeen välillä mahdollisti uusien yhteyksien ottamisen nopeasti talvisodan päättymisen jälkeen.⁵⁹

TUL-lehden toimittaja Lauri Nurmi käväisi pian rintamalta kotiuduttuaan Ruotsissa tutustumassa sikäläiseen veikkausjärjestelmään.⁶⁰ Sen jälkeen hän laati kotimaiseen urheiluun liittyvän veikkaustoiminnan aloittamista koskevan esityksen TUL:n 29.4.1940 kokoontuneelle liittotoimikunnalle, joka asettui kannattamaan Nurmen päättäväisesti ajamaa asiaa. Samassa kokouksessa oli käsiteltävänä Nurmen nimittäminen TUL:n lehden päätoimittajaksi, jonka viran hän ottikin hoitaakseen heti vapun jälkeen.⁶¹ Kolmisen viikkoa myöhemmin TUL:n puheenjohtaja Urho Rinne pyysi järjestön liittoneuvostolta valtuuksia käynnistää muiden

⁵⁷ Hentilä 1982, 471–479.

⁵⁸ Kokkonen 2007, 133.

⁵⁹ Hentilä 1992, 259–260.

⁶⁰ Hentilä 1982, 501.

⁶¹ SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk 29.4.1940; TUL:n toimintakertomus 1940, 11.

urheilun keskusjärjestöjen kanssa neuvottelut veikkaustoiminnan aloittamisesta.⁶² Luvan myöntämisen jälkeen lähetettiin välittömästi asiaa koskeva neuvottelukutsu Suomen Palloliitolle (SPL) ja SVUL:lle. Hieman ennen juhannusta pidetyssä kokouksessa SPL:a edustivat puheenjohtaja Erik von Frenckell ja apulaisjohtaja Niilo Koskinen, SVUL:a liiton puheenjohtaja Jukka Rangell ja toimistopäällikkö Lauri Santala sekä TUL:a Urho Rinne ja Lauri Nurmi.

Asian jatkovalmisteluista huolehtimaan valittiin toimikunta puheenjohtajanaan Rangell ja sihteerinään Nurmi. Toimikunta hoiti tehtävänsä keskellä kesää ja omien kesälomiensa aikana sellaisella tehokkuudella, että kiistat perustettavan rahapeli-järjestäjän yhtiömuodosta ja perustajajärjestöjen yhtiöosuudesta ratkaistiin parissa viikossa ja yhtiösopimus allekirjoitettiin heinäkuun puolivälissä. Valtioneuvosto hyväksyi yhtiön toimilupa-anomuksen 30.8.1940. Jo valmiiksi painetut ensimmäisen kierroksen veikkauskupongit jätettiin asiamiehille seuraavana päivänä.⁶³

Tavattoman kiireisen aikataulun syyksi hahmottuu käytettävissä olevien lähteiden perusteella ennen kaikkea urheilujärjestöjen pelko valtionavustusten hupenemisesta. Määrärahojen supistukset tai leikkausten määrät eivät kuitenkaan vielä keväällä 1940 perustuneet ehdottomaan tietoon vaan ennen kaikkea arvioihin, jotka toki juuri rauhan tehneessä maassa olivat täysin perusteltuja. Seppo Hentilä viittaa TUL:n historiassaan Valtion urheilulautakunnan maaliskuun 1940 pöytäkirjoihin, joissa todetaan voimakkaista vetoimuksista huolimatta urheilujärjestöjen avustuksia leikattavan lähes 40 prosentilla edellisvuodesta.⁶⁴ Hentilä ei kuitenkaan mainitse, että vielä tässä vaiheessa lautakunnassa pidettiin leikkausten yhtenä perusteena myös sitä, etteivät urheiluseurat olleet käytännössä toimineet talvisodan aikana lainkaan. Lisäksi mainittiin, että vuodelle 1940 suunnitelluista yhdeksän urheilukentän kunnostamisavustuksesta peruuntui peräti kuusi alueluovutusten takia.⁶⁵ Vaikka urheilujärjestöt ilmaisivatkin pettymyksensä avustusten todennäköisen vähenemisen suhteen, ne olivat kevään 1940 tilanteessa hakemassa avustuksia edellistä vuotta selvästi suppeampaa toimintaa varten. On myös hyvä muistaa, että urheilujärjestöjen valtionapu peräti kolminkertaistettiin vuonna 1938, kun Suomi sai järjestääkseen vuoden 1940 olympialaiset.⁶⁶ Tämäkin merkittävä taloudellinen rasite poistui talvisodan jälkeisessä tilanteessa.

Toukokuun lopussa valtiovarainministeri Mauno Pekkala arvioi myönteisesti pyrkimyksiä veikkaustoiminnan käynnistämiseksi, sillä hänen mukaansa siihenastiset vuosittaiset urheilumäärärahojen lisäykset eivät välttämättä olleet silloisessa tilanteessa mahdollisia, vähennyksien mahdollisuutta hän ei vielä

62 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 20.5.1940.

63 Ylikangas 1990, 16–19.

64 Hentilä 1982, 500.

65 KA. Valtion urheilulautakunta, Valtion urheilulautakunnan pöytäkirjat 1936–1947, ptk. 18.3.1940.

66 Laine 1992a, 172–175.

maininnut.⁶⁷ Määrärahojen leikkaukset varmistuivatkin lopullisesti vasta kesäkuun lopulla, jolloin korkean tason toimikunta veikkaustoiminnan aikaansaamiseksi oli jo nimitetty.⁶⁸ TUL:n liittotoimikunnan laatiessa toukokuussa 1940 veikkaustoimintaa koskevan ehdotuksen liittoneuvostolle se samalla päätti, ettei ehdotukseen lisätä mitään perusteluja. Tämä lienee johtunut siitä, ettei järjestöjen määrärahojen leikkaamisesta ollut tuossa vaiheessa vielä täysin varmaa tietoa.⁶⁹ Sitä ei ollut käytettävissä vielä kesäkuun 16. päivänäkään, kun asiaa esiteltiin liittoneuvostolle, vaikkakin asiaa esitellessään puheenjohtaja Rinne nosti taloudelliset seikat selkeästi esiin.

Taloudellisia seikkoja korostettiin tietenkin erityisen voimakkaasti sen jälkeen, kun lopulta varmistui, ettei urheilujärjestöjen määrärahoja voitu pitää edes edellisvuoden tasolla. Perustellessaan ”Tippaustoimiston” tarpeellisuutta valtioneuvostolle urheilujärjestöt korostivat esimerkkinä Ruotsia, jossa veikkaustoiminnalla oli kyetty hankkimaan merkittäviä summia maan urheilutoiminnan tukemiseksi. Samalla kuitenkin todettiin alistuneesti, että Suomen alhaisen väkiluvun ja elintason sekä vallinneen yhteiskunnallisen tilanteen takia veikkauksella ei todennäköisesti kyettäisi ainakaan muutaman lähimmän vuoden aikana kasaamaan kovinkaan merkittäviä rahasummia.⁷⁰ Tämä arvio suoritettiin tilanteessa, jossa laskelmia tehtiin olettaen maan pysyvän jatkossa irti sotatoimista.

”Mikä aktivoi Suomen veikkausintoiseksi juuri vuonna 1940?”

Esittämänsä otsikon mukaiseen kysymykseen Veikkaus Oy:n historiikin kirjoittanut Heikki Ylikangas vastaa toteamalla urheilukeskusjärjestöjen välisen yhteistyön tulleen mahdolliseksi ennen kaikkea sen vuoksi, että talvisota puhalteli pois ”poliittisen vastakkainasettelun kipeimmät peritunnot.”⁷¹ Toisaalta vuoden 1940 tapahtumia on mielekästä tarkastella myös entisestään kärjistyneiden ristiriitojen näkökulmasta. Tällöin esimerkiksi veikkaustoiminnan taloudelliset perusteet voidaan ymmärrettävämmiin liittää laajempaan yhteiskunnalliseen kokonaistilanteeseen. Rahan puute oli yleisesti ymmärrettävä ja poliittisesti neutraali peruste veikkauksen aloittamiselle, ja sen vuoksi se on odotettavimmin löydettävissä myös arkisto- ja kirjallisuuslähteistä.

67 TUL-lehti 28.5.1940.

68 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 30.6.1940; SU. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen pöytäkirjat 1940, ptk. 9.7.1940.

69 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 20.5.1940.

70 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 15.7.1940, liite: Oy Tippaustomisto Ab:n yhtiöjärjestys.

71 Ylikangas 1990, 20.

Tarvittaessa se olisi saatu näyttämään vakuuttavalta perusteelta myös ilman talvisotaa. Jo vuonna 1936 – pari vuotta Ruotsin veikkaustoiminnan aloittamisen jälkeen – valiteltiin, että pahimman kilpailijamaan urheilua tuettiin viikoittain 1500–2000:lla Suomesta postitetulla vakioveikkaukupongilla. Veikkaustoimintaa yritettiin tuolloin käynnistää muutamassa hankkeessa, joista yhdessä myös Suomen Palloliitto oli mukana. Valtiovalta torjui kuitenkin hankkeet päättäväisesti vedoten ennen kaikkea siihen, että urheilujärjestöjen valtionavustuksia lisättiin hyvin avokätisesti koko 1930-luvun loppupuolen ajan. Toisaalta urheilujärjestöt itsekin antoivat veikkaustoiminnasta melko varauksellisia lausuntoja viitaten rahapelaamisen moraalittomuuteen. Luterilaisen työmoraaalin vaarantumisen lisäksi puhuttiin mahdollisuudesta joutua ”pelihimon” valtaan, mikä käsitettiin urheilun jalojen periaatteiden vastaiseksi tapahtumaksi.⁷²

Kevät 1940 ei ollut pelkkää kansallisen yksimielisyyden riemukulkua vaan myös talvisodan henkeä nakertaneita poliittisia ristiriitoja, jotka vapautuivat pidäkkeistään heti rauhan solmimisen jälkeen. Osa vuonna 1937 sosiaalidemokraattisesta puolueesta erotetun Akateemisen Sosialistiseuran jäsenistä perusti Mauri Ryömän johdolla ja yhdessä maanalaisen kommunistipuolueen jäsenten kanssa Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuran (SNS) 22.5.1940. Erityisesti sosiaalidemokraattien johdossa pelättiin, että seura saattaisi toiminnallaan yllyttää Neuvostoliittoa puuttumaan aktiivisesti Suomen asioihin. Kesäkuun alussa talvisodan aikainen ulkoministeri Väinö Tanner leimasi seuran kommunistien hankkeeksi ja Neuvostoliiton viidenneksi kolonnaksi. Myös monet muut johtavat sosiaalidemokraatit arvostelivat seuraa kovin sanoin. Erityisen pelokkaasti seuran toimintaan alettiin suhtautua Neuvostoliiton miehitettyä Baltian maat kesäkuun puolivälissä. Pelkoa syvensi seuran nopeasti kasvanut jäsenmäärä ja sen järjestämät näyttävät joukkokokoukset. Äärivasemmistolaisten näkyvä esiintyminen kiristi yleistä ilmapiiriä senkin vuoksi, että osa talvisodan rauhaan pettyneestä kansasta alkoi pitää kommunistien myyräntyötä syynä sodan lopputulokseen.⁷³

Vasemmiston hajaannusta syvensi entisestään sosiaalidemokraattien entisen puoluesihteerin K. H. Wiikin ympärille muodostunut oppositio, joka tarjosi SNS:aa hieman maltillisemmän vaihtoehdon SDP:n luokkataisteluajattelun hylänneelle linjalle. Heinäkuussa oppositio alkoi julkaista heti laajan levikin saanutta Vapaa Sana -lehteä, joka vaati sodanjälkeisten rajoitusmääräysten poistamista sekä ymmärtäväisempää suhtautumista Neuvostoliittoon ja sen pyrkimyksiin Baltian maissa. Opposition kansanedustajat, ”kuutoset”, erotettiin sosiaalidemokraattisesta puolueesta syyskuussa 1940 ja seuraavan vuoden syksyllä heidät tuomittiin vankeuteen Vapaan Sanan julkaisemisesta. Marraskuussa eduskunta päätti, että

⁷² Ylikangas 1990, 13–15; Sirmeikkö 1960, 529.

⁷³ Tepora 2015, 293–294.

kuutosilta evättiin kansanedustajaoikeus. SNS:lle puolestaan ei annettu rekisteröitymis lupaa ja joulukuussa 1940 seura lakkautettiin. Lopettamisen perusteena käytettiin muun muassa Hakaniemen torilla sattunutta halkopinon polttoa, johon seuran osallisuus jäi kuitenkin melko hatarien todisteiden varaan.⁷⁴

Ääri vasemmistolaisten ja puolueensa johdon tinkimättömään linjaan pettyneiden sosiaalidemokraattien liikehdintä aiheutti vastareaktion sodan aikaisen asevelihengen organisoimisen konkreettisiksi yhteenliittymiksi. Toiminta alkoi muotoutua huhtikuussa 1940, kun eri puolilla Suomea alettiin perustaa paikallisia aseveliyhdistyksiä. Tämä herätti suunnitelmia aseveliyhdistysten valtakunnallisen yhdyssiteen muodostamisesta. Asevelihenki oli voimakasta erityisesti puoluejohdolle uskollisten sosiaalidemokraattien keskuudessa, mutta yhteisen keskusjärjestön perustamisen esti sosiaalidemokraattien päättäväinen kieltäytyminen liittymästä Rintamamiesliittoon, joka perustettiin kesäkuussa 1940 Vapaussodan Rintamamiesten Liiton nimenmuutoksen kautta. Sosiaalidemokraatit ajoivat kokonaan uuden rintamamiesliiton perustamista, johon puoluetolimikuntakin julkilausumallaan velvoitti toukokuun lopussa.

Porvarillisella puolella asia oli kaikkea muuta kuin läpihuutojuttu, mutta Mannerheim asetti toimikunnan selvittämään asiaa. Lopullisesti asian ratkaisivat kuitenkin laitavasemmiston toimet. Elokuun alussa kommunisteja lähellä olevat rintamamiehet perustivat Tampereelle, Turkuun ja Helsinkiin niin sanotut työläisrintamamiesyhdistykset. Tämä vauhditti sosiaalidemokraattien ja porvarien välillä meneillään ollutta hanketta niin, että uusi keskusjärjestö Suomen Aseveljien Liitto (SAL) perustettiin jo 4. elokuuta 1940. Sosiaalidemokraateilla oli vahva edustuksen johdossa. SAL:oon kuuluneiden sosiaalidemokraattien toimesta perustettiin myös kaksi uutta puolueosastoa, jotka ryhtyivät määrätietoiseen taisteluun Vapaan Sanan opposition ja kommunistien toimintaa vastaan.⁷⁵

Suomen Aseveljien Liittoon kuului myös monia Työväen Urheiluliiton miehiä, joista osa oli toiminnassa aktiivisesti mukana jo, kun mahdollisuuksia uuden rintamamiesjärjestön perustamiseksi tunnusteltiin keväällä 1940. Yksi näistä oli TUL-lehden toimittaja Lauri Nurmi, joka heti rintamalta palattuaan alkoi aktiivisesti toimia sekä työväen ja porvarillisten urheilujärjestöjen yhteistyön syventämisen että asevelipiirien organisoimisen hyväksi. Nurmi oli eräs Helsingin aseveljien luottamusmiehistä. Muita aktiivisia aseveljiä TUL:n liittotoimikunnassa keväällä 1940 olivat muun muassa Suomen Siviili- ja Asevelvollisuusinvalidien Liiton puheenjohtaja Eino Kalervo ja liittotoimikunnan varapuheenjohtaja Arvi E. Heiskanen, joka myöhemmin nousi SAL:n liittotoimikuntaan ja kahteen eri valiokuntaan asti. Heiskanen oli Nurmen ohella liittotoimikunnassa intomielisimpiä yhteistyön

74 Soikkanen 1987, 158–180; Hentilä 1982, 493–494.

75 Kulha 1980, 50–63; Soikkanen 1987, 183–188.

laajentamisen ja samalla myös veikkaustoiminnan puolestapuhujia. Yhtä korkealle SAL:n organisaatiossa kipusivat TUL:n miehistä ainoastaan Ässärykmentin majuri Väinö Leskinen, joka nousi syksyllä 1940 TUL:n pääsihteeriksi ja jatkosodan aikana SAL:n liittotoimikunnan ja työvaliokunnan jäseneksi sekä TUL:n Viipurin piiritomikunnan jäsen Penna Tervo, joka oli SAL:ssa kolmen eri valiokunnan jäsen.⁷⁶

Huhtikuun alussa 1940 Lauri Nurmi kirjoitti TUL-lehdessä ”yhteisen vaaran” lähentäneen talvisodan aikana eri kansalaispiirejä ja toivoi suuntauksen jatkuvan rauhanteon jälkeenkin: *”Toistaiseksi ei liene kellään selvyyttä mitä muotoja liittojen keskeinen yhteistoiminta tulee saamaan ja millä tavalla käytännössä yhteistoiminta järjestetään.”*⁷⁷ Asian selvittämiseksi TUL:n liittotoimikunta asetti kokouksessaan 29.4.1940 komitean valmistelemaan esitystä urheilujärjestöjen välisen yhteistoiminnan syventämiseksi. Esitys tuli liittoneuvoston käsittelyyn 16. kesäkuuta samassa kokouksessa, jossa Rinne otti esiin myös Nurmen valmisteleman esityksen veikkaustoiminnan aloittamisesta. Varovaisuussyistä Urho Rinteen tilaisuudessa käyttämää pitkää puheenvuoroa ei liitetty liittoneuvoston kokouspöytäkirjaan, mutta puhe on löydettävissä toisaalta TUL:n arkistosta.⁷⁸ Puheessaan Rinne viittasi muun muassa muuttuneisiin ”ulkopoliittisiin” olosuhteisiin. *”Jos olosuhteet maassamme olisivat jatkuneet entiseen tapaan rauhallisina, ei meillä olisi tietenkään ollut aihetta ottaa esille näin pian ylimääräisen liittokokouksen jälkeen yhteistoiminnan laajuutta koskevan päätöksen tarkistamista.”*⁷⁹

Liittoneuvosto hyväksyi laajennetun yhteistoiminnan porvarillisten järjestöjen kanssa äänin 12–6. Yhteistoiminnan vastustajiin kuuluivat Oulun, Tampereen, Varsinais-Suomen, Kuopion ja Länsi-Uudenmaan piirien edustajat. Yhteistyön syventämisestä Suomen Palloliiton kanssa päätettiin jo heinäkuun alussa.⁸⁰ 15.7.1940 pidettyyn TUL:n liittotoimikunnan kokoukseen saatiin myös SVUL:n ilmoitus yhteistoimintaesityksen hyväksymisestä. Samassa kokouksessa Lauri Nurmi esitteli Tippaustoimiston yhtiöjärjestyksen ja toiminnan perustelut, jotka

76 Hentilä 1982, 491; Kulha 1980, 255–256.

77 TUL-lehti 9.4.1940.

78 Seppo Hentilä on viitannut TUL:n historian I osassa Urho Rinteen kyseiseen puheeseen ja arkistokokonaisuuteen, johon se sisältyy. TUL:n arkisto siirrettiin kuitenkin 1980-lopulla perustettuun Suomen Urheiluarkistoon, jossa osa asiakirjoista järjestettiin uudelleen nimettyihin kokonaisuuksiin. Inhimillisten erehdysten seurauksena kaikkien asiakirjojen sijaintia ei kuitenkaan enää pysty selvittämään vanhojen asiakirjakokonaisuuksien nimien perusteella. Näin ollen myös kyseinen Urho Rinteen puhe odottaa löytäjänsä jossakin TUL:n suuren arkiston uudelleen nimetyssä kansiossa. Emeritusprofessori Seppo Hentilän sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 12.8.2014 klo 8.29; Osastonjohtaja Ossi Viidan (Suomen Urheiluarkisto) sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 20.8.2014 klo 12.56.

79 Hentilä 1982, 497.

80 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, Pöytäkirja SPL:n ja TUL:n edustajien kilpailullista yhteistoimintaa koskevasta neuvottelusta 4.7.1940.

olivat valmistuneet kolmen järjestön yhteistyössä edellisellä viikolla.⁸¹ TUL:n ja SVUL:n välinen yhteistoimintasopimus allekirjoitettiin 1.8.1940, kaksi päivää sen jälkeen, kun Tippaustoimisto Oy:n toimilupa-anomus jätettiin valtioneuvostolle.⁸²

Käytettävissä olevien pöytäkirjalähteiden perusteella veikkaustoiminnan valmistelu kulki täysin yhtä tahtia suuremman kokonaistavoitteen, järjestöjen välisen yhteistoimintasopimuksen aikaansaamisen kanssa. Yhteiskunnallinen tilanne saneli poikkeuksellisen kiireisen toimintavauhdin. Tästä näkökulmasta sinällään reaalin rahantarve veikkaustoiminnan perusteena muuttuu laajemmassa kuvassa perusteeksi kiireellisille reaktioille yhteiskunnallisiin jännitteisiin.

Suurten keskusjärjestöjen välinen sopimus solmittiin sattumoisin samana päivänä, kun kommunistit perustivat työläisrintamamiesyhdistykset suurimpiin kaupunkeihin ja neljä päivää ennen Suomen Aseveljien Liiton perustamista. Erityisesti Tampereella myös muutamia TUL:oon muodostuneen sisäisen opposition edustajat olivat mukana toiminnassa, jonka koettiin vakavasti vaarantavan talvisodassa saavutetun kansallisen yksimielisyyden. TUL-aktiivi Erkki Salomaan perustamassa Tampereen työläisrintamamiesyhdistyksessä oli nelisensataa jäsentä, joiden toiminta oli osittain päällekkäistä TUL:n Tampereen piirikunnan kanssa. Tampereen työläisrintamayhdistys sulautui syksyn 1940 aikana käytännössä osaksi Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuraa. Vaikka kuutosten ja SNS:n johdossa toimineilla henkilöillä – toisin kuin SAL:n johdolla – ei ollut TUL:ssa merkittäviä asemia, jotkut Salomaan tapaiset TUL:n opposition aktiivit olivat mukana myös valtakunnallisessa oppositiotoiminnassa. Vaikka TUL:n aktiivisuus asevelitoiminnassa olikin ennen kaikkea koko yhteiskuntaa koskevaa, sillä oli oppositiotoiminnan suhteen huolehdittavaa myös omassa järjestöorganisaatiossaan, johon sitten ”puhdistukset” omalta osaltaan kohdistuivat. Esimerkiksi Erkki Salomaa joutui syksyllä 1940 vankilaan ja jatkosodan alettua vankileirille.⁸³

Toisaalta opposition pelko oli osittain puhdasta vainoharhaa, koska osa sosiaalidemokraateistakin kannatti selvästi myönteisempää suhtautumista Neuvostoliittoon. Tästä hyvänä esimerkkinä käyvät tamperelaisurheilijat Eino Rantanen ja Lauri Pihlaja, jotka ennen talvisotaa ottivat selkeästi kantaa urheilujärjestöjen välistä yhteistyötä vastaan, mutta sodan jälkeen muuttivat kantansa sekä yhteistyölle että asevelihengelle myönteiseksi. Tästä huolimatta he ehdottivat TUL:n liittotoimikunnalle lähettämässään kirjeessä tiiviimpää yhteistyötä Neuvostoliiton urheilijoiden kanssa. Kirjeessä korostettiin yhteistyön suuntaamista erityisesti Baltian maihin, jotka tamperelaismiesten mukaan olivat vastikään *liittyneet* Neuvostoliittoon.⁸⁴

81 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 15.7.1940.

82 Ylikangas 1990, 18.

83 Helin 2006, 632.

84 Hentilä 1982, 492–500.

Neuvostoliiton ohella myös Saksa oli laajentanut valtapiiriään miehittämällä Tanskan ja Norjan huhtikuussa 1940. Saksan toimet merkitsivät ankaraa takaiskua talvisodan rauhanteon jälkeisille suunnitelmille pohjoismaisesta puolustusliitosta, jonka mahdollisuuksia Suomikin aktiivisesti tunnusteli. Puolustusliiton kannattajia oli erityisesti Sosiaalidemokraattisessa puolueessa, joka muutenkin pyrki lujittamaan pohjoismaisia suhteitaan erityisesti Ruotsin sosiaalidemokratiseen hallitukseen. Kiinteä yhteistyö ruotsalaisten ja suomalaisten sosiaalidemokraattien välillä jatkui, eikä suunnitelmia puolustusliitosta tai jopa liittovaltiosta täysin hylätty.⁸⁵

Veikkauksen kuumeisten valmistelujen ollessa meneillään ruotsalaista jalkapalloveikkausta järjestäneen Tpstjänstin toimitusjohtaja Carl Albert Ledin ja konttoripäällikkö Gunnar Lindberg saapuivat kutsuttuina veikkausyhtiön perustamista koskeneisiin neuvotteluihin kesäkuun 1940 lopulla.⁸⁶ Ruotsissa oli aloitettu vuonna 1934 ensisijaisesti jalkapallokohteisiin keskittynyt urheiluveikkaus, jonka toteuttamisesta vastasi valtiovallalta yksinoikeuden saanut peliyhtiö Tpstjänst. Yhtiön perustamisen keskeisimpänä syynä oli ottaa yhteiskunnan kontrolliin laitton jalkapalloveikkauksen harjoittaminen, joka oli saanut varsin kattavia ja monipuolisia muotoja 1920–30-lukujen Ruotsissa. Veikkauksen laillistamisessa ei Ruotsin tapauksessa ollut ainoastaan kysymys valtiovallan pyrkimyksistä hyötyä rahapeelaamisen tuotoista, vaan suuressa määrin myös harmaalla sektorilla jo laajasti levinneen toiminnan tekemisestä sosiaalisesti hyväksyttäväksi.⁸⁷

Veikkaamisen vielä ollessa laitonta sitä pelattiin hyvin yleisesti suurilla teollisilla työpaikoilla. Sekä työnantajat että ammattiyhdistykset paheksuivat veikkaamista. Ensiksi mainitut pelkäsivät työntekijöiden veikkausharrastuksen laskevan työn tuottavuutta. Jälkimmäiset puolestaan pelkäsivät veikkaamisen hahmottuvan työnantajien ja muun yhteiskunnallisen eliitin silmissä vasemmistososialistien ja syndikalistien aktiviteetteihin vertautuvana kumouksellisena toimintana. Sosiaalidemokraattisen ammattiyhdistysliikkeen edustajien pelko pohjautui siihen, että monilla paikkakunnilla voitiin päätellä nimenomaan sosiaalidemokraatteja äänestävien työläisten olleen innokkaimpia laittoman jalkapalloveikkauksen harrastajia. Tilanteen ”neutraloiminen” alkoikin heti, kun Per Albin Hanssonin sosiaalidemokraattinen hallitus tarttui vallankahvaan. Sosiaalidemokraattien tavoitteena oli lopettaa yhteiskunnan haltuun otettu veikkaustoiminta hallitusti. Pian kuitenkin kävi selväksi, että veikkauksesta tuli eräs ruotsalaisen kansankodin rakennuspuita sekä taloudellisesta että työväenluokan yhtenäisyyden ja tyytyväisensä pysymisen näkökulmasta.⁸⁸

85 Soikkanen 1987, 152–157, 209.

86 Ylikangas 1990, 16–17.

87 De Geer 2011, 41–57.

88 Gustavsson & Svanell 2012, 24–27.

Ei myöskään ollut sattumaa, että peliyhtiö Tipstjänstin osakkeenomistajien taustalla olleista urheiluyhdistyksistä valtaosa oli poliittisesti sidoksissa sosiaalidemokraatteihin. Ne olivat olleet keskeisiä toimijoita jo laittoman veikkauksen aikaan. Myös kesällä 1940 suomalaisiin veikkausneuvotteluihin saapunut Tipstjänstin toimitusjohtaja Ledin oli aktiivinen sosiaalidemokraatti.⁸⁹ Jo kaksi päivää ennen talvisodan päättymistä Suomen Sosialidemokraatti haastoi ruotsalaiset urheilumiehet liittymään taisteluun, *”jossa palkintona on Pohjolan vapaus.”*⁹⁰ Heti talvisodan jälkeen sosiaalidemokraattien aktiivisimmat ulkomaanyhteydet suuntautuivat Ruotsiin. Siinä hengessä myös veikkauksen puuhamies Lauri Nurmi vieraili Ruotsin veikkauksjärjestelmään tutustumassa keväällä 1940. Kun ruotsalaiset tulivat vastavierailulle kesäkuun lopussa, oli ohjelmassa virallisesti perustettavan veikkausyhtiön yhtiömuodosta neuvottelemine. Olisi hieman kummallista, jos kummassakin maassa vahvasti sosiaalidemokraattisiin piireihin kytköksissä olleista veikkaushankkeista olisi puhuttu täysin irrallisina välirauhan ajan suuremmasta tavoitteesta: miten maat saataisiin säilymään pohjoismaisina demokratioina kahden etupiiriään kasvattavan totalitaarisen mahdin välissä. Suomessa pelkoon liittyi vielä kommunistien näkeminen Moskovan kätyreinä.

2.2 Veikkaus ja urheilevan kansakunnan moraal

Veikkaustoimintaa valmisteltaessa asian luonteesta on varmasti käyty huomattavasti enemmän periaatteellista moraalisiin näkökohtiin liittyvää keskustelua kuin käytettävissä olevat lähteet antavat ymmärtää. Kun esimerkiksi SVUL:n liittohallituksen työvaliokunta otti keväällä 1937 kantaa erääseen silloin vireellä olleeseen veikkaushankkeeseen, se ei ainoastaan korostanut valtion velvollisuutta urheilutoiminnan rahoittamisessa vaan sen lisäksi vielä painotti, että *”...periaatteellisista syistä valiokunta piti muutenkin epäilyttävänä sitä, että urheilutaroituksiin hankittaisiin varoja pelihimoon perustuvien arvauskilpailujen avulla, varsinkin kun urheilutoiminnan harrastuspiiriin kuuluu runsaasti mm. alaikäistä nuorisoa.”*⁹¹

SVUL:n Rangell sanoi vielä kevään 1940 neuvotteluissakin liittonsa periaatteessa vastustavan moista rahanhankintakeino, mutta ilmoitti SVUL:n tällä kertaa olevan valmis taloudellisista syistä jatkamaan asian tutkimista pidemmälle.⁹² Myös TUL:n leirissä keskusteltiin rahapelaamisen moraalista puolesta ja oltiin

89 De Geer 2011, 43, 51–55.

90 Suomen Sosialidemokraatti 11.3.1940.

91 SU. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1937, ptk. 10.5.1937.

92 Ylikangas 1990, 16.

ainakin periaatteessa sitä mieltä, että tippauksessa tuntui ”*vissi arpajaisten sivumaku, joka ei sellaisenaan ole mikään hyvä asia.*” TUL:n liittotoimikunnan varapuheenjohtaja Arvi E. Heiskanen sai kuitenkin käännettyä rahapelaamisen vaarat hyödyiksi ja totesi, että veikkaus ”*herättää entistä suuremmissa joukoissa – vaikkapa aluksi pelihimoa – mielenkiinnon liikuntakasvatustyöhön.*”⁹³

Suomen Aseveljien Liiton aktiivin, kapteeni Heiskasen repliikki avaa mielenkiintoisella tavalla rahapelaamisen tarkastelun silloisessa tilanteessa kahdestakin eri näkökulmasta. Heiskanen painotti nimenomaan liikuntakasvatustyön merkitystä urheilujärjestöjen yhteiskunnallisena tehtävänä. Vuoden 1940 toukokuun lopun tilanteessa liikuntakasvatustyö ei kuitenkaan tarkoittanut ainoastaan alustavaa työtä Ruotsin urheilutason saavuttamiseksi, vaan valmistautumista kovempaan taistoon huomattavasti suuremman vastustajan kanssa. Liikuntakasvatus pyrittiin myös TUL:n alaisissa seuroissa muovaamaan ennen kaikkea maanpuolustuksen tarpeita palvelevaksi. Tälläkin alueella pyrittiin yhteistyöhön porvarillisen puolen kanssa, jossa maanpuolustuksen osuus urheilutoiminnassa oli perinteisesti keskeinen.⁹⁴

Tämän suunnan liikuntakasvatuksesta hyvä esimerkki oli muun muassa Suomen Poika -järjestö, jonka Suojeluskuntien Esikunta perusti marraskuussa 1939. Mukaan kutsuttiin myös Sosialidemokraattinen Työläisnuorisoliitto ja TUL. TUL:ssa toimet yhdistymisen aikaansaamiseksi aloitettiin viikkoa ennen talvisodan rauhantekoa. TUL:n toimijoista asiassa olivat erityisen ahkeria Väinö Laherma, Toiwo Wilppula ja Arvi E. Heiskanen, jotka jo ennen talvisotaa korostivat voimakkaasti urheilun maanpuolustuksellista tehtävää.⁹⁵ Yhteistyötä kehiteltiin varsin pitkälle jo maalisi–huhtikuun 1940 aikana.⁹⁶ Liittyminen suojeluskuntavetoiseen järjestöön oli kuitenkin jo sen tason hanke, että asiassa katsottiin parhaaksi selvittää SDP:n puoluetoimikunnan kanta. Puoluetoimikunnan äänestys asiassa toukokuun puolivälissä tuotti tasapelin, mutta puheenjohtaja Kaarlo Harvalan ääni ratkaisi asian liittymisen vastustajien voitoksi.⁹⁷ Vaikka suoranainen liittyminen Suomen Poika -järjestöön jäikin toteutumatta, tiivistä yhteistyötä jatkettiin, ja kesällä 1940 TUL:n edustajia lähetettiin Suomen Poika -järjestön johtajakurssille ja poikaleireille.⁹⁸ SP:n toiminnassa urheilu ja voimistelu liittyivät elimellisesti suurempaan kokonaisuuteen, jonka muut osa-alueet olivat suunnistaminen, sissileikit, leiri- ja

93 TUL-lehti 28.5.1940.

94 Laine 1992b, 195–203.

95 Hentilä 1982, 500.

96 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 4.3.1940, 11.3.1940 ja 22.4.1940.

97 Hentilä 1982, 523–524.

98 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 30.6.1940.

retkitoiminta, kenttäpalveluksen ja muun sotilaskoulutuksen alkeet, palotorjunnan, väestönsuojelun ja ilmavalvonnan alkeet, puolustustahtoon liittyvän kansalaistietouden alkeet sekä laulu.⁹⁹

Varainhankinta urheilulle ja liikunnalle, vaikkapa sitten suunnitteilla olleen veikkaustoiminnan muodossa, oli siis kevään 1940 tilanteessa viime kädessä maanpuolustuksen ja siihen liittyvän isänmaallisuuden vankistamista. Vihollinen ei ollut ainoastaan itärajan takana, vaan sen koettiin tunkeneen lonkeronsa myös kotimaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Porvarillisen urheiluväen Suomen Urheilulehti vaati toukokuun puolivälissä urheilurintaman päättäväistä vastaiskua *”jo jossakin kohden huomattavaakin ruumiillista ja henkistä herpaantumista vastaan.”*¹⁰⁰ Yksilön sisäisen herpaantumisen vaara oli suorassa yhteydessä välirauhan yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jota Tampereen aseveliyhdistyksen keskeinen toimija Lauri Santamäki kuvasi myöhemmin seuraavasti: *”Uhkaava sisäinen hajaannus, josta toimintaan herännyt kommunismi oli pelottava esimerkki, vaati kaikkien kansakuntaa säilyttävien voimien jatkuvaa koossapitämistä ja toimintavalmiutta.”*¹⁰¹

Toisaalta Arvi E. Heiskasen kannanotto ”pelihimon herättämisestä suuremmissa joukoissa” synnyttää ajatuksen, että veikkaustoimintaa suunniteltaessa on ainakin sivuttu myös ajatusta turhamaisen rahapelaamisen potentiaalisesta roolista yhteiskunnallisen tilanteen aiheuttaman ahdistuksen tai kumoushengen purkajana. Ei ole kovinkaan hämmästyttävää, ettei alkuperäislähteistä löydy tälle varoventtiilinäkemykselle kirjaimellista tukea, joka osoittaisi veikkaustoiminnasta käydyissä keskusteluissa kosketellun myös rahapelaamisen roolia kansan syvien rivien mielenkiinnon ohjaamisesta pois poliittisista kiistakysymyksistä. Vuoden 1940 sisäpoliittinen tilanne oli sen verran arka, ettei teemasta käytyjä keskusteluja ole kirjattu. Tietoisuus tästäkin näkökulmasta tuli veikkaustoiminnan harjoittajien taholta kuitenkin vahvistetuksi mutkan kautta hieman myöhemmässä vaiheessa. Jatkosotaa edeltäneenä yleisen liikekannallepanon päivänä 17.6.1941 Veikkaustoimiston¹⁰² johtokunta päätti yksimielisesti keskeyttää veikkaustoiminnan. Kun yleishyökkäys alkoi 10. heinäkuuta, johtokunta kokoontui heti seuraavana päivänä ja päätti veikkauksen aloittamisesta uudelleen mahdollisimman pian. Perusteluissa todettiin muun muassa, että *”...veikkaus saattaisi juuri nykyoloissa olla hyvinkin sopivaa askartelua ihmisille, joiden ajatukset sen avulla ainakin jossain määrin vapautuisivat sodasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä.”*¹⁰³

99 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940, ptk. 22.4.1940, liite: Suomen Poika.

100 Urheilulehti 16.5.1940.

101 Santamäki 1966, 30.

102 ”Tippaustoimisto” muutettiin ”Veikkaustoimistoksi” jo vuonna 1941.

103 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 17.6.1941 ja 11.7.1941.

2.3 Veikkauksen suosio sotavuosina

Ensimmäisiä veikkauskohteita pelattiin viikonvaihteessa 7.–8. syyskuuta 1940, ja pelin aloitus sujui kohtuullisesti. Kierros tuotti Tippaustoimistolle lähes 300 000 markkaa¹⁰⁴. Aluksi pelikohteina oli laaja kirjo erilaisia urheilumuotoja, mutta jalkapallo otti keskeisen aseman jo vuoden 1940 aikana. Veikkaaminen oli periaatteessa yksinkertaista. Pelikuponkiin oli kahdentoista pelattavan ottelun kohdalla mahdollista merkitä kynällä 1 = kotijoukkueen voitto, x = tasapeli tai 2 = vierasjoukkueen voitto. Vaikka ensimmäisen syksyn aikana pelaajille oli tarjolla ainoastaan 15 veikkauskierrosta, jätettiin asiamiehille yhteensä hieman yli miljoona veikkauskuponkia vuoden loppuun mennessä.¹⁰⁵ Se tarkoitti noin 66 000 kuponkia kierrosta kohti. Yksittäisten pelaajien lukumäärää ei kuitenkaan pysty pääättelemään pelattujen kuponkien määrällä sen kummemmin kuin pelattujen sarakkeiden määrällä, joka myös on tilastoitu. Yhdellä kupongilla oli kahdeksan saraketta. Lienee loogista arvioida, että valtaosa pelaajista veikkasi vain yhdellä kupongilla. Kun vielä otetaan huomioon, että veikkaajakunta todennäköisesti hieman vaihteli kierroksesta riippuen, voitaneen arvioida, että ainakin veikkausta kokeilleiden henkilöiden lukumäärä oli muutamia kymmeniä tuhansia jo ensimmäisen syksyn aikana.

Myös vuoden 1941 alkupuoli sujui vahvan nousun merkeissä. Vuoden 10. kierroksella ylitettiin 135 000 kupongin määrä. Kesäkuussa alkaneesta jatkosodasta huolimatta vuonna 1941 pelattujen kuponkien määrä nousi hieman yli 3 miljoonaan, mikä tarkoitti noin 72 000 kuponkia kierrosta kohti. Yksittäisten pelaajien lukumäärän voidaan arvioida kasvaneen ensinnäkin pelattujen kuponkien lukumäärän perusteella. Toiseksi yhden kupongin pelaajien määrää lienee lisännyt kyseisenä vuonna käyttöön otettu systeemiveikkaus, joka mahdollisti useamman veikkausrivin pelaamisen yhdelle sarakkeelle. Ensimmäisenä systeemiveikkauksen vuonna 17,5 prosenttia sarakkeista sisälsi systeemin.

Kahden seuraavan vuoden aikana pelattujen kuponkien kokonaismäärä laski reilusti, vaikka veikkauskierroksia oli enemmän tarjolla kuin vuonna 1941. Vuonna 1942 kierrosta kohti pelattiin noin 39 000 ja seuraavana vuonna noin 26 000 kuponkia. Vuosi 1944 oli sitten pohjanoteeraus. Sotatapahtumien vuoksi pelattiin vain 33 kierrosta, joilla asiamiehille jätettiin keskimäärin vain noin 14 000 ja heikoimmilla kierroksilla alle 10 000 kuponkia. Kuponkien määrästä voidaan varmuudella päätellä myös yksittäisten pelaajien lukumäärän laskeneen dramaattisesti. Tosin systeemiveikkauksen yleistymisen (vuonna 1944 jo 45 prosenttia sarakkeista)

¹⁰⁴ Noin 86 000 euroa vuoden 2018 rahassa.

¹⁰⁵ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1940, 4; Ylikangas 1990, 26, 41.

loiventanee hupenevien veikkaajien lukumäärän laskevaa käyrää jonkin verran.¹⁰⁶ Joka tapauksessa hyvin alkanut veikkaushuuma supistui sotavuosien aikana todennäköisesti vain muutaman tuhannen säännöllisen veikkaajan harrastukseksi.

Veikkauksen romahtaminen ei selity sillä, että veikkauksen toimintaa paikallisesti hoitaneen asiamiesverkoston toiminta olisi sodan johdosta jollakin oleellisella tavalla heikentynyt. Ensimmäisenä kokonaisena sotavuonna 1942 asiamiesten lukumäärä oli itse asiassa suurempi kuin kahtena edellisenä vuonna, ja myös monissa sota-alueen joukko-osastoissa oli ainakin periaatteessa mahdollista veikata. Siitä huolimatta veikatut sarake- ja kuponkimäärät puolittuivat edelliseen vuoteen verrattuna. Asiamiesten määrä romahti vasta vuoden 1944 loppupuolella 1200:sta 700:aan, kun veikkaustoiminta oli sotatapahtumien takia keskeytyneenä lähes puoli vuotta.¹⁰⁷

Veikkaajien ydinjoukon joutuminen sotaan, palkkojen säännöstely ja ruotsalaisten pelikohteiden runsas käyttö ovat seikkoja, joilla kaikilla oli varmasti jotakin vaikutusta kansan veikkausintoon, mutta ei niilläkään täydellistä romahdusta voida selittää. Merkittävin syy lienee ollut puhtaasti sodan psykologisella vaikutuksella. Sodan myötä veikkaamisen yksilölle tarjoama toivo ja unelmat muuttuivat tai katosivat jopa kokonaan. Eräs veikkausta alusta lähtien kokeillut pelaaja muisteli myöhemmin: *”Neljäkymmentäluvun alkupuolella oli maassamme sota-aika. En tiedä oliko paikkakunnalla edes veikkaustoimistoja ja kuponkeja saatavana. Se miljoonavoittokin unohtui muitten huolien keskellä.”*¹⁰⁸ Mikäli lisäksi oletetaan, että toivon ja unelmien herättämisen kautta veikkaukselle ehti jo ennen jatkosotaa muotoutua myös jonkinlainen yhteiskunnallista kumouksellisuutta purkava tehtävä, itse sota, turvasäilöt ja todellinen kuolemanrangaistuksen pelko¹⁰⁹ tukahduttivat merkittäväällä tavalla kyseisiä jännitteitä sotavuosien aikana – kunnes ne jälleen nousivat voimakkaina esille syksyn 1944 rauhanteon jälkeen.

Veikkauksen alhainen vuosivaihto tai sodan vaikutuksesta tyhjentyneet unelmat eivät yksioikoisesti tarkoittaneet sitä, etteikö veikkaustoiminnalla ja sitä toteuttavalla organisaatiolla olisi ollut muuta merkitystä sekä koti- että sotarintamalla. Seuraavassa tarkastellaan ensin hieman lähemmin veikkausta ja siihen liittyviä ilmiöitä kotirintamalla. Vaikka veikkaukuskuponkeja ei sodan aikana enää entiseen tahtiin täytettykään, veikkaus oli varsinkin asutuskeskuksissa hyvin näkyvissä ennen kaikkea monipuolistuneen mainostamisen takia. Veikkauksen mainostamisella oli sota-ajan yleisen mainonnan tavoin selvästi muitakin funktioita ja tavoitteita kuin myynnin lisääminen.

106 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomukset 1941, 5, 1942, 6, 1943, 6 ja 1944, 6; Ylikangas 1990, 41.

107 Ylikangas 1990, 31–41.

108 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 4, 14837/10121.

109 Ks. Näre 2008, 252–258.

2.4 Veikkausmainonta osana sotapropagandaa

Syksyllä 1940 alkanutta veikkausta saatiin mainostaa lähes vuoden ajan rauhan oloissa. Mainonta tapahtui ennen kaikkea sanomalehdissä. Lehtikampanjan suunnittelu lankesi melko luonnostaan veikkauksen alkuvaiheiden puuhamiehen Lauri Nurmen tehtäväksi, olihan hän ammatiltaan lehtimies. Pääkaupungin lehdet myönsivät aluksi myös ilmaista palstatilaa Tippaustoimistolle, joten uusi pelimuoto sai runsaasti näkyvyyttä. Myös syyskuussa 1940 toimintansa aloittaneella veikkauksen erikoislehti Veikkaajalla oli alkuvuosina oma keskeinen asemansa mainostamisessa. Sanomalehtien lisäksi veikkausta mainostettiin jonkin verran myös radiossa ja julkisille paikoille sijoitettujen julisteiden avulla.¹¹⁰

Lehtimainoksissa painotettiin ensimmäisen toimintavuoden aikana veikkaamisen kahdensuuntaista hyötyä – *”Yksi tie – kaksi asiaa. Rahaa urheilun tukemiseen – Rahaa itsellenne”*¹¹¹ – joista kuitenkin isänmaan urheilun hyväksi toimimista pidettiin ensisijaisesti esillä. Mennyt talvisota saattoi toki nousta esiin veikkaamisenkin yhteydessä lehtien palstoilla, mutta silloin käytettiin tarkkaan harkittuja sanamuotoja. Kun talvisodan kuuluisin tarkka-ampuja Simo Häyhä kokeili veikkaamista, Veikkaaja-lehti kuvaili sotasankarin peliasennetta seuraavasti: *”Simo Häyhä on tottunut täysosumiin. Niistä hän ei kuitenkaan halua sen enempää kerskailla.”*¹¹² Mainostamisessa noudatettiin samaa asiallista pidättyväisyyttä päättyneen talvisodan ja Neuvostoliiton suhteen kuin suomalaisissa tiedotusvälineissä muutoinkin.¹¹³

Vuoden 1941 alussa Veikkaustoimisto alkoi mainostaa veikkausta yhteistyössä mainostoimisto Erva-Latvalan kanssa. Erva-Latvala teki Veikkaustoimistolle koko vuoden mainostoiminnan kattavan suunnitelman, jonka hinta oli peräti 750 000 markkaa¹¹⁴. Se oli melkoinen summa verrattuna esimerkiksi Veikkaustoimiston vuoden 1940 voittoylijäämään, joka oli noin 2,2 miljoonaa markkaa.¹¹⁵ Suunnitelma oli monipuolinen ja sisälsi muun muassa sanoma- ja aikakauslehti-ilmoitusten, katujulisteiden, lentolehtisten, valokuvien ja elokuvamainosten käytön veikkauksen tunnetuksi tekemisessä.¹¹⁶

110 Ylikangas 1990, 23.

111 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 8/1940.

112 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 10/1940.

113 Kirves 2008, 38.

114 Noin 182 000 euroa vuoden 2018 rahassa.

115 Ylikangas 1990, 78.

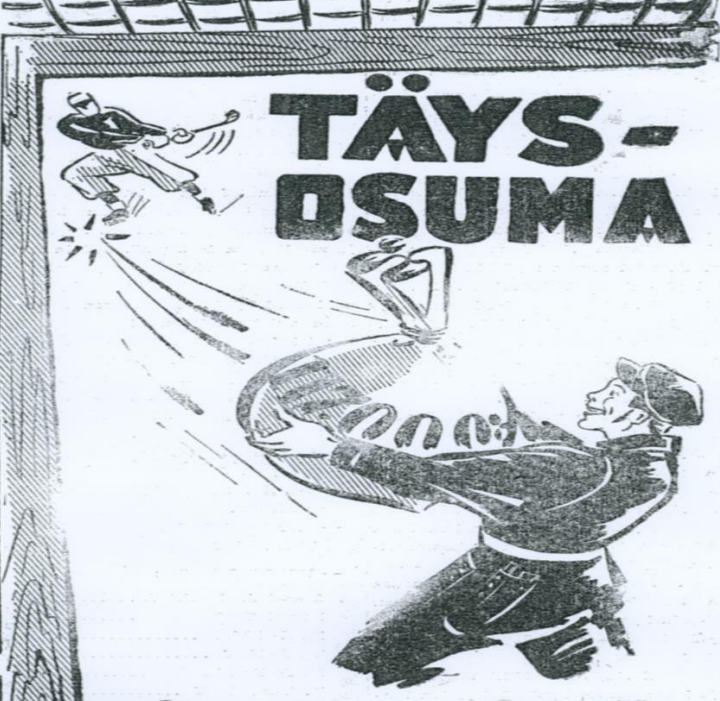
116 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 2.1.1941.

Mainonta näytti lisäävän veikkauksen suosiota, ja mainontaan varatuista määrärahoista käytettiin suurin osan jo kevään 1941 aikana.¹¹⁷ Veikkaustoimiston liikevaihdon lisääntyminen vaikutti myös mainosten sisältöön. Kun kansalaisten huomattiin innostuvan veikkaamisesta, mainostamisessa nostettiin selvemmin esille myös voittamisen mahdollisuus ja voittorahojen rooli yksilön merkittävän elämänmuutoksen mahdollistajana. Veikkaaja-lehdessä nähtiin ensimmäinen voittajamainos, jossa muistutettiin myös yhteiskuntaluokkien samanarvoisuudesta voittomahdollisuuksien suhteen: *”Täysosuma tuli varastotyöläiselle – hän sai 117.000 markkaa”*.¹¹⁸ Mainoskuvan vasemmassa ylälaudassa pienikokoinen jääpalloilija lyö mailalla liikkeelle rahasäkin, jonka suurikokoinen ja leveästi hymyilevä haalaripukuinen työläinen kaappaa syleilynsä kuvan keskellä.¹¹⁹

117 Ylikangas 1990, 33.

118 Vuoden 2018 rahaksi muutettuna noin 28 000 euroa.

119 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 6/1941.

TÄYS- OSUMA

tuli varastotyöläiselle
— hän sai

117.000 markkaa!

Se sattui veikkauksessa N:o 4. Viime veikkauksessa taas sattui täysosuma vaasalaiselle metallityömiehelle ja suurliikkeen johtajalle, kumpikin sai 67.480 mk. Nyt on menossa

VEIKKAUS N:o 7

Tehkääpä siitä onnenveikkauksenne! Yrittäminen maksaa mitättömän vähän — veikatahan saa jo kahdella markalla! Eikä tietoa rikastumisestanne tarvitse odotella — saatte sen jo viikon kuluttua!

Veikatessanne tuette myös Suomen urheilua, joka saa veikkauksen ylijäämistä tarpeellista rahallista tukea.

Oy. TIPPAUSTOIMISTO Ab.

Kuva 1. Muhkea rahasäkki taittoi kärjen varastomiehen mahdolliselta yhteiskuntakriittisyydeltä välirauhan levottomana aikana (Veikkaus Oy:n lehtileike- ja mainoskokoelma).

Välirauhan aikaiset yhteiskunnalliset jännitteet heijastuivat selvästi veikkausmainontaan. Yllä olevassa mainoksessa nousi näkyvästi esiin rahapelaamiseen liittyvä toivon tunne, jonka Edward Devereux määritteli yhdeksi yhteiskunnallisia paineita purkavan varoenttiilitoiminnon keskeiseksi ominaisuudeksi. Toivon heräämistä edistää rahapelimainosten yleisesti aikaansaaman kokemuspohjaisen päättelyn vaikutus. Rahapeliin ominaisuuksiin perehtymättömän henkilön mainos saattaa

muun muassa johtaa arvioimaan päävoiton voittamisen melko todennäköiseksi ja poikkeuksellisen useita henkilöitä koskevaksi tapahtumaksi. Lisäksi mainos saat-
taa saada kohderyhmänsä kuvittelemaan voimakkaasti itsensä voittajana, jolloin
myös voiton todennäköisyys tuntuu kasvavan¹²⁰

Toivo ja unelmointi eivät kuitenkaan koske ainoastaan pelaajia tai pelaamista
harkitsevia vaan myös muita mainoksen vaikutuksen alaisiksi joutuneita. Edward
Devereux'n teoriaa 1960-luvulla soveltanut Nechama Tec painotti rahapelaami-
sen vaikutuksen laaja-alaisuutta; rahapelaaminen ja siihen liittyvät ilmiöt saat-
tavat vaikuttaa myös niihin, jotka eivät koskaan itse osallistu pelaamiseen.¹²¹ Per
Binden mukaan juuri voittajatarinat koskettavat ihmisiä syvältä, koska ne sisäl-
tävät kansantaruista ja uskonnollisista kertomuksista populaarikulttuuriin siirty-
nyttä myyttistä ainesta.¹²²

Tutkimusten mukaan rahapelimainokset vaikuttavat myös asenteisiin. Ne muo-
vaavat myönteisemmäksi sekä suhtautumista rahapeleihin että mainoksissa esi-
tettävään maailmakuvaan. Ihmiset oppivat mainoksista käyttäytymistapojen ihan-
teita ja trendejä. Pitkällä tähtäimellä asenteiden muuttuminen johtaa pelaamisen
lisääntymiseen myös sellaisten henkilöiden kohdalla, joihin mainoksilla ei ole vas-
taavaa välitöntä vaikutusta.¹²³

Mainosten asenteita muuttava vaikutus liittyy oleellisella tavalla myös
Devereux'n korostamaan näkemykseen rahapelaamisesta vallitsevia yhteiskun-
nallisia olosuhteita ylläpitävänä ilmiönä. Yllä olevassa mainoksessa tätä vaiku-
tusta vahvasti varmasti myös hieman pienemmällä kirjasinkoolla painettu teksti:
*”Viime veikkauksessa taas sattui täysosuma vaasalaiselle metallityömiehelle
ja suurliikkeen johtajalle, kumpikin sai 67.480 mk.”* Veikkausmainos välitti sa-
nomaa rahapelaamisen maailman oikeudenmukaisuudesta ja tasapuolisuudesta
ja tuli samalla propagoineeksi myös vallitsevien yhteiskuntaolojen oikeudenmu-
kaisuuden puolesta.

Yksi järjestelmän oikeuttamisen teorian syntyyn merkittävästi vaikuttaneis-
ta sosiaalipsykologisista tutkimussuuntauksista oli oikeudenmukaisuuden tutki-
mus. Järjestelmän oikeuttamisen teorian keskeiset kehittäjät kelpuuttivat omaan
oppirakennelmaansa ajatuksen yksilön taipumuksesta mieltää vallitsevat olosuh-
teet reiluiksi, oikeutetuiksi ja ansaituiksi, mutta torjuivat jossakin oikeudenmukai-
suustutkimuksessa esiin nostetun näkemyksen ihmisen universaalista tarpeesta
”uskoa oikeudenmukaiseen maailmaan” pystyäkseen tavoittamaan kokemuksen
elämän hallittavuudesta. Järjestelmän oikeuttamisprosessin näkökulmasta yksi-
löt voidaan monitahaisen ideologisen suostuttelun ja sosiaalisen oppimisen kautta

120 Binde 2005a, 85–89.

121 Tec 1964, 2, 58–59, 117.

122 Binde 2007b, 229.

123 Binde 2005a, 49–60.

saada hyväksymään vallitsevat olosuhteet legitiimeinä ja välttämättöminä, joskus jopa oikeudenmukaisina.¹²⁴ Usko maailman oikeudenmukaisuuteen vaihtelee yksilöillä tilannekohtaisesti. Oikeudenmukaisuuden tunne voimistuu, mikäli olosuhteissa on havaittavissa jotakin uskoa vahvistavaa.¹²⁵ Rahapelaamisen kaltaisen ilmiön herättämä valheellinen oikeudenmukaisuuden käsitys saattaa osaltaan edistää yksilöiden taipumusta selittää vallitsevat yhteiskunnalliset olosuhteet oikeutetuiksi ja välttämättömiksi.

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset aiheet tunkeutuivat veikkauksen mainontaan jo alusta lähtien. Takana oli hävitty ja katkera sota, ja nyt oli tyydyttävä rakentamaan isänmaata jäljelle jääneillä eväillä. Mutta sotatila jatkui yhteiskunnan sisällä, ja sodan yhtenä juonteena oli poliittisen vasemmiston sisällä käyty taistelu suomalaisen työmiehen sielusta. Yllä oleva mainos todisti maltillisemman vaihtoehdon puolesta; työmiehellä oli tulevaisuus myös kapitalismissa. Ahkeran työteon ohella merkittävää taloudellista apua saattoi tulla sijoittamalla pieni summa isänmaalliseen veikkaukseen. Mainoksessa mainittu päävoitto ei ollut päätä huijaava, mutta vastasi silti työmiehen useamman vuoden ansioita.¹²⁶

Keväällä 1941 muutamassa mainoksessa esiintyi jo suomalaisen rahapeli-mainonnan klassikkoaihe, uuden talon tai asunnon hankkiminen voittorahoilla. Mainoksen kuvassa uuden talon rakenteet olivat nousemassa harjakorkeuteen ja tekstissä muistutettiin, että ”... *vain veikkaus voi tehdä tämän ihmeen!*”¹²⁷ Jonkinlaisesta ihmeestä olikin kysymys, sillä erityisesti suuremmissa kaupungeissa pienituloisten oli vaikeata hankkia itselleen säällistä asuntoa. Jo 1930-luvun lama-vuosien vaikutuksesta syntynyttä asuntopulaa pahensivat entisestään talvisodan pommitukset ja luovutetun Karjalan siirtolaisten asuttaminen.¹²⁸

Veikkaustuoton lisääntyessä näytti myös jossain määrin unohtuvan, että veikkauksen käyttöön ottoa perusteltaessa oli painotettu pelimuodon ”ennusteluluonteisuutta”. Nyt uusia veikkaajia houkuteltiin mukaan esittämällä veikkaus lähes puhtaana onnenpelinä, jossa naisetkin voisivat menestyä. Vuoden 1941 kolmelta toista ensimmäisellä veikkauskierroksella jaettiin kolmessa eri voittoluokassa tuhansia voittoja. ”*Tästä määrästä saivat naiset yli 2700 voittoa!...ja yleensä tähän naiset eivät ole urheiluasiantuntijoita*”. *Kaikilla on siis mahdollisuus onnistua.*”¹²⁹

Kun jatkosodan liikekannallepano alkoi kesäkuun puolivälissä, veikkaustoiminta keskeytettiin, mutta jo heinäkuun alkupuolella Veikkaustoimiston johtokunta kokoontui suunnittelemaan veikkauksen uudelleen aloittamista. Johtokunnan

124 Jost & Hunyady 2002, 115–116.

125 Lerner 1981, 11–16.

126 Ks. Suomen tilastollinen vuosikirja 1941, 300.

127 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 23/1941.

128 Saarikangas 2002, 182.

129 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 14/1941.

kokouksessa heinäkuun alkupuolella 1941 todettiin muun muassa, että ”...*veikkaustoiminnan menestyminen nykyoloissa riippuu kuitenkin johtokunnan käsityksen mukaan suuresti siitä, voidaanko se sopivasti saada palvelemaan maanpuolustuksen suurta asiaa.*”¹³⁰ Veikkaustoimiston yhtiöjärjestys taipui todella nopealla aikataululla sellaiseen muutokseen, että jo elokuun alussa yhtiölle kertyneestä ylimäärästä puolet voitiin luovuttaa invalideille ja muille sodan vuoksi avun tarpeeseen joutuneille ihmisille. Tällä reseptillä ensimmäinen veikkauskierros jatkosodan syttymisen jälkeen pelattiinkin sitten jo 10. elokuuta 1941.¹³¹

Rahan hankkiminen oli kuitenkin vain toinen puoli maanpuolustuksen suuren asian tukemisessa. Veikkaustoimistosta ja sen yhteistyökumppaneilta löytyi jatkosodan alun yleisessä revanssihengessä voimakasta halua liittää veikkaaminen osaksi uhrimieltä sisältävää ”henkistä maanpuolustusta” laajemmassakin mielessä. Se näkyi ennen kaikkea syksyllä 1941 uudestaan vauhtiin päässeessä mainonnassa. Veikkauksen sodanaikaista mainostamista voidaankin mielekkäimmin tarkastella tietyn tuotteen myymispyrkimysten ohella myös osana valtiojohtoisen tiedotustoiminnan toista päähaaraa; kotirintamalle suunnattua sotapropagandaa, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli pitää kotirintaman mieliala myönteisenä ja taistelutahtoisena.¹³² Veikkaustoimiston edellytykset tähän olivat hyvät.

Erva-Latvala ei ollut ainoastaan sotia edeltäneen ajan suurin mainostoimisto Suomessa (46 työntekijää vuonna 1938), vaan sen lisäksi toimiston yhteydet maanpuolustukselliseen propagandatoimintaan olivat hyvin vahvat. Toimitusjohtaja Wäinö Kauno Latvala oli vuonna 1937 perustetun mainosmiesten Propagandaliiton ensimmäinen puheenjohtaja. Hän toimi myös vuonna 1938 olympialaisten tiedotusta varten perustetun ja myöhemmin päämajan propagandaosastoon liitetyn Finlandia Uutistoimiston johtokunnan puheenjohtajana.¹³³ Talvisodan lopussa ja jatkosodan alussa Latvala toimi päämajan sotatalousosaston propagandajaoksen päällikkönä. Hänen osuutensa propagandan juurruttamisessa osaksi puolustusvoimien toimintaa oli merkittävä.¹³⁴ Latvala kirjoitti jatkosodan aikana kaksiosaisen ”henkistä taistelutoimintaa” käsittelevän kirjan.¹³⁵ Veikkaustoimiston mainostoiminnan johdossa oli siis jatkosodan alkupuolella mies, jolla oli samanaikaisesti merkittävä vastuu kotirintamalle suunnatusta propagandatoiminnasta.

On hyvin mahdollista, että Veikkaustoimisto käynnisti yhteistyön Erva-Latvalan kanssa siitäkin syystä, että jo talvisodan vaikutuksesta mainostoimiston liikevaihto oli romahtanut. Yrityksen tilaa ei helpottanut myöskään se, että johtaja Latvala

130 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 11.7.1941.

131 Ylikangas 1990, 31, 37.

132 Kirves 2008, 14.

133 Heinonen 2000, 337.

134 Törmä 1977, 66.

135 Latvala W. (1941–42) Sodanaikainen ht-toiminta 1–2.

matkusteli vuosina 1940–1941 Ruotsissa ja Yhdysvalloissa keräämässä rahaa sotapönnisteluille ja tekemässä Suomi-propagandaa. Keväällä 1945 Erva-Latvala jäi joksikin aikaa tuuliajolle Latvalan muutettua yllättäen takaisin synnyinmaahansa Yhdysvaltoihin.¹³⁶

Vuonna 1942 Veikkaustoimisto alkoi ostaa palveluja myös toiselta suurelta mainostoimistolta, SEK:lta.¹³⁷ Jatkosotaa edeltäneenä vuonna SEK nousi merkittäväksi mainostoimistoksi. Se sai asiakkaikseen muun muassa valtion ja useita valtiovaltaita lähellä olleita järjestöjä, joille se teki suuria kampanjoita. SEK tuli tunnetuksi vaikuttavista julistesarjoistaan, joita se teki muun muassa Suomen Huollon toteuttamia Kansanavun suurkeräyksiä varten. Myös Suomen Huolto oli keskeinen toimija kotirintamalle suunnatun HT-toiminnan toteuttamisessa.¹³⁸ Erva-Latvalan mahtiaseman haihduttua SEK:sta tuli toimitusjohtaja Aarne Salomaan johdolla maan merkittävin mainostoimisto.¹³⁹

Jatkosodan hyökkäysvaihe oli sotamenestyksen aiheuttaman hurmion ohella myös suurta miestappioiden aikaa erityisesti heinä–syyskuussa 1941.¹⁴⁰ Kotirintamalle suunnatussa propagandassa kaivettiinkin sen vuoksi esille talvisodan ajalta tuttu yhtenäisyyttä korostava uhrimieli. Propagandan avulla myös jatkosodalle pyrittiin antamaan puolustustaistelun leima.¹⁴¹ Tämä kaikki näkyi hyvin selkeästi myös veikkauksen lehtimainonnassa. Lokakuussa 1941 julkaistussa mainoksessa vakavailmeinen ja tummapukeinen postimies vertautui mielikuvatasolla selvästi sota-ajan suruviestejä tuoneisiin pappeihin. Veikkausvoiton sattumanvaraisuus rinnastettiin kuolemaan sotarintamalla, vaikka tällä kerralla viestintuojan viesti olikin tervetullut: *”Kenelle ensi viikolla voitonsanoma?”*. Heti perään haluttiin kuitenkin muistuttaa, että *”...onhan veikkaamisella toinenkin tarkoitus: auttaa niitä, jotka sodan johdosta ovat joutuneet puutteeseen tai menettäneet iäksi terveytensä.”*¹⁴²

Veikkaustoiminnan ensisijaista edunsaajaa, suomalaista urheilua, ei jatkosodan alkukuukausien lehtimainonnassa mainittu lainkaan, vaan esillä pidettiin ainoastaan invalidien saamaa tukea. Urheilu tuotiin myöhemmin hienovaraisesti mukaan yhdistämällä urheilun ja maanpuolustuksen jalot ihanteet ja pyrkimykset. Eräässä mainoksessa seisoi sotainvalidi mitali kaulassaan: *”Ennen hän hiihti ennätyksiä – Nyt hän katselee maailmaa kainalosauvoihinsa nojaten. Veikatkaa*

¹³⁶ Heinonen & Kontinen 2001, 65, 100, 102, 114.

¹³⁷ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 23.7.1942; Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949.

¹³⁸ Vuopala 2000, 43.

¹³⁹ Heinonen & Kontinen 2001, 117; Kähkönen 1980, 73.

¹⁴⁰ Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

¹⁴¹ Perko 1974, 86.

¹⁴² Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 35/1941.

hänelle tulevaisuutta".¹⁴³ Samaa teemaa jatkoi myös tummennettuihin lasiin sonnustautunut hahmo: *"Ennen hän hiihtopartion johtajana hiihti kompassin avulla erehtymättömällä varmuudella – Nyt hänen opaskoiransa ohjaa häntä."*¹⁴⁴ Veikkaaminen kääntyi siis vajavaisten sosiaalivaltiollisten palvelujen rahoituskeinoksi, josta pelaajan yksilöllinen oman edun tavoittelu oli häivytetty.

ENNEN hän hiihti enätyksiä
— NYT hän katselee maailmaa kainalosauvoihinsa nojaten.

Veikatkaa hänelle tulevaisuutta

Puolet veikkaustuloista annetaan invalidien avustamiseksi ja siksi **VEIKKAUS** on erinomainen keino helpolla tavalla tukea vapautemme uhreja.

Veikkaamalla voitte sitäpaitsi parhaassa tapauksessa saada itselleen kymmenien tuhansien ylimääräisen tulon.

VEIKATKAA SIIS SÄÄNNÖLLISESTI
vaikkapa vain yksi rivi viikossa!

VEIKKAUS N:o 3.
Kupongit jätettävä viimeistään
KESKIVIKKONA klo 18

Kuva 2. Jatkosodan alkuvaiheen veikkausmainonnassa isänmaan etu nousi veikkaajien voitonpyynnin edelle (Veikkaus Oy:n lehtileike- ja mainoskokoelma).

¹⁴³ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 3/1942.

¹⁴⁴ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 5/1942.

Mainonnassa korostettiin siis yhteistä uhrautumista. Sotilaat tekivät sen rintamalla, kotirintamalla uhrautumisen saattoi suorittaa muun muassa veikkaamalla. Keväällä 1942 Veikkaaja-lehti haastatteli Suomen Aseveljien Liiton sihteeriä ja Veikkaustoimiston hallintoneuvoston jäsentä Väinö Leskistä, joka oli haavoittunut jatkosodan etenemisvaiheessa. Kysymykseen, veikkasiko hän itse, Leskinen vastasi: *"Totta kai. Se on velvollisuuteni jo viran puolesta. En tee sitä voittaakseni, vaan yksinomaan sen tarjoaman jännityksen takia ja tukeakseni invalidiimme asemaa."*¹⁴⁵

Leskisen haastattelun aikoihin sodan etenemisvaihe oli kuitenkin jo jäänyt taakse, ja lyhytkestoiseksi oletettu yhteenotto oli muuttunut turhauttavaksi asemasodaksi. Jatkosodan propagandajärjestelmä ja sen tuottama materiaali oli alun perin suunniteltu korkeintaan muutaman kuukauden kestäväää sotaa varten. Sodan pitkittyessä propagandan sisältöä jouduttiin kuitenkin muokkaamaan uuteen tilanteeseen paremmin sopivaksi. Uhrin merkitystä korostavasta synkkämielisyydestä luovuttiin ja kesällä 1942 saatettiin surutta vääristellä sodan muuttunutta luonnetta kuvaamalla asemasotaa lähinnä urheilukilpailuista ja metsästysretkistä muodostuneeksi suureksi seikkailuksi.¹⁴⁶

Jälkimmäinen suuntaus näkyi selvästi myös veikkauksen mainonnassa. Kesällä 1942 uhrimielisen yksituumaisuuden korostaminen korvautui kevyemmillä ja jopa hyvin humoristisilla teemoilla. Veikkausmainoksissa alettiin käyttää pila- ja sarjakuvamaisia, veikkausta leppoisaan ajanvietteenä korostavia toteutuksia. Heinäkuussa 1942 veikkaus esitettiin mukavana kesäpuuhasteluna, jota muistakin lomakiireistä kärsivän kotirintaman eläjän piti ehtiä kaikkien elämän "kampailujen" välissä harrastaa. Sotaa ei suoraan mainittu lainkaan mainoksessa, jonka kuvassa kiireettömän oloinen lomalainen onki laiturilla aurinkoisena kesäpäivänä.¹⁴⁷ Samoihin aikoihin myös henkilökohtaisen rikastumisen mahdollisuus nousi lehtimainoksissa jälleen näkyvimpään asemaan, jonka varjoon hieman pienempien kirjainkokojen maininnat invalideista ja urheilusta edunsaajina jäivät. Mainoksissa alettiin jälleen myös herätellä pelaajien henkilökohtaisia unelmia, jotka tosin sota-ajasta johtuen esitettiin maltillisina. Jälleen ääneen pääsi varastomies, joka haaveili maanomistajaksi siirtymisestä veikkausvoiton turvin: *"Perheellisenä tiedän, millaista elämä on varsinkin nykyaikana. Siksi pienen puutarhapalstan hankinta kaupungin läheisyydestä kuuluukin "ohjelmaani"*.¹⁴⁸

Humoristisia piirteitä veikkaamisen mainontaan toi muun muassa nimimerkki Tiikerin (Arvo Tigerstedt) sarjakuvamuotoiset mainokset. Tiikerin tekemissä mainoksissa veikkaaminen esitettiin täydellisenä onnenpelinä ja sen pelaaminen

¹⁴⁵ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 19/1942.

¹⁴⁶ Kirves 2008, 18, 26.

¹⁴⁷ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia, Veikkaaja 27/1942.

¹⁴⁸ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 32.

hassutteluna, jossa erilaisilla ”konsteilla” menestyi aivan yhtä hyvin kuin asiantuntemuksellakin.¹⁴⁹ Valtion tiedotuslaitos alkoi jo hieman ennen jatkosodan syttymistä tilata Tiikeriltä propagandasarjoja sanomalehdissä julkaistaviksi. Sarjakuvien ensisijaisena tavoitteena oli antaa keveydestään huolimatta uskottavia selityksiä armeijan tunkeutumiselle vanhojen valtakunnan rajojen yli. Tiikerin sanomalehtiin piirtämät veikkausmainokset muotoutuivat osaksi hänen propagandasarjojaan.¹⁵⁰

Pääosa sota-ajan mainonnasta oli poikkeusluonteista; ankaran säännöstelyn olosuhteissa mainonnan ensisijaisena tavoitteena ei ollut kysynnän herättäminen. Pikemminkin oli kysymys eräänlaisesta ”prestiisimainonnasta”, tuotteiden ja nimien tuoreena säilyttämisestä. Joidenkin tuotteiden tarjonnan rajoituksista tehtiin sopimuksia. Esimerkiksi tupakkatehtaat tekivät sopimuksen, että kukin niistä valmisti vai yhtä savukemerkkiä. Tupakan kaltaisen, menekiltään varman tuotteen mainostaminen oli kuitenkin tärkeää muista syistä, mainoksilla pyrittiin luomaan turvallista jatkuvuuden tunnetta muistuttamalla monien normaalin arkielämän tuotteiden olleen vaikeuksista huolimatta saatavilla. Muita ahkerasti mainostettuja normaaliajan tuotteita olivat muun muassa radiot, valaisimet, täytäkynät, partaterät ja hajuvedet.

Ajan mainostoiminnassa mukana olleet ja sitä sodan jälkeen muistelleet mainosmiehet liittivät tähän arkielämän tuttujen tuotteiden mainostamiseen myös arpajaiset ja Veikkaustoimiston mainonnan.¹⁵¹ Tämä on hyvin mielenkiintoista huomioon ottaen sen, että veikkausta oli pelattu vain vajaan vuoden ajan ennen jatkosodan syttymistä ja varsinainen pelaajakunta oli vielä suhteellisen suppea. Veikkaaminen oli kuitenkin ahkeralla mainostamisella tullut jo ennen sotaa laajasti tunnetuksi ilmiöksi, joka viikoittain toistuvana antoi uskoa arkipäivän jatkuvuuteen epävarmoina aikoina. Rahapelaamisen tutkimuksessa on havaittu, että myös osa rahapelejä pelaamattomasta väestöstä seuraa mielenkiinnolla erityisesti rahapelivoittajiin liittyviä lehtiartikkeleita ja mainontaa.¹⁵² Sodanaikaisella veikkausmainonnalla oli siis merkitystä kriisiajan arkipäivän ja viikkorytmin jäsentäjänä myös henkilöille, jotka eivät itse voineet.

David Clampinin mukaan saatavilla olleiden jokapäiväisten tarvikkeiden mainostaminen toisen maailmansodan aikaisessa Britanniassa auttoi osaltaan ihmisiä pitämään yllä kulttuurista identiteettiään. Mainostaminen tuki ihmisten pyrkimyksiä elää mahdollisimman arkipäiväistä elämää pommituksista ja säännöstelystä huolimatta. Arkipäivätoimien säännöllisestä noudattamisesta tuli merkittävä osa stoalaista päättäväisyyden yhteishenkeä, jolle britit antoivat saksalaisten

149 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 18, 23, 26.

150 Hänninen & Karjalainen 2014, 16, 112–113.

151 Mannermaa 1961, 45, 49; Litukka 1951, 28; Kähkönen 1980, 69–71.

152 Tec 1964, 2; Binde 2007b, 213–215, 229–230.

pommitusoperaation inspiroimina nimen *Blitz spirit*. Mainostamisen tehtävänä oli itse tarvikkeiden esillä pidon lisäksi edistää käyttäytymistapoja, jotka auttoivat ylläpitämään kansalaisten kokemaa yhteishenkeä.¹⁵³

Viimeistään Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua kesällä 1944 suomalaisen propagandan sisällöstä karsittiin liika pateettisuus ja pyrittiin lisäämään kansan yksimielisyyttä mahdollisimman asiallisella informaatiolla. Myös veikkauksen lehtimainonnan sisältö muuttui jälleen merkittävällä tavalla. Erään kotirintaman lehtimainoksen viesti oli näennäisesti suunnattu rintamamiehille, mutta se tähtäsi myös kotirintaman moraalisen selkärangan vahvistamiseen. Mainoksen tekstissä heijastuu hyvin ristiriitainen ja epävarma mieliala, joka vallitsi Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua kesällä 1944: *”Voitonpolitiikka on parasta politiikkaa. Korsun laverilta tulee silloin tällöin lausuttua muutama painava sana yleismaailmallisesta tilanteesta. Mutta parasta on jättää sellainen politikointi kotirintaman kahvilakeskusteluksi, sillä rintamamiehen parasta järkeilyä on voitonpolitiikka, jonka tarjoaa veikkaus”*.¹⁵⁴ Mainoksen kuvassa joukko sotilaita on korsussa syventyneenä veikkaukuponkin täyttämiseen. Unelma yhteisen veikkausvoiton mahdollisuudesta nostettiin hyvin monimielisellä tavallaan korvaamaan aiemman uskon kollektiiviseen voittoon sotatantereella.

Kun sodan lopputulos oli jo selvillä, veikkausmainoksissa valmisteltiin rintamaloista kotiutumista ja muistutettiin veikkauksen herrasmiesmäisestä luonteesta: *”Solmio ja veikkauskuponki...kaksi siviilielämän tunnusta!(...)Siis...solmio kaulaan ja veikkaus käyntiin!”*.¹⁵⁵

¹⁵³ Clampin 2014, 225.

¹⁵⁴ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 39.

¹⁵⁵ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 48.

Tervetuloa siviiliin!

Solmio ja veikkauskuponki . . . kaksi siviili-elämän tunnusta!

Solmion solmimisen jokainen kai vielä muistaa. Mutta veikkaus vaatii vähän muistia verrytystä.

Siis: kuponkeja saadaan ilmaiseksi asiamiehiltä, joita on tuhansia kautta maan: kirja- ja paperikaupat, Rautatiekirjakaupan myymälät, yksityiset j.n.e.

Asiantuntijaveikkauksia on joka päivälehdessä ja kuponkien takana. Helsingin sunnuntailehdet sisältävät laajat selostukset seuraavan viikon otteluista.

Kupongit on jätettävä viimeistään keskiviikkona kello 18. Jos veikkaatte useampia rivejä, on järjestelmäveikkaus yksinkertainen apukeino. Jokainen asiamies neuvoo sen. Voitot lähetetään saajille pyytämättä postitse.

Siis . . . solmio kaulaan ja veikkaus käyntiin!

Kuva 3. Rintamalta kotiutuva "asiantuntijaveikkaaja" oli mainoksessa varsin keskiluokkaisia hyveitä noudattava hahmo (Veikkaus Oy:n lehtileike- ja mainoskokoelma).

Veikkauksen harrastajien luonnehdittiin sodanjälkeisissä rauhattomissa oloissakin olevan yhteiskunnallisesti luotettavia kansalaisia, "...jotka veikkauksessa ovat löytäneet jälleen rauhanaikaisen arvokkaan harrastuksen."¹⁵⁶ Mikäli siviilielämään tottuminen tuotti vaikeuksia, pystyttiin mainoksissa kuitenkin kääntämään uudet elämänohjeet kielelle, jota oli totuttu sotavuosien aikana kuulemaan: "Veikkaajien

¹⁵⁶ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 58.

päiväkäskey: Veikkaajat saavat joululomaa(...)Mutta – heti uuden vuoden jälkeen astuu lomakielto voimaan ja kaikki vanhat veikkaajat sekä kaikki uudet ”ikäluokat” kutsutaan takaisin ”veikkauspalvelukseen”.”¹⁵⁷

2.5 Rintamaveikkaus ja propagandakoneisto

Veikkaustoimiston johtokunnan kokoontuessa elokuun 1941 alussa keskustelemaan veikkauksen uudelleen aloittamisesta katsottiin, että veikkaaminen tulisi jatkumaan jossakin laajuudessa myös rintamaoloissa kenttäpostin välityksellä. Samassa yhteydessä suunniteltiin myös veikkauksen mainostamista sotilaille suunnatuissa rintamalehdissä.¹⁵⁸ Helsingin Sanomien mukaan moni rintamalle komennettu asiamies oli ilmoittanut ryhtyvänsä epävirallisen asiamiehen puuhaan joukko-osastossaan.¹⁵⁹ Tämä toiminta tuskin oli kuitenkaan kovin laajamittaista vielä sodan hyökkäysvaiheen aikana.

Lyhyen asiakirjamaininnan mukaan rintamamiesten mahdollisuuksia osallistua veikkaamiseen alettiin parantaa heinäkuussa 1942, kun Veikkaustoimisto teki sotilasviranomaisille aloitteen asiamiesverkoston luomisesta joukko-osastoihin.¹⁶⁰ Suomen Sosialidemokraatin elokuun alussa esittämien tietojen perusteella valmiina oli tuolloin jo noin 300 asiamiestä käsittävä verkosto. Sitä laajemmaksi organisaatio kasvoi vain väliaikaisesti saman vuoden syksynä. Tieto viittaa selvästi siihen, että jonkinlainen epävirallinen hahmotelma verkostoa varten oli olemassa jo ennen Veikkaustoimiston tekemää ehdotusta.

Suomen Sosialidemokraatin artikkeli perustui Veikkaustoimiston apulaisjohtaja ja Urho Rinteen haastatteluun. Jutussa mainittiin rintamaveikkauksen olleen ”... noin 15–18 prosenttia koko veikkauksesta.” Samansuuntaisen tiedon esitti sitten myös Veikkaustoimiston vuoden 1942 toimintakertomus, jonka mukaan rintamamiesten osuus yhtiön bruttotuloista oli 17,8 prosenttia.¹⁶¹ Seuraavan vuoden toimintakertomuksessa ei ollut tietoa rintamaveikkauksen osuudesta. Vuoden 1944 toimintakertomuksessa mainittiin, että rintama-asiamiehet tilittivät 12,4 prosenttia vuoden varsin vaatimattomaksi jääneestä sarakemäärästä.¹⁶² Kyseisenä vuonna veikkaustoiminta oli keskeytyneenä yhteensä lähes puolen vuoden ajan, ja vaihto jäi vielä aloitusvuotta 1940 alhaisemmaksi.¹⁶³

¹⁵⁷ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 60.

¹⁵⁸ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja. 7.8.1941.

¹⁵⁹ Helsingin Sanomat 28.7.1941.

¹⁶⁰ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 16.7.1942.

¹⁶¹ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1942, 5.

¹⁶² Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1944, 6.

¹⁶³ Ylikangas 1990, 32, 78.

Edellä mainittu lehtiartikkeli kertoi myös rintamalla veikatuista sarakemääristä: *”Eniten on veikattu 8 riviä, mikä todistaa sitä, että rintamamiesten keskuudessa on todellisia asiantuntijoita ja ”veikkaushulluja”, jotka haluavat ottaa ”pennit pois”. (...) Keskimäärin veikkaavat rintamajoukot 6,12 saraketta veikkausta kohden.*”¹⁶⁴ Toteama veikkaushulluista oli kuitenkin tarpeetonta hehkutusta. Rintamalla veikkaneiden profiili sarakemäärien valossa tarkasteltuna näytti varsin samanlaiselta kuin saman vuoden koko veikkaajakunnan profiili.¹⁶⁵

Syykin lienee ilmeinen: jatkosodan aikana veikkausta jatkoi lähinnä jo ennen sotaa muodostunut säännöllisten veikkaajien ydinryhmä, joka tosin pieneni selvästi sodan pitkittyessä. Ydinryhmään kuului merkittävä määrä asevelvollisuusiässä olleita miehiä, joista piintyneimmät veikkasivat tilaisuuden tarjouduttua myös rintamalla. Käytettävissä olevien tietojen – veikkauskuponkien kokonaismäärän, vuoden pelikierrosten määrän sekä rintamaveikkaamisen bruttotosuosuuden – avulla suoritettun hyvin karkean laskutoimituksen pohjalta voidaan arvioida rintamalla pelanneiden henkilöiden olleen rintamaveikkauksen huippuvuonna 1942 korkeintaan 7000. Samana vuonna rintamien miesvahvuus oli alimmillaan noin 400 000 miestä.¹⁶⁶ Näiden lukujen perusteella korkeintaan vain 2 prosenttia rintamamiehistä veikkasi säännöllisesti rintamalla ollessaan. Se, ettei veikkaustoiminta romahtanut täydellisesti vuosina 1942 ja 1943 johtuneen ennen kaikkea siitä, että tuolloin vanhimmat sodan hyökkäysvaiheeseen osallistuneet ikäluokat olivat kotiutettuina. Toiseksi kotirintamapelaamisen selkeä etulyöntiasema lienee säilynyt niiden rintamamiesten ansiosta, jotka veikkasivat vain lomalla ollessaan.

Rintamaveikkauksen merkitystä kesällä 1942 kuvattiin sanomalehdessä seuraavalla tavalla: *”Ei tarvinne sanoa, että sekä sotilasjohto että joukko-osastojen komentajat alimpia portaita myöten suhtautuvat myönteisesti veikkaustoimintaan. He käsittävät, mikä merkitys sillä on nykyisessä tilanteessa.*”¹⁶⁷ Ilmaisulla ’nykyinen tilanne’ viitataan mitä todennäköisimmin asemasotavaiheen pitkästyttyvään toimettomuuteen, joka oli aiheuttanut yhä kasvavaa ärtymystä. Rintamamiesten mielialojen hoitamisesta vastasivat ennen kaikkea niin sanotut valistusupseerit. Tätä ajatellen onkin mielenkiintoista, että Suomen Sosialidemokraatin artikkelissa korostettiin merkittävän osan asiamiehistä olleen valistusupseereja. Todennäköisesti asiamiestehtävä tuli joidenkin valistusupseerien tehtäväksi pelkästään sen takia, että he olivat jo jatkosodan alkuvaiheessa olleet joukko-osaston postitoimituksista, hankinnoista ja harrastustoiminnasta

¹⁶⁴ Suomen Sosialidemokraatti 9.8.1942.

¹⁶⁵ Ks. Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1942, 6.

¹⁶⁶ Juutilainen 2005, 343.

¹⁶⁷ Suomen Sosialidemokraatti 9.8.1942.

vastanneita henkilöitä.¹⁶⁸ Tällöin veikkausasiamiehenä toimiminen nivoutui elimelliseksi osaksi valistusupseerin pääasiallista tehtävää, joka oli joukko-osaston henkisen taistelukyvyn ja -kunnon ylläpitäminen ja sen kaikinpuolinen tehostaminen.¹⁶⁹

Valistusupseerin tehtäviin kuului myös joukkojen omatoiminen viihdytys ikävystymisen ehkäisemiseksi. Tämän mahdollistamiseksi oli valistusupseerin muun muassa *”varattava tilaisuus omakohtaiseen toimintaan kunkin omilla harrastusaloilla.”* Asemasodan vaiheessa kesällä 1942 rintamalla järjestettävään valistustoimintaan saatiin lisää määrärahoja ja samalla toiminnalle pyrittiin jatkuvasti kehittämään uusia muotoja sodan odottamattoman pitkittymisen tultua ilmiselväksi.¹⁷⁰ Jotkut valistusupseerit ryhtyivät uusien ”ikäväntorjuntamenetelmien” käyttöön ottamiseksi myös veikkausasiamiehiksi.

Toisaalta juuri monien valistusupseerien edustamien ihanteiden keskeisyys rintamamiesten viihdytys- ja harrastustoiminnassa on saattanut olla merkittävä este sille, ettei veikkausta rahapelinä tyrkytetty rintamaoloissa lainkaan niin aktiivisesti kuin Veikkaustoimiston eloonjäämisestä huolestuneet tahot olisivat toivoneet. Valistusupseerit pyrkivät järjestämään sotilaille tervettä ja reipasta harrastustoimintaa, joka kohottaisi mieliä toteuttamaan armeijalle asetettua ”suurta tehtävää”. Esimerkiksi rintamalle suunnatussa kulttuuri- ja viihdetarjonnassa tuli ankarasti välttää kaikkea moraalisesti alentavaa, muun muassa juopottelua ja uhkapelaamista. Veikkaus sijoittui tässä katsannossa epämääräiseen välimaastoon, ja varsinkin uskonnollisen vakaumuksen omanneilla upseereilla oli vaikeuksia erottaa ”hyvää” rahapeliä huonosta. Onkin todennäköistä, että jotkut rintamamiesten harrastustoiminnasta vastanneet valistusupseerit vaikuttivat tietoisin rajoittavasti veikkauksen rintamatarjontaan.¹⁷¹

Asemasotavaiheessa rintamamiehille tuli tarjota puuhastelua ohjeiden mukaan ”omilla harrastusaloilla”, toisin sanoen jo siviilissä opittujen harrastusten muodossa. Tällä pyrittiin lievittämään ärtymyksen ja hermostuksen oireita, joita odotettua pidemmäksi venähtäneen rintamakomennuksen aiheuttamat katkokset siviilielämän mielipuuhiissa aiheuttivat. Jonkinasteisen ’pelihimon’ tai ’peliriippuvuuden’ esiintymistä tai sen astetta rintamalla veikanneiden henkilöiden kohdalla voidaan tietenkin vain arvuutella. Veikkausmahdollisuus pyrittiin kuitenkin järjestämään ennen kaikkea niille, jotka jo ennen rintamalle tuloaan olivat oppineet jäsentämään viikkorytmiään veikkausprosessiin (rivin suunnittelu ja laatiminen, odotus, oikean rivin kuuntelu radiosta) liittyvien emotioiden avulla. Vaikka veikkaamista ei suoranaisesti osattukaan ajatella riippuvuusilmiön kautta, armeijassa

168 Esim. Haavio 1969, 236.

169 Salminen 1976, 46, 48–49, 110.

170 Heikkilä T. 2007, 38–41.

171 Valistusupseerien arvoista ja päämääräistä Pilke 2018, 28–30.

oltiin hyvin tietoisia ihmisten lisääntyneestä tarpeesta harjoittaa joitakin toimintoja lähes pakonomaisesti äärimmäisissä poikkeusolosuhteissa. Erityisesti tämä koski sellaisia kemiallisia riippuvuuksia, joiden tyydyttämisellä oli havaittu olevan taiselukuntoa parantava vaikutus. Tästä paras esimerkki oli tupakka, jonka saatavuudesta rintama-alueella huolehdittiin moni paikoin paremmin kuin kotirintamalla.¹⁷²

Rituaalinomaisten rutiinien noudattaminen luo arkipäivään tunteen jatkuvuudesta ja ennustettavuudesta. Näiden tuntemusten tarpeellisuus korostuu kriisitilanteissa. Tupakan käytöllä on todettavissa olevien kemiallisten vaikutusten ohella pitkä rituaalinen historia. Kaoottisissa sotaoloissa tupakan on havaittu palauttavan sotilaat ”maan pinnalle”.¹⁷³ Eräänlaisiksi uhkapeleiksi ja siten nykyaikaisten rahapelien esimuodoiksi hahmottuvilla rituaaleilla on myös ollut keskeinen tehtävä ihmisen henkisen olemuksen jäsentäjinä. Sosiaaliantropologi Per Binden mukaan uskontojen ja uhkapelaamiseksi tai vedonlyönniksi miellettyjen toimintojen lähtökohdat ovat pitkälti samat; kummatkin omistautuvat tuntemattomalle, salimukselle ja kohtalolle, onnettomuudelle ja onnellisuudelle. Kummankin avulla pyritään saamaan korkeammilta voimilta jotakin arvokasta, joka muuttaa elämän paremmaksi.¹⁷⁴ Muutaman tuhannen suomalaisen rintamamiehen veikkausrituaalien merkitystä ei välttämättä tarvitse ammentaa ihmiskunnan varhaishistoriasta, mutta pelaamisen kaltaisen toiminnan ymmärtäminen eksistentiaalisia tarpeita tyydyttävänä tekee siihen liittyvien rutiinien noudattamisesta hermojen kestämistä koettelevissa olosuhteissa varsin ymmärrettävää.

Myös Veikkaaja-lehden ilmoittelu kesällä 1942 viittaa siihen, että rintama-asiamiesverkoston perustamisen taustalla oli nimenomaan jo aikaisemmin säännöllisiksi veikkaajiksi ryhtyneiden ”veikkaustuskien” lievitys. Rintama-asiamiehiä peräänkuuluttaessaan lehti korosti: *”Tehtävä on helppo, ”veikkauskärpäsen” pistämiä on kaikkialla ja he odottavat, että joku tarjoaisi heille tilaisuuden veikata!”*¹⁷⁵ Tästä näkökulmasta rintamaveikkaaminen toimi nykyaikaista riippuvuustermiologiaa käyttäen eräänlaisena ylläpitohoitona, jolla pyrittiin tietynlaisten oireiden uusiutumisen ehkäisyyn.

Suurimmassa rintamalehdessä, Karjalan Viestissä, julkaistiin melko säännöllisesti veikkaustuloksia heti elokuussa 1941 tapahtuneesta veikkauksen uudelleen aloittamisesta lähtien.¹⁷⁶ Tulosten julkaisu jatkui marraskuussa 1944 tapahtuneeseen lehden lakkauttamiseen asti. Syyskuussa 1943 Karjalan Viestissä alettiin vaihtelevasti julkaista myös ”Asiantuntijat veikkaavat” -palsta, jossa 5–6 asiantuntijaa antoi pelkin veikkausmerkein näkemyksensä tulevan viikonlopun

¹⁷² Kallioniemi 1998, 90.

¹⁷³ Gately 2001, 7–9, 302.

¹⁷⁴ Binde 2005b, 19.

¹⁷⁵ Veikkaaja 36/1942.

¹⁷⁶ Karjalan Viesti 53/1941.

veikkauskohteiden tuloksista.¹⁷⁷ On hyvin todennäköistä, että juuri tuolloin Karjalan Viestin päätoimittajaksi nousseella veikkauksen puuhamiehellä Lauri Nurmella oli henkilökohtaista vaikutusta veikkausvihjepalstan aloittamisessa. Pari viikkoa myöhemmin sama palsta ilmestyi myös toiseksi suurimpaan rintamalehteen Tapparaan.¹⁷⁸

Tapparassa mentiin vielä varovainen askel pidemmälle. Kaksi päivää myöhemmin ilmestyneessä lehden numerossa oli artikkeli *Veikkaus, uusi vedonlyöntijärjestelmä*, jossa jo hieman yli kolme vuotta käytössä ollut urheiluveikkausta esiteltiin rintamamiehille ikään kuin täysin uutena ilmiönä. Juttu oli kirjoitettu hyvin objektiivisessa hengessä. Kirjoitus sisälsi rintamalehtien ensimmäisen maininnan joukko-osastojen veikkauksiasiamiehistä, vaikka järjestelmä virallisessa muodossaan oli ollut olemassa jo vuoden ajan. Artikkelissa ei kuitenkaan ollut minkäänlaisia kehotuksia veikkaamaan ryhtymiseen.¹⁷⁹

Edellä mainittua lähemmäs varsinaista veikkaustoiminnan mainostamista tai veikkaukseen kehottamista ei rintamalehdissä päästy. Syy edellä mainitun artikkelinkin sallimiseen saattoi olla hyvin raadollinen. Syksyllä 1943 veikkaus oli kovaa vauhtia matkalla kohti syvää aallonpohjaa, ja toiminnan elvyttämistä tarvittiin ennen kaikkea Veikkaustoimiston konkurssin ehkäisemiseksi. Samoihin aikoihin luovuttiin myös jatkosodan alussa omaksutusta tavasta ohjata puolet veikkauksen tuotosta sotainvalideille. Järjestely korvattiin liittämällä kuponkeihin sinivalkoinen lisälipuke, jolla kerättiin varoja invalideille ja muille sodasta kärsimään joutuneille.¹⁸⁰

Syyt veikkauksen varovaiseen markkinointiin olivat moraalisia; rintamamiesten rahanmenoa ei välttämättä haluttu lisätä edistämällä rahapelaamista, johon perinteisesti muutenkin liitettiin moraalisesti arveluttavia piirteitä. Lisäksi valistusupseerit törmäsivät toistamiseen rintamamiesten kasautuviin talousvaikeuksiin jo pian jatkosodan hyökkäysvaiheen päätyttyä. Suurimmat ongelmat olivat maaseudun tilallisten ja kaupunkien omistus- tai vuokra-asunnoissa asuneiden velkarästien kasaantuminen.¹⁸¹

Monet valistusupseerit katsoivat, että jopa puolet mielialaan negatiivisesti vaikuttaneista tekijöistä johtui taloudellisista huolista. Talousasioiden noustua keskiöön Päämajan valistus- ja viihdytystoimisto nosti vuonna 1943 säästäväisyyden valistustyön pääteemaksi. Valistustyössä alettiin käsitellä sekä rahan että kaiken hyötyä tuovan aineellisen säästämistä. Näitä teemoja käsiteltiin näkyvästi

¹⁷⁷ Karjalan Viesti 192/1943.

¹⁷⁸ Tappara 644/1943.

¹⁷⁹ Tappara 645/1943.

¹⁸⁰ Ylikangas 1990, 37–38.

¹⁸¹ Heikkilä T. 2007, 48.

myös rintamalehtien ja -radion välityksellä.¹⁸² Säästäväisyysteemaan soveltuen rintamamiehille pyrittiin järjestämään kilpailuja, joissa saattoi voittaa tuntuviakin rahapalkintoja ilman raha- ja uhkapelaamiselle tunnusomaista panoksen asettamista. Järjestettiin jopa kilpailuja, joissa oli muita rahapeleistä lainattuja piirteitä. Veikkaustoimiston rintama-asiamiesverkoston luominen vuonna 1942 ei näkynyt rintamalehtien tiedottamisessa millään tavalla. Sen sijaan samoihin aikoihin alettiin joukko-osastoille järjestää suuresti veikkausta muistuttavia kilpailuja, joissa oli rahapalkinnot, mutta ei panoksen asettamista. Nämä kilpailut olivat hyvin näkyvästi esillä rintamalehdissä.

Toukokuussa 1942 järjestetyssä *Rintamakarjujen veikkauskilpailun* ensimmäisessä osiossa arvuuteltiin Saksan ja puoli vuotta aikaisemmin sotaan liittyneen Japanin menestystä taistelutantereilla. Kaksikymmentä kysymystä sisältäneen veikkauskilpailun ensimmäinen kysymys kuului: ”Vallataanko Pietari ennen 15.6.?”¹⁸³ Mikäli veikkaaja vastasi kysymykseen myöntävästi hän merkitsi kuponkiin ykkösen, kakkonen tarkoitti kieltävää vastausta. Ristin merkitsivät ne, jotka arvelivat valtauksen tapahtuvan juuri mainittuna päivänä. Pari kuukautta myöhemmin järjestettiin jo toinen ”sotaveikkaus”, jota tosin muokattiin hieman tavallisen urheiluveikkauksen suuntaan sisällyttämällä siihen saksalaisten sotamenestyksen arvailun lisäksi kolme joukko-osastojen välisiin uinti-, juoksu- ja suunnistuskilpailuihin liittyntä kohdetta. Jälkimmäiseen veikkaukseen osallistui noin 2800 rintamamiestä.¹⁸⁴

Rintamamiehille tarjottiin lisäksi monia muita mahdollisuuksia rahapalkintoihin erilaisissa kilpailuissa ja visailuissa, jotka eivät muistuttaneet lainkaan rahapelejä. Niitä järjestivät erityisen paljon Suomen Aseveljien Liitto ja Propaganda Aseveljet. Kilpailuista ja niiden voittajista tiedotettiin näkyvästi rintamalehdissä. Esimerkiksi kaskujen keräämiskilpailun pääpalkinto oli 2000 markkaa¹⁸⁵, joka vastasi suunnilleen tavallisen sotamiehen neljän kuukauden päivärahakorvauksia. Aivan omaa luokkaansa oli SAL:n järjestämä maalaus- ja piirustuskilpailu, jossa 20 000 markan¹⁸⁶ pääpalkinnon lisäksi jaettiin muitakin useiden tuhansien markkojen palkintoja.¹⁸⁷

Vain harvat sotaveteraanien jättämät kirjalliset muistitiedot välittävät kuvaa rintamaveikkauksesta suosittuna ajanvietteenä. Näitä varsin harvoja näkemyksiä rasittaa melkoisesti se, että niiden esittäjät ovat itse olleet hyvin innostuneita veikkaamisesta tai heillä on myöhemmin ollut joku muu kiinteä yhteys veikkauksen

182 Heikkilä T. 2007, 49–50.

183 Karjalan Viesti 121/1942.

184 Karjalan Viesti 180/1942 ja 205/1942.

185 Karjalan Viesti 24/1943.

186 Vuoden 2018 rahassa noin 3600 euroa.

187 Karjalan Viesti 282/1943.

maailmaan. Tykistössä palvellut John Gustafsson muisteli 1960-luvun puolivälissä Veikkaaja-lehdessä, että erityisesti asemasodan aikana rintamalla veikkaaminen olisi ollut aktiivista. Hänen mielikuviaan saattoi oman patterin veikkausharrastuksen lisäksi värittää Suomen Palloliiton pääsihteeriys pari vuosikymmentä sodan päättymisen jälkeen.¹⁸⁸

Vuonna 1973 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, kustannusyhtiö Otava ja Pohjoismaiden Yhdyspankki järjestivät korsuperinteen keruukilpailun, joka tuotti noin 12 000 sivun laajuisen muistitietoaineiston. SKS:n kansanrunousarkistossa säilytettävä aineisto on järjestetty noin 60 teemakokonaisuudeksi, joista *kilpailut ja vedonlyönnit, kortinpeluu ja muut ajanvieteet* sisältävät uskomattoman määrän yksityiskohtaista tietoa rintamalla järjestetyistä peleistä, vedonlyönneistä ja kilpailuista. Suositut korttipelit olivat yleensä rahapelejä, jotka johtivat rintamaolosuhteissa monenlaisiin järjestyshäiriöihin, eripuraan ja jopa karkeaan väkivaltaan.

Vedonlyönneissä oli voittopuolisesti kysymys älyttömyyksistä, esimerkiksi useiden kilometrien matkan taittamisesta alastomana pakkasessa tai jonkin kuolleen löydetyn eläimen syömisestä. Ainakin muistitietoaineiston perusteella korsuelämän ehdottomasti suosituin kilpailumuoto olivat piereskelykilpailut lukemattomine muunnelmineen. Yhteinen tietoisuus kohtalotovereista riippuvaisesta hengissä selviämisestä lieene muovannut korsujen ryhmädynamiikka sellaiseksi, että täysin omaehtoiset vapaa-ajan toimintamuodot olivat selvästi suositumpia kuin upseeriston järjestämät ”sivistyneet” riennot. Jatkosodan aikaisen kahdennentoista jalkaväkirykmentin toisen pataljoonan toisen kiväärikomppanian tapahtumista väitöskirjan tehneen Knut Pippingin mukaan miehistön moraalilla rintamalla arvioi jokaista toimenpidettä yhteisön etua mittapuunaan käyttäen ja muotoutui näin olla monessa kohdin ohjesäännön edustaman moraalin vastaiseksi.¹⁸⁹ Ehkä juuri sen vuoksi miehistö laajassa mitassa omistautui sodankäynnin ihanteellisuutta haastaneille vapaa-ajan harrasteille.

On hämmästyttävää, että valtavasta korsuperinneaineistosta löytyy vain yksi maininta veikkaamisesta. Siinäkin mitä ilmeisimmin korostuu itse veikkausten ja veikkausta harrastaneen pienemmän porukan keskellä eläneiden vinoutunut näkemys, että veikkaaminen olisi ollut rintamalla varsin yleistä: *”Vielä lopuksi veikkauksesta, jolla rintamalla oli laaja kannattajajoukkonsa. Tuskin missään jännättiin veikkaustuloksia niin paljon kuin rintamalla. Tuli pieniä voittojakin, mikä piti veikkausharrastuksen vireänä.”*¹⁹⁰ Mikäli veikkaamista tai siihen jolla-

188 Veikkaaja 37/1965.

189 Pipping 1978, 202–203.

190 SKS. KRA. Korsuperinteen keruukilpailu 1973, I ryhmä, n:o 22.

kin tavalla kannustamista olisi rintamalla tapahtunut todella merkittävässä mitakaavassa, siitä luulisi olevan huomattavasti enemmän mainintoja kattavasti eri rintamalohkoja edustaneiden rintamamiesten muistitietoaineistoissa.

Myöskään Suomen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2000 järjestämä veikkausperinteen keräyskilpailu ei tuottanut kovin paljon tietoa rintama- tai ylipäättään sota-ajan veikkaamisen osalta. Yksi kirjoittaja totesi yksiselitteisesti: *”Vakio veikkaus peliin innostuin kun olin vielä sodassa.”* Tosin kirjoittaja ei kerro, millaisissa olosuhteissa hän oli sotapalveluksensa suorittanut. Lisäksi hän kirjoittaa säännöllisen veikkaamisensa alkaneen vasta sodan jälkeen.¹⁹¹ Eräs välirauhan aikana joukko-osastossa palvellut kirjoittaja puolestaan muisteli saaneensa lomalleläh-
töluvan annettuaan yksikön komentajalle lopputulosta koskevan veikkauksen jal-
kapallo-ottelusta, johon oli itse menossa pelaamaan: *”Aikani kakisteltuani sain suustani X2(...)Ottelu päättyi 1-1,joten helpottunein mielin palasin yksikköni.”*¹⁹² Vaikka keruukilpailuun osallistui monia veikkauksen alkuvuosia muistelleita henkilöitä, edellä mainittuja lukuun ottamatta muistelut sijoittuivat vasta sodan jälkeisiin vuosiin.

Kortinpeluulla oli joillekin rintamamiehille niin suuri hermopainetta säätelevä merkitys, että sitä ei käytännössä pyritty kovinkaan määrätietoisesti kitkemään rin-
tamaoloista. Eräänkin porukan nähtiin kaivavan korttipakan esiin maastossa pian vihollisen kanssa tapahtuneen yhteenoton jälkeen. *”Ehkä heillä oli siinä varaventiili, hermopaineen rentouttava ulospääsy.”*¹⁹³ On kuitenkin oleellista huomata, että valtaosa korttipelien avulla tunne-elämäänsä säännelleistä rintamamiehistä oli oppinut pelaamisen jo ennen sotaa. Kaikkeen korttipeleistä aiheutuneeseen haittaan ja suoranaisiin vaaratilanteiden verrattuna kortinpelaajien lukumäärä lienee kuitenkin ollut kohtuullisen alhainen: *”Muistikuvani mukaan korttimiehiä oli kuitenkin vain noin 2–3 miestä kymmenestä, joten on väärin luulla, että kaikki sodassa olleet miehet olisivat olleet himopelureita.”*¹⁹⁴

Myös veikkausmahdollisuutta pyrittiin rintamaoloissa vakavasti tarjoamaan vain niille, jotka olivat tottuneet sen suomaan rentouttavaan olotilaan jo siviilissä. Missään tapauksessa veikkausta ei pyritty markkinoimaan rintamamiehille rahapelaamisen laillisena muotona korttipeliä tai omaehtoisia vedonlyöntejä korvaamaan. Hermopainetta laukaisevaa peliharrastetta siedettiin, oli se sitten muodoltaan laillista tai laitonta, mutta rahapelaamista ei pyritty sotaolosuhteissa erityisen tietoisesti edistämään. Vaikka välirauhan aikana tapahtuneen veikkaustoiminnan toimeenpanemisen ja jatkosodan aikaisen propaganda- ja valistustoiminnan taustalla oli osittain samoja tahoja, moraaliset kysymykset nousivat aivan eri tavalla

191 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 6, 14675/16316.

192 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14677/16318.

193 SKS. KRA. Korsuperinteen keruukilpailu 1973, I ryhmä, n:o 147.

194 SKS. KRA. Korsuperinteen keruukilpailu 1973, I ryhmä n:o 47, 11.

esiin maan ollessa todellisessa sotatilassa. *”Lyhyesti sanoen veikkaaminen koettiin kevytmieliseksi olevissa oloissa”*, kuten Heikki Ylikangas asian tiivistä.¹⁹⁵ Asia päti erityisesti sotarintamalla.

Jälkikäteen rintamapelaaminen on liitetty osaksi Veikkaustoimiston – ja sitä kautta myös koko suomalaisen rahapelijärjestelmän – uhrautuvan isänmaallisuuden glooriaa. Tässä ihanteellisessa kuvitelmassa veikkaus on ”viety etulinjaan”, missä sotilaat ovat taistelujen lomassa täyttäneet kuponkeja ennen kaikkea sodan runtelemia tovereita auttaakseen. Siloteltu kuva peittää alleen rintamaolosuhteiden ristiriidat ja lailliseenkin rahapelaamiseen liittyneet moraaliset kysymykset.

Veikkaamista kuvaavissa kirjallisissa esityksissä on rintamalla tapahtunutta veikkaamista yleensä havainnollistettu kuvalla, jossa jonotetaan pääsyä sotilasteltan edessä istuvan veikkausasiamiehen luokse.¹⁹⁶

Kuva 4. Propagandakuva veikkaamisesta rintamaolosuhteissa (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Oleellista tässä propagandatarpeisiin otetussa kuvassa ei niinkään ole se, kuvaako se todellista vai lavastettua tapahtumaa. Huomionarvoista on, että sodan aikana otettua valokuvaa käytettiin todennäköisesti ensimmäisen kerran vasta vuonna

¹⁹⁵ Ylikangas 1990, 37.

¹⁹⁶ Esim. Nurmi 1960, 73; Ylikangas 1990, 31; Raento 2012, 148; Niemelä 2013, 36.

1960 ilmestyneessä Veikkaustoimiston 20-vuotishistoriikissa.¹⁹⁷ Veikkaaminen ja sitä harjoittanut yhtiö liitettiin historiankirjoituksessa saumattomaksi osaksi sota-ajan kuviteltua yksimielisestä isänmaallisuuden henkeä. Sotaan ja sen kautta muovautuvaan kansallisen yhtenäisyyden ihanteeseen liittyvä propaganda jatkui Suomessa monessa muodossa myös silloin, kun sotien muistelu erityisen sankarillisena aikana oli ulkopoliittisista syistä jossakin määrin vaikeata. Veikkauksen toimintaan liitettynä maanpuolustushenkisen isänmaallisuuden esiin nostaminen antoi ensinnäkin jossakin määrin liioitellun kuvan veikkauksen ja suoranaisten sotatoimien yhteydestä sekä yksimielisestä suhtautumisesta rintamalla tapahtuneeseen veikkaamiseen jatkosodan aikana. Toiseksi propaganda rakensi uhrautuvaa isänmaallisuutta korostavat puitteet peliyhtiön sodanjälkeisten vuosikymmenten toiminnalle.

2.6 Veikkaus ja rauhaan paluun vaaralliset vuodet

Sodan jälkeen veikkaustoiminta elpyi ripeästi. Vuonna 1946 pelattiin neljä kertaa enemmän kuin edellisenä vuonna, ja sen jälkeen pelaamisen määrä suurin piirtein kaksinkertaistui joka vuosi vuoteen 1950 asti. Kierrosta kohti pelattujen sarakkeiden määrä oli vuonna 1945 noin 160 000, mutta viisi vuotta myöhemmin jo lähes 8,7 miljoonaa. Samaa tahtia kasvoi myös Veikkaustoimiston tuotto. Vuonna 1944 veikkausvaihto oli 7,1 miljoonaa markkaa ja vuonna 1949 jo 1369,2 miljoonaa¹⁹⁸. Vuosittain pelattujen kuponkien määrä nousi viimeksi mainittuna vuonna jo lähelle 40 miljoonaa.¹⁹⁹

Kasvu oli niin nopeaa, että muiden mahdollisten edunkärkkyjien pelossa Veikkaustoimistossa suunniteltiin jo vuoden 1946 lopulla tuoton salaamista. Yhtenä syynä kasvuun oli englantilaisten jalkapallokohteiden ottaminen veikkauksen pääsisällöksi vuodesta 1946 lähtien. Kohteiden englantilaisuudella tuskin oli kuitenkaan niin suurta merkitystä kuin sillä, että kuponkien kohteet yhdenmukaistuivat. Sodan aikana kupongit sisälsivät välillä monien keskenään vaikeasti verrattavien urheilulajien lisäksi motintekotalkoiden ja muiden sota-ajan erikoisuuksien ”tulosten” ennustelua.²⁰⁰ Toki kannattaa kuitenkin muistaa, että englantilaiskohteiden pelaaminen oli osalle pelaajista sodanjälkeisinä vuosina myös tietoinen ulkopoliittinen ja kulttuurinen kannanotto.

197 Veikkaus Oy:n arkistonhoitaja Petri Steniuksen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 24.4.2017 klo 8:06.

198 Vuoden 2018 rahassa noin 59 miljoonaa euroa.

199 Ylikangas 1990, 41, 78, 103.

200 Ylikangas 1990, 42–45.

Veikkaustoimisto ja poliittiset valtasuhteet

Keväällä 1945 Työväen Urheiluliitossa väännettiin kättä toimintaoikeutensa takaisin saaneiden kommunistien ja kansandemokraattien paluusta järjestön organisaatioon. Liittotoimikuntaan valittiin kuusi sosiaalidemokraattia ja kolme kansandemokraattia. Sosiaalidemokraatit ajoivat liittotoimikunnan puheenjohtajaksi prokuristi Olavi Suvannon.²⁰¹

Välittömästi sotaa seuranneina vuosina sosiaalidemokraatit joutuivat urheilupolitiikassaan taiteilemaan ensinnäkin kommunistien vastustajina sekä TUL:n sisällä että porvarillisen SVUL:n liittolaisina. Toiseksi sosiaalidemokraatit joutuivat hakemaan yhteistyötä kommunistien kanssa hegemoniakamppailussa väliaikaiseen heikkoudentilaan ajautunutta SVUL:a vastaan. Paljon kiistelyä herättäneet uudet yhteistoimintasopimukset urheilujärjestöjen välille saatiin kuitenkin lopulta solmituksi maaliskuussa 1947. Ne takasivat TUL:lle vakaaksi vuosikymmeneksi vahvemman aseman valtakunnallisessa urheilupolitiikassa kuin koskaan sitä aikaisemmin tai myöhemmin. SVUL:n vaikutusvallan kuitenkin hiljalleen palautuessa kahden suuren urheilujärjestön johtotasot lähenivät uudelleen toisiaan ääriivasemmistoa vastaan käydyn kamppailun yhdistäminä.²⁰²

Urheilujärjestöjen välinen ja TUL:n sisäinen kamppailu heijastui myös Veikkaustoimisto Oy:n johdon järjestelyihin. Yhtiön ensimmäinen toimitusjohtaja Tauno Aarre kuoli kesällä 1941, ja apulaisjohtaja Urho Rinne vuoden 1944 marraskuussa. Lokakuussa 1945 alettiin viimein etsiä uutta toimitusjohtajaa. Pitkän soutamisen ja huopaamisen jälkeen – minkä syitä Veikkaustoimiston johdon pöytäkirjat eivät millään tavoin valaise – ei ketään 37:sta hakijasta kelpuutettu vaan hallintoneuvosto suositteli yhtiön tilintarkastajan Olavi Suvannon valitsemista tehtävään. Suvannon valintaan vaikutti eittämättä se, että hän oli Veikkauksen ensimmäisen apulaisjohtajan Urho Rinteen seuraaja TUL:n puheenjohtajana.

Suvannon valinnan taustalla lienee ollut myös samanlaista poliittista peliä kuin TUL:n puheenjohtajuuskiistassakin. Veikkaustoimiston hallintoneuvosto ei hyväksynyt johtokunnan nimeämää porvarillista ehdokasta vaan ajoi Suvannon toimitusjohtajaksi. Hallintoneuvossa oli voimia, jotka halusivat vahvistaa ensinnäkin TUL:n ja sitä kautta myös sosiaalidemokraattisen puoluejohdon vaikutusta yhtiön toiminnassa. 12-jäsenisessä hallintoneuvostossa TUL:n sosiaalidemokraattien näkemykset olivat vuonna 1945 hyvin edustettuina: neljä sosiaalidemokraattista edustajaa, joiden lisäksi puheenjohtajana toimi sosiaalidemokraattinen ministeri Uuno Takki.²⁰³

²⁰¹ Hentilä 1984, 35–40

²⁰² Hentilä 1984, 60–76, 148–156.

²⁰³ Ylikangas 1990, 46–48, 245.

TUL:n vaikutusvallan kasvu näkyi jonkin aikaa myös veikkausvarojen jaossa. Vuoden 1946 jaossa SVUL ja TUL saivat kummatkin 28,4 prosenttia jakosummasta, vaikka SVUL oli jäsenmäärältään selvästi suurempi järjestö. Maalaisliiton ja kokoomuksen yllettyä tuntuviin vaalivoittoihin vuoden 1948 eduskuntavaaleissa – kommunistien dominoiman vasemmistolaisen yhteistyöpuolueen Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) romahduksen myötä – jakosummia tarkasteltiin uudelleen sekä Veikkaustoimiston johdossa että opetusministeriössä. TUL:n osuutta alennettiin jonkin verran SVUL:n saamaa summaa pienemmäksi, mutta jakosuhde jäi silti TUL:n kannalta huomattavasti edullisemmaksi kuin aikaisemmat valtionavustukset tai veikkausvoittovarojen jakosuhde ennen sotaa ja sotavuosien aikana.²⁰⁴ TUL:n suhteellisesti vahva asema jäsenmääränsä nähden säilyi siis avustussummien tarkistamisen jälkeenkin.

Kommunismien vastaisia verkostoja

SDP:n puoluetoimikunta laati syksyllä 1946 seuraavan vuoden syksyyn ulottuvan yksityiskohtaisen toimintasuunnitelman. Suunnitelmassa hahmoteltiin sosiaalidemokraattien asemasta taisteleva, koko työväenliikkeen kentän läpäisevä puolueasiamiesverkosto. Asiamiesverkostoa johtivat jaostot, joista merkittävimmät olivat ammattiyhdistysjaosto (a-jaosto) SAK:n ja urheilupoliittinen jaosto (u-jaosto) TUL:n kentässä.²⁰⁵

Syksyllä 1946 nimitettyyn TUL:n u-jaostoon kuuluivat lähes kaikki järjestön johtavat sosiaalidemokraatit. Jaoston ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin asevelisiiven keskeinen vaikuttaja Penna Tervo. Myös Väinö Leskinen kuului jaostoon lähes alusta lähtien.²⁰⁶ Kolmannen keskeisen asevelisosialistin Unto Varjosen suosituksesta u-jaoston päätoimiseksi sihteeriksi valittiin 22-vuotias Pekka Martin, joka oli jo osoittanut tarvittavaa sumeilemattomuutta toimessaan TUL:n Kokkolan piirisihteerinä. Martin oli myös – ainakin muistelmiensa mukaan – Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) toiminnasta kopioidun urheilujaostoajatuksen alkuperäinen isä.²⁰⁷

U-jaoston toiminnalla tähdättiin ennen kaikkea siihen, että toukokuun 1948 liittokokousvaaleissa TUL kyettäisiin pitämään sosiaalidemokraattien hallussa. Sosiaalidemokraatit pelkäsivät kommunistien pyrkivän omia jaostojaan perustamalla alistamaan TUL:n SKP:n alajärjestöksi: ”Kommunistit alistaisivat liiton heti

²⁰⁴ Ylikangas 1990, 75–78.

²⁰⁵ Soikkanen 1991, 137–142.

²⁰⁶ TA. SDP:n urheilujaoston pöytäkirjoja 1946–48, SDP:n urheilujaoston ptk. 27.11.1946 ja Sos.dem. urheiluvaen keskustoimikunnan ptk. 24.10.1946.

²⁰⁷ Martin 1982, 43.

*poliittisten sirkusvankkureittensa vetäjäksi.*²⁰⁸ Vuoden 1947 loppuun mennessä lähes 90 prosentissa TUL:n noin 800 seurasta oli sosiaalidemokraattisen u-jaoston yhdysmies. Ensimmäisistä organisaatio pyrki suostuttelutaitoihin ja taitavaan kokoustekniikan hallintaan perustuneella järjestöjunttauksella pitämään seuroja sosiaalidemokraattisemmistöisinä sekä aikaansaamaan enemmistö seuroihin ja alueille, joissa sitä ei ollut. TUL:sta käydystä kamppailusta tuli merkittävä osa heinäkuun 1948 eduskuntavaaleja edeltänyttä sosiaalidemokraattien ja kommunistien välistä sanomalehtisotaa.

Pekka Martin liioitteli muistelmissaan omaa osuuttaan u-jaoston perustamisessa. Pitää toki paikkansa, että marraskuun alussa 1946 aloitti toimintansa edellä esitelty jaosto, joka pöytäkirjoissa ensimmäistä kertaa mainittuna esitellään nimellä urheilupoliittinen jaosto.²⁰⁹ Jaostosta käytettiin yleisesti lyhennettä u-jaosto. Pekka Martin nimitettiin jaoston sihteeriksi lokakuussa 1946.²¹⁰ U-jaoston yhdysmiesverkoston organisoinnin kannalta asiaa tarkasteltaessa Martinin tarina on kiistaton. Toisaalta u-jaostoa vastaava elin oli jo ennen Martinin mukaan tuloa olemassa, samoin toimintasuunnitelma hänen suorittamalleen organisointityölle. SKP:lla oli oma jaosto-organisaationsa jo vuoden 1945 alusta lähtien, ja SDP:ssä reagoitiin asiaan jo tuolloin perustamalla Sosiaalidemokraattinen urheilujaosto -niminen elin. Jo vuoden 1945 tammikuussa kyseisen elimen kokouksessa käsiteltiin Lauri Nurmen laatimaa yksityiskohtaista suunnitelmaa seurayhdysmiesverkoston laatimiseksi.²¹¹ Nurmi myös esitteli toimintasuunnitelmaansa uudelle urheilupoliittiselle jaostolle marraskuussa 1946.²¹² Yhdysmiesverkosto ja sen tehtävät olivat siis alun perin pitkälti vuonna 1945 TUL:n liittotoimikunnan jäseneksi nousseen veikkaustoiminnan puuhamiehen Lauri Nurmen ideoimia.

TUL:n jaosto-organisaation esikuvina käytettiin ennen kaikkea sotilaallisen tiedustelupalvelun ja liikkeenjohdon rationalisoinnin tarjoamia esimerkkejä. Edellisestä sosiaalidemokraateilla oli sodan vuosilta merkittäviä kokemuksia erityisesti SAT-VIA:n (Suomen Aseveljien Työjärjestö/Vapaus Isänmaa Aseveljeys) mieliala- ja tiedotuspalvelusta ja jälkimmäisestä Suomen Liiketoimintajärjestö Liiton sihteerin Janne Hakulisen ideoiman ”yrityskonsernin” toiminnasta. Konsernin ydin muodostui vuonna 1943 perustetusta Yhteismainos Oy:stä, jonka ympärille perustettiin muutaman vuoden sisällä muun muassa Kansan Pika-arpajaiset-, Ohjelmapalvelu- ja Psyko-Työ -nimiset tytäryhtiöt.²¹³

208 Suomen Sosialidemokraatti 26.3.1948.

209 TA. SDP:n urheilujaoston pöytäkirjoja 1946–48, Sos.dem. urheiluväen keskustoimikunnan ptk. 24.10.1946.

210 TA. SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1946–48, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 18.10.1946.

211 TA. SDP:n urheilujaoston pöytäkirjoja 1946–48, Sos.dem. urheilujaoston pöytäkirja 8.1.1945 ja sen liite: Alustus seurayhdysmiesten kokouksille.

212 TA. SDP:n urheilujaoston pöytäkirjoja 1946–48, SDP:n urheilujaoston ptk. 27.11.1946.

213 Hentilä 1984, 159-161; Yhteismainos Oy – Samreklam Ab (1953).

Psyko-Työ perustettiin vuonna 1947.²¹⁴ Käytettävissä olevien kirjallisuuslähteiden mukaan Psyko-Työn ensimmäiset yritysasiakkaat olivat teollisuuslaitoksia, joissa tehtiin mielipidetutkimuksia 1940-luvun loppuvuosina. Järjestöasiakkaista mainitaan muun muassa TUL, joka alkoi käyttää Psyko-työn palveluja vuonna 1949.²¹⁵ Näitä tietoja vasten tarkasteltuna on mielenkiintoista, että Veikkaus Oy:n arkistossa säilytettävien veikkaustutkimusten joukossa on kaksi Psyko-Työn suorittamaa mielipidetutkimusta, joista ensimmäisen kyselyt on suoritettu heti Psyko-Työn perustamisen jälkeen 1947. Kyselyn suorittaminen tilattiin Psyko-Työn lisäksi myös vuonna 1945 perustetulta Suomen Gallup Oy:ltä. Joka tapauksessa Veikkaustoimisto oli Psyko-Työn ensimmäinen yritysasiakas, mikä on jäänyt Psyko-Työtä käsittelevissä kirjallisissa esityksissä täysin huomioimatta. Sen sijaan lähteiden valossa jää hieman epäselväksi, oliko veikkaustutkimus jopa Psyko-Työn ensimmäinen toimeksianto ylipäätään. SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjoista löytyy tieto, jonka mukaan Psyko-Työn ensimmäinen tehtävä oli pienviljelijäväestön sekä maatalous- ja metsätyöläisten mielialoja selvittänyt tutkimus. Sen tekeminen sijoittuu kuitenkin melko lailla samoihin aikoihin veikkaustutkimuksen kanssa.²¹⁶

Veikkaustoimiston asiamiesverkosto ja henkinen asekätkentä

Veikkauksen sodanjälkeinen kasvu näkyi myös asiamiesten lukumäärän kasvussa, joka oli sekä syy että seuraus veikkauksen suosion lisääntymiselle. Vuonna 1944 asiamiesten määrä oli sotatapahtumien vaikutuksesta alhaisimmillaan noin 700. Sitten vuosien 1945–1949 aikana tapahtui erittäin voimakas kasvu. Viimeksi mainittuna vuonna asiamiehiä oli jo lähes 5000. Samalla tapahtui asiamiesrakenteen radikaali muutos voimakkaasta Uusimaa-keskeisyydestä huomattavasti tasaisempaan alueelliseen jakautumiseen. Vuonna 1944 peräti 37 prosenttia asiamiehistä toimi Uudenmaan läänissä, vuonna 1949 enää 15 prosenttia.²¹⁷

Jovuoden 1940 lopulla lukumäärältään yli 1300:aan nousutta Veikkaustoimiston asiamieskuntaa alettiin valvoa kahden tilapäisen matkatarkastajan toimesta. Seuraavana vuonna tehtävää varten perustettiin kaksi pysyvää virkaa. Keväällä

214 Vuonna 1949 kirjoittamassaan muistiossa Psyko-Työn keskeinen toimija Aito Anto mainitsi, että Psyko-Työ perustettiin vuonna 1945. Tämä tieto on kuitenkin mitä todennäköisimmin väärä. Kristian Lindbohm in gradu työssä (Lindbohm 1982, 27) esitetään sama väite viitaten Yhteismainos Oy:n perustajan Janne Hakulisen vuonna 1946 kirjoittamaan kirjaan Työväenliike – mainonta – propaganda. Kyseisessä kirjassa ei kuitenkaan mainita Psyko-Työtä sanallakaan, vaikka siinä muuten kuvataan Yhteismainos-konsernin toimintaa (Hakulinen 1946, 15–19). Uskottavampi Psyko-Työn perustamisvuotta koskeva tieto löytyykin Yhteismainos Oy:n vuonna 1953 ilmestyneestä pienimuotoisesta historiikista, joka on todennäköisesti Janne Hakulisen kirjoittama. Siinä Psyko-Työn perustamisvuodeksi mainitaan 1947 (Yhteismainos Oy – Samrek-lam Ab (1953)).

215 Hentilä 1984, 239; Vesikansa 2004, 30; Vuopala 2000, 101–102; Lindbohm 1982, 31.

216 TA. SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1946–48, SDP:n puoluetoimikunnan ptk. 3.7.1947, 287.

217 Ylikangas 1990, 41, 58.

1942 matkatarkastajien palkkaamisesta luovuttiin, kunnes toiminta alkoi jälleen uudelleen jatkosodan päätyttyä. Silloin palkattiin neljä uutta matkatarkastajaa. Näistä ensimmäisenä toimeen ryhtyi heti rintamalta vapauduttuaan TUL:n liitotomikunnan sosiaalidemokraattinen jäsen Aarne K. Leskinen.²¹⁸ Vuonna 1941 alettiin luotettavimmiksi koettujen asiamiesten joukosta valita paikallisia ”pääasiamiehiä”, joiden ensimmäiset toimistot perustettiin Turkuun ja Vaasaan. Myöhemmin sodan aikana perustettiin vastaavanlainen pääasioimisto myös Tampereelle. Vuoteen 1946 mennessä saatiin vielä piiriasiamiehet Kotkaan, Lahteen, Ouluun, Poriin, Jyväskylään, Kemiin ja Kuopioon.²¹⁹

Joulukuussa 1944 Veikkauksen johtokunnassa keskusteltiin tarpeesta määrittellä veikkauspiireille tarkat rajat. Samassa yhteydessä alettiin kaavailla piiriasiamiesten (pääasiamiesten) määrän lisäämistä ja heidän palkkauksensa järjestämistä osittain piirin veikkausaktiviteetin perusteella määräytyväksi. Myös piiriasiamiesten toimenkuvaan kiinnitettiin huomiota ja heille alettiin kaavailla aikaisempaa vaativampia tehtäviä. Näihin kuuluivat muun muassa asiamiesverkoston laajentaminen maaseutualueille ja aktiivisen propagandatyön tekeminen veikkaustoiminnan puolesta. Piiriasiamiesten tuli kaavailujen mukaan pyrkiä perustamaan uusia veikkausasioimistoja erityisesti teollisuuslaitoksiin, liikkeisiin ja myymälöihin sekä virastoihin. Sodan jälkeen alettiin myös korostaa piiriasiamiesten merkitystä asiamiesten – ja näin ollen välillisesti myös koko väestön – keskuudessa vallitsevien mielialojen välittämässä Veikkaustoimiston pääkonttoriin. Paikallisten mielialojen tunnustelu koettiin sodanjälkeisessä tilanteessa niin tärkeäksi tehtäväksi, että Veikkaustoimiston yhteyteen perustettiin vielä kaksi erityistä tarkastajan virkaa, jotka muutettiin vakituisiksi toimiksi syksyllä 1946.²²⁰

Sodan jälkeisinä vuosina rakennettiin piiriasiamiesverkoston rinnalle myös niin sanottua keskusasiamesverkostoa. Kiinteäpalkkaisten keskusasiamiesten tehtävät vastasivat piiriasiamiesten tehtäviä sillä erotuksella, että keskusasiemiehet toimivat ainoastaan kaupungeissa ja niiden lähiympäristöissä. Sen lisäksi että järjestelmä oli Veikkaustoimistolle halvempi, keskusasiamehillä oli periaatteessa mahdollisuus keskittyä veikkaustoiminnan edistämiseen hieman syvällisemmin kuin provisioitaan kasvattamaan pyrkineillä piiriasiamiehillä. Verkosto pystytettiin varsin nopeasti; vuoteen 1948 mennessä kaikissa maan kaupungeissa oli jo keskusasiemiehet. Sen jälkeen verkostoa levitettiin myös kauppaloihin.²²¹

218 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 4.10.1940, 1.11.1940, 2.1.1941 ja 19.10.1944; Nurmi 1960, 42.

219 Nurmi 1960, 43; Ylikangas 1990, 57, 108.

220 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 21.12.1944, liite: P.M. piiriasiamiesten palkkiojärjestelmän muuttamisesta 14.12.1944; Nurmi 1960, 43.

221 Ylikangas 1990, 106.

Veikkauksen keskusasiamiesverkosto muodostettiin suurin piirtein samoihin aikoihin, kun Pekka Martin organisoï TUL:n u-jaoston yhdysmiesten maanlaajuisen verkoston. On hyvin todennäköistä, että tätä verkostoa on käytetty yhtenä Veikkauksen keskusasiamiesverkoston esikuvana. TUL:n vaikutusvalta järjestöelämässä oli heti sotaa seuranneina vuosina huomattavasti sen todellista kokoa suurempi, mikä heijastui TUL:n edustuksen kautta myös Veikkaustoimiston johtoeliimiin. Lisäksi peliyhtiöön suodattui myös vaikutteita suoraan puoluepolitiikasta.

Sosiaalidemokraattisen puolueen urheilupoliittisen jaoston kaikki jäsenet olivat korkean tason TUL-aktiiveja, joista muutamilla oli lisäksi välitön yhteys Veikkaustoimistoon. TUL:n liittotoimikunnan jäsenellä Lauri Nurmella oli keskeinen merkitys yhtiön perustamiseen johtaneissa tapahtumissa ja hän oli myös sen johtokunnan jäsen ensimmäisenä toimintavuonna 1940. Nurmi toimi myöhemmin jonkinlaisena yhtiön ulkopuolisena ”konsulttina” ja palasi uudelleen johtokuntaan muutaman vuoden ajaksi 1950-luvun lopulla.²²² Lisäksi Nurmi oli suurella todennäköisyydellä TUL:n u-jaostoverkoston organisaation ja tehtävien todellinen suunnittelija. U-jaoston ensimmäisistä jäsenistä Aarne K. Leskinen ahkeroi samoihin aikoihin myös Veikkaustoimiston piiri- ja keskusasiamiesverkoston rakentamisen parissa. Unto Siivonen oli TUL:n liittotoimikunnan jäsen ja kuului Veikkaustoimiston hallintoneuvostoon vuodesta 1944 lähtien.²²³ Myös TUL:n puheenjohtaja ja Veikkaustoimiston toimitusjohtaja Olavi Suvanto valittiin vuonna 1948 u-jaostoon, jonka työvaliokunnassa hän toimi yhdessä Lauri Nurmen, Unto Siivosen ja Väinö Leskinen kanssa.²²⁴ Jo aikaisemmin Suvanto toimi omalta osaltaan hyvin aktiivisesti Veikkaustoimiston keskusasiamiesverkoston rakentamisessa.²²⁵ Myös Väinö Leskinen lienee ollut kiinnostunut Veikkaustoimiston toiminnan kehittämisestä, olihan hän kuulunut yhtiön hallintoneuvostoon vuosina 1941–1944.²²⁶

TUL:n u-jaoston yhdysmiesten toimintaa paikallistasolla valvoivat ja siitä SDP:n puolue toimistoon raportoivat piiriyhdysmiehet, ”junttapäälliköt”. Näiden edellytettiin olevan tavoitettavissa päivittäin tietystä puhelinnumerosta ja osoitteesta, joka sijaitsi piirin keskuspaikkakunnalla hyvien liikenneyhteyksien varrella. Nopeaa tavoitettavuutta korostettiin erityisesti keväällä 1948, kun alkoi liikkua huhuja kommunistien – todellisista tai tekaistusta²²⁷ – vallankaappauspyrkimyksistä. Samanlaisia vaatimuksia asetettiin myös Veikkaustoimiston keskusasiamiehille: *”1. Mieluimmin liike, jotta asiamiehet voivat hakea tarvikkeita toimistoaikana. 2. Sijainti keskellä paikkakuntaa ja lähellä postia. 3. Puhelin. 4. Luotettava ja*

²²² Ylikangas 1990, 242.

²²³ Ylikangas 1990, 245; Hentilä 1984, 540; Kuka kukin on (Aikalaiskirja) 1954, 798.

²²⁴ TA. SDP:n urheilujaoston pöytäkirjoja 1946–48, SDP:n urheilujaoston ptk. 13.10.1948.

²²⁵ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 6.8.1947.

²²⁶ Ylikangas 1990, 244–245; Hentilä 1984, 166.

²²⁷ Ks. Hentilä 1986, 115–116.

*tunnettu henkilö paikkakunnalla.*²²⁸ Vaikka edellä mainitut ehdot olivat oleellisia veikkaustoiminnan tehokkaassa hoitamisessa, lienee niillä ollut merkitystä myös yleisiin mielialoihin liittyvissä tehtävissä, joita keskusasiamiesten toivottiin hoitavan muiden töidensä ohella heti sodanjälkeisinä vuosina.

Veikkaus Oy:n arkistossa säilytetään keskus- ja piiriasiamiesluetteloita. Kokonaisuudessa on kuitenkin asiakirjoja lähes ainoastaan vuodesta 1949 lähtien. Pelattujen sarakemäärien perusteella urheiluveikkauksen varsinainen läpimurto tapahtui juuri kyseisenä vuonna. Tämä näkyi myös asiamiesten määrän lisääntymisessä lähes 1400:lla, mikä on koko Veikkauksen historian suurin vuotuinen lisäys.²²⁹ Liiketaloudellisen merkityksen kasvu näkyy myös siinä, että vuodesta 1949 lähtien nimittetyt piiri- ja keskusasiamiehet olivat säilyneiden arkistolähteiden perusteella enimmäkseen kauppiasasiamiehiä, joiden mahdollisista poliittisesti värityneistä urheilujärjestö- tai puoluesuhteista ei löydy dokumenteista merkintöjä.²³⁰

Aikaisempien vuosien asiakirjoissa on hyvin vähän tietoa asiamiehistä. Tietoja on valitettavan niukasti myös Veikkaustoimiston johtokunnan tai hallintoneuvoston pöytäkirjoissa, vaikka johtokunta nimitti kaikki asiamiehet. Asiaa valottavista vähistäkin lähteistä voi sen sijaan aivan selvästi päätellä, että heti sotaa seuranneina vuosina piiri- ja keskusasiamiesehdokkailla oli yleensä tiiviit yhteydet urheilujärjestöihin, ja heitä valittaessa kiinnitettiin huomioita myös ehdokkaiden poliittisiin näkemyksiin.²³¹

Urheilujärjestöjen lisäksi toinen asiamiesverkoston laadullisen rakentamisen kytkös liittyi sosiaalidemokraattiseen ”mielipidetutkimukseen”, jota edustivat ennen kaikkea Psyko-Työ Oy:n tekemät veikkaustutkimukset. Sekä Psyko-Työ että Suomen Gallup tekivät vuonna 1947 veikkausta koskevan kyselytutkimuksen, mutta Psyko-Työ sai – metodologisesti paremmaksi arvioidun tutkimuksen ja veikkaustoiminnalle edullisempien tutkimustulostensa ansiosta – vielä sen jälkeen tehtäväkseen suorittaa vertaileva tutkimus hieman erilaisia tuloksia tuottaneiden selvitysten pohjalta. Tutkimuksen teettäminen myös ”porvarillisella” yrityksellä oli Veikkaustoimiston johtokunnalta puhtaasti tasapuolisuutta korostava ratkaisu. Toisaalta ratkaisuun saattoi vaikuttaa se, että Suomen Gallupin perusti vuonna 1945 Veikkaustoimistolle läheisen yhteistyökumppanin mainostoimisto SEK:n apulaisjohtaja Artturi Raula.²³²

228 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 6.8.1947: liite: P M Helsinki 5.7.-47.

229 Ylikangas 1990, 41.

230 Ve. Kirjeenvaihto. Keskusasiamiehet. 1949–1983.

231 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 11.9.1946, liite: Matkakertomus 10.–11.9.1946, K.V. Ihalainen.

232 Heinonen & Konttinen 2001, 124.

Psyko-Työn yhteenvetoraportissa ei puhuttu mitään rahasta tai Veikkaustoimiston tuoton lisäämisestä toimenpiteiden perimmäisenä tavoitteena. Sen sijaan raportin johtopäätösosiossa suositellaan asiamiesverkoston toiminnan tehostamista tavalla, joka selvästi vihjaa raportin laatijoiden mieltäneen veikkausasiamiesten tehtäviin sisältyvän muutakin kuin kiinnostuksen lisäämistä veikkaustoimintaa kohtaan. Tällaisen käsityksen muodostumiseen edesauttoivat ennen kaikkea tutkimuksen yhteydessä tehdyt urheilujärjestöjen ja veikkausasiamesverkoston vastuuhenkilöiden haastattelut. Niiden yhteydessä oli muun muassa herätetty kysymys *”eikö ole mahdollista hankkia todellisia asiamiehiä, jotka kiertävät kodeissa ja työpaikoilla hankkimassa veikkauksia.”* Toivottiin myös, että hieman suuremmilla työpaikoilla olisi asiamies ottamassa vastaan veikkauksia aina ruokatunneilla ja työajan jälkeen.

Psyko-Työn raportti suosittelee: *”Asiamieskunnan sisäisen informaatiotoiminnan lisäämiseen kannattanee kiinnittää huomiota. Erityisen tehokkaat ovat sellaiset tiedot, jotka voidaan esittää ”luottamuksellisessa” sävyssä(...) Asiamiesliikkeiden ohella pitäisi tämän tutkimuksen antamien viitteiden mukaan kiinnittää erityistä huomiota ”kiertävien” asiamiesten hankintaan. Urheiluseurojen organisaatioita hyväksikäyttämällä ei pitäisi olla mahdotonta esim. Helsingissä vaikka joka korttelin asiamies, joka kulkisi kaikissa asunnoissa esittelemässä veikkausta ja tätä uutta palvelumuotoa.”*²³³ Varsin koukeroisin ja moniselitteisin muotoiluun suositeltiin siis asiamiesverkostolle toimintamuotoja, jotka olisivat veikkaustoiminnan edistämisen ohella mahdollistaneet myös varsin pitkälle menevää tarkkailu- ja tiedonhankintatoimintaa sekä kodeissa että työpaikoilla.

SAT/VIA:n lakkauttamisen jälkeen syksyllä 1944 sen Yleisten asiain toimiston muodostaneet Aito Anto ja Osmo Lehtovirta jatkoivat samansisältöistä propagandatyötä, jonka yhdeksi kanavaksi muotoutui myös Psyko-Työ Oy.²³⁴ Myöhemmin Anto muotoili Psyko-Työn taustan melko selväsanaisesti laatimassaan muistiossa: *”Malli saatiin Rudolf Waldenin²³⁵ alaisena tapahtuneesta propagandatoiminnasta, joka naamioitiin ei-julkisten SAT- ja VIA-järjestöjen nimiin ja vaikutti välillisesti myös ns. HTT²³⁶-toiminnan sisältöön, kiinnitti huomionsa teollisuustyöväestön asenne- ja suhtautumistapa-kysymyksiin ja niiden syytekijöihin.”*²³⁷

233 Ve. Tutkimukset 1947 – 1959, Tutkimus suhtautumisesta veikkaukseen, Psyko-työ Oy: Helsinki, (1947), 40.

234 Vuopala 2000, 98.

235 Jatkosodan aikainen puolustusministeri.

236 ”Henkinen Taistelutoiminta” – päämajan tiedotusosaston alaisuudessa toiminut kotirintaman mielialoja raportoinut elin. Sen johdossa toimi Wäinö Latvala, joka muiden tehtäviensä ohella johti myös Veikkaustoimiston sodanaikaista mainontaa.

237 TA. ”Hakulisen konserni” HKY; psykotyö, PM Työpsykologisista tutkimuksista.

SAT/VIA:n luoma yhdysmiesverkosto oli kutakuinkin ehjä vielä 1940-luvun loppupuolella. Psyko-Työ teki syksyllä 1947 suorittamansa veikkaustutkimuksen yhteydessä 1067 haastattelua²³⁸, joiden toteuttamisessa on mitä todennäköisimmin hyödynnetty olemassa ollutta verkostoa. Mitään tietoja haastattelujen toteuttajista ei tutkimusraportista kuitenkaan löydy, vaikka lyhyessä ajassa tehtyjen haastattelujen määrä oli huomattava. Psyko-Työn raportissa kuitenkin viitataan siihen, että yrityksellä on ollut ainakin Suomen Gallup Oy:n verrattuna huomattavasti paremmat resurssit veikkaustutkimuksen suorittamiseen.²³⁹ Koska veikkaustutkimus oli Psyko-Työn aivan ensimmäisiä töitä, lienee selvää, että haastattelujen tekemistä varten oli olemassa jo aiemmin luotu verkosto.

Veikkausasiamesverkostosta muodostui osittain TUL:n u-jaoston järjestöjuntausta suorittaneen yhdysmiesverkoston täydentäjä. Rintamalla olleiden asevelisocialistien kovia otteita ihaillut Pekka Martin edellytti yhdysmiehiltä päättäväistä ja häikäilemätöntä toimintaa. Toisaalta Martin korosti tietynlaista hienovaraisuutta ja huomaamattomuutta tiedonhankintaan ja mielialojen kartoitukseen liittyvissä tehtävissä: *”Vähäpätöisiltäkin tuntuista asioista on ilmoitettava, vaikkei niillä olisikaan suurta paikallista merkitystä, koska niitä muualla käyttäen voidaan paljastaa kommunistien politiikka.”*²⁴⁰ Näyttääkin siltä, että tällainen hienovarainen mielialojen tunnustelu sopi paremmin hieman neutraalimmalle organisaatiolle kuten Veikkauksen piiri- ja keskusasiamesverkostolle. Veikkaustoiminnan edistäminen kenttätasolla edellytti ennen kaikkea henkilökohtaisia kontakteja paikallisyhteisöissä. Tämä teki myös mielialojen tarkkailun ja niistä eteenpäin raportoinnin melko vaivattomaksi tehtäväksi.

Veikkausasiamesverkoston ja sitä valvoneiden keskusasiamesien toimiminen jonkinasteisena tiedusteluorganisaationa asettuu oikeisiin mittasuhteisiinsa, kun painotetaan sodanjälkeisten vuosien yleisen agenttivillityksen epäsuunnitelmallisuutta ja organisaatioiden löyhyyttä. Esimerkiksi SAT/VIA-organisaation luonteeseen kuului, että verkoston jäsenet tunsivat vain yhden organisaatiohierarkiasa ylempänä olleen henkilön, jolle raportoivat tietojaan ja joka puolestaan välitti heille tietoa organisaation huipulta alaspäin.²⁴¹

SAT/VIA-organisaatiossa omaksuttujen toimintaperiaatteiden²⁴² tapaan ei kunnollisiksi kansalaisiksi koettujen veikkausasiamesien tarvinnut välttämättä olla kovinkaan tietoisia roolistaan paikallisten mielialojen välittäjinä. He raportoivat

238 Ve. Tutkimukset 1947–1959, Tutkimus suhtautumisesta veikkaukseen, Psyko-työ Oy: Helsinki, (1947), 2.

239 Ve. Tutkimukset 1947–1959, Vertaileva tutkimus veikkausta koskeneiden Suomen Gallup Oy:n ja PSYKO-TYÖ Oy:n suorittamien mielipidetutkimusten johdosta (1948), 1.

240 TA. SDP urheilujaosto 1947–1948, Kirjeitä, matkakertomuksia, yhdysmiesluetteloita jne., Sos.-dem. Puolueen Urheilujaoston tiedotuksia 2/48 (7.3. -48).

241 Vuopala 2000, 52–55.

242 Ks. Jutikkala 1997, 17.

tekemisistään keskusasiamiehille, jotka puolestaan välittivät asiamiehille yhteiskunnalliseen ja poliittiseen tilanteeseen liittyvää ”luottamuksellista tietoa” kentälle levitettäväksi. Myöskään keskusasiamiesten ei tarvinnut välttämättä täysin ymmärtää mielialaraportointiin liittyvää tehtäväänsä, varsinkin kun se nivoutui saumattomasti osaksi veikkaustoiminnan edistämiseen ja leviämiseen liittyvä raportointia. Joka tapauksessa keskusasiamiesverkostoa rakennettaessa värvättävien henkilöiden poliittiseen vakaumukseen ja ”kunniallisuuteen” kiinnitettiin huomiota. Lisäksi Veikkaustoimiston johdossa painotettiin heidän tehtäviinsä kuuluvan myös paikallisten mielialojen tunnustelu.

Yleiseen mielialaan liittyvien tietojen saaminen asiamiehiltä oli helppoa, sen verran hyvin asiamiehet yleensä tunsivat asiakkaansa. Veikkauksen alkuvuosina kaikkien asiamiesten toiminta ei ollut edes tiettyihin toimipisteisiin sidottua, joten asiamiehet pääsivät hyvän asian varjolla kurkistamaan veikkaajien arkielämään näiden kotioiloissa: *”Than ensimmäinen asiamies Kalle Klemetti, monessa mukana oleva yksityishenkilö, kierteli polkupyörällä talosta taloon keräämässä kupongit. Samalla innostamassa asiaan ja täyttämässäkin sarakkeet...”*²⁴³ Toisaalta luottamusta saatettiin luoda myös toisinpäin. Erityisesti urheiluseurojen aktiivit perustivat usein veikkaustoimiston omaan kotiinsa²⁴⁴, jossa oli välittömän ja luottamuksellisen ilmapiirin ansiosta mahdollista keskustella myös veikkaamiseen liittymättömistä asioista.

Sodanjälkeisinä vuosina ja erityisesti vuoden 1948 eduskuntavaaleja edeltäneinä kuukausina Suomessa liikkui huhuja kommunistien valmistelemasta vallankaappauksesta.²⁴⁵ Osittain vainoharhainen ilmapiiri synnytti maan itsenäisyyden ja sisäisen järjestyksen säilyttämiseen pyrkiviä verkostoja, joista merkittävä osa liittyi työväenliikkeen sisällä käytyyn hegemoniataisteluun. Risto Reunan mukaan sodanaikaisten tiedustelu- ja propagandaorganisaatioiden pohjalle syntyneellä SDP:n ammattiyhdistysjaostolla oli merkittävä osuus jo kommunistien alkukesästä 1946 masinoiman mielenosoitusoffensiivin synnyttämän ”esivallanvallankumouksellisen” tilanteen tukahduttamisessa.²⁴⁶

Kiinteästi puolueltoiminnan yhteyteen perustettujen organisaatioiden ohella myös ensisijaisesti – tai näennäisesti – muihin tarkoituksiin muodostetut verkostot kietoutuivat tarkoituksellisesti tai tahtomattaan osaksi maan sisäisen turvallisuuden takaamiseen tähdännyttä tarkkailu- ja järjestyksenpitokoneistoa. Veikkaustoimiston asiamiesverkosto ei ollut tässä suhteessa ainoa. Myös Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkosto ja Alkoholiliikkeen

²⁴³ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen! Veikkaus 6, 14791/16411.

²⁴⁴ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 6, 14841/16456 ja 14810/16425.

²⁴⁵ Seppinen 2008b, 260–283.

²⁴⁶ Reuna 2018, 337–347, 433–475.

ostajaintarkkailujärjestelmä ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten ensisijaisesti muita tarkoituksia varten perustetun organisaation avulla saatettiin myös tarkkailla kansalaisten mielialoja ja poliittista luotettavuutta.²⁴⁷

2.7 Veikkausmainonta vaaran vuosina

Sodanjälkeisessä veikkaustoiminnan kehittämisessä alettiin asiamiesverkon ton vahvistamisen lisäksi kiinnittää uudelleen erityistä huomiota mainostamiseen. Ensimmäinen suuri kampanja toteutettiin helmi-maaliskuussa 1945. Rautatieasemille sijoitettiin 700 veikkausmainosta ja useiden kaupunkien kaduille suuria julisteita. Sanomalehtien mukana lähetettiin koteihin miljoonia veikkauskuponkeja, ja joihinkin lehtiin jopa painettiin irtileikattavia kuponkeja. Toukokuussa 1945 järjestettiin tehostettu mainosviikko, jonka yhteydessä muun muassa esitettiin veikkauksen mainosfilmi elokuvateattereissa ja tarjottiin kansalaisille ilmainen veikkauskierros. Keväällä 1947 järjestettiin seuraava mainosviikko. Samana vuonna Veikkaustoimisto osti puolet osakkeista taloudellisiin vaikeuksiin joutuneessa mainostoimisto Valotorni Oy:ssä, joka alkoi hoitaa veikkausmainontaa. Veikkaustoimiston johto valvoi aluksi melko tarkkaan mainostoimiston toimintaa, ja Olavi Suvanto valittiin Valotornin johtokunnan puheenjohtajaksi. Helmikuussa 1951 Veikkaustoimisto hankki haltuunsa Valotornin kaikki osakkeet.²⁴⁸

Sodan jälkeen Veikkaustoimiston lehtimainonnassa alettiin jälleen selvemmin esittää jalkapalloveikkaus onnenpelinä ja korostettiin kenen tahansa mahdollisuutta voittaa. Annettiin myös yksinkertaisia kupongin täyttöohjeita, joiden mukaan riittävä määrä veikkausmerkkejä edusti myös riittävää määrää asiantuntemusta. Mainoksissa alkoi esiintyä yhä enemmän mainintoja päävoiton saaneiden ammattiasemasta – esimerkiksi myyjätär, työläinen, ylioppilas, maalaisemäntä, metallimies – , millä korostettiin veikkauksen ”kansanvaltaisuutta”. Elokuvaauransa huipulle noussut häikäisevä Ansa Ikonen päivitteli mainoksessa kohtaloaan: ”*Ja ajatella – kun se työmies voitti 30,000 ainoalla täysosumalla. Minulla oli vain 8 oikein...*”.²⁴⁹ Mainoksiin tuli mukaan myös ennätysvoitoilla hehkuttelu, ja mainosten pääsisällöksi nousi mahdollinen veikkausvoitto täydellisenä rahahuolista vapauttajana. Jo vuonna 1946 maininnat veikkauksen yhteyksistä suomalaisiin urheilujärjestöihin jäivät mainoksista pitkälti pois, ja ”edunsaajina” nostettiin esiin veikkausvoittoja havigelleet kansalaiset.

247 Kortelainen 1988, 106–107, 271; Ahonen 2005, 40–41.

248 Ylikangas 1990, 48–51; Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 1.2.1945 ja 1.3.1945; Oy Valotorni Ab 1926–1976.

249 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949, 66.

Yksilöllisen näkökulman korostumisen lisäksi myös 'vaaran vuosien' yhteiskuntarauhaa uhanneet sisäpoliittiset tapahtumat heijastuivat Veikkaustoimiston mainontaan, vaikkakin melko hienovaraisella tavalla. Vuoden 1947 alussa maataloustuotteiden osittainen vapauttaminen hintasäännöstelystä ja metallialalla vahvistettu työehtosopimus mursivat edellisenä vuonna sovitun palkkasulun ja aloittivat uudelleen voimakkaan inflaatiokierteen. Hallitusvastuuseen nousseet kansandemokraatit pitivät aluksi kiinni sovituista pyrkimyksistä palkkasäännöstelyyn, mutta SKP:läisten edustajien terävöitettyä linjaansa SKDL teki ehdotuksen yleisistä palkankorotuksista ja alkoi tukea niiden ajamista lakkojen avulla. Toimet laukaisivat hallituskriisin ja kietoutuivat yhdeksi osaksi sosiaalidemokraattien keväällä 1947 käynnistämää SKDL:n vastaista laajaa propagandakampanjaa.²⁵⁰

Vuoden 1947 työmarkkinatilanteessa Veikkaustoimisto julkaisi muun muassa lehtimainoksen, jossa yrmeän näköinen mieshenkilö murjotti pöydällä olevan maksamattoman laskun äärellä: *"Jos on palkkakuoppa syvä – veikkaus on apu hyvä"*.²⁵¹ Samoihin aikoihin käynnistettiin myös kampanja, jonka yhteydessä Veikkaaja-lehteä jaettiin ilmaiseksi suurilla työpaikoilla. Satsaus oli merkittävä, sillä Veikkaustoimiston asiamiehetkin saivat lehden ilmaiseksi vasta vuoden 1947 helmikuusta lähtien.²⁵² Veikkaustoimiston toimet ja mainonta pyrkivät selvästi ohjailemaan työväestön mielenkiintoa pois kiristyvästä tilanteesta.

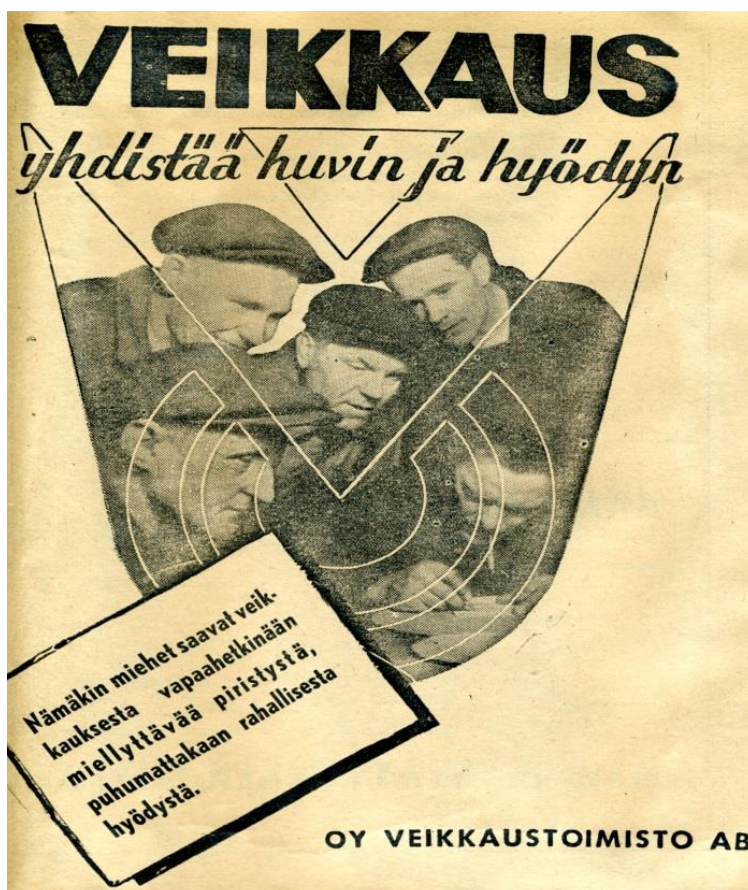
Kommunistit levittivät aktiivisesti korpilakkoiluun kehottaneita lentolehtisiä ja pyrkivät muutenkin kumouksellisen mielialan aikaansaamiseen työpaikoilla. Levottomuus johti syyskuussa 1947 yleislakkouhkaan, joka kuitenkin saatiin torjutuksi.²⁵³ Keväällä 1948 työpaikoilla käyty sosiaalidemokraattien ja kommunistien välinen ankara taistelu sai uutta sytykettä sitkeistä vallankaappaushuhuista. Noihin aikoihin lehdistössä oli nähtävissä muun muassa Veikkaustoimiston mainos, jossa innokas työläismiesten joukko ei tuhlannut aikaansa poliittiseen toimintaan vaan käytti joutohetkensä veikkauskupongin täyttämiseen. Mainos välitti viestin, jonka mukaan piristystä aiheuttava ajanviete takasi varteenotettavalla todennäköisyydellä myös rahallisen hyödyn lähitulevaisuudessa. Yhteiskunnallinen kantaaottavuus näkyi ennen kaikkea mainoshahmojen pukeutumisessa.

²⁵⁰ Bergholm 1997, 162–165, 178–180.

²⁵¹ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949.

²⁵² Ylikangas 1990, 55.

²⁵³ Seppinen 2008b, 256–259.

Kuva 5. Proletaarit liittyivät yhteen veikkauskuponia täyttämään (Veikkaus Oy:n lehtileike- ja mainoskokoelma).

Marxilaisen tulkinnan rahapelaamisesta esittäneen Peter Fullerin mukaan pelaaminen tarjoaa potentiaalista vaurautta vain hyvin pienelle vähemmistölle, mutta "viettee" suuret massat vaimentaen samalla mahdolliset virikkeet organisoituun kumoukselliseen toimintaan. Niin kauan kuin työläinen kuvittelee voivansa omalla yksilöllisellä toiminnallaan vapauttaa itsensä pääoman sorrosta hänen kykynsä kokea luokkasolidarisuutta tai osallistua poliittiseen toimintaan on alentunut. Pelaaminen hajottaa työväenluokkaa toisiaan vastustaviin ryhmiin, muodostuu korvikkeeksi kumouksellisten pyrkimysten kehittymiselle ja rikastuttaa entisestään niitä, jotka jo ovat rikastuneet työvoimaa riistämällä. Omistautuessaan pelaamiselle työläinen tekee siis riistoon perustuvasta yhteiskuntajärjestyksestä oikeutetun.²⁵⁴ Yllä oleva mainoksen lupaama "miellyttävä pirstys" oli varsinkin tehdastyön

²⁵⁴ Fuller 1977, 36–37.

lomassa varmasti totta. Siitä huolimatta myös Fullerin kuvaama luokkatietoisuuden hämärtyminen rahapelaamisen seurauksena on varsin selvästi luettavissa mainoksen ”piiloviestinä”.

Toinen yleisesti käytetty ratkaisu mainoksissa oli pukea veikkauskupongin lunastaneet henkilöt niin, että he muistuttivat ”arvopaperin” omistajia. Sanomalehtien mukana kotiin jaettavia veikkauskuponkeja saateltiin mainoksella, joka vihjaili pelaajan jo pelkästään veikkauskupongin maksaessaan nousevan ikään kuin arvokkaita vakuutus- ja arvopapereita omistavaan yhteiskuntaluokkaan: *”Se on ihmeellinen kuponki – nyt Teille aivan ilmainen, mutta viikon päästä ehkä kallein arvopaperinne.”*²⁵⁵ Veikkausta harrastavat korotettiin vuoden 1946 mainoksissa omaksi eliittiryhmäkseen: *”Veikkaajien veljeskunta(...) ”...siitä joukosta nousee tuon tuostakin rikkaita miehiä. ”Jäsenkirjoja” – veikkauskuponkeja saatte ilmaiseksi lähimmältä asiamieheltä.”*²⁵⁶ Jäsenkirjoilla vitsailu viittasi mitä todennäköisimmin 1940-luvun loppupuolen suomalaiseen puoluekenttään, jossa SKDL:n jäsenmäärä uhkasi nousta muiden suurien puolueiden tasolle. Lokakuussa 1944 perustetun SKDL:n jäsenmäärä oli vuoden 1946 lopulla jo noin 75 000. Samana vuonna myös SKP:n jäsenmäärä nousi 30 000:een.²⁵⁷ Mielenkiintoista alla olevassa veikkausmainoksessa on se, ettei siinä välitetty kuvaa hyvin harvoille osuvasta päävoitosta yksilöllistävänä vaan yhteenkuuluvuutta ja joukkovoimaa lisäävänä tapahtumana.

255 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949.

256 Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949.

257 Mickelsson 2007, 166.

Kuva 6. Joukkovoimalla köyhyyttä ja kurjuutta vastaan (Veikkaus Oy:n lehtileike- ja mainoskokoelma).

Veikkausmainoksessa vuodelta 1948 tyylikäs herrasmies seisoi ryhdikkäänä pöydän ympärille ahtautuneen väkijoukon edessä: *"Veikkaus-miljonäärien kerhon vuosikokouksesta: Kun kerhon jäsenmäärä viime aikoina on kasvanut huomavasti ehdotan että seuraava vuosikokous pidetään messuhallissa."*²⁵⁸ Sodan aikana Messuhallissa järjestettiin aseveli-iltoja, mutta sodan päätyttyä juhlien luonne muuttui. 1. marraskuuta 1944 täyteen ahtautuneessa Messuhallissa tapahtui SKP:n ensimmäinen huomattava näyttäytyminen kommunistien toiminnan tultua jälleen luulliseksi. Seuraavan vuoden suuri tapahtuma Messuhallissa oli puna-armeijan laulu- ja tanssiyhtyeen esiintyminen useana iltana peräjälkeen.²⁵⁹

Messuhallin nostaminen Veikkaustoimiston mainokseen vuonna 1948 lienee kuitenkin ennen kaikkea johtunut rakennuksessa maaliskuun 24. päivänä järjestetystä vasemmiston yhteisrintamakokouksesta, jonka yhteydessä pitämässään puheessa Hertta Kuusisen tulkittiin kehottaneen suomalaisia kommunisteja seuraamaan "Tshekkoslovakian tietä" kansandemokratiaan. Porvarillinen ja sosiaalidemokraattinen lehdistö sekä poliitikot tuomitsivat puheen erittäin voimakkaasti, ja kommunistit leimattiin parlamentaarisen demokratian vastustajiksi ja

²⁵⁸ Ve. Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949.

²⁵⁹ Leppänen 1994, 45, 48.

väkivaltaisen vallankumouksen kannattajiksi. Sinällään vähäisestä tapahtumasta tuli merkittävä juonne vuoden 1948 eduskuntavaaleja edeltäneessä propaganda-kampanjassa.²⁶⁰ Myös harmittoman tuntuinen veikkausmainos voidaan selvästi nähdä osana kevään 1948 antikommunistista vyörytystä.

Tietty yhteiskunnallisen kantaaottavuuden pohjavire säilyi Veikkaustoimiston mainonnassa 1940-luvun poliittisesti rauhattomimpien vuosien ajan. Vuonna 1949 mainonnan suunta muuttui entistä kaupallisempaan suuntaan. Se johtui ensinnäkin siitä, että Veikkaustoimiston johtokunta luopui Valotorni Oy:n toiminnan tiukasta ohjailusta.²⁶¹ Siihen oli kaupallisen menestymisen lisäksi syynä myös poliittisen tilanteen asteittainen rauhoittuminen. Toiseksi mainonnan suunta Suomessa ylipäättään muuttui, mikä vaikutti myös veikkauksen mainostamiseen. Säännöstelytalouden merkittävä purkaminen kyseiseen vuoteen mennessä²⁶² aiheutti sen, että markkinoilla alkoi esiintyä kilpailua ja myös sen mukaista mainontaa.²⁶³ Veikkausmainontakin mukautui vähitellen muiden ”välttämättömyystarvikkeiden” rauhanaikaiseen mainontaan.

2.8 Jalkapalloveikkaus jälleenrakentavassa maassa

Ruotsalainen tutkimuslaitos SIFO (Svenska institutet för opinionsundersökningar) keräsi rahapelaamista koskevaa tietoa kyselytutkimuksella vuonna 1954. Myöhemmin amerikkalainen sosiologi Nechama Tec analysoi aineistoon kuuluneet 812 ruotsalaismiehen haastattelut. Tutkimustulokset julkaistiin vuonna 1964 teoksessa *Gambling in Sweden*. Tec sijoitti tutkimuksessa haastatelluista pelaajista 4 prosenttia ylempiin sosiaaliluokkiin (*upper class*), 39 prosenttia keskiluokkaan (*middle class*) ja 57 prosenttia työväenluokkaan (*lower class*). Luokkien sisällä veikkaajia oli suhteellisesti eniten työväenluokan koulutetuimmassa ja parhaiten ansaitsevassa osassa. Haastatelluista miehistä noin 40 prosenttia oli säännöllisiä veikkaajia, noin kolmasosa pelasi satunnaisesti, ja loput, noin neljännes, ei pelannut lainkaan jalkapalloveikkausta.

Tec testasi tutkimuksessaan yhtä Edward Devereux’n väitöskirjan teoriapohjan oletusta, jonka mukaan yhteiskunnan alemmille kerrostumille tyypilliset ilmiöt kuten vakiintumattomat työpaikat ja huonot koulutusmahdollisuudet ovat rahapelaamiselle altistavia tekijöitä. Tec’n hypoteesina ruotsalaisen yhteiskunnan suhteen oli, että alempien yhteiskuntaluokkien vähäisemmät mahdollisuudet sosiaaliseen liikkuvuuteen ovat yhteydessä rahapelaamisen suurempaan esiintyvyyteen kyseisissä

²⁶⁰ Lehtimäki 2000, 61–88.

²⁶¹ Ylikangas 1990, 51.

²⁶² Jaatinen 2004, 90–91.

²⁶³ Litukka 1951, 28.

yhteiskuntaluokissa. Vastaajien yhteiskunnallista asemaa melko monipuolisesti kartoittaneen aineiston empiirisen testauksen pohjalta Tec esitti tutkimuksensa keskeisenä johtopäätöksenä, että jalkapalloveikkaus auttoi lievittämään turhautumista, jota sosiaalisen nousun tiellä olevat esteet herättivät. Tämä koski erityisesti työväenluokan koulutettua ja parhaiten ansaitsevaa osaa. Tec antoi jalkapalloveikkaukselle niin suuren merkityksen, että hän katsoi sen ehkäisseen hyökkäyksiä vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kohtaan 1950-luvun Ruotsissa. Henkisen paineen lieventämisen lisäksi Tec korosti myös toista rakenteellisen funktionalismin rahapelaamiselle antamaa merkitystä; sillä oli tärkeä tehtävä yhteiskuntaluokkien välillä vallinneiden suhteiden säilyttämisessä ruotsalaisessa yhteiskunnassa.²⁶⁴

Sodanjälkeisten vuosikymmenien suomalaisesta veikkaajakunnasta on tarjolla selvästi vaatimattomampaa tilastotietoa. Toisaalta vähäisetkin tilastot ovat luonteeltaan tasa-arvoisempia, sillä niitä kerättyäessä on huomioitu myös naisten osallistuminen jalkapalloveikkaukseen. Vuonna 1950 tehdyssä kyselyssä kartoitettiin veikkaajien suhtautumista suunnitteilla olleisiin veikkausmaksujen korotuksiin. Samassa yhteydessä kerättiin myös joitakin tietoja veikkaajakunnan koostumuksesta. Kyselyn perusteella veikkaaminen näytti jo kymmenen ensimmäisen vuotensa aikana saavuttaneen vertailukelpoisen suosion Ruotsiin verrattuna. Miehistä oli säännöllisesti veikkaavia 44 prosenttia. Tosin tutkimuksessa ei 'säännöllistä' määritelty millään tavalla, mutta voitaneen arvioida tässä tarkoitetun joka viikko veikanneita. 'Tilapäisveikkaajia' miehistä oli 28 prosenttia. Nechama Tec'n tutkimus ei valitettavasti kerro mitään ruotsalaisten naisten osallistumisesta veikkaukseen. Suomalainen tutkimus kertoo sen verran, että suomalaisista naisveikkaajista 31 prosenttia veikkasi säännöllisesti ja saman verran tilapäisesti.²⁶⁵

Vuonna 1953 tehtiin erityisesti veikkaajakunnan suuruuteen ja rakenteeseen keskittynyt pienehkö tutkimus, joka ajallisesti osuu lähes täysin yksin ruotsalaisen SIFO-aineiston keruun kanssa. Kysely tehtiin kolmella eri veikkauskierroksella, joista enimmillään veikkaajien lukumäärä oli 376 000. Koska Suomen yli 15-vuotiaiden lukumäärä oli aineiston keruuvuonna 1952 noin 2,9 miljoonaa²⁶⁶, voidaan säännöllisesti veikanneiden osuuden aikuisväestöstä arvioida tämän tutkimuksen perusteella olleen 15–20 prosenttia.²⁶⁷ Miehiä eri kierroksille osallistuneista oli 68–72 prosenttia. Kuitenkin Uudellamaalla (39%) ja Helsingissä (41%) naisten osuus veikkaajista parhaimmilla kierroksilla oli yllättävän korkea. Alhaisin osuus, noin neljännes, naisveikkaajilla oli Itä-Suomen alueella.

264 Tec 1964, 6, 10–12, 52, 61, 86, 113–114.

265 Ve. Tutkimukset 1947 – 1959, Mieliäpidetutkimus suhtautumisesta veikkaustoiminnan eri puoliin ja erityisesti veikkausmaksujen korotusmahdollisuuksiin, Suhdetutkimus Oy 1951, 15.

266 Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1957, 26.

267 Veikkaus Oy:n kuponkipelien pelaamiselle ei ollut alaikärajaa. Ensimmäisen kerran sellainen – 15 vuotta – määriteltiin vasta vuonna 2005.

Kaupungeissa ja maalaiskunnissa veikanneita oli lukumääräisesti suurin piirtein yhtä paljon. Tämä tarkoitti, että maalaiskunnissa veikkasi joka 16:s ja kaupungeissa joka 6:s henkilö. Miespuolisesta väestöstä maaseudulla veikkasi joka 11:s ja kaupungeissa joka 4:s. Erityisesti kaupunkilaismiesten keskuudessa veikkaus oli siis hyvin suosittu harrastus jo 1950-luvun alkupuolella.

Teollisuuden parissa kolmella tutkitulla kierroksella veikanneista ilmoitti työskentelevänsä 36–41 prosenttia, 25–28 prosenttia oli ilman ammattia, maataloudessa työskenteli 9–12 prosenttia, palveluissa 4–5 prosenttia ja 18–20 prosentin ammatti jäi tuntemattomaksi. Työväestöön kuuluneiden osuus oli 63–65 prosenttia, johtaviin henkilöihin kuuluneiden 15–17 prosenttia, toimihenkilöiden 13–15 prosenttia ja käsityöläisten osuus 5–7 prosenttia. Miesveikkaajien osuus oli keskimääräistä korostuneempi teollisuudessa (91–92 prosenttia) ja maataloudessa (87–90 prosenttia) työskennelleiden ryhmissä.²⁶⁸ Edellä esitettyjen melko niukkojen tietojen pohjalta voidaan tiivistää, että veikkaajakunnan suurin ryhmä oli teollisuudessa työskennelleet kaupunkilaismiehet. Veikkaajakunnan rakenne näytti ennakoivan käynnistymässä ollutta suurta rakennemuutosta. Teollisuudessa työskentelevien osuus veikkaajista oli selvästi suurempi kuin koko väestöstä, maataloudessa työskentelevien kohdalla tilanne oli täysin päinvastainen.²⁶⁹

Hieman hajanaisten ja keskenään vaikeasti vertailtavien lähteiden perusteella voidaan vakioveikkausta joka tapauksessa hyvin perustellusti pitää ensimmäisenä todella suuria kansankerroksia viikoittain koskettaneena rahapelinä. Siihen mennessä suosituimman raha-pelin, raha-arpajaisten, arvonta suoritettiin vain kerran kuussa. Esimerkiksi vuonna 1952 joka kuulle painettiin 120 000 raha-arpaa. Kyseisenä vuonna arvoista jäi myymättä noin 13 prosenttia. Raha-arvan päävoitto oli 1950-luvun alkupuolella 1,5 miljoonaa markkaa.²⁷⁰ Yhden arvan hinta oli kuitenkin 500 markkaa²⁷¹, mikä lieenee pitkän arvontavälin ohella ollut merkittävä syy raha-arpajaisten pysymiseen melko rajoitetun kansanosan pelinä.

Necama Tecin esittämä väite 1950-luvun ruotsalaisesta jalkapalloveikkauksesta yhteiskuntarauhan takaajana on rohkea. Toisaalta lähes kahden miljoonan kansalaisen viikoittaisen harrastuksen merkitystä yhteiskunnallisten jännitteiden lievittäjänä ei myöskään voi aliarvioida. Suomen kaltaisessa huomattavasti epävakaaammassa maassa tulee teoriaan pelaamisen kumouksellisuutta tukahduttavasta vaikutuksesta suhtautua selvästi vakavammin. Ruotsista puuttuivat lähes täysin sellaiset syvät yhteiskunnalliset vastakohtaisuudet, joita muun muassa kolme raskasta sotaa jo olemassaolonsa ensimmäisen neljännesvuosisadan aikana

268 Ve. Tutkimukset 1947–1959, Pöyhönen, Pentti & Sahavirta, Aarre (1953) Veikkaajakunnan suuruus ja rakenne vuonna 1952, 8, 13, 15, 20, 22–23.

269 Ks. Alestalo 1980, 105.

270 Raha-arpajaisten järjestelytoimikunnan mietintö 1967, 5–6.

271 Vuoden 2018 rahaksi muutettuna noin 16 euroa.

kokeneessa itsenäisessä Suomessa oli syntynyt. Myös meillä veikkaajakunnan ydin koostui työväenluokasta, mutta veikkaamisen tarjoama varoventtiilitoiminto lienee laadullisilta ominaisuuksiltaan poikennut melko lailla ruotsalaisesta todellisuudesta. Yhteiskunnallisen nousumahdollisuuksien pohtimisen sijaan suomalainen työläinen joutui vielä 1950-luvun alkuvuosina ajattelemaan selviytymistä pulan ja säännöstelyn leimaamassa arkipäivässä.²⁷²

Nechama Tec arvioi ruotsalaisen jalkapalloveikkauksen yhteiskunnallista varoventtiiliominaisuutta monivalintavastauksista, jotka liittyivät vastaajien pelaaamisen tiheyteen ja käytettyihin rahamääriin, sosiodemografisiin tekijöihin sekä poliittisiin ja uskonnollisiin mielipiteisiin ja arvoihin. Vastauksista tiivistetystä kvantitatiivisesta tiedosta ei kuitenkaan voida päätellä kovinkaan paljon oletetun varoventtiilitoiminnon laadullisesta sisällöstä, toisin sanoen pelaajille tarjoutuneista psykologisista ja emotionaalista kokemuksista. Sen sijaan suomalaisten jalkapalloveikkauksen pelaajien arkipäivän jännitteitä ja turhautumia purkaneita kokemuksia voidaan jonkin verran avata esimerkiksi Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa säilytettävien rahapelaamisen muistitietoaineistojen avulla. Valitettavasti aineistojen pääosa keskittyy myöhempiin vuosikymmeniin, joten 1940–1950-lukuja koskeneita muistelmakirjoituksia on tarjolla rajoitettu määrä.

Veikkaus sosiaalisena toimintana

Jalkapalloveikkaus synnytti uudenlaista sosiaalisuutta. Veikkaaminen ei ollut sidoksissa mihinkään pelaamiselle pyhitettyyn paikkaan vaan sitä saattoi harrastaa niin kotona, työpaikalla kuin omaan poliittiseen suuntaukseen sopineessa osuuskaupassakin. Sen vuoksi veikkaamisesta alkunsa saaneen suomalaisen kuponkipelaamisen tarjoamat sosiaaliset palkinnot ovat olleet erilaisia kuin maissa, joissa sekä merkittävä osa rahapelaamisesta että suurimmat voitot ovat liittyneet esimerkiksi kasinoiden, vedonlyöntitoimistojen tai hevoslaukkaratojen toimintaan. Suomessa kuponkipelaaminen muodostui kiinteästi arkipäivän toimintoihin niveltuneistä tapahtumista.

Pelkästään pelitulosten odottaminen oli merkittävä viikko-ohjelmaa jäsentävä tekijä monissa suomalaisissa perheissä ja yhteisöissä. Muistitietoaineistoista löytyy myös lukuisia esimerkkejä siitä, että pelaamisella ja tulosten vastaanottoon liittyvillä ulkonaisilla menoilla on ollut osalle kansaa merkittävä yhteisöllisyyttä lisäävä vaikutus. Monissa perheissä jo radiolähetyksessä ilmoitettujen veikkaustulosten kuuntelusta muodostui rituaalinomainen tapahtuma, joka kerran viikossa

272 Haataja 1992, 170–181.

liitti perheenjäsenet yhteen lähes hartaan tunnelman vallitessa: *”Tipin tulokset kuunneltiin radiosta sunnuntai-iltaisin. Isä istui puukolla teräväksi vuoltu litteä kosmoskynä kädessään korva kiinni radiossa, ja merkkasi tulokset Klubi-askin kanteen...”*²⁷³

Kuva 7. Oikean veikkausrivin kirjaaminen oli tarkkuutta vaativa harras tapahtuma (Veikkaus Oy:n kuvaarkisto).

Jo välittömästi sotaa seuranneina vuosina alkoi jalkapalloveikkauksen ympärille kehittyä myös perhepiiriä suurempia yhteisöllisiä suhteita ja omanlaisiaan sosiokulttuurisia ympäristöjä. Myös ensimmäiset veikkausasiamiehet loivat ympärilleen paikallisia kulttuureja, joissa veikkaaminen muodosti yhden koheesiota ylläpitävän voiman. Hyvin usein *”veikkausasiamies oli oman kylän kauppias ja sinne kiikutettiin joka viikko muutama rivi.”*²⁷⁴ Veikkaus lisäsi jännityksen ohella myös asiamiesten aineellista hyvinvointia. Asiamiespalkkio oli 10 prosenttia veikkauksien bruttomyyntistä.²⁷⁵ Tämä sai asiamiehet valppaiksi etujensa vaalijoiksi: *”...Veikkaus toi kyllä rikkautta myymälän toimintaan. Siinä tuli myöskin tiskin takaa pidettyä huolta, ettei keneltäkään veikkaaminen päässyt unohtumaan.”*²⁷⁶

²⁷³ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14792/16412.

²⁷⁴ SKS. KRA. Muistitietoa kuluttamisesta, Kulutus 784–1188, 22410/18523.

²⁷⁵ Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Nurmi Lauri (1959) Veikkaustoiminnan alkuvaiheet, 14.

²⁷⁶ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 4, 14505/2123.

Ymmärrettävästi useat kirjoittajat, jotka muistelivat veikkauksen alkuvuosikymmeniä 2000-luvun alussa järjestetyissä keruukilpailuissa, olivat lapsia tai varhaisnuorisoa 1940–1950-luvuilla. Näistä muistelijoista merkittävä osa oli kuitenkin myös osallistunut itse pelaamiseen jo lapsena.²⁷⁷ Ensimmäisen pelikupongin toimittaminen kyläkauppaan saattoi muodostua yhtä jännittäväksi ja ikimuistoiseksi tapahtumaksi kuin ensimmäinen koulupäivä tai ripille pääsy: *”Kaupassa ”lapponi” leimattiin käsileimasimella ja kannan sijoitin huolellisesti paperipussissa povitaskuun. Pahuuhiihto sujui hyvin suorastaan varakkaan tuntuisen miehialan vallitessa.(...) Vaikka en tuolloin voittorahoja saanutkaan, sain kokea niin merkittäviä elämyksiä, että viidellä markalla se tuskin mitenkään muuten kuin veikkaamalla olisi ollut mahdollista.”*²⁷⁸

Varsinkin monille miespuolisille muistelijoille ensimmäiset veikkauskokemukset muodostuivat merkitykselliseksi osaksi muita aikuiselämään johtavia siirtymäriittejä: *”...viisikymmenluvun alussa, kun sain vieraalla pellolla tehdystä perunannostotyöstä ensimmäiset omat markkani, oli suorastaan juhlavaa mennä kyläkaupan tiskille ja täyttää ensimmäisen oman kupongin.”*²⁷⁹

277 Lasten pelaaminen on ollut Suomessa mahdollista hyvin pitkään, sillä Veikkaus Oy:n peleihin asetettiin ikärajat vasta vuonna 2005, jolloin asiamiespelaamisen ikärajaksi tuli 15 vuotta ja nettipelaamisen 18 vuotta. Vuonna 2009 myös asiamiespelaamisessa siirryttiin 18 vuoden ikärajaan. Veikkaus Oy:n toimintakertomukset 2005, 4 ja 2009, 19.

278 SKS. KRA Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 7, 14725/16351.

279 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 3, 14845/1675.

Kuva 8. Veikkauskuponkien leimausta elintarvikekaupassa 1950-luvun loppupuolella (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Riitta Matilainen ja Pauliina Raento tarkastelevat artikkelissaan *Learning to gamble in changing sociocultural contexts* (2014) suomalaisten rahapelaamisen omaksumista oppimisprosessina, jossa valtiovallan ja sitä lähellä olleiden kansallisten pelimonopolioiden ohjaava rooli oli merkittävä. Pelaamisen omaksumisesta tuli tässä prosessissa osa kontrolloitua käyttäytymistä, joka heijasteli hyvän kansalaisuuden, yhteisön jäsenyyden ja yhteiskunnallisen osallisuuden jaloja ihanteita.²⁸⁰ Näyttää siltä, että nimenomaan veikkausasiamiesoikeudet omanneilla kyläkaupoilla oli merkittävä osuus tässä oppimisprosessissa maaseudun ja pienempien asutuskeskusten mikrokulttuurisissa ympäristöissä.

Myös kaupunkimaisessa ja teollistuneessa ympäristössä veikkaamiseen liittyi sosiaalisia piirteitä, ja niitä pyrittiin myös tietoisesti luomaan ja vahvistamaan. Heti sodanjälkeisistä vuosista lähtien Veikkaustoimiston asiamiehet pyrkivät aktiivisesti edistämään veikkaamista työpaikoilla. Tilaisuuteen tartuttiin muun muassa satamassa, jossa veikkauksen avulla haettiin merkittävää kohennusta elinoloihin:

²⁸⁰ Matilainen & Raento 2014, 443.

*”Perustimme veikkausporukan, koska siinä liikkui rahaa enemmän ja saimme paremmat mahdollisuudet voittoon. Joskus voitimme pieniä summia, mutta rahoja ei jaettu, vaan sijoitettiin seuraavaan veikkaukseen.”*²⁸¹ Kun palkkojen ostovoima oli heikko, joillekin onnekkaille veikkausvoitot merkitsivät todella tuntuvaa parannusta jokapäiväisen elämän tasoon. Tämän oli myös oivaltanut veikkausasiemiehenä toiminut kauppias Aarne Isoaho, joka käytti uusia veikkaajia värvätessään seuraavaa iskulausetta: *”Jos haluat äkkirikkaaksi, niin veikkaa itse. Jos haluat vakaata elintason nousua, niin tule porukkaan mukaan.”*²⁸²

Joillakin työpaikoilla veikkausporukat jatkoivat harrastustaan vuosikymmenien ajan, ja silloin toiminta sai joskus entistä hienostuneempia ja järjestäytyneempiä muotoja. Eräs Turussa 1960-luvulla työskennellyt naishenkilö muisteli veikkausharrastusta seuraavasti: *”Sitten siellä telakalla oli isoja veikkaus porukoita joista suurin oli työnjohtaja Toivo Ursin vetämä hajarivisysteemi yli sata kuponkia kerralla. Hänellä oli omat nimileimasimet.”*²⁸³

Syksyllä 1965 kerättiin ”ryhmäveikkaamista” kartoittanut aineisto kymmenen paikkakunnan aktiiviveikkaajista. Kyselyn mukaan porukkaveikkaajien (vakiintuneempi termi) osuus oli kaupunkimaisimmilla tai nopeimmin kaupungistuvilla paikkakunnilla suurempi kuin maaseutumaisimmilla paikkakunnilla. Tutkijat menivät vielä syvemmälle analyysissään ja näkivät aktiivisuuden olevan ennen kaikkea taloudellisten motiivien sanelemaa. Voimakkaan taloudellisen kasvun kaupunkimaisten yhteisöjen jäsenten katsottiin helpommin innostuvan taloudelliseen toimintaan ja haluavan myös itse saada taloudellista voittoa.

Lisäksi kyselyssä huomattiin, että porukkaveikkaajat käyttivät pelaamiseen suurempia kertapanoksia kuin yksin veikanneet. Porukkaan kuuluneen keskimääräinen kertapanos oli 9,70 markkaa sen ollessa vain 3 markkaa sellaisilla pelaajilla, jotka eivät olleet koskaan kuuluneet veikkausporukkaan. Tutkijoiden mukaan kaupunkimaisissa oloissa porukkaveikkaukseen valikoitui keskimääräistä enemmän sellaisia veikkaajia, joilla oli työssään runsaasti ryhmämuotoista toimintaa. Tällaisissa ammateissa myös tulotason katsottiin olevan jonkin verran keskitasoa korkeampi. Tutkijat päättelivät porukkaveikkauksen mukanaan tuoman henkilökohtaisen veikkauspanoksen kohoamisen perustuneen osittain porukkaveikkaajien muutenkin keskimääräistä korkeampaan kulutustasoon, osittain ryhmämuotoisen veikkauksen aktivoiviin vaikutuksiin. Jälkimmäisistä mainittiin erityisesti yksilön muuttuminen ”tietoveikkaajaksi” porukassa veikkaamisen myötä.²⁸⁴ Suomalaissosiologit löysivät tutkimuksessaan ensinnäkin taloudellisesti nopeasti

281 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14792/16412.

282 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14842/16458.

283 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 2, 14820/16430.

284 Ve. Tutkimukset 1960-1973, Suhonen, Pertti & Littunen, Yrjö & Parviainen, Tuulikki (1966) Yhteiskuntamuutos ja ryhmäharrastukset, 8.

kasvaneiden kaupunkien ammattitaitoisen ja suhteellisen hyvin palkatun työväestön. Toiseksi heidän tekemiään johtopäätöksiä 1960-luvun puolivälin kaupunkilaisista porukkaveikkaajista voitaneen pitää jossakin määrin samansuuntaisina, joita Nechama Tec esitti vuosikymmentä aikaisemmista ruotsalaisista, sosiaalista nousua hamunneista työväenluokan paremmin toimeen tulleista edustajista.²⁸⁵ 1960-luvulla kiihtynyt Suomen kaupungistumiskehitys monipuolisti myös elinkeinoelämän rakenteita luoden samalla edellytykset sosiaalista nousua mahdollistaneelle toimihenkilöitymiskehitykselle.²⁸⁶

Tutkimuksessa arvioitiin myös porukkaveikkaamisen aktiivisuuden vaihtelun syitä maalaiskunnissa. Kyselyn perusteella porukassa veikkaaminen oli metsätalousvaltaisissa maalaiskunnissa yleisempää kuin maatalousvaltaisissa. Tämän tulkittiin johtuvan metsätalousvaltaisille paikkakunnille ominaisesta suurehkojen savottojen muodostumisesta, mikä jo sinällään lisäsi yhdessäolon ja yhteistyön eri mahdollisuuksia. Tutkijat näkivät, ettei metsätyömiehillä yksilöinä ollut sen kummempaa taipumusta ryhmäveikkaukseen vaan näkivät harrastuksen johtuvan ”koko kulttuurin ja yhteisörakenteen ryhmämuotoisuuden” vaikutuksesta. Vapaasti ja vaihtelevasti toteutetun taloudellisen yrittäjyyden ollessa savottaoloissa mahdotonta ryhmäveikkaus oli tutkijoiden mukaan tätä korvaava ”*varaventiilin tyypinen harraste*”.²⁸⁷ Sodanjälkeisten vuosikymmenten lukuisilla savottapirteillä veikkaus siis hillitsi sekä laajemman yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden että mikrotason vaatimattomien olosuhteiden aiheuttamaa turhautumista ja aggressioita.

Arkipäivän jännitystä ja veikkausvoitosta unelmointia

Vaikka veikkaaminen synnyttikin täysin uudenlaisia sosiaalisia suhteita, unelma päävoitosta oli luonnollisesti monen veikkaajan merkittävin pelaamiseen motiivoiva tekijä. Mahdollisten päävoittojen suuruus vaikutti kuitenkin siihen, millaisia unelmia pelaajilla oli voittorahojen käytöstä. Jalkapalloveikkauksen ensimmäisinä vuosikymmeninä päävoitot olivat vielä melko maltillisia, ja niin myös pelaajien unelmat. Heti sodan jälkeen haaveet liittyivät todellisen puutteen poistamiseen. Erään Kotkaan asettuneen evakkoperheen isä oli tunnollinen veikkaaja. Koko perheeseen oli tarttunut unelma kurjuuden kumoavasta veikkausvoitosta: ”...*muistan lukemattomia kertoja, jolloin nukkumaan oli mentävä vatsa tyhjänä. ”Kun tippivoitto tulee, saatte ruokaa niin että napa paukkuu”, lohdutti äiti. Ja ihme kumma, jaksoimme aina uskoa niin kerran tapahtuvan.*” Samalla muistelijalla oli

²⁸⁵ Tosin Tec’in tutkimus ei kerro mitään 1950-luvun ruotsalaisten jalkapalloveikkaajien mahdollisista porukkaveikkausharrastuksista.

²⁸⁶ Valkonen 1980, 204–205; Alestalo 1980, 157–158.

²⁸⁷ Ve. Tutkimukset 1960–1973, Suhonen, Pertti & Littunen, Yrjö & Parviainen, Tuulikki (1966) Yhteiskunta-muutos ja ryhmäharrastukset, 1, 4–10.

myös salaisempi toive, joka hyvin mielenkiintoisella tavalla avaa rahapelaamisen voittounelmiin usein sisältyvän mahdollisuuden ”todellisen minän” toteuttamiseen²⁸⁸: *”Toiveissani oli paljon: matkustaisin Ruotsiin mamman ja papan luokse (olin sotalapsi ja ikävöin ”oikeiden” vanhempieni luokse)”*.²⁸⁹

Sodan jälkeinen asuntotilanne Suomessa oli varsinkin asutuskeskuksissa erittäin vaikea.²⁹⁰ Siksi useiden ihmisten unelmat liittyivät asumisolojen parantamiseen. Viiden hengen veikkausporukassa 1940-luvun lopulla mukana ollut nainen muisteli porukan tavoitteita seuraavalla tavalla: *”Jos veikkauksessa olisi onnistunut niin olisimme jokainen saaneet 200.000 mk. Meille yhteisesti mieheni kanssa 400.000 mk. Sillä olisi voinut maksaa vaikka käsirahan pikkutilasta.”*²⁹¹

Toiset pelaamistaan muistelleet eivät kuvanneet unelmiensa kohdetta kovinkaan konkreettisesti. Näille henkilöille pelkästään voittamisen mahdollisuuden tiedostaminen tai pelituloksien odotteluun liittyvät tuntemukset sinänsä näyttivät olleen tärkeämpiä kuin itse ”pottiin” liittyvät mielikuvat: *”...eipä sitä täysosumaa koskaan tullut. Silti se antoi viikoittain toivoa ja loi unelmia, joiden turvin jaksoi taas vähän paremmin odottaa tulevaa.”*²⁹² Hyvin usein pelaamiseen liittyvät tuntemukset jäsensivät kokonaisen perhekunnan viikkorytmiä. Eräs 1940–1950-lukujen taitteessa lapsuuttaan elänyt naishenkilö muisteli: *”Koko lapsuuden ajan tuntui kuin eläisimme juuri tämän viikon viimeistä köyhää aikaa ja sitten alkaa rikkaus – vai tuntuiko se vain lapsesta? Elämä jatkui arkiseen tahtiinsa keski-
viikkoon saakka kunnes isä vei veikkauskupongit asiamiehelle.”* Sen jälkeen loppuviikko oli täynnä kihelmöivää jännitystä, joka päättyi viikonloppuna tuttuun tokaisuun: *”Sitten ensi kerralla on parempi tuuri.”*²⁹³

Sattuman lyöminen miehisen älyn avulla

Rahapelit on perinteisesti jaettu onnenpelien ja taitopelien alaluokkiin. Pelaamiseen liittyvän uskonnollisen ja moraalisen paheksunnan varhaisimpien juurien voidaan katsoa kietoutuvan ennen kaikkea onnenpelien ryhmään kuuluvien pelimuotojen ympärille. Arvanheitto on varhaisissa kulttuureissa saattanut merkitä sekä kohdalon ennustamiseen etuoikeutetun papiston että jumalien varpaille astumista.²⁹⁴

²⁸⁸ Binde 2013, 85.

²⁸⁹ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen! Veikkaus 1, 14792/16412.

²⁹⁰ Juntto 1990, 203.

²⁹¹ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 4, 14837/10121.

²⁹² SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 3, 14665/16310.

²⁹³ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 3, 14812/9971.

²⁹⁴ Brenner & al. 2008, 2–6.

Taitopelien juuret juontavat yhtäältä pöytä-, kortti- ja lautapeleihin, joiden pelaamiseen on liitetty rahapanos jännityksen lisäämiseksi. Toisaalta taitopelit ovat yleistyneet muodoissa, joiden juuret ovat vieläkin kauempana. Jo muinaisissa kulttuureissa pelattiin eläinten tai ihmisten voimanmittelöihin ja urheilutapahtumiin liittyviä vedonlyönnin kaltaisia pelejä. Niiden voidaan katsoa varhaisimmissa muodoissaan olleen kuitenkin vain yksi onnenpelien alalaji.²⁹⁵ Myöhemmin urheilutapahtumiin liittyvästä vedonlyönnistä on kehitetty nykyaikaisia taitopelimuotoja, joiden eroa sattumaan pohjautuviin peleihin on perusteltu väitteellä, että käyttämällä aikaa urheilumuotoon liittyvän tiedon hankkimiseen voidaan pelissä saavuttaa parempi tulos kuin pelkkään arvontaan luottamalla.²⁹⁶

Muistitietoaaineisto osoittaa, että merkittävä osa varhaisista veikkauksen harrastajista mielsi pelin nimenomaan taitopeliksi. Monet pelaajat uskoivat pystyvänsä parantamaan voittomahdollisuuksiaan järkipäätelyn avulla. *”Yrjö tietysti seurasi pelejä, joukkueiden kehitystä, pelaajavaihtoja, koti- ja vierasotteluita ja kaikkea muutakin tulokseen mahdollisesti vaikuttavaa, niin kuin kai useimmat ns. asiantuntijaveikkaajat tekevät.”*²⁹⁷

”Asiantuntijuuteen” liittyvät pohdinnat saattoivat vallata merkittävän osan pelaajan arkielämästä. Eräs puoli vuosisataa veikkausta harrastanut mieshenkilö kuvasi pelaamisen merkitystä elämässään seuraavasti: *”Vakioveikkauksesta on muodostunut minulle vuosien saatossa mieluinen ja elinikäinen harrastus(...) Vakioveikkauksen suunnittelu ja laatiminen sekä oikean rivin tarkistaminen viikonvaihteessa on aina yhtä mielenkiintoista ja jännittävää.”*²⁹⁸

Porukassa veikkaamisen sosiaalistava vaikutus täydentyi monesti yhteisestä pohdinnasta, jonka avulla saatiin selvitetynä kuponkiin merkittävät ottelutulokset. Veikkasporukat muodostuivat usein luonnollisista ryhmistä, jotka muutenkin puuhastelivat yhdessä. Eräälle pikkuvanhalle koulupoikajoukolle veikkasrivin laatimisesta tuli 1950-luvun lopulla ruokavälituntien keskeisin sisältö: *”Veikkaajan suosituin palsta oli tunnetun nimimerkin Boxin yleisönosasto. Se luettiin yleensä heti ensimmäisenä ja esilletulleista asioista keskusteltiin kiivaastikin. Ottelut, sarjataulukot ja ”Nimimerkit veikkaavat” tutkittiin myös hyvin tarkkaan.”*²⁹⁹

Muistitietoaaineistoista hahmottuu kuitenkin selvästi, että ainakaan veikkauksen ensimmäisinä vuosina pelaajilla ei näyttänyt olevan kovinkaan realistista käsitystä pelin todellisista voittomahdollisuuksista. Toisaalta tämä on rahapelaamisen yhteydessä hyvin normaalia. Niin sanottua heuristista päätöksentekoa koskevien teorioiden mukaan ihminen tekee epävarmuutta ja satunnaisuuksia sisältävissä

295 Schwartz 2006, 5–21, 38.

296 Brenner & al. 2008, 46.

297 SKS. KRA. Veikkasperinne talteen!, Veikkaus 2, 14744/16368.

298 SKS. KRA. Veikkasperinne talteen!, Veikkaus 1, 14716/16343.

299 SKS. KRA. Veikkasperinne talteen!, Veikkaus 3, 14758/16382.

tilanteissa päätöksiä niin, että mahdolliset vaihtoehdot järjestetään päätöksenteon helpottamiseksi jonkin tuntumapohjaisen ongelmanratkaisumenetelmän sekä kognitiivisten vinoutumien mukaan.³⁰⁰

Usein jotakin veikkausvoiton saanutta henkilöä koskeneiden huhupuheiden tai uutisoinnin ja mainonnan perusteella muodostui käsityksiä, jotka voidaan tulkita muotoutuneen asiat yksinkertaistavan ongelmanratkaisun kautta: *”Ensimmäinen veikkaus muistoni on sodan loppumisen jälkeen, kun veljeni tulivat sodasta kotia niin he puhuivat että pitää yrittää veikata, kun sieltä saa helpolla rahaa.”*³⁰¹ Tieto jostakin hyvin harvoin tapahtuvasta tulkittiin siis niin sanotun saatavuuden heuristiikan kautta usein tapahtuvaksi ja yleiseksi ilmiöksi.³⁰²

Vinoutunutta ajattelua esiintyy varsinkin uusien ja suosionsa huipulle nousseiden rahapelien kohdalla. Muutamat esimerkit muistitietoaaineistossa osoittavat kuitenkin, että vakioveikkaukseen jaksettiin uskoa vielä pelin vakiinnuttuakin: *”Isä ja Poika H. saivat joskus 1950–60-lukujen taitteessa loistavan aatteen. Nyt loppuu ainainen rahan kanssa kituuttaminen, on aika rikastua. Aikansa eri mahdollisuuksia pohdittuaan Isä ja Poika H. valitsivat rikastumisen keinoksi vakioveikkauksen, joka katsottiin niillä eväillä kohtuulliseksi sijoituskohteeksi.”*³⁰³

Historioitsija Ross McKibbinin mukaan pohjoismaisen veikkauksen esikuvana toiminut brittiläinen jalkapalloveikkaus (*football pools*) tarjosi työväenluokkaisille miehille 1930-luvun laman aikana mielekkään sijoituskohteen alhaisen hintansa vuoksi. Pelaamiseen sisältynyt voittamisen mahdollisuus arvioitiin merkitykseltään tärkeämmäksi kuin toivoton säästäminen epäsäännöllisistä ansioista. Toiseksi työläinen saattoi omassa viiteryhmässään nostaa huomattavasti statustaan urheilulehtien tietoja ja sisäpiirin vihjeitä hyödyntävänä asiantuntijaveikkaajana, varsinkin jos onnistui voittamaan isomman rahasumman. Turhauttavaa tehdastyötä tehneiden silmissä tällainen asiantuntija näytti kykenevältä sellaisen tietouden (*system of knowledge*) hallintaan, jota yleensä edellytettiin keskiluokkaisissa ja porvarillisissa ammateissa työskennelleiltä.³⁰⁴

Sosiaalisen vieraantumisen keskeisenä komponenttina on osattomuus omaa elämää koskevassa päätöksenteossa. Useissa vieraantumisen merkitystä korostavissa rahapelitutkimuksissa on nostettu keskeiseen asemaan myös pelaamisen vaikutus yksilön päätöksentekoon liittyviin kokemuksiin.³⁰⁵ Edward Devereux’n mukaan erityisesti erilaisiin vedonlyöntipeleihin – jollaiseksi suomalainen jalkapalloveikkauskin voidaan käsitellä hieman venyttäen mieltää – sisältyi mahdollisuus

300 Esim. Tversky & Kahneman 1974, 1124–1130.

301 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14769/947.

302 Ks. Tversky & Kahneman 1973.

303 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 7, 14719/16345.

304 McKibbin 1990, 116–124.

305 Esim. Zola 1963; Herman 1967; Newman 1972; Aasved 2003, 55.

kapitalistisen yksityisyrityksen tai keinottelijan jäljittelyyn. Devereux'n mukaan vedonlyöjät eivät syyttäneet voitoistaan tai tappioistaan kohtaloa tai onnea, vaan vahvuuksia tai heikkouksia omissa tiedoissaan ja kyvyissään. Näin alimpiakin yhteiskuntaluokkia edustaneet pelaajat pystyivät kokemaan päätöksenteon pätevyyden olevan viime kädessä omista ponnistuksista riippuvainen ja näin ollen kapitalistisen yhteiskunnan menestymislogiikan mukainen.³⁰⁶

Devereux korosti ”pelin pelaamisen” (*playing the game*) nousevan voittopuolisesti miehisissä peliyhteisöissä jopa voittamista tärkeämmäksi tekijäksi; pelaessa arvostetun spekulantin aseman saattaa saavuttaa esittämällä sellaista riittävän uskottavasti. Pelaamisen maailmassa arvostetuimman aseman spekulantti voi saada hillitsemällä tunnereaktionsa tappion kohdatessa.³⁰⁷ Rahapelaamisella ja tunteiden hallintaa korostavalla maskuliinisuudella on kiinteä historiallinen yhteys. Peleillä on joko ollut suora yhteys miehiin urheilusuorituksiin tai pelien on jo itsessään mielletty ilmentävän maskuliinisuuden perusihanteita, kilpailua, riskinottoa ja aggressiivisuutta. Miehiä, jotka ovat epäonnistuneet ottelemaan kilpailukykyisesti urheilukentillä tai pelipöytien äärellä, on saatettu pitää naismaaisina. Raha-pelaamiselle tarkoitetuista paikoista on historian saatossa kehittynyt voittopuolisesti hyvin miehisii tiloja. Naisten lisääntynyt pelaaminen on johtanut ennen kaikkea sukupuoleen perustuvien valta-asetelmien tiukentumiseen rahapelaamisen maailmassa, jossa naisille on yleisesti osoitettu omat tilat ja ”vähemmän älyä” vaativat pelit.³⁰⁸

Veikkaaminen ja työnteon moraal

Kun itsenäisen Suomen ensimmäinen rahapelaamisen muoto, raha-arpajaiset, laillistettiin vuonna 1926, eduskunnassa käytiin rahapelaamisen ja vasta muotoutumassa olleen palkkatyöyhteiskunnan suhteesta varsin moraalissävytteinen keskustelu. Jotkut kansanedustajat arvelivat yleisen työmoraalin rappeutuvan merkittävällä tavalla, mikäli tarjolle asetettaisiin säännöllisten raha-arpajaisten kaltainen mahdollisuus ”helpon rahan” ansaitsemiseen.³⁰⁹ Pelko oli täysin ”protestanttisen etiikan” arvomaailman mukainen.³¹⁰ Historiallisessa katsannossa länsimaisten yhteiskuntien rahapelaamiseen liittyvä sääntely ja kontrollointi voidaan hahmottaa nimenomaan työhön, sen tuottavuuteen ja etiikkaan liittyvänä kysymyksenä.³¹¹

306 Aasved 2003, 32.

307 Devereux 1980, 741–742.

308 Cassidy 2014, 170–172, 179–185; Ahonen & al. 2017, 411.

309 Kuvaja 1976, 11.

310 Thorner 1956, 161–163.

311 Fabian 1990, 4–5.

Vuonna 2000 suoritettuun veikkausperinteen keruukilpailuun osallistuneiden kirjoitusten joukosta löytyy joitakin lyhyitä otteita, jotka kertovat veikkaamisen ja työnteon eetokseen liittyvistä tuntemuksista toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Ne eivät millään muotoa vahvista, että eliitin kammoksuma kansan työmoraalin rappeutuminen olisi jollakin tavalla toteutunut pelitarjonnan lisääntymisen myötä. Sen sijaan keruukilpailun tuotoksista löytyy esimerkkejä siitä, että kansan keskuudessa pohdittiin vakavasti täysin laillisen pelimuodon moraalisia ulottuvuuksia. Eräs jo 1940-luvulla veikkaamisen aloittanut naishenkilö muisteli, millaisia ajatuksia mahdollisen veikkausvoiton saaminen hänessä oli herättänyt: *”Olisiko se suuri synty, olisiko väärin jos vähällä rahalla rikastuisi? Meille opetettiin lapsina, että raha täytyi ansaita rehellisesti työtä tekemällä. Esimerkiksi ’markan raminaankin’, korttipeliin, suhtauduttiin paheksuen.”*³¹²

Edward Devereux’n ideoiman varoventtiilin yhtenä lähtökohtana oli Max Weberin näkemys kapitalismin ja protestanttisen etiikan voimakkaasta yhteydestä. Devereux painotti, että vain harvat protestanttiseen työmoraaliin pakotetuista ovat kapitalismin menestyjiä. Erityisesti alimmilta yhteiskuntaluokilta vaaditaan kristillisen etiikan ja työmoraalin mukaista käyttäytymistä ilman todellisia mahdollisuuksia kapitalismin ihanteiden toteuttamiseen. Toiseksi ambivalentteja tuntemuksia herättää tietoisuus siitä, että protestanttisen etiikan ja kapitalismin perimmäiset arvot ovat vastakkaisia. Kun kapitalismi korostaa yksilöllisyyden, hedonismin ja itsetehostuksen ihanteita, protestanttisen kristillisyyden keskeiset arvot liittyvät lähimmäisenrakkauteen, kovaan uurastukseen ja itsensä kieltämiseen. Tietoisuus ristiriidasta aiheuttaa sosiaalisia jännitteitä ja vieraantumista. Protestanttisen työmoraalin sisäistämisestä huolimatta yhteiskunnan menestymisestä osattomiksi jääneet yksilöt turvautuvat vieraantumisen tunteen murtamiseksi rahapelaamisen kaltaisiin varoventtiilitoimintoihin, jotka mahdollistavat joskin aikaa kapitalismin ihanteiden mukaisen elämäntyylin mallintamisen.³¹³

Rahan voittamisen mahdollisuus oli varmasti merkittävä veikkaamisen motiivi sodanjälkeisessä Suomessa, vaikka työstä ei silloin pulaa ollutkaan. Sen lisäksi merkittävä osa enimmäkseen miehistä koostuvasta veikkaajakunnasta sai tyydytystä veikkaamiseen sisältyvästä spekulatiosta ja yksilöllisen päätöksenteon mahdollisuudesta, josta varsinkin kaupunkien työväestö oli etäännyneessä modernien työ- jaollisten suhteiden yleistessä. Tälle joukolle veikkaaminen tarjosi varoventtiilin ripeästi edenneen teollistumisen ja kaupungistumisen herättämiin jännitteisiin.

Hyvän työllisyystilanteen ja voittojen maltillisen suuruuden vuoksi kovinkaan monen suomalaisen veikkausspekulantin rooliin tuskin vielä sisältyi haaveita työnteon täydellisestä välttämisestä veikkaamalla saatujen voittojen avulla. On

312 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 4, 14837/10121.

313 Devereux 1980, 945–948.

kuitenkin hyvin ymmärrettävää, että kohtuullisia voittoja antanut rahapeli muutti jonkin verran käsityksiä myös tässä asiassa: *”Ensimmäinen veikkaus muistoni on sodan loppumisen jälkeen, kun veljeni tulivat sodasta kotia niin he puhuivat että pitää yrittää veikata, kun sieltä saa helpolla rahaa. Heidän olisi pitänyt jaksaa tehdä metsätöitä, mutta voimat oli sota vienyt niin mieli teki kokeilla onnea.”*³¹⁴ Kyseinen kommentti kertonee kuitenkin ennen kaikkea siitä, etteivät veikkauksen todelliset voittomahdollisuudet olleet vielä kaikille sitä aktiivisesti harrastaneillekaan selvinneet.

Myös vuonna 1939 syntynyt naishenkilö antoi kirjoituksessaan äänen veljelleen, joka työskenteli 1950-luvun alussa Kotkan satamassa ja oli säännöllinen veikkaaja: *”Vuonna 1953 veikkausonni kuitenkin kohtasi muuatta satamatyöntekijää. Hän voitti niin suuren summan, että saattoi jäädä pois töistä. Se aiheutti meissä muissa kateutta, sitä ei auta kieltäminen.”*³¹⁵ On aivan mahdollista, että kirjoittaja muisti oikein veikkausvoiton ja raskaan satamatyön lopettamisen yhteyden, mutta täysin vapaaherraksi voittaja tuskin kuitenkaan oli ryhtynyt. Tuonaikaiset veikkausvoitot olivat merkittäviä lisiä tavallisten palkkatyöläisten ansioihin, mutta kuitenkin melko vaatimattomia myöhempiin rahapelien suurvoittoihin verrattuna.

2.9 Raha-automaattiyhdistyksen sota ja rauhaan paluu

Raha-automaattiyhdistyksen tausta

Suomeen tuotiin ensimmäisen kerran raha-automaatteja 1920-luvun puolivälissä Saksasta. Toiminta alkoi automaattien valmistajien ja muiden yksityisten liikemiesten harjoittamana. Automaatteja oli etupäässä helsinkiläisissä ravintoloissa, kahviloissa ja eteisauloissa, mutta jonkin verran myös ulkotiloihin sijoitettuina. Koska automaattien lainmukaisuudesta esiintyi erilaisia näkökantoja, sisäasiainministeriö pyysi vuoden 1927 loppupuolella oikeuskanslerilta lausuntoa asiasta. Oikeuskansleri Axel Charpentier antoi lausunnon, jonka mukaan automaatit olivat rikoslaissa kielletyn uhkapelin harjoittamisvälineitä. Oikeuskansleri ei kuitenkaan halunnut vaatia automaattien käyttökieltoa, koska sisäasiainministeriö oli omassa pohdinnassaan päätenyt asiassa toisenlaiseen näkemykseen. Sen sijaan hän kehotti poliisia harkitsemaan syytteen nostamista muutamia automaattitoiminnan harjoittajia vastaan. Kolme toimijaa asetettiinkin Helsingin raastuvanoikeudessa syytteeseen uhkapelin järjestämisestä. Syytteet kuitenkin hylättiin sillä perusteella, ettei laissa ollut nimenomaista mainintaa raha-automaateista. Sellaista ei ollut

314 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14769/947.

315 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14792/16412.

myöskään tulossa, vaan vuonna 1929 säädettyssä leimaverolaissa määrättiin automaatin sijoitusluvalle leimavero. Lisäksi automaattien pitoa säädettiin asetuksella, jossa määriteltiin tarkkaan automaattien kertapanoksen ja voiton suuruus, automaattien aikaisempaa rajoitetummat sijoituspaikat ja lupa-ajat.

Edellä lueteltujen toimien tarkoituksena oli estää automaattien yleistyminen. Toiminta kuitenkin laajeni tasaista vauhtia, ja varsinkin saksalaisen Walter Sachsen vuonna 1931 perustama Automaatti Teollisuus Oy saavutti merkittävän aseman sekä automaattien pitäjänä että valmistajana. Kilpailussa heikompaan asemaan jääneet toimijat pyrkivät parantamaan asemaansa ja yrityskuvaansa hakeutumalla yhteistyöhön hyväntekeväisyysjärjestöjen kanssa. Ensimmäisenä sopimuksen tekivät Dayton Vaaka Oy ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Jälkimmäisen tehtävänä oli hakea luvat automaattien sijoituspaikkoihin, joihin Dayton Vaaka sitten toimitti automaatit. Kumminkin toimijat saivat 35 prosenttia tuotoista, loppu jäi sijoituspaikkojen haltijoille. Samoihin aikoihin myös toinen lastensuojelujärjestö, Koteja Kodittomille Lapsille ry. (myöhemmin Pelastakaa Lapset ry.) alkoi raha-automaattien pitäjäksi. Sen toiminta tosin rajoittui yhdistyksen omistamassa tiivolissa pidettyihin automaatteihin, joiden pito oli asetuksen mukaan verrattavissa arpajaisten järjestämiseen.

Seurasi parin vuoden ajanjakso, jonka aikana yksityiset toimijat ja yhä enemmän asiasta kiinnostuneet järjestöt pyrkivät hyötymään laajenevan automaattitoiminnan tuotoista. Kummaltakin puolelta tehtiin myös ehdotuksia toiminnan toteuttamisesta monopoliluonteisena, jolloin määrätty osuus tuotoista olisi automaattisesti ohjautunut järjestöille. Tilanteen monimutkaistuttua sisäasiainministeriö valmisti kevään 1933 aikana ehdotuksen automaattitoiminnan perusteiden muuttamisesta, jonka pohjalta valmisteltiin saman vuoden heinäkuussa annettu ensimmäinen varsinainen raha-automaattiasetus. Asetuksen mukaan lupia raha-automaattien pitämiseen myönnettäisiin vastaisuudessa vain hyväntekeväisyys- tai muissa siihen verrattavissa yleishyödyllisissä tarkoituksissa toimiville yhdistyksille tai järjestöille. Automaattien sijoituspaikoiksi hyväksyttiin ainoastaan ensimmäisen luokan ravintolat ja kahvilat, mikä tarkoitti automaattien lukumäärän tuntuva vähenemistä ja toiminnan keskittymistä. Asetuksen astuttua voimaan eniten automaatteja omistivat Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Suomen Punainen Risti. Yksityiset toimijat eivät kuitenkaan joutuneet alalla kokonaan syrjään, sillä ne jatkoivat kovaa kilpailua yhä laajenevan automaattikannan valmistajina ja huoltajina.³¹⁶

Alun perin sisäasiainministeriössä suunniteltiin raha-automaattitoiminnan lakauttamista vuoden 1935 alusta lähtien. Sitä edeltävänä vuonna automaateista ehti kuitenkin tulla niin monen yleishyödyllisen järjestön merkittävin tulonlähde, että

316 Kortelainen 1988, 79–82.

ministeriö joutui luopumaan suunnitelmistaan. Automaattien pitoluvan saaneiden järjestöjen määrä kasvoi entisestään. Vuonna 1937 maassa oli noin 50 automaattitoimintaa harjoittavaa järjestöä. Niistä 13:lla oli yli kymmenen automaattia ja kolmella yli 50 automaattia. Toiminta oli vielä tuossa vaiheessa melko pääkaupunkikeskeistä; noin kolmannes automaateista oli helsinkiläisissä ravintoloissa ja kahviloissa. Puolet maan automaateista oli Uudenmaan läänissä, vaikka sen asukasluku oli hieman alle 15 prosenttia koko maan väkiluvusta.³¹⁷

Sisäasiainministeriön suurin huolenaihe automaattitoiminnan suhteen oli se, että vain muutamat maan lukuisista järjestöistä pääsivät hyötymään automaattien tuotosta. Ministeriössä pohdittiinkin toiminnan perusteiden uudelleen järjestämistä, mutta asiassa alkoi tapahtua vasta, kun Urho Kekkosesta tuli A. K. Cajanderin hallituksen sisäasiainministeri maaliskuussa 1937. Saman vuoden marraskuussa sisäasiainministeriö lähetti maaherroille kiertokirjeen, jossa se ilmoitti suunnittelevansa automaattitoiminnan uudelleen järjestämistä. Joulukuussa annettiin uusi raha-automaattiasetus. Sen mukaan toiminnan keskittämistä varten tultaisiin perustamaan yksityisoikeudellinen yhdistys, joka tulisi takaamaan perustajajärjestöilleen yhtäläisen aseman riippumatta niiden aiemmin omistamien automaattien lukumäärästä.

Raha-automaattiyhdistyksen historiikin (1988) kirjoittaneen Jukka Kortelaisen tulkinnan mukaan Kekkosen henkilökohtaisilla näkemyksillä oli oleellista merkitystä raha-automaattien pidon keskittämiseen. Pyrkimys yleishyödyllisten järjestöjen saattamisesta tasavertaiseen asemaan raha-automaattituottojen edunsaajina heijasteli Kekkosen hellimiä ajatuksia kansan eheytyksestä ja tietynlaisesta mieltymyksestä valtiotalouttaisiin aatteisiin. Näistä näkemyksistä kumpuavan korporaation perustaminen sopi hyvin raha-automaattitoimintaan, jota Kekkonen lainoppeineen tuskin piti normaalina elinkeinon harjoittamisena.³¹⁸ Kekkonen oli jo 1920-luvun puolivälistä lähtien hyvin kiinnostunut valtiotieteilijä Yrjö Ruudun ideoimasta valtiotaloutta, jossa yhteiskunnan eheyttämisen moottorina toimivan, vasemmistopyrkimyksiä ymmärtävän ”keskisäädyn” ja vahvan valtion merkitys olivat keskeisiä. Ruudun mukaan valtion taloudellinen ylivalta mahdollisti ”yhteishyvä” korkeimman asteen toteutumisen. Valtiososialismista ei ollut sellaisenaan käytännön poliittiseksi aatesuunnaksi, mutta Kekkonen näki monia sen hyvistä, erityisesti kansan eheytymiseen liittyvistä pyrkimyksistä toteutuvan Cajanderin punamultahallituksessa.³¹⁹ RAY:n perustaminen voidaan perustellusti nähdä yhtenä valtiotalouttaisten ideoiden ilmentymänä, jossa järjestöjen rahavirtojen kanavoimisen taustalla vaikutti kansallisen yhtenäisyyden pyrkimys.

317 Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1937, 5.

318 Kortelainen 1988, 89–90.

319 Uino 1985, 160–169.

Tammikuussa 1938 kahdeksan järjestöä ja sisäasiainministeriö perustivat Raha-automaattiyhdistyksen. Perustajajäseninä olleet järjestöt olivat huomattavia automaattitoiminnan harjoittajia, mutta myös monia samassa asemassa olleita järjestöjä jäi tai jätettiin uuden yhdistyksen ulkopuolelle. Tasapuolisuuteen pyrkiminen heijasteli selvästi uuden punamultahallituksen pyrkimyksiä yhteiskunnallisen kahtiajaon heikentämiseen, josta oli nähty vahvoja merkkejä myös kansanterveystyöhön ja lastensuojeluun liittyvässä järjestötoiminnassa. Pyrkimys valtiolliseen ohjaukseen näkyi muutenkin selvästi yhdistyksen johdon muodostamisessa. Sääntöjen mukaan sisäasiainministeriö sai määrätä kuusijäseniseen hallitukseen kaksi jäsentä ja sosiaaliministeriö yhden jäsenen. Helmikuussa 1938 sisäasiainministeriö antoi päätöksensä uuden raha-automaattiasetuksen soveltamisesta ja Raha-automaattiyhdistyksestä. Yhdistyksen hallituksen tuli ilmoittaa vuosineljänneksittäin valtioneuvostolle raha-automaattien kokonaistuotto ja antaa lausunnot puhtaan tuoton jakamisesta. Asetuksen mukaan avustusta voitiin myöntää yleishyödyllisille järjestöille ja maanpuolustusjärjestöille. Ensimmäisenä vuonna avustusta haki 112 järjestöä, joista rahaa myönnettiin 84:lle.³²⁰ RAY ja sen rahoittamat järjestöt muodostivat kattavan perustan sille, mitä myöhemmin hyvinvointivaltion kriisiä koskevassa keskustelussa alettiin nimittää kolmanneksi sektoriksi.³²¹

Sisäasiainministeriön määräyksestä myös raha-automaattien valmistus ja huolto siirrettiin Raha-automaattiyhdistykselle vuoden 1938 aikana. Näistä tapahtumista 1930-luvun automaattiliiketoiminnan ohjailuun aukeaa näkökulma, jota ilman selitys toiminnan keskittämisestä Raha-automaattiyhdistyksen alaisuuteen jäisi hieman vajavaiseksi. Prosessiin sisältyi viranomaistoimia, jotka voidaan nähdä pyrkimyksinä keskittää uusia elinkeino- ja talouselämän alueita suomalaiskansalliseen määräysvaltaan. Yksi merkittävimmistä raha-automaattien maahantuojista 1920-luvulla oli saksalainen Walter Sachse, jonka vuonna 1931 perustama yritys nousi elinkeinohaaran johtajaksi. Automaattien pitämisen ohella yritys valmisti, myi ja huolsi pelikoneita. 1930-luvun alussa kritiikki raha-automaatteihin liittyvää yksityistä voitontavoittelua kohtaan kasvoi ylipäätään, mutta Sachsea ja kolmea muuta alalla toiminutta saksalaista yritysomistajaa syytettiin lisäksi rahojen keräämisestä ulkomaille. Siirrettäessä kaikkea automaatteihin liittyvää liiketoimintaa Raha-automaattiyhdistyksen haltuun ulkomaalaiset toimijat pelattiin ulos raujimmin ottein. Walter Sachse joutui jonkin aikaa johtamaan yritystään Saksasta käsin, kun viranomaiset eivät jatkaneet hänen oleskelulupaansa. Vuosikymmenen lopussa hänen omistamansa maan suurin automaattivalmistaja siirsi toimintansa

³²⁰ Kortelainen 1988, 53–111; Virtanen & al. 2011, 7–8.

³²¹ Pyykkönen 2010, 119–120.

Norjaan.³²² Valtiososialismin suomalainen versio oli voimakkaan kansallinen aate³²³, joten Kekkosen johdolla toteutettu lopullinen tilinteko ulkomaisten automaattiyrittäjien kanssa sopi sekin hyvin kansallisen eheyttämisen pyrkimyksiin.

Raha-automaattiyhdistyksen toiminta ja avustukset sodan aikana

Vuoden 1938 lopussa Raha-automaattiyhdistyksen peliautomaattien lukumäärä oli 670, josta se ehti nousta ennen talvisotaa hieman yli 700:aan. Automaatteja oli sijoitettu noin 80:lle eri paikkakunnalle. Parin vuoden aikana automaatit olivat ehtineet yleistyä kaikkialla maassa, mutta yhteensä lähes puolet niistä oli Helsingissä, Viipurissa ja Turussa. Talvisodan aikana suurin osa raha-automaateista oli suljettu. Lisäksi automaateista menetettiin noin 15 prosenttia alueluovutusten ja pommitusten takia. Sotavuosien aikana automaattien kokonaismäärä vaihteli noin 650–750 välillä riippuen ennen kaikkea sotatapahtumien vaikutuksesta Viipurin läänin automaattikantaan.

Vuonna 1942 Suomen Punaisen Ristin Itä-Karjalan piirihallitus teki puolustusvoimille esityksen, että raha-automaatteja sijoitettaisiin miehitysalueelle Itä-Karjalaan ja automaateilla kerättäisiin rahaa alueen lasten hyväksi. Sotilashallinto hyväksyi ehdotuksen perustelunaan vapaa-ajan tekemisen järjestäminen rintamamiehille ja lotille. Automaatit sijoiteltiin etupäässä Vako Oy:n ravintoloihin, lottakanttiineihin ja sotilaskoteihin. Sopimuksen mukaan Raha-automaattiyhdistys sai 15 prosenttia miehitysalueen automaattien bruttotuotosta.

Vako Oy oli Tukon, Keskon, SOK:n ja OTK:n yhteinen kauppaan, teollisuuteen ja välitysliikkeeseen keskittynyt yhtiö. Sen nimen tulkittiin tarkoittavan joko ”Vienan–Aunuksen kauppaosakeyhtiötä” tai ”vallattujen alueiden kauppaosakeyhtiötä”.³²⁴ Vako Oy sai monopoliaseman muun muassa kaikkien yleisten kulutustavaroiden myyntiin miehitysalueella. Vako huolehti myös ravintoloiden, kahviloiden ja matkustajakotien perustamisesta. Kesään 1942 mennessä Vako oli perustanut kaksi ravintolaa ja kahvilan yhdeksälle paikkakunnalle. Lisäksi Vako perusti miehitysalueelle neljä hotellia, joiden yhteydessä oli laadukkaat ravintolat. Esimerkiksi hotelli ”Äänislinnan” ravintolassa Petroskoissa oli 140 paikkaa. Vuoden 1942 lopulla Vakolla oli miehitysalueella lähes 40 ravintolaa tai kahvilaa.³²⁵ Niistä valtaosa oli kuitenkin melko vaatimattomia ja sen vuoksi esimerkiksi peliautomaattien sijoituspaikoiksi sopimattomia. Vako Oy:n näennäisestä monopoliasemasta huolimatta myös Lotta Svärd -järjestö ja Sotilaskotiliitto saivat luvan perustaa ennen kaikkea

³²² Kortelainen 1988, 56–105.

³²³ Uino 1985, 167–168.

³²⁴ Vako Oy:n toimintakertomus 1941, 4.

³²⁵ Simonen 1971, 98.

varuskunnan tarpeita tyydyttäen ravitsemus- ja virkistyspaikkoja. Petroskoissa oli kesällä 1942 edellisten toimesta upseerimaja, kuusi sotilaskotia, 11 lottakanttiinia ja hotelli-ravintola Lottahovi.³²⁶

Miehitysalueen peliautomaatit olivat toiminnassa lokakuusta 1942 kesäkuuhun 1944, jolloin armeija aloitti vetäytymisen. Enimmillään automaatteja oli toiminnan päättyessä 41 kappaletta yhdeksällä eri paikkakunnalla, noin puolet automaateista oli Petroskoin ja Karhumäen ravintoloissa ja kahviloissa. Vuonna 1943 automaatteja alettiin sijoittaa myös talvisodassa menetetyille mutta jatkosodassa takaisin vallatuille alueille. Yhteensä 23 automaattia sijoitettiin Hankoon, Viipuriin, Sortavalaan, Käkisalmeen, Lahdenpohjaan ja Suojärvelle. Suuri osa näistäkin alueista oli sotilashallinnon alaisia, joten raha-automaatin pitolupaan tarvittiin sotilasvirkamiesten puoltolause.³²⁷

Talvisodan vaikutuksesta automaattien kokonaistuotto oli vuonna 1940 hie-
man edellisvuotta alhaisempi. Väli rauhan suotuisan kehityksen ansiosta vuoden 1941 kokonaistuotto nousi kuitenkin selvästi yli sotaa edeltäneen tuoton, noin 42 miljoonaan markkaan. Vuoteen 1944 mennessä tuotot laskivat tasaisesti noin 30 miljoonaan markkaan. Jatkosodan aikana erityisesti miehitysalueen automaatit tuottivat hyvin. Ainoana täytenä toimintavuotenaan 1943 automaattien tuottama puhdas tulo oli lähes 1,4 miljoonaa markkaa. Se tarkoitti 64 000 markkaa³²⁸ automaattia kohti, kun vastaava luku muualla maassa oli 42 500 markkaa.³²⁹

Automaattitoiminnan organisoimisesta miehitysalueella vastasi Raha-automaattiyhdistyksen huoltopäällikkö Väinö Lampela. Yhdistyksen hallitukselle tekemässään muistiossa hän totesi, että aikaisemmin vain ”sökön” avulla pelihimoaan tyydyttämään joutuneet sotilaat suhtautuivat myönteisesti uuteen ajanvietemahdollisuuteen. Itä-Karjalan automaattituotot nousivat sen verran selvästi muuta maata korkeammalle tasolle, että todennäköisesti myös osa lotista pelasi innokkaasti automaateilla sota-ajan turhautumista lievittääkseen. RAY:n historiikin kirjoittanut Jukka Kortelainen toteaa korkeiden tuottojen johtuneen siitä, että Itä-Karjala oli sotatoimialueena hyvin poikkeava. Tämä lienee myös selitys sille, että automaatteja ylipäättään sijoitettiin Itä-Karjalaan. Suunnitelmien mukaan ne eivät liittyneet lainkaan Itä-Karjalan suomalaistamisprojektiin vaan olivat nimenomaan sotilaiden käyttöön tarkoitettuja.

Automaattipelaaminen oli mahdollista miehitysalueen suurimmissa asutuskeskuksissa, jotka olivat eräänlaisia koti- ja sotarintaman välitiloja. Niissä yhdistyi mahdollisuus sotatilan aiheuttamien tuntemusten kokemiseen ja erilaisten

³²⁶ Hyttiä 2008, 236, 240.

³²⁷ KA. Päämaja, Sotilashallinto-osaston hallinnollinen toimisto, Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1943–1944, 22. Raha-automaatit.

³²⁸ Vuoden 2018 rahaksi muutettuna noin 11 600 euroa.

³²⁹ Kortelainen 1988, 108–121.

menetelmien läsnäolo tuntemusten työstämiseen. Sotilaiden alttiutta turhautumiseen lisäsi sodan ylevien päämäärien ja miehitysalueen arjen välinen räikeä ristiriita. Alkoholin saatavuus oli miehitysalueella kohtuullisen hyvä, vaikka kulutusta pyrittiinkin samalla tiukasti valvomaan.³³⁰ Alkoholin käyttö johti monenmoisiin järjestyshäiriöihin ja paikallisen väestön kaltoin kohteluun. Paikallisen sosiaalihuollon kertomusten mukaan juopumuksesta pidätetyn olivat enimmäkseen suomalaisia sotilaita.³³¹ Miehitysalueen mielialatyössä isänmaallinen päätös korvattiin jo varhaisessa vaiheessa kevyellä ajanvietteellä.³³² Peliautomaattien sijoittaminen miehitysalueelle liittyi osaltaan tähän projektiin.

Raha-automaattiyhdistyksen tuotoista pystyttiin jakamaan noin puolet avustuksina. Jo ennen talvisotaa varoista avustettiin muutamia maanpuolustusjärjestöjä, mutta vuoteen 1943 mennessä maanpuolustustyön osuus nousi kolmannekseen Raha-automaattiyhdistyksen avustuksista. Suurimpia avustuksia saivat Ilmapuolustusliitto, Rintamamiesliitto ja Suomen Väestönsuojelujärjestö. Järjestöjen avustuksia sotavuosina paransi vielä se, että monet ravintoloisijat luopuivat 20 prosentin tuotto-osuudestaan järjestöjen hyväksi.³³³ Vuoden 1944 jakoehdotukseen sisällytettiin vielä avustussumma maanpuolustustyötä tekeville järjestöille, mutta jatkosodan jo päätyttyä valtioneuvosto päätti jättää näiden avustusten kohtalon toistaiseksi ratkaisematta. Asian ratkaisi helmikuussa 1945 tehty raha-automaattiasetuksen muutos, joka poisti maanpuolustusjärjestöt avustettavien joukosta. Muutos tehtiin sodan jälkeen vallinneen ulkopoliittisen varovaisuuden sanelemana.

Avustuksia saaneiden joukossa oli myös järjestöjä, muun muassa Suomen Aseveljien Liitto ja Rintamamiesliitto, joiden lakkauttamista syksyllä 1944 maahan saapunut valvontakomissio edellytti. Järjestöjä ei voi pitää suoranaisesti maanpuolustusjärjestöinä, mutta niiden toiminta kumpusi ennen kaikkea kommunisminvastaisesta ideologiasta.

Sotien aikana myös monien muiden raha-automaattivaroista avustettujen järjestöjen toiminta kiinnittyi tavalla tai toisella maanpuolustuksellisiin pyrkimyksiin. Merkittäviä avustuksia sai muun muassa vuonna 1941 perustettu Suomen Huolto ry, joka oli valtiovaltaan kiinteässä yhteydessä ollut sosiaalihuollon rinnakkaisorganisaatio. Suomen Huoltoon liittyi useiden sosiaalialan järjestöjen ohella myös muun muassa Suomen Aseveljien Liitto ja Lotta-Svärd.³³⁴

330 Pranttila 2006, 126.

331 Hyytiä 2008, 268.

332 Kivimäki 2014, 295–310.

333 KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomus 1940, 13.

334 Kortelainen 1988, 111, 122–125.

Suomen Huolto liittyi järjestö- ja henkilöyhteyksiensä kautta tiiviisti myös sodanaikaiseen tiedotus- ja propagandatoimintaan. Suomen Huollon yhteydessä toimi kotirintaman mielialoja hoitava ja raportoiva alaosasto Henkinen Huolto, johon Valtion tiedotuslaitoksesta kuuluivat Heikki Waris, Martti Ruutu ja Heikki Hosia, Aseveliliitosta Väinö Leskinen ja Veikko Loppi sekä SAT/VIA -organisaatiosta Erkki Wuoristo.³³⁵ Raha-automaattiyhdistyksen avustuksia myönnettiin myös aivan suoraan propagandatoimintaan. Talvisodan sytyttyä RAY myönsi Suomen Huollon tukemalle Propagandaliitolle 1,5 miljoonaa markkaa Utistoisimisto Finlandian toimintaa varten.³³⁶ Utistoisimisto toimi asevelihenkeä ja kansallista yhteisymmärrystä edistävänä sekä pasifistista mielialaa vastustavana propaganda-eliminä.³³⁷

Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkosto

Sisäasiainministeriö ei ollut täysin ehdoton raha-automaattien lupa-asioissa. Esimerkiksi Vapaussodan Invalidien Liitolle annettiin väliaikainen lupa pitää automaatteja myös sellaisissa toisen luokan ravintoloissa, ”joissa ei yleensä käynyt työväestöä ja muita vähävaraisia ja joissa automaattien pidon ei katsottu olevan omiaan aiheuttamaan järjestyshäiriöitä”. Sanavalinnat kertovat, että automaatteihin liitettiin pelko alempien yhteiskuntaluokkien vaarasta menettää vähät rahansa automaattipelaamiseen, mikä puolestaan olisi saattanut johtaa järjestyshäiriöihin varsinkin alkoholin käyttöön yhdistyneenä. Vähävaraiset pyrittiinkin ainakin periaatetasolla pitämään loitolla automaateista. Hufvudstadsbladet julkaisi kesäkuussa 1936 artikkelin, joka perustui lehden suorittamaan havainnointiin ”ravintoloissa ja kahviloissa vallitsevasta pelihimosta”. Lehden arvion mukaan myös varattomat onnistuivat helposti pelaamaan automaateilla.³³⁸

Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkostoa alettiin rakentaa keväällä 1938. Asiamiesten päätehtävänä oli vastata automaattien rahastuksesta ja huollosta. Sen lisäksi he tarkkailivat, miten hyvin automaattien sijoituspaikkoina toimineet ravintolat noudattivat pelikoneiden valvontaan liittyviä sopimuksia. Sisäasiainministerinä vuosina 1937–1939 toimineen Urho Kekkosen erityistoivomuksesta asiamiehiksi nimitettiin ensisijaisesti poliiseja, joilla katsottiin olevan riittävästi tehtävän edellyttämää arvovaltaa ja luotettavuutta. Asiamiehet saivat myös erityisen univormun, johon kuuluvassa koppalakissa komeili kolme kirjainta: ”R a y”. Vuonna 1938 asiamiehiä valittiin kaikkiaan 73.³³⁹ Samanaikaisesti ravintoloilta alettiin vaatia tiukempaa automaattien käytön valvontaa. Valvonta kiristyi

³³⁵ Vuopala 2000, 42–43.

³³⁶ KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Tuotonjakotaulukot 1939–1942, 1939 I.

³³⁷ Vuopala 2000, 41.

³³⁸ Kortelainen 1988, 87.

³³⁹ Kortelainen 1988, 106–107.

entisestään sodan aikana. Sota aiheutti selvän laskun raha-automaattitoiminnan tuotossa, mutta sijoituspaikkojen vaatimuksia tiukennettiin silti entisestään ja uusia automaatteja pyrittiin sijoittamaan vain paikkoihin, *”joita käyttävä yleisö on hyvin toimeentulevaa.”*³⁴⁰

RAY:n asiamiesten tehtävänä oli muodollisesti vain automaattien huoltaminen ja rahastaminen, mitä olisi ollut täysin mahdollista hoitaa ilman poliisitaustaa. Ravintoloitsijoiden automaatteihin liittyvien säädösten noudattamisen lisäksi ympäristöönsä havainnoimaan tottuneet poliisimiehet kuitenkin tarkkailivat tehtävissään myös sodanaikaista ilmapiiriä ja mahdollisia häiriötekijöitä paikoissa, joissa ihmiset kokoontuivat päivittäin. Vuonna 1942 valvontaa tehostettiin entisestään, kun RAY:n palkkaama päätoiminen ravintolatarkkailija alkoi kiertää helsinkiläisissä ravintoloissa. Saman vuoden aikana kolmosoluen valmistus maassa lopetettiin kokonaan ja anniskeluoikeuksia alettiin rajoittaa³⁴¹, mikä johti sekä ravintolaelämän rauhoittumiseen että raha-automaattituoton laskuun.

Rauhoittumisesta huolimatta RAY:n suorittamaa ravintoloiden tarkkailua tehostettiin ja se pyrittiin ulottamaan koko maahan. Vuonna 1944 RAY:llä oli kolme kiertävää tarkastajaa, joiden tehtävä oli varsinaisen tarkkailutoiminnan lisäksi *”tietojen hankkiminen paikallisten viranomaisten toivomuksista automaattien valvontaan nähden sekä valvontaa koskevien ohjeiden antaminen paikallisasiemiehille.”*³⁴² Vaikka enimmäkseen poliisitaustaiset asiamiehet olivat varmasti käytännössä tehneet tarkkailutyötä aikaisemminkin, nyt sitä alettiin korostaa myös heidän nimenomaisena työtehtävänä.³⁴³ Kehitys oli mielenkiintoinen verrattuna siihen, että sekä peliautomaattien lukumäärä ja niiden käyttö väheni samanaikaisesti. Toisaalta ravintoloita tarkkailtiin myös Alkoholiliikkeen ja joidenkin kansalaisjärjestöjen toimesta³⁴⁴, joten tiukasti säännöstellyn anniskelun lisäksi ravintolaelämän rauhoittaminen pyrittiin takaamaan myös moninkertaisen valvonnan avulla.

Huhtikuussa 1945 nimitetyn Paasikiven hallituksen sisäasiainministeriksi nimitettiin SKDL:n Yrjö Leino. Noin kuukausi sen jälkeen alkoi paljastua asekatkentakajutus, jonka yhteydessä syytettiin yli kahta tuhatta henkilöä varustautumisesta uutta sotaa varten. Asiassa joutuivat epäilyksen alaisiksi myös Raha-automaattiyhdistyksen hallituksen puheenjohtaja Martti Koskimies ja varapuheenjohtaja Nikolai Saarnio. Kummankin epäiltiin olleen suorassa yhteydessä asekatkennän sisärenkaaseen

340 KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomukset 1940, 6 ja 1941, 13.

341 Turunen 2002, 153–154.

342 KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomus 1944, 13.

343 KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomukset 1942, 13, 1943, 13 ja 1944, 7.

344 Mäkelä & Pöysä 1967, 297.

ja toimineen asemateriaalin luovuttajina. Koskimies istui pidätettynä 3 kuukautta, mutta hänen osuuttaan asekatkentaan ei kyetty näyttämään toteen. Saarnio tuomittiin saman verran pidätettynä istuttuaan puoleksi vuodeksi vankeuteen.³⁴⁵ Kumpikin joutui jättämään luottamustehtävänsä Raha-automaattiyhdistyksessä.

RAY:ssä tapahtunut johdon puhdistus liittyi suoraan suurempaan operaatioon, jota Yrjö Leinon johdolla pyrittiin toteuttamaan sisäasiainministeriön alaisuuteen kuuluneessa poliisikunnassa ja virkamiehistössä. Koskimies oli poliisiylijohtaja ja hyvin oikeistolaisena tunnettu henkilö. Saarnio puolestaan oli sisäasiainministeriössä hallitussihteerinä ja toimi Valtiollisen poliisin päällikkönä, kunnes Valpo toukokuussa 1945 joutui kommunistien haltuun. Valtiollista poliisia lukuun ottamatta kommunistit eivät pyrkimyksistään huolimatta kuitenkaan onnistuneet saamaan merkittävää jalansijaa muulla poliisikunnassa.³⁴⁶

Koskimiehen ja Saarnion tilalle RAY:n puheenjohtajiksi Yrjö Leino nimitti poliisikomentaja Erik Gabrielssonin ja poliisiylitarkastaja V. K. Halmeen. Nämä miehet eivät kuitenkaan edistäneet Leinon mahdollisia pyrkimyksiä saada poliisikuntaa laajemmin kommunistien valvontaan, eivätkä he näin ollen välittäneet tällaisia pyrkimyksiä myöskään RAY:n poliiseista koostuneen asiamiesverkoston suuntaan. Gabrielsson oli myöhemmin jopa keskeisessä roolissa kommunistien vaikutusvallan vastaisessa taistelussa sekä huhtikuussa 1948 suunnitelluksi väitetyn vallankaappausyrityksen että Valpon lopettamiseen saman vuoden lopussa johtaneen komiteatyöskentelyn yhteydessä.³⁴⁷

Raha-automaattiyhdistyksen automaattien pelaaminen jatkui sodan jälkeen ristiriitaisessa tilanteessa. Yhtäältä pelaamista ”demokratisoitiin” vuonna 1946 sallimalla peliautomaattien sijoittaminen myös alemman luokan ravintoloihin eli niin sanottuihin kansanravintoloihin ja baareihin. Toisaalta alkoholi- ja anniskelupolitiikkaa kiristettiin huomattavasti, mikä tarkoitti anniskelulupien saannin ja ravintolaelämän valvonnan tiukentumista entisestään. Uusien sijoituspaikkojen saamisesta huolimatta peliautomaattien lukumäärä väheni monien ravintoloiden lopettaessa toimintansa anniskeluluvan menettämisen tai muiden taloudellisten syiden takia. Hiljentyneen ravintolaelämän lisäksi korkea inflaatio ja pitkäaikainen kolikkopula vähensivät automaattipelaamista merkittävällä tavalla. Se tarkoitti myös tuottojen dramaattista vähenemistä. Automaattituotot laskivat koko sodan ajan, mutta pienentyivät vielä vuoden 1944 alhaisesta tasosta noin kolmannekseseen vuoteen 1947 mennessä. Samana vuonna saavutettiin myös pohja – 630 kappaletta – automaattien kokonaismäärässä. Kehitys tarkoitti tietenkin myös

345 Lukkari 1984, 214–217, 265, 328, 358.

346 Hakalehto 2001, 251, 265, 284.

347 Ks. Hietaniemi 1992, 254, 261–278.

tuntuva avustusten laskua. Avustuksensaajien lukumäärä laski edellä mainittujen vuosien aikana 43:sta 23:een ja avustusten reaalin arvoa 13,7 miljoonasta 3,3 miljoonaan markkaan.³⁴⁸

Automaattien lukumäärällä ja kokonaistuotolla mitattuna selkeä muutos parempaan tapahtui sitten vuonna 1949. Muutokset olivat kuitenkin maltillisia verrattuna asiamiesten määrän kasvuun samana vuonna. Asiamiesten lukumäärän kasvu liittyi keväällä 1949 alkaneeseen organisaation uudistukseen, jossa kahden ja puolen vuoden aikana maa jaettiin 11:een piiriin. Piirien johdossa toimivat piiri-asiemiehet, jotka opastivat ja valvoivat paikallisasiamiesten toimintaa.³⁴⁹ Huomiota herättävältä seikalta prosessissa vaikuttaa kuitenkin se, että edelleenkin ”*melkein järjestään*”³⁵⁰ poliiseista koostuneen asiamieskunnan lisääminen näyttää olleen täysin ylimitoitettu peliautomaattien lukumäärän kasvuun verrattuna.

Paikallis- ja piiriasiamiesten harjoittamaa automaattitoiminnan valvontaa kutsuttiin Raha-automaattiyhdistyksen omassa kielenkäytössä ”sosiaalisesti valvonaksi”, jonka tuloksista piiritarkastaja lähetti säännöllisesti kirjallisen raportin RAY:n pääkonttoriin. Sodanjälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa automaattitoiminnan valvonta teki myös mahdolliseksi huomioida poliittisesti tulenaran tilanteen vaikutuksia yleiseen mielialaan ja siihen liittyviin häiriötekijöihin. Toisaalta poliisien jokapäiväinen toiminta automaattien valvojina paransi yleistä järjestystä siinä määrin, että joissakin ravitsemusliikkeessä nähtiin nimenomaan peliautomaatin hankkiminen ratkaisuna järjestyshäiriöihin.³⁵¹

Yrjö Leino istui sisäministerinä vielä Paasikiven hallitusta seuranneessa Mauno Pekkalan hallituksessa aina toukokuuhun 1948 asti, jolloin hänet Moskovan ja oman puolueensa johdon hylkäämänä sekä eduskunnalta epäluottamuslauseen saaneena pakotettiin eroamaan.³⁵² Sen jälkeen Pekkalan hallitus istui vielä pari kuukautta. Heinäkuun alussa käydyt eduskuntavaalit tuottivat SKDL:lle murskattapion. Neuvottelut laajan hallituspohjan aikaansaamiseksi epäonnistuivat, ja heinäkuun lopulla nimitettiin K. A. Fagerholmin johtama sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus. Fagerholmin hallituksen sisäasiainministeriksi nimitettiin asevelisocialistien sisärenkaaseen kuulunut Aarre Simonen.³⁵³

SKP ja SKDL organisoivat jo toukokuussa 1948 poliittisen lakkoliikkeen sisäasiainministerin paikan pitämiseksi itsellään. Hallituksen vaihduttua korpilakot jatkuivat ja niiden perimmäisenä tarkoituksena oli pakottaa sosiaalidemokraattinen

348 Kortelainen 1988, 126–130.

349 Kortelainen 1988, 150–151.

350 KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomus 1951, 11.

351 Lampela 1958, 11–12, 20.

352 Hakalehto 2001, 320–332.

353 Haataja 1987, 800–802.

hallitus eroamaan. Helsingin Arabian posliinitehtaalla pitkään jatkunut lakko johti syyskuussa 1948 lopulta siihen, että SAK julisti työmaan avoimeksi. Lakkovahdit kuitenkin estivät ulkopuolisen työvoiman pääsyn tehtaalle. Simonen lähetti paikalle poliisivoimia, jotka tukahduttivat levottomuudet kovin ottein. Arabian tapahtumien jälkeen lähti jälleen liikkeelle voimakkaita huhuja kommunistien pyrkimyksistä vallankumoukseen Moskovan tukemina ja ohjaamina. Maan hallituskin ryhtyi ylimääräisiin turvatoimiin tiettyjen strategisten kohteiden suojaamiseksi.³⁵⁴

Arabian lakosta lähtien Simosen komennossa olevat poliisivoimat hahmotuivat kovaotteiseksi vastavoimaksi kommunistien ulkoparlamentaarisille valta-yrityksille. Edellytyksenä tähän oli tietysti poliisivoimien puhdistaminen ääri-vasemmistolaisista, missä kommunistien täysin valtaama Valtiollinen poliisi oli suurin kanto kaskessa. Valpon asemaa pohtimaan asetetun komitean työn pohjalta Simonen esitteli marraskuussa 1948 eduskunnalle lakiehdotuksen, jonka mukaan Valpo lakkautettaisiin ja sen tilalle perustettaisiin pienempi turvallisuuspoliisi. Eduskunta hyväksyi lakiehdotuksen, ja punaisen Valpon tilalle perustettiin epäilyttävistä aineksista puhdistettu Suojelupoliisi.

Simosen johtaman poliisikunnan otteet jatkuivat seuraavana vuonna entistä kovempina. Ensin poliisi turvautui elokuussa 1949 tuliaseiden käyttöön Kemissä tukkien erottelutyömaan työnseisauksen yhteydessä syntyneiden levottomuuksien tukahduttamiseksi sillä seurauksella, että kaksi lakkolaista kuoli. Hieman myöhemmin poliisi tunkeutui sosiaalidemokraattien pyynnöstä Puutyöväen edustajakokoukseen poistamaan kommunisteja, joiden väitettiin olevan paikalla ilman valtuutusta.³⁵⁵ Ammattiyhdistysliikkeen herruudesta käydyssä taistelussa maan hallitus asettui selvästi tukemaan sosiaalidemokraattisten ammattiyhdistysaktiivien tavoitteita. Pyrkimyksen terävöittämiseksi hallitukseen nimitettiin heinäkuussa 1949 kaksi ylimääräistä salkutonta ministeriä, Unto Varjonen ja Emil Huunonen. Keskeinen asevelisocialisti Varjonen oli koko sodanjälkeisen ajan toiminut aktiivisesti sosiaalidemokraattien vallan varmistamiseksi työväenjärjestöissä ja muun muassa perustanut SDP:n ammattiyhdistysjaoston vuonna 1945 näiden tavoitteiden ajamiseksi ammattiyhdistysliikkeessä.³⁵⁶ Huunonen puolestaan oli SAK:n puheenjohtaja, joka ilmoitti hallitukseen tullessaan tilaisuuden kommunistien nujertamiseen viimeinkin koittaneen.³⁵⁷

Molemmin puolin kommunistien ja Suomen muiden poliittisten voimien välistä rajalinjaa miellettiin loppukesän 1949 tapahtumien olevan lopullinen köydenveto siitä, kuka saa suomalaisen työväenliikkeen johdettavakseen. Lopputuloksella oli kahtalaiset seuraukset. Yhtäältä maan hallitus ja erityisesti sisäministeri Simonen

354 Majander 2004, 405.

355 Nevakivi 1995, 230–231.

356 Soikkanen 1991, 135.

357 Majander 2004, 407–408.

joutuivat kommunistien katkeran vihan kohteeksi. Neuvostoliiton lähettiläs Grigori Savonenkov tuomitsi toimet rauhansopimuksen vastaisiksi.³⁵⁸ Toisaalta Neuvostoliiton painostamana aikaansaatu lakkoliike oli mobilisaation odotettua alhaisemman tason puolesta kommunisteille suuri pettymys. Syksyn 1949 tapahtumien jälkeen alkoi yhä enemmän näyttää siltä, ettei Moskovasta enää pyritäisi voimakkein puuttumaan Suomen sisäisiin asioihin vaan tyydyttäisiin siihen suvereniteetintasoon, jonka vuonna 1948 solmittu YYA-sopimus maalle antoi.³⁵⁹

Poliisin organisaation vahvistaminen ja sen aikaisempaa selvempi osallistuminen kommunistien vastaiseen taisteluun näyttää heijastuneen myös Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkoston kehitykseen. Ensinnäkin piirijaon syntymisessä ja piiriasiamiesten tehtävien määrittelyssä voidaan nähdä samanlaisia piirteitä kuin esimerkiksi Veikkaustoimiston asiamiesverkoston laajentamisessa. Vuonna 1949 RAY:n asiamiesten toimintaa laajennettiin kaupungeista myös maaseudulle, ja ”automaattien tarkkailun” merkitystä alettiin jälleen korostaa asiamiesten työn sisältönä.³⁶⁰ Toiseksi lähinnä poliisitaustaisista henkilöistä koostuvan asiamiesverkoston laajentaminen juuri Aarre Simosen sisäministerikauden aikana liittyy omalta osaltaan kehitykseen, jossa myös poliisikunta valjastettiin kommunisminvastaiseen taisteluun.

RAY:n organisaatiossa muutos oli raju, eikä lainkaan samalla tavalla yhteydessä pelaamiseen yleistymiseen kuin Veikkaustoimiston tapauksessa. Vuonna 1948 maassa oli 649 RAY:n peliautomaattia ja 77 asiamiestä. Yhtä asiamiestä kohden oli siis noin 8 automaattia huollettavana ja rahastettavana. Seuraavana vuonna peliautomaattien lukumäärä kasvoi 804:ään, toisin sanoen lisäys oli noin 24 prosenttia. Asiamiesten lukumäärää kuitenkin lisättiin 178:aan eli noin 131 prosentilla. Lisäys pudotti yhden asiamiehen vastuulla olleiden automaattien määrän 4–5:een, joten aikaa toiminnassa korostetulle ”automaattien käytön tarkkailulle” jäi entistä enemmän. Vuonna 1950 automaattien määrä nousi 966:een (lisäys noin 20 prosenttia), mutta asiamiesten määrä nousi jo 260:een (lisäys noin 46 prosenttia).³⁶¹ Sama suuntaus jatkui vielä 1950-luvulle tultaessakin. 2000 peliautomaatin raja saavutettiin vasta 1960-luvun alussa, mutta asiamiesten lukumäärää lisättiin 1940-luvun lopulla omaksutulla rivakalla tahdilla vielä 1950-luvun alkuvuosinakin.³⁶²

³⁵⁸ Peltoniemi & Rajala 1981, 46–56, 62–71.

³⁵⁹ Majander 2004, 405–411.

³⁶⁰ KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomus 1949, 5,9.

³⁶¹ KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomukset 1949, 10, 13 ja 1950, 11–14.

³⁶² Kortelainen 1988, 179, 271; KA. Raha-automaattiyhdistys, Omat toimitteet, Vuosikertomukset (1938–1970), RAY:n vuosikertomukset 1951, 14, 1952, 14, 1953, 15, 1954, 16 ja 1955, 19.

Raha-automaattiyhdistyksen toiminnan käynnistämisestä lähtien sisäasiainministeriys oli kytkeytynyt poliittisten ääriliikkeiden hillitsemiseen. Noustuaan sisäasiainministeriksi vuonna 1937 Urho Kekkonen alkoi ajaa äärioikeistolaisen Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) lopettamista ”demokratian itsepuolustukseksi”. Kekkosen doktriini piti sisällään epädemokraattisen keinojen ja pakon hyväksymisen demokraattisen olojen turvaamiseksi sekä tiukan laillisuuden ihanteen. Kekkonen piti poliisia laillisuuden ja demokratian puolustuksen symbolina ja pyrki vahvistamaan poliisin asemaa sisäministerinä ollessaan. Kekkonen näki IKL:n (yleisemmin käsitettynä kaikkien ”ääriainesten”) kesyttämisen nimenomaan poliisitoimenpiteenä eikä lainsäädännöllisenä kysymyksenä.³⁶³ Näistä syistä hän ehdottikin, että myös sellaisen organisaation kuin Raha-automaattiyhdistyksen asiamiehiksi valittaisiin ennen kaikkea poliiseja. Poliisien valinnalla pyrittiin antamaan toiminnalle mahdollisimman luotettava profiili. Toisaalta se viestitti kansalaisille, että automaatteja ja niiden pelaajia valvottiin valtionvallan taholta. IKL:n kaatamisen epäonnistuttua ja talvisodan sytyttyä kansallista turvallisuutta vaarantaneiden ääriainesten valvonta keskittyi ennen kaikkea kommunisteihin. Poliisikunnassa kommunisminvastaisuuden asiaa ajoi merkittävällä tavalla jatkosodan aikainen hyvin saksalaismielinen sisäasiainministeri Toivo Horelli.³⁶⁴

Asevelihenkeä vaalinut Aarre Simonen onnistui huomattavasti edeltäjänsä Yrjö Leinoa paremmin pyrkimyksissään saattaa koko poliisikunta sisäasiainministeriön tiukkaan komentoon. Raha-automaattiyhdistyksen toimintaan poliisikunnan profiiliin nosto heijastui poliisivaltaisen asiamieskunnan rajulla lisäämisellä. Sekä RAY:n että Veikkaustoimiston asiamiesverkoston toiminnasta voidaan löytää selviä yhteyksiä sodanjälkeisiin virallisiin ja epävirallisiin organisaatioihin, joiden tarkkailu- ja mielialankartoitustehtävillä pyrittiin torjumaan ääriivasemmiston uhkaa ja pelättyä vallankumousta. Eräänlaisena poliisiorganisaationa RAY:n asiamiesverkosto liittyi Veikkaustoimiston verkostoa selvemmin suoraan tarkkailu- ja valvontatehtäviin. Automaattien sijoittaminen myös alemman luokan ravintoloihin vuodesta 1946 lähtien lisäsi pelaajakunnassa erityisesti niiden yhteiskuntapiirien edustajia, joilla myös katsottiin olevan eniten vasemmistosympatioita. Alkoholitutkija Robert E. Pophamin mukaan työväenluokkaisia kapakoita on aina vastustettu erityisesti sen takia, että ne ovat tarjonneet hyvät edellytykset suhteellisen vapaaseen mielipiteiden vaihtoon, tyytymättömyyden purkamiseen ja epäkohtien poistamiseen pyrkivien uudistusryhmien järjestäytymiseen.³⁶⁵

363 Suomi 1986, 119.

364 Uola 2004, 90.

365 Mäkelä & Pöysä 1967, 302.

Työväenluokkaisten pelaajien lisääntymiseen liittyi myös eräs seikka, joka on mielenkiintoinen automaattipelaamisen myöhemmän kehityksen näkökulmasta. Peliautomaattien ja myös säännöllisesti automaatteja pelanneiden henkilöiden lukumäärä pysyi sodan jälkeen pitkään melko vähäisenä, mutta automaattituotot kasvoivat muutamassa vuodessa moninkertaisiksi. Se johtui ennen kaikkea vuonna 1948 alkaneesta automaattikannan uudistuksesta, jonka johdosta seuraavan vuoden lopussa jo 75 prosenttia automaateista toimi viiden markan kolikolla aikaisemman markan kolikon sijaan. Etupäässä automaattikannan uudistamisen takia varsin vaatimattomalle tasolle pudonnut reaalin tuotto yli kolminkertaistui vuosien 1948 ja 1950 välillä.³⁶⁶ Samanaikainen asiakaskunnan rakenteen muuttuminen tarkoitti sitä, että aikaisempaa hieman vähävaraisemmat pelaajat kuluttivat peliautomaatteihin aikaisempaa hieman enemmän henkeä kohti. He nostivat nopeasti myös RAY:n avustustoiminnan sotaa edeltäneelle tasolle. Vuonna 1950 avustuksensaajien lukumäärä oli jo 46.³⁶⁷

2.10 Aseveljet asialla – Isänmaallinen uhrimieli ja yhteiskunnallinen järjestys suomalaisen rahapelijärjestelmän eetoksena

Suomalaisen rahapelijärjestelmän ydin muotoutui 1940-luvun suuren murrosvaiheen kautta. Kahden sodan ja niitä seuranneen yhteiskunnallisen levottomuuden vaikutuksesta laillisen rahapelaamisen toteuttamisesta vastanneiden Veikkaustoimiston ja Raha-automaattiyhdistyksen toiminnan eetos sai voimakkaan isänmaallista uhrimieltä ja kansallista yksimielisyyttä korostavan leiman. Lisäksi kummankin yhtiön harjoittaman pelitoiminnan käytännön toteutus sai vahvoja vaikutteita mielialojen kartoitukseen ja yhteiskunnallisen järjestyksen takamiseen tähdänneiltä organisaatioilta. Koko vuosikymmenen ajan tällaisten yhteenliittymien keskeisimpänä tavoitteena oli kommunistien toiminnan vastustaminen.

Urheilujärjestöjen rahantarpeen lisäksi sodalla ja sen aiheuttamilla yhteiskunnallisilla jännitteillä oli merkittävä vaikutus täysin uuden rahapelin laillistamiseen ja sitä kautta myös Veikkaustoimiston syntyyn. Talvisodan jälkeisessä tilanteessa kommunismin vastaisella asevelihengellä oli oma osuutensa siihen, että porvarilliset urheilujärjestöt ja työväen urheilujärjestöjen maltilliset ainekset pyrkivät läheisempään yhteistyöhön. Jalkapalloveikkaus ja Veikkaustoimisto voidaan tästä näkökulmasta tulkita myös yhdeksi asevelihengen ilmentymisen näyttämöksi.

³⁶⁶ Kortelainen 1988, 140–141, 144.

³⁶⁷ Kortelainen 1988, 148.

Veikkaustoimiston mainonnan avulla pyrittiin sotavuosien aikana muodostamaan mielikuva veikkaamisesta isänmaallisena tekona. Rintamalla annetun uhrin lisäksi oli olemassa myös kotirintamalla suoritettuja uhrautumisen muotoja, jollaiseksi myös veikkaamista pyrittiin konstruoimaan jatkosodan aikaisen mainonnan avulla. Myös sodan jälkeen veikkausmainonnassa näkyi selviä kannanottoja levottomaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen, joskin varovaisemmassa ja hienovaraisemmassa muodossa. Samanaikaisesti uudelleen järjestetyn Veikkaustoimiston asiamiesverkoston rakentaminen sai vaikutteita sosiaalidemokraattisten urheilu- ja ammattiyhdistysverkostojen luomisesta. Näiden organisaatioiden keskeisenä pontimena oli työväen järjestöissä tapahtunut taistelu kommunisteja vastaan. Veikkaustoimiston asiamiesverkoston rakentamisessa käytettyjen esikuvien ja erityisesti keskusasiamiehille uskottujen tehtävien perusteella on täysin perusteltua päätellä, että varsinaisen veikkauksen edistämistehtävän ohella asiamiesverkosto muodosti osan ”henkisen aseatkennän” toiminnoista.

Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkoston järjestäminen lähinnä poliiseista koostuvaksi organisaatioksi vuonna 1938 oli suorassa yhteydessä silloisen sisäasiainministerin Urho Kekkosen pyrkimykseen vahvistaa ja laajentaa poliisikunnan merkitystä yhteiskunnallisen järjestyksen takaajana. Poliisia tuli ennen kaikkea käyttää ääriaineisten toiminnan tukahduttamiseen. Tätä perintöä hyödyntänyt sodanjälkeinen asevelisäasiainministeri Aarre Simonen käytti kovaotteisia poliisitoimia kommunisteja vastaan käydyssä kamppailussa vuosina 1948–1949. Simosen kaudella myös RAY:n asiamiesverkosto järjestettiin aikaisempaa suuremmaksi ja tehokkaammaksi organisaatioksi, jonka toiminnassa erilaiset tarkkailu- ja valvontatehtävät nousivat keskeiseen asemaan.

Kimmo Rentolan mukaan 1940-luvun loppu ja 1950-luvun alku oli suomalaisessa yhteiskunnassa paranoidinen jakso, jonka aikana mieliä hallitsivat epäluulo, vakoilu ja kaiken tulkinta pahimmin päin. Poliittiset leirit tarkkailivat toisiaan ja omia jäseniään, poliisi ja armeija valvoivat kotimaisia kommunisteja ja yrittivät samalla katsella toisella silmällä myös itänaapurin puuhia.³⁶⁸ Toimintaa toteuttivat lukuisat viralliset ja epäviralliset organisaatiot, jotka pääsääntöisesti koostuivat sodan aikana toimintatapansa ja periaatteensa omaksuneista miesryhmittymistä. Vain osa organisaatioihin kuuluneista kantoi univormua, mutta sotilaallisilla ihanteilla oli keskeinen asema kaikkien ryhmittymien toiminnassa.

Monet miestutkijat ovat nostaneet esiin hegemonisen maskuliinisuuden voimakkaan yhteyden perinteiseen armeijamiehisyyteen (*military masculinity*), jonka keskeisiä ominaisuuksia ovat tinkimätön kovuus ja aggressiivinen heteroseksuaalisuus.³⁶⁹ Mainitun ihanteen mukaisen suomalaisen soturimallin juuret ovat talviso-

³⁶⁸ Rentola 1997, 183.

³⁶⁹ Duncanson 2009, 64; Higate & Hopton 2005, 433–435.

dan korpisoturin hahmossa. Tiiviistä luontosuhteesta, peräänantamattomuudesta ja raskaan työn tekemisestä muotoutuneen suomalaisen kansanluonteen katsotaan tehneen suomalaisista miehistä luontaisia sotilaita. Armeija jalostaa soturin. Suomen kaltaisessa yleisen asevelvollisuuden maassa armeijakoulutus nähdään edelleen yleisesti jonkinlaisena aikuistumisriittinä.³⁷⁰ 1920–1930-lukujen suomalaista armeijamiehisyttä tutkinut Anders Ahlbäck korostaa mallikelpoisen sotilaan ja kunnan mieskansalaisen käsitteiden rinnakkaisuutta. Asevelvollisuusarmeijan tehtävänä oli juurruttaa nuoriin miehiin velvollisuuden, täsmällisyyden ja tarkoituksellisuuden tunto, jonka tuli ohjata heidän edesottamuksiaan myös armeijan jälkeisessä elämässä. Tärkeintä oli, että he myös siviilielämän tehtävissä toimiesaan pysyisivät sielultaan sotilaina.³⁷¹

Idealisoidun maskuliinisuuden aaterakennelmaa, johon sisältyy ajatus voimakkaista ja aktiivisista miehistä kollektiivisesti vaarantamassa henkilökohtaisen turvallisuutensa suuremman yhteisön edun puolesta, on käytetty oikeuttamaan valtioiden käyttämää väkivaltaa.³⁷² Militarististen miesliittojen idea kietoutuu läheisesti nationalismiin diskurssiin. Joane Nagelin mukaan hegemonisen maskuliinisuuden ja hegemonisen nationalismin ideologiat ovat yhteneväisiä ja rinnakkaisesti kehittyneitä. Militaristisen miehisyyden leima on tarttunut vahvasti nationalismiin, kun kansallishengen keskeisen ilmentymän, itsenäisen valtion (*statehood*), ulkoisia ja sisäisiä asioita on yleisesti hoidettu armeijan ja sitä muistuttavien organisaatioiden toimesta.³⁷³

Sodanjälkeisessä Suomessa työväestön sieluista kamppailivat kommunistit, SDP:sta irrottautunut kansandemokraattinen liike, SDP:n vasemman laidan oppositiosuuntaus sekä perinteinen tannerilainen suuntaus, joka sodan jälkeen sai ilmaisumuotonsa asevelisocialismina. Sen johdossa olivat sota-ajan aktiivipalveluksessa kannuksensa ansainneet SDP:n nousevat voimahahmot, joiden valmius ja organisoitumiskyky olivat aivan eri luokkaa kuin maanlaiseen toimintaan totuneella äärivasemmistolla. Asevelisocialistien toimintaa motivoi keskeisesti pyrkimys vertaistunnustuksen saamiseen isänmaan puolustajina. Ennen talvisotaa armeijassa toteutettiin epävirallista luokittelujärjestelmää, jonka puitteissa vasemmistolaisesti ajatelleita asevelvollisia melko yleisesti luokiteltiin jossakin määrin epäluotettaviksi ja näin ollen upseerikoulutukseen kelpaamattomiksi.³⁷⁴

Asevelisiipi otti ensin johdon omassa puolueessaan ja onnistui sitten ”vaaran vuosien” aikana torjumaan kommunistien pyrkimykset ja muovaamaan tehokkaan propagandakoneistonsa avulla kommunistit kansan enemmistön silmissä

370 Ojajärvi 2015, 46–47.

371 Ahlbäck 2010, 154–157.

372 Higate & Hopton 2005, 434.

373 Nagel 1998, 247–257.

374 Ahlbäck 2010, 80–81.

epäisänmaalliseksi ryhmittymäksi. Asiaa edistivät myös kommunistien surkeasti toteuttamat lakkohankkeet ja niin sanottujen kansandemokratioiden syntyminen Neuvostoliiton tuella Itä-Euroopan maihin. Kansalaisia alkoi pelottaa, ettei rauhanomaisten suhteiden omaksuminen idänpolitiikan ohjenuoraksi takaisikaan Suomen itsenäisyyden säilymistä.³⁷⁵ Laitavasemmiston kannatuksen selkeä heikkeneminen näkyi syksyn 1947 kunnallisvaalien ja erityisesti kesän 1948 eduskuntavaalien tuloksissa. Samoihin aikoihin sosiaalidemokraatit onnistuivat myös vakiinnuttamaan valtansa SAK:ssa, TUL:ssa ja edistysmielisessä osuustoimintaliikkeessä.³⁷⁶

Vuonna 1948 virkaan astunut Fagerholmin sosiaalidemokraattinen hallitus sai voimakasta tukea oppositiopuolue kokoomuksesta, ja varsinkin kokoomuksen asevelisiipi ryhtyi SDP:n kanssa kiinteään yhteistyöhön kommunistien vastaisessa taistelussa.³⁷⁷ Jyrki Smolander liittää sodan jälkeisen aseveliyhteistyön suomalaisen ”integratiivisen nationalismin” perinteeseen, jonka keskeisenä juonteena on yhteiskunnallisten ristiriitojen lievittäminen.³⁷⁸ Erityisesti asevelisocialistien johdossa olikin henkilöitä, joita muun muassa Yrjö Ruudun ajatukset kansallisesta valtiotalismista olivat suuresti inspiroineet 1930-luvulla.³⁷⁹ Aseveliyhteistyössä integratiivinen nationalismi tosin sai uuden tulkinnan sen vuoksi, että kommunistit pyrittiin yhä selvemmin osoittamaan suomalaiseen yhteiskuntaan sopimattomaksi epädemokraattiseksi ryhmäksi. Aseveliyhteistyössä keskeiseksi nousi nationalismi muoto, joka erotteli kansan kunnan suomalaisiin ja kriteerit täyttämättömiin kommunisteihin. Jälkimmäiset vahvistivat käsitystä kieltäytymällä jakamasta isänmaallisuuden ytimeksi muotoutunutta *talvisodan hengen* diskurssia. Kommunistit tarjosivat siis myös itse aineksia näkemyksille, joiden avulla heille saatiin helposti luotua rintaman toisella puolella olevien pettureiden asema.

Tamperelaisesta aseveliakselistasta pro gradun tehnyt Elina Martikainen korostaa, että isänmaallisuutta korostanut asevelihenki ei niinkään syntynyt nationalismista vaan aseveljet tuottivat puheillaan ja teoillaan uutta ajankohtaan sopivaa nationalismia. He saivat kannatusta onnistuessaan rinnastamaan isänmaallisuuden ja kunnan kansalaisuuden ihanteet. Martikaisen mukaan ihminen ”...ei ilmeisesti omaksu älyllisesti monimutkaisinta mahdollista identiteettiä ja aaterakennelmaa sen taustalla, vaan tarttuu tunnepohjaisesti siihen minäkuvaan, joka on helpoimmin käsillä ja jolla on yhteiskunnassa sillä hetkellä muutenkin kannatusta. Aatteen kannatusta lisää, jos kannattajilla on myös pääsy yhteiskunnallisesti arvostettuun asemaan.”³⁸⁰

375 Levä 2008, 140.

376 Holmila & Mikkonen 2015, 166–219; Haataja 1987, 798.

377 Lehtinen 2002, 157–160.

378 Smolander 2001.

379 Lehtinen 2002, 79–80.

380 Martikainen 2009, 162.

Melissa Fergusonin ja kollegoiden mukaan ihmisillä on taipumus omaksua vallitsevia kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia järjestelmiä tukevia ideologioita. Erityisesti ihmisiin vetoavat erilaiset nationalistiset aaterakennelmat, jotka erilaisista uskomuksista, asenteista, päämääristä ja käyttäytymisestä koostuneina sekä määrittävät tietyn kansakunnan vallitsevaa järjestelmää että lisäävät arvostusta sitä kohtaan. Tutkijat painottavat, että tässä suhteessa merkityksellistä on erityisesti kansakunnan muistista nouseva, aikaisempaan selviytymiseen liittyvä informaatio.³⁸¹ Aseveliakseli korosti sodankin jälkeen toimivansa *talvisodan hengessä*.³⁸² Akselin vasen puoli piti näkyvästi esillä veriuhrilla lunastettua lupaa nostaa myös oma perintönsä ja symbolinsa isänmaallisuuden käsitteeseen sisältyviksi.³⁸³ Asevelisosialisteja veivät eteenpäin sosiaalista tilausta nauttineen ideologian lisäksi myös henkilökohtaiset ominaisuudet. Lasse Lehtisen mukaan keskeiset asevelisosialistit olivat otteissaan suoraviivaisia sosiaalisia nousijoita, joita aatteen ohella yhdisti myös vahva pyrkyryys.³⁸⁴

Seppo Hentilän mukaan välirauhansopimus 1944 merkitsi valkoisen Suomen loppua. Vuoden 1918 vapaussodan perinnön kantajat menettivät rauhansopimuksen seurauksena järjestönsä, joiden avulla valkoisen Suomen ylivaltaa oli rakennettu ja ylläpidetty. Itsenäisyytensä säilyttämään onnistuneessa maassa uusi tilanne ei kuitenkaan merkinnyt vapaussodan valkoisen muiston katoamista, vaan se säilyi porvarillisen isänmaallisuuden tärkeänä kulmakivenä.³⁸⁵ Myös valkoisen Suomen miesten ihanteiden vaaliminen jatkui lakkautettujen suojeluskuntien sijasta uusiutuneessa muodossa aseveliyhteyksien tuloksena syntyneissä mielialantarkkailu- ja manipulointiverkostoissa. Näissä miehisissä yhteenliittymissä mukana olleet asevelisosialistit määrittelivät uudelleen suomalaisten valtionkantajamiesten rintaman toimintaa ja periaatteita, mutta myös lunastivat yhteiskuntakelpoisuutensa liittymällä osaksi valkoisen Suomen ihanteista kummunnutta henkistä perintöä.

Raewyn Connell korostaa muiden maskuliinisuuden muotojen määrittävän suhteessa hegemonisen miesliiton valta-asemaan.³⁸⁶ Myöhemmät tutkijat ovat määritelleet maskuliinisuuden kategorioita muun muassa keskiluokkaisiin arvoihin perustuvan hegemonisen maskuliinisuuden tietoisesta vastustamisesta perusteella.³⁸⁷ Gregory Walker määrittelee protestimaskuliinisuudet (*protest masculinities*) marxilaisen ajattelun kautta protestina tuotantosuheteita vastaan. Erityisesti työväenluokkainen machous liittyy kategorian alaryhmäksi määrittävään vieraantuneeseen

381 Ferguson & al. 2009, 58.

382 Talvisodan hengestä ks. Tepora 2015, 12–16.

383 Martikainen 2009, 161–162; Tepora 2011, 280–288.

384 Lehtinen 2002, 77, 652.

385 Hentilä 2018, 226–231.

386 Connell 1995, 78–81.

387 Hinojosa 2010, 181.

protestimaskuliinisuuteen (*anomic protest masculinity*).³⁸⁸ Aseveliyhteistyössä pyrittiin estämään kommunistien edustaman kumouksellisuuden nousemista valta-asemaan. Erityisen suuri haaste tämä oli asevelisosialisteille, joiden mieheyden keskeiset tunnusmerkit – väkivaltaiset ratkaisut ja raju alkoholinkäyttö – olivat yhteisiä kommunistien kanssa. Nationalistisen ideologian taitava käyttö propagandavälineenä nosti kuitenkin asevelisosialistit miehisyyksien hierarkiassa kommunistien yläpuolelle.

Kansallisvaltioiden muotoutuessa on syntynyt yhteiskunnallisia hierarkioita niin, että itseään valtion puolustajina pitäneet ja vallitsevaan järjestykseen samastuneet miehet ovat liittyneet rintamaksi valtiota uhanneita, hierarkiaa vaarantaneita kaaosvoimia vastaan. Hegemonisen miesrintaman jäsenet mielsivät olevansa vastuullisia, pitkäjännitteisiä aikuisia erotuksena yhteiskunnallisesti alaikäisistä, itsekuria vailla olleista kansalaisista.³⁸⁹ He olivat valtion sisempi puolustuslinja, joka toimi kaikille avoimien demokraattisten rakenteiden taustalla. Vastuullisten miesten vastavoimat miellettiin feminiiniseksi kaaokseksi ja välittömään tyydytykseen pyrkivien viettivoimien tulvaksi, vaikka kommunistit tai muut kapinalliset olisivatkin olleet miehiä.³⁹⁰ Koska kommunistit samastuivat armeijakokemusta voimakkaammin luokkaorganisaatioihinsa, he joutuivat kansallisen miesrintaman ulkopuolella.

Rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon yksi ulottuvuus on vakiintuneen yhteiskuntajärjestyksen säilyttäminen. Laajasti käsitettynä rahapelaamisen yhteiskunnallinen merkitys ei rajoitu itse pelaamiseen vaan siihen kuuluvat myös pelaamista toteuttavat organisaatiot ja niiden toimintastrategiat. Edellä esitetyn perusteella nähdään, että vastaperustetut suomalaiset rahapeliyhtiöt loivat tietoisesti verkostoja, joilla oli elimelliset yhteydet yhteiskuntajärjestyksestä valvoviin organisaatioihin tai jotka itse jollakin tavalla osallistuivat yhteiskuntarauhan valvomiseen. Myös pelaamiseen liittyvällä mainonnalla oli selvästi yhteiskuntarauhan ja kansalaisten yksimielisyyden vaalimiseen tähtäävät tavoitteet.

Käytettävissä olevista alkuperäislähteistä löytyy vahvoja aihetodisteita sille, että veikkauksen avulla pyrittiin myös tietoisesti suuntaamaan erityisesti kotirintamalla pelanneiden huomiota pois sodasta ja sen herättämistä tuntemuksista. Sodan jälkeisinä poliittisesti rauhattomina vuosina veikkaamisen yhteiskuntajärjestyksestä säilyttävä merkitys korostui entisestään veikkaajakunnan tuntevan kasvun myötä. Veikkauksen yhteiskuntajärjestyksestä säilyttävä vaikutus oli kaksitahoinen; yhtäältä veikkaamisella pyrittiin vahvistamaan sodan aikana syntynyttä aseveljien liittoa, toisaalta sen avulla pyrittiin hillitsemään kommunistien kumouksellisuutta ja sen

388 Walker 2006, 5–6.

389 Ljunggren 2004, 216–217.

390 Ks. Siltala 2001a, 3–5.

leviämistä laajemmin työväestön piiriin. Miesvaltaisten organisaatioiden toteuttamasta, miehelle pelaajakunnalle suunnatusta veikkauksesta tuli myös vääjäämättä osa sodan jälkeen käytyä kamppailua poliittisesta ylivallasta.

Sekä veikkaaminen ja raha-automaattien pelaaminen muodostuivat sodanjälkeisinä vuosina työväenluokkaisiksi harrastuksiksi. Niiden merkitystä yhteiskunnallisia jännitteitä purkaneena varoventtiilinä ei voida ohittaa, vaikka keinot ilmiön laajuuden ja tehon arvioimiseksi ovatkin rajalliset. Pelaaminen – ennen kaikkea veikkaaminen – herätti joka tapauksessa eniten mielenkiintoa yhteiskuntaryhmissä, joihin myös työväestön sieluista käyty jakautuneen vasemmiston kiivas sisäinen kamppailu kohdistui. Kommunistit ja heitä lähellä olleet ryhmittymät edustivat työväestön kumouksellisinta osaa, johon rahapelaamisen tarjoamat kokemukset ovat varmasti jossakin määrin vaikuttaneet turhautumista ja tyytymättömyyttä vähentäneellä tai ainakin muualla suunnanneella tavalla.

Lisäksi pelaamisella on ollut myös kansalaisten mielenkiintoa ohjaava vaikutus, joka on kääntänyt huomiota pois yhteiskunnallisista asioista ja niiden synnyttämästä ahdistuksesta huomattavasti laajemmissakin yhteiskuntakerroksissa. Suomalaisen rahapelijärjestelmän muotoutuminen kansallista uhrautumista korostaneen kriisikauden tuotteena antoi rahapelaamisen yhteiskunnalliselle varoventtiilitoiminnolle erityislaatuista piirteitä. Veikkaaminen tarjosi harrastajalleen kokemuksen arvopaperinomistajien luokkaan kuuluvasta, isänmaallisia tekoja tekevästä kansalaisesta. Suomalainen rahapelijärjestelmä puolestaan hahmottui kansallista järjestystä ja jatkuvuutta vaalivana organisaationa, jonka osana yksittäinen pelaaja sitoutui yhteiskunnassa vallinneiden asiaintilojen ylläpitäjäksi. Rahapelaaminen muodostui yhdeksi henkisen maanpuolustuksen muodoksi ja isänmaalliseksi kansalaistaidoksi, joka osaltaan takasi yhteiskunnan perusjärjestyksen muuttumattomuuden.

Kuva 9. Vuonna 1940 aloitettua veikkaustoimintaa värittivät sodan jälkeenkin kiinteinä säilyneet suhteet isänmaallisuuteen ja maanpuolustukseen. Säkylän varuskunnassa opetettiin vuonna 1966 maanpuolustuksen kannalta varsin tärkeätä veikkausjärjestelmän laatimisen taitoa (Veikkauksen kuva-arkisto Oy).

Veikkaus kriisinhallintana yleislakon aikana

Veikkaustoiminta kärsi 1950-luvun alkuvuosina jonkin verran erilaisten lakkojen (muun muassa rautatieläisten ja postimiesten) vaikutuksesta, joka lähinnä ilmeni häiriöinä veikkaukuponkien kulussa. Yleislakon keväänä 1956 oltiin kuitenkin komemman paikan edessä; lakko uhkasi pysäyttää veikkaustoiminnan kokonaan. Näin ollen satojen tuhansien suomalaisten viikoittainen harrastus oli vaarassa katketa. Veikkaustoimiston johto onnistui kuitenkin saamaan SAK:n johdon yhtymään käsitykseensä, että peliyhtiön toiminta oli verrattavissa rahalaitosten toimintaan ja siten lakon ulkopuolella. Veikkauksen arkistossa säilytettävän kirjeenvaihdon perusteella Veikkaustoimiston toimitusjohtajalla Olavi Suvannolla oli keskeinen rooli SAK:n pään kääntämisessä.³⁹¹ Suvannon arvovalta asiassa lienee johtunut

391 Ve. Kirjeenvaihto. Muut. 1954 – 1956, Veikkaustoiminta Suomessa yleislakon aikana, 2.

hänen aikaisemmasta puheenjohtajuudesta TUL:ssa, jonka toimintaa sosiaalidemokraattisvetoisen SAK:n puheenjohtajat puolestaan olivat seuranneet hyvinkin läheltä.³⁹²

Merkittävä tekijä hankkeen onnistumisessa oli varmaan myös se, että Veikkaustoimiston hallintoneuvoston puheenjohtaja oli yleislakon aikaisen Fagerholmin hallituksen kauppaja- ja teollisuusministeri Kauno Kleemola. Hän osallistui keskeisellä tavalla myös yleislakon lopulta päättäneisiin neuvotteluihin. Lisäksi Kleemola oli tuttu mies SAK:n kanssa käydyissä neuvotteluissa jo 1950-luvun alkupuolelta, jolloin hän toimi hinnoista ja palkoista vastaavana ministerinä peräti neljässä Urho Kekkosen johtamassa hallituksessa.³⁹³ Merkittävä vaikutus oli varmasti myös sillä, että Kleemola oli toiminut vuodesta 1954 SVUL:n puheenjohtajana.³⁹⁴

Huomionarvoista on myös se, että veikkaustoiminnan jatkuminen yhteiskunnallisen häiriötilan aikana nähtiin niin tärkeäksi, että erityissopimus SAK:n kanssa saatiin tehtyä jo ennen lakon alkamisen lopullista varmistumista.³⁹⁵ Myös neuvottelujen lopputulos oli huomionarvoinen, sillä SAK rajasi lakon ulkopuolelle vain yhteiskunnan toimivuuden kannalta täysin välttämättömiksi katsottuja alueita, kuten elintarvikkeiden saantiin, terveydenhuoltoon ja turvallisuuteen liittyviä työaloja.³⁹⁶

Lakon alettua SAK antoi Veikkaustoimistolle ajoluvan 13 autolle sekä vastaavan määrän bensiinin ostolupia. Luvat myönnettiin kuitenkin vain viikoksi, mutta niitä suostuttiin pidentämään lakon edelleen jatkuessa. Autoja sai käyttää ainoastaan Veikkaustoimiston henkilökunta sellaisiin ajoihin, jotka olivat veikkaustoiminnan toteuttamisen kannalta täysin välttämättömiä. Ennen lakkoa painetut veikkauskuponkit riittivät vain maaliskuun kahdelle ensimmäiselle pelikierrokselle. SAK:lta ei kuitenkaan saatu lupaa pelikierroksen 12 kuponkien painattamiseen, sillä se olisi edellyttänyt työn teettämistä lakon alaisella kirjapainoalalla.³⁹⁷ Yleislakon vuoksi jäi siis lopulta yksi veikkauskierros pelaamatta. Väliin jääneen pelipäivän jälkeisenä yönä saatiin pääministerin ilmoitus, että neuvotteluosapuolet olivat hyväksyneet lakon päättämiseksi tehdyn sovitteluratkaisun.³⁹⁸

Liikenteen ollessa täysin lamassa Veikkaustoimiston piti järjestää oma liikenneverkosto kuponkien kuljettamista varten.³⁹⁹ Erään Veikkauksen muistitietokilpailuun osallistuneen mieshenkilön kirjoituksen perusteella veikkaustoiminnan

392 Hentilä 1984, 427–428, 439.

393 Bergholm 2005, 282, 290

394 Erkkilä 1978, 44.

395 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 29.2.1956.

396 Mertanen 2004, 356.

397 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 7.3.1956 ja 14.3.1956.

398 Mertanen 2004, 238.

399 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1956, 1.

sujuvuus oli yleislakon aikana melko improvisoidulla ja sattumanvaraisella perustalla: *”Keväällä 1956 alkoi suurlakko ja vastaanotetut kuponkit täytyi lakosta huolimatta toimittaa piiritoimistoon. Hain lakkotoimikunnalta luvan että saan omalla autollani käydä viemässä tämän lähetyksen perille. Sain luvan, ja lähdin pikkumossellani kohti turkua. Perille en kuitenkaan päässyt koska lakkolaiset uhkasivat kaataa jo raunistolassa [Raunistula] minun autoni jollen heti palaa takaisin Pöytyälle. Lähetyksen sain perille toista tietä.”*⁴⁰⁰ Veikkausasiamiehet tekivät paikoin työtään vaarassa joutua pahoinpidellyiksi. Rikkurityövoimaa jahdanneet lakkovahdit eivät välttämättä olleet kiinnostuneita SAK:n kanssa tehdyistä sopimuksista, ja erityisesti teillä liikkuviin rikkurikuljettajiin suhtauduttiin hyvin vihamielisesti.⁴⁰¹

Yleislakon jälkeen Veikkaustoimistossa tehdyssä lakkoviikkoja käsitelleessä muistiossa todettiin, ettei kansa halunnut luopua tottumuksistaan levottomissa olosuhteissakaan. Sen vuoksi yhtiössä oli oltu valmiita pitämään veikkaustoiminta käynnissä poikkeuksellisinkin keinoin.⁴⁰² Muistiossa ei mainittu sanallakaan lakosta aiheutuneita haittoja veikkauksen edunsaajille vaan viitattiin yksinomaan veikkaajien kärsimyksiin, mikäli lakko olisi keskeyttänyt heidän rakkaan harrastuksensa.

Lakkoviikkojen aikana alkoi liikkua jälleen huhuja kommunistien pyrkimyksistä väkivaltaisten yhteenottojen provosointiin. Sen seurauksena myös oikeistolaiset vaikuttajat alkoivat joillakin paikkakunnilla organisoida työrauha-, järjestyksenvalvonta- ja lakonmurtajaorganisaatioita. Molemmiin puolin järjestettiin väkivaltaisia välikohtauksia, joista sitten syytettiin vastapuolta. Lakkoneuvottelujen keskeisiin tavoitteisiin varsinkin hallitusvallan taholta nousi palkoista ja työehdoista sopimisen lisäksi yhteiskuntarauhan säilyttäminen.⁴⁰³

Veikkaamisen jatkaminen lakkoviikoilla ei siis toiminut varoventtiilinä pelkäämään lakon aiheuttaman turhautumisen kanavoimisessa, vaan se lievitti myös poliittisen vastakkainasettelun kärjistymisen myötä esiin noussutta katkeruutta ja aggressiivisuutta. Veikkaaminen toimi yleislakon oloissa myös korvikkeena perinteisemmälle paineiden purkamiskeinolle. Kun alkoholia ei saanut laillisin keinoin mistään, jouduttiin erityisesti lakon alkupuolella kärsimään tuskallisesta pakko-raittiuudesta. Vuoden 1956 yleislakkotilanteessa veikkauksella saattoi olla merkittäväkin kapinamielialaa hillitsevä vaikutus.

Veikkauksen salliminen loi jatkuvuutta ja rauhoitti mieliä tilanteessa, joka porvareiden mielestä läheni vallankumousta. Oikeistopiireissä katsottiin lakoon liittyneistä lainrikkomuksista olleen enää lyhyt matka täyteen anarkian

400 SKS. KRA Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 6, 14800/16418.

401 Mertanen 2004, 112.

402 Ve. Kirjeenvaihto. Muut. 1954–1956, Veikkaustoiminta Suomessa yleislakon aikana, 6.

403 Bergholm 2005, 480–490; Ylikangas 1990, 246.

tilaan. Erityisiksi syntipukeiksi nostettiin jälleen kommunistit, joiden esittämät jyrkät mielipiteet olivat lakon aikana saaneet kannatusta myös vasemman laidan sosiaalidemokraattien keskuudessa. Kumouksellisten vaatimusten lisäksi kommunistit lietsoivat vihaa lakkolaisia kovakouraisesti kohdellutta poliisikuntaa kohtaa ja levittivät aktiivisesti huhuja armeijan puuttumisesta lakkotapahtumiin.⁴⁰⁴

Asiaa laajasta perspektiivistä tulkiten voidaan veikkauksen merkityksen katsoa yleislakon päivinä kummunneen täysin samasta maaperästä, johon se oli aikoinaan juurtunutkin. Jalkapallotulosten veikkaamiseen liittynyt rahapeli aloitettiin välirauhan aikana yhteistyössä, jonka suurempana kontekstina oli pyrkimys kommunistien vaikutusvallan vähentämiseen. Tietoisuus veikkauksen yhteiskuntarauhaa säilyttävästä luonteesta syveni entisestään sekä päättäjien että pelinjärjestäjien keskuudessa. 1960-luvulla mahdollisen kaupan alan lakkotilanteen vaikutusta veikkaustoiminnan sujuvuuteen pyrittiin ehkäisemään muun muassa perustamalla suurien kaupunkien keskustoihin nelisenkymmentä veikkausmyymälää, joiden ainoana tehtävänä oli pitää tarjolla tyhjiä ja ottaa vastaan täytettyjä veikkauskuponkeja. Kalliille liikepaikoille sijoitetut myymälät aiheuttivat Veikkaukselle tuntevia tappioita.⁴⁰⁵

404 Mertanen 2004, 163–165, 208–209, 338, 343.

405 Ahde & Hakkarainen 2013, 364.

3 1970-LUKU: KUOHUNNASTA KONSENSUKSEEN - LOTTO-TYTTÖ LOISTAA HARMAUDEN KESKELLÄ

3.1 Prologi: Miljoonavoitto syrjäseudulle

35-vuotiaasta pienviljelijäperheen emännästä tuli kesäkuussa 1973 Suomen ensimmäinen yli miljoonan markan⁴⁰⁶ lottovoiton saanut henkilö. Ennen voittokupongin jättöä tuleva miljonääri oli miehensä kanssa kaavaillut pankkivekselin ottamista omakotitalon aravalainan lyhentämistä varten. Lainaa oli tuossa vaiheessa maksamatta 16 000 markkaa, joka oli suuri summa tavalliselle, osittain vielä omavarastaloudessa eläneelle suomalaisperheelle.

Kuusihenkinen perhe ei salaillut onnenpotkuaan. Perhe sai kokea Veikkaus Oy:n kustantamana ensimmäisen lentomatkansa Helsinkiin, jossa heidät sijoitettiin hotelli Intercontinentalin vip-huoneistoon. Lukuisat sanoma- ja aikakauslehdet kirjoittivat pitkiä artikkeleita sekä Helsingin seikkailuista että pienviljelijäperheen arkielämästä ja suuren voiton herättämistä unelmista. Seura-lehti suhteutti tahallisesti liioittelemalla voiton suuruutta silloiseen elämänjärjestykseen: *”Kenellä Suomessa mahtaa olla nykymiljoona käyttövaroja? Onko Donnerilla, Serlachiuksella, Haarlalla, Raadella tai Kekkosella? Tuskinpa vain.”*⁴⁰⁷ Seuran toimittaja pyrki osoittamaan, ettei kysymys ollut enää pelkästään rahasta, vaan voitetun summan suuruus myös nosti voittajan ja hänen perheensä asemaan, joka ei aiemmin juurikaan ollut mahdollinen tavalliselle kansalaiselle. Valtavat voittosumat, jättipotit, tulivatkin lailliseen rahapelaamiseen vasta vuonna 1971 aloitetun loton myötä.

Aineellisen merkityksensä lisäksi lotto oli tiiviisti kytköksissä aikakauden suureen henkiseen murrokseen. Jorma Kalelan mukaan vuoden 1906 valtiopäivä-uudistus ei hävittänyt suomalaista sääty-yhteiskuntaa, joka ainoastaan muutti muotoaan ja säilyi aina 1960-luvulle asti. Yhteiskunnallisen murroksen myötä säätyväinen eläminen alkoi tuolloin perustua pikemminkin tulotasoon kuin syntyperään. Käytettävissä oleva tulon taso nousi lähes ainoaksi ihmisen toiminnan määrääjäksi, ja ensisijaisesti keskiluokka alkoi elämäntapansa puolesta nousta

⁴⁰⁶ Vuoden 2018 rahassa hieman yli 1,1 miljoonaa euroa.

⁴⁰⁷ Seura 25–26/1973.

aikaisemman säätyläistön tilalle.⁴⁰⁸ Koska syntyperä ja tulolähde eivät enää yksiselitteisesti määränneet ihmisen paikkaa yhteiskunnassa, samaan luokkaan nouseminen tuli mahdolliseksi myös parhaiten ansainneille ammattityöntekijöille ja satunnaisista syistä rikastuneille työläisille ja pienviljelijöille. Köyhän yksilön satumaisen rikastumisen mahdollistava rahapeli otettiin käyttöön yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa, jossa elämisen kulttuurisen ennalta määrättyneisyyden ehdottomuus oli muutenkin lieventymässä.

1960-luvun suuren murroksen teoreettinen tarkastelu unohtaa tietenkin ihmisen ristiriitaisuuden ja kaikkeen muutokseen sisältyvät henkiset esteet. Edellä mainitussa Seura-lehden artikkelissa ihmeteltiin voittajaperheen sujuvaa ja ujos-telematonta käytöstä Helsingin matkalla. Syyksi tähän uumoiltiin lasten kokemusta tiernapoikina esiintymisestä ja isän aktiivista osallistumista kotipaikkakunnan mieslaulajien toimintaan. Yhden pienviljelijäisännän tottuneeseen esiintymiseen liittyvän seikan artikkeli jätti kuitenkin mainitsematta: Mies osallistui aktiivisesti kunnallispolitiikkaan Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) edustajana.

SMP:n äänenkannattajassa Suomen Uutisissa julkaistiin jo kesäkuun viimeisellä viikolla 1973 pieni uutinen, jossa lottovoiton rikastuttama pariskunta vakuutteli pysyvänsä uskollisena puolueelleen: *”Toki me vaikeuksien läpi kulkeneina tiedämme, että Suomen Maaseudun Puoluetta on tarvittu ja tullaan tarvitsemaan edelleenkin, koska vain SMP aina koettaa auttaa maan varjopuolella olevia kansalaisia.”* Lisäksi uutisessa ilmoitettiin, että paikallisen puolueosaston jäsenet iloit-sivat onnellisesta tapahtumasta voittajien mukana.⁴⁰⁹

Voittajapariskunta kuului siis jossakin määrin aktiivisina jäseninä ”unohdet-tuun kansaan”, joka oli nostanut SMP:n suureen vaalivoittoon maaliskuun 1970 eduskuntavaaleissa. Suomen Uutisissa annetut lausunnot olivat ensinnäkin jonkin-näköinen anteeksipyyntö muualla lehdistössä hehkutetuista voittajaunelmista ja toiseksi vakuutus siitä, ettei omaa viiteryhmää hylättäisi rikastumisen vuoksi. Tässä mielessä ne sisälsivät myös puhtaasti puoluepoliittisen viestin. SMP oli pirstoutu-nut kahteen osaan syksyllä 1972, ja peräti 13 sen 18 kansanedustajasta oli irtautu-nut puolueesta ja perustanut Suomen Kansan Yhtenäisyyden Puolueen (SKYP). Paikallistasolla SMP:n hajaannus oli kuitenkin paljon maltillisempi. Valtaosa vä-estä jäi vanhan puolueen riveihin ja puolueen jättäneissäkin oli yhtä paljon koko-naan syrjään jääneitä kuin SKYP:een siirtyneitä.

SMP:n puheenjohtaja Veikko Vennamo otti käyttöön kuuluisan terminsä ”se-teliselkärankaiset” kuvaamaan loikkareita. Käsite viittasi puoluetukilain ripeään muuttamiseen vuoden 1972 lopulla, minkä myötä uuden puolueen perustaneet saivat aiemman lainsäädännön mukaan SMP:lle kuuluneen osan puoluetuesta

408 Kalela 2005, 245–47.

409 Suomen Uutiset 26.6.1973.

omaan käyttöön. Termi kuvasi myös SKYP:n liittymistä osaksi ”vanhojen puolueiden” arvomaailmaa, jonka keskeinen sisältö vennamolaisten mukaan oli häikäilemätön oman edun ajaminen ja poliittiset lehmänkaupat. SMP vastusti kovaäänisesti 1960-luvulla käynnistynyttä poliittisten virkanimitysten vyöryä.⁴¹⁰ SMP:n hajottamisen yhteydessä vanhojen puolueiden harjoittama politiikka oli poikkeuksellisen raakaa peliä. Kiitoksena puoluetukilain muutoksesta SKYP:n edustajat varmistivat äänillään poikkeuslain presidentti Urho Kekkosen toimikauden pidentämiseksi tammikuussa 1973.⁴¹¹

Yhtenä juonteena SMP:n protestikampanjaan kuului vastustaa rahapelaamisen keskittämistä pelimonopoleihin ja niiden johdon täyttämistä poliittisin virkanimityksin. Edellä mainitun voittajapariskunnan kannalta hieman kiusallisesti SMP oli myös ainoa puolue, jonka riveistä selväsanaisesti vastustettiin sekä loton käyttöön oton mahdollistanutta arpajaislain muutosta että vuoden 1973 arpajaiskomitean suosituksista käynnistynyttä Veikkaus Oy:n⁴¹² valtiollistamisprosessia.⁴¹³ Jälkimmäisessäkin tapahtumasarjassa keskeinen merkitys oli nimenomaan lotolla, joka jo parin ensimmäisen vuoden aikana kaksinkertaisti Veikkaus Oy:n liikevaihdon.⁴¹⁴

Viikkoa ennen vuoden 1970 vaaleja eduskunta hyväksyi arpajaislain muutoksen, joka muun muassa määräsi tavara-arpajaiset niitä järjestäville yhdistyksille verollisiksi. Noin kuukausi vaalien jälkeen viisi SMP:n kansanedustajaa Veikko Vennamon johdolla teki toivomusaloitteen, jossa todettiin, että arpajaislain muutos merkitsi välillistä kansanvallan kaventamista ja vapaan yhdistystoiminnan vaikeuttamista. Aloitteessa todettiin myös, ettei Raha-automaattiyhdistyksen yksinoikeus Pajatto-peliautomaattien pitämiseen ollut vapaaseen yhteiskuntaan kuuluvaa kehitystä. SMP:n edustajat esittivät, ettei arpajaislain muutoksen juuri ennen vaaleja hyväksynyt eduskunta ollut enää nauttinut kansan luottamusta ja esitti arpajaislain palauttamista entiselleen.⁴¹⁵ Maaliskuussa vahvistettu arpajaislain muutos oli kuitenkin melko vähämerkityksinen eikä sillä ollut lainkaan niin kauaskantoisia vaikutuksia kuin myöhemmin samana vuonna tehdyllä muutoksella. Loton aloittamisen mahdollistanut arpajaislain muutos samoin kuin kaikki käytännön järjestelyt toteutettiin tavattoman nopeassa tahdissa vuoden 1970 aikana. SMP:n rimpuilu ei prosessia hidastanut. Päinvastoin on syytä uumoilla, että puolueen suuri vaalimenestys oli jopa osasy syy loton käyttöön oton rivakkuudelle.

410 Enävaara 1979, 26–65.

411 Lehtinen 2002, 533–535.

412 Oy Veikkaustoimisto Ab:n nimi muutettiin Oy Veikkaus Ab:ksi vuonna 1971.

413 Arpajaiskomitean mietintö 1973, 151.

414 Ylikangas 1990, 151.

415 Valtioapäivät 1970 Liitteet VI–IX A., 1482 (Toivomusaloite n:o 804).

3.2 Suomi – varhainen lottomaa

Iso-Britanniassa moderni kansallinen lottopeli aloitettiin vuonna 1994 eli noin neljännesvuosisata Suomea myöhemmin. 1990-luvun lopussa sosiologit Mike Neary ja Graham Taylor tarkastelivat lottoa aikakautta yhteiskuntatieteissä hallinneen riskikeskustelun viitekehyksestä hyvinvointiyhteiskunnan kriisin ja uusliberalistisen yhteiskunnan yleisen arpajaishengen (*law of lottery*) metaforana. Tutkijoiden näkemyksen mukaan hyvinvointiyhteiskunnalle ominainen turvan ja suojan periaate (*law of insurance*) oli 1990-luvun alkuun mennessä korvautunut liberaalin kapitalismin yksilöllistä riskiottoa ja sattumanvaraisuutta korostavilla periaatteilla. Hyvinvointiyhteiskunnan fiskaalisen kriisin myötä aikaisemmin vahva ’suunnittelijavaltio’ oli kriisin ratkaisemiseksi pakotettu yhä useammin lottopelin aloittamisen kaltaisiin interventioihin, jotka itsessään näyttävät pohjautuvan enemmän arpapeliin kuin suunnitelmalliseen yhteiskunnan rakentamiseen.⁴¹⁶

Myös Hollannissa lotto aloitettiin Suomea myöhemmin, syyskuussa 1976. Välissä oli maailmantaloutta ja hyvinvointivaltiokehitystä ajatellen kuitenkin enemmän kuin vain kuusi kalenterivuotta. Hollannissa uudistettiin rahapelaamisen lainsäädäntöä heti öljykriisin jälkeen vuonna 1974 niin, että sekä loton aloittaminen että kasinoiden avaaminen tulivat luvalliseksi. Kun Suomessa loton valmistelut etenivät melko pitkälle jo ennen tarvittavan lainsäädännön vahvistamista, Hollannissa odoteltiin vielä pari vuotta luvan saamisen jälkeen.⁴¹⁷ Lottopeli ja ensimmäinen kasino käynnistettiin vasta, kun öljykriisin laukaisema taloudellinen lama asetti hollantilaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiselle selvästi hahmotettavissa olevat rajat.⁴¹⁸

Hollantilaisen rahapelijärjestelmän pohjalta rahapelieregulaation mallinsa kehittänyt Sytze Kingma näki vuoden 1974 lain uudistuksen ikään kuin ensimmäisenä hyvinvointivaltiokauden rahapelien sääntelymalliin sisältyneenä askeleena kohti riskiyhteiskunnan pelaamisen sisältöjä ja merkityksiä. Kingman mukaan 1980–1990-lukujen vaihteessa tapahtuneen riskimalliin siirtymisen keskeisistä tunnusmerkeistä kaksi liittyi nimenomaan jo edellisenä vuosikymmenenä laillistettuihin pelimuotoihin: kasinoiden lukumäärän nelinkertaistaminen 1980-luvun lopussa ja kansallisen loton yksityistäminen vuonna 1992.⁴¹⁹

Suomessa hyvinvointivaltiokehitys oli vielä toisenlaisessa vaiheessa, kun loton aloittamiseen päädyttiin. Teoreettisessa mielessä vasta hyvinvointivaltion myöhäisempään vaiheeseen sijoittuva, kapitalismin sattumanvaraisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta korostava onnenpeli otettiin Suomessa käyttöön

⁴¹⁶ Neary & Taylor 1998, 55–64.

⁴¹⁷ Goudriaan & al. 2009, 189–191.

⁴¹⁸ Van Oorschot 2006, 60.

⁴¹⁹ Kingma 2004, 47, 52, 63.

jo hyvinvointiyhteiskunnan rakennusvaiheessa, ennen kapitalismin kasvun ja hyvinvointivaltion laajentamisen välillä vallinneen ”sosiaalisen sopimuksen” rakoilemista.⁴²⁰

Gøsta Esping-Andersenin tunnettua jaottelua hyödyntäen Suomi voidaan sijoittaa hyvinvointivaltiovaltiomuotojen myöhäisimpiin tulokkaisiin, pohjoisen Euroopan sosiaalidemokraattisten hyvinvointiregiimien perheeseen. Tähän ryhmään kuuluvien valtioiden voi tulkita saavuttaneen keskeisimmät tunnusmerkkinsä vahvimmassa muodossaan vasta 1960-luvun loppupuolelta lähtien. Erityisesti Pohjoismaissa omaksutun mallin keskeisin ero Esping-Andersenin kolmijaon kahteen muuhun malliin, liberaaliin ja konservatiiviseen hyvinvointivaltioon, on siinä, että sosiaalidemokraattinen malli on voimakkaasti pyrkinyt yhteiskuntaluokkien välisen eriarvoisuuden tasoittamiseen. Mallissa palvelut ja etuudet ovat universaaleja, ja niiden taso on pyritty määrittelemään keskiluokkaisin standardein. Hyvinvointivaltion vastuulla katsotaan myös olevan kansalaisten työmotivaation ja produktiivisuuden säilyttäminen.⁴²¹

Mikäli oletetaan rahapeliin laillistamisen ja hyvinvointivaltiokehityksen välillä olevan riippuvuussuhde, kannattanee loton kyseessä ollen verrata Suomea lähimpiin sukulaisiinsa eli muihin Pohjoismaihin. Hyvinvointivaltioiden myöhäisistä tulokkaistakin Suomi oli myöhäisin, ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen katsotaan Suomessa alkaneen vasta kun skandinaavisissa naapurimaissa oli jo päästy melko lailla ”valmiin” hyvinvointivaltion asteelle. Loton lanseeraaminen Suomessa huomattavasti ennen muita Pohjoismaita ei näytä tukevan hyvinvointivaltiokehityksen ja rahapeliin käyttöön oton välisen suhteen tarkastelun mielekkyyttä.

Lotto tuli Ruotsiin vuonna 1980. Ruotsalaisen hyvinvointivaltion toiminnot eivät vielä tuossa vaiheessa olleet sellaisessa rahoituskriisissä, että se yksinään riittäisi selitykseksi uuden rahapelin aloittamiselle. Kuten jo tämän väitöskirjan johdantoluvussa todettiin, välittömäksi syyksi loton käynnistämiseen hahmottuu yllättäen Ruotsin tekstiiliteollisuuden kriisi. Norjassa lotto aloitettiin vuonna 1986 ja Tanskassa 1988.⁴²² Muissa pohjoismaissa lotto kuului siis selvemmin kauteen, jolloin hyvinvointivaltion ylläpitämiseen suunnattuja varoja alettiin varovaisesti leikata ja suunnata valikoidummin. Näin tapahtui myös öljytuloilla rikastuneessa Norjassa.⁴²³ Huomionarvoista on myös, että ennen loton aloittamista muissa pohjoismaissa käytiin keskusteluja, joissa myös uuteen rahapeliin liittyvät moraaliset

420 Esim. Siltala 2017, 9, 29–36.

421 Esping-Andersen 1999, 78–81.

422 Norsk Tipping Historie (2014); Linnet 2009, 17–18.

423 Marklund 1988, 30–43.

kysymykset nousivat esiin.⁴²⁴ Tällaisia keskusteluja ei loton suhteen käyty Suomessa lainkaan, vaikka sallittujen rahapelien katsottiin meillä periaatteellisella tasolla olevan vain poikkeuksia lainsäädännön lähtökohtana olevaan yleiseen pelikieltoon.

Kuten Iso-Britannian esimerkki osoittaa, myös hyvinvointiyhteiskunnan laajentamisen 1970-luvulla jäädyttäneessä liberaalissa hyvinvointivaltiossa loton käyttöön otto kesti hyvin pitkään. Vielä enemmän ihmetystä herättää Yhdysvallat, jossa nykyisin on kymmeniä osavaltioiden toimesta toimeenpantuja lottopelejä. Näistä ensimmäinen aloitettiin New Hampshiressa vuonna 1964, mutta sen lisäksi oli olemassa kuitenkin vain toinen amerikkalainen osavaltiolotto suomalaisen loton käynnistyessä vuoden 1971 alussa. Todellinen lottopelien käynnistämisaalto alkoi Yhdysvalloissa vasta 1980-luvulla.⁴²⁵

Hyvinvointiyhteiskunnan kehitykseen liitettyä loton käyttöön otto Suomessa näyttäisi tarvitsevan sekä teoreettista että kokemusperäistä tulkintaa suomalaisen yhteiskunnan erityisyydestä. Erik Allardtin aikalaيسانalyysi 1960-luvulla näki Suomen historiallisista syistä kumpuavien voimakkaiden vastakohtaisuuksien yhteiskuntana. Vastakkainasettelu ilmeni kaupunkilaisten ja maalaisten, työväenluokan ja keskiluokan sekä kansandemokraattien ja muiden poliittisten suuntausten kannattajien välisinä jännitteinä.⁴²⁶ Pauli Kettusen mukaan suomalaisen hyvinvointivaltion malli alkoi saada selvästi tunnistettavia pohjoisen mallin piirteitä vasta 1970-luvun alkuvuosista lähtien. Sen rakentamiseen sisältynyt päätöksenteko piti kuitenkin sisällään Suomelle ominaisen ”pakkokonsensuksen”, johon sisältyi sisällissodan ja kommunistien vankan kannatuksen perintönä pakonomainen pyrkimys kansalliseen yhtenäisyyteen ilman että poliittiset vastapuolet olisivat pystyneet täysin aitoon, toisen osapuolen intressit tunnustavaan kompromissiin. Suomalainen konsensus on ollut usein päätöksiä viivyttävää, ulkoiseen välttämättömyyteen reagoivaa sopeutumista, jonka puitteissa uudistuksia on tehty nykykäytännin ja nopein kääntein sitten, kun viimein on vauhtiin päästy.⁴²⁷

Hyvinvointivaltiokehityksen näkökulmasta loton kaltaisen, suurilla päävoitoilla houkuttelevan onnenpelin käyttöön ottaminen näyttää useimmissa länsimaissa liittyneen hyvinvointivaltion kriisiin. Laajoja väestöryhmiä houkuttelevaa pelimuotoa on alettu suunnitella tai käyttää ylimääräisenä ”veronkantomuotona”, kun valtioiden kassassa olevat varat ovat alkaneet näyttää riittämättömiltä takaamaan saavutettujen hyvinvointipalvelujen taso. Suomessa loton tulo puolestaan näyttää liittyneen yhteiskunnalliseen murrokseen, joka väliaikaisesti vaaransi vasta alkuunsa päässeän hyvinvointiyhteiskunnan rakennusvaiheen. Tämä kriisi ei suoranaisesti liittynyt hyvinvointivaltion rakenteiden ja toimintojen rahoitus pohjan

424 Norsk Tipping Historie (2014); De Geer 2011, 179–180, 206–207.

425 Clotfelter & Cook 1989, 22–28.

426 Allardt 1971, 148–151.

427 Kettunen 2004, 292–299.

vaarantumiseen. Sen vuoksi suomalaisen loton tavattoman ripeätä lanseerausta tarkasteltaessa on rahan ohella syytä kiinnittää huomiota 1960–1970-lukujen taitteen laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen, jota joissakin yhteyksissä on nimitetty ”uusiksi vaaran vuosiksi”. Eräänlaisena lähtölaukauksena kriisikaudelle voidaan pitää elokuussa 1968 tapahtunutta Tssekkoslovakian miehitystä, joka järkytti monella tavalla Suomen ulko- ja sisäpoliittista kehitystä.⁴²⁸

Vuoden 1966 vaalien tuloksena Suomeen saatiin vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Vuosina 1966–1970 istuneet Rafael Paasion ja Mauno Koiviston kansanrintamahallitukset pyrkivät luotsaamaan Suomen läpi rajun rakennemuutoksen taloudellisella ohjelmalla, johon muun muassa ensimmäiset keskitetyt tuloratkaisut vuosina 1968 ja 1969 kuuluivat.⁴²⁹ Ulkopoliittisesti kansanrintamahallitukset ostivat oikeutuksena myös kommunistien osallistuessa niihin SKDL:n riveissä. Kansanrintamahallitukseen osallistuneiden keskustavoimien ja maltillisen vasemmiston yhtenä keskeisenä tavoitteena oli kommunistien integroiminen yhteiskuntaan. Sen lisäksi 1960-luvun loppupuoliskon hallitusten tavoitteena oli pitää kokoomus hallitusvallan ulkopuolella. Tämä liittyi sekä kokoomuksen saamaan leimaan ulkopoliittisesti arveluttavana puolueena että kansanrintamapohjan aikaansaamisessa takapiruna hääriilleen Urho Kekkosen pyrkimyksiin taata itselleen myös ulkopoliittista linjaansa tarkentaneiden sosiaalidemokraattien tuki vuoden 1968 presidentinvaaleissa.⁴³⁰

Pyrkimys kommunistien parlamentaariseen kesyttämiseen ajautui vakavaan kriisiin jo ennen vuosikymmenen vaihdetta. Vuonna 1969 Suomeenkin levisi Länsi-Euroopassa alkanut raju lakkoaalto, mutta rauhattomuutta työmarkkinoilla saivat aikaiseksi ennen kaikkea kotimaiset tekijät. Vuonna 1969 vallitsi voimakas korkeasuhdanne, ja vasemmistosta päästiin arvostelemaan maltillisia tuloratkaisuja siitä, että teollisuus korjasi huomattavia voittoja palkansaajien kustannuksella. Ammattiyhdistysliike nousi aivan uuteen voimantuntoon, kun sosiaalidemokraattien hajaannuksen seurauksena jakautunut SAK onnistuttiin eheyttämään ja sen jäsenmäärä nousi jo yli puolen miljoonan vuonna 1969. Samanaikaisesti työelämään astuneissa suurissa ikäluokissa oli paljon poliittisesti radikaalia väkeä valmiina aktiivisiin työtaistelutoimenpiteisiin. Erityisen aktiivisesti lakkoihin yllytti kommunistien vähemmistösiipi, ja syksyllä 1969 lakkoiltiin paikka paikoin taa-jemmin kuin koskaan sitten vuoden 1956 yleislakon.⁴³¹ Ammattiyhdistysliikkeen voimistuttua Suomi muuttui yhdeksi Euroopan lakkoherkimmistä maista ja pysyi sellaisena 1980-luvun loppupuolelle asti.⁴³²

⁴²⁸ Tarkka 2012, 319; Rentola 2005, 12, 23–38.

⁴²⁹ Grahn 1992, 37.

⁴³⁰ Kakkuri 2008, 86–91.

⁴³¹ Rentola 2005, 34–36, 59, 84–85, 116–119, 215–216; Salminen 1999, 226–227, 295, 353.

⁴³² Savtschenko 2015, 126–129.

Suomen kommunistisen puolueen kriittinen vähemmistö vastusti hallitusyh-teistyötä ja tulopoliittisia sopimuksia, ja vähemmistön ymmärtävä suhtautumi-nen Tsekkoslovakian miehitykseen ajoi puolueen entistä selvemmin kahteen eri leiriin ja lopulta avoimeen hajaannukseen keväällä 1969. Hajonnut puolue tai-vutettiin kuitenkin Neuvostoliiton painostuksella pakkosovintoon helmikuussa 1970. Tuossa vaiheessa monet aikalaiset tulkitsivat tilanteen niin, että vähemmis-tö saattoi Moskovan tuella onnistua kaappaamaan vallan SKP:ssa. Samana vuon-na alkoi levitä toden teolla jo 1960-luvun loppuvuosina esiin noussut pelko, että Neuvostoliitto oli valinnut Suomen laboratoriorokseen kokeessa, jossa kommunistien yhteiskunnallista toimintaa tukemalla pyrittiin siirtämään kapitalistinen val-tio ”rauhanomaisesti” sosialismiin.⁴³³

Kuva 10. Talvinen vierailu ennen Prahan kevättä. Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistön puheenjohtaja Nikolai Podgornyi kunnioitti itsenäisen Suomen 50-vuotisjuhlallisuuksia joulukuussa 1967. Matkalla hän pelasi pajatsoa Vainikkalan aseman kahviossa (RAY:n kuva-arkisto).

Kommunistien ohella toinen suomalaisessa puoluekentässä suurta hämmennys-tä herättänyt ilmiö oli Suomen Maaseudun Puolue ja sen karismaattinen joh-taja Veikko Vennamo, joista muodostui todellinen päänsärky myös president-ti Kekkoselle. Presidentti voi huonosti jo Vennamon saamasta valitsijamiesten määrästä vuoden 1968 presidentinvaaleissa, ja SMP:n menestys maaliskuun 1970

⁴³³ Leppänen 1999, 361–362; Rentola 2005, 169–173, 229–231.

eduskuntavaaleissa aiheutti Kekkoselle lievän sydäninfarktin. SMP:n menestyksen taustalla oli kansanrintamahallitusten kiihdyttämä rakennemuutos ja maaseudun tyhjeneminen suurten ihmismassojen muuttaessa Etelä-Suomen kaupunkeihin ja Ruotsiin. Maaseudun pieneläjien protestipuolueesta tuli myös sitkeä kapula maan virallisen ulkopoliittikan rattaisiin. Neuvostoliitossa Vennamo puolueineen laskettiin äärimmäisiin oikeistopiireihin, jotka olivat tiiviisti yhteydessä lännen pääomapiireihin ja saattamassa Suomea imperialistisen politiikan vanaveteen.⁴³⁴

Veikkauksen historian kirjoittanut Heikki Ylikangas tarkasteli lottoa urheiluja kulttuurielämän kasvavan rahantarpeen lisäksi jossakin määrin myös suuren yhteiskunnallisen murrosvaiheen tuotteena. Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeinen ”vasemmiston poliittinen valta-asema ja 1960-luvun poliittisen ilmaston muutos” olivat Ylikankaan mukaan yksi laajempi taustatekijä loton käynnistämiseksi.⁴³⁵ Selitykseen kannattaa kuitenkin lisätä se, että porvarillisiin piireihinkin tunkeutunut edistyksellisyyden henki oli pitkälti myös päätään nostavan radikalismien kesyttämistä, jossa Kekkonen henkilökohtaisesti toimi vaikutusvaltaisen suunnannäyttäjänä.⁴³⁶ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna lotto voidaan liittää osaksi sekä 1960–1970-lukujen yleistä konfliktien säätelyn ja yhteiskuntapolitiikan suunnitelmallisuuden pyrkimystä.

3.3 Lotto ja Suomen edistysellinen tulevaisuus

Veikkaustoimiston vuoden 1970 toimintakertomuksessa loton käyttöön ottoa edeltänyttä prosessia kuvataan sangen kryptisellä lauseella: ”Toimintavuoden aikana vietiin uuden rahapeliuudon, numeroveikkauksen eli loton, valmistelutyöt, jotka oli aloitettu jo edellisen vuoden puolella, päätökseen niin, että loton ensimmäisen kierroksen myynti voitiin kokonaisuudessaan suorittaa vuoden 1970 puolella, loton virallisen alkamisajan siirryttyä vuoden 1971 puolelle.”⁴³⁷ Todennäköisin selitys sille, että toimintakertomustekstin kirjoittaja tosiasiallisesti mainitsee loton valmistelujen alkaneen jo vuonna 1969, on omaan näppäryyteen sotkeutuminen. On erittäin todennäköistä, että kirjoittajan ’edellinen vuosi’ määräytyykin kirjoittamisajankohdasta ja tarkoittaa näin ollen vuotta 1970. Tällaiset kömmähdykset eivät ole toimintakertomuksissa lainkaan harvinaisia. Toisaalta kirjoittaja saattaa todellakin tarkoittaa vuotta 1969. Tämä edellyttää sitä, että kirjoittaja on

434 Nevakivi 1995, 272; Suomi 1996, 145, 367.

435 Ylikangas 1990, 236–237.

436 Tuikka 2007, 334–337.

437 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1970, 1.

henkilökohtaisesti ollut hyvin tietoinen tapahtumista, jotka hän aivan perustellustikin on mieltänyt loton alkuvalmisteluiksi. Näitä tapahtumia ei kuitenkaan ole kirjattu asiakirjoihin.

Ensimmäinen loton aloittamiseen liittyviä toimenpiteitä koskeva merkintä Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjoissa on yhden lauseen mittainen: *”Toimitusjohtajan esityksestä tehtiin periaatepäätös siitä, että ryhdytään toimenpiteisiin toimiluvan saamiseksi numeroveikkauksen toimeenpanemiseksi.”* Lauseen voi tulkita yhtäältä niin, että toimitusjohtaja joutui työtehtäviensä mukaisesti esittämään asiaa, joka oli päätetty ottaa johtokunnan kokouksen esityslistalle. Toisaalta lause mahdollistaa tulkinnan numeroveikkauksen käynnistämisestä toimitusjohtajan henkilökohtaisesti ajamana hankkeena, jonka hän halusi saada hyväksytyksi johtokunnassa.⁴³⁸ Kirjaustavaltaan varsin niukkojen ja ylimalkaisten johtokunnan pöytäkirjojen perusteella päätös toimenpiteistä lottopelin käynnistämiseksi tehtiin ensin Veikkaustoimiston pääkonttorissa. Sen jälkeen opetus-⁴³⁹ ja valtiovarainministeriöitä alettiin lämmittää ajatukselle. Valtiovarainministeri Eino Raunion kanssa asiasta neuvoteltiin 26.2.1970 ja opetusministeri Johannes Virolaisen kanssa 2.3.1970 eli vain kaksi viikkoa ennen eduskuntavaaleja. Sen jälkeen asia eteni niin nopeasti, että jo maaliskuun puolivälissä valtioneuvostolle jätettiin Veikkaustoimistossa valmisteltu ehdotus loton aloittamisen mahdollistavista arpajaislain muutoksista.⁴⁴⁰

Veikkaus Oy:n toimitusjohtajan pestistä vuonna 1973 eläkkeelle jäänyt Kallio Kotkas lähetti syyskesällä 1978 Veikkaukseen kirjoittamansa lyhyen historiikatsauksen, jossa loton käyttöön ottoa kuvataan hieman yli kymmenen sivun verran. Näillä sivuilla Kotkas hehkuttaa henkilökohtaisen panoksensa merkitystä lottoasiassa melko pidäkkeettömästi. Kotkas antoi ymmärtää ehdottaneensa useasti loton käyttöön ottoa jo Niilo Koskisen toimiessa Veikkaustoimiston toimitusjohtajana. Väite on hieman yllättävä, sillä Kotkas seurasi Koskista yhtiön toimitusjohtajana jo vuonna 1967. Lisäksi Kotkas muisteli, että juuri hän käännäytti muun Veikkaustoimiston johdon sekä ylipuhui lottoon epäilevästi suhtautuneet urheilujärjestöjen edustajat.⁴⁴¹ Kotkaksen historiikatsauksesta on tullut loton alkuvaiheita käsitelleiden esitysten päälähde⁴⁴² pitkälti sen takia, että se on laajin ja lähes ainoa loton valmisteluvuoden tapahtumia kuvaava yhteenveto.

438 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.2.1970.

439 Veikkausvoittovarojen jako kuului opetusministeriön hallinnonalaan.

440 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 10.2.1970, 10.3.1970 ja 21.4.1970.

441 Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Kotkas, Kallio (1978) Veikkauksen historiaa Suomessa, Käsikirjoitus, 27–30.

442 Esim. Ylikangas 1990, 154–156; Niemelä 2013, 49–50.

Kallio Kotkas kuoli kesäkuussa 1982. Vain kaksi kuukautta hänen kuolemansa jälkeen Veikkauksen kaupallinen johtaja Pekka Martin päiväsi enimmäkseen puolue- ja urheilupolitiikkaa käsittelevät muistelmansa, jotka sisälsivät myös parin sivun kuvauksen loton alkuvaiheista. Martinin kertoma tarina erosi oleellisilta osin Kotkaksen esittämästä kertomuksesta. Kotkaksen katsauksessa Pekka Martinia ei edes mainita nimeltä. Pari kertaa Martiniin toki viitataan tavalla, joka jollakin tavoin vähättelee hänen osuuttaan lottovalmisteluissa, esimerkiksi: *”...minä siitä sitten huolehdin, koska kaikki muut ovat poissa, mm. kaupallinen johtaja lomalla.”*⁴⁴³ Omassa versiossaan Martin puolestaan nosti itsensä keskeiseksi toimijaksi lottoasiassa. Toimitusjohtaja Kotkas sen sijaan ei ollut Martinin mukaan muodostanut selvää kantaa lottoon vielä silloinkaan, kun johtokunta antoi *”toimitusjohtajan ohittaen”* Martinille ja Veikkaustoimiston lakimies Erkki Siiralalle tehtäväksi valmistaa toimintasuunnitelma loton käynnistämiseksi.⁴⁴⁴

Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjan liite kertoo Martinin ja Siiralan kuitenkin saaneen kyseisen tehtävän vasta syyskuun alussa 1970.⁴⁴⁵ On mahdollista, että Martinin muisti siirsi tahattomasti toimitusjohtajan ”kääntymystä” lottoasiassa liiankin myöhäiseen ajankohtaan. Toisaalta se osoittanee, ettei yhtiön sisällä välttämättä ollut yhtenäistä kantaa lottoon vielä valmistelujen loppuvaiheissakaan. Joidenkin henkilöiden käsitykset muotoutuivat vasta loton aloittamisen jälkeen. Näennäisesti yksimielinen ehdotus arpajaislain muuttamisesta ja loton anomisesta tehtiin valtioneuvostolle vain sen vuoksi, että Veikkaustoimisto halusi ”varata” itselleen pelin järjestämisoikeuden mikäli lottopallojen pyöritys Suomessa jossakin vaiheessa aloitettaisiin. Tähän motiiviin viittaa mielenkiintoisella tavalla myös semanttinen ratkaisu käyttää uudesta pelistä termiä, jolla sidottiin lotto Veikkaustoimiston omimpaan osaamisalueeseen. Puhtaasta onnenpelistä käytettiin nimeä ’numeroveikkaus’, joka viittasi suoraan vuonna 1940 käyttöön otettuun ’veikkaus’ -käsitteeseen ja siihen sisältyviin semanttisiin viittauksiin tai topelaamisen käsitteeseen.⁴⁴⁶

Pari kuukautta Kallio Kotkaksen kuoleman jälkeen ilmestyneet Pekka Martinin muistelmat antoivat siis jälkimmäiselle vahvan aseman ”suomalaisen loton isänä”. Sitä muistivat myös käyttää useat suomalaiset sanomalehdet muistokirjoituksissaan Martinin kuoltua heinäkuussa 2004.⁴⁴⁷ Professori Seppo Hentilä kirjoitti seuraavana vuonna ilmestyneessä Suomen kansallisbiografian kuudennessa

443 Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Kotkas, Kallio (1978) Veikkauksen historiaa Suomessa, Käsikirjoitus, 35.

444 Martin 1982, 8, 314.

445 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 4.9.1970, liite Muistio eräistä lottoa koskevista ratkaisuista.

446 Ylikangas 1990, 21–23.

447 Esim. Helsingin Sanomat 22.7.2004.

osassa Pekka Martinista seuraavasti: *”Hän loi suomalaisen loton ja oli myös pohjoismaisen Viking-loton ideoija.”*⁴⁴⁸ Hentilän lottoa koskeva väite on vakavasti otettava, sen sijaan Martinin asema Vikingloton aloittamisen keskeisenä vaikuttajana lienee melko kaukaa haettu. Martin jäi eläkkeelle jo seitsemän vuotta ennen Vikingloton käynnistämistä.⁴⁴⁹

KotkakSEN historiakatsauksen lottoa käsittelevään osuuteen sisältyy sen veran ristiriitaisuutta säilyneisiin arkistolähteisiin verrattuna, että katsaukseen tulee suhtautua melko varauksellisesti. Myös Pekka Martinin lyhyt esitys on muistelmätietoa, tosin hän siteeraa sen yhteydessä käytössään ollutta kirjemateriaalia. Martinin versio näyttää kuitenkin sopivan selvemmin säilyneiden arkistolähteiden jättämiin valitettavan suuriin aukkoihin. Lisäksi hänen tarinansa avaa paremman mahdollisuuden selittää lottohanketta myös laajemmin 1960-luvun yhteiskunnallista ja poliittista taustaa vasten.

Vuodesta 1967 Veikkaustoimiston kaupallisena johtajana toimineen Martinin mukaan lotosta oli ensinnäkin keskusteltu yhtiön sisällä ja sen lisäksi jonkin veran myös valtiovallan edustajien kanssa jo 1960-luvun loppuvuosina.⁴⁵⁰ Martinin kertomus avaa myös mahdollisuuden tulkinnalle, että jotkut valtiovallan edustajat ja poliitikot näkivät jo ennen loton aloittamiseen johtaneita päätöksiä uudessa rahapelissä sekä varteenotettavia taloudellisia että laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä. Tähän sisältyy myös mahdollisuus, että aloite loton käynnistämiseen tulikin valtiovallan taholta.

Sodan jälkeen Työväen Urheiluliiton (TUL) u-jaoston yhdysmiesverkoston kovaotteisena junttamiehenä toiminut Pekka Martin sotkeutui 1950-luvulla keskeisellä tavalla sekä TUL:n että Sosialidemokraattisen puolueen hajaannukseen. Vuosikymmenen puolivälissä TUL:n sosiaalidemokraattiseen leiriin syntyi repeämä, joka henkilöityi pitkälti Martinin ja vuonna 1951 TUL:n puheenjohtajaksi valitun Väinö Leskisen välisiin erimielisyyksiin. Ristiriitojen seurauksena Martin valittiin TUL:n uudeksi puheenjohtajaksi toukokuussa 1956. Häviölle jääneet ”leskisläiset” muodostivat ensin Urheilu Tuki -yhdistyksen ja lopulta uuden keskusjärjestön Työväen Urheiluseurojen Keskusliiton (TUK) vuonna 1959.⁴⁵¹

Hajaannus levisi myös sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Väinö Leskisen ja uudelleen SDP:n puheenjohtajaksi vuonna 1957 nousseen Väinö Tannerin edustamaa ”oikeistolaista” enemmistöä vastustamaan hahmottui puolueoppositio, jonka johdossa oli aluksi näkyvimmin Emil Skog ja myöhemmin Aarre Simonen. SDP:n vasemmistosiipi perusti vuonna 1959 oman puolueen, Työväen ja Pienviljelijäin

448 Hentilä 2005b, 566.

449 Ylikangas 1990, 241.

450 Martin 1982, 312–314.

451 Hentilä 1984, 253, 366–369, 427, 433, 467.

Sosiaalidemokraattisen liiton (TPSL).⁴⁵² Useita TUL:n johtohenkilöitä liittyi Pekka Martinin johdolla uuteen puolueeseen. Hän veti omalla merkittävällä panoksellaan sekä puoluetta että varsinkin TUL:a ”kekkoslaiseen” rintamaan, joka korosti hyviä neuvostosuhteita ja kommunistien parlamentaarisen osallistumisen merkitystä.⁴⁵³

Vuonna 1963 SDP:n puheenjohtajaksi nousseen Rafael Paasion johdolla ”pari piirua vasemmalle” siirtynyt puolue vapautui vähitellen vuoden 1958 ”yöpakkas-ten” aiheuttamasta sisä- ja ulkopoliittisesta paitsioasemastaan. SDP:n suunnanmuutos sai lopulta julkista tunnustusta myös Moskovasta.⁴⁵⁴ Tannerin väistyttyä myös TPSL:n puheenjohtaja Emil Skog kannattajajoukkoineen palasi SDP:een. TPSL:oon jääneen Pekka Martinin johtama ryhmä TUL:n johdossa ymmärsi pian, ettei se välttämättä pystyisi pitämään enemmistöasemaansa urheilujärjestössä pelkästään TPSL:n poliittiseen tukeen nojaten. Samalla johdon ongelmaksi muodostui myös kansandemokraattien lisääntynyt vaikutusvalta järjestössä.

Vuodenvaihteessa 1965–1966 Pekka Martin käynnisti operaation, jonka tavoitteena oli TUL:n ja SDP:n suhteiden normalisointi. Antaakseen tavoitteelleen uskottavuutta Martin palasi muutamien muiden TUL:n johtohenkilöiden kanssa takaisin SDP:een. Martin sai kuitenkin kokea jäävänsä ilman puolueen tukea TUL:n johdossa. Sen lisäksi hänen suhteensa TPSL:oon katkesivat, ja Suomen urheiluelämääinkin merkittävällä tavalla sekaantuneesta NKP:sta viestittiin Martinin tehneen pahan virheliikkeen. Myös sosiaalidemokraattinen TUK suhtautui kielteisesti suhteiden normalisointipyrkimyksiin. Vuoden 1967 TUL:n liittokokouksessa Pekka Martin hävisi puheenjohtajakilpailun TUL:n kansandemokraateillekin ehdokkaaksi kelvanneelle TPSL:n kansanedustajalle Olavi Saariselle.⁴⁵⁵

Martinin ura Veikkaustoimistossa alkoi vuonna 1960, jolloin hänet nimitettiin TUL:n edustajana yhtiön johtokuntaan. SVUL:n edustajana Veikkaustoimiston johtokunnassa oli vuodesta 1953 lähtien ollut Kallio Kotkas, joka toimi vuosina 1952–1962 SVUL:n pääsihteerinä. Kun Veikkaustoimistoon perustettiin kaupallisen johtajan vakanssi vuonna 1963, Kotkas nimitettiin tehtävään. Vuoden 1967 alusta Kotkas nimitettiin Veikkaustoimiston toimitusjohtajaksi, ja Pekka Martinista tuli kaupallinen johtaja.⁴⁵⁶

Martin teki muistelmiensa mukaan ensimmäiset ehdotukset loton käyttöön ottamiseksi toimittuaan Veikkaustoimiston kaupallisena johtajana noin vuoden ajan.⁴⁵⁷ Itse yhtiön toiminnan lisäksi lottohanke liittyi hänen mielessään vahvasti urheilu- ja puoluepoliittisiin tavoitteisiin, joita hänellä oli TUL:n puheenjohtajuudesta

452 Vihavainen 1987, 849–850.

453 Hentilä 1987, 40–41.

454 Tarkka 2012, 224.

455 Hentilä 1987, 50, 178–198.

456 Martin 1982, 308.

457 Martin 1982, 314.

syrjäytymisen jälkeen. Tavoitteiden punaisena lankana oli pyrkimys olla keskeinen toimija työväen urheiluliikkeen ja sosiaalidemokraattisen puolueen välisessä eheytysprosessissa.

Syyskuussa 1968 SDP:n puoluetoimikunta asetti urheilupoliittisen työryhmän, johon tuli kolme jäsentä TUL:sta ja kolme TUK:sta. Yksi TUL:n edustajista oli Pekka Martin. Työryhmän tehtäväksi määriteltiin SDP:n liikuntapoliittisen ohjelman valmistelu vuoden 1969 puoluekokousta varten. Alkuun vastahakoiset TUK:n edustajat saatiin hankkeelle myötsämielisiksi, kun heille puoluetoimikunnan toimesta avattiin hankkeen laajakantoisemmat tavoitteet. Vuoden 1966 murskaavan vaalivoiton ja sitä seuranneen yleisen edistyksellisuuden hengen tuudittamina sosiaalidemokraattien leirissä laskettiin SDP:n aseman yhteiskunnassa edelleenkin kasvavan, ja tätä kautta puolue saisi yhtenäisen työväen urheilujärjestön kautta keskeisen aseman myös maan urheiluelämässä.

Kesällä 1969 valmistuneen SDP:n liikuntapoliittisen ohjelman keskeiset luvut kertovat puolueoptimismin sanelleen uuden lähestymistavan myös valtakunnalliselle urheilupolitiikalle. Kun lähtökohtana aikaisemmin oli ollut taistelu vaikutusvallasta niin porvarillisia järjestöjä kuin muita vasemmistolaisia urheilufraktiota vastaan, katsottiin nyt, että viisaalla politiikalla voitaisiin ensin eheyttää työväen urheiluliike ja sen jälkeen koko maan urheiluelämä ”yleisdemokraattisia” periaatteita toteuttavaksi järjestelmäksi. Kun yhtenäistä ja voimakasta työväen urheilujärjestöä edustavat seurat osallistuisivat laajaa demokratiaa toteuttaviin kansallisiin erikoisliittoihin, niistä muodostuisi sosiaalidemokraattien voittokulun myötä yleisluonteeltaan vasemmistolaisia ilman raastavia poliittisia kamppailuja.⁴⁵⁸

1960-luvun lopussa suomalaisessa yhteiskunnassa alettiin yhä laajemmin uskoa konvergenssiteoriaan, jonka mukaan teollisten maiden yhteiskuntajärjestelmät olivat muuttumassa toistensa kaltaisiksi.⁴⁵⁹ Sosiaalidemokraatit näkivät tämän tarkoittavan oman puoleensa johdolla tapahtuvaa reformistista siirtymistä jonkinasteiseen sosialismiin, joka kuitenkin eroaisi selvästi itäisen Euroopan reaalisosialismista. Näkemykseen liittyi vahva suunnitteluoptimismi. Sen mukaisesti yhteiskunnan muuttaminen sosiaalidemokratian ihanteiden pohjalta oli mahdollista hyvinkin pikaisesti, kunhan puolueen politiikka perustuisi kyllin tehokkaan suunnitteluun ja yhteiskunnallisen kehityksen järkipäiseen ohjaukseen.⁴⁶⁰

Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeisessä yleisvasemmistolaisessa ilmapiirissä SDP:ssä pyrittiin käynnistämään laajamittaista tutkimus- ja suunnittelutyötä. Vuonna 1967 valmistui muun muassa SDP:n tulevaa valtionhoitajapuolue -asemaa silmällä pitäen toimintaohjelma, jonka olivat laatineet Jussi Linnamo, Touko

⁴⁵⁸ Hentilä 1987, 202–213, 219.

⁴⁵⁹ Huhtaniemi 1971, 5–7.

⁴⁶⁰ Hentilä 1987, 212.

Markkanen ja Paul Paavela.⁴⁶¹ Muistiossa esitettiin näkökantoja, joiden pohjalta suomalaisen yhteiskunta- ja talouspoliittisen päätöksenteon ja suunnittelun järjestämisestä keskusteltiin aina seuraavan vuosikymmenen lopulle asti. Mietintö myös ehdotti yhteiskuntapoliittisen suunnittelun ja päätöksenteon tehostamiseksi toiminnan keskittämistä joko valtioneuvoston kansliaan, valtiovarainministeriöön tai jopa erikseen perustettavaan suunnitteluministeriöön.

Paul Paavela oli yksi suunnitelmallisen sosiaalidemokraattisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan keskeisistä hahmoista. Siirryttyään marraskuussa 1967 valtioneuvoston kansliapäälliköksi Paavela alkoi aktiivisesti kehittää kanslian toimintoja ”kokonaistaloudellisen suunnittelun” merkitystä korostaen. Paavela nimitettiin myös kahden yhteiskuntapoliittista suunnittelua organisoineen komitean puheenjohtajaksi. Komiteamietinnöissä valtiovarainministeriö nostettiin keskeiseen asemaan yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa. Siirryttyään vuoden 1968 lopussa valtiovarainministeriön tulo- ja menoarvio-osaston päälliköksi ja pian sen jälkeen nimenomaisesti häntä varten perustettuun uuteen valtiosihteerin virkaan Paavela alkoi kehittää ministeriötä yhteiskunnan kokonaissuunnittelua painottavaan suuntaan.⁴⁶² Yhteiskunnan yleisen ”vasemmistolaistumisen” lisäksi myös aivan erityisen sosiaalidemokraattinen kädenjälki valtiovarainministeriössä alkoi 1970-luvulla näkyä senkin takia, että vuosikymmenen kahdeksasta poliittisesta hallituksesta neljässä sosiaalidemokraatti oli ensimmäisenä valtiovarainministerinä ja kolmessa toisena valtiovarainministerinä. Paul Paavela itse toimi ensimmäisenä valtiovarainministerinä kahdessa eri hallituksessa noin kolmen vuoden ajan 1970-luvun loppupuoliskolla.⁴⁶³

Pekka Martin esitti muistelmissaan puhuneensa 1960-luvun loppuvuosi-na loton puolesta nimenomaan valtiovarainministeriössä vaikuttaneelle Paul Paavelalle, joka oli innostunut asiasta ja kehottanut Martinia painamaan päälle. Kun Veikkaustoimiston johtokunnan edustajat olivat helmikuun lopussa 1970 menossa keskustelemaan loton käynnistämisestä sosiaalidemokraattisen valtiovarainministeri Eino Raunion kanssa, Martin lähetti etukäteen ”puoluetovereille Eino ja Paul” kirjeen, jossa hän muistutti lotosta käydyistä keskusteluista ja kehotti valtiovarainministeriä olemaan asialle myötämielinen.⁴⁶⁴ Todennäköisesti Paul Paavela oli myös läsnä valtiovarainministerin kanssa käydyissä neuvotteluissa.

Veikkaustoimiston omistajien keskuudessa eli suurissa urheilujärjestöissä epäiltiin loton käyttöön oton mielekkyyttä ja pelättiin urheilun sekä suhteellisen että absoluuttisen osuuden voittovaroista laskevan. Tämä pelko oli hyvin voimakas

⁴⁶¹ Lehtinen 2002, 469.

⁴⁶² Heikkinen & Tiuhonen 2010, 27–28, 39.

⁴⁶³ Tuomioja 2006, 447–448.

⁴⁶⁴ Martin 1982, 312–314.

vielä senkin jälkeen, kun loton aloittaminen oli jo varmistunut.⁴⁶⁵ Martin puolestaan ei lottoa perustellessaan painottanut lainkaan urheilujärjestöjen tilannetta vaan korosti kasvavien veikkaustuottojen hyötyä yhteiskunnalle laajemmin. Eino Rauniolle lähettämässään viestissä Martin totesi, että *”olisi 1971 budjettia tehtäessä muutettava veikkausasetusta siten, että ei määritellä, montako prosenttia valtiolle tuloutettavasta määrästä jaetaan urheilulle, tieteelle ja taiteelle, vaan koko veikkaustuotto sellaisenaan annetaan valtiokonttoriin ja budjetissa määrätään, paljollako valtio tukee urheilua ym. Tämä on myös puolueen liikuntapoliittisen ohjelman kanta...”*.⁴⁶⁶ Martinin viestissään käyttämät muotoilut olivatkin lähes kopio SDP:n kesäkuussa 1969 pidetyssä puoluekokouksessa annetusta liikuntapoliittisesta esityksestä.⁴⁶⁷

SDP:n liikuntapoliittinen ohjelma oli vain osa niin sanottujen kulttuuripoliittisten asiakirjojen nippua, johon sen lisäksi sisältyivät ohjelmaluonnokset puolueen koulu-, tiede-, ja korkeakoulu- sekä taidepoliittisista ja yleisradiotoimintaa koskevista tavoitteista.⁴⁶⁸ Martin näki siis urheilun suurempaa kokonaisuutta täydentävänä osana tulevaisuuden sosiaalidemokraattisessa yhteiskunnassa. Loton käyttöön ottoa hän propagoi tämän poliittisen vision osarahoittajana. Juuri tässä kohtaa Martin varmaankin löysi yhteisen sävelen Paul Paavelan kanssa, jolle yhteiskunnan suunnitelmallinen kehittäminen ja sen rahoitus olivat sydämenasioita.⁴⁶⁹

Rahapeliasioiden laajemmat merkitykset olivat Pekka Martinille tuttuja jo sodanjälkeisiltä vuosilta. Nuori Martin tutustui laajojen aseveliyhteyksiensä yhteydessä hyvin myös veikkauksen primus motoriin Lauri Nurmeen, jonka kanssa hän varmasti keskusteli myös veikkaukseen liittyneistä yhteiskunnallisista pyrkimyksistä. Nurmi oli myös yksi Martinin kanssa TSPL:oon ja jälleen takaisin SDP:een siirtyneistä sosiaalidemokraateista. Lisäksi Martin perehtyi sodanjälkeisinä vuosina hyvin propagandan merkitykseen sosiaalidemokraattisten verkostojen harjoittamassa kommunismin vastaisessa kamppailussa. Martin tutustui 1940-luvulla sekä Janne Hakuliseen että Aito Antoon, joilta hän sai runsaasti oppia propagandatyön merkityksestä. Näitä oppeja Martin käytti myöhemmin *”olipa kysymys sitten sosialidemokratian, työläisurheilun tai vaikkapa veikkauspelien markkinoinnista – tämä sana laajasti käsitettynä –”*⁴⁷⁰, kuten Martin myöhemmin muistelmissaan tähdensi.⁴⁷¹

465 SU. Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1970, ptk. 24.11.1970, liite: TUL:n 1970-luvun liikuntapolitiikkaa ja 8.12.1970, liite: Talousarvioesitys vuodelle 1971; SU. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen pöytäkirjat 1970, ptk. 18.12.1970.

466 Martin 1982, 314.

467 SDP:n puolue toimikunnan esitykset XXVIII puoluekokoukselle 6.–9.6.1969, 255.

468 Hentilä 1987, 211.

469 Tuomioja 2006, 447–448.

470 Martin 1982, 200.

471 Martin 1982, 69, 72–76, 199–200; Hentilä 1987, 39.

Loton laajemman merkityksen pohdiskeluihin saattoi osallistua myös Jussi Linnamo, joka hänkin oli merkittävä sosiaalidemokraattinen talous- ja yhteiskuntastrategi. Linnamo toimi Koiviston hallituksessa niin sanottuna suunnitteluministerinä ja muutamaa otteeseen, muun muassa vuosikymmenen vaihteessa 1969–1970, opetusministeri Johannes Virolaisen sijaisena.⁴⁷² Veikkausvoittovarojen käyttökohteet kuuluivat opetusministeriön hallinnonalaan, joten talousmies Linnamo saattoi kiinnostua rahapelaamisen tuottoihin liittyvistä asioista myös tätä kautta.

Lotolle oli siis olemassa taustasyitä, joiden kautta tarve uuden rahapelin aloittamiseksi voidaan puhtaasti taloudellisen merkityksen lisäksi liittää yhteiskunnan yleiseen suunnitteluoptimismin henkeen. Tätä kautta lotto voidaan liittää myös tämän tutkimuksen perusoletukseen rahapeleistä yhteiskuntarauhaa ja -vakautta edistävinä ilmiöinä. 1960-luvun loppupuolella yleistynyt yhteiskuntasuunnittelun korostaminen oli ajan henkeen sopeutumisen lisäksi myös reaktio vuosikymmenen lopussa nousseiden kumouksellisten ja populististen virtausten kesyttämiseksi. Esimerkiksi suurimman oikeistopuolueen kokoomuksen voiton suhteen eduskuntavaaleissa 1970 on hyvä muistaa, että merkittävä osa menestystä olivat puolueen sisällä edenneet ”vasemmistovoimat”, jotka korostivat puolueen sosiaali- ja talouspolitiikan kääntämistä hyvinvointivaltion rakentamiselle myönteiseksi.⁴⁷³

Samana vuonna käynnistyneet toimet loton aloittamiseksi olivat poikkeuksellisen ripeitä ja nytkähdellen eteneviä, joten kovin syvällisiä keskusteluja loton merkitysluottuvuuksista ei niiden yhteydessä välttämättä ehditty käymään. Valtiovallan kannalta lotto ja rahapelaaminen ylipäänsä alkoi kuitenkin prosessin kestäessä näyttää myös osalta kokonaisvaltaista yhteiskuntasuunnittelua, jossa taloudellinen motiivi oli vain yksi, joskin merkittävä vaikutin. Puoluepoliittisten tahojen asteittain syventynyt kiinnostus veikkausyhtiötä kohtaan⁴⁷⁴ sai myös vauhtia rahapelaamisen moninaisen merkityksen hahmottumisen kautta.

Riitta Matilainen jakaa suomalaisen rahapelien säätelijärjestelmän historian kolmeen eri vaiheeseen, jotka hän nimeää Michel Foucault’n dispositiivi-käsitettä käyttäen seuraavasti: kieltolakidispositiivi (1920-luvun loppupuolelle asti), yhteisen hyvän dispositiivi (1920-luvulta 1990-luvulle) sekä riskidispositiivi (1990-luvulta lähtien). Matilaisen mukaan suuren suosion ja sosiaalisen hyväksynnän saavuttanut lotto merkitsi yhteisen hyvän dispositiivin täydentymistä. Kunniallisen kuluttajakansalaisuuden saattoi saavuttaa osallistumalla loton pelaamisen kautta hyvinvointivaltion rakentamiseen ja yhteisesti jaettuihin kuluttaunelmiin.⁴⁷⁵ Tässä tutkimuksessa esiin nostettujen tulkintojen avulla edellä

⁴⁷² Vesikansa Jyrki 2005a, 240–241.

⁴⁷³ Smolander 2000, 248.

⁴⁷⁴ Ylikangas 1990, 145–147, 160–161.

⁴⁷⁵ Matilainen 2017, 5, 35, 67, 82.

esitettyä näkemystä voidaan tarkentaa ja täydentää seuraavasti: Lottoon liittynyt kuluttajakansalaisuuden ihanne sai määritellyn muotonsa vasta sen jälkeen, kun lotto oli osoittautunut suosituksi. Sen lisäksi lottoon voidaan liittää myös kunnon kansalaisuuden elementtejä, jotka perustuivat selvään ennakkosuunnitteluun. Hyvinvointivaltion rakentamisen lisäksi loton merkitystä kannattaa kuvata myös liittämällä se 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa suosittuun yhteiskuntasuunnittelun käsitteeseen. Tämän ihanteen näkökulmasta oli olemassa tahoja, jotka jo ennen loton aloittamista suunnittelivat pelille tulevaisuuden yhteiskuntaa rakentavaa ja kansalaisten toimintaa ohjaavaa funktiota.

3.4 ”Uudet veikkausmuodot” valtion lisäbudjettiin

Lotto mainitaan Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjoissa jo 23. tammikuuta 1970, pari viikkoa ennen varsinaista päätöstä ryhtyä asiassa toimenpiteisiin: *”Numeroveikkauksesta on jätetty muistio sisäasiainministeriöön hallitussihtööri Lehtovirrälle.”* Kyseinen muistio ”numeroveikkauksen toimeenpanemisesta Suomessa” on pöytäkirjan liitteenä. Siinä mainitaan, että muistio on laadittu hallitussihtööri Lehtovirran kanssa 19.1.1970 käytyjen keskustelujen pohjalta.⁴⁷⁶ Hallitussihtööri Aapo Lehtovirran ylin esimies oli sisäasiainministeri Antero Väyrynen. Väyrynen oli muun muassa TUK:n edustajana Suomen Palloliitossa⁴⁷⁷, jossa hän oli noussut liittohallituksen puheenjohtajaksi asti. Lisäksi Väyrynen kuului vuonna 1966 perustettuun valtion urheiluneuvostoon.⁴⁷⁸ Mainittu asiakirja ei sisällä mitään vihjetä siitä, kenen aloitteesta neuvottelutilaisuus oli kutsuttu koolle ja miksi. On siis täysin mahdollista, että neuvottelu järjestettiin valtiovallan aloitteesta rahapelitoiminnan valvonnasta vastanneen sisäasiainministeriön kautta. Ensimmäinen sysäys loton konkreettisiin valmisteluihin johtaneessa prosessissa tuli siis tämänkin vihjeen perusteella Veikkaustoimiston ulkopuolelta ja nimenomaan sosiaalidemokraattisilta poliitikoilta.

Loton aloittamisesta tehtyyn periaatepäätökseen vaikutti siis ainakin sisäasiainministeriön kanssa käyty neuvottelu. Sen sijaan useissa yhteyksissä hieman epämääräisesti käytettyä selitystä tammikuussa 1970 aloitetun Sveitsin loton vaikutuksesta toimiin Suomessa⁴⁷⁹ ei voida käyttää ainakaan lottovalmistelujen aloittamisen perusteena, vaikka Sveitsin kokemukset myöhemmässä vaiheessa ehkä

⁴⁷⁶ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 23.1.1970 ja sen liite 3. Muistio numeroveikkauksen (kansainvälinen nimitys lotto) toimeenpanemisesta Suomessa.

⁴⁷⁷ Jalkapallossa työväenliikkeen ja porvarien välinen raja-aita kaatui jo 1955, kun TUL:n jalkapalloseurat päättivät liittyä SPL:oon. Suomen Palloliitto 1955, 4.

⁴⁷⁸ Suomen Palloliitto 1970, 5; Hentilä 1987, 241.

⁴⁷⁹ Esim. Niemelä 2013, 48.

rohkaisivatkin nopeuttamaan valmisteluprosessia.⁴⁸⁰ Sveitsin kokemuksista tuskin tehtiin johtopäätöksiä vielä tammikuussa, mikäli niistä oltiin ylipäättään tietosiakaan. Ensimmäiset viittaukset Sveitsin loton menestykseen Veikkaustoimiston asiakirjoissa löytyvät vasta maaliskuun puolivälin tietämistä.⁴⁸¹ Sveitsin merkitystä ei kuitenkaan kannata liioitella, sillä ainakin Veikkaustoimistossa oltiin hyvin tietoisia Sveitsin ja Suomen perustavanlaatuisesta eroavuudesta lottokysymyksessä: Sveitsissä oli jo olemassa valmiina laaja loton pelaajakunta, joka pelasi säännöllisesti saksalaista lottoa.⁴⁸²

Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjassa 10.2.1970 todetaan lyhyesti, että johtokunnassa tehtiin ”*periaatepäätös numeroveikkauksen toimeenpanemiseksi*”.⁴⁸³ Sana *periaatepäätös* ei kirjautunut johtokunnan pöytäkirjaan sattumalta, vaan se oli yksivirkkeisen kirjauksen tärkein sana. Se osoitti ensinnäkin, ettei yhtiössä ollut yhtä näkemystä tai tahtoa lottohankkeen suhteen. Toiseksi se osoitti, että yhtiön vaikutusvalta asiassa oli rajallinen. Loton kaltaisen pelin aloittaminen edellytti muutoksia arpajaislainsäädännössä, joten asian tuli kulkea valtiovallan kautta. Lisäksi veikkausyhtiön toiminnan tuloksellisuuden arviointia suoritti valtionvarainministeriö, joka jo tuossa vaiheessa pyrki jossakin määrin tarkastelemaan yhtiön toimintaa myös kansantalouden näkökulmasta.

Joka tapauksessa Veikkaustoimistossa alettiin valmistautua siihen, että lotto mahdollisesti päätettäisiin aloittaa. Yhtiön lakimies Erkki Siirala laati muistion, jossa esitettiin arpajaislakiin ja vedonlyöntiä urheilukilpailussa koskevaan asetukseen tarvittavat muutokset.⁴⁸⁴ Näitä esiteltiin myös valtiovarainministeri Eino Rauniolle ja opetusministeri Johannes Virolaiselle, kun Veikkaustoimiston edustajat neuvottelivat heidän kanssaan helmi–maaliskuun vaihteessa. Näiden neuvottelujen sisältö kirjattiin myöhemmin johtokunnan pöytäkirjaan yhdellä lauseella: ”*Kummassakin neuvottelussa oli käynyt ilmi valtiovallan myönteinen suhtautuminen numeroveikkauksen toimeenpanemiseen.*”⁴⁸⁵ Todennäköisesti neuvottelujen yhteydessä päätettiin myös lähettää lakimies Erkki Siiralan laatimat arpajaislain muutos ehdotukset valtioneuvostoon, mikä tapahtuikin jo maaliskuun puolivälissä.⁴⁸⁶

480 Ks. Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Kotkas, Kallio (1978) Veikkauksen historiaa Suomessa, Käsikirjoitus, 31–32.

481 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.3.1970 liite 12.

482 Ve. Kansainväliset kongressi- ja johtajaneuvottelut 1969–1972, Resumé av förhandlingar vid sammanträde med de nordiska tipsbolagen på Aktiebolaget Tipstjänsts kontor i Sundbyberg den 24–26 april 1969.

483 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.2.1970.

484 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980, Numeroveikkausmuistio N:o 2 (24.2.1970, Erkki Siirala).

485 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.3.1970.

486 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980, Numeroveikkausvalmistelut I 6.4.1970; Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 21.4.1970.

Veikkaustoimiston ehdotuksessa mainittiin yhtiön olevan valmis aloittamaan numeroveikkaus vuoden 1971 alusta, mikäli valtioneuvosto toimii asiassa kiireellisesti. Suurta vipinää ei kuitenkaan syntynyt. Maaliskuun puolivälissä 1970 pidettyjen eduskuntavaalien jälkeen Mauno Koiviston hallitukselle ei saatu muodostettua seuraajaa kahteen kuukauteen. Uuden hallituksen muodostamisen viipyessä valtiovarainministeriössä ehdittiin valmistella vuoden 1970 III lisäbudjetti valmiiksi vielä Koiviston hallituksen aikana.

Eduskunnalle annetussa lisämenoarvion veikkausvoittovarojen käyttöä koskevissa yleisperusteluissa oli lause ”*Uusien veikkausmuotojen käyttöönoton vuoksi veikkausvoittovaroja arvioidaan vuonna 1970 kertyvän 36 000 000 mk, minkä vuoksi momentille merkitään lisäystä 2 000 000 mk.*” Mielenkiintoinen piirre budjettitekstissä oli se, ettei yleisperustelujen lause ollut välittynyt samassa muodossa veikkausvoittovarojen käyttöä käsitteleviin momentteihin, vaikka yleensä budje-teissa toistetaan mekaanisesti täsmälleen samoja muotoiluja. Yksittäisissä momen-teissa luki ainoastaan ”*Veikkausvoittovaroja arvioidaan vuonna 1970 kertyvän 36 000 000 mk, minkä vuoksi momentille merkitään lisäystä 2 000 000 mk.*”⁴⁸⁷

Jonkinnäköinen vastaus tekstien yhteensopimattomuuteen löytyy lisäbudje-tin liuskakorrehtuureista. Suurimmaksi osaksi jo painetussa muodossa olleisiin korjausvedoksiin on veikkausvoittovaroja käsitelleisiin sivuihin lisätty päälle lii-matut paperisuikaleet, joihin on kirjoituskoneella kirjoitettu vuoden 1970 arvioi-tujen veikkausvoittovarojen määräksi 36 miljoonaa markkaa. Tämä on todennä-köisesti tehty lisäbudjetin valmistumisvaiheessa toukokuun alkupuolella, ja arvio perustuu Veikkaustoimiston tuoton kasvuun alkuvuodesta 1970.⁴⁸⁸ Yhtiön tuoton kehityksen ja opetusministeriölle kahden ensimmäisen vuosikvartaalin⁴⁸⁹ tulok-sena luovutettujen 19,6 miljoonan markan⁴⁹⁰ perusteella pystyttiin arvioimaan Veikkaustoimiston vuoden 1970 liikevaihdon muodostuvan noin 9 prosenttia eli noin 10 miljoonaa markkaa edellisvuotta suuremmaksi. Sen perusteella arvioitiin luovutettavien veikkausvoittovarojen määräksi 36 miljoonaa markkaa eli noin 3,5 miljoonaa markkaa edellisvuotta enemmän ja 2 miljoonaa markkaa enemmän kuin vuoden 1970 varsinaisessa tulo- ja menoarviossa. 2 miljoonan lisäys veikkausvoit-tovaroihin III lisäbudjetissa perustui siis täysin olemassa olleiden pelimuotojen – vakio- ja tasapeliveikkauksen – arvioituun tuoton kasvuun.

487 KA. Valtiovarainministeriö 1970, Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja, I ja II -lisäbudjet-ti, III-lisäbudjetti, Osasto ja PL:t 23–29 (+koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrektoit), Hallituksen esitys Eduskunnalle lisäyksistä ja muutoksista vuoden 1970 tulo- ja menoarvioon, 4, 33.

488 Veikkauksen tuoton kehitys tuli valtiovarainministeriön virkamiesten tietoon varmasti myös epävirallisia teitä, mutta myös virallisia reittejä esimerkiksi osavuositarkastusten tai voitoista maksettujen leimaverojen määrästä, joka raportoitiin viikoittain valtiokonttoriin.

489 Luovutettavien veikkausvoittovarojen vuoden kokonaisluovutus muodostui edellisen vuoden viimeisestä neljänneksestä ja varsinaisen luovutusvuoden kolmesta ensimmäisestä neljänneksestä. Näin ollen kahden ensimmäisen neljänneksen luovutus oli suoritettu jo laskentavuoden huhtikuussa.

490 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1970, 2.

Lisäksi on huomattava, että merkittävin tilastoissa näkynyt asia oli vakioveikkauksen suosion tuntuva kasvu vuonna 1970. Trendi oli nähtävissä jo keväällä, ja se voimistui jo tutuksi tulleen mallin mukaisesti kesäkauden aikana. Vakioveikkauksen kokonaisvaihto lisääntyikin kyseisenä vuonna lähes 12 prosenttia vuoteen 1969 verrattuna. Vaihdon perusteella laskettuna noin kymmenen kertaa tasapeliveikkausta suosittumman vakioveikkauksen tuntuva kasvu paikkasi kolminkertaisesti suosiotaan menettäneen tasapeliveikkauksen vaihdon laskun.⁴⁹¹

III lisäbudjetin veikkausvoittovarojen käytön yleisperusteluihin on koneella kirjoitettuun korjaustekstin alkuun lisätty vielä jälkikäteen lyijykynällä: *”Uusien veikkausmuotojen käyttöönoton vuoksi”*.⁴⁹² Tämä lisäys on tehty aivan viime vaiheessa ja jonkinasteisessa kiireessä, koska vastaavaa lisäystä ei ole tehty veikkausvoittovarojen käyttöä tarkentaviin momentteihin. *”Uusien veikkausmuotojen”* käyttöönotto 2 miljoonan markan veikkausvoittovarojen lisäyksen edellytyksenä oli tosiasioihin perustumaton lähtökohta, jota tosin ainakin lisäyksen aikaansaanut taho katsoi voitavan tarvittaessa käyttää loton – tai jonkun muun uuden rahapelin – aloittamisen perusteena.

Vuoden 1970 III lisämenoarviota valmistelleet valtiovarainministeriön virkamiehet tuskin halusivat vaarantaa tasaisesti kasvavia veikkaustuloja arvaamattomilla pelikokeiluilla. Virkamiehet viestittivät koko lisäbudjetin laatimisprosessin ajan, että veikkausvoittovaroja saataisiin joka tapauksessa riittävästi ja jopa tuntuvasti yli budjettiin merkityn summan.⁴⁹³ Tästä näkökulmasta *”uusien veikkausmuotojen”* lisääminen viime hetkellä lisäbudjetin 29. pääluokan yleisperusteluihin vaikuttaakin hyvin salaperäiseltä operaatiolta. Koska lisäys ei ollut asiallinen peruste vuoden 1970 veikkausvoittovarojen riittävyyden takaamiselle, sen tekemiseen oli joku muu syy. Kirjaamisella haluttiin varmistaa kahden yhteen kuulumattoman mutta vakuuttavalta vaikuttavan seikan mahdollinen käyttökelpoisuus myöhemmässä vaiheessa.

III lisäbudjetin laatimisen yhteydessä kertyneisiin asiakirjoihin ovat veikkausvoittovaroja koskevia kommentteja kirjoittaneet nimikirjaimet HS (Heikki Seppälä) ja JK (Juhani Korpela). Ensiksi mainittu oli opetusministeriön hallintoalaan kuuluneen budjetin pääluokan valmistelusta vastannut virkamies valtiovarainministeriössä. Jälkimmäinen oli valtiovarainministeriön tulo- ja menoarvio-osaston finanssipoliittisen toimiston päällikkö.⁴⁹⁴ Uusia veikkausmuotoja koskeva

491 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomukset 1969, 1 ja 1970, 2.

492 KA. Valtiovarainministeriö 1970, Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja, I ja II -lisäbudjetti, III-lisäbudjetti, Osasto ja PL:t 23–29 (+koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrektuurit), III lisäbudjetin liuskakorrektuurit.

493 KA. Valtiovarainministeriö 1970, Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja, I ja II -lisäbudjetti, III-lisäbudjetti, Osasto ja PL:t 23–29 (+koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrektuurit), 29.90 Taiteen tukeminen, 90.54 valtionapu musiikkioppilaitoksille ja 29.91 Urheilun ja nuorisokasvatustyön tukeminen.

494 Heikkinen & Tiihonen 2010, 43.

lyijykynälisäys on kaikesta päätellen HS:n tekemä. Hän ei kuitenkaan välttämättä ollut omalla asiallaan, sillä juuri Heikki Seppälän veikkausvoittovarojen riittävyttä koskevat aikaisemmat kommentit budjettipapereissa olivat hyvin määrätietoisia ja varojen riittävyttä korostavia. Hän ei välttämättä henkilökohtaisesti kannattanut vakaalta vaikuttavan tulonlähteen vaarantamista uuden pelikokeilun avulla. Onkin täysin mahdollista, että maininta uusista veikkausmuodoista tuli kirjatuksi jonkun muun tulo- ja menoarvion laatimisessa osallisena olleen henkilön vaikutuksesta.

Vuoden 1970 III lisäbudjetin korrehtuurien muutamit merkinnät kertovat valtiosihteeri Paul Paavelan suorasta puuttumisesta tulo- ja menoarvion laatimiseen. Näin tapahtui jonkin verran myös pääluokan 29 eli opetusministeriön hallinnonalaan kuuluvien asioiden kohdalla.⁴⁹⁵ Kaikista valtiosihteerin tekemistä huomioista ei tietenkään ole tehty merkintöjä budjetin valmisteluvaiheesta säilyneisiin papereihin. Nimenomaan Paavelan toimesta vastaperustetun viran toimenkuvaa kuitenkin alettiin muokata niin, että valtiosihteerin tehtävät kytkeytyivät ennen kaikkea ministeriön tulo- ja menoarvio-osastoon. Myöhemmin valtiosihteerikaudellaan Paavela henkilökohtaisesti muodosti valtiovarainministeriön virkamieskannan ministeriöille annettaviin budjetin menokehyksiin ja esitteli valtiovarainministerille ministeriön kannan vuotuisesta budjettiehdotuksesta.⁴⁹⁶

Koska Paavela näin käytännössä pyrki sanomaan ”viimeisen sanan” budjetti-asioissa, monet viime hetken korjaukset perustuivat hänen linjauksiinsa jo vuonna 1970. Näin ollen ei ole lainkaan perusteetonta väittää, että myös vuoden 1970 III lisäbudjettiin päätynyt maininta uusista veikkausmuodoista perustui Paavelan antamaan ohjeistukseen. Tarkasti ottaen kirjaus kuitenkin rikkoi budjetin teossa noudatettavaa vuosiperusteisuuden periaatetta. Kirjauksen lisääminen budjetin perusteluihin saattoikin kyseisen vuoden talousarvion sijasta liittyä näkemyksiin, joita Paavelalla oli rahapelaamisen ja erityisesti loton laajemmasta merkityksestä tulevien vuosien suhteen. Samalla se avasi myös mahdollisuuden yhdistää kaksi asiallisesti yhteen kuulumatonta asiaa, vuoden 1970 lisätalousarvio ja arpajaislain muutos.

Uutta poliittista hallitusta ei saatu muodostettua keväällä 1970. Toukokuussa virkaan astunut Teuvo Auran virkamieshallitus ei puolestaan halunnut puuttua lisäbudjetin ”rutiiniluontoisiin” yksityiskohtiin, vaan antoi budjetin kuun lopussa eduskunnalle sellaisenaan.⁴⁹⁷ Eduskunta hyväksyi lisätalousarvion kesäkuun lopussa ennen kesätauolle jäämistään.

495 KA. Valtiovarainministeriö 1970, Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja, I ja II -lisäbudjetti, III-lisäbudjetti, Osasto ja PL:t 23–29 (+koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrehtuurit), III-lisäbudjetti 1970, PL 29, TvM/H-930/70, 28.4.1970 Lisäys vuoden 1970 III lisämenoarvioon ja Paul Paavela JK:lle 11.3.70 (Kansallisteatterin remonttiavustusasiassa).

496 Heikkinen & Tiihonen 2010, 39.

497 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 20.5.70.

Kevään 1970 aikana Veikkaustoimistossa tehtiin joitakin valmisteluja numeroveikkauksen aloittamiseksi. Prosessista tehdyt muistiot kertovat kuitenkin, että valmistelut olivat ennen kaikkea loton käyttöön ottoon liittyviä suunnitelmia ja toimenpidelistauksia. Toki tehtiin myös konkreettisia toimenpiteitä, muun muassa tilattiin Ruotsista voittojenetsintäkone, joka tosin sopi yhtä hyvin myös vakio- ja tasapeliveikkauksen kuponkien tarkastukseen. Tilattiin myös painokone, jolla oli mahdollista painaa entistä monipuolisempi kuponkivalikoima.⁴⁹⁸

Samanaikaisesti Veikkaustoimiston johdossa kuitenkin vakiintui asiakirjojen mukaan käsitys, ettei hallitus antaisi arpajaislain muutosesitystä kevään 1970 aikana.⁴⁹⁹ Tämä olisi käytännössä merkinnyt lykkäystä Veikkaustoimiston valtioneuvostolle lähettämään suunnitelmaan, jossa katsottiin numeroveikkauksen aloittaminen vuoden 1971 alkupuolella mahdolliseksi vain, mikäli valtioneuvosto toimisi asiassa hyvin kiireellisesti.⁵⁰⁰ Veikkaustoimiston asiakirjoihin kirjattu epäily maan hallituksen haluttomuudesta lottokysymyksessä heijasteli myös yhtiössä vallinneita, varsin eripuraisia näkemyksiä ja ristiriitojen kärjistymistä vapun 1970 tienoilla. Veikkaustoimiston tietoisuuteen tuli tuolloin sisäasianministeriöön lähetetty kirje, jossa valtiovarainministeri Eino Raunio ja valtiosihteeri Paul Paavela kommentoivat Veikkaustoimiston valtioneuvostolle lähettämää ehdotusta arpajaislain muuttamisesta. ”Toverit Eino ja Paul” esittivät kantanaan sen, mitä toveri Pekka Martin oli painottanut lottoon liittyvien ensimmäisten neuvottelukontaktien yhteydessä pari kuukautta aikaisemmin. Kirjeessä todettiin valtiovarainministeriön näkemyksenä, että laissa määrättäisiin veikkaustoiminnan tuotto tulouttavaksi valtiolle ja poistettaisiin säännös varojen käyttämisestä määrätarkoitukseen.

Raunio ja Paavela olivat itse asiassa laatineet omat sanatarkat ehdotuksensa arpajaislain muuttamiseksi. Tuottojen jakamista koskevasta osuudesta he olivat kokonaan poistaneet edunsaajia koskevat maininnat: *”Veikkaustoiminnan tuotto on yhtiön tilitettävä valtiolle. Vuosittain otetaan tulo- ja menoarvioon määrärahat, joiden yhteensä arvioidaan vastaavan saman varainhoitovuoden aikana veikkaustoiminnasta saatua tuloa, käytettäväksi tulo- ja menoarviossa päätettyihin tarkoituksiin.”* Ehdotus astui vielä pienen askeleen pidemmälle kuin Pekka Martin oli ehdottanut. Esityksensä perusteluissa Raunio ja Paavela totesivat melko räväkästi: *”Veikkaustoiminnalla on huomattava merkitys valtion budjettitaloudessa.”*⁵⁰¹ Tämä ei tietenkään ollut tilanne vielä keväällä 1970, mutta kirje kertoi selvästi sosiaalidemokraattisissa piireissä eläneistä suurisuuntaisista

498 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980, Numeroveikkausvalmistelut I 6.4.1970 ja Numeroveikkausvalmistelut II 5.5.1970.

499 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980, Numeroveikkausvalmistelut II 5.5.1970.

500 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.3.1970, liite 12.

501 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970 – 1980, Valtiovarainministeri Eino Raunio ja valtiosihteeri Paul Paavela sisäasiainministeriölle 27.4.1970.

suunnitelmista rahapeliuottojen suhteen. Ehdotuksen teksti lieene ollut pitkälti ideologi Paavelan kynästä, ja ministerin allekirjoituksen tehtävänä oli antaa paperille painoarvoa.

On selvää, että jo ilmaan heitetyt ehdotuksetkin urheilujärjestöjen aseman heikentämisestä veikkausvoittovarojen edunsaajina herättivät Veikkaustoimistossa kauhun tunteita. Koska Pekka Martin tavallaan edusti valtiovarainministeriön johtomiesten ilmaisemaa linjaa Veikkaustoimiston sisällä, oli lottokysymys varmasti omiaan kärjistämään henkilösuhteita Veikkaustoimiston johdossa. Juuri tästä syystä, joka perimmiltään oli poliittinen, Kallio Kotkas ei myöhemmin halunnut lainkaan tunnustaa Pekka Martinin osuutta lottoon. Todiste veikkausyhtiön sisäisestä eripurasta ja hämmennyksestä lottoasiassa oli myös se, ettei lottoa tai arpajaislain muutosta mainittu Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjoissa lähes kahteen kuukauteen ennen kesäkuun loppua. Valmiustilanne ei todellakaan ollut sitä tasoa, jonka voisi odottaa vallitsevan loton pikaiseen aloittamiseen pyrkivässä peliyhtiössä.

3.5 Yhteiskunnallisen tilanteen kiristyminen ja arpajaislain muutosesitys

Käsite 'protestivaalit' ilmestyi suomalaiseen poliittiseen kielenkäyttöön sosiaalidemokraattien vaalivoiton myötä vuoden 1966 eduskuntavaaleissa. Voimasuhteet jälleen toiseen suuntaan kääntäneiden maaliskuun 1970 eduskuntavaalien jälkeen käsitteen rinnalle nousi ilmaisu 'shokkivaalit'.⁵⁰² Vuoden 1970 vaalien tulos voidaan nähdä protestina edellisiä vaaleja seurannutta yleisedistyksellistä henkeä ja kansanrintamahallitusten harjoittamaa rakennemuutospolitiikkaa vastaan. Vaikka kritiikki näennäisesti kohdistuikin "koivistolaiseen talouspolitiikkaan", vaalien häviöistä SDP pääsi kuitenkin vähimmällä. Suuria häviöjiä olivat muut Koiviston kansanrintamahallitukseen osallistuneet puolueet, Keskustapuolue, SKDL ja TPSL. Puolueista eniten äänestäjiä mutta vain viisi edustajapaikkaa menettäneen SKDL:n sisällä vähemmistökommunisteja voidaan kuitenkin pitää eräänlaisina vaalivoittajina, sillä kolmellatoista edustajapaikalla he vahvistivat huomattavasti vaikutusvaltaansa SKDL:n eduskuntaryhmässä.

Oikeisto kasvoi suurimmilleen sitten 1930-luvun. Kokoomus voitti 11 lisäpaikkaa, ja SMP lisäsi paikkalukuaan yhdestä peräti 18:aan. Yleisvasemmistolaista henkeä vastaan suunnattuun protestiin sisältyi myös ulkopoliittinen kannanotto, jonka osa oikeistopuolueita äänestäneistä halusi tehdä. Aikana jolloin Neuvostoliitto pyrki tiukentamaan otettaan Suomesta, kansa rankaisi vaaliuurnilla niitä, jotka

⁵⁰² Pesonen 1972, 7.

olivat veljeilleet näkyvimmin Moskovan kanssa. Eniten tästä kärsi 13 edustaja-paikkaa menettänyt Keskustapuolue, joka oli paikkamäärän perusteella laskien vaalien suurin häviöjä. Lisäksi Keskustapuoluetta rankaisivat SMP:n kannattajiksi siirtyneet äänestäjät, jotka katsoivat entisen Maalaisliiton huiputtaneen maaseudun pieneläjiä pahemman kerran.⁵⁰³

Vaalitulos oli presidentti Kekkonen kannalta sietämätön. Vaalien suuriksi voittajiksi olivat nousseet hallituspaitsioon ajautunut kokoomus ja Moskovan äärioikeistolaiseksi määrittelemä SMP. Kremlin painostuksesta ja oman poliittisen pelinsä lopputuloksena Kekkonen luopui lopulta sekä kokoomus- että sosiaalidemokraattisjohtoisen enemmistö- tai vähemmistöhallituksen tavoittelusta, ja hallitusta pyrittiin rakentamaan vanhalta kansanrintamapohjalta. Sekään ei onnistunut, ja lopulta hallituskysymyksessä päädyttiin toukokuun puolivälissä 1970 Teuvo Auran johtamaan toimitusministeriöön. Ratkaisevin syy virkamieshallitukseen päätymiseen oli vaalihäviöjä Keskustapuoleen haluttomuus lähteä hallitukseen ilman siltä kannatusta ryövännyttä SMP:ta, jonka populistisen menestyksen Keskustapuolue halusi tyrehdyttää hallitusvastuulla.⁵⁰⁴

Auran hallitus oli muodollisesti epäpoliittinen virkamieshallitus, mutta sitä muodostettaessa kiinnitettiin tarkkaan huomiota ministereiden puoluepoliittiseen taustaan. Sen lisäksi hallitukseen pyrittiin saamaan työmarkkinaosapuolien vahva edustus. Vakauttamislinjan jatkumisen kannalta pidettiin erityisen tärkeänä, että hallitukseen tulisi myös SKDL:n, SKP:n ja ammattiyhdistysliikkeen hyväksymiä nimiä. Kommunistit ja kansandemokraatit kuitenkin kieltäytyivät omien ministeriehdokkaiden esittämisestä, minkä seurauksena myöskään SAK ei esittänyt omia edustajiaan. SAK:n sosiaalidemokraatit eivät halunneet hallitukseen osallistumalla antaa kommunisteille kilpailuetua työpaikoilla. Näin pyrkimykset vakauttamislinjan ja sen edellyttämän työmarkkinarauhan säilyttämiseen vaarantuivat merkittävällä tavalla jo hallituksen muodostamisvaiheessa.⁵⁰⁵

Auran hallitus sai heti myös kokea kyvyttömyytensä yleisen levottomuuden hillitsemisessä. Kummatkin suomalaisessa sisäpolitiikassa rauhattomuutta herättäneet ryhmittymät jatkoivat häiriköimistään virkamieshallituksen ryhdyttyä tehtäväänsä. Vähemmistökommunistit jatkoivat maan eri puolilla korpilakkoihin yllyttämistä, ja SMP järjesti jo hallituksen virkaan astumista seuranneena päivänä välikysymyksen, joka koski hallitusratkaisun parlamentaarisuutta ja laillisuutta.⁵⁰⁶

Varsin ripein ottein tehtäväänsä tarttuneen Auran hallituksen tilanne muodostui sen osoittamasta vastuuntunnosta huolimatta varsin pian yhtä kestävämmäksi kuin maan sisäpoliittinen tilanne muutenkin. Vasemmistoryhmien edustajien

⁵⁰³ Rentola 2005, 101–102, 116; Virolainen 1986, 307–309.

⁵⁰⁴ Nevakivi 1995, 273; Seppinen 1997, 401–403; Virolainen 1986, 320; Suomi 1996, 396–397.

⁵⁰⁵ Suomi 1996, 403–404; Nikula 1990, 35–36.

⁵⁰⁶ Nikula 1990, 43.

jättäytyttyä hallituksen ulkopuolelle Moskovasta viestitettiin epäilyjä, että Auran hallitus olikin vain eduskuntavaalien oikeistomenestyksen ja osittain jopa neuvostovastaisuuden pohjalta muodostettu hallitus, joka sellaisena vaaransi Suomen ulkopoliittisen linjan.⁵⁰⁷ Kekkoselle tällaiset epäilyt olivat myrkyä. Hänen henkilökohtaisena tavoitteenaan oli muovata Suomelle yksimielinen ulkopoliittinen linja, jonka kristallinkirkas ydin koostui Neuvostoliiton luottamuksen kautta saavutettavasta puolueettomuusasemasta. Tähän strategiaan kuului, ettei Suomesta saanut lähteä Neuvostoliittoon signaaleja, jotka olisi voitu tulkita vihamielisiksi tai Suomen sisäistä eripuraisuutta viestiviksi.⁵⁰⁸

Kevään 1970 tilanteessa pyrkimykset sekä kansallisen yksimielisyyden että puolueettomuusaseman vaalimiseen olivat ajautuneet vakavaan kriisiin. Tarkastellessaan puolueettomuuspoliittisia pyrkimyksiään eduskuntavaalien tuloksen valossa Kekkonen totesi osan kansasta olevan täysin ymmärtämätöntä, kun se äänesti hänen ulkopoliittisen linjansa kyseenalaistaneita puolueita. Kuin Suomea koetellakseen Neuvostoliitto teki maaliskuussa 1970 ehdotuksen YYA-sopimuksen ennenaikaisesta jatkamisesta Kekkosen saman vuoden kesällä tapahtuvaksi suunnitellun Moskovan vierailun yhteydessä. Kekkosen päässä hahmottui suunnitelma kiristää vastalahjaksi vierailusta annettavaan tiedonantoon selvä maininta Suomen rauhantahtoisesta puolueettomuuspolitiikasta, joka Brežnevin aikana ja erityisesti Tsekkoslovakian miehityksen jälkeisissä kommunisteissa oli kääntynyt ”pyrkimykseksi aktiiviseen puolueettomuuspolitiikkaan”. Eduskuntavaalien tuloksen, levottoman työmarkkinatilanteen ja ennen kaikkea hallituksen muodostamisvaikeuksien vuoksi Kekkonen kuitenkin kesän lähestyessä alkoi pelätä suunnitelmansa epäonnistuvan.⁵⁰⁹

Kekkonen oli alun perin ajatellut Auran hallituksen istuvan tarpeen vaatiessa jopa parin vuoden ajan, kunnes jälleen pystyttäisiin palaamaan kansanrintamahallitusten pohjalle. Virkamieshallituksen jäätyä torsoksi uuden poliittisen hallituksen muodostamismahdollisuuksia etsittiin kulisissa aktiivisesti. Hallituksen muodostamisesta tuli nyt ennen kaikkea ulkopoliittinen välttämättömyys, jota vastaan Moskovan luottopuolueeksi noussut ja vaaleissa suurtappion kokenut Keskustapuolue kuitenkin harasi entistä suurempaa puoluehajaannusta peläten. Keskustapuolueen kesäkuun alun riitaisassa puoluekokouksessa saatiin kuitenkin puristetuksi julkilausuma, jossa korostettiin poliittisen keskustan rungon ympärille muodostettavan hallituksen tarpeellisuutta. Kekkonen antoi hallitustunnustelijan tehtävän ensin K. A. Fagerholmille, mutta siirsi vastuun jo 12. kesäkuuta Moskovan suosikille Ahti Karjalaiselle.⁵¹⁰

507 Rentola 2005, 185–186.

508 Repo & Repo 1985, 103–112; Suomi 2002, 15–16.

509 Suomi 1996, 418–432; Repo & Repo 1985, 318.

510 Suomi 1996, 403–410.

Hallitusneuvottelut etenivät ensin asiakysymyksissä suotuisasti, mutta neuvottelujen edetessä kommunistit alkoivat esittää liiallista toiveikkuutta hillitseviä kannanottoja. Juhannuksen alusviikolla SKP:n keskuskomitea päätti, ettei puolue enää osallistuisi talouspoliittisiin kokonaisratkaisuihin, jotka heidän mielestään ainoastaan estivät ammatillisia järjestöjä puolustamasta jäsenistönsä etuja. Moskovian tukemina kommunistit valmistelivat tilannetta, jossa he olisivat hallituksessa ja voisivat samaan aikaan jatkaa levottomuuksien lietsoimista ja jopa yleislakolla uhkailua työmarkkinoilla.⁵¹¹

Arpajaislain muutosesitys

Kesäkuun lopulla jo hieman unohtuneelta vaikuttanut lotto-asia nytkähti ratkaisevalla tavalla eteenpäin. Kallio Kotkas muotoili joitakin vuosia myöhemmin kesällä 1970 tapahtuneesta poikkeuksellisen nopeasta tapahtumaketjusta rekonstruktion, joka nosti Veikkaustoimiston ja erityisesti hänet itsensä täysin keskeiseksi toimijaksi asiassa. Kertomuksen mukaan Kotkas ja Veikkaustoimiston johtokunnan puheenjohtaja Osmo P. Karttunen päättivät kesälomakauden lähestyessä joututtaa loton aloittamisen edellyttävää arpajaislain muutosta kutsumalla pääministeri Teuvo Auran, valtiovarainministeri Päiviö Hetemäen, sisäasianministeri Teemu Hiltusen ja opetusministeri Jaakko Nummisen lounaalle ravintola Savoyn kabinettiin. Teuvo Aura, joka ei päässyt lounaalle, kehotti Kotkaksen mukaan sopimaan asiasta muiden ministerien kanssa. Kaikki kolme ministeriä suhtautuivat asiaan myönteisesti, ja sisäministeri Hiltunen lupasi esitellä asian valtioneuvoston istunnossa saman viikon perjantaina. Heti seuraavana päivänä oli presidentin esittely, jossa lakimuutosesitys vahvistettiin, ja muutosesitys saatiin toimitetuksi eduskuntaan jo maanantaina.⁵¹²

Myös asiakirjalähteet vahvistavat asioiden tavattoman nopean edistymisen kesä–heinäkuun taitteessa 1970. Sen sijaan tapahtumien järjestys on asiakirjojen mukaan sellainen, että Kotkaksen henkilökohtaisen panoksen merkitys muuttuu selvästi kevyemmäksi. Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjoihin kirjattiin maanantaina 29. kesäkuuta tieto, että arpajaislain muutosesitys oli valmisteilla sisäasiainministeriössä. Samaisten asiakirjojen mukaan Kotkaksen mainitsema ministerilounas ravintola Savoyssa oli kuitenkin vasta seuraavana päivänä, 30. kesäkuuta.⁵¹³

⁵¹¹ Rentola 2005, 215–217.

⁵¹² Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Kotkas, Kallio (1978) Veikkauksen historiaa Suomessa, Käsikirjoitus, 33–34.

⁵¹³ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 11.8.1970.

Tässä tapaamisessa oli käsiteltävänä arpajaislain muutosesitys, jonka hallitus oli jo laatinut. Kansallisarkistossa säilytettävien Teuvo Auran hallituksen iltakouluasiakirjojen joukossa olevaan arpajaislain muutosesitykseen on lyijykynällä lisätty ”*Luonnos 25.6.70*”.⁵¹⁴ Esitys oli siis olemassa jo, kun ministerilounas nautittiin. Tämä ei tietenkään riistä Kotkakselta kaikkea kunniaa lottoasiassa. Näyttäisi kuitenkin siltä, ettei ministeritapaaminen ollut niin käänteentekevä tapahtuma arpajaislain muutosesityksen laatimisprosessissa kuin Kotkas myöhemmin antoi ymmärtää. Toinen tapahtumajärjestys mahdollistaa myös sen, että ministerilounaan koolle kutsuminen tapahtui itse asiassa valtiovallan toimesta. Lounaalle osallistui Kotkaksen lisäksi myös Veikkaustoimiston lakimies Erkki Siirala, joka oli luonnostellut valtioneuvostolle lähetetyn muutosehdotuksen pohjapaperin kolmisen kuukautta aikaisemmin. Tapaamisen tarkoituksena olikin kuulla Veikkaustoimiston kanta lainmuutokseen, jonka hallitus oli valmistellut peliyhtiön aikaisemmin tekemien ehdotusten pohjalta. Toimitusjohtaja Kotkasta pehmiteltiin ennen kaikkea sillä, että lakiehdotuksessa nimettiin edunsaajiksi edelleenkin urheilu, tiede ja kulttuurielämä. Tässä kohdassa Auran virkamieshallitus siis sivuutti valtiosihteeri Paul Paavelan ja edellisen hallituksen valtiovarainministerin Eino Raunion ehdotuksen veikkausvoittovarojen suuntaamisesta valtion yleiskatteellisiksi tuloiksi.

Kesäkuun viimeisenä päivänä nautitun ministerilounaan jälkeen tapahtumat vyöryivät huimaa vauhtia. Heinäkuun ensimmäisenä päivänä Kotkas oli hallituksen iltakoulun – ja ehkä myös presidentin – kuultavana presidentin kesäasunnossa Naantalın Kultarannassa. Perjantaina 3. heinäkuuta valtioneuvosto päätti ylimääräisessä istunnossa virallisesti viedä asiaa eteenpäin. Lauantaiaamuna 4. heinäkuuta tehtiin presidentin esittelyssä Kultarannassa päätös antaa eduskunnalle esitys arpajaislain muuttamisesta.⁵¹⁵

Vuonna 1990 kirjoitetun Veikkauksen historian mukaan ratkaiseva askel loton aikaansaamisessa oli Veikkaustoimiston johtokunnan maaliskuussa 1970 valtioneuvostolle lähettämä kirjelmäluonnos, jossa esitettiin tarvittavat muutokset lakiin ja asetukseen, jotta yhtiö voisi aloittaa numeroveikkauksen harjoittamisen. ”*Jatko meni sitten yhtä tehokkaalla rutiinilla kuin aikoinaan vuonna 1940*”, historiikissa todetaan välirauhan aikana aloitettuun veikkaukseen viitaten.⁵¹⁶ Asiakirjojen pohjalta arvioiden asiat eivät keväällä 1970 kuitenkaan rullanneet mitenkään mutkatomasti eteenpäin eivätkä Veikkaustoimiston edesottamukset olleet asiassa keskeisimmässä asemassa. Loton käynnistämisprosessi lähti toden teolla käyntiin vasta, kun Auran virkamieshallitus päätti lähes viimeisenä toimenaan antaa eduskunnalle arpajaislain muutosesityksen kesäkuun lopussa.

514 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 1.7.70.

515 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 11.8.1970.

516 Ylikangas 1990, 155.

Auran hallitus tarttui varsin aktiivisesti asioihin toimintakautensa kolmen ensimmäisen viikon aikana. Valtiovarainministeri Päiviö Hetemäki esitteli hallitukselle III lisämenoarvion ensimmäisessä iltakoulussa 20.5.1970. Hetemäki käsitteli hieman yksityiskohtaisemmin viisi lisäbudjetin keskeistä asiaa, jotka hän kuitenkin kehotti hallitusta hyväksymään sellaisenaan. Muusta budjetin sisällöstä iltakoulun pöytäkirjassa todetaan: *”Muut asiat lisämenoarviossa on katsottava rutiiniluontoisiksi.”* Samalla kuitenkin päätettiin, että seuraavassa iltakoulussa käytäisiin ministeriöittäin läpi ennen eduskunnan kesälomaa käsiteltävät sekä keskeneräiset lait.

Seuraavana keskiviikkona kokoontuneessa iltakoulussa vietiin jo eteenpäin kolme lakiesitystä, joiden tulkittiin liittyvän vakauttamispyrkimyksiin tai budjettiasioihin. Liinamaa II-sopimukseen liitetty huoneenvuokralakiesitys päätettiin antaa jo samalla viikolla. Samoin tehtiin virkasopimuslain kohdalla. Kiireellisesti päätettiin myös antaa asetus vesihallinnosta, joka mahdollisti tulo- ja menoarvioon sisältyneen määrärahan käytön vesihallituksen perustamiseen. Seuraavassa iltakoulussa 3. kesäkuuta päätettiin vielä antaa kolme kiireellistä lakiesitystä, joista erityisesti laki siveellisyysrikoksista ja uskontorikoslaki nostivat lyhytikäisen virkamieshallituksen raskaaseen sarjaan lainsäädännön saralla. Samassa kokouksessa laadittiin ministeriöittäin lista asioista, jotka tuli hoitaa ennen eduskunnan kesälomalle jäämistä heinäkuun alussa. Vaikka näiden asioiden joukossa oli muutamia lainsäädäntöön liittyviä asioita, Auran hallitus teki merkittävimmän työssä lainsäädännön parissa jo kesäkuun ensimmäiseen viikonloppuun mennessä. Arpajaislakiin tai veikkausvoittovarojen käyttöön liittyviä asioita ei hallituksen toimenpidelistalla kuitenkaan ollut.⁵¹⁷

Kekkosen annettua hallitustunnustelijan tehtävän K. A. Fagerholmille 8. kesäkuuta⁵¹⁸ virkamieshallituksen kiivaana alkanut työtahti laantui, ja ministerit alkoivat myös perua joitakin ennalta suunniteltuja toimia. Ennen juhannusta poliittisen hallituksen muodostamisen ehdottomana takarajana alettiin pitää sunnuntaita 5. heinäkuuta, jolloin oli määrä ilmoittaa presidentti Kekkosen Neuvostoliiton matkan seurueen kokoonpano. Juhannuksen jälkeisellä viikolla hallitus kokoontui iltakouluun presidentin kesäasunnossa Kultarannassa, jossa päätettiin kokoontua vielä kerran keskiviikkona 1. heinäkuuta, mikäli uutta hallitusta ei olisi siihen mennessä saatu muodostetuksi.⁵¹⁹

517 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 20.5.1970, 27.5.1970 ja 3.6.1970 ja sen liite ”Ennen eduskunnan lomalle lähtöä välttämättä käsiteltävät asiat ministeriöittäin”.

518 Suomi 2003, 116.

519 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 10.6, 17.6.70 ja 24.6.1970.

Olisi houkuttelevan helppoa selittää, että arpajaislain muutosesityksen antaminen liittyi aamuyöstä 25. kesäkuuta tapahtuneeseen lisäbudjetin hyväksymiseen eduskunnassa. Käytettiinhan lakiesityksen yhtenä perusteena budjetin mainintaa ”uusien veikkausmuotojen” ja veikkausvoittovarojen riittävyyden välille viritettyä yhteydestä. Selitykseltä menee kuitenkin pohja sen tiedon perusteella, etteivät kansanedustajat olleet tehneet mitään kirjallisia muutosehdotuksia lisäbudjetin veikkausvoittovaroja käsitelleisiin kohtiin sen jälkeen, kun lisäbudjetti annettiin eduskunnalle toukokuun lopussa. Näin ollen oli jo hyvissä ajoin kesäkuun alkupuolella tiedossa, että lisäbudjettiesityksen veikkausvoittovaroja koskevat kirjaukset tultaisiin hyväksymään sellaisenaan. Valtiovarainvaliokuntakin antoi budjetin hyväksymistä puoltavan lausuntonsa jo 12. kesäkuuta. Valiokunnan esittämistä muutoksista tai huomiosta yksikään ei liittynyt veikkausvoittovaroihin.⁵²⁰ Arpajaislain muutosesitys olisi siis tulo- ja menoarvion kannalta tarkasteltaessa voitu haluttaessa antaa hyvissä ajoin ennen eduskunnan kesälomalle jääntiä.

Käytännössä jo aktiivisen toimintansa pitkälti lopettaneen Auran hallituksen äkillinen päätös valmistella kiireisesti eduskunnalle esitys arpajaislain muuttamiseksi oli ratkaiseva yksittäinen teko loton aloittamisprosessissa. Päätös mahdollisti melko mittavia valmisteluja edellyttäneen pelin aloittamisen jo vuoden 1971 alusta. Mikä sai hallituksen valmistelevaan arpajaislain muutosesityksen lähes viimeisenä toimenaan? Oliko kyseessä vain asian unohtaminen aikaisemmassa vaiheessa? Tämä vaihtoehto vaikuttaa mahdottomalta, sillä hallitus kävi kokouksissaan läpi lisäbudjetin yksityiskohtia myöten. Lisäksi hallituksen iltakouluissa oli veikkausta budjettiasiana tarkastelevan valtiovarainministeriön edustajana paikalla ministeri Päiviö Hetemäen lisäksi myös valtiosihteeri Paul Paavela⁵²¹, joka informoi hallitusta lisäbudjetin sisältämien ”uusien veikkausmuotojen” tarjoamasta mahdollisuudesta loton aloittamiseen.

Hallituksessa oli ainakin kaksi ministeriä, jotka olivat asiantuntemuksensa perusteella hyvin perillä tulo- ja menoarvion sisällöstä sekä budjetin yhteydestä hallituksen pyrkimykseen vakauttamispolitiikan jatkamiseksi ja työmarkkinatilanteen hallitsemiseksi. Valtiovarainministerinä toimi Päiviö Hetemäki, jonka kanssa oikeusministeri Keijo Liinamaa määrättiin jo toukokuussa hoitamaan valtiovarainministeriön toimialaan kuuluvia asioita. Jo kahden tulopoliittisen kokonaisratkaisun kättilönä toiminut Liinamaa syventyi entisestään valtiontalouden ja työmarkkinatilanteen herkkään tasapainoon kuulumalla muutaman viikon ajan muun muassa yleistaloudelliseen ministerivaliokuntaan, raha-asiain valiokuntaan

⁵²⁰ Valtiopäivät 1970, Asiakirjat I, Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 7 hallituksen esityksen johdosta lisäyksistä ja muutoksista vuoden 1970 tulo- ja menoarvioon.

⁵²¹ Paavela oli varsin selkeästä poliittisesta kannastaan huolimatta virkamiesvaltiosihteeri, jonka toimikauden kesto ei ollut sidottu ministerien toimikauteen.

ja talousneuvostoon.⁵²² Valtiovarainministerinä Hetemäen tehtäväksi tuli myös käynnistää uudet vakautusneuvottelut, joiden edellytyksiä Hetemäki ja Liinamaa alkoivat yhdessä tunnustella kesäkuun alkupäivinä.⁵²³

Veikkausvoittovarojen käytön osalta tulo- ja menoarvioon perehtyneet ministerit Auran hallituksessa eivät tulkinneet maininnan ”uusista veikkausmuodoista” velvoittavan hallitusta mihinkään. Maininta nähtiin ”numeroveikkauksen käyttöönoton periaatteellisenä hyväksymisenä” – niin kuin asia kesäkuun lopulla laaditussa Veikkaustoimiston muistiossa muotoiltiin⁵²⁴. Toisaalta ”uusien veikkausmuotojen” käsitteen tulo- ja menoarvioon lisännyt taho oli varmaankin hyvin tietoisesti halunnut korostaa maininnan optionaalisuutta. Kannanotto asiaan olisi edellyttänyt käsitteen määrittelyä. ”Numeroveikkausta” sen kummemmin kuin ”lottoakaan” ei mainittu tulo- ja menoarviossa.

Budjetintekoon perehtyneet ministerit virkamieshallituksessa olivat haluttomia liittämään lottoasiaa vuoden 1970 lisämenoarvioon, sillä he olivat hyvin tietoisia veikkausvoittovaroille asetetun tavoitteen täyttymisestä ilman uuden rahapelin käyttöön ottoaakin. Maaliskuun alussa työvoimaministeriön kansliapäälliköksi⁵²⁵ nimetty Keijo Liinamaa seurasi lisäbudjetin laatimista varsin läheltä jo huhtikuussa 1970.⁵²⁶ Valtiovarainministeri Päiviö Hetemäki puolestaan nimitti Auran hallitusta ”vaurioiden välttämishallitukseksi”.⁵²⁷ Loton aloittaminenkin oli riski, joka omalta – tosin pieneltä – osaltaan olisi voinut vaurioittaa budjettitalouden tasapainoa.

Päiviö Hetemäen mukaan Auran hallituksen tuli kaikessa toiminnassaan pyrkiä helpottamaan seuraavan poliittisen hallituksen virkaan astumista ja tehtävien hoitoa. Hän korosti, ettei *”stabilisaation tuloksia saa vaarantaa ja että uudella hallituksella tulee olla edellytykset vakaan kasvupolitiikan jatkamiseen.”*⁵²⁸ Arpajaislain muutosesityksen antaessaan virkamieshallitus ei kuitenkaan tiennyt, oliko asia taloudellisin perustein arvioiden myönteinen vai kielteinen. Päätöksen tekoon ei vaikuttanutkaan ainoastaan tulevan hallituksen edun harkitseminen, eikä päätöstä tehty pelkästään taloudellisten argumenttien perusteella. Olemassa ollut ”lotto-optio” laukesi, kun loton aloittamisen taloudelliset perusteet olivat josakin määrin jo heikentyneet. Yhteiskunnallisen tilanteen yleinen kiristyminen sai Auran hallituksen lopulta antamaan lakiesityksen, joka mahdollisti loton aloittamisen Suomessa.

522 Ruohonen 1981, 124–125.

523 Koivisto 2006, 240–241; Ks. Helsingin Sanomat 4.6.1970.

524 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 29.6.1970, liite 16 Numeroveikkausvalmistelut III.

525 Ruohonen 1981, 115.

526 KA. Valtiovarainministeriö 1970, Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja, I ja II -lisäbudjetti, III-lisäbudjetti, Osasto ja PL:t 23–29 (+koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrektuurit) (Dd 17), III-lisäbudjetti 1970, PL 29, TvM/H-930/70, 28.4.1970 Lisäys vuoden 1970 III lisämenoarvioon.

527 Koivisto 2006, 239–240.

528 Helsingin Sanomat 24.5.1970.

Suomalaisen yhteiskunnan poliittiset paineet patoutuivat maaliskuun 1970 eduskuntavaalien tuloksen myötä. Kriisi syveni entisestään kesäkuussa, kun lopulta varmistui, että vaalien suuret häviäjät muodostaisivat maahan vanhalle kansainrintamapohjalle perustuvan uuden hallituksen. Äänimäärissä laskien yhteensä yli 200 000 ääntä menettäneet puolueet muodostivat hallituksen, ja lähes 400 000 lisä-ääntä hankkineet puolueet jäivät oppositioon.⁵²⁹ Demokratian ja parlamentarismin kannalta asia näytti varsin huonolta myös sen takia, että vieraan vallan painostuksella oli merkittävä vaikutus hallitusratkaisuun. Karjalaisen hallituksen muodostaminen oli eräänlainen lähtölaukaus koko 1970-luvun ajan kestäneelle presidentti Urho Kekkosen ”yksinvaltiudelle”. Kekkonen hajotti vuosikymmenen aikana eduskunnan kaksi kertaa varsin mitättömistä syistä ja vaikutti aktiivisesti keskimäärin vuoden välein muodostettujen hallitusten kaikkien ministerien nimitykseen. Vuosikymmen huipentumana voidaan pitää Kekkosen puolueille antamaa ilmoitusta, miten hänet voitaisiin normaalista menettelystä poikkeavalla tavalla valita presidentiksi vuonna 1974.⁵³⁰

Juhannuksen jälkeisellä viikolla 1970 Auran hallitus kokoontui iltakouluun Naantalin Kultarannassa samana päivänä, kun SKP:n poliittinen toimikunta ilmoitti, etteivät kommunistit voi mennä hallitukseen yhdessä SMP:n kanssa. Tähän saatiin välitön vahvistus Neuvostoliiton suurlähetystöstä. Samana päivänä saatiin myös SKDL:n liittoneuvoston puheenjohtaja Paavo Aition viesti, jonka mukaan SMP ei ollut kynnyskysymys hallitukseen lähtemisessä. Tehtaankadun harmiksi ja Kekkosen kauhuksi tuli jälleen osoitetuksi, ettei Suomen sokean kuuliaisuuden idän suuntaan estävistä kuiluista syvin välttämättä kulkenutkaan oikeiston ja vasemmiston välillä vaan SKP:n sisällä. Tilannetta kiristi entisestään myös se, että Keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen haastoi näkyvästi sekä hallituksenmuodostajan että presidentin kannan ja ajoi edelleen SMP:ta mukaan hallitukseen.⁵³¹

Ulkovallan vahvalla osallisuudella höystetyn sisäpoliittisen tilanteen kärjistymisen lisäksi juhannuksen jälkeisenä viikkona tiivistyi muitakin jännitteitä, jotka varmasti nostivat Auran hallituksen kriisitietoisuutta ja vaikuttivat sen toimintaan jopa ennakoimattomalla tavalla. Kuvatessaan kirjassaan *Vallankumouksen aave* (2005) kesäkuun viimeisellä viikolla tapahtunutta Iranin šaahiparin mielenosoitusten ja protestikokousten sävyttämää valtiovierailua Kimmo Rentola päätyy melko dramaattiseen yhteenvetoon: ”*Vaikka šaahi-mielenosoitusten osanottajamäärä ei ollut ennätyksellinen, ne osoittivat nuorisoliikehännän räjähdysalttiita mahdollisuuksia, kun vasemmisto ei ollut hallituksessa. Yhteenottoja voitaisiin*

529 Pesonen 1972, 12.

530 Tiuhonen 1990, 238–240.

531 Seppinen 1997, 418–422; Suomi 1996, 411.

*hakea, nuoriso ajaisi vasemmalta virallisen ulkopoliitiikan ohitse, Kekkosen havitteleva kommunistien integroiminen suomalaiseen yhteiskuntaan saattaisi seisahtua ja kääntyä päinvastaiseen suuntaan.*⁵³² Poliittisen eliitin ja lainkuulaisuutta korostaneiden piirien silmissä šhaahi-vierailun yhteydessä tapahtuneet mielenosoitukset liittyivät Rentolan tiivistyksen mukaan pelkoon paljon suuremmista levottomuuksista, joihin valmiiden radikaalien yhteiskuntaryhmien nähtiin paisuvan pelottavalla tavalla.

Kuten Rentolan tiivistyskin osoittaa, kotimaiset tapahtumat ja levottomuudet olivat välittömässä yhteydessä Neuvostoliiton suhteisiin liittyneisiin ulkopoliittisiin hankaluuksiin. Niin olivat myös Suomen pyrkimykset läntiseen talousintegraatioon, jonka suhteen oli tapahtunut paljon juuri vuosikymmenen vaihteessa.⁵³³ Kesäkuun alussa talouskomission jäsenenä Moskovassa vieraillut Ahti Karjalainen toi tuliaisinaan viestin epäluuloisuudesta, jota olivat herättäneet Suomen läntiset integraatiopyrkimykset sekä Kekkosen vastaanottama kutsu vierailla myös Yhdysvalloissa vuonna 1970. Karjalaisen terveisistä säikähtäneenä Kekkonen päätti hankkiutua Kremlin pitkin hampain hyväksymästä virkamieshallituksesta nopeasti eroon.

Annettuaan 12. kesäkuuta Karjalaiselle tehtäväksi muodostaa maahan poliittinen enemmistöhallitus Kekkonen informoi samana iltana asiasta pääministeri Teuvo Auraa ja valtiovarainministeri Päiviö Hetemäkeä Brummerin talon saunan lauteilla. Auralla puolestaan oli terveiset ulkoministeri Väinö Leskiseltä, jonka mukaan Neuvostoliiton uudeksi Suomen suurlähettilääksi nimitettäisiin NKP:n keskuskomitean jäsen Aleksei Beljakov. Puoluemiehen sijoittaminen suurlähettilääksi johtui kuulemma siitä, että Moskovassa arvioitiin Suomen asioiden olevan todella sekaisin. Huomattavasti enemmän huolta Beljakovin nimi alkoi herättää sen jälkeen, kun tiedustelutiedot kertoivat Suomen asioiden kuntoon laittamiseen yhtenä juonteena mahdollisesti liittyvän myös pyrkimys korvata liian voimakas ja itsepäinen Kekkonen paremmin ohjailtavissa olevalla presidentillä. Virallisesti Beljakovin nimitys tapahtui kesäkuun 24. päivänä eli samana päivänä, kun Auran hallitus matkusti Naantalin Kultarantaan toiseksi viimeiseen iltakouluunsa.⁵³⁴

Esityslistan ja sen liitteiden lisäksi iltakoulussa lienee lukemistona ollut myös pino päivän lehtiä, joissa kerrottiin edellisen päivän tapahtumista Esplanadilla. Šhaahin vastaisessa mielenosoituksessa pidätettiin useita henkilöitä, muun muassa SDP:n tuore kansanedustaja Erkki Tuomioja.⁵³⁵ Moni Auran hallituksen jäsen, erityisesti pääministeri itse, oli tuntenut hyvin nuoren kansanedustajan edesmenneen isän Sakari Tuomiojan, joka oli ollut Kokoomuksen ehdokkaana vuoden 1956

⁵³² Rentola 2005, 194.

⁵³³ Ks. Suomi 1996, 170–198, 474–475.

⁵³⁴ Rentola 2005, 197–198, 259; Suomi 2003, 117.

⁵³⁵ Esim. Helsingin Sanomat 24.6.1970.

presidentinvaaleissa. Vahvistuksen kansanedustan pidättämiseen antoi sisäasiainministeri Teemu Hiltunen, joka muisti vain kahden kuukauden mittaisen ministerinuransa saavutukset pitkään kantaessaan lopun ikäänsä lempinimeä Tyrmä-Teemu.⁵³⁶ Teemu Hiltunen oli SDP:n sodanjälkeisen puheenjohtajan Onni Hiltusen poika. Isä-Onni oli jo sodan aikana kuulunut Tuomiojan ja Auran perustamaan ”keskiviikkokerhoon” – muun muassa Väinö Leskisen, Urho Kekkosen ja Päiviö Hetemäen ohella. Lisäksi Sakari Tuomioja ja Onni Hiltunen toimivat ensimmäisenä ja toisena valtiovarainministerinä Paasikiven kolmannessa hallituksessa.⁵³⁷

Maltilliset piirit olivat huolestuneina seuranneet äärimmäisen vasemmistonuorison radikaalisuuden leviämistä myös sosiaalidemokraattisten nuorten keskuuteen. Mielissä kummitteli kahden vuoden takaisen Euroopan ”hullun vuoden” tapahtumat, jotka heijastuivat Suomeen muun muassa Tšekkoslovakian miehityksen jälkeisinä levottomuuksina.⁵³⁸ Kaupunginjohtaja Aura sai nyt kauhistella, kun hiekka pölyysi hänen tyylikkäällä Esplanadillaan poliisien retuuttaessa sortovaltaa vastustaneita nuoria mustamaijaan. Jäi myös hieman epäselväksi, vastustettiinko ainoastaan kaukaisen Iranin tyranniaa, kun nuorisojoukosta kajahteli rytmikkäästi: ”Urkki, häpeä!”⁵³⁹ Poliittisen kumouksellisuuden pelättiin myös yhdistyvän keväällä 1970 Helsinkiä riivanneeseen nuorisoväkivallan aaltoon.⁵⁴⁰ Auran hallitus otti tietoon tulleet väkivallanteot hyvin vakavasti. Kesäkuun alussa ylipoliisipäällikkö Fjalar Jarva oli hallituksen iltakoulussa selvittämässä poliisin toimenpiteitä järjestyksen palauttamiseksi. Samassa kokouksessa myös valtiosihteeri Paul Paavela kertoi sisäasianministeriön tehneen päätöksen poliisin viestikaluston lisäämisestä, johon myös oli budjetoitu määrärahat.⁵⁴¹

Hallituksen iltakoulussa 24.6. keskusteltiin esityslistan mukaan muun muassa hallintotuomioistuimien kehittämisestä ja apteekkilaitosta selvittelevän työryhmän asettamisesta.⁵⁴² Enemmän puhetta on todennäköisesti kuitenkin riittänyt poliittisen tilanteen kiristymisestä ja hallitusratkaisun viivästyisestä juuri ennen loma-aikaa ja Kekkosen lähestyvää Moskovan matkaa. Mitä todennäköisimmin myös arpajaislain muutosesityksen antaminen nousi esiin tässä pöytäkirjaan kirjaamattomassa keskustelussa. Olisi suoranainen ihme, jos ei olisi noussut, sillä muutosesityksen luonnos laadittiin jo seuraavana päivänä ja sitä käsiteltiin

536 Tiukka Linja 20/1984.

537 Tuomioja 2007, 119–121, 162.

538 Ks. Rentola 2005, 38–59.

539 Rentola 2005, 194.

540 Esim. Helsingin Sanomat 24.5.1970.

541 KA. Teuvo Aura I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 3.6.70.

542 KA. Teuvo Aura I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 24.6.70.

hallituksen seuraavassa ja viimeiseksi jääneessä iltakoulussa viikkoa myöhemmin. Keskiviikkona 8. heinäkuuta iltakoulua ei enää pidetty, vaikka hallitusneuvottelut olivat Johannes Virolaisen itsepintaisesti omaksuman kannan vuoksi edelleenkin kesken.⁵⁴³

Iltakoulussa 24. kesäkuuta numeroveikkaus on noussut esiin keskustelukontekstissa, jossa puhtaasti taloudelliset seikat eivät olleet keskeisimmässä asemassa. Keskustelussa uuden rahapelin aloittamismahdollisuus on liittynyt laajempaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja keinoihin, joita voitaisiin poliisin ”viestikaluston” lisäksi käyttää yhteiskunnassa esiin nousseiden jännitteiden lievittämiseen. Tapansa mukaan valtiosihteeri Paul Paavela oli läsnä myös Kultarannassa pidetyssä iltakoulussa 24.6.1970, jossa hän varmasti jälleen mainitsi myös mahdollisuuden käyttää lisäbudjetin mainintaa ”uusista veikkausmuodoista” yhtenä loton käyttöön oton perusteena.⁵⁴⁴ Lisäksi Paavela on saattanut tuoda esille ajatuksia rahapelaimisen ja sen tuottojen liittymisestä yhteiskunnan eheyttämistyöhön. Auran hallituksen kokouksissa hän ei kuitenkaan välttämättä kehdannut mainita huhtikuussa – sosiaalidemokraattisen valtiovarainministerin kaudella – laatimaansa kirjelmää, jossa suorasanaisesti ehdotettiin veikkausvoittovarojen ohjaamista suoraan ”valtion kassaan” ennalta nimettyjä edunsaajia mainitsematta.

Keskiviikkona 1. heinäkuuta 1970 Auran hallituksen iltakoulun esityslistalla oli kahdeksan asiaa, joista kuitenkin ainoa lainsäädäntöön liittyvä oli arpajaislain muutosesitys. Asiasta käydyssä keskustelussa käyttivät pöytäkirjan mukaan puheenvuoroja pääministeri Teuvo Aura, sisäasiainministeri Teemu Hiltunen ja kauppa- ja teollisuusministeri Olavi J. Mattila. Puheenvuorojen sisältöä ei pöytäkirjassa kuitenkaan avata millään tavalla. Tämä oli poikkeuksellista. Muutoin Auran hallituksen iltakoulun päiväkirjoissa noudatettiin käytäntöä, jonka mukaan puheenvuoron käyttäjän nimi mainittaessa referoitiin jonkin verran myös puheenvuoron sisältöä. Keskustelun jälkeen päätettiin antaa arpajaislain muutosesitys, joka mahdollistaisi numeroveikkauksen aloittamisen. Tällä arveltiin saatavan lisätuloja noin 10 miljoonaa markkaa vuodessa. Pöytäkirjassa ei kuitenkaan mainita, mitä ”lisätuloilla” tarkoitettiin. Todennäköisesti tarkoitettiin 10 miljoonan arvioitua lisäystä Veikkaustoimiston vuoden 1970 liikevaihtoon, mikä tosin oli tehty pelkästään olemassa olleiden pelimuotojen perusteella. Itse lakiesitystekstissä tai sen pohjamateriaalina käytetyssä Veikkaustoimiston luonnoksessa ei ollut mitään Veikkaustoimiston liikevaihdon tai tuoton kasvua koskevia numeerisia arvioita.⁵⁴⁵

543 Seppinen 1997, 430–431.

544 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 24.6.70.

545 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970, Aura I 1.7.70, liite: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi arpajaislain 3 §:n 2 momentin väliaikaisesta muuttamisesta; Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.3.1970, liite 12.

Varsinaisena asian esittelijänä Kultarannassa pidetyssä iltakoulussa oli virkansa puolesta sisäasianministeri Teemu Hiltunen, jonka alaisen ministeriön tehtäviin kuului muun muassa rahapeliin toimeenpanon valvonnasta vastaaminen. Vaikka iltakoulun pöytäkirjassa läsnä olleiksi asiantuntijoiksi mainitaan Veikkaustoimiston Kotkas ja hallitussihteeri Lehtovirta, ei Hiltusen asiantuntemus välttämättä ollut kovinkaan paljon heikommalla pohjalla. Hänen perehtyneisyytään lienevät merkittävällä tavalla syventäneet Veikkaustoimiston kaupallinen johtaja Pekka Martin ja hallintoneuvoston jäsen Paavo Aitio, joiden kanssa Hiltusella oli muun muassa tapana hiihdellä Saariselän keväthangilla.⁵⁴⁶ Itse asiassa empivästi lottoon suhtautunut toimitusjohtaja Kotkas olikin Kultarannan saunanlauteilla yhtä lailla ”lobbauksen” kohteena kuin loton asiantuntijana. Maan hallitus lähti nyt rivakasti ajamaan lottoasiaa ja valmisti Kotkasta siihen, että numeroveikkausta julkisuuteen tuotaessa nimenomaan Veikkaustoimiston toimitusjohtajan tuli esiintyä pelin pääkonsulenttina.

Samana päivänä, kun Auran hallitus piti viimeisen iltakoulunsa, saatiin maan uuden hallituksen ohjelma jo lähes valmiiksi. Hallituksen muodostamista hidasti kuitenkin Keskustapuolueen ja erityisesti sen puheenjohtajan Johannes Virolaisen edelleenkin jatkama vaatimus SMP:n osallistumisesta hallitukseen, mitä taas kommunistit vastustivat. Kekkonen matkusti Kultarannasta takaisin Helsinkiin ja käynnisti painostuksen hallituksen kokoon saamiseksi ennen Moskovian matkaansa. Viimein Keskustapuolueen puoluehallitus päätti 10.7. luopua vaatimasta SMP:n mukanaolosta hallituksessa, ja maahan saatiin 15.7.1970 Karjalaisen johtama hallitus ilman ulkopoliittisesti arveluttavaa Veikko Vennamon protestipuoluetta – vain kaksi päivää ennen kuin Kekkonen oli määrää matkustaa Neuvostoliittoon neuvottelemaan yya-sopimuksen ennenaikaisesta jatkamisesta. Tämän Kekkonen oli asettanut viimeiseksi ehdottomaksi takarajaksi poliittisen hallituksen muodostamiselle. Hallituksen muodostamisen jälkeen Pravda julisti voitonriemuisesti, että oikeistolaisten pyrkimykset syrjäyttää kommunistit hallitustyöstä Suomessa olivat epäonnistuneet.⁵⁴⁷

Auran hallitus erosi 15.7.1970, ja samana päivänä uusi kansanrintamahallitus astui virkaansa. Kaksi päivää myöhemmin Kekkonen matkusti Neuvostoliittoon neuvottelemaan YYA-sopimuksen jatkamisesta. Ennen lähtöään Kekkonen järjesteli teatraalisen asetelman ilmoittamalla eroavansa tasavallan presidentin tehtävästä, mikäli Neuvostoliitto edelleen kieltäytyisi tunnustamasta Suomen puolueettomuutta vierailukommunikeassa. Matkan lopputulos oli kuitenkin Kekkoselle yksi vuoden 1970 harvoista valopilkuista. YYA-sopimuksen jatkamisen ohella

⁵⁴⁶ Martin 1982, 116.

⁵⁴⁷ Seppinen 2006, 342.

saatiin kommunikeraan maininta Suomen puolueettomuudesta, jonka tunnustamista lähinnä Neuvostoliiton ulkoministeriön virkamiehet olivat päättäväisesti vastustaneet.⁵⁴⁸

Päivää ennen Kekkosen matkaa, torstaina 16. heinäkuuta, lehdistössä oli laajasti esillä myös tieto hallituksen eduskunnalle jättämästä arpajaislain muutosesityksestä, joka mahdollistaisi numeroveikkauksen eli loton aloittamisen Suomessa. Lehdissä esitettiin eronneen hallituksen toivomuksena, että arpajaislain muutosta päästäisiin käsittelemään eduskunnassa heti syysistuntokauden alussa ja itse peli voitaisiin käynnistää helmikuun 1971 alussa.⁵⁴⁹ Lottopelin ja sen aloittamiseen liittyvän tiukan aikataulun esitleminen lehdistössä oli hieman hämmästyttävää tilanteessa, jossa lakimuutoksen eduskuntakäsittelyn alkuun oli parhaimmassakin tapauksessa vielä pari kuukautta aikaa. Asian esittäminen kiireellisenä oli yllättävää myös sen vuoksi, ettei Karjalaisen hallituksen ministerien kanssa oltu vielä keskusteltu tilanteesta.

Lehdissä mainittiin, että lottoa itselleen tavoittelevassa Veikkaustoimisto Oy:ssä oli jo tekninen valmius pelin toteuttamiseen. Lisäksi mainittiin tarkkoja lukuja loton oletetusta vaikutuksesta Veikkaustoimiston tuoton kasvuun. Veikkausvoittovarojen esitettiin loton käyttöön oton myötä kasvavan vuonna 1971 noin 8 miljoonalla markalla eli suurin piirtein 20 prosentilla. Toimitusjohtaja Kallio Kotkas antoi haastatteluissa ymmärtää, että lottoa oli valmisteltu jo pitkään, mutta sopiva tilaisuus oli tullut vasta nyt.⁵⁵⁰ Kotkaksen antamat kommentit eivät tosin millään tavalla selvittäneet pitkän valmisteluajan huipentumista lähes paniikinomaiseen kiireeseen. Kansalle melko tuntematon rahapeli esiteltiin siis suurelle yleisölle varsin laajasti tilanteessa, jossa arpajaislain muutosesityksen eduskuntakäsittelyn alkamisesta ei vielä ollut tietoa. Lisäksi tehtiin melko vahva lupaus pelin aloittamisesta ja mainittiin myös tarkka aloitusajankohta. Tiukasti arvioiden kesän 1970 lehdistössä markkinoitiin melko laajamittaisesti toistaiseksi laitonta rahapeliä.

Asiaa uutisoitaessa eduskunta oli kesätauolla, mutta lottoasiaa päästiin käsittelemään uuden hallituksen ministereiden kanssa elokuun puolivälissä. Ensimmäisenä Kallio Kotkas ja Erkki Siirala tapasivat toisen opetusministerin, SDP:n Meeri Kalavaisen. Seuraavana päivänä Kotkas, Martin ja Siirala olivat keskustelemassa samasta asiasta ensimmäisen opetusministerin, Liberaalisen kansanpuolueen Jaakko Itälän kanssa. Vielä ennen eduskunnan kesätauon päättymistä edellä mainittu kolmikko kävi valtiovarainministeri Carl Olof Tallgrenin juttusilla. Tässä neuvottelussa oli läsnä myös valtiosihteeri Paul Paavela. Kauttaaltaan varsin

⁵⁴⁸ Suomi 1996, 431–441.

⁵⁴⁹ Helsingin Sanomat 16.7.1970; Uusi Suomi 16.7.1970.

⁵⁵⁰ Helsingin Sanomat 16.7.1970.

lakoniset Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjat kertovat näistäkin neuvotteluista kuitenkin vain sen, että ministerit ja muut ministeriöiden edustajat olivat suhtautuneet lottoon myönteisesti.⁵⁵¹

Arpajaislain muutos läpihuutojuttu eduskunnassa

Arpajaislain muutosesitystä käsiteltiin eduskunnan täysistunnossa ensimmäisen kerran heti kesätauon päättymisen jälkeen 11.9.1970. Keskustelua asiasta käytiin hyvin vähän, mikä osoittanee ainakin joidenkin kansanedustajien vähäisen mielenkiinnon asiaa kohtaan. Tätä olettamusta tukee huomio, että osa puheenvuoroja käyttäneistä edustajista ei vaikuttanut olleen täysin asiaan perehtyneitä. Lakiesityksen lähete keskustelussa puheenvuoron käytti vain SMP:n kansanedustaja Hannes Volotinen, joka kommentoi asiaa varsin epäselvällä tavalla. Volotisen kaikki rahapelaamisesta esittämät näkemykset eivät välttämättä liittyneet lainkaan esillä olleeseen lakiesitykseen. Hänen puheenvuorossaan välittyi kuitenkin pelko siitä, että lakiehdotuksen sisältämä numeroveikkauksen ja urheilukilpailujen vedonlyönnin keskittäminen vain vahvisti valtion monopolia, jollaiseksi Volotinen tulkitsi Veikkaustoimiston jo muodostuneen. Keskittäminen vaaransi vapaiden kansalaisjärjestöjen mahdollisuudet hyötyä arpajais- yms. toiminnasta.⁵⁵² Puheenvuoro oli pitkälti SMP:lle tyypillistä propagandaa, jossa itse käsiteltävä asia ja esitetyt näkemykset olivat osittain melko löyhässä yhteydessä toisiinsa.

Lakiesityksen palattua vajaan kuukauden kuluttua laki- ja talousvaliokunnan ja suuren valiokunnan kannattamana toiseen täysistuntokäsittelyyn asiasta käytiin lyhyehkö keskustelu, jossa puheenvuoroja käytti kaikkiaan viisi kansanedustajaa. Tällä kertaa äänessä ei kuitenkaan ollut Volotinen, jolle laki- ja talousvaliokunnan jäsenyys oli todennäköisesti selventänyt asiaa riittävästi. Muista kyseisen valiokunnan jäsenistä puheenvuoron käyttivät Keskustapuolueen Mikko Kaarna ja sosiaalidemokraattien Reino Breilin, jotka oikaisivat keskustelussa lakiesityksen sisällöstä suurinta huolta kantaneen Liberaalisen kansanpuolueen edustajan, seiväshypyn olympiamitalistin Eeles Landströmin näkemyksiä. Landström toi esiin huolensa siitä, että lottotuottojen myötä urheilu mahdollisesti ajautuisi edunsaa-jana entistä huonompaan asemaan ja niin sanottu henkinen kulttuuri kaappaisi yhä suuremman osuuden voittovaroista. Landström ehdottikin, että jatkossa varsinaisesta veikkauksesta kertyvät varat suunnattaisiin kokonaisuudessaan urheilun hyväksi ja lotosta kertyvät rahat henkisellet kulttuurille.

551 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 4.9.1970; liite: Esityslista johtokunnan kokoukselle 4.9.1970.

552 Valtiopäivät 1970. Pöytäkirjat I, 740.

Mikko Kaarna kiiruhti korjaamaan, ettei lakimuutoksessa ollut lainkaan kysymys veikkausvoittovarojen jaosta, vaan kokonaistuotosta. Kaarnan mukaan pyrkimyksenä oli ainoastaan yhteiskunnassa olevan ”löysän rahan” metsästäminen hyvään tarkoitukseen hieman laajamittaisemmin. Asiaa kommentoi myös Kokoomuksen Salme Katajavuori, joka oikeusoppineena oli pyytänyt tutkimaan urheilumäärärahojen kohtalon lakiuudistuksen jälkeen. Hänen käsityksenä mukaan urheilun määrärahat saattoivat uudistuksen myötä ainoastaan kasvaa. Ainoa lakiesitystä vastustanut kansanedustaja oli sosiaalidemokraattien Sakari Knuuttila, joka todennäköisesti tulkitsi ehdotuksen sisältöä hieman väärin. Hän ymmärsi, että vasta nyt tehtiin numeroveikkauksen ohella myös ehdotus veikkauksen toimeenpanosta urheilukilpailujen yhteydessä. Knuuttila oli sitä mieltä, että moiset harrastukset ohjasivat kansalaisia vain penkkiurheiluun, joka todennäköisesti vähentäisi ”suositeltavampaa kuntourheilua ja muita aktiivisia harrastuksia”.⁵⁵³

Kolmannessa täysistuntokäsittelyssä asiasta ei enää käytetty puheenvuoroja, ja eduskunta hyväksyi lakiehdotuksen 13.10.1970.⁵⁵⁴ Aikaa lainmuutosehdotuksen valtiopäiväkäsittelyyn kului ainoastaan kuukauden verran. Käsittely ei ollut mitenkään poikkeuksellisen nopea, mutta selvästi nopeampi kuin lakiesitysten käsittely keskimäärin. Syytä kiireeseen olikin, sillä loton käytännölliset valmistelut etenivät kovaa vauhtia.

Auran virkamieshallitus otti käsiteltäväkseen vain sellaisia asioita, joista ministerit pystyivät olemaan yksimielisiä.⁵⁵⁵ Lainvalmistelutyössä tämä avasi mahdollisuuden pyrkiä muokkaamaan lakiesitykset sellaisiksi, että ne varmasti menisivät läpi eduskunnassa. Tällaisesta muokkaamisesta oli hyvin vahvoja merkkejä myös arpajaislain muutosesityksessä. Ensinnäkin perusteluissa käytettiin III lisäbudjettiin sisällytettyä ajatusta ”uusien veikkausmuotojen” käyttöön oton välttämättömyydestä vuoden 1970 veikkausvoittovarojen riittävyyden takaamiseksi. Perustelun psykologisesti vahva koukku oli tietenkin se, että kansanedustajat saattoivat kokea ikään kuin jo hyväksyneensä loton käyttöön oton lisäbudjettia hyväksyessään. Moni ei varmasti ollut tällaista siinä vaiheessa kuitenkaan ajatellut, varsinkaan kun lisäbudjetin tekstissä ei mainittu mitä uusilla veikkausmuodoilla tarkoitettiin. Kukaan ei myöskään ottanut asiaa esille eduskunnan täysistunnoissa, vaikka lisämenoarviosta keskusteltiin usean päivän ajan touko–kesäkuussa 1970.⁵⁵⁶

Lakiesityksen menettelylle antamat perustelut olivat kuitenkin aivan toiset kuin esimerkiksi Kallio Kotkasen antama tulkinta lisäbudjetin sanamuodoille. Lakiesityksessä todettiin, että lisäbudjetissa luvattu 2 miljoonan markan lisäys olisi mahdollinen ainoastaan mikäli voittovarojen tilitysmomentteja muutettaisiin

553 Valtiopäivät 1970. Pöytäkirjat I, 1296–1298.

554 Valtiopäivät 1970. Pöytäkirjat II, 1400.

555 Nikula 1990, 55.

556 Valtiopäivät 1970, Pöytäkirjat I, 263–293.

siten, että ”osa kuluvan vuoden neljännen neljänneksen tuotosta, joka nykyisen käytännön mukaan tilitettäisiin vuoden 1971 aikana, tuloutettaisiin jo tämän vuoden puolella. Utta veikkausmuotoa tarvittaisiin vuoden 1971 tuoton lisäämiseen jo tästäkin syystä.”⁵⁵⁷ Asiallisesti perustelun vääntäminen tähänkään muotoon ei pitänyt paikkaansa, ja se päti vielä vähemmän lakimuutosesitystä annettaessa kuin lisämenoarvion laatimisen aikaan.

Kun lakiesityksessä lisäksi valiteltiin kansan veikkausinnostuksen hiipumista, oltiin jo hieman heikoilla jäillä. Vuoden 1970 ensimmäisellä puoliskolla vakioveikkauksen vaihto oli jo 6,5 prosenttia suurempi kuin vastaavaan aikaan edellisenä vuonna. Sen lisäksi tiedettiin myös, että vaihto tulisi merkittävästi kasvamaan kesän aikana. Pääsarjatason suomalainen jalkapallo eli toistaiseksi suurinta nousukauttaan 1960–1970-lukujen taitteessa, ja sen myötä myös kesäkaudella pelatut kotimaiset vakioveikkauskohteina olleet pelit saavuttivat suuren suosion.⁵⁵⁸ Sen sijaan tasapeliveikkaus, jota Veikkaustoimisto oli maaliskuussa 1970 valtioneuvostolle lähettämässään lakiehdotuskirjelmässä hehkuttanut loton ”esiasteena”, oli menettänyt suosiotaan ensimmäisen pelivuotensa jälkeen.⁵⁵⁹ Lopulta pelkästään vakion vaihto nousi vuonna 1970 yhtä suureksi kuin vakion ja tasapeliveikkauksen yhteenlaskettu vaihto edellisenä vuonna.⁵⁶⁰

Veikkaustoimiston maaliskuussa 1970 laatiman luonnosehdotuksen esimerkin mukaisesti uusi rahapeli esiteltiin kansanedustajille merkitysopillisesta näkökulmasta hyvin neutraalina. Itse asiassa sana ’lotto’ mainittiin lakiesityksessä vain kerran, numeroveikkauksen rinnakkaisnimityksenä. Lakimuutosesitys esitteli loton tavallaan jo käytössä olleen pelimuodon laajennuksena, joka oli lähinnä tekninen kysymys: ”Numeroveikkauksen toteuttaminen on suurin piirtein samanlaista kuin tasapeliveikkauksen, ja käytössä oleva konekanta soveltuisi pienin muutoksin numeroveikkauksen toimeenpanemiseen.” Veikkaustoimiston alkuperäisessä ehdotuksessa loton itsenäisyys rahapelinä oli häivytetty vieläkin paremmin, kun numeroveikkauksen ja tasapeliveikkauksen esitettiin olevan ainoastaan tavallisen veikkauksen ’rinnakkaisveikkauksia’.

Toinen Veikkaustoimiston tekemä semanttinen ehdotus pehmensi suomalaisen kuponkipelaamisen perusluonnetta oleellisella tavalla. Se koski ’vedonlyönnin’ käsitteen häivyttämistä sekä arpajaislaista että sen pohjalta annetuista asetuksista. Veikkaustoimistosta ehdotettiin, että vuodesta 1940 käytössä ollutta veikkausta

557 Valtiopäivät 1970. Asiakirjat I, HE 59/1970, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi arpajaislain 3 §:n 2 momentin väliaikaisesta muuttamisesta, 1.

558 Jalkapallokirja 1969, 13–14 ja 1970, 138–141.

559 Esim. Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 11.8.1970, liite Selostus toiminnasta II neljänneksellä 1970.

560 Ve. Veikkauksen historiaa 1940–1983, Kotkas, Kallio (1978) Veikkauksen historiaa Suomessa, Käsikirjoitus, liite Veikkausvaihto, veikkauskulut, hallintokulut ja ylijäämä vv. 1940–1975.

arpajaislain 3 § 2 momentissa tarkoitettava käsite 'vedonlyönti urheilukilpailuissa' muutettaisiin 'veikkaustoiminnaksi', jolla loton aloittamisen myötä tarkoitettaisiin 'urheilukilpailujen tuloksiin tai numeroiden arpomisen tuloksiin liittyviä arvauksia'.

Arpajaislain muutosesityksessä lain aiempi 'vedonlyöntiä urheilukilpailuissa' koskeva 3 §:n 2 momentti oli muutettu seuraavanlaiseksi: *"Lupa toimeenpanna veikkauksia, joissa yleisöllä on mahdollisuus määrättyjä maksuja vastaan joko urheilukilpailujen tuloksiin tai numeroiden arpomiseen liittyvien arvausten perusteella osallistua näistä maksuista kertyneiden voittojen jakoon, voidaan antaa kotimaiselle yhtiölle varojen hankkimiseksi urheilua ja liikuntakasvatusta edistäviin tarkoituksiin sekä tieteen, taiteen ja nuorisokasvatuksen tukemiseen."*⁵⁶¹

Semanttisesta näkökulmasta tarkasteltuna lakiesitys näytti siis yhden uuden pelimuodon aloittamisen myötä vähentävän pelitarjonnan uhkapeliominaisuuksia ylipäänsä. Uhkapelin klassinen muoto vedonlyönti häipyi lakitekstistä. Teoreettisesti ottaen vedonlyönnillä tarkoitettu vakioveikkaus ei ollutkaan uhkapeliä, sillä veikkausrivin hinta pysyi aina samana. Käytännössä pelaaja saattoi kuitenkin nostaa jopa yhdelle sarakkeelle pelatun järjestelmän hintaa, "panosta", niin korkeaksi, että se saattoi olla kohtuuton hänen ansio- ja varallisuustasoonsa nähden. Tällaisen pelaamisen todellista esiintyvyyttä on melko mahdotonta arvioida, mutta tuon aikaisessa valvontajärjestelmässä ei kuitenkaan ollut mitään keinoja tai pyrkimyksiä sen ehkäisemiseksi.

Lakimuutosesityksen ansiosta lotosta – ja taannehtivasti myös vakio- ja tasapeliveikkauksesta – häivytettiin kaikki uhkapelaamiseen viittaava, minkä myötä pelit näyttäytyivät hauskoina ja entistä harmittomimpina hyväntekeväisyyden muotoina. Siitä huolimatta rahapelaamisen moraalisia näkökulmia painottaneiden puheenvuorojen lähes täydellinen puuttuminen arpajaislain eduskuntakäsittelyn yhteydessä on hieman hämmästyttävää. Oikeastaan ainoa tähän suuntaan tulkittavissa oleva kannanotto oli jo edellä mainittu Sakari Knuuttilan lyhyt puheenvuoro, jossa hän esitti veikkaamisen vähentävän kuntoliikuntaa.

Moraalisten näkökulmien puuttumista voidaan jossakin määrin selittää uuden eduskunnan kokoonpanolla. Eduskunnan keski-ikä (46,6 vuotta) oli alhaisin sitten 1920-luvun, ja alle 35-vuotiaiden edustajien osuus oli poikkeuksellisen suuri. Tämä ei kuitenkaan selitä lainkaan, miksi vanhemmat tai taantumukselliset kansanedustajat eivät nostaneet esiin uhkapelaamisen paheksuttavuutta ja pelihimon käyttämistä varainhankinnassa. Eduskunnassa oli kuitenkin myös monia kokoomuksen, Keskustapuoleen ja SMP:n edustajia, joille käsitys raha- tai

⁵⁶¹ Valtioapäivät 1970. Asiakirjat I, HE 59/1970, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi arpajaislain 3 §:n 2 momentin väliaikaisesta muuttamisesta.

uhkapelaamisesta syntyinä oli kotitaustan ansiosta itsestäänselvyys. Lisäksi eduskunnassa istui Suomen kristillisen liiton (SKL) ensimmäinen kansanedustaja Raino Westerholm, joka ei lausunut lottoasiasta sanaakaan.

Rahapelaamisen tuomitsevat asenteet eivät kuitenkaan olleet täysin kadonneet eduskunnasta. Se tuli erinomaisesti ilmi jo vuoden 1970 marraskuussa, kun Karjalaisen hallituksen iltakoulussa käsiteltiin pelikasinotoiminnan aloittamisesta tehtyä aloitetta. Pääministeri avasi keskustelun asiasta ennustamalla ”*joidenkuiden eduskunnassa tekevän esityksestä moraaliasian*”.⁵⁶² Asia ei kuitenkaan edennyt eduskuntaan asti, vaikka sitä valmistellut toimikunta oli tehnyt myös esitykset vaadittavista lainmuutoksista.⁵⁶³

Mitään numeraalisia arvioita loton vaikutuksesta kokonaistuottoon ei lakiesityksen perusteluissa mainittu. Muiden maiden – niitä kuitenkin nimeltä mainitsematta – kokemusten pohjalta arvioitiin, että numeroveikkauksen aloittaminen todennäköisesti kasvattaisi kokonaisvaihtoa samalla kun vakioveikkauksen vaihto laskisi. Numeroveikkauksen todettiin olevan käytössä pohjoismaita lukuun ottamatta useimmissa Euroopan maissa, joissa oli ”yleishyödyllistä veikkausta harjoittava yhtiö”.⁵⁶⁴

Edellä oleva ilmaus oli ehkä tahallisesti hieman tulkinnanvarainen ja saattoi helposti johtaa kansanedustajat ajatukseen, että lotto olisi ollut Euroopassa yleinen rahapeli. Eri lähteissä esitetyt tiedot loton levinneisyydestä 1960-luvun Euroopan maissa ovat hieman toisistaan poikkeavia. Niitä yhdistää kuitenkin yksi hämmästyttävä piirre: lotto näyttää olleen yleisempi peli Itä-Euroopan sosialistisissa maissa kuin kapitalistisessa lännessä. Vuonna 1971 loton lanseerauksesta selvityksen tehnyt Kaija Kupiainen totesi loton olleen seuraavissa Euroopan maissa 1960-luvulla: Bulgaria, Italia, Itävalta, Jugoslavia, Puola, Romania, Itä-Saksa, Länsi-Saksa, Tsekkoslovakia, Unkari ja Venäjä.⁵⁶⁵ Viimeisellä lienee tarkoitettu Neuvostoliittoa tai ainakin osaa siitä. Myös suomalaista lottoa suunnittelevat tahot olivat yllättävän kiinnostuneita sosialististen maiden lottopeleistä. Vuoden 1970 aikana Veikkaustoimistosta tehtiin tutustumismatka ainakin Unkariin, Tsekkoslovakiaan ja Romaniaan.⁵⁶⁶ Mitä yhteistä näillä mailla oli kapitalistisen Suomen lottohankkeen kanssa?

562 KA. Ahti Karjalaisen II hallituksen arkisto, 10 Iltakoulujen ja hallitusten neuvottelut 21.7.1970–14.4.1971, Iltakoulujen ja hallitusten neuvottelujen asiakirjat 21.7.1970–18.11.1970, ptk.11.11.1970.

563 Kortelainen 1988, 174.

564 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 10.3.1970, liite 12 Valtioneuvostolle; Valtiopäivät 1970. Asiakirjat I, HE 59/1970, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi arpajaislain 3 §:n 2 momentin väliaikaisesta muuttamisesta, 1–2.

565 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 9.

566 Veikkaus Oy:n arkistonhoitaja Petri Steniuksen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 17.11.2016 klo 12:16.

Vuonna 2013 yleisesityksen suomalaisesta lotosta julkaissut Outi Niemelä on löytänyt mielenkiintoisia tietoja itäeurooppalaisista lottopeleistä. DDR:ssä lotto aloitettiin vuonna 1953, Puolassa, Unkarissa ja Tshekkoslovakiassa vuonna 1957 sekä Romaniassa vuonna 1958.⁵⁶⁷ Pelkkä rahan omistaminen ei sosialistissa maissa vielä välttämättä tarkoittanut paljoakaan, merkittävän aineellisen vaurauden saavuttamiseen tarvittiin sen lisäksi myös asema poliittisessa hierarkiassa ja oikeanlaiset henkilösuhteet.⁵⁶⁸ Mutta lotto herätti voimakkaita fantasioita rautaesiripun molemmin puolin. Ja tätä myös hyödynnettiin.

Tuskin on lainkaan liioiteltua väittää, että loton aloittaminen joissakin sosialistisissa maissa juuri edellä mainittuina ajankohtina oli seurausta Itä-Saksan vuoden 1953 ja Unkarin vuoden 1956 kansannousuista. Suurten massojen huomiota haluttiin kiehtovien rahapelien avulla ohjailla pois yhteiskunnallisista epäkohdista ja jännitteistä. Suomen loton syntyä kannattanee tarkastella lännen kapitalististen hyvinvointivaltioiden kehityksen ohella myös Itä-Euroopan sosialistisia valtioita kohdanneiden kriisien näkökulmasta. Neuvostoliitto ei miehittänyt eikä käynnistänyt vallankumousta Suomessa, mutta se sekaantui Suomen sisäisiin asioihin pelkoa ja hämmennystä herättäneellä tavalla. Vuoden 1970 kuumentuneessa tilanteessa tapahtuneen numeroveikkauksen laillistamisen tarkastelu ainoastaan valtiopäivien pöytäkirjoihin kirjatun keskustelun perusteella jättää asiasta vajavaisen kuvan. Keskustelun laimeutta voidaan tulkita muustakin kuin mielenkiinnon puutetta korostavasta näkökulmasta. Lainmuutoksen hyväksymisen taustalla oli myös asioita, joista ei puhuttu eikä niitä sen vuoksi kirjattu pöytäkirjoihinkaan.

3.6 Kriisi hellittää lottomyllyn pyöriessä

Karjalaisen hallituksen muodostamisen yhteydessä syntyneisiin kiemuroihin oli merkittäväällä tavalla osallisena Neuvostoliiton uusi suurlähettiläs Aleksei Beljakov, joka ehti saapua asemapaikkaansa Kekkosen heinäkuun puolivälissä tapahtunutta Neuvostoliiton matkaa edeltäneellä viikolla. Beljakov ei kuitenkaan ollut ensimmäistä kertaa Suomessa, jossa hän oli poikkeillut Neuvostoliiton suhteita hoitamassa jo 1960-luvun puolivälistä lähtien. Lokakuussa 1969 Beljakov oli ollut keskeisessä roolissa, kun kahteen fraktioon hajonnut Suomen Kommunistinen Puolue pakotettiin yksiin riveihin. Seuraavan kerran Beljakov ilmestyi Suomeen maaliskuun alussa 1970, jolloin hän osallistui NKP:n ja SKP:n välisiin virallisiin neuvotteluihin. Tapaamisen yhteydessä Beljakov painotti strategiaa, jossa suomalaiset kommunistit pyrkisivät luomaan voimakasta joukkoliikehdintää tukemaan

⁵⁶⁷ Niemelä 2013, 47.

⁵⁶⁸ Esim. Jokisipilä 2014, 169–175.

kansandemokraattisten ministereiden tekemiä, työväen taloudellista asemaa koskevia ehdotuksia. Toimillaan Beljakov loi pohjaa varsinaiselle ”ohjelmalleen”, jonka hän käynnisti tultuaan nimitetyksi suurlähettilääksi.⁵⁶⁹

Heti Suomeen saavuttuaan Beljakov teki KGB:n ulkomaantiedustelun päällikön Vladimir Stepanovin kanssa vierailun hallituksenmuodostaja Ahti Karjalaisen luokse ja ilmoitti, ettei SKDL osallistu hallitukseen, josta Moskovan suosima Keskustapuolue jäisi pois. Neuvostoherrat ottivat näin näkyvästi kantaa hallitusvaihtoehtoon, jonka Keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen oli iskenyt pöytään aivan neuvottelujen loppuvaiheessa. Lisäksi Beljakov sai vaikutettua tulevan hallituksen kokoonpanoon muun muassa niin, että vähemmistökommunisti ja sodanjälkeisen punaisen Valpon entinen päällikkö Erkki Tuominen nimitettiin viime hetkillä hallituksen oikeusministeriksi. Kovimmankin linjan kommunistit saattoivat nyt katsoa luokkataistelun yltäneen jopa maan hallitusvallan kovimpaan ytimeen asti, mutta maltillinen lehdistö kauhisteli nimitystä avoimesti.⁵⁷⁰

Beljakovin Suomeen lähettämisen taustalla olivat alun perin NKP:n pääideologin Mihail Suslovin johtamat tahot, mutta suurlähettilään tapa toimia ja suomalaisen yhteiskunnan todellisuus muuttivat projektin lopulta yhden miehen epäonnistuneeksi hankkeeksi. Beljakovin nimittämisellä pyrittiin pysäyttämään Suomen liukuminen länteen ja oikeiston vahvistuminen. Akuutiksi liukumisen uhkan nähtiin kärjistyneen maaliskuun 1970 eduskuntavaalien jälkeen. Beljakovin tehtävänä oli yhdistää SKP ja pitää se hallituksessa johtavana voimana, jonka kanssa sosialidemokraattien pääosan olisi liittouduttava. Kansanrintamahallitus tuli saada pysyväksi ja oikeisto eristetyksi hallitusvallasta. Lisäksi Suomen oloja huonosti tuntevat ideologit näkivät mahdollisuuden mennä huomattavasti pidemmälle. Maassa jo käynnistynyttä lakkoliikettä ja radikaalin nuorison liikehdintää pyrittiin käyttämään ensimmäisenä askeleena vaiheittaisessa sosialismiin siirtymisessä. Neuvostoliiton läheisyyden ja suuren vaikutuksen ansiosta Suomen porvariston ja myös presidentti Kekkosen arvioitiin olevan liian heikkoja vastustamaan kehitystä. Taktiikkaan kuului äkkinäisen kumouksen välttäminen; kaiken tuli sujua ”rauhanomaisesti” ja laillisten muotojen puitteissa.⁵⁷¹

Sekaannuttuaan ensin Karjalaisen hallituksen muodostamisprosessiin Beljakov matkusti takaisin Moskovaan ollakseen paikalla Kekkosen vierailun aikana. Hän palasi kuitenkin Helsinkiin vasta elokuun loppupuolella, mutta aloitti silloin kampanjansa usealla rintamalla. Ennen kaikkea Beljakov alkoi tukea voimakkaasti korpi- ja pistelakkoilua lietsonutta SKP:n vähemmistösiipeä ja suostutteli kommunisteja omaksumaan periksi antamattoman kannan työmarkkinoilla. Taktiikan

⁵⁶⁹ Rentola 2005, 243–244, 248; Ketola 2007, 260–261.

⁵⁷⁰ Rentola 2005, 217–220, 472.

⁵⁷¹ Rentola 2005, 255, 270, 405–406.

mukaan tilannetta työpaikoilla pyrittiin ohjaamaan sellaiseksi, että ammattiliittojen olisi pakko lähteä SKP:n propagoimalle linjalle. SKP:n vähemmistön edustajat saivat lisäksi nauttia edellä mainittua ilosanomaa sisältäneen erityiskurssin Moskovassa, jossa menettelytapojen tärkeydestä luennoi itse pääideologi Suslov.⁵⁷²

Jo ennen Beljakovin takaisin saapumista yleinen ilmapiiri Suomessa kiristyi huomattavasti, eikä lehdistöön ollut vielä tarttunut myöhemmin 1970-luvulla vuosina tutuksi tullut tiukka itsesensuuri. Porvarillinen lehdistö vainusi luokkataistelun tiivistyvän ja varoitteli ”kommunismmin valtaantäpäsän vaaroista”.⁵⁷³ Lokakuussa Beljakov piti SKP:n johdolle esitelmän, jossa hän totesi Suomen ja SKP:n olevan avainasemassa taktiikassa, jonka avulla kehittyneitä kapitalistisia maita pyrittiin siirtämään sosialismiin. NKP ei tulisi Beljakovin mukaan jatkossa hyväksymään Suomessa yhtäkään hallitusta, jossa kommunistit eivät olisi mukana. Beljakov seurasi alulle panemaansa linjaa osallistumalla aktiivisesti SKP:n työhön ja järjestämällä puolueen johdolle keskustelutilaisuuksia Neuvostoliiton suurlähetystössä. Näissä kontakteissa Beljakov suosi suhteita ”hyviin kommunisteihin” eli Taisto Sinisalon johtamaan luokkatietoiseen ryhmään.⁵⁷⁴

Beljakov sai kuitenkin jo hyvin pian huomata, että Suomen poliittista todellisuutta oli varsin vaikea ymmärtää Kremlin kattokruunujen loisteesta käsin. Suunnitelman ehdoton edellytys, SKP:n yhtenäisyys, rakoili jo alkumetreillä. 12. syyskuuta puolueen enemmistöjohto päätti asettua tulopolitiikan jatkamisen kannalle, niin ruhtinaallisilta näyttivät arviot teollisuustyöväestön reaalitypalkkojen kasvusta 1969–70. Kuukautta myöhemmin yhtenäisyys koki vielä pahemman takaiskun, kun puoluefraktiot äänestivät eri tavoin virkamiesten lakko-oikeuden rajoittamista koskevasta lakiesityksestä. Enemmistö päätti vähemmistön tavoin vastustaa lakiesityksiä, mutta ei vastustanut niiden kiireelliseksi julistamista. Puolueen enemmistö halusi taata edellytykset tulopoliittisen ratkaisun onnistumiseen, johon virkaehtolait oli kytketty.⁵⁷⁵

Todelliset mahdollisuudet eripuraisen SKP:n yhtenäistämiseen osoittautuivat silkaksi haihatteluksi, ja Beljakovin näkyvä asettuminen puolueen vähemmistön tukijaksi alkoi päivä päivältä näyttää yhä enemmän häviäjien leiriin asettumiselta. Beljakovin sohausuomalaiseen muurahaispesään ei kääntynyt palvelemaan hänen alkuperäisiä tavoitteitaan. Sen sijaan hän onnistui käynnistämään prosessin, jonka hyödyt koituivat lopulta aivan muille tahoille kuin Kremlin suunnitelmissa oli alun perin hahmoteltu.⁵⁷⁶

⁵⁷² Rentola 2005, 231, 283; Ketola 2007, 267–268.

⁵⁷³ Uusi Suomi 3.8.1970; Kansan Uutiset 4.8.1970.

⁵⁷⁴ Ketola 2007, 266–269; Seppinen 2006, 351.

⁵⁷⁵ Rentola 2005, 303–304, 308–312.

⁵⁷⁶ Rentola 2005, 316.

Beljakovin ajama kehityskulku näytti kuitenkin aluksi toteutuvan tulopoliittisen kokonaisratkaisun aikaansaamiseen tähdänneissä palkkaneuvotteluissa. Jo ennen marraskuun 1970 alussa alkaneita neuvotteluita järjestettiin laajoja korpilakkoja. SKP:n ay-toimitsija Veikko Hauhia informoi suojelupoliisia, että vähemmistökommunistit pyrkivät työnseisauksien ja lakkojen avulla saattamaan maan yleislakkotilaan. Sen jälkeen esitettäisiin hallituksessa olleiden kommunistien toimintaa tukevia poliittisia vaatimuksia ja pakotettaisiin sosiaalidemokraatit vasemmistolaisempaan politiikkaan. Lakkoliikehdintä huolestutti suuresti sosiaalidemokraattista puolueväkeä. Erityisen huolestuneita oltiin ammattiliittoihin tuluvan nuoren väen suhteen. Näissä yhteyksissä sosiaalidemokraateiksi tunnustautuneetkin vaikuttivat kentällä olevan yllättävän valmiita radikaaleihin toimenpiteisiin. Tilanteen kiristyessä työnantajat hätiköivät paikka paikoin ja vahvistivat kommunistien asemaa kohdellen myös maltillisemman linjan lakkolaisia läpeensä epäluotettavina kumouksellisina.⁵⁷⁷

Panokset työmarkkinaneuvotteluissa nousivat korkeiksi, sillä kukaan ammat-
tiedustelu ryhmiä ei halunnut leimautua työväenluokan petturiksi. Koska ulosmittattavaa tulkittiin olevan reilusti, niin SKP:n enemmistösiipi kuin sosiaalidemokraatitkin halusivat osoittaa pärjäävänsä kommunistien vähemmistölle palkkavaatimusten rimaa ylöspäin hilattaessa. Yhteinen tahto palkkaneuvotteluissa johti siihen, että myös kommunistien enemmistöstä alkoi kuulua voimistuvia ääniä, jotka kytkivät taistelun kysymykseen kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen muuttamisesta.⁵⁷⁸ Palkkaneuvotteluihin aktiivisesti osallistuneen Beljakovin tukema vähemmistö hirttäytyi kuitenkin palkka-asiassakin omaan kantaansa. Enemmistö ja sosiaalidemokraatit saivat sovituksi tason, jolle SAK:n hallitus asetti tavoitteensa. Se oli lähes 10 prosenttia korkeampi kuin työnantajien avaustarjous. Lisäksi vaatimuksiin kuului muun muassa vuosiloman pidentäminen ja lomapalkan korottaminen. Osapuolten ollessa hyvin kaukana toisistaan kommunistien enemmistösiipeä edustanut SAK:n varapuheenjohtaja Arvo Hautala arvioi tilanteen olevan luisumassa kohti yleislakkoa. Hautala välitti käsityksensä yleislakon vaarallisuudesta STK:n puheenjohtajalle Päiviö Hetemäelle, vaikka teeskenteli SKP:n sisällä olevansa valmis kovimmankin mahdollisen lakkoaseen käyttöön.⁵⁷⁹

Päiviö Hetemäki oli jo elokuun lopussa 1970 pääministeri Ahti Karjalaiselle lähettämässään kirjeessä arvellut, ettei uutta tulopoliittista kokonaisratkaisua välttämättä syntyisi ilman presidentin apua. Hetemäen näkemykset synkistyivät entisestään, kun Beljakovin toimintaan liittyvää tiedustelutietoa kulkeutui myös hänen korviinsa. Kekkonen suhtautui asiaan varoen, koska ymmärsi

⁵⁷⁷ Rentola 2005, 301–302; Seppinen 2006, 353, Ketola 2007, 250.

⁵⁷⁸ Seppinen 2006, 349, 355.

⁵⁷⁹ Rentola 2005, 336–338; Mansner 1990, 313.

työmarkkinatilanteeseen sotkeutumisen merkitsevän jo melkoista askelta presidentin toimivaltuuksien ulkopuolelle. Lisäksi SKP:n vähemmistösiiven hallitusohjelmaan ujutettava ehto valtiovallan puuttumattomuudesta palkkaneuvotteluihin hillitsi Kekkosen intoa omavaltaisiin ratkaisuyrityksiin.⁵⁸⁰

Kekkosen mieli kuitenkin muuttui marraskuun puolivälin jälkeen, kun Hetemäki yhdessä SAK:n puheenjohtajan Niilo Hämäläisen ja Paperiliiton puheenjohtajan Veikko Ahtolan kanssa oli vedonnut presidenttiin Arvo Hautalalta tulleen varoituksen seurauksena. Marraskuun 20. päivänä Hetemäen puhelin soi aamuyöllä. Hetemäki oli yöllä kotiutunut vaimonsa kanssa Ruotsin suurlähetystön tarjoamalta päivälliseltä, johon myös presidentti Kekkonen ja Ruotsin pääministeri Olof Palme olivat osallistuneet. Kekkonen oli keskustellut pitkään Palmen kanssa ja hakeutunut suurlähetystöstä poistuttuaan Teuvo Auran luokse Aleksanterinkadulle. Aura soitti pikkutunneilla ja kutsui Hetemäen kaupunginjohtajan virka-asuntoon suunnittelemaan presidentin nimissä tehtävää ratkaisuehdotusta lukkiutuneeseen työmarkkinatilanteeseen. Ehdotusluonnos saatiin valmiiksi puoli kahdeksalta aamulla.⁵⁸¹

Lauantaina 28. marraskuuta presidentinlinnassa aloitettiin Kekkosen johdolla työmarkkinaosapuolien väliset neuvottelut.⁵⁸² Niiden pohjalta Kekkonen antoi 4. joulukuuta SAK:lle ja STK:lle laajan talouspoliittisen ehdotuksen. SAK:n hallitus hyväksyi ”UKK-sopimuksen” vain yhden äänen enemmistöllä. SKP:n poliittinen toimikunta totesi esityksen täyttävän noin 60 prosenttia SAK:n vaatimuksesta, mutta suhtautui silti kielteisesti sopimukseen. 8. joulukuuta UKK-sopimus allekirjoitettiin jatkeeksi kaksi vuotta aikaisemmin alkunsa saaneille tulopoliittisille kokonaisratkaisuille. Yhdeksän SAK:n liittoa jäi sopimuksen ulkopuolelle, niiden joukossa suuret Suomen Metallityöväen Liitto ja Rakennustyöväenliitto. Metalliliiton sosiaalidemokraattinen johto ei hyväksynyt sopimuksen mukaisia palkankorotuksia, koska se pelkäsi edessä olevissa liiton vaaleissa menettävänsä niukan enemmistöasemansa kommunisteille.⁵⁸³

UKK-sopimuksen merkitys rauhattoman vuoden 1970 tapahtumissa oli merkittävä. Sopimuksen solmiminen merkitsi sitä, että kommunistit joutuivat eristyksiin koko muuta yhteiskuntaa vastaan. Erityisen tärkeä seikka oli SDP:n selkeä asettuminen kommunismin vastaiseen rintamaan, mikä merkitsi myös tappiota NKP:n ajamalle suomalaisen työväenliikkeen järjestäytymiselle kommunistien alaisuuteen. Sopimuksen merkitys myös yleislakkotavoitteen ehkäisemissä oli keskeinen. Myös toinen vuoden 1970 häiriköistä, Suomen Maaseudun Puolue, ryhdistäytyi UKK-sopimuksen yhteydessä. Veikko Vennamo joutui varmistamaan, että hänen puolueensa kansanedustajat äänestivät UKK-sopimukseen kytkettyjen

⁵⁸⁰ Rentola 2005, 285–286, 482.

⁵⁸¹ Mansner 1990, 316; Rentola 2005, 231–232; Häggblöf 1990, 273.

⁵⁸² Suomi 2003, 144.

⁵⁸³ Rentola 2005, 352; Nevakivi 1995, 273–275; Salminen 1999, 305–318.

lakien läpimenon puolesta. Ottaakseen etäisyyttä Kekkosen taakse asettumisesta Vennamo kuitenkin perusteli lakien tukemista sillä, että ne olivat ”hyväksi Suomelle”.⁵⁸⁴

Neuvostoliitto luovutti, Metalliliitto ei

UKK-sopimuksen hyväksymisen jälkeen Kekkonen tarttui Suomessa riehuneeseen pyörremyrsky Beljakoviin. Presidentti oli tiedusteluraporttien ansiosta hyvin tietoinen Beljakovin ja SKP:n välisestä toiminnasta ja menetti lopulta malttinsa. Hän viestitti suurlähetystöneuvos Vladimirovin kautta Moskovaan olevansa tyytymättömän usein humalassa ja uhittelevasti esiintyneen Beljakovin toimintaan. Viesti johti Neuvostoliiton varaulkoministeri Kuznetsovin salaiseen vierailuun Suomeen 15.12.1970. Ennen vierailua Beljakov ehti vielä härnätä Kekkosta vihjailemalla tämän menettäneen UKK-sopimuksen myötä mahdollisuutensa asettua ehdokkaaksi vuoden 1974 presidentinvaaleissa.

Kuznetsovin vierailun seurauksena Beljakov kuitenkin lopetti näkyvimmän tukensa meneillään olleelle lakkoliikehännälle ja vakuutti kannattavansa talouden vakauttamisohjelman jatkamista Suomessa. Kuznetsovin vierailu muodostui käännekohtaksi ensinnäkin sen takia, että jo sinällään eri näkökantoja edustanut NKP:n sisäpiiri oli huomannut olleensa Suomen suhteen liiaksi kommunistien vähemmistösiiven rajoittuneen informaation varassa. Suomalainen todellisuus ja asioiden eteneminen oli osoittautunut paljon odotettua mutkikkaammaksi. Toiseksi linjan muutokseen vaikutti joulukuussa 1970 tapahtunut Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen lähentyminen strategisten aseiden rajoittamista koskevissa neuvotteluissa, joiden edistymistä ei haluttu Moskovassa vaarantaa liian näkyvällä sotkeutumisella Suomen asioihin. Beljakov ei kuitenkaan aivan täysin asettunut, vaan jatkoi kulisseyksissä lakkoaaltoa uhkailua ennen ”sairauslomalle” lähtemistään helmikuun loppupuolella 1971.⁵⁸⁵

Moskovan asenteen nopeasta muuttumisesta huolimatta Beljakovin ajoittain jatkuneelle häiriköinnille oli syynsä, jotka hänen alkuperäistä toimeksiantoaan ajatellen olivat täysin loogisia. Mahdollisuus merkittävien lakkojen aikaansaamiseen säilyi, vaikka UKK-sopimus kaatoikin yleislakon mahdollisuuden joksikin aikaa. Neuvotteluja suuren Metalliliiton saamiseksi UKK-sopimuksen ehtojen taakse käytiin koko joulukuun ajan ja uusista välitysehdotuksista järjestettiin kaksi jäsenäänestystä vuoden 1971 alkupuolella. Välitysehdotukset kuitenkin hylättiin, ja noin 70 000 Metalliliittoon kuulunutta työntekijää aloitti lakon 8.2.1971.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Rentola 2005, 353, 494; Seppinen 2006, 358.

⁵⁸⁵ Salminen 1999, 329–331; Rentola 2005, 231–232, 354, 357–360, 378; Suomi 2003, 148.

⁵⁸⁶ Ketola 2007, 275–288.

Kuusi viikkoa kestäneen Metallin lakon vuoksi vuodesta 1971 tuli merkittävän lakkovuosi sitten yleislakkovuoden 1956. Lakon aikana järjestettiin suuria joukkokokouksia ympäri Suomen. Niiden yhteydessä suurempaa vaikutusvaltaa metalliväen keskuudessa hamunneet vähemmistökommunistit käyttäytyivät paikoin aggressiivisesti. Radikaalisiivelle selvisi melko pitkällä viiveellä, että Moskovassa luovuttiin jo tammikuussa yltiöpäisimmistä toiveista vaikuttaa suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen lakkoiluun villitsemällä. Lakon venyessä kommunistien propaganda nostatti vastareaktion. Sosiaalidemokraatit aktivoituivat työpaikkatasolla, ja epäpoliittinen osa jäsenistöstä kyllästyi lopulta kommunistien vaatimuksiin lakon jatkamisesta. Lakko loppui perjantaina 26. maaliskuuta 1971. Sosiaalidemokraatit onnistuivat entisestään vahvistamaan otettaan Metalliliitosta myöhemmin samana vuonna pidetyssä liittokokouksessa. Poliittisen tilanteen kärjistämiseen pyrkinyt ja yhä suurempaan sisäiseen eripuraan ajautunut SKDL lähti maan hallituksesta virallisesti samana päivänä, kun Metalliliiton lakko loppui.⁵⁸⁷

Lottovalmistelut vallankumousspelon varjossa

Vaikka Veikkaustoimistossa laadittiinkin muistioita loton aloittamisen vaatimista toimenpiteistä jo huhti–toukokuussa 1970, varsinaisia käytännön toimia ei kuitenkaan juurikaan toteutettu. Asiasta laadittujen muistioiden todellisesta merkityksestä kertoo myös se, ettei johtokunnan pöytäkirjojen liitteiksi päätyneitä muistioita ole kuitenkaan käsitelty kokouksissa.⁵⁸⁸ Muistioiden perusteella syyksi hahmottuu epäily, ettei maan hallitus sittenkään nähnyt ehdotusta arpajaislain muuttamisesta kovin tärkeänä asiana. Sekä väistymässä olleen Koiviston hallituksen että toukokuun puolivälissä nimitetyn Auran virkamieshallituksen keskeinen tavoite oli vakauttamispolitiikan jatkaminen. Rahapelit näyttäytyivät kuitenkin napeilla pelaamisena vakauttamispolitiikan suuressa kokonaisuudessa ainakin niin kauan, kun pitäydyttiin käsitteen talouspoliittisessa määritelmässä.

Tositoin Veikkaustoimistossa ryhdyttiin vasta, kun Auran hallitus lopulta antoi arpajaislain muutosesityksen eduskunnalle heinäkuussa 1970. Heinäkuun lopussa laadittiin muistio, jonka pohjalta siihen asti melko periaatteellisella tasolla tehtyjä suunnitelmia alettiin nyt myös toteuttaa käytännössä. Muistiossa arveltiin olevan mahdollista toteuttaa tarvittavat valmistelut siihen mennessä, kun arpajaislain ja veikkausasetuksen muutos sekä loton järjestämisen toimilupa tulisivat hyväksytyiksi. Tässä vaiheessa Veikkaustoimistossa tosin oltiin sitä mieltä, että loton todennäköisin aloittamisajankohta olisi 1. helmikuuta 1971. Silloin ensimmäistä lottokierrosta voitaisiin myydä tammikuussa. Tätä pidettiin yhtiön johdossa

⁵⁸⁷ Rentola 2005, 370–372; Ketola 2007, 320–326, 595.

⁵⁸⁸ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 6.4.1970, liite Numeroveikkausvalmistelut I ja 5.5.1970, liite Numeroveikkausvalmistelut II.

parempana vaihtoehtona kuin aiemmin esillä ollut ajatus pelin myymisestä jo joulukuussa, jolloin ihmisillä oli ylimääräisille rahoilleen paljon muita mahdollisia sijoituskohteita. Tässä vaiheessa ei siis ainakaan Veikkaustoimistossa enää jaksettu kantaa huolta vuoden 1970 veikkausvoittovarojen riittävydestä, joka oli nostettu lainmuutosesityksen keskeiseksi perusteeksi loton käyttöön otolle.

Heinäkuun aikana suunniteltiin myös valmiiksi lottokupongi, joka toimitettiin Länsi-Saksaan lopullista teknistä piirtämistä varten. Myös kupongin koeajon oli määrä alkaa syksyllä saksalaisessa Wehmeierin tehtaassa, jossa Veikkaustoimiston uusi kuponkirotaatiokone oli valmisteilla. Niin sanottujen voitonetsintäkoneiden kohdalla valmistelut olivat sen sijaan melko lailla myöhässä suunniteltua aikataulua ajatellen. Sen vuoksi uumoiltiin, että kuponkien tarkastusosasto joutuisi vuoden 1971 alkupuolella suuriin vaikeuksiin, mikäli lottoa pelattaisiin paljon heti ensimmäisiltä kierroksilta lähtien. Heinäkuun loppuun mennessä oli uhrattu myös paljon aikaa loton matemaattisen puolen, pelimuodon ja voitonjaon selvittämiseen. Laskelmien mukaan kansalaisia pyrittiin houkuttelemaan pelillä, jossa yksi päävoittaja saisi hieman yli 550 000 markkaa, mikäli pelattuja sarakkeita olisi viisi miljoonaa. Vakioveikkauksen suurin päävoitto ennen loton aloittamista oli vuodelta 1967 ja suuruudeltaan hieman yli 320 000 markkaa.⁵⁸⁹ Veikkauksen keskimääräiset päävoitot tosin olivat huomattavasti pienempiä. Laskelmia ei tietenkään kerrottu julkisuuteen, mutta selvästikään lottoa ei vielä suunnitteluvaiheessa nähty aivan sellaisena ”jättipottipelinä”, joka siitä myöhemmin kehittyi. Kaavailtu päävoitto oli kuitenkin tuntuva siihen verrattuna, ettei pelin suosiesta voitu olla ennakoon täysin varmoja.

Kesällä 1970 aloitettiin myös loton markkinoinnin suunnittelu. Tähän olikin tarvetta, sillä kansa tuntui olevan melko tietämätön koko pelistä. Veikkaustoimiston toimesta ei myöskään vielä ollut tehty juuri mitään pelin tunnetuksi tekemiseksi. Veikkauksen harrastajille lottoa oli kuitenkin esitelty ”salaa” jo helmikuun lopussa 1970. Samalla viikolla kun Veikkaustoimiston edustajat keskustelivat ensimmäisen kerran valtiovarainministeri Eino Raunion kanssa loton kaltaisen pelin järjestämismahdollisuudesta, veikkauskuponkeihin oli liitetty seuraavanlainen kysymys: *”Numeroveikkaus: Veikkaaja merkitsee esimerkiksi 6 valitsemaansa numeroa sovitulla merkillä kuponkiin, joka käsittää numerot 1:stä 49:ään.⁵⁹⁰ Oikea tulos saataisiin viikoittain arpomalla. Osallistuisitteko numeroveikkaukseen, jos sellainen olisi?”* Lisäksi tiedusteltiin vastaajan sukupuolta.

Kupongissa ei siis kerrottu kovinkaan paljon ”numeroveikkauksesta” eikä mitään Veikkaustoimiston suunnitelmista pelin suhteen. Sellainen olisi tietenkin tiukasti tulkittuna voitukin nähdä lainvastaiseksi markkinoinniksi. Vastaajien kesken

⁵⁸⁹ Ve. Veikkaustoimisto Oy:n toimintakertomus 1967, 11.

⁵⁹⁰ Vuonna 1971 käyttöön otetussa loton ensimmäisessä versiossa arvottiin 6 numeroa väliltä 1–40. Ylikangas 1990, 156.

arvottiin yksi 1000 markan ja viisi 100 markan arvoista lahjakorttia. Tällä lienee ollut oma vaikutuksensa siihen, että kyselyyn saatiin peräti 460 590 vastausta. Ennen kaikkea vastausten määrä osoitti kuitenkin, miten suosituksi harrastukseksi veikkaaminen oli kasvanut 1960-luvun loppuun mennessä. Noin 18 000 veikkauskupongin otoksessa 73 prosenttia vastanneista ilmoitti, että osallistuisi numeroveikkaukseen. Mies- ja naisvastaajien välillä ei ollut tilastollista eroa.⁵⁹¹

Seuraavan kerran lotto nostettiin suuremman yleisön tietoisuuteen vasta kun peli esiteltiin sanomalehdistössä heinäkuun puolivälissä arpajaislain muutostyksen antamisen jälkeen. Nyt kerrottiin nimenomaan lotto-nimisenä esitellyn pelin yleisyydestä Euroopassa ja suunnitelmista aloittaa sen pelaaminen vuodenvaihteessa myös Suomessa. Kesälomakauden vuoksi tieto uudesta rahapelistä tuskin kuitenkaan upposi vielä kovin syvälle kansan tajuntaan. Elokuun puolivälissä tehdyssä kyselytutkimuksessa haastateltiin Helsingin markkinointialueella 200 henkilöä, joista vain 12:lle lotto oli ennestään tuttu. Yli 40 prosentille vastaajista sana 'lotto' ei tuonut mieleen yhtään mitään. Haastattelun myöhemmässä vaiheessa haastateltaville kerrottiin, millainen peli lotto on. Sen jälkeen kysyttiin, kokeilisiko haastateltava lottoa, jos peli tulisi Suomeen. 'Kokeilisi varmasti' vastasi 45 prosenttia, 'ehkä kokeilisi' 43 prosenttia ja 'tuskin kokeilisi' 12 prosenttia.⁵⁹²

Historiallisesti yhtenä keskeisenä rahapelien laillistamisen ja rahapelijärjestelmien protektionistisen luonteen perusteena on käytetty vaaraa rahavirtojen valumisesta ulkomailla pelattaviin rahapeleihin. Suomessa tämä perustelu on nostettu esiin raha-arpajaisten, totalisaattorivedonlyönnin, raha-automaattien ja veikkauksen laillistamisen tai kansalliselle toimijalle keskittämisen taustatekijänä.⁵⁹³ Loton kohdalla puolivuosisatainen traditio katkesi, vaikka senkin tarpeellisuutta pyrittiin joissakin yhteyksissä perustelemaan 1970-luvun alussa tutuiksi tulleiden kansainvälisten ketjukirjetapausten ehkäisemisellä.⁵⁹⁴

Jossakin mielessä loton aloittamisen voidaan tulkita olleen jopa lainvastaista, sillä sen avulla ei niinkään pyritty kanavoimaan kansan olemassa olleita pelihaluja yleishyödyllisten tarkoitusten tukemiseen vaan mitä ilmeisimmin herättämään pelihimoa kansan keskuudessa. Syksyllä 1970 käynnistyneessä loton markkinointi- ja mainoskampanjassa uusi peli pyrittiin tavalla tai toisella saattamaan kaikkien suomalaisten tietoisuuteen, joten vaikutelmaa tahallisuudesta pelihaluja herättämisestä on vaikeata välttää. Raha oli kuitenkin loton aloittamisen kohdalla vain yksi

591 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-institiutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 10–11.

592 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kuluttaja-Probe 1970, Konsultointipalvelu Oy: Helsinki, 16.

593 Myllymaa & Matilainen 2016, 470–471.

594 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-institiutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 12.

motiivi. Kansalaisten mielenkiinnon aktiivinen suuntaaminen uuteen houkuttelevaan rahapeliin alkoi vuoden 1970 ylikuumenneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa palvella yhä tehokkaammin myös tilanteen rauhoittamiseen tähtääviä pyrkimyksiä.

Syksyllä 1970 ainakin kaupungeissa asuvat suomalaiset törmäsivät lottoon, vaikka eivät olisi seuranneet tiedotusvälineitä lainkaan. Tehokkaalla ulkomainonnalla varmistettiin loton näkyvyys erityisesti pääkaupunkiseudulla. Joulukuun jälkimmäisellä puoliskolla Helsingin seudulla ajeli 290 bussia, joiden pitkiin ulkosivuihin oli liimattu lottomainokset. 550 bussin sisäkattoon oli kiinnitetty lottoa mainostava riippukilpi joulukuun puolivälin ja tammikuun lopun välisenä aikana. Lotto näkyi myös suurissa ostospaikoissa. Esimerkiksi osuusliike Elannon omistamiin marketteihin sijoitettiin yhteensä 750 lottojulistetta ajalle 28.12.1970 – 31.1.1971.

Kuva 11. Bussi Torkkelinkadulla Helsingissä joulukuussa 1970 (Rista Eeva 1970, Helsingin kaupunginmuseo).

Lotto näkyi myös vapaa-ajan harrasteissa. Etelä-Suomen suurimpien kaupunkien elokuvateattereissa esitettiin loton mainosfilmiä ajalla 27.11.1970 – 31.12.1970. Tuona aikana laskettiin noin 82 500:n elokuvissa kävijän nähneen lottomainoksen. Veikkauksen asiamiespisteinä toimineissa kioskeissa ja kaupoissa myytiin tai jaettiin ilmaiseksi lukuisia erilaisia käyttöesineitä, jotka oli varustettu lottomainoksilla. Monilla asiamiehillä tosin tuli kiire myyntipöytänsä järjestyssä, sillä samanaikaisesti järjestettiin lottoasiamiehenä toimimiseen liittyviä laajamittaisia koulutuksia. Veikkaustoimistossa oltiin alun perin valmistautuneita siihen, että arpajaislain muutoksen käsittely eduskunnassa olisi saattanut venyä jopa seuraavan vuoden syksyyn. Sen vuoksi esimerkiksi asiamiesten koulutusta alettiin toteuttaa

vasta lokakuun loppupuolella hyvin ripeässä tahdissa. Ennen ensimmäisten kuponkien vastaanottoa koulutettiin lähes 10 000 asiamiestä.⁵⁹⁵ Loton aloittamisella tuntui kuitenkin olevan niin tulenpalava kiire, että osa asiamiehistä ehdittiin kouluttaa vasta kun he olivat jo jonkin aikaa vastaanottaneet lottokupongeja pe-
lihaluisilta kansalaisilta.⁵⁹⁶

UKK-sopimukseen johtaneiden neuvottelujen alkamista edeltäneenä päivänä loton aloittamisen mahdollistanut arpajaislain muutos vahvistettiin tasavallan presidentin esittelyssä. Samassa tilaisuudessa annettiin myös esitys veikkausasetuksen muuttamisesta, jonka mukaan loton ensimmäisen kierroksen myyntiin voitiin ryhtyä jo vuoden 1970 puolella.⁵⁹⁷ Myynti päästiin aloittamaan tasan kahden viikon päästä, perjantaina 11.12.1970.⁵⁹⁸ Kansa pääsi unelmoimaan aineellisen kuruuden loppumisesta samalla, kun sekä laitaoikeiston että kommunistien edustajat kritisoivat presidenttiä räikeästä valtaoikeuksien ylittämisestä UKK-sopimuksen yhteydessä.⁵⁹⁹

Loton myynnin vauhdittamiseksi ennen vuodenvaihdetta lottokupongin 3-osassa oli kolme erilaista kuluttajakyselyä, joihin vastanneiden kesken arvottiin kolme Saab-99 henkilöautoa. Autoarvontaan osallistuminen ei edellyttänyt loton pelaamista, mutta moni kyselyyn vastannut lieene täyttänyt myös lottosarakkeen kupongin ensimmäiselle lehdelle. Veikkaustoimistolla oli syksyllä 1970 myös hurja suunnitelma jakaa lottokupongeja maan jokaiseen talouteen. Tilatun rotaatiokoneen myöhästymisen takia kuponkeja ei kuitenkaan saatu riittävästi, joten suunnitelmasta luovuttiin. Se tosin toteutettiin hieman supistetussa muodossa kesäkuussa 1971, kun 750 000:een⁶⁰⁰ kaupunkien ja taajamien kotitalouteen jaettiin kuhunkin kaksi lottokupunkia.⁶⁰¹

Myös loton mainostaminen tiedotusvälineissä alkoi hyvin nopeasti sen jälkeen, kun eduskunta oli hyväksynyt arpajaislain muutoksen. Aikakauslehdissä ensimmäiset lotto-ilmoitukset olivat jo marraskuun ensimmäisenä päivänä eli yli kaksi kuukautta ennen ensimmäistä arvontaa. Ensimmäisen myyntipäivän lähestyessä lottomainoksia alkoi näkyä yhä runsaammin myös päivälehdissä. Sanomalehtien mainonnassa pyrittiin huomioimaan mainonnan yltäminen koko maan alueelle

595 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 28.

596 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen! -äänitteet (2000–2001), SKSÄ 2000 236 1–236 20 Veikkauksen piiripäällikkö Pauli Nymanin haastattelu 5.12.2000 (a).

597 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 7.12.1970, liite Esityslista johtokunnan kokoukselle.

598 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 25.

599 Suomi 2003, 144, 147–148.

600 Noin puolet suomalaisten kotitalouksien lukumäärästä vuonna 1970. Suomen virallinen tilasto (SVT), Tulonjakotilasto 2013.

601 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 24–31.

niin, että Veikkaustoimiston asiamiespiirit hyötyisivät mainonnasta tasapuolisesti. Eniten suomalaisia tavoitti kuitenkin loton televisiomainonta. Loton ensimmäinen TV-mainos lähetettiin keskiviikkona 25.11.1970.⁶⁰² Loton säännölliset TV-mainokset jatkuivat toukokuun 1971 loppuun asti.⁶⁰³ Tuohon aikaan Suomessa oli kaksi valtiollisen Yleisradion TV-kanavaa, joilta kaupallinen Mainos-TV vuokrasi ohjelma-aikaa omille ohjelmilleen ja niiden välissä lähetetyille mainoksille.⁶⁰⁴ Lottomainosten katsojaluvut vaihtelivat 400 000 ja 800 000 välillä⁶⁰⁵, joten uusi rahapeli tuli valtaosalle kansasta tutuksi pelkästään TV-mainonnan ansiosta.

Parin ensimmäisen viikon aikana mainokset sisälsivät lähinnä kupongin täyttämiseen liittyneitä ohjeita. Ensimmäisen pelikierroksen myynnin alkamisen myötä loton TV-mainonta muuttui täysin. Mainoksiin ilmestyi häkellyttävän lyhyessä minihameessa esiintynyt Lotto-tyttö, joka oli ”keksitty” Veikkaustoimiston herrojen tuumailun seurauksena syksyllä 1970. Hahmo esiteltiin julkisuudessa ensimmäistä kertaa Veikkaaja-lehdessä 7.12.1970.⁶⁰⁶

Mainosten lisäksi lotto alkoi näkyä TV:ssä muullakin tavoin. Lottoarvonnat televisioitiin suorina lähetyksinä ensimmäisestä arvonnasta 3.1.1971 lähtien. Jo ensimmäisellä lähetyksellä oli arvioiden mukaan lähes kaksi miljoonaa katsojaa.⁶⁰⁷ Aluksi lottoarvonta suoritettiin Yleisradion Viikonlopputelevisio-ohjelman yhteydessä sunnuntai-iltaisina, kunnes se alettiin kesällä 1971 lähettää erillisenä ohjelmana.⁶⁰⁸

Veikkaustoimiston asiakirjoista löytyy vuoden 1970 puolelta ainoastaan yksi lyhyt toteamus Yleisradion kanssa tehdystä televisiointisopimuksesta. Sekin on tosin jo syyskuulta 1970: ”...*Suomen Televisio on lupautunut siihen, että loton arvonta voidaan suorittaa televisiossa sunnuntai-iltana...*”⁶⁰⁹ Lupausta tai sopimusta ei kuitenkaan löydy kirjallisessa muodossa ja on täysin mahdollista, ettei sellaista olekaan. Veikkaustoimiston johtokunnan pöytäkirjoissa asia mainitaan seuraavan kerran vasta toukokuussa 1971, jolloin toimitusjohtaja esitteli luonnoksen Yleisradion kanssa tehtävää televisiointisopimusta varten. Tässä vaiheessa lottoarvonnat olivat siis näkyneet televisiossa jo yli neljä kuukautta. Pari viikkoa

602 Ve. Sopimukset 1940–1972, Sopimus Oy Yleisradio Ab:n ja Oy Veikkaus Ab:n välillä tehdystä lottoarvon-tojen televisioinnista (14.4.1971).

603 Ve Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 24.

604 Viljakainen 2004, 94–95, 114.

605 Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980.

606 Veikkaaja 50/1970.

607 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 21.

608 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 20–21.

609 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirja 22.9.1970.

myöhemmin johtokunnan pöytäkirjassa mainitaan, että sopimus oli allekirjoitettu 25.5.1970. Sopimus alkoi taannehtivasti huhtikuun puolivälistä ja oli voimassa vuoden 1971 loppuun.⁶¹⁰

Sopimus siis kattoi sekä kesällä 1971 alkaneen erillisohjelman että osan ajasta, jolloin lottoarvonta lähetettiin Viikonlopputelevision osana. Ohjelmamuodon muuttuminen ei siis selvästikään ollut syy televisiointisopimuksen solmimiselle. Taannehtiva sopimus vahvistaa olettamusta, ettei lottoarvontojen ensimmäisiä kuukausia koskevaa sopimusta ole välttämättä olemassa kirjallisessa muodossa. Alkuvaiheen arvontojen televisioiminen onkin saattanut perustua suulliseen herasmiessopimukseen, jonka ovat tehneet Veikkaustoimiston ja Yleisradion johdossa toimineet yksittäiset henkilöt. Selityksenä tälle voidaan nähdä Yleisradion voimakas kytkeytyminen yhteiskunnassa meneillään olleeseen ”taantumuksellisten” ja ”edistyksellisten” voimien väliseen taisteluun. Lottoarvonta ja varsinkin Lotto-tytön tähdittämät mainokset olivat joidenkin tahojen mielestä täysin sopimattomia Yleisradion ”informatiiviseen ohjelmapolitiikkaan”. Toiset taas halusivat tarkoituksellisesti lisätä ohjelmien viihteellisyyttä yhteiskunnallisen vastakainasettelun kiristyessä.

Kansanrintamahallitusten aikana Yleisradion ohjelmapolitiikassa käytiin kovaa taistelua porvarillisten ja vasemmistolaisesta suuntautuneiden tiedonvälityshanteiden välillä. Monet liberaalia ohjelmapolitiikkaa kannattaneet tosin saivat tässä taistossa vasemmistoradikaalin maineen, sillä osa oikeistolaisista tulkitsi porvarillisten arvojen kritiikin melko köykäisin perustein kumouksellisuuden tukemiseksi.⁶¹¹ Vuosina 1964–1969 Yleisradion pääjohtajana toimineen Eino S. Revon kaudella Yleisradion ohjelmapolitiikassa suuntauduttiin vahvasti vasemmalle. Asiaa edisti osaltaan Yleisradion parlamentaaristen voimasuhteiden perusteella valittujen hallintoneuvoston ja ohjelmaneuvostojen muuttuminen vasemmistoenemmistöisiksi.

Ohjelmapoliittinen linja johti lopulta voimakkaaseen poliittiseen vastahyökkäykseen ”reporadiota” kohtaan. Yleisradioon kanavoituikin 1960–1970-luvuilla kaksi merkittävää kapinaliikettä. Ensinnäkin vasemmistolaisista lähtökohdistta tehdyt radio- ja TV-ohjelmat kritisoivat porvarillista elämänmenoa. Toiseksi parlamentaarisessa valvonnassa olleessa yhtiössä syntyi voimakas porvarillisten puolueiden ja SDP:n oikeistosiiven kapina edistyksellistä ohjelmapolitiikkaa vastaan. Näin Yleisradio tarjosi ”kanavan” myös parlamentaaristen voimasuhteiden väliselle kamppailulle, jota puoluepolitiikassa alettiin ”yleisen edun” nimissä ja Kekkosen pelossa vältellä.

610 Ve. Veikkaustoimisto Oy:n johtokunnan pöytäkirjat 13.5.1971 ja 2.6.1971.

611 Hemánus 1972, 225.

Erityisesti vähemmistökommunisteja kannattaneen toimittajafraktion tuottamien ajankohtaisohjelmien ohella kansaa ihastuttanut ja vihastuttanut ruutuilmio oli Televisioteatteri, joka 1960-luvun loppuvuosina esitti muutamia varsin vallankumouksellisia produktioita. Sekä Yleisradion kumouksellisten toimittajien enemmistöllä että TV-teatterilaisilla oli tiiviit suhteen SKP:n vähemmistösiipeen. Vuosikymmenen vaihdetta lähestyttäessä tämä merkitsi myös yhä läheisempiä suhteita NKP:een. Kekkonen tuki varauksettomasti yhä punaisemmaksi muuttuvaa perhetuttavaansa Repoa sekä radikaalia toimittaja- ja näyttelijäkaartia.⁶¹² Kekkonen veljeili muutoshakuisten voimien kanssa vaikuttaakseen itse nuorelta ja edistykselliseltä. Hän ajatteli tiedotusvälineiden olevan turvallinen tapa purkaa yhteiskunnallista kumouksellisuutta, mutta saattoi samalla tulla aliarvioineeksi median vaikutusta kansalaisiin.

Revon jääräpäisyys ja johdateltavuus äärimmäisen vasemmiston leiriin suututti muut puolueet siinä määrin, että kokoomuslaisten onnistui saada ensin sosiaalidemokraatit ja viimein myös keskustalaiset mukaan hankkeeseen korvata Repo uudella pääjohtajalla. Kun Ylen hallintoneuvosto huhtikuussa 1969 valitsi Ylen seuraavaksi pääjohtajaksi SDP:n puoluesihteerin ja Yleisradion hallintoneuvoston puheenjohtajan Erkki Raatikaisen, Repoa tukivat äänestyksessä enää SKP/SKDL:n edustajat. Ikään kuin hyvityksenä Kekkoselle kapinaan nousseet kansanrintaman sosiaalidemokraatit tosin tukivat ehdotusta Revon nimittämisestä radion johtoon.⁶¹³

Hallintoneuvoston merkitystä korostaneen Raatikaisen odotettiin normalisoivan Ylen ohjelmapolitiikan. Odotuksia vahvistivat vuoden 1970 eduskuntavaalit, joiden seurauksena Ylen hallintoneuvosto ja ohjelmaneuvostot muuttuivat oikeisto-enemmistöisiksi kesäkuussa 1970. Ohjelmapolitiikan äkkinäinen muuttaminen ei kuitenkaan ollut helppo tai miellyttävä tehtävä. Ensinnäkin Raatikainen oli parlamentarismien korostamisesta huolimatta itse vasemmistososiaalidemokraatti ja seurusteli varsin paljon radikaalin väen kanssa. Lisäksi Raatikainenkin piti Ylen yleishenkeä varsin konservoivana. Toiseksi merkittävä osa Ylen palveluksessa olleista toimittajista oli edelleen äärivasemmistolaisia, ja TV-teatteria uhanneita irtisanomisia peruttiin mittavien protestien vuoksi. Eino S. Revon istuessa pääjohtajana vielä vuoden 1969 ajan nähtiinkin loppuvuodesta useita vallankumousromantiikka vaalineita ja ”hyvän tavan vastaisia” ohjelmia, jotka saivat porvarillisia arvoja tärkeinä pitäneen kansanosan haukkomaan henkeään. Lisäksi kohuohjelmia yhdistivät korkeat katsojaluvut.⁶¹⁴ Pääjohtajavaihdoksen jälkeenkin Eino S. Revon johtama radio oli ohjelmapolitiikassaan edelleen varsin kriittinen.

⁶¹² Viljakainen 2008, 80, 102–104, 190–196.

⁶¹³ Hemánus 1972, 177–203.

⁶¹⁴ Hemánus 1972, 192–194, 206–217, 239–241, 247.

Tiedostavien toimittajien yleisenä tavoitteena oli herättää katsojissa ja kuuli-joissa asenteita kapitalistista järjestelmää kohtaan. Suurlähettiläs Beljakovin johdolla käynnistynyt kommunistien kampanja yleislakkotilanteen aikaansaamiseksi johti syyspuolella 1970 kohonneeseen valmiustilaan myös radikaalien toimittajien keskuudessa. Kommunistien suunnitelmissa tiedotusvälineet olivat keskeisessä asemassa vallankumouksellisen tilanteen aikaansaamisessa.⁶¹⁵ Kommunistien tavoitteista liikkui toimittajapiireissä hurjia huhuja, joiden todenperäisyyttä on vaikeata arvioida. Huhujen mukaan Yleisradion toimittajille oli laadittu valmiit ohjelmasisällöt, joita toteutettaisiin yleislakkotilanteessa mahdollisesti syntyvien teollisuuslaitosten valtaamisten yhteydessä.⁶¹⁶

Yleisradion sisäisen tilanteen heijastellessa koko yhteiskunnan kiristynyttä ilmapiiriä myös porvarillinen puoli alkoi koventaa otteitaan. Toisin kuin valtakunnan politiikassa, Keskustapuolue alkoi Yleisradion sisällä tukea kokoomuksen tavoitteita. Ensimmäinen merkittävä teko oli *Ristiveto*-ohjelman lopettaminen loka-kuussa 1970. Kriitikot katsoivat ohjelman lietsoneen sosialistista vallankumousta ja loukanneen uskontoa, sotaveteraaneja ja muita perinteisiä arvoja. Kommunistit suuttuivat toden teolla ohjelman lopettamisesta ja pyrkivät sitomaan asian suurempiin yhteyksiin syyttämällä Keskustapuoluetta liittymisestä oikeiston pyrkimyksiin rajoittaa työväenliikkeen toimintamahdollisuuksia. Kommunistien propagandassa oikeistovoimien hyökkäys Yleisradiossa oli osa koko yhteiskuntakehityksen suunnasta käytävää taistelua.

Loton mainostaminen ja lottoarvontojen lähettäminen TV:ssä alkoi samaan aikaan, kun taistelu Yleisradion ohjelmapolitiikasta oli kuumimmillaan. Erityisesti mainokset olivat jo sinällään eräänlainen kannanotto ja osallistuminen kyseiseen taisteluun. Reporadion vuosina erityisesti Mainos-TV ja sen ohjelmat olivat vasemmistoenemmistöisen eduskunnan ja Yleisradion hallintoneuvoston suurennuslasin alla. Mainos-TV:n lopettaminen vasemmiston ehdotuksesta olikin hyvin lähellä onnistua vuonna 1968. Kaupallisia arvoja edustanutta yhtiötä ei pidetty TV:n perustehtävään sopivana ilmiönä. Mainos-TV:n ohjelmien katsottiin olevan liian viih-teellisiä tai väkivaltaisista.⁶¹⁷ Mainonnan sinällään ei katsottu olevan informatiivista ja älyllisesti aktivoivaa, joten se ei myöskään voinut olla Ylen ohjelmapolitiikan mukaista.⁶¹⁸ Veikkaus Oy:n arkistossa ei ole mitään tietoja Mainos-TV:n kanssa tehdystä loton televisiomainossopimuksesta. Arvontojen tavoin voi mainostenkin kohdalla tietysti uumoilla herrasmiessuhteiden vaikutusta asiaan. Tällaisia henkilösuhteita oli tarjolla rajattomasti, sillä yhteiskunnan eliitti oli toisilleen tuttua

615 Salminen 2004, 152.

616 Kinnunen 2001, 225–226.

617 Hemánus 1972, 164–165.

618 Viljakainen 2008, 180–181.

monista eri yhteyksistä. Esimerkiksi SVUL:n puheenjohtaja ja Veikkaustoimiston johtokunnan jäsen Akseli Kaskela oli myös Mainos-TV:n ohjelma-asiain neuvotelukunnan jäsen.⁶¹⁹

Metalliliiton lakon aikaan helmikuussa 1971 Beljakovin johdolla orkestroitu vallankumoushanke oli jo sääliittävästi kuivunut kasaan. TV:n puolella ei toimittajien enemmistön lakkosympatioista huolimatta syyllistytty pahempiin ylilyön-teihin, mutta Eino S. Revon edelleen johtamassa radiossa valmisteltiin erityisen lakkoradion avaamista. Yhtiössä oli kuitenkin pakko laittaa jäitä hattuun, kun STK:n Päiviö Hetemäki ja Tapani Virkkunen sekä SAK:n Niilo Hämäläinen kävivät yhteistuumin vetoamassa Yleisradioon, ettei se ohjelmillaan kiristäisi tilan-netta entisestään.⁶²⁰

Toimittajat joutuivat toteuttamaan lakkouutisten välittämisen normaalin oh-jelmatarjonnan puitteissa. Sosiaalidemokraattien epävirallista tiedotuspalvelua hoitanut Veikko Puskala raportoi silti, että esimerkiksi *Tänään iltapäivällä* -oh-jelma 2.3.1971 oli ollut melkoista lakkopropagandaa, jossa työnantajan näkökul-ma ei ollut lainkaan esillä. Toisaalta Toimittajaliiton aktiivi Seppo Väisänen oli omasta puolestaan laskenut lukuisia lakon aikaisia radio-ohjelmia, joissa kuultiin ainoastaan työnantajien näkemyksiä.⁶²¹ Puskalan mainitsemaa *Tänään iltapäiväl-lä* -lähetystä seuranneena päivänä eduskunta hyväksyi kokoomuksen aloitteesta pari vuotta aikaisemmin alkunsa saaneen radiovastuulain, joka velvoitti toimitta-jat vastaamaan ohjelmiensa tasapuolisuudesta.⁶²²

Metalliliiton lakko alkoi kuudennen lottoarvonnan jälkeisenä aamuna ja päät-tyi kolmattatoista arvontaa edeltäneenä perjantaina. Uuden rahapelin vaikutuksia julkisesti arvioineiden kansalaisten kommentit olivat enimmäkseen melko neut-raaleja. Joitakin periaatteellisia kannanottoja kuitenkin oli. Tammikuussa 1971 eräs sosiaalidemokraattinen kolumnisti yhdisti ironisesti loton ja uhkaamassa ol-leet suuret lakot tavalla, joka heijastelee hyvin käsitystä rahapelaamisesta yhteis-kuntarauhaa takaavana varoventtiilinä: *”Muutama miljoonavoitto voi osoittaa, että tie aineelliseen hyvinvointiin onkin arpajaisonnesta kiinni, eikä esimerkiksi ammatillisesta järjestäytyneisyydestä ja poliittisesta valinnasta.”*⁶²³

Lakon aikana lotto oli esillä myös alkuperäisistä suunnitelmista poikkeavalla tavalla. Alun perin eräänlaista yliluonnollista henkiolentoa esittäväksi mainoshah-moksi suunniteltu Lotto-tyttö – tai paremminkin Lotto-tyttöä esittänyt mannekiini Hilikka Kotamäki – ilmestyi helmikuussa ilmielävänä Stockmannin tavarataloon esittelemään lottopeliä. Monet aikalaiset muistavat Lotto-tytön nimenomaan eri

619 Hanski 2001, 208.

620 Hemánus 1972, 277.

621 Hemánus 1972, 278.

622 Viljakainen 2008, 201–210, 227, 239–270.

623 Suomen Sosialidemokraatti 11.1.1971.

paikkakunnille tehdyistä ”lottorynnäköistä”, joiden yhteydessä Lotto-tyttö esitteli eri paikkakunnilla lottoa vieraillen tavarataloissa ja muissa loton myyntipisteissä.⁶²⁴ Varsinaiset lottorynnäkötkö alkoivat kuitenkin vasta vuonna 1972. Loton lanseerauksesta opinnäytetyön tehneen Kaija Kupiaisen mukaan vuonna 1971 järjestettiin asiamiesten toimesta muutamilla paikkakunnilla ”Lotto-päivät”, joiden vetonaulaksi Lotto-tyttö kutsuttiin.⁶²⁵ Veikkaustoimiston arkistossa säilyneiden kuvasarojen perusteella voi päätellä, että kyseisiä tilaisuuksia järjestettiin Helsingin lisäksi viisi. Kaikki Lotto-päivät järjestettiin kevään 1971 aikana. Tilaisuuksista neljä ensimmäistä järjestettiin Metalliliiton lakon aikana.⁶²⁶ Lotto-päiviä ei järjestetty lainkaan alueilla, joissa vähemmistökommunistien kannatus oli vähäistä.⁶²⁷

Olisi tietenkin liioiteltua väittää, että toiminta oli loppuun asti suunnitelmallista, mutta kevättalven 1971 levottomalla työmarkkinatilanteella ja maan yleisellä ilmapiirillä saattoi olla hyvinkin vaikutusta siihen, että Lotto-tyttö otti alkuperäisistä suunnitelmista poikkeavan varaslähdön. Ei kannata myöskään aliarvioida kiertueen vaikutusta mielialoihin. Myös Metalliliiton sosiaalidemokraattinen johto pyrki keventämään tunnelmaa kiihkeimmillä lakkopaikkakunnilla. Kun kommunistit järjestivät marssin toisensa jälkeen, sosiaalidemokraatit aktivoivat lakkolaisia muun muassa pilkkikipailuilla ja lakkotansseilla.⁶²⁸

3.7 Asevelihengen uudet tuulahdukset ja ”Kekkosen miehet”

Veikkauksen tavoin loton nopeaa käynnistämisen prosessia on tässä tutkimuksessa seurattu limittyneenä poliittisesti poikkeuksellisen dramaattisen vuoden tapahtumiin. Myös loton kohdalla voidaan monen asiaan vaikuttaneen henkilön tulkita toimineen laajemminkin ”isänmaan asialla” yhteiskuntarauhan uhkana koettuna sisä- ja ulkopoliittisia voimia vastaan. Vuoden 1970 tilanteessa nämä henkilöt joutuivat joko omasta tahdostaan tai tahtomattaan ryhtymään Urho Kekkosen johtamaan rintamaan ja rinnastamaan isänmaan edun Kekkosen henkilökohtaisten tavoitteiden kanssa.

Tšekkoslovakian miehityksestä alkunsa saanut poliittinen myllerrys johti vuoden 1970 loppuun mennessä tilanteeseen, jonka tuolloinen Ruotsin suurlähettiläs Ingemar Hägglöf tiivisti myöhemmin seuraavalla tavalla: *”Joulun alla oli havaittu, että presidentin ympärille ikään kuin rintamaksi kertyivät Suomen kaikki niin*

624 Niemelä 2010, 56–57, 61.

625 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 32.

626 Ve. Veikkaus Oy:n kuva-arkisto.

627 Ks. Leppänen 1999, 281.

628 Ketola 2007, 297.

*sanoaksemme yhteiskuntaa säilyttävät voimat reaktionä kommunistien edesottamuksiin. (...) Ikään kuin manifestoititiin yksimielisyydellä yhteiskuntajärjestyksen puolustukseksi.*⁶²⁹ Vaikka Hägglöf mainitsikin harmien aiheuttajiksi ainoastaan kotimaiset kommunistit, yhteiskuntajärjestyksen puolustajia uhkasivat vuosikymmenen vaihteessa huomattavasti laajemmaksi koettu häiriötekijöiden rintama. Kommunisteja myötäilevää kumouksellisuutta nähtiin sekä nuorisoradikalismien puitteissa että työmarkkinaselkkauksissa. Reaktionä yhteiskunnassa nousi samanaikaisesti esiin rauhattomuutta entisestään lisäävä kommunisminpelko ja Kekkosen vastaisuus, joka ilmeni selvimmin Suomen Maaseudun Puolueen toiminnassa.⁶³⁰

Jarkko Vesikansan mukaan 1960-luvulla tapahtuneen SDP:n vasemmalle siirtymisen myötä joissakin tulkinnoissa loppuneeksi esitetty aseveliyhteistyö ei koskaan varsinaisesti hävinnyt vaan säilyi läpi kylmän sodan ajan yhtenä yhteistyön muotona ja vaihtoehtona, jonka perintöön oli mahdollista turvautua ulkoisesti muuttuvissa olosuhteissa. 1960-luvun lopun poliittisessa todellisuudessa muodonmuutos ilmeni ennen kaikkea kommunisminvastaisen taistelun muuttumisena Kekkosen johtamaksi kommunistien myötäilyksi ja yhteistyöpyrkimyksiksi. Avointa vastakainasettelua kannattaneen sosiaalidemokraattisen valtavirran käännyttäminen Kekkosen linjalle merkitsi presidentin strategiassa samanaikaisesti toisen keskeisen asevelipuolueen, Kokoomuksen, tietoista sisä- ja ulkopoliittista eristämistä. Kokoomuksen puoluepoliittisen merkityksen menetystä kompensoineena ilmiönä Vesikansa nostaa esiin asevelihengen uudelleen muotoutumisen ilmentymänä ennen kaikkea työnantajaporvariston ja sosiaalidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien omaksuman neuvottelukulttuurin, jonka avulla kommunistien tavoitteita syrjäytettiin ratkaisevissa työmarkkinaneuvotteluissa.⁶³¹

Kansanrintamahallitusten kaudella tehtiin kaksi ensimmäistä tulopoliittista kokonaisratkaisua, joiden solmimiseen ja vaikutuksiin oltiin kohtuullisen tyytyväisiä sekä valtiovallan ylimmissä toimielimissä että työelämän etujärjestöissä.⁶³² Talouden tervehdyttämisen ohella sopimusten katsottiin edistäneen yhteiskunnallista vakautta merkittäväällä tavalla.⁶³³ Radikaalin vasemmiston ja Neuvostoliiton uhan voimistuessa 1960-luvun lopulla työnantajapuoli lähentyi Kekkosta, joka yhä laajemmissa piireissä alettiin tunnustaa patriootiksi läheisistä Moskovan suhteistaan huolimatta. Kekkosen idänsuhteet alettiinkin työntajapiireissä vähitellen nähdä mahdollisuutena kannattaviin idänkaupan operaatioihin. Tiukimmatkin

629 Hägglöf 1990, 277.

630 Seppinen 2006, 343, 348–356.

631 Vesikansa 2005.

632 Mansner 1990, 303–308.

633 Myllymäki 1979, 69.

aseveliveteraanit sulivat Kekkosen miehiksi antikommunistisen rintaman uuteen linjaan, jonka mukaisesti kommunismia pyrittiin patoamaan antautumalla yhteistyöhön ideologisen vihollisen kanssa.⁶³⁴

Teuvo Auran virkamieshallitus piti alun perin muodostaa kansanrintamapuolueiden esittämistä ehdokkaista, minkä lisäksi hallitukseen oli tarkoitus hankkia vahva työmarkkinaosapuolien edustus. SKDL:n ja SAK:n kieltäydyttyä ehdokkaiden nimeämisestä hallitukseen jäi vahva työnantajien edustus yhdistettynä sosiaalidemokraattisen tai keskustalaisen taustan omaaviin ministereihin. Lisäksi hallitus oli erinomainen esimerkki ”muinaisen” asevelihengen ja 1960–1970-lukujen vaihteen kekkoslaisuuden yhteensulautumisesta.

Aseveliakselin miehiä puhtaimmillaan olivat 1940-luvulla Suomen Aseveljien Liitossa toimineet valtiovarainministeri, STK:n toimitusjohtaja Päiviö Hetemäki sekä Kekkosen jo aiemmin ulkoministerisuosikiksi nostama Väinö Leskinen. Henkisesti tätä kaksikkoa täydensi puolustusministerin pestiä hoitanut asekkennästä tuomittu Mannerheim-ristin ritari Arvo Pentti, joka oli 1950-luvulla liittynyt Keskustapuolueeseen ja noussut seuraavalla vuosikymmenellä Kekkosen luottomieheksi.⁶³⁵

Auran hallituksen opetusministeriksi nimitettiin opetusministeriön toimistopäällikkönä toiminut Jaakko Numminen, joka oli yksi merkittävimmistä keskustalaisista valtakunnallisen kulttuuri- ja taidepolitiikan kehittäjistä 1960-luvulla.⁶³⁶ Numminen oli varsinaista asevelisukupolvea selvästi nuorempi, mutta oli ollut opiskelijana 1950-luvun alussa mukana asevelihengen perintöä vaalineessa toiminnassa, jota leimasi myös avoin Kekkos-vastaisuus.⁶³⁷ Maailmankuvaansa muuttanut Numminen oli kuitenkin 1960–1970-lukujen taitteessa Kekkoselle jo niin läheinen, että hänen katsottiin yleisesti kirjoittaneen presidentin käyttämän nimi-merkki Liimataisen korkeakoulukysymyksiä käsitelleitä kirjoituksia.⁶³⁸

Edellä mainitut ministerit olivat aikaisemmin olleet poliittisesti eri linjoilla tai jopa avoimessa riidassa Kekkosen kanssa. Pisimpään välirikko oli kuitenkin kestänyt pääministeri Teuvo Auran kanssa. Kekkosen neljännen hallituksen hajoaminen loppuvuodesta 1953 oli samalla merkinnyt myös Kekkosen, Auran ja Sakari Tuomiojan vaikutusvaltaisen ”triumviraatin” hajoamista ja jäsenten väli-rikkoo. Auran ja Kekkonen sopivat välinsä vasta 1960-luvun lopulla suomalaisen tapaan öisessä istunnossa viinapullon äärellä.⁶³⁹ Auran hallituksen ydin osoitti, että Kekkosen lähipiiriin pääsy ikään kuin katumuksen kautta muovasi luotettujen ja

⁶³⁴ Vesikansa 2004, 300–301.

⁶³⁵ Lukkari 1984, 286–287, 348–349.

⁶³⁶ Isohookana-Asunmaa 2006, 119, 168.

⁶³⁷ Vesikansa 2004, 74–75, 97; Kolbe 2005, 26–27.

⁶³⁸ Repo & Repo 1985, 310–311.

⁶³⁹ Vesikansa 2004, 88–89; Aura 1982, 286.

valtionpään suhteet erityislaatuiseksi; läheisyys oli ikään kuin Kekkosen ”armos-
ta” suomaa.⁶⁴⁰ Lisäksi Kekkonen näytti rinnastavan henkilökohtaiset suhteensa ja
idänpolitiikan; kummassakin luottamus voitiin saavuttaa vain Kekkosen erehty-
mättömälle auktoriteetille alistumalla.⁶⁴¹

Auran hallituksen keskeisenä tavoitteena oli jatkaa kansanrintamahallitusten
aloittamaa vakauttamislinjaa, jonka ytimen tulopoliittiset kokonaisratkaisut muo-
dostivat. SKDL:n ja SAK:n kieltäytyttyä ehdottamasta ministerinimiä uuteen halli-
tukseen myös SDP:n puheenjohtaja Rafael Paasio ehti peruuttaa jo lupaamansa ni-
milistan. Suomen Metallityöväen Liiton puheenjohtaja Sulo Penttilä ja Paperiliiton
puheenjohtaja Veikko Ahtola kuitenkin taivuttelivat Paasion antamaan Auralle
SDP:n nimissä ehdotuksia sopiviksi ministereiksi.⁶⁴² Sosiaalidemokraattisille am-
mattiyhdistysjohtajille oli siis tärkeätä saada tulopoliitiikan jatkuvuutta vaalivia
aateveljiä hallitukseen, vaikka he eivät sinne omia ehdokkaitaan uskaltaneet kom-
munistien valtapyrkimysten pelossa nimittää. Paasion lopulta antamat keskeiset
perustelut hallitukseen lähtöön – ”varatuomari Liinamaan II-sopimuksen toteut-
tamisen välttämättömyys ja vakauttamissuunnittelujen jatko”⁶⁴³ – kertovat, että
ratkaisu tehtiin pitkälti sosiaalidemokraattisen ammattiyhdistysliikkeen tarpeita
kuunnellen.

Hetemäen varassa ollutta työmarkkina-asioiden ja tulopoliitiikan edustusta saa-
tiin laajennettua, kun oikeusministeriksi ja toiseksi valtiovarainministeriksi eli
”palkkaministeriksi” nimitettiin Keijo Liinamaa. Tämä SAK:n entinen lakimies oli
toiminut valtakunnansovittelijana vuodesta 1965, ja ensimmäiset tulopoliittiset so-
pimukset oli nimetty hänen mukaansa Liinamaa I:ksi ja Liinamaa II:ksi. Näiden
saavutusten ansiosta Liinamaa oli noussut myös Kekkosen merkittäväksi luotto-
mieheksi sosiaalidemokraattien leirissä.⁶⁴⁴ Liinamaan varaan laskettiin tietenkin
paljon myös hallituksen pyrkimyksissä edellisenä syksynä tehdyn Liinamaa II:n
toteuttamiseksi ja uuden kokonaisratkaisun aikaansaamiseksi.

Liinamaan SAK-taustasta huolimatta työntekijäpuolen edustus Auran halli-
tuksessa jäi täysin vahvan työnantajapuolen edustuksen varjoon. Hetemäen li-
säksi hallituksessa istui kolme työnantajien intressejä hyvin ymmärtävää ja
Kekkoselle uskollista julkisen sektorin vuorineuvosta: Valmet Oy:n pääjohtaja
Olavi J. Mattila kauppa- ja teollisuusministerinä, Finnairin pääjohtaja Gunnar

640 Nikula 1990, 44–45.

641 Vihavainen 1991, 75–76.

642 Suomi 1996, 404.

643 KA. Teuvo Auran I hallituksen arkisto, Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat, 2 Iltakouluasiakirjat 1970,
Aura I 20.5.70.

644 Suomi 1996, 19–20, 35–36; Mansner 1990, 311; Bergholm 2005, 485.

Korhonen sosiaali- ja terveysministerinä sekä tie- ja vesirakennushallituksen pääjohtaja Martti Niskala liikenneministerinä.⁶⁴⁵ Ainakin Kekkosen läheistä ystävää Mattilaa pidettiin myös Keskustapuolueen K-linjan vankkumattomana tukijana.⁶⁴⁶

Auran hallitus teki arpajaislain muutosesityksen antamalla kiistattomasti yksittäisen ratkaisevan teon, jotta lotto voitiin aloittaa nopean valmisteluprosessin jälkeen vuoden 1971 alussa. Hallitus myös sitoi näkyvästi Veikkausyhtiön lottoprojektiin, kun lehdistössä uutisoitiin loton aloittamisen olleen nimenomaan eroavan virkamieshallituksen pyrkimys. Vaikka suhtautuminen lottoon oli urheilujärjestöjen omistamassa Veikkaustoimistossa vähintäänkin varauksellinen⁶⁴⁷, ei valtiovalan osoittamaa tahtotilaa vastaan sopinut enää asettua. Toisaalta yhteiskunnallisen tilanteen kärjistyessä entisestään syksyllä 1970 ymmärrys loton pikaisen aloittamisen tarpeesta sai veikkausyhtiössä yhä laajemmin jalansijaa. Veikkaustoimiston johdossa oli myös ymmärrystä ja henkilökohtaista osallisuutta sellaisiin tapahtumiin ja arvoihin, jotka vuoden 1970 tilanteessa liittivät yhtiön toiminnan ”yhteiskuntaa säilyttävien voimien” rintamaan.

Kesäkuun lopussa 1970 Savoyn kabinetissa pidetyssä kokouksessa keskusteltiin uudesta rahapelistä veikkausvoittovarojen kasvuennusteiden lisäksi myös uudeleen virinneen asevelihengen innoittamana. Päiviö Hetemäen, Jaakko Nummisen ja Teemu Hiltusen kuultavana oli tuolloin Suomen Aseveljien Liiton ensimmäinen tiedotussihteeri⁶⁴⁸ Kallio Kotkas, jolla ei propagandaan perehtyneenä upseerina ollut vaikeuksia ymmärtää uuteen rahapeliin ja sen markkinointiprosessiin liittyviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Urallaan Veikkauksen toimitusjohtajaksi päätyneen Kotkaksen ymmärrystä lisäsi myös se, että hallitus mainitsi Veikkauksen vakiintuneet edunsaajat arpajaislain muutosesityksessään. Kotkaksen empiminen loton suhteen liittyi osaltaan valtiovarainministeriön johtomiesten keväällä 1970 esittämiin näkemyksiin veikkausvoittovarojen jakoperusteiden radikaalista muuttamisesta. Yhtiön sisällä näitä näkemyksiä edusti yhteiskunnallisista visioistaan haltioitunut kaupallinen johtaja Pekka Martin. Molemmat propagandaan nuoruudessaan hyvin perehtyneet johtajat ymmärsivät uuden rahapelin laajemman merkityksen, jonka vuoksi loton aloittaminen päätettiin siihen liittyvistä taloudellisista riskeistä huolimatta tehdä. Kumpikaan loton isäksi myöhemmässä vaiheessa julistautuneista johtajista ei myöskään joutunut asiassa suoranaisten häviäjän rooliin.

Auran hallitus ja Veikkaustoimiston johtajat eivät tietenkään olleet ainoita toimijoita lottoasiassa, vaikka heidän roolinsa olikin keskeisin. Veikkaustoimiston johtokunnassa ja hallintoneuvostossa oli varmasti monenlaisia näkemyksiä itse loton suhteen. Kumpikin elin koostui etupäässä henkilöistä, joilla oli jonkinlainen

645 Nikula 1990, 38, 45.

646 Vesikansa Jyrki 2005b, 591–592.

647 Ks. Ve. Pelien kehitys. Lotto 1970–1980, Arviointia loton suosiosta.

648 Kulha 1980, 80.

suhde urheilujärjestöihin. Vielä 1960–1970-lukujen vaihteessa puhdas puoluepolitiikka ei ollut niin selkeästi tunkeutunut Veikkauksen luottamuselimiin, mutta selkeiden ideologisten kantojen perusteella määrittynyt urheilupolitiikka oli vielä voimissaan. Johtokuntaan kuului keskeisten urheilujärjestöjen merkittäviä hahmoja, joilla sen lisäksi oli paljon yhteyksiä maan poliittiseen ja taloudelliseen eliittiin. Hallintoneuvostossa oli vielä tuossa vaiheessa korostuneen paljon jäseniä, joiden merkittävimmät ansiot oli saavutettu urheilu- ja pelikentillä.

Yhteiskunnallisen kriisitilanteen näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa Veikkaustoimiston johtokunnasta löytyi samanlaista aseveljeyden ja Kekkoseen turvautumisen henkeä kuin Auran hallituksesta. Se mahdollisti jo johtokunnan keski-ikä, joka vuonna 1970 oli lähellä 55 vuotta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että yhtä lukuun ottamatta johtokunnan jäsenet olivat kokeneet koko sota-ajan aikuiselämänsä aikana.

Johtokunnan jäsen Akseli Kaskela oli noussut SVUL:n puheenjohtajaksi 1963, jolloin hänet oli myös nimitetty liiton edustajaksi Veikkaustoimiston johtokuntaan. Kaskela oli kokoomuksen asevelisiiven keskeinen toimija sodanjälkeisessä Helsingissä. Kaskelalla oli erittäin hyvät suhteet myös työnantajapiireihin, sillä hän oli suurimman osan työurastaan Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton palveluksessa ja lisäksi STK:n urheiluasiamiehenä vuosina 1941–1958. Läheinen suhde toiseen Helsingissä asuneeseen aseveliveteraaniin, Päiviö Hetemäkeen, syntyi jo sodanjälkeisinä vuosina ja syveni entisestään 1950-luvun alussa, kun myös Hetemäki siirtyi Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliiton palvelukseen.⁶⁴⁹

Myös johtokunnan puheenjohtaja Osmo P. Karttunen oli Kekkosen hyväksymä kokoomuslainen ja taustaltaan sotakokemusten ”jalostama”. Hän osallistui jatkosotaan heti ylioppilaaksi kirjoitettuaan ja haavoittui kahdesti jo sodan etenemisvaiheen aikana. 1960-luvulla Karttunen toimi muun muassa sahateollisuuden suuryrityksen Saastamoinen Oy:n toimitusjohtajana ja vuosina 1962–1963 istuneen Ahti Karjalaisen hallituksen valtiovarainministerinä. Tuolloin kokoomuksessa tosin suhtauduttiin Karttuseen hyvin ristiriitaisesti, ja monet pitivät häntä jo tuolloin enemmän Kekkosen kuin oman puolueen miehenä. Suhteet Urho Kekkoseen ja Ahti Karjalaiseen edistivätkin Karttusen poliittista ja liikemiesuraa selvästi enemmän kuin suhteet kokoomukseen. Urheiluelämän puolella Karttunen toimi Suomen Palloliiton puheenjohtajana vuosina 1963–1974.⁶⁵⁰

Kolmas porvarillisen puolen edustaja johtokunnassa oli SVUL:n liittohallituksen jäsen, seiväshyppääjä Jukka Piironen. Hän oli puoluekannaltaan keskustalainen ja kuului Kekkosen vankkoihin tukijoihin jo 1950-luvun lopulla. Johannes Virolaisen pääministerikaudella 1964–1966 toteutettiin voimakasta keskustalaista

649 Salminen 1996, 93; Tarkka 2006, 57, 204.

650 Uola 2005, 22–23; Lehtinen 2002, 387

aluepolitiikkaa, jonka seurauksena muun muassa Ouluun perustettiin ensimmäinen aluepoliittisen perustein perustettu tehdas, Typpi Oy. Kekkosen suosituksesta Jukka Piironen nimitettiin vuonna 1965 Typpi Oy:n markkinointijohtajaksi.⁶⁵¹ Piironen oli myös osaltaan vaikuttamassa keskustan hallitushalukkuuteen vuoden 1966 vaalien jälkeen osallistumalla Mauno Koiviston kanssa käytyihin neuvotteluihin.⁶⁵²

Perinteistä asevelisocialismia johtokunnassa edusti jatkosodan aikainen Itä-Karjalan painimestari Sulo Hostila, joka oli TUL:n hajottua pysynyt leskisläisten rintamassa ja toiminut uuden keskusjärjestön TUK:n puheenjohtajana vuodesta 1962 lähtien. Hän oli myös päättäväisesti torjunut Pekka Martinin pyrkimykset työväen urheiluliikkeen eheyttämiseksi 1960-luvun loppupuolella. Ammattiyhdistysliikkeen eheytyksen ja TPSL:ssa voimistuneen sosiaalidemokraattien yhdistymispyrkimyksen myötä TUK alkoi kuitenkin viimeistään vuonna 1970 jäädä häviäväksi osapuoleksi työväen urheiluliikkeessä. Hostila ei välttämättä koskaan päässyt kovinkaan sydämellisiin väleihin lottoasiaa ajaneen Martinin kanssa⁶⁵³, mutta hänet lienee ollut melko helppo saada kiinnostumaan uuden rahapelin mahdollisuudesta TUK:n urheilupoliittisen aseman heikentymisen vuoksi. Taloudellisesti TUK oli jo lähtökohtaisesti joutunut selvästi muita urheilun keskusjärjestöjä huonompaan asemaan. Hostilan kantaan lienee vaikuttanut toive veikkausvoittovarojen merkittävän kasvun mahdollisuudesta, josta myös TUK saisi osansa. Taustalla vaikuttivat todennäköisesti myös TUK:n vuosikausia kestäneet pyrkimykset päästä Veikkaustoimisto Oy:n osakkaaksi.⁶⁵⁴

1960-luvun lopussa tapahtuneesta työväen urheilujärjestöjen lähentymisestä huolimatta varsinainen yhdistyminen oli vielä kiinni työväenpuolueiden näkökannoista, jotka 1970-luvun alussa eivät vielä olleet riittävän lähellä toisiaan. TUK:n itsenäinen taival jatkui vielä 1970-luvun loppuun asti. Urheilujärjestöjen todellisista jäsenmääristä on mahdotonta saada luotettavaa kuvaa, sillä suurien jäsenmäärien ilmoittaminen oli osa järjestöjen välistä ideologista ja taloudellista kamppailua. Todennäköisesti TUK:n jäsenmääräkseen 1970-luvun alussa ilmoittama runsas 100 000 henkilöä oli jonkin verran lähempänä totuutta kuin vuosikymmenen puolivälissä ilmoitettu kaksinkertainen luku.⁶⁵⁵

TUL:n edustajana Veikkaustoimiston johtokunnassa oli kansandemokraatti Lennart Kivi. Myös hän oli suhtautunut alun perin hyvin kriittisesti Martinin pyrkimykseen työväen urheiluliikkeen eheyttämiseksi, sillä kansandemokraatit katsoivat

651 Seppinen 2002, 309; Seppälä 1999, 157, 163.

652 Isohookana-Asunmaa 2006, 80, 191, 284; Hentilä 1987, 69.

653 Hentilä 1987, 230–231.

654 Ks. Bärlund & al. 1990, 93–94.

655 Hentilä 1987, 90, 185, 218–231, 400; Lindström 2010, 102–103, 285–286; Mäkinen 2012, 17; Rantala & Muukkonen 2016, 68.

niiden johtavan TUL:n sisäisten voimasuhteiden järjyttämiseen. 1960–1970-lukujen vaihteessa Kivestä tuli kuitenkin yksi keskeisistä henkilöistä SKP:n ja SDP:n välillä käydyissä neuvotteluissa, joiden tuloksena vasemmistolaista urheiluliikettä alettiin eheyttää TUL:n organisaation alaisuudessa. Toinen merkittävä kommunistien neuvottelija TUL:ssa oli Paavo Aitio, joka toimi myös Koiviston hallituksen liikenneministerinä. Aitio oli ollut merkittävässä roolissa myös kansanrintamahallituksia edeltäneessä kommunistien ja sosiaalidemokraattien lähentymisessä ja edesauttanut Väinö Leskisen synninpäästöä Moskovassa. Aitio oli TUL:n edustajana myös Veikkaustoimiston hallintoneuvostossa vuodesta 1967 peräti vuoteen 1985 asti. Tietyistä asiallisista erimielisyyksistä huolimatta Aitio ja Kivi olivat kommunisteja, joiden kanssa Martin oli hyvässä hengessä tehnyt yhteistyötä sekä urheilu- ja että veikkausasioissa jo 1950-luvulta lähtien. Kiven ja Aition kaltaiset urheilupoliittiset auktoriteetit kuuluivat pääsääntöisesti SKP:n enemmistöön; vähemmistön valta TUL:ssa rajoittui lähinnä yksittäisiin piirijärjestöihin.⁶⁵⁶

Paavo Aitiolle sallittiin suomalaisten kommunistien viitekehyksessä poikkeuksellisen reformististen näkemysten esittäminen, luultavasti sen takia, että hän oli ollut SKDL:n ehdokkaana vuoden 1962 presidentinvaaleissa.⁶⁵⁷ Aitio kääntyi kuitenkin varsin varhain Kekkosen uskolliseksi soturiksi. Aitio, Väinö Leskinen ja Kekkosen ”imagonluojana” tunnettu Keskustapuolueen kansanedustaja Arvo Korsimo muodostivat vuonna 1965 kolmikon, joka alkoi suunnitella vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeistä hallitusyhteistyötä ja Kekkosen uudelleenvalintaa vuonna 1968. Kolmikko saikin keskeisen aseman kansanrintamahallituksen muodostamisprosessissa vaikuttaen ennen kaikkea siihen, että sosiaalidemokraatit ja kommunistit taipuivat samaan hallitukseen lähes kahden vuosikymmenen tauon jälkeen. Kolmikko toimi myös Kekkosen presidenttiehdokkuuden esikuntana ja vaikutti keskeisesti sosiaalidemokraattien päätökseen olla asettamatta vastaehdokasta Kekkoselle.⁶⁵⁸

Auran hallituksen antaman arpajaislain muutosesityksen alkuun panemalle kehityskululle ei löytynyt riittävässä määrin motivoituneita vastustajia, vaikka niitä erityisesti urheilujärjestöjen ja sitä kautta myös Veikkaustoimiston piirissä olikin. Sen kummemmin asiaa tuntevat tahot kuin asiaan hieman huonommin perehtyneet poliittiset päättäjät eivät nähneet järkeväksi jarruttaa hanketta, joka loppujen lopuksi voitiin tulkita varsin harmittomaksi. Yhteiskunnallisen tilanteen kärjistyessä rahapelaamisen teoreettiseen tutkimukseen perehtymättömien henkilöidenkin oli helppo nähdä koko kansalle tarkoitetun uuden suurvoittopelin

⁶⁵⁶ Hentilä 1987, 54, 190–191, 218–233; Lehtinen 2002, 438; Ylikangas 1990, 247–250; Hentilä 2005a, 209; Leppänen 2003, 187–188.

⁶⁵⁷ Rentola 2005, 215.

⁶⁵⁸ Kujala 2013, 111, 185, 199–200, 222.

lanseerauksen vaikutukset yleiseen ilmapiiriin. Vastustavien äänien puuttuessa loton aloittamisprosessi voitiinkin ajaa käytännössä läpi muutaman kiireisen syyskuukauden aikana.

Loton aloittaminen voidaan nähdä osana Ingemar Hägglöfin mainitsemien, presidentti Kekkonen ympärille kokoontuneiden ”yhteiskuntaa säilyttävien voimien” toimia vuonna 1970. Kekkonen tarvitsikin kuuliaisen ja uskollisen tukijajoukon, sillä samana vuonna hän sekä nimitti vaalien häviäjistä kootun hallituksen että sekaantui ratkaisevalla tavalla tulopoliittisen kokonaisratkaisun syntyyn. Kekkonen tukijat sulkiivat silmänsä presidentin toimien omavaltaisuudelta nähdessään tämän edesottamuksissa suurta ulkopoliittista viisautta, joka lopulta koituisi myöskin sisäpoliittisten ongelmien ratkaisuksi.

Loton aloittamista kiirehtineistä suurin osa kuului ”Kekkonen miehiin”, joiden pyrkimyksissä Kekkonen kannattaneen K-linjan ja häntä alun perin vastustaneen aseveliakselin näkemykset sulautuivat yhteen. Sodan jälkeisessä todellisuudessa syntyneinä kummatkin suuntaukset olivat varsin miehisten ryhmittymien yhteenliittymiä. Kekkonen hovin 1960–1970-lukujen taitteessa muodostanut poliittinen eliitti edusti yhteiskuntaa koossa pitävää uutta miesrintamaa, jonka johdossa oli kiistaton patriarkka. Kekkonen noudatti ihmissuhteisiin perustuvaa hallitsemismenetelmää. Mitä tärkeämmistä asioista – tärkeimpänä Neuvostoliiton suhteet – oli kysymys, sitä harvempien luotettujen kanssa Kekkonen vaihtoi mielipiteitä.⁶⁵⁹

Raewyn Connellin ja James Messerschmidtin mukaan hegemoninen maskuliinisuus ei ole tilastollisesti tarkastellen normaalia, sillä ainoastaan miesten pieni vähemmistö on oikeutettu esiintymään (*enact*) kategorian jäsenyyden edellyttämän roolin mukaisesti. Hegemoninen maskuliinisuus on kuitenkin normatiivinen ja määrittää miehisyyden korkeimman asteen tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa tiettyinä historiallisena aikana. Muut miehet ja miehisyyden kategoriat joutuvat asemoimaan itsensä suhteessa siihen. Hegemoninen maskuliinisuus toteutuu usein valta-asemaa tavoittelneiden miesryhmittymien taistelun tuloksena.⁶⁶⁰

Connellin mukaan valta-asemaan nousseen ryhmän vallankäyttö muita miesryhmiä kohtaan tapahtuu ennen kaikkea kolmen eri strategian kautta: alistamalla, osallistamalla ja marginalisoimalla. Alistamisen kohteena ovat miehet, joiden ei lähtökohtaisesti katsota kannattavan hegemonisen maskuliinisuuden ihanteita. Tällaisilla miehillä katsotaan olevan naismaisia piirteitä; he joko ovat tai heitä pidetään homoseksuaaleina. Osallistamisen kohteiksi joutuvat miehet, jotka ainakin tietyissä olosuhteissa muodostavat miesten suuren enemmistön. Tämä ryhmä sekä kannattaa vallassa olevan miesliiton ideaaleja että hyötyy jollakin tavalla niiden tavoittelusta. Heidän pääsynsä valtaeliitin ytimeen estää kuitenkin tietynlainen

659 Tihiainen 1990, 239.

660 Connell & Messerschmidt 2005, 832–833.

”veltous”; tämä ryhmä saattaa esimerkiksi välttää väkivaltaisia ratkaisuja ja noudattaa perhe-elämässään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Marginalisoidut miehet eroavat alistetuista siinä mielessä, ettei heitä voi alistaa maskuliinisuuteen liittyvin perustein. Tällöin valtaeliittiin pääsy voi estyä esimerkiksi henkilön jollakin tavalla poikkeavan taustan takia.⁶⁶¹

1970-luvulle tultaessa suomalainen miehisyyksien kirjo oli jo selvästi monimuotoistunut asevelisukupolven kulta-aikaan verrattuna, vaikkakaan ei juuri niihin ominaisuuksiin painottuen, jotka Connell määritteli keskeisiksi 1990-luvun australialaisen suurkaupunkikulttuurin todellisuuden perusteella. Muita miehisyyden tapoja ja muotoja kurissa pitääkseen Kekkonen ydinpiireineen sitä vastoin tarvitsi kaikkia Connellin määrittelemiä valtastrategioita pystyäkseen takaamaan valtansa vakiinnuttamisen ja jatkamisen.

Presidentti Kekkonen näytteli suvereenilla tyylillä hallitsijaa yhteiskuntaa johtaneen miesverkoston ytimessä. 1960–1970-lukujen taitteessa Kekkonen oli jo hyvää vauhtia nousemassa virtuoosimaiseksi, ylivertaiseksi ja korvaamattomaksi maan isäksi, jossa kaikki mahdolliset suomalaisen miehuuden positiiviset puolet henkilöityivät. Tulevina vuosina kaikki Kekkosta mahdollisesti arvostelleet henkilöt muokattiin valtaapitävien ja tiedotusvälineiden toimesta hallitsijaan verrattuna jollakin tapaa epämiehekkäiksi. Koko 1970-luvun kestänyttä kiistattoman yksinvaltiuden kautta edelsi kuitenkin vuosikymmenen vaihteen ulko- ja sisäpoliittinen kriisi. Uudelleen muotoutuneen asevelihengen ilmentymänä kriisistä pusertui muun muassa uusi rahapeli. Lotosta tuli murrosvaiheesta Kekkos-konsensukseen siirtyvän kansakunnan rahapeli, joka omituisella tavalla muistetaan sekä tulevaisuudenuskon että pysähtyneisyyden symbolina. Loton yhdeksi tehtäväksi tuli kesitytää niitä kansankerroksia, jotka eivät vielä 1970-luvun alussa ymmärtäneet Kekkosen ainutkertaisuutta.

3.8 Lottovoittajien tarinat yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden propagandana

Ensimmäisinä pelivuosina loton päävoiton saaneiden lukumäärä oli melkoinen, sillä tuolloin käytetty 6/40 -pelimuoto tarjosi selvästi paremman päävoiton todennäköisyyden kuin vuodesta 1986 käytössä ollut 7/39 -lotto.⁶⁶² Esimerkiksi vuosina 1971–1974 päävoittoja jaettiin peräti 564 kappaletta.

⁶⁶¹ Connell 1995, 76–81.

⁶⁶² Niemelä 2013, 48, 57.

Julkisuudessa esiintymättömistä lottovoittajista on saatavilla hyvin vähän tietoa. Veikkauksen pääkonttorissa kerättiin vuoden 2014 alussa tietoja arkistoiduista voittokupongeista ja tilastoitiin niitä sähköiseen muotoon.⁶⁶³ Tiedot sisältävät kuitenkin vain päävoittojen suuruuden sekä voittajien kotipaikkakunnat. Kerättyjen tietojen perusteella loton päävoittoja oli ensimmäisinä vuosina määrällisesti niin paljon, että matemaattinen todennäköisyys niiden maantieteellisen jakautumisen suhteen toteutui melko selvästi. Veikkauksen eri piireihin tulleiden loton päävoittojen osuus vastasi suurin piirtein piirien osuutta loton kokonaisvaihdosta. Väestöpohjaan suhteutettuna päävoittoja tuli hieman korostetusti niihin piireihin, joissa pelattiin eniten asukasta kohti.⁶⁶⁴ Käytännön merkitystä tällä oli lähinnä Helsingin ja Lapin piireissä, joiden asukaskohtainen lottoaminen nousi selvästi muiden piirien yläpuolelle. Kumpaakin koskee myös kysymys, kuinka suuri osuus voittajista todella asui kyseisten piirien alueella. Lapissa lottosivat merkittävässä määrin lomalaiset, Helsingissä todennäköisesti taas Uudenmaan eri kunnista kotoisin olleet työssäkävijät.

Veikkaus Oy:n julkaisema Veikkaus-Lotto-lehti pyrki loton ensimmäisinä vuosina tekemään juttuja päävoiton saaneista henkilöistä. Jonkinäköisenä silmämääränä pidettiin ilmeisesti vähintään 100 000 markan voittoa, sillä alempia summia voittaneista tehtiin vain kolme juttua, nekin kaikki heti alkuvuodesta 1971. Vuonna 1975 juttuja tehtiin jo selvästi vähemmän, ja ne olivat huomattavasti lyhyempiä ja sisällöltään ylimalkaisempia kuin erityisesti parin ensimmäisen vuoden artikkelit. Vuosina 1971–1974 Veikkaus-Lotto-lehdessä julkaistiin tarina 53:sta yksinään voiton saaneesta päävoittajasta, joista muutaman vaiheita seurattiin myöhemmin toisen ja jopa kolmannen jutun muodossa. Lisäksi julkaistiin kuusi päävoiton saanutta lottoporukkaa käsitellyttä juttua. Veikkaus Oy tarjosi tekemiään artikkeleita myös muihin lehtiin, joista osa julkaisi ne sellaisenaan. Jotkut lehdet tekivät voittajista aivan omia juttujaan, jotka saattoivat olla laajempia ja myös selvästi sensaatiolahakuisempia. Veikkaus Oy järjesti lisäksi jopa joidenkin voittajien esiintymisen radiossa ja televisiossa.⁶⁶⁵

Seuraavassa tarkastellaan edellä mainittujen 53 loton päävoittajan tarinoita. Tarkastelua täydennetään jossakin määrin artikkeleilla, joita samoista henkilöistä on kirjoitettu muissa lehdissä tai Veikkaus – Loton myöhäisemmissä numeroissa. On selvää, että lehtien – ja erityisesti Veikkaus – Loton – välittämät tarinat ovat ennen kaikkea positiivisia menestystarinoita, vaikka sensaatiota saatettiin ajan muussa lehdistössä hakea myös lottovoittajien vaikeuksia kuvaamalla ja liioittelemalla. Tämän esityksen tarkoituksena on kuitenkin kuvata ennen

663 Ve. Luettelo loton päävoittopaikkakunnista 1971–1974.

664 Ve. Tarkastusosasto, Vuosi-ilmoitukset 1971–1974.

665 Ylikangas 1990, 227–230.

kaikkea niitä mahdollisuuksia, joita hiljakkoin loton päävoiton saaneet kokivat voiton myötä itselleen ja läheisilleen avautuneen silloisessa elämäntilanteessaan. Tarkoituksellisesti jätetäänkin hieman toisarvoiseksi, missä määrin mahdollisuuksia todellisuudessa pystyttiin hyödyntämään, vaikka joidenkin voittajien tarinoita seurataan ajassa vuosia eteenpäin. Useimpien kohdalla julkisuudessa esiintymisen päättyi kuitenkin lottovoiton aiheuttaman välittömän huuman laannuttua.

On oleellista havaita, että päävoittajat olivat useimmissa tapauksissa 'nimellisiä' sanan kahdessa merkityksessä. Veikkaus Oy:n näkökulmasta voittaja oli henkilö, jonka nimi oli merkitty pelikuponkiin. Käytännössä kupongit täytettiin kuitenkin hyvin usein perheenjäsenten yhteistyönä: *"...on ollut tapana pelata lottoa melkein säännöllisesti joka viikko ja siten, että kukin perheenjäsen panee vuorollaan nimen kuponkiin."*⁶⁶⁶ Yhdessä lottoamisen tärkein seuraus oli se, että voittoa ja voittorahojen käyttöä pidettiin perheen yhteisenä asiana. Näin ollen perheen yhteisistä suunnitelmista julkisuudessa kertoneet lottovoittajat eivät heijastaneet ainoastaan kiinteää perheyhteyttä vaan myös todellista kokemustaan lottoamisen yhteisöllisyydestä: *"Tällä kertaa sattui voitto äidin kuponkiin, mutta perheessä se on yhteinen voitto, sillä veikkaus on aina ollut sellaista perheporukkaa."*⁶⁶⁷

Lehdissä esiintyvät kehitysalueiden lottovoittajat

Voittajien siviilisäädyn selvittäminen oli lehtiartikkeleiden esittämien tietojen pohjalta helppoa. Naimisissa voittajista oli 36, mikä osaltaan vahvistaa "perhelottoamisen" keskeisyyden. Naimattomia oli 11, näistä tosin ainakin kolme oli alaikäisiä. Voittajien joukossa oli myös yksi eronnut ja yksi leski. Ainoastaan neljän siviilisääty ei ilmene lehtiartikkeleista. Miehiä voittajista oli 27, naisia 26. Keski-ikä oli 43 vuotta (kymmenen voittajan ikää ei mainittu). Miesten keski-ikä oli 45 vuotta (kolmen ikää ei mainittu), naisten 40 (seitsemän ikää ei mainittu).

Veikkaus-Lotto-lehdelle haastattelun antaneet lottovoittajat olivat melko korostetusti kotoisin niin sanotusta kehitysalue-Suomesta, johon katsottiin kuuluvan alueet Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen läänejä lukuun ottamatta.⁶⁶⁸ Haastattelun antaneiden päävoittajien alueellinen jakauma oli siis koko lailla erilainen kuin kaikkien päävoittajien alueellinen jakauma. Edellä mainittu 53 haastateltua päävoittajaa sijoittuivat Veikkaus Oy:n alueellisiin piireihin seuraavalla tavalla: Seinäjoen piiri 10, Oulun piiri 7, Lapin piiri 5, Turun piiri 5, Helsingin piiri 5, Kuopion piiri 4, Mikkelin piiri 4, Lahden piiri 4, Tampereen piiri 3, Uudenmaan piiri 3, Jyväskylän piiri 2 ja Kouvolan piiri 1. Piirijako noudatteli

666 Ve. Veikkaus-Lotto 46/1973.

667 Ve. Veikkaus-Lotto 25/1973.

668 Valkonen 1980, 203–204.

kutakuinkin silloista läänijakoa paria poikkeusta lukuun ottamatta: Tampereen piiri muodostui Satakunnasta ja Pirkanmaasta. Hämeen läänin itäiset osat muodostivat Lahden piirin. Turun piiri puolestaan oli lähes identtinen Varsinais-Suomen maakunnan kanssa.⁶⁶⁹

Eteläisen teollisuus-Suomen alueen lottovoittajat myönsivät lehtihaastatteluja melko kitsaasti. Helsingin, Uudenmaan, Tampereen, Turun, Lahden ja Kouvolan veikkauspiireistä tehtiin Veikkaus-Lotto-lehteen vuosina 1971–1974 vain 21 päävoittajan haastattelua. Haastateltujen määrä oli noin 10 prosenttia kaikista kyseisiin piireihin tulleista yli 100 000 markan lottovoitoista (n=205). Sen sijaan muiden piirien 32 haastattelua edustivat noin neljännestä piirien kaikista suurvoittajista. Seinäjoen, Lapin ja Oulun piireissä yli 100 000 markan päävoiton saaneista lähes 30 prosenttia antoi haastattelun Veikkaus-Lotto-lehteen.

Lottovoittajien ammattiasemaa koskevat tiedot on artikkeleissa esitetty melko seikkaperäisesti. Ammatissa toimimattomia oli haastattelun antaneista 53:stä henkilöstä 17: yhdeksän eläkeläistä, kolme opiskelijaa tai koululaista, kolme kotirouvaa sekä kaksi työtöntä. Ammatissa toimivista lottovoittajista työntekijöiksi voidaan luokitella 38 henkilöä, mutta johtajiksi tai toimihenkilöiksi vain kolme. Aineiston pienuudesta huolimatta on nähtävissä, että julkisuudessa esiintyneistä lottovoittajista työntekijöihin luokiteltavien henkilöiden osuus oli huomattava, johtajien ja toimihenkilöiden osuus puolestaan poikkeuksellisen alhainen koko väestöön verrattuna⁶⁷⁰.

Suoraan maa- ja metsätaloudesta elantonsa saaneita haastatelluista oli kuusi. Näistä kuitenkin vain kaksi oli varsinaisia talonpoikaisia yksinäisyrittäjiä, joiden viljelemät peltohehtaarit ja karjan määrä riittivät perheen tosiasiallisen toimentulon takaamiseen. Muut neljä maa- ja metsätaloudessa työskennellyttä kuuluvat selkeästi työntekijöihin, vähäosaiseen maalaisköyhälistöön⁶⁷¹, jossa miesväellä työnkuvaan kuului pientilan viljelyn lisäksi metsätyöt ja muilla perheenjäsenillä enimmäkseen jokin muu tilan ulkopuolella tehty sivutyö⁶⁷².

Julkisuudessa esiintyneiden lottovoittajien yhteys pienviljelijäkulttuuriin oli kuitenkin huomattavasti kiinteämpi kuin pelkän ammatissa toimimisen perusteella voidaan päätellä. Ammatissa toimimattomien voittajien joukkoon kuuluneista yhdeksästä eläkeläisestä kuusi oli kotoisin maalaiskunnista. Heistä kaksi oli pientilan emäntiä, yksi entinen pientilan viljelijä ja yksi entinen kyläseppä. Opiskelijoista yksi oli pientilan poika, joka asui edelleen kotitilallaan ja osallistui tilan töihin. Yksi kotirouvista oli lappilaisen metsurin vaimo ja molemmat työtömät asuivat pientiloilla, joissa aikaisemmin toimentulon taanneita elinkeinoja

669 Ks. veikkauspiirien tarkat rajat muun muassa Veikkausasiainmies 2–4/1961, 28.

670 Ks. Asunto- ja elinkeinotutkimus 1975 I B, 75.

671 Ks. Haatanen 1968, 275.

672 Ks. Hyvönen 1977, 29.

ei enää harjoitettu. Teollisuuden palveluksessa olleesta kymmenestä lottovoittajasta puolet asui maalaiskunnissa ja heillä oli työnsä ja asumisensa kautta tiiviit kytkökset maa- ja metsätalouteen. Kolme maalaiskuntien teollisuustyöläisistä oli meijerityöntekijöitä, joista yksi asui ”peltonsa paketoineella” pientilalla.

On mahdotonta sanoa täysin tyhjentävästi, miksi lottovoittajat teollisuus-Suomen ulkopuolella olivat selvästi halukkaampia esiintymään julkisuudessa ja kertomaan avoimesti suuresta elämänmuutoksestaan kuin eteläiset ”kohtalotoverinsa”. Kun sosiologit Pasi Falk ja Pasi Mäenpää haastattelivat neljännesvuosisata myöhemmin 1980- ja 1990-lukujen lottovoittajia, he tulivat johtopäätökseen, että nimenomaan pienillä maaseutupaikkakunnilla voitto haluttiin eri syistä yleisimmin salata.⁶⁷³ Samaa ilmiötä ei ollut vielä havaittavissa ensimmäisten lottovuosien voittajissa. Päinvastoin, monet kokivat nimenomaan pienien paikkakuntien yhteisöllisen ilmapiirin helpottaneen asian kertomista: *”Naapurien ja ystävien suhtautuminen ei ole muuttunut millään tavalla. Minua onniteltiin, eikä mieleeni edes juolahtanut epäillä onnitelujen vilpittömyyttä.”*⁶⁷⁴

Jotkut näkivät myös, että julkisuuteen tulo oli solidaarisuutta muita lottoajia kohtaan. Erään voittajan mukaan *”...on reilun pelin hengen mukaista toisia veikkaajia ja lottopelaajia kohtaan, kun julkisesti kerrotaan, kenelle ne yhteisen potin markat menivät.”*⁶⁷⁵ Myös Veikkaus-Lotto-lehden toimituksen kommentoissa kannustettiin avoimuuteen ja esitettiin jopa epäily, että nimensä salaamista haluavilla lottovoittajilla on elämässään jotain hämärää, jota he haluavat salata.⁶⁷⁶

Yksi mahdollinen ja edelläkin esiin nousevaa Veikkauksen roolia korostava selitys kehitysalueen ihmisten haastatteluinnolle voisi olla suostuttelukyvyltään tehokkaat piiripäälliköt ja veikkausasiamiehet, jotka pienillä paikkakunnilla myös todennäköisesti tunsivat osan voittajista henkilökohtaisesti. Asiamiesten mahdollisen roolin merkitystä punnittaessa täytyy myös pohtia, missä määrin asiamiehet toimivat Veikkauksen pääkonttorin ohjaamina. Oliko pyrkimyksenäkin nostaa esiin ennen kaikkea melko vähävaraisia lottovoittajia syrjäkulmilta, jotta luotaisiin vahva mielikuva lottoon liittyvästä lahjomattomasta tasapuolisuudesta? Ainakin Veikkaus-Lotto-julkaisun artikkeleissa toistellaan useita kertoja voittojen menneen täysin oikeaan osoitteeseen, mikäli ne ovat sattuneet ”tavalliselle suomalaiselle työläis- tai maanviljelijäperheelle”⁶⁷⁷. Veikkaus Oy:n omistama ja ohjaama lehti osoitti selvästi, millaisena rahapeliyhtiön johto halusi loton näyttäytyvän julkisuudessa.

673 Falk & Mäenpää 1997, 54–73.

674 Ve. Veikkaus-Lotto 48/1971.

675 Ve. Veikkaus-Lotto 10/1972.

676 Ve. Veikkaus-Lotto 15/1972.

677 Esim. Ve. Veikkaus-Lotto 46/1973.

Hyvin mahdolliselta selitysmallilta näyttää myös se, että 1960–70-lukujen taitteessa meneillään olleella suurella yhteiskunnallisella murroksella oli vaikutusta siihen, millaiset lottovoittajat olivat halukkaimpia esiintymään julkisuudessa. Rakennemuutos kouraisi konkreettisimmin Suomea sisäisen muuttoliikkeen ja maastamuuton muodossa. Lähtömuuton dramaattisimmat vaikutukset koettiin Keski-Suomen suuralueella, jossa väkimäärä itse asiassa väheni samanaikaisesti alentuneen syntyvyyden vaikutuksesta. Suuralueeseen kuuluivat Mikkelin, Pohjois-Karjalan, Kuopion, Keski-Suomen ja Vaasan läänit sekä eteläiset osat Oulun läänistä.⁶⁷⁸ Samoilta alueilta oli myös valtaosa julkisuuteen tulleista – tai valituista – loton päävoittajista.

Edellä mainitusta näkökulmasta tarkastelun lähtökohdaksi nousee olettaus, että merkittävä osa lottovoittajien tarinoista heijasti voiton herättämiä tuntemuksia henkilökohtaisen muutoksen lisäksi myös suuren rakennemuutoksen yhteiskunnallisen peilin kautta. Tästä näkökulmasta eräänlaiseksi tarkastelun pääteemaksi nousee vakavalla tavalla uhatuksi joutuneen jatkuvuuden teema.

Parempaan tulevaisuuden rakentaminen kotiseudulle

Lottovoitto herätti monissa voittajissa tarpeen kohentaa asumisolojaan uuden asunnon hankkimisen kautta. Useimmiten uusi asunto pyrittiin ostamaan tai rakentamaan hyvin lähelle aikaisempaa asuinpaikkaa, joskus jopa samalle tontille: *”Perhe asustaa (...) Kaustarin kylässä, jonne ovat rakentaneet siipirakennuksen (...) isovanhempien omistaman talon yhteyteen. Mies ja vaimo ovat ahertaneet yhdessä kotinsa ja lapsiensa eteen, sekä toivoneet mielessään jo pitkään uuden omakotitalon rakentamista samalle tontille.”*⁶⁷⁹

Myös tapauksissa, joissa lottovoiton turvin suunniteltiin muuttoa hieman kauemmaksi, matka suuntautui useimmiten vain saman kunnan toiseen osaan tai naapurikuntaan. Kerimäen Kuokkalan kylästä kotoisin ollut metsuri joutui muuttamaan muutaman kilometrin ostettuaan entisen kansakoulun yhdeksänhenkisen perheensä uudeksi asunnoksi.⁶⁸⁰ Lyhyenkin matkan muuttaminen saattoi todella olla syrjäkulmien lottovoittajan mittakaavassa aivan eri asia kuin myöhempien aikojen globalisoituneella suomalaisella. Kymmenen kilometrin muutto syrjäkulmista kirkonkylään merkitsi lottovoittajan perheelle siirtymistä lähes toiseen maailmaan, *”...asetumisesta tänne ihmisten ilmoille...”*⁶⁸¹

678 Myrskylä 1978, 15, 69–73.

679 Ve. Veikkaukset-Lotto 38/1973.

680 Ve. Veikkaukset-Lotto 48/1972 ja 8/1973.

681 Anna 7/1978.

Vain kaksi maalaiskunnassa asunutta lottovoittajaa kertoi haastattelussa suunnittelewansa muuttoa kaupunkiin, mutta näissäkiri tapauksissa suunniteltu muuttomatka oli hyvin lyhyt. Iäkäs maanviljelijäpari Hollolasta suunnitteli ostavansa kaiken varalta asunto-osakkeen naapurikaupungista Lahdesta mutta muuttavansa sinne vasta kun tarve niin vaatisi.⁶⁸² Joroislainen lapseton nuoripari puolestaan muutti parinkymmenen kilometrin matkan Varkauteen. Uusi rivitaloasunto tosin sijaitsi keskusta-alueen ulkopuolella, jossa olosuhteet olivat selvästi maaseutumaisemmat kuin Joroisten kirkonkylässä.⁶⁸³

Yksikään kehitysalue-Suomen lottovoittajista ei haastatteluissa ilmoittanut haluavansa muuttaa eteläisen teollisuus-Suomen alueelle. Joillekin jo Helsinkiin suoritettu lottovoiton hakumatka näytti aiheuttavan ylenmääräistä ahdistusta: *”Täällä näyttää kaikilla olevan niin kauhean kiire, että ihan hirvittää.”*⁶⁸⁴ Kaikki voittajat eivät Veikkaus Oy:n pääkaupungissa järjestämiin juhlaseremonioihin suostuneetkaan: *”Tulemme varmasti pysyttelemään kotiseudullamme, emme tule edes Helsinkiin voittoamme noutamaan. Sen saa lähettää meille tänne Sodankylään. Täällä olemme syntyneet ja täällä aiomme olla vastakin.”*⁶⁸⁵

Kotiseudulle jäämiseen näytti sisältyvän läheisten ihmisten ja työnteon lisäksi myös tutun kulttuuriympäristön ja elintavan säilymisen merkitys, jolle teollistunut ja kaupungistunut yhteiskunta muodosti jopa jossakin määrin häiritsevän vastakohdan. *”Toivon hartaasti, ettei meidän tarvitsisi hylätä kotiseutuamme ja lähteä etelään, jossa emme varmastikaan tule viihtymään...”*⁶⁸⁶ Monien kohdalla kotiseudun tuttu kulttuuriympäristö oli tosiasiallisesti nopeata vauhtia hajoamassa, ja lottovoitto ikään kuin mahdollisti viipymisen katoavassa maailmassa. Nuori kiteeläinen lottovoittaja hankki asunnon kotiseudultaan, vaikka oli voiton saadessaan työttömänä ja kymmenpäisestä sisarusparvesta jo kahdeksan oli muuttanut muualle Suomeen.⁶⁸⁷ Myös Haapavedellä asuneen pientilan tyttären perheyhteisö oli kokenut suuria muutoksia: *”Vanhimmat pojat lähtivät toinen Ruotsiin, toinen Helsinkiin. Siskoista yksi meni Ruotsiin ja Maija, joka oli vielä liian nuori maailmalle sai työpaikan Haapaveden meijeristä.”* Lottovoiton saatuaan nuori neito ei osannut sanoa mitään henkilökohtaisista toiveistaan, mutta: *”Sen vain tiedän, että kotona tätä rahaa tarvitaan kipeästi.”*⁶⁸⁸

682 Ve. Veikkaus-Lotto 23/1971.

683 Ve. Veikkaus-Lotto 19/1972 ja 40/1972.

684 Ve. Veikkaus-Lotto 47/1971.

685 Ve. Veikkaus-Lotto 4/1971.

686 Ve. Veikkaus-Lotto 37/1972.

687 Ve. Veikkaus-Lotto 40/1974.

688 Ve. Veikkaus-Lotto 4/1974.

Lehtiartikkeleissa on mainittu kaikkien voittajien kotikunnat. 26 voittajista oli kotoisin kaupungeista ja 27 maalaiskunnista. Teollisuus-Suomen voittajista 67 prosenttia asui kaupunkikunnissa, muista taas 38 prosenttia. On huomionarvoista, että lehtihaastatteluissa esiin nousutta elämänmuotojen vastakohtaisuutta koettiin voimakkaasti myös kehitysalueiden kaupunkikunnissa. Vastakohtaisuus tarkoitti ensinnäkin teollisuus- ja kehitysalueiden vastakohtaisuutta ja toiseksi kaupunkilaisuuden ja maalaisuuden vastakohtaisuutta lähinnä vain verrattuna Etelä-Suomen suurten keskusalueiden kaupunkeihin. Todellisuudessa muualla Suomessa varsinaista kaupunkimaista elämänmuotoa saattoikin esiintyä hyvin rajallisesti myös kaupunkikunnissa – siitäkin huolimatta, että vielä 1970-luvun alkuvuosina kaupunkikunniksi laskettiin vain 50–60 suurinta asutuskeskusta eli noin 15 prosenttia Suomen kunnista.⁶⁸⁹ Lottovoittajienkin joukossa oli yksi kaupungissa asunut päätoiminen maanviljelijä.⁶⁹⁰ Pääkaupunki Helsingikään ei ollut modernissa mielessä urbaani vielä 1970-luvun alkupuolella. Parikin lottovoiton saanutta helsinkiläistä asui perheineen omakotitaloissa, joissa ei ollut viemäri- tai vesijohtoja.⁶⁹¹ Tällaiset asuinolot eivät pääkaupungissa olleet mitenkään tavattomia, vaikka juuri 1970-luvun alkuvuosina ulkoahuussit, vesipostit ja vedenkuljetusautot alkoivatkin jäädä historiaan Helsingin omakotialueilla.⁶⁹²

Voittajatarinoissa esiintyneistä henkilöistä vain kaksi oli ennen lottovoittoa muualta eteläiseen Suomeen muuttaneita. 24-vuotiaan voittajaneitosen ja hänen poikaystävänsä muuttomatka oli suuntautunut poikaystävän opintojen vuoksi Rovaniemeltä Riihimäelle. Takaisinmuuttoa nuoripari tuskin harkitsi, mutta voittovaroja suunniteltiin kyllä käytettäväksi myös kotiseutuyhteyksien säilyttämiseen. Ensitöiksi rahoilla päätettiin suorittaa Lapin Kansan maksamatta jäänyt tilausmaksu.⁶⁹³ Toinen muuttaja oli kolmekymppinen autopeltiseppä, joka tosin oli muuttanut Haapavedeltä Lahteen jo 1960-luvun alkupuolella. Hänenkään suunnitelmissaan ei ollut takaisinmuutto vaan itsenäisen liiketoiminnan laajentaminen Lahden seudulla.⁶⁹⁴

Lapista Riihimäelle muuttaneen pariskunnan lisäksi artikkeleista löytyi toinen nuoripari, joka ylipäättään oli tehnyt hieman pidemmän muuttomatkan. Tosin pariskunta oli muuttanut viikkoa ennen vaimon lottovoittoa ja vain noin 65 kilometrin

689 Kuntaliitto 2017, Tilastot ja julkaisut, Kuntien ja kaupunkien lukumäärä 1900–2017.

690 Ve. Veikkaukset-Lotto 41/1973.

691 Ve. Veikkaukset-Lotto 44/1972 ja 48/1973.

692 Herranen 2001, 131.

693 Ve. Veikkaukset-Lotto 40/1973.

694 Ve. Veikkaukset-Lotto 40/1971.

matkan saman talousalueen sisällä Alastarosta Turkuun.⁶⁹⁵ Muut julkisuuteen tulleet teollisuus-Suomen lottovoittajat olivat kaikesta päätellen jo pitkään paikoillaan asuneita eivätkä halunneet voiton jälkeenkään vaihtaa kotikuntaa.

1990-luvulla tehdyssä suomalaisten lottovoittajien haastattelututkimuksessa uuden asunnon hankkimisen tai talon rakentamisen tulkittiin sisältäneen eräänlaisen pienoismaailman idyllin – ”hyvän olon paikka” itselle ja läheisille – aikaansaamiseen liittyvää unelma-aineista.⁶⁹⁶ Tällaista unelmointia on löydetävissä jo 1970-luvun alkupuolen voittajien tarinoissa, mutta puhtaasti realistiset pyrkimykset melko vaatimattomien asuinolojen kohentamiseksi näyttäisivät olleen huomattavasti enemmän ainakin julkisuudessa esiintyneiden voittajien toiminnan pontimina. Ennen loton käynnistämistä, elokuussa 1970 tehdyssä kuluttajakyselyssä tiedusteltiin 200 henkilöltä muun muassa, mitä he tekisivät, jos voittaisivat 100 000 markkaa. 102 vastaajista ilmoitti, että ostaisi rahoilla uuden asunnon.⁶⁹⁷ Veikkaus-Lotto-lehden voittajatarinoiden valossa tarkasteltuna noinkin korkea luku vaikuttaa melko vaatimattomalta. Todennäköisesti kyselyyn on vastannut julkisuuden lottovoittajiin verrattuna keskimäärin paremmin koulutettuja ja kaupunkilaisempia kuluttajia.

Uuden asunto-osakkeen hankkiminen oli yleisin voittajatarinoissa mainittu keino asuinolojen parantamiseksi. Erityisesti kehitysalue-Suomessa harkittiin myös uuden ja aikaisempaa asumiskelpoisemman omakotitalon ostamista tai rakentamista. Myös Etelä-Suomen suurissa kaupunkikunnissa asuneista lottovoittajista muutamit haaveilivat omakotiasumisesta oman kaupunkinsa alueella. Näille voittajille oman talon hankkiminen näytti ahtaaseen kerrostaloasumiseen verrattuna merkitsevän eräänlaista vapauden lisääntymistä ja ”oman itsensä herraksi” pääsemistä. Mahdollisuus koiran ulkoiluttamiseen muita häiritsemättä oli merkittävä vaikutin eräälle kaupunkilaiselle talon hankkijalle.⁶⁹⁸

Myöskään talon rakentaminen suomalaisen miehen itsekuvan ja elämänhallinnan peruspylväänä ei ollut nykyaikaisissa kaupunkiolosuhteissa kadonnut välttämättä mihinkään vielä 1970-luvun alkupuolella. Nelikymppinen toisen sukupolven helsinkiläismuurari asui vaimon ja kahden lapsen kanssa 56 neliön aravahuoneistossa. Lottovoiton jälkeen muille rakentaminen sai kuitenkin jäädä joksikin aikaa, sillä miestä tarvittiin tärkeämpiin tehtäviin: *”Tulen tekemään perheelleni omakotitalon itse omin käsin alusta loppuun. Ja siitä työmaasta tulee minulle muura-riurani mieluisin ”mesta”*.”⁶⁹⁹

695 Ve. Veikkaus-Lotto 12/1974.

696 Falk & Mäenpää 1997, 81–82.

697 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kuluttaja-Probe 1970, Konsultointipalvelu Oy: Helsinki, 10.

698 Ve. Veikkaus-Lotto 6/1973.

699 Ve. Veikkaus-Lotto 14/1972.

Monet uuden talon rakentajista ryhtyivät toimeen ripeästi, ja uutta rakennusta saatettiin asua jo alle vuoden päästä lottovoitosta. Muutamissa tapauksissa Veikkaukset-Lotto-lehti teki voittajista uuden jutun talon valmistumisen jälkeen. Jutuissa rakennettiin ennen-jälkeen-asetelma, jonka keskeisenä elementtinä oli mielikuva nykyaikaisen hyvinvointiyhteiskunnan asumistason saapumisesta syrjäkulmille lottovoittajat airueinaan. Kerrottiin muun muassa, että vielä vuonna 1970 lapset olivat ostaneet iäkkäiden vanhempiensa vetoiseen ja sähköttömään mökkiin kaasuvälön joululahjaksi, mutta vanhempien saatua lottovoiton he asuivat jo seuraavan vuoden elokuussa talossa, ”...johon tuuli ja pakkas eivät tuiverra sisään. On sähkövalot, sähköhella, jääkaappi, sähköllä lämmitettävä sauna...”⁷⁰⁰

Jos kurjiin asumisolosuhteisiin vielä liittyi muitakin vastoinkäymisiä, lottovoiton merkitys korostui entisestään. Ennen: *”Perhe asuu vanhassa luhistumistilassa olevassa mökissä, joka on jo määrätty purettavaksi. Tontti omakotitaloa varten oli hankittu ja aravalainakin luovutettu. Pankeista ei kuitenkaan saatu ensisijaislainaa, joka oli aravalainan ehtona. Tulevaisuus näytti synkältä.”*⁷⁰¹ Ja jälkeen: *”Lumihuuto peittivät pellot, metsät, tiet ja talojen katot valkoiseen vaippaansa, kun Alatornissa vietettiin uudessa omakotitalossa tupaantuliaisia. Onnellisen säteilevänä otti rouva vastaan Kemijärveltä ja Oulusta saapuneiden sukulaisten, ystäviensä sekä naapureiden onnentoivotukset. Oli hänen suuri päivänsä.(...) Hän oli saanut kuudelle lapselleen ja invalidiaviomiehelleen asunnon, jossa on riittävästi tilaa, nykyajan mukavuudet eikä ole velkataakkaakaan rasituksena.”*⁷⁰²

Riitta Matilainen on ihmetellyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruukilpailuissa kertyneen veikkaukset- ja lottovoittoihin liittyvän ”unelma-aineksen” pienimuotoisuutta ja kohtuullisuutta. Useimmat haaveilivat ostavansa asunnon tai auttavansa perheenjäseniään voiton turvin. Matilainen tulkitsee suomalaisten päiväunelmien vaatimattomuuden johtuneen kansan syvien kerrostien omaksumasta luterilaisesta moraalista, jonka mukaan yletöntä kulutusta pidetään moitittavana.⁷⁰³ Lottovoittaja-artikkelien välittämän kuvan perusteella voisi päätellä, että kansan vaatimattomilta tuntuneisiin unelmiin ovat ainakin vielä 1970-luvulla varsinkin syrjäseuduilla asuneiden kohdalla vaikuttanut myös olosuhteiden merkittävä puutteellisuus.

⁷⁰⁰ Ve. Veikkaukset-Lotto 4/1971 ja 11/1972.

⁷⁰¹ Ve. Veikkaukset-Lotto 38/1972.

⁷⁰² Ve. Veikkaukset-Lotto 45/1972.

⁷⁰³ Matilainen 2014, 170.

Lottovoitto ansaittuna korvauksena

*”Syvät uurteet kasvoilla kertovat (...) elämän ankaruudesta: rintamataisteluista ja vuoden sotavankeudesta – ja kuitenkin sitkeästä miehestä, joka on porannut Maa-äidin sisään n. 500 porakaivoa (...) 16-tuntisia työpäiviä vuodesta toiseen 20 vuoden ajan, nyt ikä 55 vuotta – ja sitten helpotus: LOTTO-voitto.”*⁷⁰⁴

Erityisesti jo hieman vanhempien voittajien kohdalla lottovoiton saamista kuvattiin yleisesti eräänlaisena korvauksena ankaran työntäyteisestä elämästä, ja monet haastatelluista näyttivät todella myös itse hahmottavan asian samalla tavalla. Nämä tarinat kuuluivat ennen kaikkea maaseudun ja kehitysalueiden köyhille ihmisille, mutta muiltakin alueilta tulleiden lottovoittajien tarinoissa erityisesti sodan kärsimykset tai esimerkiksi siirtokarjalaisuus nähtiin elämän kohtuuttomuutta kärjistäneinä rangaistuksina. Tällaisista lähtökohdista lottovoitto saatettiin voimakkaasti kokea kärsityn epäoikeudenmukaisuuden ansaittuna hyvityksenä. Nyt oli *”...tilaisuus ilman huolia ja taloudellista painetta katsella ympärilleen, matkustella ja saada korvaus raatamisvuosistaan.”*⁷⁰⁵ Lottovoiton saaminen todelliseen tarpeeseen on saattanut olla yksi tekijä, joka on rohkaissut voittajia esiintymään julkisuudessa pelkäämättä kateuden ja rahankiristykseen kohteeksi joutumista: *”Kaikki ovat sanoneet, että kerrankin lottovoitto meni oikeaan paikkaan.”*⁷⁰⁶

Joidenkin voittajien kommenteissa lottovoitto ei ollutkaan täysin sattumanvarainen tapahtuma, vaan siinä nähtiin jopa suunnitelmallisia piirteitä. Aktiiviseksi toimijaksi miellettiin tällöin valtiovalta, joka antoi nyt korvauksen raatamiselle ja sotimiselle menetetyistä vuosista. Veikkaus Oy miellettiin vahvasti valtiovallan edustajaksi, yhteiskunnan arvovaltaiseksi laitokseksi, ”rikastumislaitokseksi”, niin kuin eräs lottovoittaja Veikkausta nimitti.⁷⁰⁷ Kun iäkäs maanviljelijäpari saapui Helsinkiin kiittämään Veikkauksen toimitusjohtajaa vaimon saamasta lottovoitosta, he tekivät samalla matkalla myös kunniakäynnit Mannerheimin ja Paasikiven haudoille.⁷⁰⁸ Matka pääkaupunkiin oli kunnianosoitus sille, mitä kaikki kolme olivat tehneet isänmaan ja voittajapariskunnan hyväksi.

Jotkut suhtautuivat lottoamiseen melkoisella vakavuudella, ja kuponkien täyttö oli kuin työntekoa tai oikean työn teon jatketta. Erään eläkeläispariskunnan perheessä oli pelattu Veikkaustoimiston pelejä alusta lähtien. Periksi antamaton pelaaminen vertautui heidän mielissään sitkeään puurtamiseen, jolla perheen elanto oli ansaittu. Perheen isäntä *”...on tehnyt ikänsä metsätöitä ja leipä on ollut*

⁷⁰⁴ Ve. Veikkaus-Lotto 26/1971.

⁷⁰⁵ Ve. Veikkaus-Lotto 5/1971.

⁷⁰⁶ Ve. Veikkaus-Lotto 38/1972.

⁷⁰⁷ Ve. Veikkaus-Lotto 36/1974.

⁷⁰⁸ Ve. Veikkaus-Lotto 23/1971.

lujassa.” Sen ohella oli laitettu ”...vuosien varrella veikkaukseen ja nyt myöhempinä vuosina lottoon rahaa aikalailla. Voitot ovat jääneet vähäisiksi, mutta en ole menettänyt uskoani. Kyllä tämä vaimon saama voitto on sitkeydellä tullut”.⁷⁰⁹

Lottovoiton saaminen erittäin suureen tarpeeseenkaan ei välttämättä aivan täysin kyennyt häivyttämään ”ansiottoman” rikastumisen aiheuttamaa syyllisyyttä. Erään voittajan perhe oli saanut hädän asunnostaan ennen voittoa, joten tilanteessa jouduttiin turvautumaan äärimmäisiin keinoihin: *”Antakoon Taivaan Herra minulle anteeksi, mutta en voinut olla rukoilematta, ettei kuusi oikeata numeroa löytyisi kovin monta. Kuponkia täyttäessäni olin rukoillut jo, että Herra olisi minulle ja perheelleni suopea ja tarjoaisi auttavan kätensä. Me todella nyt jos koskaan olemme avun tarpeessa.”*⁷¹⁰ Tämän uskonnollisen henkilön oman tunnontuskat olivat ymmärrettäviä, olihan hän rukoillut itselleen menestystä toiminnassa, joka perinteisen katsannon mukaan oli syntiä. Veikkauksen tarkastaja kävi kuitenkin korkeamman tahon edustajana antamassa synninpäästön lottovoiton saaneelle uuden talon tupaantuliaisissa: *”Harvoin on suurvoitto mennyt niin oikeaan paikkaan kuin 10. kierroksella, jolloin Te (...) saitte voittonne.”*⁷¹¹

Lottovoitto ja työnteke

Suuri lottovoitto pakotti voittajat ja useimmiten myös heidän puolisonsa tarkastelemaan omaa suhdettaan työnteeseen. Haastateltujen näkemys voiton jälkeisestä työnteestä näytti riippuvan ensinnäkin siitä, millainen suhde voittajalla oli työkokemuksensa myötä syntynyt palkkatyöhön tai yrittäjyyteen. Toinen merkittävä tekijä oli voittajan ikä ja kolmas terveydentila. Monilla oli vaivoja ja sairauksia, joiden syntymiseen raskas työnteke oli osasyllinen: *”Kierroksen 46 toinen suurvoittajista asuu Ranuan Saariharjussa ja viettää aikaansa sairaseläkkeellä kuten niin monet muutkin suomalaiset raatajat. Ikää on vasta 51 vuotta, mutta terveys on mennyt lopullisesti.”*⁷¹²

Ammattiaseman perusteella työnteekijöiden joukkoon kuuluneista keskimääräistä myönteisemmin työnteon jatkamiseen normaalisti lottovoiton jälkeenkin näyttivät suhtautuvat ne, joilla oli vakituinen palkkatyö joko teollisuudessa, palvelutoiminnassa tai muussa alkutuotannosta selvästi eriytyneessä työssä. Monikaan tähän ryhmään kuuluvista ei kokenut raatavansa merkityksettömän, ”vieraantuneen” työn parissa, vaan työn koettiin pikemminkin tuoneen elämään ennustettavuutta ja varmuutta. Elintarviketeollisuudessa työskennelleen nuorenparin kanta

⁷⁰⁹ Ve. Veikkaus-Lotto 8/1974.

⁷¹⁰ Ve. Veikkaus-Lotto 12/1972.

⁷¹¹ Ve. Veikkaus-Lotto 45/1972.

⁷¹² Ve. Veikkaus-Lotto 50/1973.

oli selvä: *”Työssä käydään kuten ennenkin...”*⁷¹³ Toisaalta myös pitkään ravintola-alalla työskennellyt ja jo eläkeiän kynnykselle ehtinyt henkilö halusi jatkaa työssään, vaikka enää ei olisi tarvinnutkaan: *”Jos en saa potkuja, aion kyllä olla toimeksani eläkeikään saakka. Pidän työstäni...”*⁷¹⁴

Ratkaisuihin vaikutti tietysti myös se, että monien kohdalla voittorahoista suuri osa kului suunniteltuihin hankintoihin. Toisaalta voittosummat eivät olleet niin suuria, että varsinkaan hieman nuoremmalla iällä lottovoiton saaneet olisivat realistisesti voineet ajatella heittäytyvänsä loppuelämäkseen joutilaiksi. Esimerkiksi vuonna 1973 saatu loton ensimmäinen miljoonavoitto vastasi ostovoimaltaan suurin piirtein samansuuruista euromäärää vuoden 2018 rahassa. Se oli paljon rahaa, mutta kuitenkin selvästi vähemmän kuin myöhemmin lotossa nähdyt jättipotit. Lisäksi lähes kaikki päävoitot 1970-luvun alkupuolella olivat vielä alle miljoona markkaa, joten kovin suurta houkutusta ansiotöiden kokonaan jättämiseen ei monellakaan lottovoittajalla ollut varaa kokea.

Vain yksi säännöllisessä palkkatyössä ollut lottovoittaja ja kaksi voittajan puolisoa kertoi lehtihaastattelussa konkreettisista omalle alalle tai täysin uuteen ammattiin kouluttautumisesta koskevista suunnitelmista. Savolainen nuoripari katkaisi työsuhteensa, mutta pyrki lottovoiton turvin etenemään suunnitelmallisesti samalla alalla. Lottovoiton jälkeisenä syksynä kauppakoulun aloittaneesta voittajasta ja hänen puolisosstaan kerrottiin: *”Olen käynyt vain kansakoulun ja muotiliikkeen myyjättärenä ei minulla olisi ollut suuriakaan eteenpäin pääsyn mahdollisuuksia. Minun hartaimpia toiveitani on aina ollut päästä opiskelemaan. Nyt siihen avautui tilaisuus (...) Myös hänen aviomiehensä on jättänyt toimensa (...) kunnan verovirastossa ja lähtenyt uudelleen opintielle (...) tähtäimessään verovirkamiestutkinto. (...) ilman erikoistumista ei merkonomin tittelillä ja tiedoilla ole nykypäivänä suurtaakaan arvoa.”* Nuoripari oli kuitenkin jäämässä kotiseudulle, ja kouluttautuminenkin liittyi oleellisena osana pyrkimykseen jatkuvuuden takaamisesta omassa kulttuuriympäristössä.⁷¹⁵

Kolmas opintoja suunnitellut oli lottovoittajan yo-merkonomivaimo, joka sanoutui irti työstään mattoliikkeen konttorissa ja *”...oli jo ehittänyt Oulun yliopistoon sopimaan kasvatustieteen opinnoista.* Ouluun oli Kokkolan seudulta tosin parin sadan kilometrin matka, mutta *”luennoille tarmokas rouva aikoo ajella perheen entisellä autolla...”*⁷¹⁶

Vain kolme vakituksessa palkkatyössä ollutta lottovoittajaa ilmoitti selväsanaisesti aikovansa jättää työnteon kokonaan. Näistä kaksi oli jo yli 60-vuotiaita ja koki, ettei enää jaksanut säännöllistä työntekoa: *”Olen koko ikäni tehnyt raskaita*

713 Ve. Veikkaus-Lotto 38/1974.

714 Ve. Veikkaus-Lotto 39/1971.

715 Ve. Veikkaus-Lotto 40/1972.

716 Ve. Veikkaus-Lotto 40/1973.

*toitā ja lottovoitto antaa nyt minulle mahdollisuuden helpompiin päiviin...”⁷¹⁷ Toinen oli ”...neljän vuosikymmenen ajan tehnyt uutterasti työtä. Viralliseen eläkeikään on aikaa vielä kolme vuotta. Onnettaren tuoma ihmeellinen lottonumerosarja antaa nyt mahdollisuuden eläkepäivien viettoon jo aiemmin.” Myös tämän voittajan pari vuotta vanhempi myymälänhoitajavaimo harkitsi vakavasti työteon lopettamista.⁷¹⁸ Kolmas työteon lopettamisesta päätöksen tehnyt oli hie-
man yli nelikymppinen metallimies: *”Terveytēni on kuitenkin sikäli heikko, että raskas työ koettelee sitä kovasti. Kun nyt avautuu mahdollisuus jäädä pois töis-
tā, niin tietysti se on käytettävä hyväksi.”⁷¹⁹**

Edellä mainittujen lopettajien lisäksi Veikkaus-Lotto-lehti tavoitti keväällä 1974 hyväkuntoisen alle 50-vuotiaan mieshenkilön, joka oli antanut lehdelle ensimmäi-
sen haastattelun saatuaan loton päävoiton syksyllä 1972. Puoli vuotta omakotita-
loa remontoituaan mies oli huomannut homman olevan niin mukavaa, että oli
jättänyt palkkatyönsä ja omistautunut yhä kattavammiaksi ja hienostuneemmiksi
muuttuneille remonttisuunnitelmille kokopäiväisesti. Tällainen ahkera puuhastelu
ja oman itsen herrana oleminen muistutti Marxin määrittelemän ”vieraantuneen
työn” täydellistä vastakohtaa⁷²⁰. Työstä pois jäänyt lottovoittaja ei tosin vaikuttanut
suuremmin kärsineen kapitalistin riistettävänäkään, mutta säännöllinen palkkatyö
oli yksinkertaisesti alkanut häiritä liikaa suuret mittasuhteet saanutta remontti-
projektia. Remontti alkoi työn tekijälle ja hänen vaimolleen näyttäytyä todellise-
na mahdollisuutena läpeensä vieraantumattoman työn huolista vapaaseen itsensä
toteuttamiseen: *”Vaikka talo ei vielä ole kaikilta osiltaan tiptop-kunnossa, sen
suojissa vaikuttaa valoisa elämänmyönteisyys ja hersyvä huumori.”⁷²¹* Rattoisa
näpertely puolivalmiissa omakotitalossa näytti muuttuneen täysin itsemääräyty-
neeksi ja kapitalistisen yhteiskunnan tuotantosuhteista irtautuneeksi.

Lottovoittajien lehtihaastatteluissa nimenomaan vakituksessa palkkatyössä ol-
leet näyttivät olevan keskimääräistä tyytyväisimpiä elämäänsä eivätkä halunneet
sen perustan muuttamista lottovoiton turvin. Useimmille säännöllisessä palkka-
työssä käyneille voittajille ja heidän puolisoilleen lottovoitto antoi mahdollisuu-
den tietynlaiseen hellittämiseen ja asenteenmuutokseen, minkä ansiosta totuttu
ja melko vaatimattomastikin palkattu työnteko saattoi muuttua entistä merki-
tyksellisemmäksi. Eräs metallimies oli varsinaisen palkkatyönsä ohella hankki-
nut sivutulota erilaisista hommista, mutta halusi nyt vakiintuneeseen systeemiin
selvän muutoksen: *”Eikä sitä työntekoa tähän lopeteta, vakuuttivat Niemiset,
mutta isän mielestä on ehkä syytä palata nyt normaaliin työaikaan ja jättää*

⁷¹⁷ Ve. Veikkaus-Lotto 2/1974.

⁷¹⁸ Ve. Veikkaus-Lotto 29/1973.

⁷¹⁹ Ve. Veikkaus-Lotto 48/1971.

⁷²⁰ Ks. Marx 1972, 69–71.

⁷²¹ Ve. Veikkaus-Lotto 10/1974.

*ne ylimääräiset jo pois.*⁷²² Palkkatyöläisten asenteeseen näytti lottovoiton myötä tarttuneen jonkinasteinen ihanne lisääntyneestä mahdollisuudesta itsensä toteuttamiseen. Yleisesti palkkatyön jättämistä ei kuitenkaan useimmissa tapauksissa osattu mieltää riittävän suuren itsensä toteuttamisen asteen edellytykseksi. Lottovoiton aikaan saama markkinariippuvuuden lieveneminen edisti palkkatyöläisen viihtymistä työelämässä, jossa ei vielä 1970-luvun alussa hiostettu työntekijöitä kohtuuttomilla tulostavoitteilla.

Maa- ja metsätaloudesta eläneiden näkökulmasta työ ja palkkatyö näyttäytyivät erilaisina. Parin hieman vakavaraisemman maanviljelijän elämässä lottovoitto näkyi lähinnä investointeina tuotantoon käytettäviin tarvikkeisiin sekä maatilan rakennusten remontoimisena, mutta muuten *”Terve elämäntahti jatkuu ja työtä pitää tehdä, muuten sairastuu...”*⁷²³ Sen sijaan pientilataloudessa eläville lottovoitto näyttäytyi houkuttelevana mahdollisuutena elämäntavan suureen muutokseen. Erittäin huomionarvioista on kuitenkin se, ettei muutos näyttänyt kytkeytyvän niinkään työteon mahdollisuuksien ja mielekkyyden parantamiseen vaan enemmänkin eriasteisiin työstä vapautumisen strategioihin. Kukaan ”maalaisköyhälistöä” edustaneista lottovoittajista ei haaveillut noususta varsinaiseksi maatalouden yksinäisyrittäjäksi, vaikka voitto olisi avannut siihen erinomaiset mahdollisuudet. Enemmänkin pienviljelijöiden visiot liittyivät omistamiseen, kohtuulliseen kuluttamiseen ja mahdollisimman vähään raatamiseen perustuvaan, vaatimattomia keskiluokkaisia tunnusmerkkejä sisältävään elämänmenoon.

Ruotsalaisen Lars Trägårdhin mukaan pohjoismaiselle yhteiskuntasopimukselle on ominaista vahvan valtion arvostamisen yhdistyminen yksilönvapauksien ja -oikeuksien korostamiseen. Tähän perustuva ”valtiollisen individualismin” logiikka on hyvinvointivaltion vahvistumisen myötä lisännyt yksilön liikkumatilaa ja vaikutusvaltaa omiin asioihinsa.⁷²⁴ Myös suomalainen hyvinvointiyhteiskunta antoi kansalaisilleen lupauksen tällaisesta yksilölähtöisyydestä, vaikkakin usein muistutetaan, että kehitys oli hitaampaa eikä valtiojohtoinen hyvinvointijärjestelmä edennyt Suomessa yhtä pitkälle kuin muissa Pohjoismaissa. Paikallisyhteisöillä on meillä ollut huomattava merkitys identiteetin rakentajina vielä muodollisesti kehittyneen hyvinvointivaltion aikanakin.⁷²⁵

1970-luvun alussa jo merkittävä osa teollistuneen Suomen työväestöstäkin saattoi kokea yksilöllisen liikkumavaransa laajenneen huomattavasti, mutta kehitysalueiden maaseudulla saatettiin elää vielä kiinteässä suhteessa alkutuotannon vaatimattomiin ja deterministisiin olosuhteisiin. Osittainenkin irtautuminen ennalta määräytyneisyydestä saattoi tuottaa yksilölle poikkeuksellisen suuren

⁷²² Ve. Veikkaus-Lotto 31/1972.

⁷²³ Ve. Veikkaus-Lotto 41/1973.

⁷²⁴ Trägårdh 2011, 328.

⁷²⁵ Saukkonen 2013, 11.

henkilökohtaisen maailman ominaisuuksien laajenemisen sekä ainutkertaisen kokemuksen subjektina toimimisesta ja oman elämän hallinnasta. Kun tähän liitetään vielä se, että ”Suomen talonpoikaisen sosiaalivaltion”⁷²⁶ pientilaperusta oli lopullisesti murtumassa, ei syrjäkulmien lottovoittajien toiminnan rationaalisuuden tai suunnitelmallisuuden arvioiminen samalla mittapuulla asutuskeskuksissa eläneiden tai vakinaisessa palkkatyössä olleiden voittajien kanssa ole välttämättä mielekäästä.

Lokakuussa 1972 lottovoiton saanut metsuri lopetti metsätyöt lähes saman tien ja omistautui kokopäiväisesti puisten koriste-esineiden nikkaroimiselle, mikä oli siihen asti ollut hänelle vain rakas harrastus. Varsinaista yrittäjyyttä ex-metsuri ei aluksi osannut edes ajatella, vaan riemuitsi lottovoiton suomasta mahdollisuudesta omistautua täydellisesti harrastukselleen ja nauttia raskaan metsätyön aiheuttamien kolotusten katoamisesta. Ajatukset ansaitsemismahdollisuuksista heräsivät vasta muiden henkilöiden kehotuksesta, mutta varsinaiseksi myyntitykiksi mies ei mitenkään määrätietoisesti pyrkinyt: *”Minusta tuntuu, että pystyn hankkimaan nikkaroimisellani yhtä paljon kuin aiemmin metsätöissäkin. Toistaiseksi ei vielä ole jälleenmyynti järjestyksessä, mutta kysyntää näperryksilläni on ollut jo niin paljon, että se rohkaisee jatkamaan...”*⁷²⁷

1970-luvun alussa liiketoimintansa aloittaneen metsurin käsitys yrittäjyydestä perustui teolliselta ajalta periytyneeseen näkemykseen yrittäjän asemasta omistajana ja johtajana. Näiden käytäntöjen näennäisen yläluokkaisella leimalla tuskin oli merkitystä, tärkeintä oli, että ne takasivat aikaisempaan metsissä rämpimiseen verrattuna oleellisesti laajemman itsemääräämisoikeuden. 1970-luvun alun ”jätkälle” oli mahdollista osoittaa häpeilemättä, että hän saattoi lottovoiton ansiosta tehdä tai jättää tekemättä mitä halusi. Pientilakulttuurin kuihtumisen ja työn koneellistumisen typistämän elinkeinon edustaja ei kokenut syyllisyyttä heittäytyä toimeentomaksi ”ansiottomalla” tavalla eikä toisaalta myöskään toivonut jokapäiväisen elämän muuttuvan liaksi. Elinikäisen oppimisen ja valmentautumisen yhteiskunta oli vielä kaukana; kehitysalueiden ihmisille yrittäjyyden sisällöksi riitti omana itsenään selviytyminen.

Täysin selkiintynyt ei ollut myöskään kaikkien syrjäkulmien asukkaiden asenne palkkatyötä kohtaan. Palkkatyön käsitteen ja yhtenäisten käytäntöjen tosiasiallista vakiintumattomuutta kuvaa hyvin erään toisen lottovoiton saaneen pienviljelijä-metsurin kommentti: *”Olen ottanut työhommat viime aikoina vähän löysemmin kuin aiemmin. En ole puurtanut metsässä ihan jokainen päivä, kuten ennen.”*⁷²⁸ Metsurin työ ei siis ollut työtä, jota olisi ollut pakko tehdä joka päivä tai jonkun

⁷²⁶ Heinonen 1993, 16.

⁷²⁷ Ve. Veikkaus-Lotto 48/1972 ja 8/1973.

⁷²⁸ Ve. Veikkaus-Lotto 47/1971.

tietyn työajan puitteissa. Kun kyseinen metsuri oli kuunnellut ruokatauolla työtoveriensä keskustelua edellisillan⁷²⁹ lottoarvonnasta, näiden ”...*muistelemat numerot vaikuttivat tutuilta. –Minullapa taitaa olla ainakin viisi oikein, hän tokaisi. Asiaa lähdettiin tarkistamaan yhdessä lähimmästä talosta, jossa oli päivän lehti ja siinä oikeat lottonumerot. Tällöin todettiin (...) kupongista löytyvän, ei viisi, vaan kuusi oikeata numeroa. Päivän työt päätettiin siihen.*”⁷³⁰

Työelämälle tyypilliset sopimukset ja käytännöt eivät siis näyttäneet suuremmin sanelevan metsätyömiesten tuleamista ja menemistä 1970-luvun alun kehitysalue-Suomessa. Noina vuosina pienviljelijöiden elinehdot heikentyivät osaltaan myös sen takia, että metsätyövoima oli osittain vakinaistumassa ja sen myötä myös käytännössä siirtymässä normaalin työelämän säännöstöjen piiriin. Pienviljelijöiden ja jossain määrin myös heidän puolisoidensa oli vaikeata saada sivuansioita kehitysalueillakin suhteellisen voimakkaasti laajentuneiden teollisuustuotannon ja palveluiden⁷³¹ parissa, sillä näiden alojen työpaikat edellyttivät suurempaa sitoutumista kuin pienviljelijöiden perinteiset sivutyöt. Tässä suhteessa oli täysin uudenlainen tulevaisuus avautumassa niille pienviljelijöiden lapsille, joiden työpanosta ei enää tarvittu kotitilalla ja jotka olivat onnistuneet saamaan työpaikan teollisuudessa tai palveluelinkeinoissa.⁷³²

Suunnitelmallisesti yrittäjäksi ryhtyi ainoastaan yksi lehtihaastattelun antaneista 1970-luvun alun lottovoittajista. Tämä kattotöitä tehnyt oululaismies lyöttyytyi yhteen pitkäaikaisen työtoverinsa kanssa ja alkoi tehdä urakoita itsenäisenä yrittäjänä: ”*Jatkossa näiden hommien hoitelu käy helpommin, kun on pääomaa takana...*”⁷³³ Jo ennen lottovoittoa yksinäisyrittäjinä toimineista yksi lopetti työnteon terveysongelmien takia. Ainoastaan kahdella yrittäjällä oli haastattelun tekemisvaiheessa selvät suunnitelmat yrittäjätoimintansa kohentamisesta tai laajentamisesta. Kumpikin näistä oli tekemisissä autojen kanssa, toinen korjasi: ”*Nyt on sikäli helpompaa, että voin ostaa kolariautoja käteisellä ja pitää korjattuja autoja varastossa kauemmin, ellei sopivaa ostajaa satu löytymään.*”⁷³⁴ Ja toinen kuljetti: ”*...talon tontille on sijoitettu polttoainesäiliö. (...) Se tietysti tekee kahden kuorma-auton pitämisen taloudellisesti kannattavammaksi kuin jouduttaessa ostamaan autoihin polttoaine pienissä erissä ilman tukkualennusta.*”⁷³⁵

729 Vuoteen 1972 asti lottoarvonnat suoritettiin sunnuntai-iltaisina.

730 Ve. Veikkaus-Lotto 36/1971.

731 Valkonen 1980, 206–208.

732 Hyvönen 1977, 29, 59.

733 Ve. Veikkaus-Lotto 32/1973.

734 Ve. Veikkaus-Lotto 40/1971.

735 Ve. Veikkaus-Lotto 22/1971.

Lottovoiton tarjoamaan sosiaalisen nousun mahdollisuuteen turvauduttiin siis varsin rajoitetussa merkityksessä siinä mielessä, että pelkän varallisuuden kasvun katsottiin tuottavan riittävän kokemuksen itsemääräämisoikeuden lisääntymisestä. Erityisesti kehitysalueiden palkkatyöntekijät katsoivat jo turvallisen ansiotyön taanneen riittävän määrän yksilöllistä autonomiaa. Tällöin merkittävä varallisuuden lisääntyminen tuotti vain lisäarvoa siihen, joka tavallaan oli jo saavutettu, ei niinkään tarvetta päästä pois epäreiluksi koetusta työstä tai liian alhaiseksi koetusta sosiaalisesta asemasta. Pienviljelijäelämän uuvuttaville raatajille siirtyminen oloneuvoksiksi ei puolestaan näyttänyt tuottavan suurempia omantunnon tuskia. He kokivat joka tapauksessa eläneensä yhteiskuntapolitiikan sanelemassa siirtymävaiheessa, joka voitiin heidän osaltaan saattaa loppuun radikaalilla tavalla lottovoiton turvin.

Voittajatarinat ja oikeudenmukainen yhteiskunta

Per Binde on analysoinut ruotsalaisia jättipotin voittajia koskevaa sanomalehti uutisointia. Pääosa hänen analysoimistaan artikkeleista ilmestyi 1990-luvun loppupuolella. Binde sijoitti lehtijutut teemojensa perusteella neljään eri kategoriaan: *Varallisuus moraalin ja luonteen testajana*, *Varallisuuden sosiaalinen vaikutus*, *Oikeudenmukainen ja hyvä maailma* sekä *Onni ja yliluonnollinen*.

Binden analysoimat voittaja-artikkelit ovat jossakin määrin erilaisessa yhteiskunnassa ja hyvinvointivaltiokehityksen vaiheessa syntyneitä. Pitkälti yhteiseen kulttuuriseen perinnetaustaan nojaavaa tyypittelyä voidaan kuitenkin mielekkäästi soveltaa myös Veikkaus-Lotto-lehden lähes kolme vuosikymmentä varhaisempiin voittajatarinoihin, jotka näyttävät nostavan esiin ennen kaikkea protestanttisiin hyveisiin ja moraaliin sitoutuneita voittajatyyppejä kategorioista *Oikeudenmukainen ja hyvä maailma* ja *Varallisuus moraalin ja luonteen testajana*.

Binden analysoimat lehtijutut eivät perustuneet pelkästään voittajien haastatteluihin, joten jokaisen kategorian sisään hahmottui sensaatiohakuisten lehtien ansiosta myös ”pahan” pelaajan tyyppejä. Sen sijaan Veikkaus-Lotto-lehden artikkeleissa esiintyi vain voittajien ”hyviä” alatyyppejä, olihan artikkelien tarkoituksena myös markkinoida lottoa vastuullisen kansalaisen harmittomana ajanvietteenä. Erityisen voimakkaasti korostui edellä mainituista kategorioista ensimmäiseen kuulunut ’voiton ansaitsevan voittajan’ (*deserving*) tyyppi. Myös jälkimmäisen kategorian ’viisaan voittajan’ ja ’varovaisen voittajan’ alatyypit oli selvästi tunnistettavissa voittaja-artikkeleissa.

Binden mukaan voiton ansaitseva voittaja kuvataan yleisimmin köyhäksi, työtömäksi, suurperheiseksi tai hyvässä tapauksessa kaikki kolme ehtoa täyttäväksi. Ystävät, naapurit ja paikkakuntalaiset kuvaavat tällaista tyyppiä rehelliseksi, vaatimattomaksi, höveliksi ja ahkeraksi. Tämän tyyppin kohdalla korostetaan erityisesti voiton oikeudenmukaisuutta. Viisas voittaja kuvataan tyyppiksi, joka juhlii voittoa

maltillisesti: lyhyen euforian jälkeen hän on saavuttanut nopeasti tilanteen hallinnan ja suunnittelee rahan käyttöönsä viisaasti ja rationaalisesti. Varovainen voittaja puolestaan kertoo haastattelussa, että aikoo voitosta huolimatta jatkaa elämäänsä täysin samalla tavalla kuin ennenkin ja kuluttaa rahoista korkeintaan pienen osan.⁷³⁶

Veikkaus-Lotto-lehden artikkeleissa yleisimmin esiintyneen 'voiton ansaitsevan voittajan' ominaisuuksia vahvistettiin tavallisesti kahden muun yleisen tyypin keskeisillä piirteillä, toisin sanoen maltillinen käyttäytyminen ja ulkoisen elämän mahdollisimman vähäinen muuttaminen kuvattiin lehtiartikkeleissa selvästi voiton ansaitsemista vahvistaviksi ominaisuuksiksi.

Binden mukaan lottovoittajatarinat toistavat kansanperinteen ja kristillisten moraaliopetusten ikiaikaisia teemoja. Tarinoissa esiintyvät hyvän ja pahan sekä palkitsemisen ja rankaisemisen myyttiset ja moralistiset teemat.⁷³⁷ Uskonnoilla ja uhkapelaamisella on yhteiset juuret, vaikka varsinkin monoteistiset uskonnot ovat pyrkinet kieltämään uhkapelaamisen. Hypoteettisessa maailmassa, jossa kaikki olisi ennustettavaa ilman sattuman mahdollisuutta, ei todennäköisesti olisi sen kummemmin uskontoja kuin uhkapelaamistaakaan. Pelaamista ja uskonnon harjoittamista yhdistää pyrkimys sopusointuun, jossa hyvän voimat ovat saaneet ylivoimaisen voiton pahoista ja epäonnea tuottavista voimista. Merkkejä harmonian saavuttamisesta ovat muun muassa jumalien ihmisille antamat lahjat. Rahapelien päävoitot herättävät mielikuvia korkeamman tason siunauksen ja oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Muiden uskontojen ohella myös kristittyjen keskuudessa on varsin yleistä rukoilla Jumalalta, pyhimyksiltä tai hyviltä hengiltä esimerkiksi lottovoittoa tai seuraavan lottokierroksen oikeiden numeroiden paljastamista. Toisaalta on mahdollista, että erityisesti maallistuneissa länsimaissa uhkapelaaminen tarjoaa uskonnollisiakin tarpeita paremmin tyydyttävän maailman kuin perinteinen kristinuskon harjoittaminen.⁷³⁸

Sopusoinnun maailma on siis myös oikeudenmukaisuuden toteutumisen maailma. Sosiaalipsykologisen oikeudenmukaisuustutkimuksen mukaan yksilön kokemus maailman oikeudenmukaisuudesta on yksi keskeisistä edellytyksistä vallitsevien olosuhteiden hyväksymiselle ja oikeuttamiselle.⁷³⁹ Mitchell Callan kumppaneineen teki kokeen, jossa oikeudenmukaisuuden odotuksia tarkasteltiin suhteessa kuvitteellisesta lottovoittajasta kerrottuihin tarinoihin. Kokeeseen osallistuneille henkilöille kerrottiin aluksi tutkimuksen tarkoituksena olevan selvittää, millaisia eroja netistä ja toisaalta perinteisistä tiedotusvälineistä omaksuttu

⁷³⁶ Binde 2007b, 216–229.

⁷³⁷ Binde 2007b, 213.

⁷³⁸ Binde 2007a, 145–147, 158

⁷³⁹ Hafer & Choma 2009, 108–112.

informaatio sai aikaan yksilöiden arviointikyvyssä. Osallistujille jaettiin kaksi artikkelia, joista toinen käsitteli hieman yli 18 miljoonan dollarin lottovoiton saanutta miestä ja toinen kahvin juontiin liittyvää terveystietoa.

Kahvia käsitelty teksti oli täyteartikkeli, ja tutkijoiden varsinainen mielenkiinto kohdistui lottovoittaja-artikkeliin, josta oli jaettu osanottajille satunnaisesti kaksi eri versiota. Toiset saivat artikkelin, jossa Roger Wilson -niminen lottovoittaja kuvattiin varsin ”hyväksi” ja ansiokkaaksi ihmiseksi. Toisessa versiossa Roger luonnehdittiin ”pahaksi”, kaikin puolin ansiottomaksi henkilöksi. Artikkelit luettuaan koehenkilöt vastasivat kysymyksiin, joista suurin osa liittyi tutkimuksen peitettävään eli tekstien informatiivisuuden tutkimiseen. Lottovoittaja-artikkeliin liittyvien kysymysten joukossa tiedusteltiin myös, muistivatko osanottajat artikkelissa vain kerran mainittua lottovoiton suuruutta. Osoittautui, että pahasta Rogerista tarinan lukee muistivat voittosumman olleen keskimäärin selvästi alhaisempi kuin vaihtoehdoisen tarinan lukee.

Tutkijoiden mukaan tutkimustulos oli yhteneväinen monien muiden oikeudenmukaisen maailman olettamusta selvittäneiden tutkimusten kanssa. Tietoisuus siitä, että paha henkilö sai jotakin hyvää oli yhtäpitämätön koehenkilöiden ansioituneisuuteen (*deservingness*) liittyvien odotusten kanssa. Muistaessaan voittosumman todellista selvästi pienemmäksi pahan Rogerin tarinan lukee palauttavat summan lähemmäs tasoa, jonka mielsivät pahan henkilön ansaitsevan. Tutkijoiden mukaan tutkimustulos osoitti, että ihmisen mieli ei ole ainoastaan taipuvainen olettamaan maailman oikeudenmukaiseksi vaan myös näkemään kausaalisia voimia oikeudenmukaisuuden toteutumisen taustalla.⁷⁴⁰

Maailman oikeudenmukaiseksi kokemisen lisäksi järjestelmän oikeuttamiseen johtavat myös kokemus järjestelmästä pitkäaikaisten tottumusten ja uskonnollisten oppirakennelmien vaalijana sekä käsitys jonkinlaisesta järjestelmään sisältyvästä tasa-arvoisuudesta. Lisäksi järjestelmän legitimointia edistävät sen edustamien arvojen ja pyrkimysten puolesta puhuvat selkeät ja voimakkaat auktoriteetit.⁷⁴¹ Veikkaus-Lotto-lehden voittaja-artikkeleissa kaikki edellä mainitut tekijät tukivat ensisijaisen voimakkaana esiin tuotua näkemystä oikeudenmukaisesta maailmasta, jossa lottovoitto lankesi vain sen todella ansaitseville ihmisille. Sen lisäksi voittajat esiteltiin yleensä varsin perinteisiä arvoja kunnioittavina. Jumalaan tai tarkemmin määrittelemättömään korkeampaan voimaan uskomisen nousi esiin monissa artikkeleissa. Loton pelaamisella oli monissa tapauksissa selvät yhteydet tähän henkiseen maailmaan. Jotkut kertoivat rukoilleensa lottovoiton puolesta, vielä useammat käsittivät voittonsa olleen jonkinlaisen johdatuksen tulosta.

⁷⁴⁰ Callan & al. 2008, 616–618, 621.

⁷⁴¹ Hafer & Choma 2009, 118–119.

John Jostin ja Orsolya Hunyadyn mukaan ihmisillä on melko yleisesti taipumus uskoa, että mikään maailmassa ei ole täydellisesti sattuman tulosta vaan tapahtumiin vaikuttavat syyt ovat jollakin selittämättömällä tavalla yksilön teoilla ja ajatuksilla hallittavissa (vrt. *karma*). Näin ollen sekä miellyttävät että epätoivottavat tapahtumat ovat ansaittuja.⁷⁴² Monilla rahapelaamista säännöllisesti harjoittavalla ihmisillä on yleisesti samantyyppisiä pelaamiseen ja eri peleihin liittyviä harhakuvitelmia. Pelaaminen mielletään eräänlaiseksi itseään korjaavaksi prosessiksi, jossa jokainen pelaaja saa lopulta mitä on ansainnutkin. Pelaaja saattaa jollakin tasolla kokea esimerkiksi, että lottopalloilla on muisti ja tietynlainen moraalinen tunto, jonka perusteella voittorivit määräytyvät.⁷⁴³

Artikkelit painottivat voimakkaasti myös materiaalien resurssien tasa-arvoisempaa jakoa. Yhteiskunnallisen järjestyksen oikeudenmukaisuutta syventää kokemus, että mikään tietty ryhmä ei omaa täydellistä yksinoikeutta arvostettuina pidettyihin ominaisuuksiin.⁷⁴⁴ Merkittävä piirre artikkeleissa oli myös ”isännän ääni”. Veikkaus Oy esiintyi oikeudenmukaisuuden jakamisen valvojana. Sen kautta yhtiön miellettiin olevan kytköksissä yhteiskunnallisia epäkohtia korjaavaan valtiovaltaan ja kenties vieläkin korkeampiin tahoihin. Korkeamman voiman edustajana lottovoittajan luona vieraili Veikkauksen piiritarkastaja, joka antoi varallisuuden hankintatavan vuoksi hämmennykseen joutuneelle voittajalle synnin päästön; voitto ei ollut sattumaa vaan ansaittu laupeuden osoitus.

Jo pelkästään Veikkaus-Lotto saavutti yllättävän suuren kansalaisjoukon. Vuonna 1974 lehden tilaajien ja viikoittaisten irtonumeroiden ostajien yhteenlaskettu lukumäärä oli noin 70 000.⁷⁴⁵ Selvästi suuremman lukijakunnan voittajatarinoille Veikkaus Oy tavoitti kuitenkin lähettämällä voittajatarinoita julkaistaviksi sekä valtakunnallisiin että paikallisiin sanomalehtiin. Lehdet julkaisivatkin valmiita artikkeleita yleisesti joko sellaisenaan tai lyhenneltyinä. Veikkauksen välittämää lottovoittajien yleiskuvaa rikkoivat toki jossakin määrin sensaatiohakuisten aikakauslehtien vähemmän mairittelevat jutut tuhlailevista ja päättömiin tekoihin ajautuneista voittajista. Veikkaus Oy kävi useaan otteeseen päättäväiseen vastaiskuun ja kielsi julkisuudessa ”turmiollisten” lottovoittajien olemassaolon.⁷⁴⁶ Sensaatiotarinoillakin on tosin saattanut olla loton kansansuosiota lisäävä vaikutus. Pelitutkimuksessa on havaittu, että myös rahapelejä pelaamattomat ovat keskimäärin melko kiinnostuneita laajojen kansalaispiirien pelaamista ja suuria voittoja antavista rahapeleistä sekä niihin liittyvistä ilmiöistä.⁷⁴⁷

⁷⁴² Jost & Hunyady 2002, 115–116.

⁷⁴³ Rogers 1998, 119–120.

⁷⁴⁴ Jost & Kay 2005, 500.

⁷⁴⁵ Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1974, 14.

⁷⁴⁶ Ylikangas 1990, 227.

⁷⁴⁷ Tec 1964, 2; Binde 2007b, 213–215, 229–230.

Myös Edward Devereux näki erilaisten numeroarpajaisten (*lottery*) vaikutuksen laaja-alaisena ilmiönä ja liitti siihen arpajaisvoittajista kertovien sanomalehtiutisten lukemisen. Sanomalehden kertomus yllättävään rikkauteen nousevasta työläistytöstä toimi samalla tavalla kuin tarina Tuhkimosta, joka lopulta sai korvauksen kärsimilleen vääryyksille. Artikkelin lukeminen herättää pelaamisen varoventtiilitoiminnolle ominaiset fantasiat, joiden kautta ”tukahduttetut toiveet pyrkivät pakenemaan jokapäiväistä riistoa ja raatamista”. Fantasioita voi vielä vahvistaa ja autentisoida arpajaiskupongin lunastamalla.⁷⁴⁸ Näin ollen voittajatarinoiden lukeminen toimii sekä varoventtiilitoimintojen käynnistäjänä että pelaamaan houkuttelevana tapahtumana.

Amerikkalaisten osavaltiolottojen perustamisaltoa 1980-luvulla tutkineen H. Roy Kaplanin mukaan illusorista unelmaa suuresta lottovoitosta käytetään sosiaalisen kontrollin menetelmänä kääntämällä uneksijoiden huomio pois heidän vastoinikäymisistään ja merkityksettömäksi kokemastaan elämästä. Kaplan valitteli, että laajassa lottopelien laillistamisprosessissa kiinnitettiin huomiota vain osavaltioille koituihin tuloihin ja oletettuun positiiviseen vaikutukseen laittoman pelaamisen vähentäjänä. Julkisessa keskustelussa ja tutkimuksissa ei juurikaan kiinnitetty huomiota suurvoittounelmien yhteyteen Ronald Reaganin presidenttikauden ”amerikkalaisen unelman” hehkutukseen tai talousliberaalin uudistusohjelman todellisiin vaikutuksiin alempien yhteiskuntaluokkien elämään.⁷⁴⁹

Reaganin kaudella laajasti Yhdysvaltojen osavaltioihin levinneisiin lottopelihin liittyvät unelmat käänsivät yhteiskunnan köyhimpien ja myös keskiluokan huomion pois heitä kohdanneesta leikkauspolitiikasta⁷⁵⁰. 1970-luvun alkuvuosien Veikkaukset-Lotto-lehdellä puolestaan oli selkeä intressi painottaa lottovoiton merkitystä erityisesti kehitysalueilla asustaneiden pieneläjien elämässä. Näissä kansanosissa oli eniten kannatusta poliittista epävakautta synnyttäneille suuntauksille, erityisesti ”unohdetun kansan” kohtalon esiin nostaneelle Suomen Maaseudun Puolueelle. Lottovoittaja-artikkeleissa esiintyi näkyvästi myös ”talonpojan tappolinjasta” eniten kärsineitä, alle 10 hehtaarin maatilojen asujaimistoa⁷⁵¹. Heidän tarinansa olivat vahvoja todisteita siitä, että samanlainen kohtalo oli mahdollinen kaikille vaatimattomissa olosuhteissa eläneille. Rahapeleihin liittyvät unelmat edesauttavat vallitsevien olosuhteiden hyväksymistä, koska ne estävät näkemästä sekä epätasa-arvoisen yhteiskunnan että rahapelien todellista luonnetta.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Devereux 1980, 781–782.

⁷⁴⁹ Kaplan 1984, 104.

⁷⁵⁰ Ks. Henriksson 2016, 213–219.

⁷⁵¹ Ks. Alestalo 1980, 116–123.

⁷⁵² Aasved 2003, 31.

3.9 Lotto suomalaisten arkipäivässä

Loton yhteiskunnalliset vaikutukset ovat tietenkin paljon riippuvaisia siitä, miten laajoissa kansalaispiireissä lottoa pelattiin. Yleinen ja varsin perusteltu näkemys kuitenkin on, että juuri loton aloittaminen teki suomalaisista poikkeuksellisen innokkaan rahapelikansan.⁷⁵³ Täsmällisiä tietoja pelaajien lukumäärästä ei ole käytettävissä, mutta tilastoidut tiedot Veikkaus Oy:n liikevaihdosta kertovat vääjäämättömästi myös pelaajakunnan laajentuneen oleellisella tavalla 1970-luvun alkuvuosina. Jo vuonna 1971 lotto suurin piirtein kaksinkertaisti Veikkauksen vuosivaihdon. Todellinen läpimurto tapahtui kuitenkin seuraavana vuonna, jolloin televisioitujen arvonnat siirtyivät sunnuntailta lauantai-iltaan, ja loton voittoluokkien määrä nostettiin kolmesta neljään. Samalla luovuttiin myös käytännöstä etsiä lisänumeroiden avulla päävoittajia, mikäli varsinaista voittoriviä ei kupongeista löytynyt. Tällaisessa tapauksessa alettiin osa päävoittoluokasta siirtää tulevalle kierrokselle, millä luotiin pohja ”jättipottien” kertymiselle. Vuoden 1973 loppuun mennessä miljoonan markan satumainen raja olikin sitten rikkoutunut jo kahdeksan kertaa. Jättipottikierroksilla loton viikkovaihto nousi parhaimmillaan lähes 35 prosenttia normaalikierrosta korkeammaksi. Alkurytinän jälkeen miljoonavoittoja tuli kuitenkin selvästi maltillisemmassa tahdissa. Esimerkiksi vuonna 1974 jaettiin vai kaksi yli miljoonan markan pottia.⁷⁵⁴

Vuonna 1972 lotto muodosti lähes 67 prosenttia Veikkauksen liikevaihdosta ja seuraavana vuonna jo lähes 77 prosenttia. Liikevaihto kohosi vuosien 1970 ja 1973 välillä peräti 326 prosenttia, täysin loton ansiosta. Samanaikaisesti vakioveikkaus⁷⁵⁵, Veikkaus Oy:n aikaisempi kulmakivi, menetti suosiotaan myös markkamääräisesti. Pahin notkahdus tapahtui vuonna 1974, jolloin vakioveikkauksen vaihto oli vain noin 53 prosenttia vuoden 1970 vastaavasta summasta.⁷⁵⁶

Lottoa pelattiin eniten teollistuneessa Etelä-Suomessa – ja Lapissa. Vuonna 1974 Helsingin piirin lisäksi yli 70 markan asukaskohtaiseen lottoamiseen päästiin Turun, Uudenmaan ja Lapin piireissä. Jo ennen lottoa Lapin piirin asukas-kohtainen veikkausvaihto oli Helsingin piirin jälkeen maan toiseksi suurin, joten lotto vain vahvisti aikaisempaa suuntausta. Lapin korkea veikkausvaihto selittynee osittain etelästä tulleiden lomalaisten pelaamisella.⁷⁵⁷ Nopea lottokupongin täyttäminen lomaolosuhteissa lienee ollut vieläkin helpompaa kuin ainakin periaatteessa jonkinasteista suunnitelmallisuutta edellyttävä jalkapallokohteiden veikkaaminen.

⁷⁵³ Ylikangas 1990, 158, 219–220.

⁷⁵⁴ Veikkaus Oy:n arkistohoitaja Petri Steniuksen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 14.3.2014 klo 8.39.

⁷⁵⁵ Urheiluveikkauksesta alettiin käyttää termiä ’vakioveikkaus’ vuonna 1951. Vuonna 1954 jalkapallosta tuli ainoa veikkauksen kohde. Veikkaaja 17/1951; Raento 2012, 246.

⁷⁵⁶ Niemelä 2013, 51–52.

⁷⁵⁷ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen! -äänitteet. SKSÄ 2001 8 1–8 17 Erkki Himasen haastattelu 11.1.2001.

Loton suuresta suosiosta huolimatta aivan kaikki suomalaiset eivät kuitenkaan ryhtyneet peliä säännöllisesti pelaamaan. Veikkaus Oy:n toimesta tehtiin joitakin loton pelaamiseen liittyviä kyselyjä ja tutkimuksia, jotka kuitenkin tarjoavat vain suuntaa antavan kuvan 1970-luvun alun lottoamisesta. Tulosten vertailukelpoisuutta heikentää käytettyjen käsitteiden yhteismitattomuus sekä se, että osa selvityksistä tehtiin kuponkikyselyinä, jotka eivät kerro mitään peleihin osallistumattomista kansalaisista.

Tammikuussa 1973 suoritettuun Veikkaus Oy:n yrityskuvaa koskeneeseen kyselyyn vastasi 1057 henkilöä, joista 52 prosenttia oli naisia. Vastaajista 76 prosenttia oli joskus lotonnut yksinään ja 26 prosenttia porukassa. Säännöllisesti lottosivat lähinnä yli 35-vuotiaat miehet, jotka tavallisesti kuuluivat työväestöön ja joiden tuloissa oli suuria eroja. Porukassa lotottiin enimmäkseen joka viikko, säännöllisimmin yli 22-vuotiaat, lähinnä työväestöön ja maanviljelijöihin kuuluvat miehet.⁷⁵⁸ Porukassa lottoaminen tarkoitti ennalta tehtyä sopimusta mahdollisen voiton jakamisesta useamman henkilön kesken. Kirjallinen sopimus voitiin tehdä joko valmiiksi painetulla porukkasopimuslomakkeella tai vapaamuotoisesti.

Huhtikuussa 1973 suoritetun mielipidetutkimuksen (556 vastaajaa, 47 prosenttia naisia) mukaan lottoa pelasi alle 10 kertaa vuodessa 13 prosenttia, 10–30 kertaa vuodessa 23 prosenttia ja vieläkin useammin 56 prosenttia suomalaisista. Vain 8 prosenttia vastanneista ilmoitti, ettei pelannut lottoa lainkaan. Aktiivisesti (yli 30 kertaa vuodessa) lottoa pelanneita oli alle 25-vuotiaista vastaajista 31 prosenttia, 25–34-vuotiaista 57 prosenttia, 35–49-vuotiaista 59 prosenttia ja yli 50-vuotiaista 64 prosenttia. Aktiiveja oli eniten työväestössä (64 prosenttia) ja vähiten maanviljelijöissä (49 prosenttia).⁷⁵⁹

Kolmannesta vuonna 1973 suoritetusta kyselystä, joka suunnattiin lottokupongin tietyllä pelikierroksella jättäneille henkilöille, otettiin 1215 henkilön otos. Kyselyn perusteella maalaiskuntien asukkaiden osuus lottoajista oli noin 49 prosenttia. Ikäryhmistä eniten, 27 prosenttia, lottoajia oli 25–34-vuotiaissa, ja toiseksi eniten, 19 prosenttia, 35–44-vuotiaissa. ”Erittäin taajasti” (yli 30 kertaa vuodessa) lottoa pelasi 77 prosenttia kaikista vastanneista. Kaupunkilaisista kyseiseen ryhmään kuului 80 prosenttia, maalaiskuntien asukkaista 75 prosenttia. Suuria panoksia (4,50–16 mk⁷⁶⁰ tai enemmän kierrosta kohti) käyttäneitä vastaajista oli noin kolmannes. Kaupungeissa suuria panoksia käyttäneitä oli 34 prosenttia, maalaiskunnissa vastaavasti 27 prosenttia. Ikäryhmistä suurien panoksien käyttö oli yleisintä 35–44-vuotiailla, joista 43 prosenttia käytti kierrosta kohden vähintään 4,50 mk. Suurien panosten käyttämisessä oli selvä sukupuolten välinen ero. Kyselyyn

758 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Oy Veikkaus Ab yrityskuva 1973, Suomen Gallup Oy, 16–17.

759 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Mielipidetutkimus veikkauksesta ja lotosta yrityksenä sekä harrasteena 1973, 2–4.

760 Vuoden 2018 rahaksi muutettuna noin 5–18 euroa.

vastanneista miehistä suurilla panoksilla pelasi 41 prosenttia, naisista vain 16 prosenttia. Vastaajista 62 prosenttia ilmoitti voittaneensa Veikkauksen peleissä viimeisen kuuden kuukauden aikana. Voitoista 80 prosenttia oli saatu lotosta. Voittojen suuruutta ei tutkimuksessa mainita.⁷⁶¹

Joulukuussa 1975 tehdyssä veikkaustutkimuksessa haastateltiin 985 yli 15-vuotiaasta henkilöä, joista 53 prosenttia oli naisia. Perheenjäsenet mukaan lukien lottoa oli viimeisen viiden kuukauden aikana pelannut 70 prosenttia vastaajista. Näistä yli puolet oli säännöllisesti joka kierroksella mukana olleita. Eniten loton pelaajia (76 prosenttia) oli keskituloisten (20 000–40 000 mk/v) joukossa. Neljännes vastaajista ei ollut pelannut lainkaan kyselyssä nimeltä mainittuja rahapelejä (Lotto, Vakioveikkaus, Tasapeliveikkaus, V5-raviveto, raha-arvat). Alle 20 000 markkaa vuodessa ansainneista peräti 30 prosenttia ei ollut lainkaan pelannut kyseisiä pelejä viiden viimeisen kuukauden aikana. Lottoon sijoitettiin selvästi enemmän rahaa kuin muihin pelimuotoihin. 51 prosenttia vastaajista sijoitti lottoon 3–10 markkaa viikossa. Vastaava osuus toiseksi suosituimmassa pelimuodossa, vakioveikkauksessa, oli vain 25 prosenttia.⁷⁶²

Edellä esitettyjen kyselytulosten perusteella voidaan tiivistetysti arvioida, että lähes puolet suomalaisista lottosi viikoittain. Hieman harvemmin lotonneiden osuus nosti lottoajien kokonaismäärän jo selvästi suuremmaksi. Loton pelaamisen sisältävä ”muuttuneen tietoisuuden tila” kosketi siis merkittävää osaa kansasta. Vaikutusta syvensivät entisestään viikonloppuisin televisoidut lottoarvonnot.

Televisioitujen lottoarvontojen seuraaminen viikon kohokohtana

Edellisessä pääluvussa esiteltujen lottovoittajatarinoiden yhteydessä kävi ilmi loton pelaamisen sosiaalisuus ja varsinkin perheenjäsenten yhteinen pelaaminen viikoittaisena harrasteena. Kuponkien täyttämisen ohella myös televisioitujen lottoarvontojen ympärille muodostui kansakuntaa laajasti koskettaneita viikoittaisia kokoontumisia. Joissakin tapauksissa lottoarvonnan seuraaminen televisiosta täydensi jo aikaisemmin omaksuttua vakioveikkaustulosten jännittämistä radiovastaanottimen ääressä, joissakin perheissä lotto taas astui veikkaamisen tilalle ja näin ollen myös lottoarvonnan seuraaminen korvasi oikean vakiorivin ylös kirjaamiseen liittyneet rituaalit.

Ensimmäisen puolen vuoden aikana lottoarvonta oli osa Viikonlopputelevisio-nimistä ohjelmaa, jota lähetettiin TV1:ssä perjantai-, lauantai- ja sunnuntai-iltaisina.⁷⁶³ Kaija Kupiaisen Yleisradiolta vuonna 1971 saaman tiedon

⁷⁶¹ Ve. Tutkimukset 1960–1973, Selostus lottotutkimuksesta 1973, 3–9, 19.

⁷⁶² Ve. Tutkimukset 1975–1977, Ilkas, Hannu (1976) Veikkaustutkimus, Omnibus, joulukuu I, 1975, Taloustutkimus Oy: Helsinki, 7–9.

⁷⁶³ Elfving 2007, 316.

mukaan Viikonlopputelevisiolla oli talvisaikaan katsojia ”vähän alle kahdesta miljoonasta alaspäin”.⁷⁶⁴ Todennäköisesti siis myös ensimmäisinä kuukausinaan Viikonlopputelevision sunnuntailähetyksen yhteydessä suoritettu lottoarvonta sai miljoonayleisön. Kesällä 1971 lottoarvonta muuttui itsenäiseksi TV-ohjelmaksi lauantai-iltaan. Joulukuussa 1975 suoritettun veikkaustutkimuksen vastaajista 68 prosenttia kertoi viimeksi kuluneiden viiden viikon aikana seuranneensa televisiosta lottoarvontaa. Kaikki viisi arvontaa ilmoitti nähneensä 26 prosenttia vastaajista. 32 prosenttia vastasi, ettei ollut kertaakaan katsonut lottoarvontaa viitenä edeltäneenä lauantai-iltana. 42 prosenttia 15–24-vuotiaista vastaajista ei ollut lainkaan katsonut arvontoja, mutta 50–64-vuotiaista vain 20 prosentilla kaikki viisi arvontaa olivat jääneet näkemättä. 63 prosenttia niistä, jotka eivät olleet lotonneet, eivät olleet lainkaan katsoneet arvontoja. 61 prosenttia niistä, joiden perheessä ei ollut televisiota, eivät olleet lainkaan katsoneet arvontoja.⁷⁶⁵ Arviolta noin 75 prosentissa suomalaisista kotitalouksista oli televisio 1970-luvun puolivälissä.⁷⁶⁶

Edellä esitettyjen lukujen perusteella voitaneen päätellä, että 1970-luvun puolivälissä lottoarvontaa seurattiin suhteellisen säännöllisesti kaikissa suomalaisissa kotitalouksissa, joissa pelattiin lottoa ja joissa oli televisio. Arvontoja seurasivat yllättävän paljon myös lottoa pelaamattomat henkilöt ja sellaiset, joiden omassa kodissa ei ollut televisiota. Lisäksi näyttää siltä, että arvonnin seuraaminen oli ainakin täysi-ikäisten keskuudessa jossakin määrin suosituempaa kuin itse lottoaminen.⁷⁶⁷ Kotoisiin lottorituaaleihin liittyi siis usein perheen ulkopuolisia vieraita, jotka olivat joko muuten vain lauantaikylässä tai varta vasten arvontaa seuraamaan saapuneita henkilöitä.⁷⁶⁸ Rahapelitutkimuksessa on havaittu, että pelaamisen yhteiskunnallinen vaikutus ylittää itse pelaajakuntaa laajemmalle, ja pelaamattomatkin saattavat olla hyvin kiinnostuneita rahapeleihin liittyvistä tapahtumista, pelaajista ja voittajista.⁷⁶⁹ Rahapelaamisen funktio yhteiskunnallisia jännitteitä purkavana ilmiönä ulottuu siis palkitsevan sosiaalisen vuorovaikutuksen muodossa myös henkilöihin, jotka eivät itse koskaan pelaa.

Lottoarvonnin seuraaminen nivoutui monissa suomalaisissa perheissä oleelliseksi osaksi saunomisesta, virvokkeiden ja iltapalan nauttimisesta sekä muiden TV-ohjelmien katsomisesta koostunutta lauantai-illan kokonaisuutta. Vaikka

764 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 21.

765 Ve. Tutkimukset 1975–1977, Ilkas, Hannu (1976) Veikkaustutkimus, Omnibus, joulukuu I, 1975, Taloustutkimus Oy: Helsinki, 1–2.

766 Kortti 2007, 70, 91; SVT. Tulonjakotilasto (verkkojulkaisu), Kotitalouksien määrä, keskipalkko, kotitalousväestön koko ja keskimääräiset kulutusyksiköt Suomessa vuosina 1966–2011.

767 Ve. Tutkimukset 1975–1977, Ilkas, Hannu (1976) Veikkaustutkimus, Omnibus, joulukuu I, 1975, Taloustutkimus Oy: Helsinki, 1–7.

768 Esim. Ve. Veikkaus-Lotto 4/1971.

769 Tec 1964,2; Binde 2007b, 213–215, 229–230.

kansalaiset seurasivat arvontaa sankoin joukoin jo ensimmäisenä lottovuonna, rituaalinomaisuus syveni siirrettäessä arvontapäivä sunnuntaista lauantaihin vuonna 1972. Riitta Matilainen ja Pauliina Raento ovat huomioineet, että lottoarvonnan siirtyminen samalle illalle suuren kansallisen rituaalin, lauantaisaunan, kanssa liitti myös lottoarvonnan osaksi puhdistavaa siirtymävaihetta, joka jo vuosikymmeniä oli merkinnyt työviikon vaihtumista vapaa-ajaksi.⁷⁷⁰

Erityisesti 1970-luvulla lapsuuttaan viettäneille on perhepiirissä seurattuun lottoarvontaan liittyneistä menoista saattanut jäädä hyvinkin voimakkaat ja tunnepitoiset muistikuvat. Arvontarituaaliin liittyneitä emootioita ovatkin pelaamisen muistitiedon keruukilpailuissa kerranneet perusteellisimmin henkilöt, jotka olivat lapsia tai nuoria loton ensimmäisten vuosien aikana. Eräs naishenkilö muisteli kokemuksiaan: *”Lottoarvonnan tulos [kirjoittaja lienee tarkoittanut ’tunnus’] kajahti ilmoille ja Paappa teki viimeiset säädöt Luxorin mustavalkotelevisioon. Sydämeni pompotti ja puristin yhä hujempaa nojatuolin käsinojaa. ”Paappa onko sinulla hyvä kynä”? Mamma touhusi. Itse en uskaltanut koskaan arvонnan aikana puhua mitään, eikä Paappakaan kyllä mitään vastannut. Viralliset valvojat näyttivät tuimilta ja juhlallisilta. Paappa nyökkäsi heille tervehdykseksi.”*⁷⁷¹

Lainauksen loppu oikeuttaa tekemään naiivin mutta tarpeellisen kysymyksen: Ymmärsivätkö kaikki aikuisetkaan katsojat ’virallisen valvojan’ roolia lottoarvonnoissa? Miellettiinkö valvojina toimineiden poliisivirkamiesten⁷⁷² valvovan lottoarvonnan sujumista sääntöjen mukaisesti vai suomalaisten lauantai-illan viettoa kunnan kansalaisille kuuluvan säädyllisen protokollan mukaisesti? Mielikuvat ”valtiovallasta” rahapelaamiseen liittyvän mielihyvän (onnellisuushormonien) takaa-jana mutta samalla myös sen säätelijänä ja valvojana liittyivät voimakkaasti sekä Veikkauksen että Raha-automaattiyhdistyksen historiallisesti muotoutuneeseen toimintaan ja yhtiöiden propagandaan.⁷⁷³ Viralliset valvojat olivat enimmäkseen karskeja mutta oikeudenmukaisiksi miellettyjä poliisimiehiä, joiden valvonnassa lottoarvonnan jännityksestä saivat nauttia kaikki puhtaaksi pestyt, siististi pukeutuneet ja hyvin käyttäytyvät suomalaiset.

⁷⁷⁰ Matilainen & Raento 2014, 442.

⁷⁷¹ SKS. KRA. Veikkauksperinne talteen!, Veikkaus 2, 14658/16305.

⁷⁷² Poliisien toimiminen lottoarvontojen virallisina valvojina oli ”maan tapa”, joka ei perustunut mihinkään lakiin tai säädöksiin. Ks. Helsingin Sanomat 25.5.2013.

⁷⁷³ Esim. Lyhytelokuva 1940-luvulta/Veikkaus.

Kuva 12. Rahapelaamisen on leikkisestä perusluonteestaan huolimatta aina korostettu olevan Suomessa valtiovallan tiukassa kontrollissa. Sisäasiainministeriön nimittämät viralliset valvojat ja arvontasihteeri vakavalla asialla vuonna 1973 (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Lottoarvonnasta tuli televisio-ohjelma, jonka näkemistä pidettiin yhtä tärkeänä kuin muidenkin säännöllisesti toistuvien ja lauantai-illan siirtymävaiheen tunnelmaa luovien ohjelmien seuraamista. Lotto-arvontaa odotellessa jännitystä kohotettiin tuttujen viihdyttäjien seurassa: *”Saunan jälkeen katselimme äidin, isän, pikkusiskon ja kahden pikkuveljeni kanssa Kahden kerroksen väkeä, Naapurilähiötä, Lauantaitansseja tai Kivikasvot-showta.”*⁷⁷⁴ John Hartleyn mukaan kotipiirissä tapahtuvaan TV:n katseluun liittyvien rituaalien avulla luodaan laajempia kuvitteellisia yhteisöjä, joiden sisällä toisilleen tuntemattomat ihmiset luovat yhteisiä merkityksiä ja arvoja.⁷⁷⁵ Lauantai-iltojen lottoarvontojen seuraaminen yhdessä perheen kanssa lienee erityisesti 1970-luvulla lapsuusaikaansa eläneiden suomalaisten vahvinta kollektiivista muistiaineesta. Arvontojen seuraaminen ei yhdistänyt ainoastaan perhe- ja tuttavapiirejä, vaan kaikkia lotosta kiinnostuneita suomalaisia.

Tätä taustaa vasten onkin varsin kummallista, ettei esimerkiksi vuonna 2007 ilmestynyt suurteos *Television viisi vuosikymmentä* katsonut asiakseen mainita televisioitua lottoarvontaa edes alaviitteessä. Toisaalta teoksen esipuheessa kuitenkin maalailtiin kokoomateoksen merkitystä seuraavalla tavalla: *”Suomalaisen*

⁷⁷⁴ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14447/16178.

⁷⁷⁵ Hartley 1987, 123–124.

*lauantaipäivän kulttuurihistoriaa ei voisi kirjoittaa ottamatta huomioon niitä tapoja, joilla televisio rakensi ohjelman suomalaisiin koteihin.*⁷⁷⁶ Televisioidun lottoarvonnan merkitys suomalaisen todellisuuden rakentajana ja rytmittäjänä nousi esiin vasta 2000-luvulla vauhtiin päässeen kotimaisen rahapelitutkimuksen myötä. *”Sitä lauantai-iltaa ei muuten voinut ajatellakaan”* otsikoi Riitta Matilainen suomalaisten rahapelaamista käsitelleen artikkelinsa vuonna 2006.⁷⁷⁷

Kapitalismin unelmatehtaan lattiatasolla

Loton aloittamisen myötä myös pelaaminen työmaaporukoissa yleistyi merkittävästi.⁷⁷⁸ Vasta loton tulo nostikin porukassa tapahtuneen kuponkipelaamisen tasolle, jollaista veikkauksen kohdalla oli aikaisemmin tavoiteltu. Harrasteesta saattoi ajan myötä tulla niin oleellinen osa joidenkin työpaikkojen käytäntöjä, ettei pelaamisen ja varsinaisten työtehtävien raja ollut enää ehdottoman selkeä: *”Työpaikat oli täynnä lotto- ja veikkausporukoita. Niillä oli yleensä vetäjänä joku tarmokas ihminen tai ihmisiä. Usein johtaja saattaa olla esimies ja käytännön rahankeruun yms. hoitaa hänen sihteerinsä, jolloin lottoporukalla on virallisen organisaation leima.”*⁷⁷⁹

Loton myötä myös Veikkauksen propagoiman ”ryhmäpelaamisen” yhteisöllinen puoli alkoi nousta selvemmin esiin. Voittomahdollisuudet pelissä olivat hyvin pienet, mutta toisaalta 1970-luvun palkkataso mahdollisti yhä useammalle perustarpeiden riittävän tyydyttämisen lisäksi myös rahapelien kaltaisten vapaa-ajan menojen lisääntymisen. Päävoiton odottelun ohella viikoittaiseen lottoarvontaan liittyvistä seikoista muodostui monin paikoin osa työpaikkojen vakiintuneita seurustelurituaaleja, joissa panostetuilla rahamäärillä tai pelisysteemeillä ei välttämättä ollut kovinkaan suurta merkitystä. Monille maalta muuttaneille teollisuuden työntekijöille rahapelaamiseen liittyvä sosiaalisuus oli merkittävää sen takia, että sen kautta he ylipäättään pääsivät mukaan työyhteisöön. Eräässä eteläsuomalaisessa elintarviketehtaassa *”...oli lotto rinki jota veti eräs rouvas työntekijä. Siihen rinkiin hän houkutteli kaikki tosin pienillä panoksilla. Tälle rouvalle lottoaminen oli yksi elämän perus arvoja, keskiviikosta lähtien puhuttiin mitenköhän nyt käypi ja mitä rahoilla tehdään ja sitten maanantaista ihmeteltiin miksi ne numerot oli aina vieressä.”*⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Kortti & Salmi 2007, 31.

⁷⁷⁷ Matilainen 2006, 4.

⁷⁷⁸ Ve. Tutkimukset 1960–1973, Oy Veikkaus Ab yrityskuva 1973, Suomen Gallup Oy, 16–17; Ve. Veikkaustoimisto/Veikkaus Oy:n toimintakertomukset 1970, 8 ja 1972, 9.

⁷⁷⁹ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 2, 14821/1831.

⁷⁸⁰ SKS. KRA. Muistitietoa kuluttamisesta, Kulutus 1-398, 22443/441.

Työpaikkojen veikkaus- ja lottoporukoilla oli myös merkitystä yhteiskunnallisena varoventtiilinä 1970-luvulla, kun työpaikoilla käytiin kamppailua ammattiyhdistysten hegemoniasta. Erityisesti vähemmistökommunistit kiihottivat työväestöä lakkoihin ja omissa järjestöissä omaksuttujen demokraattisten toimintatapojen mitätöimiseen. Koko 1970-luvun alkupuolen ajan jatkunutta talouden voimakasta noususuhdannetta leimasi monilla suurilla teollisilla työpaikoilla kireä ilmapiiri ensinnäkin työnantajien ja työntekijöiden välillä ja toiseksi sosiaalidemokraattisten ja kommunististen työntekijäryhmittymien välillä.⁷⁸¹ Tuolloisessa ilmapiirissä työnantajapuoli katseli varmasti mielellään työpaikkojen kahvi- ja ruokatuntien käyttämistä lottokuponkien täyttämiseen marxilaisen luokkateorian opiskelun sijasta.

Kun kokkolalainen 22 miehen lottoporukka sai vuonna 1974 päävoiton, *”tehtaan urheilumielinen johto suhtautui hyvin myötämielisesti työntekijöidensä ainutlaatuihin juhlapäivään.”*⁷⁸² Tuon ajan päävoitoilla tähänkin porukkaan kuuluneet duunarit kuitenkin pysyivät vielä duunareina, vaikka varmasti jossakin määrin kumouksellista potentiaaliaan menettäneinä. Suomen Sosialidemokraatti kiteytti ironisesti jo tammikuussa 1971 työläisten järjestäytymisintoa hillitsevän lottounelmoimisen ytimen: *”Se satatuhatta voi tulla kokonaan Sinulle eikä penikorotuksina kaikkien tuntipalkkoihin.”*⁷⁸³

1960-luvun puolivälissä Veikkaustoimistolle selvityksiä tehneet sosiologit ennustivat ryhmässä tapahtuvalle veikkaamiselle merkittävää tulevaisuutta teollistuvassa ja kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Sillä katsottiin olevan ensinnäkin ”kitkatilanteita” tasapainottava merkitys. Toiseksi arvioitiin porukkapelaamisen houkuttelevan sosiaaliseen kanssakäymiseen kaupunkiympäristössä uusia, koulutustasoltaan heikkoja ja epävarmoja henkilöitä. Kapitalismikriittiset sosiologit varoittelivat kuitenkin herättelemästä epärealistisia mielikuvia pelaamisen markkinoinnissa, sillä ”todellisuuspakoiset toiveunelmat” saattoivat olla heidän mukaansa yhteiskunnallisesti vahingollisia.⁷⁸⁴ Vuonna 1964 kyseinen mielipide perustui ilmeisesti kuitenkin enemmän perinteiseen moraalisen näkemykseen kuin sosiologien herääviin vasemmistosympatioihin. Kun ”numeroveikkaus” sitten muutama vuosi myöhemmin alkoi tasoitella huomattavasti ennakoitua rajumman muutoksen kynsiin joutuneen yhteiskunnan kitkapintoja, unelmat noususta kapitalismin omistajaluokkaan laukkasivat villeinä ja vapaina verstaaleissa.

Työpaikkojen lisäksi pelaaminen saatettiin liittää elimelliseksi osaksi muitakin sosiaalisen kanssakäymisen muotoja. 1970-luvun alussa erään lottokierroksen päävoiton saajaksi osoittautui keikyäläinen maanviljelijäkerhon lottoporukka.

⁷⁸¹ Rentola 2005, 117–118; Ketola 2007, 451–504.

⁷⁸² Ve. Veikkaus-Lotto 21/1974.

⁷⁸³ Suomen Sosialidemokraatti 11.1.1971.

⁷⁸⁴ Ve. Tutkimukset 1960–1973, Arosalo, Uolevi & Littunen, Yrjö & Väänänen, Pekka: Veikkaustutkimuksen selostus 1964, 48–50.

Kerhon toimintaa kuvattiin seuraavalla tavalla: *”Isännillä on tapana kokoontua aina kahden viikon välein jonkun kotona rupattelemaan yhteisistä asioista. Juttukerhon nimenä on Latoniityn isäntäkerho. Kerho ei ole rekisteröity eikä kuulu mihinkään keskusjärjestöön. Sen kokouksista pidetään kuitenkin pöytäkirjaa. Kulloinkin sihteerin tehtäviä hoitava on joutunut huolehtimaan kymmenen viikon kestopongista...”*⁷⁸⁵

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina suomalainen yhdistystoiminta oli varsin vilkasta, ja jopa puolet suomalaisista kuului johonkin yhdistykseen. 1960-luvun suuren murroksen myötä varsinkin paikallisen yhdistystoiminnan intressiluonne alkoi laimentua aikaisemmin voimakkaan poliittisen ja ideologisen latauksen tyhjentymisen vuoksi. Yhdistykset muuttuivat yhä enemmän seurustelun ja yhdessäolon merkitystä korostaviksi. Yhdessäoloa syvennettiin erilaisten yhteisten harrastusten omaksumisella, mikä samalla merkitsi myös tietynlaisen keskiluokaisen elämäntyylin ihanteiden tunkeutumista sekä maaseudun että kaupunkien yhdistyksiin. Myös lotto kelpasi sosiaalisuutta lisääväksi yhteiseksi harrastukseksi, jonka avulla viestitettiin mahdollisuutta tietynlaiseen turhamaisuuteen omien resurssien käytössä.⁷⁸⁶ Samalla kuitenkin korostettiin toiminnan järjestelmällistä ja kurinalaista luonnetta.

Loton aloittaminen lisäsi merkittävästi myös ”epävirallisemmassa” ympäristössä tapahtunutta sosiaalista vuorovaikutusta. Onnenpeliluonteestaan huolimatta lotto kokosi ihmisiä yhteen suunnittelemaan voittorivejä ja täyttämään lottokuponkeja.

⁷⁸⁵ Ve. Veikkaus-Lotto 42/1974.

⁷⁸⁶ Sappinen 2000, 265–267.

Kuva 13. Lottokuponkien täyttöö posiolaisen huoltoaseman baarissa (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Arkipäivän onnellisuusmagiaa ja pelaamisen pakkoa

Irrationaalinen ajattelu on ylipäättään ihmiselle varsin tavanomaista. Shawn Rosenbergin mukaan vain noin kymmenen prosenttia teollisuusmaiden ihmisistä ajattelee systemaattisesti, muut järjestelivät informaatiota yksinkertaistettuja luokitteluja ja syy-seuraussuhteita tai varsin alkeellista 'sarjallista' (*sequential*) ajattelua käyttäen.⁷⁸⁷ Korostuneesti irrationaalisuutta esiintyy muun muassa rahapelaamisen yhteydessä. Osalle pelaajista järjenvastainen ajattelu on rahapelaamisen houkuttelevuutta lisäävä ominaisuus, osa pelaajista taas ei ymmärrä ajattelevalansa järjenvastaisesti.

Tässä tutkimuksessa käytettyjen lähdekokonaisuuksien perusteella kuponkipelaamiseen liittyvät irrationaaliset ajatukset ja virhearviot yleistyivät loton aloittamisen myötä. Tähän on löydettävissä ainakin yksi selvä syy. Monet eivät täysin ymmärtäneet loton luonnetta puhtaana onnenpelinä, jossa arvottavat numerot valikoituvat täysin sattumanvaraisesti. Kognitiivisia virhearviointoja esiintyi konkreettisimmillaan lottovoittajista tehdyissä lehtiartikkeleissa. Mikäli numeroiden valintaprosessia seurasi myönteinen lopputulos, valinnan tekijä saattoi olla täysin vakuuttunut valintaprosessin ja arvottujen numeroiden välisestä yhteydestä.

⁷⁸⁷ Rosenberg 2002, 71–78.

Eräs 1970-luvun alun lottovoittaja uskoi saaneensa voiton rationaalisen päättelynsä avulla: *"Seuratessani loton kulkua, minulle on jäänyt sellainen mielikuva, että suuret numerot ovat enemmän onnettaren mieleen kuin pienet. Ja niissä aatoksissa minä merkitsin numerot kuponkiini."* Voiton toteutuminen tietenkin vahvisti hänen uskoaan irrationaalisen päättelyn ja lopputuloksen välisestä yhteydestä. Erityistä ylpeyttä voittaja tunsi "kyvystään" aavistaa voittoriviin sisältyvän neljä peräkkäistä numeroa.⁷⁸⁸

Rahapelaamiseen liittyviä ajatteluvirheitä on tutkittu erityisesti kognitiivisen psykologian piirissä. Tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa rahapelaamisen heuristikat eli eräänlaiset vapaamuotoiset ongelmanratkaisumenetelmät. Myös edellä esitellyn lottovoittajan kommentit edustivat kahta loton pelaamiseen yhteydessä melko yleisesti esiintyvää päättelyketjua. Ensinnäkin hän kunnostautui 'joustavien attribuutioiden' (*flexible attributions*) käytössä arvioimalla voittonsa johtuneen jollakin tavalla omista kyvyistään. Kommenteista on luettavissa myös 'jälkiviisausharha' (*hindsight bias*), jonka vallassa pelaaja ei vaikuta olevan kovinkaan yllättynyt voitostaan vaan kertoo aavistaneensa sen tulemisen etukäteen tekemiensä valmistelujen ansiosta.⁷⁸⁹

Eräs toinen vuoden 1973 lottovoittaja puolestaan oli jo vuosia pelannut vakioveikkausta, jonka yhteydessä omaksumiaan tapoja hän pyrki soveltamaan myös lottoon. Hän käsitti Veikkaus-Lotto-lehden julkaisemat tilastolliset lottotiedot ainakin jossakin määrin "vihjeiksi", joiden perusteella lottorivejä kannatti laatia. *"Lotossa minulla on oma järjestelmäni. On kaksi varmaa numeroa ja niiden ympärille rakentelen systeemit."* Myös tämä pelaaja siis uskoi omien taitojensa vaikuttaneen voiton saamiseen, eikä erottanut puhdasta onnenpeliä niin sanotuista taitopeleistä. Vaikka voittaja olikin hyvin ylpeä asiantuntijalehdistä hankkimastaan veikkaus- ja lottotiedosta, hän joutui kuitenkin myöntämään, että juuri voittokierroksella myös sattumalla oli oma merkittävä roolinsa: *"Hämärä valo oli syynä siihen, että merkitsin vahingossa numerot 19 ja 20. Tarkoitukseni oli merkitä 18 ja 19. Huomasin virheen, mutten käynyt sitä korjaamaan."*⁷⁹⁰

Erästä hyvin läheisesti rahapelaamiseen ja myös lottoon liittyvää vaikutussuhteiden järjkeilytapaa nimitetään 'edustavuuden vääristymäksi' (*representativeness heuristics*). Ymmärrettävimmän ilmiön konkretisoituu muun muassa kolikonheiton yhteydessä, kun esimerkiksi kuuden peräkkäisen klaavan myötä ajatellaan kruunun esiintymisen todennäköisyyden kasvavan. Myös edellä kuvattu lottovoittaja oli kuvitellut voivansa päätellä aikaisemmillä pelikierroksilla esiintyneiden numeroiden perusteella tulevien kierrosten voitonnumeroita. Kyseinen vääristymä selittää

⁷⁸⁸ Ve. Veikkaus-Lotto 29/1973.

⁷⁸⁹ Griffiths & Wood 2001, 32.

⁷⁹⁰ Ve. Veikkaus-Lotto 6/1973.

myös klassisen 'uhkapelaajan harha' (*gambler's fallacy*) -ilmiön. Sen vallassa pelaaja ymmärtää voittomahdollisuuksiensa lisääntyvän hävittyjen pelikierrosten kattumisen myötä ja käyttää siksi yhä suurempia panoksia.⁷⁹¹

Intuiivista järjenvastaista ajattelua ja taikauskoa esiintyy lähes kaikilla ihmisillä, ja ilmiöiden välinen käsitteellinen rajanveto saattaa monissa tapauksissa olla varsin vaikeata.⁷⁹² Käsityksen tiettyjen numeroiden mukanaan tuomasta onnesta tai epäonnesta on kuitenkin helppo tulkita edustavan puhdasta taikauskoa. Vuonna 1994 tapahtuneen Britannian loton aloittamisen jälkeen järjestetysssä kyselyssä ilmeni, että 67 prosenttia loton pelaajista valitsi samat numerot joka viikko. Näistä noin 45 prosenttia oli päätynyt tiettyihin numeroihin jonkinlaisen sattumanvaraisen valinnan kautta, muiden numerot määräytyivät muun muassa syntymäpäivien, talonnumeroiden, erityisiksi onnennumeroiksi miellettyjen numeroiden tai muiden vastaavien seikkojen perusteella. Muistitietoineistojen ja lottovoittajista tehtyjen haastattelujen perusteella myös Suomessa pelataan paljon samoja periaatteita noudattaen. Myös Petra Virtasen vuonna 1995 suorittaman haastattelututkimuksen mukaan ainakin yhden muuttumattoman lottorivin pelaaminen jokaisella arvontakierroksella on varsin yleistä. Yleisimmin numerot määräytyvät syntymä- tai nimipäivien perusteella.⁷⁹³ Taikauskoisuuden esiintymisen saattaa "tavallisten suomalaistenkin" keskuudessa olla rahapelejä pelattaessa selvästi yleisempää kuin esimerkiksi muutamia kertoja järjestetyt Tiedebarometri-tutkimukset ovat antaneet ymmärtää.⁷⁹⁴

Petra Virtasen haastattelemissa henkilöistä peräti noin 70 prosenttia uskoi, että vuosia pelatun lottorivin äkillinen vaihtaminen uuteen saattoi jollakin merkillisellä tavalla lisätä hylätyn rivin voittomahdollisuuksia. Lisäksi monet näin uskovista olivat kuulleet tarinoita, joiden mukaan useissakin tapauksissa rivinsä vaihtaneiden vanhalle riville oli jonkin aikaa vaihdon jälkeen osunut suurvoitto. Tällaisen kohdan estämiseksi useat haastatelluista olivat pelanneet samoilla numeroilla useita vuosia, jopa loton aloittamisesta lähtien.⁷⁹⁵ Pelaajien esiin nostamaan silkkään taikauskoon liittyi siis oleellisesti ajatusvirheeseen pohjautuva päätelmä tiettyjen numeroiden esiintymisen todennäköisyyden lisääntymisestä.

"En uskalla jättää lottoamatta sillä minun vakiorivilläni, heti tulee voitto jos jätän." ['vakio' siis tässä yhteydessä matemaattisen esikuvansa mukaisessa, lottorivin muuttumattomuutta kuvaavassa merkityksessä]. Näin kuvaili loton pelaamistaan 80-vuotias mieshenkilö, joka kolmenkymmenen vuoden säännöllisen lottoamisen aikana oli saanut rivilleen kaksi kertaa 4 oikein. Mies arveli olevansa

791 Wagenaar 1988, 107–114.

792 Lindeman & Aarnio 2007, 731–732, 739–742.

793 Virtanen 1995, 28–30.

794 Esim. Tieteen tiedotus ry, Tiedebarometri 2016, 84–88.

795 Virtanen 1995, 28–30, 42.

Suomen huono-onnisiin lottoaja, mutta ei silti aikonut luopua rakkaasta harrastuksestaan. Hän oli pelannut kestokupongilla samaa riviä myös sairaalaan joututuaan tai muuten kotoa poissa oltuaan.⁷⁹⁶

Vaikka ainoastaan tiettyjen lääketieteellisten kriteerien täyttävien ongelmapeelaajien katsotaan pelaavan pakonomaisesti, myös monille tavallisille kansalaisille pelaamisesta näyttää tulleen ”pakko” tavalla tai toisella. *”En osaa olla lottoamatta, tai jos en muista viedä kuponkia, on lauantai-ilta pilalla.”*⁷⁹⁷ Hyvin monissa tapauksissa on kysymys nimenomaan siitä, että on totuttu pelaamaan samoilla lottonumeroilla jo vuosien ajan. Eräs hieman yli kaksikymppisenä lottoamisen aloittanut naishenkilö muisteli yli kolmekymmentä vuotta myöhemmin: *”Miehen kanssa tehtiin ruudut vuonna 1973, kun naimisiin mentiin ja myöhemmin siihen tuli myös tyttäreille oma ruutunsa. Kaikki muistaa numeronsa, eikä me voida lopettaa. Apua!”*⁷⁹⁸

Myös sosiologit Pasi Falk ja Pasi Mäenpää huomioivat saman pelaamisen pakon ilmiön haastatellessaan 1990-luvulla suomalaisia lottovoittajia. Heidän mukaansa lottoon sisältyi merkittävä ”käänteisen uhkapelin” ominaisuus. Maagisen numeroyhdistelmän sisältämä onnen ja omaisuuden (kumpikin englanniksi *fortune*) mahdollisuus saattoi laiminlyönnin takia kääntyä mielikuvana saman suuruusluokan onnettomuudeksi. Suomalaissosiologit kuvasivat lottokupongin jättämisen unohtamiseen liittyvää ahdistusta, jota koetaan sekä suhteessa muihin voittajiin ja rikkaisiin sekä omaan pelkoon rikkaan elämän menettämisestä: *”...tuo rikas sai sentään elää onnellista elämäänsä ennen tuhoa, mutta minä en saanut nauttia sellaisesta hetkeäkään, vaikka se kaikki olisi minulle kuulunut.”* Tutkijat analysoivat edellä mainitulla tavalla ilmenevän ”lottoriippuvuuden” olevan luonteeltaan olennaisesti eri asia kuin ”uhkapeliaddiktio”, vaikka kummassakin tapauksessa pelaaja saattoi olla vahvasti ”koukussa”. Heidän mukaansa loton pelaamiseen ei sisältynyt pelihimon valtaan joutumista, joka olisi johtanut oman kontrollin murtumiseen ja panosten jatkuvaan nostamiseen.⁷⁹⁹

Michael Walkerin mukaan joka viikko samoja lottonumeroita pelaavilla henkilöillä on erityisen suuri vaara ”joutua ansaan” (*entrapped*). Tällöin pelaaja tuskailee edustavuuden vääristymän vallassa ja saattaa kokea olevansa joka viikko lähempänä voittoa. Sen takia ajatus yhdenkin lottoarvonnan väliin jättämisestä tuntuu ahdistavalta. Tällainen henkilö ei voi esimerkiksi lähteä ulkomaanmatkalle pelaamatta etukäteen lottoa myös kierroksille, jotka arvotaan hänen poissaolonsa aikana.⁸⁰⁰ Ansaan joutumista saattaa monien pelaajien kohdalla vahvistaa

796 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 6, 14675/16316.

797 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 1, 14772/16399.

798 SKS. KRA. Muistitietoa kuluttamisesta, Kulutus 784–1188, 22439/1308.

799 Falk & Mäenpää 1997, 10–11.

800 Walker 1992, 66.

'alentuneen hinnan harha' (*sunk cost bias*), jonka yhteydessä lottoa pelannut kokee rivin suhteellisen hinnan jatkuvasti alentuvan kuvittelemansa voiton todennäköisyyden kasvun ansiosta.⁸⁰¹

Huhtikuussa 1995 British Medical Journal julkaisi skotlantilaisen psykiatrin Robert Hunterin lähettämän kirjeen, jossa tämä kiinnitti huomiota vastaanotolaan havaitsemaansa uuteen ilmiöön. Glasgowlaisen sairaalan psykiatriselle klinikalle oli hakeutunut useita henkilöitä, jotka kokivat lauantai-illan lottoarvontaa edeltävän viikon aikana asteittain lisääntyvää ahdistusta. Ahdistukseen liittyi yleisesti epärealistista optimismia ja suureellisia ideoita tulevan voittosumman kulluttamisesta. Lauantain lottoarvonnan jälkeen kiihtynyt olotila vaihtui nopeasti voimakkaaseen toivottomuuden tunteeseen, jota monet pyrkivät lievittämään tavallista runsaammalla alkoholinkäytöllä. Alkuviikosta toivottomuus ja masennus alkoivat hellittää, mutta sama prosessi toistui aina uuden lottoarvonnan myötä. Hunter piti ilmiötä sen verran itsenäisenä, että ehdotti sille annettavaksi nimen 'lotto stressihäiriö' (*lottery stress disorder*). Hän myös oletti, että ilmiö oli kenties esiintynyt myös loton aikaisemmin aloittaneissa maissa.⁸⁰²

Vaikka Hunter omien klinikkakokemustensa perusteella kenties kuvasikin jossakin määrin paikallista epidemiaa, hän tuli samalla kuvanneeksi yhden loton suosiota selittävistä perussyistä. Samalla hän tuli selittäneeksi Edward Devereux'n ajatuksiin pohjautuvan rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon edellytyksiä: Devereux'n kuvaama "toivon ikkuna" ei aukea täydessä merkityksessään ennen kuin loton pelaaja ostaa itselleen uuden pelitositteen. Samalla pelaaja vapautuu myös edellisen arvontakierroksen aiheuttamasta tyhjyyden ja merkityksettömyyden tunteesta. Riippuvuuskäyttäytymisen ytimessä oleva ehdollistuminen on tapahtunut, vaikka suurin osa lottoon "koukussa" olevista ei koskaan täytäkään ongelmallisen tai patologisen pelaamisen kriteerejä. Peruslottoajan ei välttämättä tarvitse lisätä "annosta", vaan yksikin pelattu rivi saa hänet tempautumaan unelmoinnin maailmaan viikoittain vuosi toisensa perään.

Edward Devereux'n mukaan numeroarpajaisiin osallistuvan pelaajan unelmat ovat usein hyvin ihanteellisia ja perustaltaan myös melko vaikeasti toteutettavia. Pelaaja ei niinkään toivo ostavansa kuvitteellisella omaisuudellaan asioita ja tavaroita vaan vapautta ja onnellisuutta, myyttistä tilaa, joka satujen lopussa on yleensä tiivistetty sanoihin 'ja he elivät onnellisina elämänsä loppuun asti'. Tavoitteena oleva onnellisuuden tila on selvemmin vapautta olemassa olevista tutuista ongelmista kuin vapautta uusien myönteisten päämäärien tavoitteluun. Tässä mielessä pelaamisen motiivit ovat selvästi eskapistisia ja sisältävät myös verhotun protestin erilaisista pakoista ja rajoituksista koostuvaa nykytilaa kohtaan. Päiväunissaan

801 Griffiths & Wood 2001, 31–32.

802 Hunter 1995, 875.

loton pelaaja kuvittelee itsensä vapaaksi raatamisesta, rahan ja ajan säästämistä, epävarmuudesta ja huolista. Tällaiset päiväunet eivät tietenkään ole pelaajien yksinoikeutta. Lottokupongin ostaminen kuitenkin antaa eskapistisille unelmille todellisuuden ja lupauksen tunnusmerkit. Vaikka pakeneminen jääkin vielä täyttämään oikeutusta vaille, pelitositteen omistaminen antaa pakenemisen toiveille autenttisuuden leiman.⁸⁰³ Pelikupongin ostaminen on siis pääsylippu unelmien valtakuntaan. Kupongin ostettuaan aikuinenkin saa luvan heittäytyä päiväunien vietäväksi. Haaveilla on tavallaan tosiasiallinen pohja, sillä moni on todistetusti myös voittanut loton pääpalkinnon.

*”Jokainen negatiivinen ilmiö joutui noiden eteeni avautuneiden positiivisten vaikutelmien äärettömyyden nielaisemaksi – tuskani syöksyivät yhtäkkiä paljastuneen taivaallisen nautinnon kuiluun. (...) Onnen voisi nyt ostaa pennyllä ja sitä voisi kantaa liivin taskussa.”*⁸⁰⁴ Näin kuvasi englantilainen kirjailija Thomas De Quincey syksyllä 1804 kokemiaan tunnelmia. Hänen taskussaan ei kuitenkaan lämmittänyt arpakuponki, vaan pieni oopiumipullo. Se takasi hänelle jossakin määrin samanlaisen ihanien fantasiakuvien keskeytymättömän kavalkadin, jollaisen Edward Devereux kuvasi avautuvan turhautuneelle työväenluokan edustajalle tämän ostaessa toivoon ja unelmointiin oikeuttavan arpajaislipukkeen. George Orwell kuvasi kirjassaan *Vuonna 1984* työväenluokan suhdetta arpajaisiin seuraavalla tavalla: *”Taisi olla muutamia miljoonia proleja, joille arpajaiset oli pääasiallinen, ellei suorastaan ainoa syy, minkä takia he viitsivät pysyä hengissä. Se oli heidän ilonsa, heidän mielettömyytensä, heidän lievityslääkkeensä, heidän älyllinen kiihottimensa.”*⁸⁰⁵

Unelmien kuvauksissaan Devereux ponnisti pitkälti 1930-luvun amerikkalaisen työväenluokan ankeasta todellisuudesta. Aineellisesti vauraammassa ympäristössä ikuiselle kesälomalle pääsyn toiveeseen sekoittuu tietysti myös konkreettisempia unelmia, jotka tiivistyvät entisestään viikonlopun lottoarvonnan lähestyessä. Eräs suurehkoissa suomalaisissa kaupungissa asunut nelikymmenvuotias, yli kaksikymmentä vuotta lotonnut naishenkilö kuvasi vuosituhatvuotien vaihteen muistitietokeräyksessä viikkonsa kulkua seuraavalla tavalla: *”Maanantaisin ja tiistaisin asia ei vielä ole kovin aktiivisesti mielessäni, se vain häivähtää silloin tällöin tajunnan laitamilla. Keskiviikkona ja torstaina tunne tulevasta lottovoitosta alkaa voimistua, saa minut jo suunnittelemaan yhtä ja toista, mitä teen heti ensi sunnuntaina! Kävisinkö katselemassa suurempaa taloa, ehkäpä vallan jotain kartanotyyppistä, vai suuntaisinko vanhalla pyörälläni vai ihan taksilla lähimmän autokaupan sunnuntain myyntinäyttelyyn? Toisaalta voisin pirauttaa*

803 Devereux 1980, 780–782.

804 De Quincey 2007, 84 (suomennos Ville-Juhani Sutinen).

805 Orwell 1983, 97 (suomennos Oiva Talvitie).

Stockmannin toimitusjohtajalle ja kysyä voisinko heti näin sunnuntaiaamusta tehdä vähän ostoksia ystäväni kanssa. Vai pitäisikö minun vaihtoehtoisesti lennähtää Pariisiin tai Lontooseen? Perjantaisin ja varsinkin lauantiaamuisin teen aktiivisesti suunnitelmia nykyisen taloni täydellisestä remontista. Suunnittelen – en nyt kuitenkaan ihan mittanauhan kanssa – mitä seinää kannattaisi siirtää ja kuinka paljon, laittaisinko koko kellarikerrokseen lattialämmityksen, rakennuttaisinko pihalle pyörä- ja puutarhavajan, muuttaisinko vanhan, tilavan ja ah, niin kodikkaan ruokakomeron kylmähuoneeksi ja minkälaisia uusia tapetteja hankkisin, jne. jne. Listahan on jotakuinkin loputon. Ylimääräisenä huvina lauantai-illan iltapalaa valmistaessani haaveilen, miten ilahduttaisin ystäviäni ja lähimmäisiäni.”

Kyseinen naishenkilö oli lottoajien suuren enemmistön tavoin voittanut vuosien varrella vain pikkusummia. Siitä huolimatta hän näki pelaamisen jatkamisessa mielekkyyttä: *”Koska kaikkina näinä vuosina voitot ovat jääneet naurettavan vähäisiksi, tuntuu, että todennäköisyys jättipotin voittamiseen kasvaa viikko viikolta.”* Vaikka kirjoittaja kaikesta päätellen ymmärsikin kuvaavansa vain kokeensa tunnetta, hän ei kuitenkaan halunnut luopua pelaamisprosessiin oleellisesti liittyneestä järjenvastaisesta ajattelusta – saadakseen jatkaa unelmointia.⁸⁰⁶

Viikoittain toistuvista lottohaaveista tuli 1970-luvun alusta lähtien keskeinen osa monen suomalaisen tajunnallista todellisuutta. Unelmointia pidettiin yllä myös mainoksilla, joiden keskeisenä hahmona kansan tietoisuuteen tatuoitui vähäpukeinen Lotto-tyttö. Hyvin ristiriitaisia vaikutteita hahmoonsa yhdistänyt Lotto-tyttö saavutti valtavan kansansuosion ja nousi näin jopa vahingossa eräänlaiseksi kansallisen yksimielisyyden symboliksi.

3.10 Lotto-tyttö ja kansallinen yksimielisyys

Veikkaustoimiston ”virallisessa” tiedottamisessa idea Lotto-tytöstä syntyi yhtiön miesvaltaisessa johdossa, mutta Lotto-tytön valitsi neljän ehdokkaan joukosta eri-ikäisistä naisista koottu raati.⁸⁰⁷ Vuonna 2001 tehty ensimmäisen Lotto-tytön Hilikka Kotamäen haastattelu esittää valinnasta toisenlaisen kertomuksen. Sen mukaan Veikkauksen tiedotuspäällikkö Henry Lindbergh löysi Kotamäen Helsingin

⁸⁰⁶ SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 6, 14753/16378.

⁸⁰⁷ Ve. Tutkimukset 1960–1973, Kupiainen Kaija (1971) Lotto-pelin lanseeraus Suomeen, Markkinointi-instituutin Mainoshoitajakurssin yleisen linjan diplomityö, Helsinki, 23.

Ratakadulla sijainneesta ”samettisesta diskosta”⁸⁰⁸ ja puhui hänen puolestaan Veikkaustoimiston muille herroille. Sen jälkeen Kotamäki kutsuttiin koekuvauksiin erään toisen ehdokkaan kanssa ja tuli valituksi.⁸⁰⁹

1970-luvun alkupuolen maailma oli vahvasti sukupuolittunut ja seksistinen. Siitä johtuen myös merkittävä osa aikakauden seksuaaliseksi vapaamielisyydeksi tulkitusta ilmiöstä olikin itse asiassa naisvartalon muuttumista kaupallistetuksi seksiohjelmitilaksi.⁸¹⁰ Lotto-tytön hahmo oli pitkälti Veikkaustoimiston johdon varttuneen miesporukan valinta, jossa ajan radikaalia henkeä käytettiin sumeilematta hyväksi. Veikkaustoimiston johtoporras etsi tarkoituksella Lotto-tytöksi sopivaa henkilöä Helsingin diskojen ja yökerhojen esiintyjien joukosta. Näissä piireissä vähissä vaatteissa tai jopa alastomana esiintyminen oli jokaöistä puuhaa 1960–1970-lukujen taitteessa. Hilikka Kotamäellä oli seksikkäisiin esiintymisasuihin sonnustautuneen laulajattaren tehtävien ohella kokemusta myös vähäpukaisen valokuvamallin töistä.⁸¹¹

Ennen ilmestymistään tavarataloihin metallilakon aikaan helmikuussa 1971 Lotto-tyttö oli olemassa vain mainoshahmona, jonka alkuperäinen tarkoitus ei välttämättä ollut lainkaan ilmestyä fyysiseen todellisuuteen. Lotto-tyttö esiintyi aluksi vain TV-, elokuva- ja lehtimainoksissa sekä joissakin lottoa markkinoineissa lehtiartikkeleissa. Niistä monien kansalaisten mieliin tarttuivat ikuisiksi ajoiksi ensimmäisen Lotto-tytön personifikaation kolme keskeisintä ulkoista tunnusmerkkiä: vaalea peruukki, lyhyt minihame ja musta vyö, jonka jättimäisessä ympyränmuotoisessa ”soljessa” luki suurin valkoisin kirjaimin LOTTO. Juuri tällaiseksi merkittävä osa suomalaisista hahmottaa Lotto-tytön vieläkin, vaikka hahmo oli mainituilla tunnusmerkeillä varustettuna olemassa vain alkuvuosina.

TV- ja elokuvamainoksissa Lotto-tyttö oli aluksi eräänlainen henkiolento, onnentuojia, joka ilmestyi lottokuponkia täyttävien ihmisten luo sanoen yhden varsin informatiivisen lauseen, esimerkiksi: *”Ensimmäinen arvonta on kolmas päivä tammikuuta.”* Sen jälkeen Lotto-tyttö katosi yhtä yllätyksellisesti kuin oli ilmestynytkin.⁸¹² Kun Lotto-tyttö sitten ilmestyi helmikuussa 1971 alkaneen *Lotto-Päivät*-kiertueen yhteydessä ”todellisenä” hahmona muutamien paikkakuntien tavarataloihin, lottolähettilään olemusta ja ennen kaikkea varsin niukkaa pukeutumista päästiin tarkastelemaan lähietäisyydeltä resoluutiolla, johon tuolloiset TV-mainokset eivät lähimainkaan yltäneet.

808 Kotamäki ei voinut tarkoittaa muuta kuin osoitteessa Ratakatu 9 sijainnutta Senaattoriklubia, jonka katto ja seinät oli 1970-luvun ennakkoluulottomaan tyyliin verhoiltu ruskealla samettikankaalla.

809 SKS. KRA. Äänitteet, SKSÄ 2000 234 1–234 54: Entisten lottotyttöjen haastattelut 29.11.2000 (a) ja Entisten lottotyttöjen haastattelu 29.11.2000(b) sekä SKSÄ 2001 9 1–9 24 Hilikka Kotamäen haastattelu 16.1.2001.

810 Niemelä 2010, 26, 31.

811 SKS. KRA. Äänitteet, SKSÄ 2000 234 1–234 54: Entisten lottotyttöjen haastattelu 29.11.2000 (a) ja SKSÄ 2001 9 1–9 24 Hilikka Kotamäen haastattelu 16.1.2001.

812 Niemelä 2010, 43, 55–57.

Lotto-tyttö sai tavattoman lyhyen minihameensa alle mikroshortsit maaliskuussa 1971, mutta vasta tavarataloihin suuntautuneen kiertueen jälkeen. Kiertueella esiintyminen oli aavistuksen jäykkää sen takia, ettei Lotto-tyttö voinut lainkaan kumartua lyhyessä minimekossa esiintyessään.⁸¹³ Mikroshortsit lisättiin Lotto-tytön asuun vasta Kotamäen niitä muutaman kerran vaadittua olonsa varsin vai-vautuneeksi koettuaan.⁸¹⁴ Lotto-tyttö suoritti siis ensimmäisen kansan keskuuteen suuntautuneen kiertueensa melko vähissä vetimissä.

Varhaiset Lotto-tyttö-mainokset myös herättivät varsin moni- tai vähintään kaksimielisiä mietteitä. Ensimmäinen TV-mainos alkoi lähikuvalla Lotto-tytön alavatsalla riippuvasta logosta, jonka kautta siirryttiin uuden rahapelin jännittävään maailmaan. Lotto oli onnenpeli, ja sijoitettuna lottotyön vyöhön lottologo näytti olevan portti ”voittoihin”; naisen seksuaalistettu vartalo samaistettiin näin eksplisiittisesti omistamiseen, voittojen ja onnen saamiseen pelaajan haltuun. Vaikka loton korostettiin olevan tasapuolisesti kummallekin sukupuolelle tarkoitettu rahapeli, Lotto-tytön seksuaalisuutta hyödyntäneet mainokset olivat taatusti ennen kaikkea miehille suunnattuja. Vuoden 1971 lottokampanjan mainoskuvassa Lotto-tyttö oli hyvin vähäpukeinen ja varsin seksistisellä tavalla esineellistetty:

813 Niemelä 2010, 48.

814 SKS. KRA. Äänitteet, SKSÄ 2000 234 1–234 54: Entisten lottotyttöjen haastattelu 29.11.2000 (b).

**Mitä Te tekisitte
400.000 markalla?**

Se saattaa olla onnellisen voittajan ongelma.
n LOTTO-voitto on vielä hivenen alle 400.000 markan.
Mutta raja voidaan rikkoa milloin tahansa.
Miksi Te ette yrittäisi uutta ennätystä?

Parasta LOTTO-pelissä on, ettei siinä
tarvita ammattitaitoa. Pelkkä hyvä onni riittää.
Ja eräänä päivänä juuri Te saatatte ihmetellä:
Mitä minä tekisin 400.000 markalla?

keja kaikilta veikkausasiemihiltä

Oy Veikkaus Ab

VEIKKAUS-LOTTO lehdestä saat tuoreimmat vihjeet.

Kuva 14. Lotto-tyttö esineellistettiin alkuvuosien mainoksissa vahvasti seksualisoiduksi omistamisen kohteeksi (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Lotto-tytön vatsalla riippunut pyöreä Lotto-logo herätti suurta huomiota myös kevättalven 1971 kiertueella. Varsin alhaalla keikkunut pyörylä kirjoitti miesyleisöä ihmetteleviä repliikkejä, joita toisteltiin lehdistössä: *"Ai lotoksiko sitä nykyään*

sanotaan.”⁸¹⁵ Lotto-tytön kerrottiin antaneen tunnuksestaan kommentteja samassa tyylilajissa: ”*Lappu luukulla, sanoo Hilikka Kotamäki vyössään riippuvasta lottotunnuksesta.*”⁸¹⁶

Lotto-tytön hahmoon liittynyt vilkas lehtikirjoittelu antoi uudelle rahapelille paljon enemmän sukupuolisovinnaisesti sävyttynyttä julkisuutta kuin mainoshahmon luojat olivat alun perin halunneet. Vaikutusta tehosti vielä se, että seksistisiä mainoshahmoja kritisoivat lähinnä samat miehiset, jonkin sortin teekkarihuumoria viljelevät tahot, jotka niitä loivatkin. Mainostaja-lehti myönsi keväällä 1971 Hilikka Kotamäelle kultaisen kaulimen ”Nainen on tavara” -nimisessä mainoskilpailusarjassa.⁸¹⁷ Vaikka lehdistössä ei näkynytäkään selkeästi feministisestä näkökulmasta Lotto-tyttöä kritisoineita kirjoituksia, voidaan hahmon nähdä olleen selvästi myös esineellistetty vastalause perinteisten sukupuoliroolien valta-asetelman radikaaleille kyseenalaistajille. Sellaisia liikkui jo jonkin verran Suomen akateemisissa kulttuuripiireissä 1960–1970-lukujen taitteessa.⁸¹⁸

Vuoden 1972 alussa aloitettiin maan eri puolille suuntautuneet ”veikkausrynnäköt”. Jo kiertueen nimi kertoi, että Lotto-tytön tehtäviin kuului myös Veikkauksen muiden pelien (vakio ja tasapeliveikkaus) esittely, vaikka lotto varastikin suurimman osan ohjelmasta. Kampanjapaikkakunnille Lotto-tyttö joko lensi tai ajoi itse autolla. Loton lähettiläs saattoi viipyä seudun keskuskaupungin kalleimmasa hotellissa useiden päivien ajan ja tehdä rynnäköitä myös lähistön pienempiin taajamiin noin 100 kilometrin säteellä. Rynnäkkökohteissa pääkadun keskeistä katuja korostivat yleensä lottoviirit vierailun ajan. Myös Lotto-tytön esiintymispaikat – tavaratalot ja veikkausasiatoimistot – koristeltiin viireillä ja muulla kampanjamateriaalilla.

Keskeisintä Lotto-tytön kampanjatyössä oli kansalaisten opettaminen lottoa-maan ”kädestä pitäen” neuvontapöydän ääressä. Samalla muistutettiin myös vakioveikkauksen olemassaolosta, sillä erityisesti pääkaupunkiseudun ulkopuolella veikkaamisen pelättiin jäävän liiaksi loton varjoon. Lotto-tyttö kaupitteli myös valmiiksi täytettyjä lotto- ja veikkauskuponkeja niille, joiden rohkeus ei täysin riittänyt itsenäisten valintojen tekemiseen. Lisäksi Lotto-tyttö juonsi tietokilpailuja ja jakoi Veikkaus-Lotto -lehden irtonumeroita ja muuta Veikkaus Oy:n materiaalia. Tietokilpailujen palkintona oli Lotto-tyttö -nukkeja, kasseja, pyyhkeitä ja saunakauhoja. ”Tavalliselle kansalle” suunnattujen palvelujen lisäksi rynnäköpaikkakunnilla tehtiin myös korkeamman tason suhdetyötä. Lotto-tyttö tapasi rynnäköjien yhteydessä yleensä myös kaupunkien ja kuntien johtoa sekä paikallisten tiedotusvälineiden edustajia.

815 Ilta-Sanomat 9.2.1971.

816 Viikkosanomat 11/1971.

817 Mainostaja 5/1971.

818 Mickwitz 2008, 25–55.

Vierailujen yhteydessä järjestettiin varsin usein Lotto-tytön tunnistamiskilpailu. Lotto-tytön jollakin paikkakunnalla ensimmäisenä tunnistanut henkilö palkittiin. Kilpailuista tuli varsin suosittuja, ja niistä tehtiin huomiota herättäneitä juttuja kymmeniin paikallislehtiin. Jutuissa kerrottiin ihmisten liikkuneen jopa suurina laumoina kaduilla, kun tiedettiin Lotto-tytön olevan saapumassa paikkakunnalle. Valkeakoskella Lotto-tyttö tunnistettiin jo ennen kuin hän ehti astua autosta ulos.

Kiertueiden aikana Lotto-tyttö tapasi tuhansia suomalaisia, joista suurin osa halusi ennen kaikkea nähdä mystisen hahmon elävänä. Toisaalta veikkausrynnäkö oli jo sinällään melkoinen tapahtuma missä tahansa 1970-luvun alun suomalaisessa pikkukaupungissa. Samanaikaisesti Lotto-tytöllä oli tietenkin oma osuutensa loton pelaamisen lisääntymiseen. Kampanjatilaisuuksiin osallistuneiden kansalaisten raportoitiin monin paikoin suhtautuneen Lotto-tyttöön samanlaisena onnettarena, haaveiden ja unelmien täyttäjänä, jollaisena hän oli ensimmäisissä TV-mainoksissa esiintynyt. Monet Lotto-tytön kanssa henkilökohtaiseen kontaktiin pyrkineet halusivatkin kuponkiinsa nimenomaan hänen valitseman numerot.⁸¹⁹

Tässä tutkimuksessa on nostettu esiin lukuisia tapoja, joilla vuonna 1971 käynnistetty uusi rahapeli toimi yhteiskunnallisena varoventtiilinä rakennemuutoksen ja poliittisten ristiriitojen rasittamassa yhteiskunnassa. Lotto-tytön laaja-alaisella esiintymisellä oli tätä vaikutusta merkittäväällä tavalla syventänyt rooli. Hahmon vierailut mitä moninaisimpiin kohteisiin sekoittivat täysin arkipäiväisten tapahtumien kulun ja siirsivät ihmisten ajatukset lottoon ja Lotto-tyttöön sekä näihin kumpaankin liittyviin toiveisiin ja unelmiin.

1960-luvun puolivälissä Veikkaustoimiston toimeksiannosta työskennelleet sosiologit olivat arvioineet, että kaupungistuvassa Suomessa rahapelaamisella tulisi olemaan yhteiskunnallisia ”kitkatilanteita” tasapainottava vaikutus.⁸²⁰ Lotto-tyttö lievitti kitkatilanteita esimerkiksi suurimpien kaupunkien nopeasti kasvavissa lähiöissä, jotka sekä todellisista syistä että tiedotusvälineiden esille nostamina olivat saaneet ongelmallisen maineen. Vuonna 1973 tehtiin veikkausrynnäkö muun muassa Itä-Helsingin Kontulaan, joka oli julkisuudessa leimautunut onnettomien asukkaiden ja kaduilla riehevien nuorisojoukkojen lähiöksi.⁸²¹

819 Niemelä 2010, 55, 61–64.

820 Ve. Tutkimukset 1960–1973, Arosalo, Uolevi & Littunen, Yrjö & Väänänen, Pekka: Veikkaustutkimuksen selostus 1964, 48.

821 Kokkonen 2002, 87–93.

Kuva 15. Lotto-tytön ympäri maata suuntautuneet tempaukset lievittivät rakennemuutoksen aiheuttamia ”kitkatilanteita”. Vuoden 1973 tammikuussa tehtiin veikkausrynnäkkö ongelmalähiön maineen saaneeseen Kontulaan. Poikkeuksellisenä vuonna lumipeite saatiin Helsinkiin vasta helmikuussa, mutta Itä-Helsingin kylmässä viimassa Lotto-tytönkin oli pakko vetää pitkät housut jalkaansa (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Yksi tämän tutkimuksen näkökulmista on sekä veikkauksen että loton laillistamisen liittyminen yhteiskunnallisiin kriisivaiheisiin, joiden yhteydessä pelättiin erityisesti kommunistien kumouksellisiin pyrkimyksiin liittyneitä riskejä. Niitä pyrittiin hillitsemään muun muassa edistämällä kummankin kuponkipelimuodon suosiota työpaikoilla. Lotto-tytön yhteiskunnan kitkakohtiin valuttamasta öljystä päästiin osallisiksi erityisesti joillakin suurilla teollisilla työpaikoilla. Työtaisteluita puhkesi 1970-luvulla erityisesti metalliteollisuudessa, vaikka vuoden 1971 pitkän ja totaalisen lakon kaltaiseen tilanteeseen ei enää ajauduttukaan.⁸²² Lottoamisella oli oma osuutensa työväestön huomion suuntaamisessa pois kumouksellisia elementtejä sisältäneestä poliittisesta toiminnasta.

⁸²² Ketola 2007, 678; Kauppinen & Alasoini 1984, 21.

Kuva 16. Lotto-tyttö toi Wärtsilän telakan työntekijöille lotto- ja veikkauskuponkeja vuonna 1974 (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Tunnelmat helsinkiläisellä Wärtsilän telakalla olivat aika ajoin kireät. Kommunistit olivat telakan ammattiosastossa enemmistönä, mutta 1960-luvun lopulla alkanut SKP:n hajaannuksen kausi esti kommunistien toimivan yhteistyön. Vuonna 1972 SKP:n luokkatietoinen vähemmistösiipi oli vähällä nousta valta-asemaan ammattiosaston toimikunnassa. Samana vuonna SKP:n enemmistö ja sosiaalidemokraatit solmivat yhteistyösopimuksen, jolla turvattiin enemmistön valta-aseman säilyminen. Sopimuksen avulla vähemmistöläiset jätettiin joinakin vuosina kokonaan ilman paikkoja toimikunnassa, mikä kiristi yleistä ilmapiiriä. Telakan ammattiosaston kokoukset olivat usein eri ryhmien välisiä riitaisia yhteenottoja. Kaikkia

luottamushenkilöiksi pyrkiviä yhdisti kuitenkin halu näyttäytyä lujina ja tinkimättöminä työväen etujen ajajina. Se ilmeni muun muassa kaikkien poliittisten ryhmien lakkovalmiutena, joka teki Helsingin Wärtsilän telakasta jopa Suomen suhteellisesti lakkoherkimmän työpaikan. Esimerkiksi vuosina 1972–1976 Wärtsilän telakalla järjestettiin vuosittain 4–5 lakkoa, joista tosin valtaosa kesti vain yhden päivän. Ainoastaan vuonna 1974 järjestettiin kaksi tätä pidempää lakkoa, joista ensimmäinen huhtikuussa kesti kuusi päivää ja toinen syyskuussa 12 päivää.⁸²³ Lotto-tyttö vieraili telakalla kesällä 1974.

Peter Fuller tarjosi 1970-luvulla rahapelaamisesta melko puhdasoppisen marxilaisen tulkinnan, jossa pelaaminen ei ainoastaan mahdollista alempien yhteiskuntaluokkien taloudellista riistoa vaan on myös itse oleellinen osa sitä. Fullerin mukaan rahapelaamiseen liittyy varallisuuden uudelleenjako tietyn yhteiskuntaluokan sisällä ilman että kyseisen yhteiskuntaluokan kokonaisvarallisuus kasvaa. Lisäksi yhteiskuntaluokan sisällä tapahtuvaan varallisuuden kasautumiseen liittyy valtiovallan ja pelijärjestäjien osuuden menetys ennen kuin rahat siirretään voittajille. Näin ollen pelaaminenkin on vain yksi taloudellisen riiston muoto ja kapitalistisen järjestelmän pönkittäjä.

Yhteiskunnallisena varoventtiilinä toimiessaan rahapelaaminen purkaa masojen vihamielisyyden ja turhautumisen tunteita ja vaimentaa näiden valmiuden organisoituun kumoukselliseen toimintaan. Kun työläinen uskoo voivansa henkilökohtaisella toiminnallaan vapautua pääoman sorrosta, hän tuntee vähemmän luokkasolidarisuutta ja tarvetta osallistua poliittiseen toimintaan. Varallisuuden kasautuminen harvoille myös alimmissa yhteiskuntaluokissa aiheuttaa työväenluokan kääntymistä itseään vastaan, mikä osaltaan tukee taloudellisen riiston jatkumista. Fuller myös painottaa kapitalistien ja kapitalistista järjestelmää tukevan valtiovallan käyttävän tietoisesti rahapelaamista työväenluokan riistämiseen ja hajottamiseen.⁸²⁴ Tästä näkökulmasta telakkatyöläisten ”yllyttäminen” rahapelaamiseen oli vastaisku luokkatietoisuuden heräämiselle, joka 1970-luvun alkupuoliskolla ilmeni voimakkaana myös Wärtsilän telakalla.⁸²⁵

Telakan portilla otetussa valokuvassa Lotto-tyttö on pukeutunut sekä sään että vastaanottavan yleisön toiveiden mukaisesti. Sen sijaan edellisenä vuonna Kontulassa otetussa kuvassa Lotto-tyttö on sonnustautunut kokopitkiin mustiin housuihin. Sää oli ratkaiseva mutta ei suinkaan ainoa syy asuvalintaan. Lotto-tyttö alkoi muutoinkin käyttää enimmäkseen pitkiä housuja vuonna 1973, ja jossakin

823 Kauppinen & Alasoini 1984, 46, 227–229, 232–233, 327.

824 Fuller 1977, 36–37.

825 Kauppinen & Alasoini 1984, 228–229.

mainoksessa hän oli jopa sonnustautunut nilkkoihin asti ylettyvään mustaan haameeseen. Seksipommin imagoa lievennettiin myös esimerkiksi näyttämällä TV-mainoksissa vain Lotto-tytön kasvoja.

Lotto-tytön hahmoon lisättiin myös äidillisyyteen viittaavia piirteitä. Varsin merkillinen projekti oli Hilkka Kotamäen omana liiketoimintanaan toteuttama Lotto-nukkejen valmistaminen. Kotamäki sai lehteen laittamallaan ilmoituksella hankituksi vapaaehtoisia perheenemäntiä ompelemaan Lotto-tyttöä muistuttavia nukkeja. Niitä Kotamäki sitten kaupitteli joko Lotto-tytöksi pukeutuneena markkinointitilaisuuksissa tai omana itsenään työaikansa ulkopuolella. Lotto-nukke-hanke oli konkreettinen esimerkki siitä, miten Lotto-tytön ja Hilkka Kotamäen hahmoja alettiin tarkoituksellisesti sekoittaa Lotto-tytön yliseksualisoidun imagon lieventämiseksi. Samaa vaikutusta haettiin myös siitä, että Kotamäen elämästä lottotyttöyden ulkopuolella alettiin julkaista yhä enemmän lehtiartikkeleita.

Aiemmin mainittuihin Lotto-logon herättämiin miellejhtymiin liittynyt ongelma ratkaistiin vyötä kiristämällä Lotto-tytön lähtiessä veikkausrynnäköjä tekemään. Suomen Kuvalehti kommentoi muuttunutta linjaa toukokuussa 1972 Lotto-tytölle suunnattujen kysymysten muodossa: *”Ympäri Suomea pohditaan – etenkin miesporukassa – minkä ihmeen takia vyössänne roikkunut lottokuvio, joka aikaisemmin keikkui uumienne tasalla, on sittemmin kohonnut ylemmäs, vyötärölle saakka? Onkohan Veikkaustoimistossa pr-päällikkö Henry Lindberg vihaissut, että ei sen loton paikka saisi olla niin alhaalla kuin alussa oli tapana?”*⁸²⁶ Suomen Kuvalehti tuntui kommentin leikkimielisyyden takana olevan hyvin tietoinen, mistä käsin Lotto-tytön paljaan pinnan määrää ja moninaisia miellejhtymiä herättänyttä asukokonaisuutta säädeltiin.

Lotto-tytön hahmon vähittäisen siistimisen selittämiseen ei riitä pelkästään se, että loton myynnin edistämisen kannalta tarkasteltuna hahmo oli tavallaan ylittänyt kaikki liikevaihdon ja pelaajakunnan kasvattamiseen liittyvät tavoitteet varsin nopeasti. Veikkaus Oy:n markkinointistrategian varovaistumiseen vaikutti ensinnäkin asenteiden kiristyminen 1970-luvun alun esineellistävää erotiikkakulttuuria kohtaan, mikä ilmeni muun muassa kasvavana kritiikkinä vähäpukaisia naisia hyödyntävää mainontaa vastaan.⁸²⁷

Toiseksi Lotto-tytön hahmon siistimiseen vaikutti niin sanottujen sensaatiolehtien yhä ”vapaamielisemmiksi” muuttuneiden sisältöjen aiheuttama moraalinen vastareaktio, jonka seurauksena muun muassa rikoslakiin lisättiin vuoden 1975 alussa pykälä yksityiselämän loukkaamisesta.⁸²⁸ Kyseinen rikoslain pykälä tunnettiin paremmin nimellä ”Lex Hymy”, sillä suomalaisen sensaatiojournalismin

⁸²⁶ Suomen Kuvalehti 20/1972.

⁸²⁷ Sarantola-Weiss 2008, 54–55.

⁸²⁸ Niemelä 2010, 31, 35–36, 49–54

suunnannäyttäjän, *Hymy*-lehden, kirjoittelulla oli keskeinen merkitys lakialoitteen tekemiseen.⁸²⁹ Myös Lotto-tytön hahmo sotkettiin lehtien kohua tavoitelleisiin sisältöihin. Hilikka Kotamäki saattoi esiintyä Lotto-tytön tamineissa artikkeleissa, joiden tekstin lehden toimitus muuttikin ainoastaan hänen yksityiselämänsä sensaatiohakuiseksi ruotimiseksi.⁸³⁰

Kotamäki antoi myös itse aiheita kohuun. Lex Hymyyn johtaneen lainsäädäntöprosessin ollessa meneillään hän esiintyi ”omana itsenään” peittelemättömissä alastonkuvissa *Hymyssä* kahteen otteeseen vuonna 1974.⁸³¹ Vaikka Kotamäen esiintyminen mitä todennäköisimmin lisäsi entisestään myös mielenkiintoa lottoa kohtaan, se oli varmasti myös merkittävä syy ensimmäisen Lotto-tytön uran päättymiseen seuraavana vuonna. Kotamäki jatkoi seksipommina esiintymistä, vaikka Veikkauksessa pyrittiin jo sopeutumaan ajan henkeen ja muuttamaan Lotto-tytön hahmoa yhä peittävämmiin pukeutuneeksi. Veikkauksen linjan siistiytymiseen vaikutti tietenkin merkittävällä tavalla myös se, että yhtiötä oltiin muuttamassa vuoden 1973 arpajaiskomitean suositusten mukaisesti ”valtion virastoksi” valtion suunnitellessa Veikkauksen koko osakekannan ostamista.

Hilikka Kotamäen mukaan hänelle ei kerrottu todellista syytä siihen, miksi hän ei voinut jatkaa Lotto-tyttönä enää vuoden 1975 jälkeen. Lopputiliä hänelle ei kuitenkaan tarjottu, vaan julkisuudelle näkymättömiä tehtäviä Veikkaus Oy:ssä. Tähän Kotamäki ei kuitenkaan suostunut, vaan lähti Veikkauksesta ja muutti Ruotsiin.⁸³² Hilikka Kotamäen jälkeen Lotto-tytöksi valittiin ”neuvoa-antavan yleisöäänestyksen” perusteella syksyllä 1975 Ritva Kuitunen, joka puettiin hyvin asialliseksi ja peittävästi, eikä hänen yksityiselämästään juurikaan kirjoitettu lehdistössä. Työsopimuksessa luki, ettei Lotto-tyttö saanut esiintyä julkaisuissa ”vähemmässä vaatteissa kuin lottoasu”. Lehdet muistuttivat toistamiseen, että Kuitunen oli naimisissa ja osallistunut Lotto-tyttökilpailuun miehensä nimenomaisesta tahdosta.⁸³³ Veikkauksen rummutus jäi kuitenkin tehottomaksi. Kansa oli ottanut Hilikka Kotamäen omakseen, eivätkä häntä seuranneet Lotto-tytöt pystyneet enää saavuttamaan samanlaista suosiota.

829 Aho 2003, 333–335.

830 Niemelä 2010, 45.

831 Niemelä 2010, 68.

832 SKS. KRA. Äänitteet, SKSÄ 2001 9 1–9 24 Hilikka Kotamäen haastattelu 16.1.2001.

833 Niemelä 2010, 69–70; Niemelä 2013, 110.

Ainoa oikea Lotto-tyttö ja UKK-lotto

Outi Niemelän mukaan Lotto-tyttö oli ”rakennemuutoksen jälkimaailman tunnetuin mainospersonifikaatio”. Tällä luonnehdinnalla Niemelä tarkoittaa nimen omaan Hilka Kotamäen esittämää ensimmäistä Lotto-tyttöä. Tehtävässään Lotto-tyttö ilmensi muutamien naismainoshahmojen jatkumoa, joka Niemelän tulkinnan mukaan palautui 1800–1900-lukujen vaihteessa muotoutuneeseen Suomi-neito-hahmoon. Analyysissään Niemelä käyttää muun muassa Johanna Valeniuksen Suomi-neitoa käsittelevää väitöskirjaa.⁸³⁴ Valeniuksen mukaan Suomi-neidon visuaalinen kuva sai muotonsa 1800-luvun lopun miehisten kuvanveistäjä- ja pilapiirtäjäprofessoiden työskentelyn tuloksena. Hahmosta tuli ristiriitainen, sillä siihen heijastuivat miestaiteilijoiden fantasiat Suomesta sekä heteroseksuaalisen halun kohteena että lapsiaan kasvattavana moraalisen puhtaana äitihahmona.⁸³⁵

Valeniuksen mukaan 1800–1900-lukujen taitteen veistoksissa ja pilapiirroksissa esiintyi neljän eri poliittisen suuntauksen pyrkimyksiä määritellä, millaisia arvoja Suomi-neidon hahmon tuli heijastella. Eri ryhmittymät kävivät ideologisia taisteluja oikeudesta Suomi-neitoon. Kaikki hyödynsivät propagandassaan Suomi-neidon sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja ruumiiseen liittyviä merkityksiä. Eri näkemysten yhteisesti hyväksyttynä tuloksena syntyi halun kohteena oleva mutta ikuisena neitsytenä pysyvä Suomi-neito, joka vahvistaa kansakunnan johtoon pyrkivien miesten luomaa homososiaalista järjestystä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna Suomi-neito manifestoi kansakunnan ideaan liittyvää miehishyönteiden aatetta. Oleellista on myös se, että uusien sukupolvien miesfraktiot pyrkivät tekemään Suomi-neidon hahmoon omat painotuksensa ja täydennyksensä.⁸³⁶

Outi Niemelä havaitsi myös 1970-luvun alkuvuosien Lotto-tytön personifikaatiossa yhtäältä ambivalenssia suhteessa katsojiinsa ja toisaalta yhteyksiä kaksijakoiseen neito-symboliikkaan. Lotto-tytön myyttiseen taustaan viitaten Outi Niemelä tekee hahmosta tärkeän havainnon: *”Lotto-tyttöpersonifikaation ulkomuotoa tarkasteltaessa on myös tärkeä pitää mielessä, että tämä merkittiin seksuaalisiin merkeihin aikana, jolloin Veikkauksen johto sekä mainos- ja televisiotuotanto olivat vielä hyvin miesvaltaisia aloja.”*⁸³⁷ Niemelä siis painottaa sitä, että hahmo oli ennen kaikkea miesten luomus ja näin ollen myös miehiä varten.

Loton keskeisen mainoshahmon olemus onkin jossakin määrin ristiriidassa sen kanssa, että lotto esiteltiin lehdistössä kesällä 1970 erityisesti naisille suunnattuna rahapelinä⁸³⁸. Mainostamiseen ja julkilausuttuihin tavoitteisiin liittyvän ristiriidan huomasivatkin sitten monet naiskansalaiset, joista eräs toivoi lehden

⁸³⁴ Niemelä 2010, 11, 23–25, 74.

⁸³⁵ Valenius 2004, 117.

⁸³⁶ Valenius 2004, 17–33, 207–208.

⁸³⁷ Niemelä 2010, 50.

⁸³⁸ Esim. Helsingin Sanomat 23.8.1970.

mielipideosastolla lottotytön rinnalle Lotto-poikaa pikkuruisissa uimahousuis-
sa: ”Silloin tulisi kiire käyttää mainoksen synnyttämät ylimääräiset hormoonit
Lotto-kuponkien täyttämiseen.”⁸³⁹ Naiset olivat huomanneet, että miesten uutta
rahapeliä kohtaan tuntema mielenkiinto oli varsin moniulotteista.

Lotto-tytön ristiriitaista hahmoa voidaan tarkastella myös sukupuolitutkimuk-
sessa käytetyn ambivalentin seksismin teorian näkökulmasta. Teorian mukaan on
olemassa sekä vihamielistä (*hostile*) että hyväntahtoista (*benevolent*) seksismiä,
jotka pyrkivät kumpikin strategioina vahvistamaan vallitsevia sukupuolten välisiä
valtasuhteita. Vihamielisen seksismin tunnuspiirteitä ovat avoimen antagonistinen
suhtautuminen naisiin, jotka täysin tarpeettomasti valittavat sukupuolten välises-
tä eriarvoisuudesta, eivät arvosta miehiä ja käyttävät feministisiä näkemyksiä tai
seksuaalisuuttaan saadakseen valtaa yhteiskunnassa. Hyväntahtoinen seksismi
puolestaan on imarteleva ideologia, joka idealisoi ja palkitsee perinteisiä naiselli-
sia normeja noudattavia naisia.⁸⁴⁰

Hyväntahtoinen ja vihamielinen seksismi eivät ole toisilleen vastakkaisia tai
tosiaan poissulkevia strategioita; hyväntahtoinen seksismi toimii varsin usein vi-
hamielisen seksismin ilmaisukanavana. Peter Glickin ja Susan Fiskin mukaan
myös vihamielinen seksismi voi vahvistaa naisten kokemusta sukupuoliroolien
oikeudenmukaisuudesta, jos strategiaa onnistutaan pehmentämään nostamalla
nainen jalustalle hyväntahtoisen seksismin keinoin. Ylistämällä naisen roolia per-
heeseen ja kotitalouteen liittyvissä kysymyksissä voidaan häivyttää taustalla oleva
käsitys naisen kyvyttömyydestä taloudellisten, lainsäädännöllisten ja poliittisten
asioiden hoitoon.⁸⁴¹

Miesten riippuvuus naisista synnyttää hyväntahtoista seksismiä tasapainotta-
maan naisia kohtaan tunnettua vihamielisyyttä. Hyväntahtoisen seksismin stra-
tegia perustuu naisten paternalistiseen suojeluun heikompana mutta silti tarpeel-
lisena ryhmänä. Hyväntahtoisen seksismin strategiaa noudattaessaan miehet ovat
havainneet naisten olevan kallisarvoinen voimavara, sillä nämä synnyttävät ja ruok-
kivat lapsia, muodostavat kotitalouden tarvitsemaa työvoimaa sekä tyydyttävät
seksuaalisia tarpeita. Vaikka hyväntahtoinen seksismi olettaakin naisten olevan
alempiarvoisia, se on kuitenkin itselähtöisesti luonteeltaan positiivista määritel-
lessään ainakin jotkut naiset puhtaiksi olennoiksi, joiden rakkautta tarvitaan te-
kemään mies kokonaiseksi.⁸⁴²

”No, herrat haluavat”, kommentoi Hilkka Kotamäki myöhemmässä haastat-
telussa Veikkauksen markkinoinnista vastanneen idearyhmän ehdotusta esiin-
tyä ilman vaatteita kahdessa kestoloton mainoskuvassa vuonna 1971. Varsinaiset

839 Suomen Sosialidemokraatti 14.2.1971.

840 Connolly & Heesacker 2012, 433–434.

841 Glick & Fiske 1996, 492.

842 Glick & Fiske 2001, 111–112.

alastonkuvat eivät tietenkään olisi tulleet kyseeseen loton mainostamisessa, mutta katsojalle onnistuttiin välittämään tietoisuus Lotto-tytön alastomuudesta kuvien ottohetkellä. Toisessa kuvassa täydellistä shokkiefektiä vaimennettiin niin, että lainehtiva vesi muutti uima-altaassa pulikoineen Lotto-tytön ääriviivat epäselviksi. Toisessa kuvassa rannalla vatsallaan loikoilevan Lotto-tytön takamus oli huolettoman oloisesti peitetty pienehköllä pyyheliinalla.⁸⁴³ Rohkeisiin ja rajoja koetelleisiin kuviin Lotto-tyttöä suostutelleet ”Veikkauksen herrat” olivat muutoin mitä suurimpia herrasmiehiä hahmoa esittänyttä Hilikka Kotamäkeä kohtaan. Hyväntahtoisista seksismii tihkunut sulavakäyttöksinen herrasmiesmäisyys huipentui ainakin yhden täysin vakavissaan tehdyn kosintayrityksen muodossa.⁸⁴⁴

Seksikkäitä sääriään esitelleen maskotin käyttäminen tulevan valtionyhtiön keulakuvana muuttui kuitenkin hyvin nopeasti arkaluontoiseksi moraalisen ilmapiiirin muutenkin kiristessä. Lotto-tytön hahmossa alkoi näkyä merkkejä hyväntahtoisesta seksismin strategiasta, toisin sanoen muuttumisesta perinteisiä arvoja kunnioittavampaan suuntaan. Pitkiin housuihin pukeutuneen ja suloisia nukkeja kaupitelleen Lotto-tytön saattoivat hyväksyä myös sellaiset, jotka olivat pitäneet pelkässä minihameessa keikistellyttä hahmoa moraalittomana. Sen seurauksena yhä laajemmat kansalaispiirit pitivät ainakin tietyllä varauksella ensimmäistä Lotto-tyttöä ”ainoana ja oikeana”.

Lotto-tyttö sai paljon anteeksi sekä moralisteilta sekä edistyksellisiltä yhteiskuntakriitikoilta, sillä hahmon esiintymisen ajoitus oli täydellinen. Lotto-tyttö ilmestyi keskelle yhteiskunnan suurta rakennemuutosta ja Suomen nopeaa ”televisioitumista”. Kaupungistuminen ja työssäkäynnin muotojen muuttuminen pakottivat ihmiset etsimään uudenlaisia malleja työ-, perhe-, sukulais- ja naapuruussuhteille. Televisio toi vakautta maahan suuren muuttoliikkeen aikana. Se kokosi ihmiset yhdistystoiminnasta ja työväentaloilta perhepiiriin ja strukturoi arkea uudella tavalla. Tunnetut TV-kasvot ottivat roolin, joka oli aikaisemmin ollut kyläyhteisöjen ja kirkonkyläien ”tutuilla”.⁸⁴⁵ Nimenomaan television kautta ensiesiintymisensä suorittaneen ja myöhemminkin TV-ruudussa useasti esiintyneen Lotto-tytön kokivat henkilökohtaiseksi tuttavakseen monet sellaisetkin suomalaiset, jotka eivät koskaan nähneet hahmoa muissa tiedotusvälineissä tai tavanneet tätä henkilökohtaisesti. Lotto-tytön merkitystä lisäsi hahmon yhdistyminen uuteen rahapeliin, josta tuli tavattoman suosittu ja kansalaisia yhdistänyt harrastus 1970-luvun alkuvuosina.⁸⁴⁶

843 Niemelä 2010, 85; Niemelä 2013, 117.

844 SKS. KRA. Äänitteet, SKSÄ 2000 234 1–234 54: Entisten lottotyttöjen haastattelut 29.11.2000 (a) ja Entisten lottotyttöjen haastattelu 29.11.2000(b) sekä SKSÄ 2001 9 1–9 24 Hilikka Kotamäen haastattelu 16.1.2001.

845 Kortti 2003, 78–79; Niemelä 2010, 35.

846 Niemelä 2010, 30.

Ensimmäiselle Lotto-tytölle langennut rooli eräänlaisena kansakunnan yhdistäjänä yhteiskunnan suuressa murrosvaiheessa takasi sen, ettei Hilikka Kotamäki menettänyt kansan silmissä asemaansa edes esiinnyttyään ”yksityishenkilönä” satojen tuhansien kappaleen levikin saaneissa alastonkuissa. Kotamäen omapäisyys koitui kuitenkin hänen kohtalokseen Lotto-tyttönä. Miesten harjoittaman vihamielisen seksismin taustalla olevista peloista pahin, naisen pyrkimys kontrolloida miehiä omalla seksuaalisuudellaan, toteutui ”Veikkauksen herrojen” kokemusmaailmassa. Tässä yhteydessä heiltä jäi huomaamatta, että Kotamäki kuitenkin toteutti Lotto-tyttö-uransa loppuun asti ainoastaan ”miehen katseen” määrittelemiä rooleja. Jatkuvasti vartaloaan ja olemustaan muokkaavana ja esineellistävänä olentona hän toteutti yhteiskunnan miehistä järjestystä pönkittäviä arvoja.

Ensimmäinen Lotto-tyttö vetosi laajoihin kansalaispiireihin, sillä hän onnistui Suomi-neidon tavoin toimimaan monien erilaisten miehisten halujen ja toiveiden ristiriitaisena projektiona ja vahvisti samalla yhteiskunnan homososiaalista järjestystä. Ambivalentin seksismin näkökulmasta tarkasteltuna Lotto-tyttö heijasteli laaja-alaisesti sekä hyväntahtoisen että vihamielisen seksismin strategioita ja onnistui rooliensa kirjon – alastonmallista lottonukkeja hoivaavaan ”äitiin” – avulla vahvistamaan näkemystä sukupuolittuneen yhteiskuntajärjestyksen oikeutuksesta myös naiskansalaisten enemmistön silmissä. Hilikka Kotamäki vahvisti näkemystä itsestään – ja samalla Lotto-tytöstä – tavallisena ja sympaattisena naisena tavatessaan tuhansia kansalaisia erilaisissa tapahtumissa ympäri maata. Tavallisen tytön olemukseen kuului vielä 1970-luvun alussa miehen suojeluvallassa eläminen tai ainakin kaipaus sellaiseen. Tätä kaipausta myös Hilikka Kotamäestä kirjoitetut lehtiartikkelit vahvistivat.

Aikaisemmin tässä tutkimuksessa loton laillistaminen esitettiin yhtenä juonteena Kekkosen lähes koko 1970-luvun ajan kestäneeseen ”itsevaltiuden” aikaan siirtymisessä vuosikymmenen vaihteen sisä- ja ulkopoliittisen kriisin kautta. Lotto-tytön esiintyminen liittyi oleellisella tavalla uuden rahapelin kansalaisissa aiheuttamiin vaikutuksiin, ja monet yhdistävät ensimmäisen Lotto-tytön edelleenkin voimakkaasti Kekkosen aikaan. Kummallakin hahmolla olikin merkittävä rooli kansalaisten kollektiivisen tietoisuuden muokkaajina.

Pertti Alasuutarin mukaan 1970-luvulla alkoi täydellistyä sodanjälkeisten vuosien suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen tiivistyminen eräänlaiseksi Oy Suomi Ab:ksi. Presidentti, suuryritykset, valtion virkailijat sekä valtapuolueiden ja työmarkkinajärjestöjen johtajat pyrkivät rakentamaan koko valtakunnasta suurkonsernin, jota johdetaan sopimusten mukaisesti konsensuksen hengessä. Kansallisia etuja varjellut protektionistinen politiikka ei rajoittunut ainoastaan taloudellisiin kysymyksiin, vaan sen rinnalla vaikutti myös kulttuuriprotektionismi.

Järjestelmällä ei haluttu ainoastaan turvata elinkeinoelämän lyhyen tähtäimen etuja, vaan kokonaisuuteen kuului myös ideaali valtion vastuusta kansan sivistystason kohottajana.⁸⁴⁷

Oy Suomi Ab:n sai toimitusjohtaja Kekkonen henkilökohtaisten ja koko kansakunnan yhteisten kokemusten johdosta perimmäisen käyttövoimansa viholliskuvista ja muita valtiota vastaan käytävän kamppailun välttämättömyydestä. Kysymys oli suomalaisen yhteiskunnan eloonjäämistäistelusta. Strategiassa yhdistyivät Kekkonen vaalimat teemat: vientiteollisuuden keskeisyyteen perustuva kilpailukykyprojekti sekä snellmanilaiseen ihanteeseen ja integratiivisen nationalismin perinteeseen perustunut ajatus kansan kasvattamisesta lujaksi ja yhtenäiseksi kansakunnaksi.⁸⁴⁸

Yhdestä ainoasta ulkopoliittikan mahdollisuudesta tuli Kekkonen johtoajatus, jonka taakse hän onnistuikin kasvattamaan lähes koko ”saatanan tyhmän” kansan. Kansa vaikenä, vaikka viisaan ulkopoliittikan varjolla annettiin Neuvostoliiton puuttua räikeästi Suomen sisäisiin asioihin ja kokoomus jätettiin kasvavasta kannatuksesta huolimatta säännöllisesti hallitusvallan ulkopuolelle.⁸⁴⁹ Puolueet toisensa jälkeen siirtyivät Kekkonen varauksettomiksi tukijoiksi. Sisä- ja ulkopoliittisista syistä Kekkonen johtama varsin konservatiivinen järjestelmä sai edistysellisen, teknokraattista suunnitelmallisuutta korostavan luonteen. Suomalaisen konsensusyhteiskunnan kehittymisen kannalta tärkeän roolin sai valtionhoitajapuolueeksi noussut SDP, jonka puheenjohtaja Kalevi Sorsa toimi lyhyitä poikkeusjaksoja lukuun ottamatta pääministerinä vuosina 1972–1987. Vielä edellisellä vuosikymmenellä Kekkoseen varsin varauksellisesti suhtautunut puolue oli keskeisessä roolissa prosessissa, joka johti Kekkonen valintaan presidentiksi poikkeuslailla vuonna 1974.⁸⁵⁰

1970-luvulla yhteiskuntaa koossa pitäneen miesrintaman ydin muodostui Oy Suomi Ab:n sisäpiiriin kuuluneista ”Kekkonen miehistä”. Kekkonen lujitti lopullisesti asemansa kansakunnan ehdottomana johtajana vuosikymmenen alkupuoliskolla juuri samoina vuosina, kun ensimmäinen Lotto-tyttö kiersi maata ja esiintyi ahkerasti tiedotusvälineissä. Kekkonen tavoin myös Lotto-tytöstä tuli eripuraisen ja ristiriitaisen kansakunnan yhdistäjä, joka samalla tuli vahvistaneeksi 1960–1970-lukujen suuresta murroksesta syntynyttä uutta miehisen yhteiskuntajärjestyksen muotoa. Lotto-tyttö ilmensi monimuotoisella olemuksellaan heteroseksuaalisen miehen katseen kautta muodostuvia feminiinisyyksiä, joiden perusolemuksena on olla alisteisia hegemoniselle maskuliinisuudelle.⁸⁵¹

847 Alasuutari 2004, 5–7.

848 Smolander 2001, 1–7.

849 Rentola 2005, 208.

850 Lehtinen 2002, 508–603; Bläfield & Vuoristo 1985, 60–86; Rentola 2005, 409–410.

851 Schippers 2007, 85.

Tässä esitettyjen näkökulmien vastapainoksi on hyvä nostaa esiin Riitta Matilaisen tulkinta, jonka mukaan 1970-luvulla tapahtunut rahapelaamisen yleistyminen myös naisten keskuudessa – pitkälti loton ansiosta – oli myös merkki suomalaisen yhteiskunnan yleisestä demokratisoitumisesta ja tasa-arvon etenemisestä.⁸⁵² Näkemys on tosi, mutta saattaa samalla vahvistaa ”Kekkonen konsteihin” pohjautuneen vallankäytön muodon ilmentymistä myös rahapelaamisen maailmassa. Kekkonen myötäili nerokkaasti yhteiskunnan yleistä edistyksellisyyden henkeä ja otti retoriikkaansa vasemmistolaista sanastoa seurailleen demokratian laajentamisen ihanteen toimien kuitenkin samalla edistyksellisten tahojen tosiasiallisena vastavoimana omaa valtaansa ja yhteiskunnan perinteisiä valtarakennelmia vahvistaakseen. Kekkonen jopa moitti suomalaista demokratiaa ”ukkoutumisesta” ja antoi samalla ymmärtää katselevansa ilmiötä ikään kuin ulkoapäin.⁸⁵³

Järjestelmän legitimoinnissa erilaisten stereotyyppien luomisella on keskeinen merkitys. John Jostin ja kumppanien mukaan erityisesti jonkun uhkan alaisena yksilöillä on taipumus luoda voimakkaita stereotyyppioita tehdäkseen selkeä ero statukseltaan korkeiden ja matalien ryhmien välillä. Sosiaalisten ja taloudellisten erojen korostamisen ohella esimerkiksi sukupuoliin liitettyjä stereotyyppioita nousee esiin järjestelmän oikeutuksen ollessa uhattuna.⁸⁵⁴ Miehiin liittyvät stereotyypit esittävät heidät erityisen pystyvinä, itsevarmoina, riippumattomina ja suorituskeskeisinä, kun taas naiset nähdään usein lämpiminä, seurallisina, toisistaan riippuvaisina ja läheisiin ihmissuhteisiin suuntautuvina. Maskuliiniset ja feminiiniset stereotyypit ovat yleensä toisiaan täydentäviä niin, että kummallakin sukupuolella nähdään olevan omia heikkouksia tasapainottavia vahvuuksia, jotka myös omalta osaltaan tukevat vastakkaisen sukupuolen oletettuja vahvuuksia. Vastavuoroisuuden ansiosta – omille vahvuuksilleen tukea saadessaan – myös monin tavoin miehiä heikommissa asemassa olevat naiset voivat rationalisoida ja oikeuttaa patriarkaalisen järjestelmän sisältämän epätasa-arvon. Lukuisat psykologiset kokeet ovat osoittaneet, että korkean statuksen omaavan ryhmän oletetut ominaisuudet mielletään yleisesti myös miehiksi ominaisuuksiksi.⁸⁵⁵

Laura Krayn ja kollegoiden mukaan lisääntynyt tietoisuus sosiaalisen hierarkian halutuimpaan ryhmään kuulumisesta saa miehet samaistumaan entistä voimakkaammin sekä miehiin ominaisuuksiin että omaan miehiseen sisäryhmäänsä. Samalla tämän ryhmän käsitys yhteiskunnan tilasta oikeudenmukaisena ja

852 Matilainen 2017, 69–72.

853 Tuikka 2007, 293–298.

854 Jost & al. 2004, 890.

855 Jost & Kay 2005, 499.

oikeutettuna vahvistuu.⁸⁵⁶ Sukupuoliroolien kiinteytyessä oman sukupuolen stereotyyppien korostaminen koskee erityisesti miehiä, sillä yhteiskunnallisen hierarkian eliittiryhmät ovat perinteisesti koostuneet miehistä.⁸⁵⁷

Presidentti Kekkonen kyseenalaistamaton asema miehisyyden hierarkian huijalla edisti merkittäväällä tavalla hänen pyrkimyksiään kansakunnan eheyttämiseksi. Kekkonen henkilökohtainen panos kommunistien integroimisessa järjestelmään oli merkittävä. SKDL tuli hallitukseen vuonna 1966 lähes kahden vuosikymmenen tauon jälkeen. Kommunistit olivat sitten mukana useimmissa hallituksissa vuoteen 1983 asti. 1970-luvun loppuun mennessä alkoi näyttää siltä, että konsensushakuisuus oli voittanut poliittisin perustein määräytyneen konfliktialtiuden. Kansanrintamahallitukset ja tulopoliittinen järjestelmä olivat konsensuspohjaisen hallitsemisen perusta, joka takasi Suomen taloudellisen menestyksen ja kilpailukyvyn.

Jo 1970-luvulla nähtävissä olleen, taloudellisia perusteita korostavan konsensushengen kuuluisimmaksi ilmentymäksi nousi vuonna 1977 pidetty Korpilammen kokous ja siihen liitetty *Korpilammen henki* -ilmiö. Vaikka kokouksen käännetekevää merkitystä on myöhemmissä arvioissa korostettu, kyseessä oli kuitenkin vain laajempiin tapahtumakokonaisuuksiin liittynyt yksittäinen seminaari. Tapio Bergholmin mukaan 350 suomalaista talouspolitiikan päättäjää yhteen koonnut kokous oli suuren yksimielisyyden sijaan enemmänkin erilaisten etujen, ennusteiden ja ristiriitojen moniääninen kokoelma.⁸⁵⁸

Keskeinen seikka Korpilammen kokouksen nimiin laitetun suunnanmuutoksen taustalla oli sosiaalidemokraattisen puolueen talouspoliittisen ajattelun asteittainen muuttuminen Kalevi Sorsan vuonna 1972 alkaneesta pääministerikaudesta lähtien.⁸⁵⁹ Merkittävä uudistuminen tapahtui valtiovarainministeri Paul Paavelan johdolla vuodesta 1976 alkaen. Keväällä 1977 Paavela pyysi vanhemmalta budjet-tisihteeri Raimo Sailakselta muistiot yritysten kilpailukyvystä ja valtiotalouden tilasta sekä niiden pohjalta tehdyt toimenpide-ehdotukset. Paavelan ja Sailaksen uudistustyön pohjalta Kalevi Sorsan hallitus esitteli alkukesästä 1977 historiallisen elvytyspaketin, jonka painopisteenä oli teollisuuden toimintaedellytysten palauttaminen.⁸⁶⁰

Myös hallituksessa istuneet SKDL:n ministerit hyväksyivät uudenlaista näkökulmaa edustaneen elvytyspaketin sisällön. Vaikka kommunistien vähemmistösiipi vastusti hallitukseen menemistä ja piti elvytystä vain keinona taata yritysten voitot, kommunistien enemmistölle Sorsan hallitukseen osallistuminen

856 Kray & al. 2016, 111.

857 Kimmel 1997, 228–229.

858 Bergholm 2018, 75.

859 Savtschenko 2015, 94.

860 Saari 2010, 469–476.

merkitsi eräänlaista ”pienemmän pahan” politiikkaa. Näkökulma painottui niiden muutaman vuoden aikana, jolloin SKDL vielä osallistui hallituksiin.⁸⁶¹ Enemmistökommunistit pehmenivät, kun tulopoliittinen apparaatti näytti tuottavan hyvässä neuvotteluasemassa olleen proletariaatin palkkanauhaan selvästi paremmat lukemat kuin luokkataistelun kiristäminen. Porvarilliset piirit hämästelivät toden teolla, kun SKP:n enemmistöä edustanut puheenjohtaja Aarne Saarinen vuonna 1977 esitti julkisesti huolensa suomalaisen teollisuuden kilpailukyvyn heikkenemisestä.⁸⁶² Kyseessä ei kuitenkaan ollut mikään yleiskansallisen konsensushengen ihanteellinen ilmentymä. Enemmistökommunistit mielsivät palkkatavoitteidensa kannalta tärkeäksi pitää kapitalisti hengissä 1970-luvun puolivälissä tapahtuneen teollisuustuotannon huomattavan pudotuksen jälkeen.⁸⁶³

3.11 Epilogi: Lottovoitolla vauhtia säätykiertoon

Lotossa Suomen ensimmäisen miljoonavoiton vuonna 1973 saanut pienviljelijä-vaimo perheineen hankki vielä samana kesänä huvilan järven rannalta. Vaimon suunnitelmat pientilan hoidon kohdalla olivat selkeät: *”Minä aion hiljalleen luovuttaa navettatyöt pois. Sitten meillä on aikaa viettää viikonloput, ehkä viikojakin, huvilalla...”*⁸⁶⁴ Kun Anna-lehden toimittaja vieraili perheen luona lähes viisi vuotta lottovoiton jälkeen, perhe oli muuttanut uuteen taloon kirkonkylässä ja jättänyt maanviljelyn ja karjanhoidon kokonaan. Kaikkien hankintojen jälkeen jäljellä olleet voittorahat oli sijoitettu korkeakorkoisille talletustileille, mikä mahdollisti koko perheen elämisen koroilla. Keskiluokkainen elämäntyö oli tarttunut jo ruokatapoja myöten: *”Pienviljelystilalla ruokapöytään riitti lähinnä vain maitoa ja perunaa, niitä kun pystyttiin itse tuottamaan. Nyt syödään etupäässä lihaa ja vihanneksia.”* Lapsille ei kuitenkaan ikuisesti suunniteltu samaa lähinnä oleskeluun perustuvaa elämäntyötä, koska heidän henkisen joustavuutensa katsottiin kestävän todellisen säätyloikan. *”...lapsilla on mahdollisuus käydä kouluja niin paljon kuin päätä riittää. Samanaikaisesti lapset on kuitenkin totutettava myös työntekoon. Joutilaisuuteen ei lapsia pitäisi kasvattaa.”*⁸⁶⁵

Nämä lupaukset myös pidettiin. Veikkaaja-lehti vieraili voittajaperheen luona vielä syyskuussa 1990. Lottovoitosta oli kulunut jo 17 vuotta ja perheeseen oli syntynyt vielä yksi lapsi, joka oli haastattelun aikoihin lukiossa. Muut neljä lasta olivat jo ylioppilastutkinnon suorittaneita aikuisia. Vanhin poika oli kauppatieteiden

861 Paastela 1991, 203–219.

862 Vesikansa 2016, 208.

863 Bergholm 2018, 74–75.

864 Ve. Veikkkaus-Lotto 32/1973.

865 Anna 7/1978.

maisteri ja toimi Lontoossa tietokonekonsulttina. Toinen poika oli valmistumassa kauppatieteen maisteriksi seuraavana keväänä. Tytöistä toinen oli kosmetologi ja toinen jatkokoulutukseen hakeutunut farmaseutti. Voittokupongin aikoinaan täyttänyt perheen äiti ilmoitti haastattelun lopuksi, ettei enää koskaan myönnä haastattelua. Lienee melko varmaa, ettei hän olisi antanut tätäkään, mikäli ei olisi päässyt ylpeilemään lapsillaan, jotka kaikki olivat saapuneet paikalle Veikkaajan toimittajan vierailun aikaan. Perhe oli lehtiartikkelin mukaan paikkakunnalla hyvin arvostettu. Perheen isä oli pysynyt SMP:lle uskollisena ja kuului puolueen edustajana kotipaikkakuntansa kunnanvaltuustoon.⁸⁶⁶ Hän ei hylännyt köyhää kansaa myöhemminkään, vaan liittyi SMP:n raunioille perustettuun Perussuomalaiset -puolueeseen, jonka kunnallisvaaliehdokkaana hän oli vielä 70-vuotiaana vuonna 2000.⁸⁶⁷ Raha ei välttämättä ollut täysin taltuttanut ”unohdetun kansan” kapinaa vanhan miehen rinnassa, mutta seuraavan sukupolven se lienee osaltaan auttanut vapautumaan menneisyyden aineellisen niukkuuden aiheuttamasta henkisestä painolastista – ja kapinasta.

⁸⁶⁶ Veikkaaja 50-vuotisjuhlanumero 7.9.1990, 4–5.

⁸⁶⁷ Helsingin Sanomat 23.10.2000.

4 1990-LUVUN LAMA – KILPAILUVALTION TALOUDELLINEN PUOLUSTUSTAISTELU

4.1 Prologi: Sailaksen lista ja ”pelimonopoliin voitonjaon muutokset”

1990-luvun alussa Suomen taloutta horjutti poikkeuksellisen syvä lama. Lamasta pyrittiin nousemaan muun muassa hillitsemällä valtiontalouden velkaantumista leikkaus- ja säästöohjelmilla, joita alettiin toteuttaa Esko Ahon hallituksen toimesta vuonna 1991. Syksyllä 1992 talousneuvosto antoi valtiovarainministeriön budjettipäällikölle Raimo Sailakselle tehtäväksi laatia ehdotus julkisen talouden tasapainottamiseen tähtäävistä toimenpiteistä. Syyskuun puolivälissä valmistuneessa *Julkisen talouden parantaminen* -nimisessä raportissa Sailas esitti 56 yksilöityä säästöehdotusta, joiden säästövaikutukseksi oli laskettu 16 miljardia markkaa vuonna 1994 ja 20 miljardia vuonna 1995. Laajemman yleisön keskuudessa ”Sailaksen listana” tunnetun raportin ehdotukset hyväksyttiin vuosien 1994 – 1995 talouskehysten pohjaksi. Vuonna 1995 pääministeriksi nimitetty SDP:n Paavo Lipponen pestasi Sailaksen valtioneuvoston kanslian valtiosihteeriksi. Toimessaan Sailas pääsi vaikuttamaan merkittäväällä tavalla myös Lipposen hallituksen toteuttamaan leikkauspolitiikkaan, joka jatkui Sailaksen listalla määriteltyjen suuntaviivojen ja periaatteiden mukaisesti.⁸⁶⁸

Yhtenä komponenttina Sailaksen listalla oli ”pelimonopoliin voitonjaon muutokset”.⁸⁶⁹ Raportissa puututtiin rahapelituottojen jakoon kahdessa kohdassa. Ensimmäinen näistä oli vähäisempi. Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan liittyvissä toimenpide-ehdotuksissa esitettiin muun muassa lomatoiminnan tukemisen lopettamista valtion varoista. Tämän toimenpiteen vaikutus valtion menoihin mainittiin olevan lähes miljardi markkaa, josta ”*raha-automaattivastukset lomatoimintaan 0,1 mrd. mk*”. Raportissa valitut muotoilut kertovat havainnollisesti, että valtiovarainministeriössä raha-automaattivarojen miellettiin olevan vain osa valtionkirstun erittelemätöntä sisältöä.

⁸⁶⁸ Vesikansa 2016, 358–363, 387–389; Yliaska 2014, 351.

⁸⁶⁹ Sailas 2006, 95; Heikkinen & Tiipohnen 2010, 309.

Toinen Sailaksen tekemistä ehdotuksista liittyi opetusministeriön hallinnonalaan. Strategiapaperissa ehdotettiin, että valtion rahoitus liikunnalta ja nuorisokasvatustyöltä poistettaisiin ja toiminnot siirrettäisiin kuntien hoidettaviksi niiden tarpeelliseksi katsomassa laajuudessa vuoden 1994 alusta lukien. Tähän ehdotukseen liitettiin seuraava lause: *”Edellä esitettyyn toimenpiteeseen liittyen muutetaan veikkaus- ja raha-arpajaisvoittovarot valtion yleiskatteellisiksi tuloiksi vuoden 1994 alusta lukien.”*⁸⁷⁰ Lause oli Raimo Sailakselle tyypillinen⁸⁷¹, tarvittaessa sen voitiin tulkita tarkoittavan joko nuorisotyöhön suunnattujen veikkausvoittovarojen muuttamista yleiskatteellisiksi tai veikkausvoittovarojen muuttamista yleiskatteellisiksi ylipäättään. Veikkausvoittovarojen kokonaissumma vuonna 1992 oli noin 1,4 miljardia markkaa, joista noin kolmasosa suuntautui liikuntaan ja nuorisokasvatustyöhön.⁸⁷² Sen kummemmin liikuntaa ja nuorisotyötä kuin veikkausvarojakaan koskevat ehdotukset eivät sellaisenaan toteutuneet – eivätkä edes päätyneet valtion budjettiehdotukseen –, mutta jo niiden esille nostaminen kertoo valtiovainministeriön virkamiesten varsin joustavasta suhtautumisesta rahapelituottojen käyttöön. Vaikka valtiovainministeriö ei aivan vapaita käsiä rahapelituottojen jakoon saanutkaan, pelimarkkoja alettiin ministeriön vaikutuksesta käyttää yhä enenevässä määrin Esko Ahon ja Paavo Lipposen hallituksen käynnistämän leikkauspolitiikan paikkaajana.

Raimo Sailas arvioi vuonna 2006 kirjoittamassaan artikkelissa, että vuonna 1991 aloitetun leikkauslinjan tuloksena valtion menosäästöt olivat vuonna 1999 noin 56 miljardia markkaa. Asteittain lisääntyneet ”pelimonopoliin voitonjaon muutokset” mahdollistivat säästölistan toteuttamista vuonna 1999 noin miljardin markan edestä.⁸⁷³ Summa vastasi peräti neljännestä peliyhtiöiden kyseisen vuoden puhtaasta voitosta.⁸⁷⁴

870 Valtiovainministeriö 1992, Julkisen talouden tasapainon parantaminen: ehdotus talousneuvostolle (13.9.1992), 12, 17.

871 Ks. Puoskari 2002, 111.

872 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, 251, 257.

873 Sailas 2006, 95.

874 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1999, 4; RAY. RAY:n vuosikertomus 1999, 3.

4.2 Taloudellinen lama ja suomalaisen konsensusyhteiskunnan muodonmuutos

Hallittu rakennemuutos ja kasinotalous

Urho Kekkosen vallasta luopuminen vuonna 1981 käynnisti puolueissa halun irtautua Kekkosen luomasta autoritaarisesta hallintomallin muodosta. Vallankäytön painopiste alkoi hiljalleen siirtyä eduskuntaan, ja hallitusten toimikaudet pidentyivät vaalikauden mittaisiksi. Julkinen mielipide ei ollut parlamentarismien merkitystä korostaneen Mauno Koiviston aikana enää presidentin sanelema, vaan sijaa saivat myös erilaiset ja toisistaan poikkeavat näkemykset. Vuodesta 1985 lähtien tämä alkoi jossakin määrin koskea myös traumaattista ulkopoliittikkaa, kun Neuvostoliiton linja muuttui täysin Mihail Gorbatšovin pääsihteerikaudella.⁸⁷⁵

1980-luvun alkupuolella valtiojohtoinen tieteelliseen suunnitteluun nojaava sosialismi näytti väijäämättä jäävän tappiolle kansainvälisessä kamppailussa kapitalismia vastaan. Puolan solidaarisuusliikkeen tukahduttaminen ja Afganistanin sota olivat tapahtumia, jotka saivat aikaisemmin sosialistiseen leiriin myönteisesti suhtautuneet kansalaispiiritkin tarkistamaan näkemyksiään. Viimeistään Gorbatšovin uudistuslinjan esiin nostama neuvostotalouden konkurssikunto siirsi Suomen eräänlaiseen suomettumisen jälkeiseen krapulaan, jossa poliittisten ideologioiden elinvoima oli varsin vähäinen. Erityisesti vasemmistoälymystön edustama ”yhteiskunnallinen tiedostavuus” ja neuvostomyönteisyys alkoivat 1980-luvun loppupuolella näyttää aikansa eläneiltä ilmiöiltä. Samalla aikaisemmin suuria intohimoja synnyttänyt puoluepolitiikka alkoi ideologisesti tyhjentyä ja arkipäiväistyä, ja aatteelliset painotukset saivat yhä vähemmän tilaa päätöksenteossa.

Vasemmistoaatteen palon hiipuminen näkyi myös vaalituloksissa. Enimmillään peräti 50 kansanedustajapaikkaa hallussaan pitäneen SKDL:n saldo vuoden 1987 eduskuntavaaleissa oli enää 16 paikkaa. Vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen muodostetun Harri Holkerin sinipunahallituksen ulkopuolelle jätettiin sekä Keskustapuolue että SKDL. Kansanrintama- ja punamultahallitusten valtakausi päättyi, eikä hallitusten muodostamiseen tästä lähtien enää vaikuttanut ulkopolitiittisin perustein määrittynyt pyrkimys jatkuvuuteen.⁸⁷⁶

Sosialistisen maailman asteittaisen luhistumisen ohella kansainvälistä toimintaympäristöä muutti Ronald Reaganin ja Margaret Thatcherin pitkäaikaisella valtakaudella käynnistetty markkinoiden vapauden merkitystä korostava uusliberalistinen talouspolitiikka, joka pyrki muuttamaan poliittisen päätöksenteon perusteet markkinoiden ohjattaviksi. Samalla alkoi maailmantalouden voimakas globalisaatiokehitys. Poikkeuksellisen voimakkaan nousukauden myötä markkinatalous ja

⁸⁷⁵ Tiihonen 2006, 88–89; Tiihonen 1990, 241.

⁸⁷⁶ Alasuutari 2004, 11–13; Tiihonen 2006, 97–98.

talouskasvu nousivat myös suomalaisessa yhteiskunnassa keskeisen mielenkiinnon kohteiksi. Valtiovallan tehtäväksi alettiin yhä enenevässä määrin mieltää taloudellisen toiminnan ja kilpailukyvyn edistäminen.⁸⁷⁷

Euroopan taloudellinen integraatio, johon myös Suomi pyrki parhaansa mukaan osallistumaan, eteni nopeasti 1980-luvulla. Sen seurauksena suomalaiset rahoitusmarkkinat vapautettiin asteittain säätelystä 1990-luvun alkuvuosiin mennessä. Lopulta rahaa saatiin viedä, tuoda ja lainata täysin vapaasti. Rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen rinnalla Suomessa noudatettiin niin sanottua vakaan markan politiikkaa, jonka tulkittiin olevan rahamarkkinoiden onnistuneen liberalisoinnin edellytys. Valitun linjan nimissä Suomen Pankin johtokunta ja johtavat poliitikot intoutuivat jopa julistamaan luopuneensa aiemmin ahkerasti käytetyistä devalvaatioista kokonaan. Arvovaltaisimman tukijansa vakaan markan politiikka sai presidentti Koivistosta, joka osallistui kulisseyksissä talous- ja rahapolitiikan toteuttamiseen varsin aktiivisesti.⁸⁷⁸

Vakaan markan politiikan nimeen vannoneen Holkerin sinipunahallituksen politiikka oli yhdistelmä kokoomuksen ”sosiaalista markkinataloutta” ja SDP:n – edelleen suurimman puolueen – uusia talouspoliittisia linjauksia, jotka pyrkivät yhdistämään pääomamarkkinoiden uudistamisen ja sääntelyn vapauttamisen työelämän vakiintuneiden periaatteiden ja käytäntöjen säilyttämiseen.⁸⁷⁹ Holkerin hallituksen laajempi keskeinen tavoite oli ”hallittu rakennemuutos”, jonka ytimen muodosti menojen kasvun vakauttaminen ja kokonaisverouudistus. Jälkimmäiseen sisältyi muun muassa ansiotuloverotuksen marginaaliveron alentaminen kaikissa tuloluokissa. Hallituksen havitteleva radikaali verouudistus tarvitsi tuekseen muun muassa tiukkaa julkisen talouden menojen kasvun hillitsemistä, johon hallituskauden aikana moneen kertaan ilmoitettiin pyrittävän. Toisaalta hallituksen oli vaikea vastustaa hyvinvointivaltion rakentamista entistä täydellisemmäksi, kun valtion ja kuntien verotulot kasvoivat reipasta vauhtia 1980-luvun lopun korkeasuhdanteen aikana.⁸⁸⁰

Ehkä vakavin noudatetun rahapolitiikan virhe oli se, että samanaikaisesti korkealla pidetyn markan valuuttakurssin kanssa sallittiin vapaa pääoman maahan-tuonti. Se sai ulkomaisen rahan tulvimaan pitkään pääomaköyhyyttä poteneeseen maahan.⁸⁸¹ Pankit alkoivat myöntää halpoja valuuttaluottoja olemattomin vakuuksin niin suomalaisille yrityksille kuin yksityishenkilöillekin. Helpon lainarahan

877 Heiskala 2006, 22–23.

878 Kiander 2001, 11–16, 58–59.

879 Lipponen 1988a, 3–6; Lipponen 1988b, 406–408; Marttila 2016, 301.

880 Heikkinen & Tiihonen 2010, 379–386; Kuisma & Keskisarja 2012, 258, 268–271.

881 Kuisma & Keskisarja 2012, 268.

avulla vauhtiin päässeistä spekulatiivisista finanssisijoittajista eli kasinopelureista tuli 1980-luvun loppupuolen sankareita. Heidän myötäan kasinotaloudesta tuli myös uudenlaisen moraalin sisäänajon aikaa.⁸⁸²

Alun perin kriittisenä esiintynyt lehdistökin alkoi suuressa mitassa ihailla osakekaupalla rikastuneita juppikulttuurin edustajia, joiden kulutuskeskeinen ja yllisyyttä korostava elämäntyyli nousi monien mielissä Suomen länsimaalaistumisen ja holhousyhteiskunnan murenemisen symboliksi. Tasokkaan elämäntyylin jäljittely tuli pankkien huolettoman luotonannon ansiosta mahdolliseksi myös sijoitustoimintaa ymmärtämättömille ja varallisuudeltaan vaatimattomammille henkilöille ja kotitalouksille. Pankit tyrkyttivät kokosivun lehti-ilmoituksilla kansalaisille rahaa, jota sitten tuhlatiin arvopapereiden ja osakkeiden ohella asuntoihin, tontteihin, kestokulutustavaroihin, varallisuusesineisiin ja ulkomaanmatkoihin. Talouden nousun ohella luottojen kysyntää lisäsi merkittäväällä tavalla Holkerin hallituksen suorittama verouudistus vuoden 1988 lopussa.⁸⁸³ Nousukausi muokasi myös kansalaisten asenteita, tutkimusten mukaan aineellisen hyvinvoinnin keskeisyys korostui suomalaisten asenteissa 1980-luvun lopulla.⁸⁸⁴

Nousukauden huipentuessa Suomen taloutta uhkasi vakava ylikuumeneminen. Riskin tiedostanut Holkerin hallitus ryhtyi vuoden 1989 alussa keskustelemaan talouspolitiikan kiristämismahdollisuudesta. Hallitus teki periaatepäätöksen toimenpiteiksi julkisten menojen kasvun hidastamiseksi ja kansantalouden tasapainoisen kehityksen turvaamiseksi. Periaatepäätökseen sisältyivät muun muassa valtiovarainministeriön suosittelemat lähes 3000 viran vähentäminen valtionhallinnosta sekä korkojen verovähennysoikeuden rajoittaminen seuraavana vuonna annettavien verolakien yhteydessä. Sosiaalidemokraattinen valtiovarainministeri Erkki Liikanen sai kuitenkin verovähennysoikeusasiassa vastaansa sekä pääministerin että oman puolueensa johdon. Kun talletusten verottomuudelle lisäksi annettiin kolme vuotta lisääaikaa, talouspolitiikan tekijöille jäi vähän työkaluja käytettäväksi luottoekspansion hillitsemiseen. Valtiovarainministeriöstä viestitettiin voimakkaasti myös tarvetta päättäväisiin toimiin vaihtotasealijäämän hillitsemiseksi, mutta hallituksen konkreettisten toimien puute tässäkin asiassa osoitti kriisitietoisuuden olleen voimakkaan nousukauden huipentuessa melko alhaisella tasolla.⁸⁸⁵

882 Esim. Talonen 1990.

883 Kuusterä & Tarkka 2012, 565.

884 Haikonen & Kiljunen 2003, 105.

885 Heikkinen & Tiihonen 2010, 217, 271–273, 278–280; Vesikansa 2016, 313–322.

Laman kurimus ja uusi kilpailuvaltiollinen nationalismi

1980-luvun talouden kohentumisen ja työllisyyden paranemisen aikana markan vakauden vaaliminen näyttäytyi viisaana politiikkana. Suomalaiset asiantuntijatkaan eivät kuitenkaan täysin ymmärtäneet kiinteän valuuttakurssin ja vapaiden pääomaliikkeiden yhdistelmään liittyviä riskejä. Se osoittautui lopulta huonoksi järjestelmäksi hillitsemään talouden ylikuumenemista. Markan yliarvostus tuli nopeasti yhä ilmeisemmäksi teollisuuden kilpailukykyongelmien ja kasvavan vaihtotaseen vajeen myötä, minkä seurauksena markkinakorot lähtivät hurjaan nousuun.

Suomalaisen kasinotalouden euforisin vaihe oli ohi jo vuonna 1989, ja korkeamat korot ja heikentyneet odotukset alkoivat vähentää osakkeiden ja asuntojen kysyntää. Kotitaloudet ja yritykset reagoivat omaisuusarvojen laskuun kasvattamalla säästämistään, joka vuorostaan johti kulutuksen ja investointien supistumisen kautta tuotannon ja työllisyyden heikkenemiseen. Talouden alenevaan kierteeseen liittyi lisäksi kansainvälisen talouden yleinen taantuminen ja Neuvostoliiton alasajosta johtunut idänkaupan pysähtyminen.⁸⁸⁶

Kevään 1991 eduskuntavaalien lähestyessä Suomen talous oli ollut voimakkaasti laskevassa kierteesessä jo lähes vuoden ajan. Suomen Keskusta⁸⁸⁷ saavutti vaaleissa ”veret seisauttavan” voiton, jonka tuloksena muodostettiin Esko Ahon hallitus. Se oli ensimmäinen puhtaasti porvarillinen hallitus neljännesvuosisadan tauon jälkeen.⁸⁸⁸ Jo toisen perättäisen eduskuntavaalitappion kokenut ja suurimman puolueen aseman menettänyt SDP siirtyi suosiolla oppositioon. Sosiaalidemokraateista vasemmalla ollut työväenliike yhdistyi vuonna 1990 Vasemmistoliitoksi. Puolueella oli perustamisvuotenaan enää noin 15 000 jäsentä, mikä oli historiallisesti ottaen varsin vaatimaton luku. Vuoden 1991 vaaleissa noin 10 prosenttia äänistä saaneesta Vasemmistoliitosta ei enää ollut kumouslipun heiluttajaksi, vaikka lukumäärältään vähäisiksi käyneet vähemmistökommunistit uuteen puolueeseen muutaman vuoden ajaksi sulautettiin.⁸⁸⁹

Keskusta asettui pääministeri Esko Ahon johdolla tukemaan aiemmin arvostelevansa vakaan markan linjaa. Ahon hallitus tulkitsi Suomen taloudellisten ongelmien johtuneen ensisijaisesti rakenteellisesta kilpailukykykriisistä. Hallitus riippui sitkeästi kiinni vakaan markan politiikassa ja kytki valuutan Euroopan yhteisöjen laskennalliseen valuuttaan ecuun yksipuolisesti ilman devalvaatiota sekä valitsi talouskriisin ratkaisemiseen kotimaisen kustannussopeutuksen eli deflaation. Nämä toimet kuitenkin vain tiivistivät talouden umpikujaa, mikä puolestaan johti entistä itsepäisempään kiinnittymiseen vahvan markan politiikkaan.⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ Kiander 2001, 23–24.

⁸⁸⁷ Keskustapuolue muutti nimensä Suomen Keskustaksi vuonna 1988.

⁸⁸⁸ Tiuhonen 2006, 90, 98.

⁸⁸⁹ Puhakka 2015, 231–234; Seppinen 2008a, 464.

⁸⁹⁰ Kiander 2001, 24–26.

Syksyllä 1991 pyrittiin hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välillä kansantaloutta tasapainottavaan ”yhteiskuntasopimukseen”, jonka pyrkimyksenä oli saada aikaan sisäinen devalvaatio nimellispalkkoja laskemalla. Kun sopimus näytti kariutuvan, valuuttapako maasta kiihtyi, ja markka oli pakko devalvoida marraskuussa 1991. Vaikka vienti odotetusti piristyi devalvaation ansiosta, se ei kuitenkaan riittänyt nostamaan Suomea talouskriisistä. Kotimarkkinat olivat lamassa, ja työllisyystilanne pysyi lohduttomana.

Syksyllä 1992 eurooppalainen kiinteiden kurssien politiikka koki haaksirikon, ja Suomen markka kaatui ensimmäisenä. Suomen Pankki menetti valuuttavaran-
tonsa lähes kokonaan, minkä seurauksena markka päästettiin kellumaan. Markan arvo devalvoitui noin 40 prosenttia suhteessa Saksan markkaan ja USA:n dollariin. Jälkikäteen tarkasteltuna vakaan markan politiikka epäonnistui pitkittämällä ja syventämällä taloudellista lamaa. Se kasvatti kohtuuttomasti kotimaista lainaa ottaneiden velallisten taakkaa ja lisäsi työttömyyttä ja konkurssseja.⁸⁹¹

Syksyn 1991 devalvaatio lisäsi tuskaa jo valmiiksi ahdistuneissa, valuuttalainoja ottaneissa kotimarkkinayrityksissä. Vuosina 1991–1993 noin 5 prosenttia yrityskantaan kuuluneista yrityksistä haettiin vuosittain konkurssiin. Konkurssista ja pakkorealisoinneista aiheutui pankeille monivuotinen luottotappioiden vyöry. Valtiovallan priorisoitua horjuvan pankkijärjestelmän pelastamisen monien velallisten tilanne muuttui kestävämmäksi. Konkurssiaalto hävitti valtavan määrän työpaikkoja. Suomen talouden työpaikoista katosi alkuvuoteen 1994 mennessä viidennes, 450 000 työpaikkaa. Työttömien työnhakijoiden määrä ylitti samana vuonna puolen miljoonan rajan. Suurtyöttömyys loi pysyvän uhkan merkittävän ihmisjoukon syrjäytymisestä ansiotyön ulkopuolelle. Työttömyys myös lisäsi julkisia menoja huomattavasti ja murensi samalla julkisen talouden edellyttämää vakaata veropohjaa.⁸⁹²

Mika Malirannan mukaan laman aiheuttama teollisuuden toimipaikkarakenteen muutos lisäsi tuottavuutta merkittäväällä tavalla. 1990-luvun alkupuolen tilanteesta tekemänsä analyysin pohjalta Maliranta antaa melko yksioikoisen yleispätevyyden tuottavuuden kasvusta aiheutuvan kilpailukyvyn paranemisen ja taloustieteilijä Joseph Schumpeterin kapitalismin sisäsyntyistä olemusta kuvaavan ’luovan tuhon’ teorian väliselle yhteydelle.⁸⁹³ Joka tapauksessa tulkinnat lamasta kapitalistista taloutta tervehdyttävänä ajanjaksona alkoivat yleistyä heti laman jälkeisinä vuosina. Näkökulmaa painottaviin puheenvuoroihin liitettiin yleisesti myös näkemys suomalaisen talouden tehottomista rakenteista ja niiden uudistamistarpeesta.⁸⁹⁴

891 Kiander 2001, 24–30.

892 Kiander 2001, 30–32; Kontinen 2008, 72.

893 Maliranta 1999, 78–80.

894 Sauramo 1999, 776.

Risto Heiskalan mukaan Suomi alkoi hitaasti edetä suunnittelutaloudesta kilpailukykyvaltioon jo 1980-luvun alussa. Heiskala käyttää Suomen tapausta analysoidessaan brittiläisen hyvinvointivaltiotutkijan Bob Jessopin esittämää ajatusta siirtymisestä 'keynesiläisestä kansallisesta hyvinvointivaltiosta' 'schumpeteriläiseksi kilpailuvaltioksi' sekä yhdysvaltalaisen Vivien Schmidtin teoriaa kolmesta kapitalismin tyypistä, jotka ovat ohjanneet eri maita keskenään erilaisiin ratkaisuihin muutosprosessin toteuttamisessa.

Keynesiläisen kansallisen hyvinvointivaltion keskeisiä piirteitä ovat pyrkimys täystyöllisyyteen, kysynnän sääntely sekä infrastruktuurin tarjoaminen massatuotannolle ja -kulutukselle. Kollektiiviset neuvottelut ja valtio auttavat massakulutuksen normien laajentamista ja levittämistä kaikkiin kansankerroksiin. Hyvinvointioikeuksia pyritään jatkuvasti laajentamaan.⁸⁹⁵ Luovan tuhon merkitystä korostava schumpeterilainen malli puolestaan on työkyvyn merkitykseen suuntautunut jälkikansallinen hallintatapa. Sen puitteissa pyritään kysynnän sääntelyn sijasta tarjoamaan enenevästi tukirakenteita tietoon perustuvan talouden edistämiseksi. Hyvinvointioikeuksia karsitaan ja siirrytään 'kannustavaan sosiaalipolitiikkaan'. Kilpailu muuttuu yhä globaalimmaksi, mutta kansallisvaltiolla on edelleen tärkeä rooli toiminnan koordinoinnissa.⁸⁹⁶

Vivien Schmidtin erottelemat kolme kapitalismin tyyppiä ovat valtiokapitalismi, hallinnoitu kapitalismi ja markkinakapitalismi, joiden eroavuudet johtuvat liiketoiminnan, hallinnon ja työelämän suhteiden välisen vuorovaikutuksen erilaisista painotuksista.⁸⁹⁷ Heiskalan mukaan 1980-luvulla idullaan olleet kilpailukyky-yhteiskunnan puhe- ja toimintatavat aktivoituivat 1990-luvun alun poikkeuksellisen voimakkaan taloudellisen laman vaikutuksesta, ja Suomi luopui melko rivakasti perinteisestä valtiokapitalismin ja hallinnoidun kapitalismin yhdistelemisestä ja siirtyi hallinnoidun kapitalismin ja markkinakapitalismin yhteensovittamiseen. Yksityisellä sektorilla kehityksessä suurin merkitys oli 1980-luvun puolivälistä alkaen toteutettu finanssimarkkinoiden perusteellinen vapauttaminen sekä sitä seurannut perinteisen taloudellisen nationalismen murtuminen. Neuvostoliiton lopullinen romahdus sekä informaatio- ja kommunikaatioteknologian nopea kehitys nopeuttivat lamasta alkunsa saanutta "luovaa tuhoa". Se johti lopulta uuteen voimakkaaseen nousukauteen, jonka hinnaksi jäivät kuitenkin pysyvästi korkeat työttömyysluvut ja kasvava eriarvoistumiskehitys.

895 Yhteiskuntatieteilijöiden tapaan Heiskala ei lähde tiukasti Keynesin talousteoreettisesta ajattelusta vaan tulkitsee keynesiläisiä määritelmiä luonteeltaan yleisempinä, lähtökohtanaan valtiomuutos sekä erilaiset taloudellisen kasvun ja poliittisen ohjauksen regiimit. Tästä näkökulmasta jää talousoppineiden tehtäväksi kiistely siitä, missä määrin Suomessa itse asiassa on harjoitettu puhdasoppista keynesiläistä talouspolitiikka ja missä määrin keynesiläisyyden voi tulkita olevan myös hyvinvointipolitiikkaa. Ks. Ahokas 2016.

896 Heiskala 2006, 18, 23–26.

897 Schmidt 2002, 113–114.

Julkisella sektorilla lama vauhditti jo 1980-luvun loppupuolella hyvään vauhtiin päässyttä rakennemuutosta, jolle saatiin merkittävää kansainvälistä tukea 'uuden julkishallinnon' (*new public management*) opeista. Uudelleenorganisoinnin myötä julkisella sektorilla alettiin kiinnittää kasvavaa huomiota toimintojen tehostamiseen, jota toteutettiin jäljittelemällä yksityisen sektorin toimintoja. Ammattiyhdistysliikekin taipui jo 1980-luvun lopulla "kannustavan palkkapoliitiikan" tukijaksi. Palkan määräytymisen keskeisenä kriteerinä alettiin pitää työn "tulosta".⁸⁹⁸

Toiminnan ja arvojen muutoksen myötä tapahtui myös voimakas diskursiivinen muutos, jonka avulla maailmaa alettiin jäsentää uudella tavalla. Erityisesti julkisen sektorin tehtävissä toimivien oli muotoiltava koko identiteettinsä uudelleen, kun todellisuutta piti alkaa tulkita kilpailukykytalouden kielellä.⁸⁹⁹ Anu Kantolan mukaan 1980–1990-luvuilla hallitusohjelmiin asti nousseita yritysmaailman avainkäsitteitä olivat muun muassa *muutos, joustaminen, kannustaminen, kilpailukyky, osaaminen* ja *innovaatiot*.⁹⁰⁰ Näiden mantrojen toistelusta tuli uuden talouden ja kilpailukykyyn merkitystä korostavan kansallisen konsensuspolitiikan ydin.

Globalisoituvan taloudenhoidon poliittisen hallinnan ongelmana on puuttuva kuvitteellinen yhteisö, jonka pohjalta yhteenkuuluvuuden tunnetta herättävä jako "meihin" ja "heihin" voitaisiin suorittaa. Kantolan mukaan taloudelliselle tiedolle perustuva poliittinen hallinta tarvitsee "apuideologian", jota käyttäen voidaan rakentaa yhteenkuuluvuuden tunnetta lisääviä puhetapoja. 1990-luvun laman yhteydessä esiin noussut markkina-ajattelu yhdistyi uudennlaiseen nationalismiin. Kansallinen kilpailukyky alettiin määritellä liberalismiin ihanteiden mukaisesti entistä yksilöllisemmin ja markkinoitten kautta. Yleistyneessä puheessa korostettiin jokaisen yksilöllistä tehokkuutta, jota tarvittiin kansainvälisten markkinoiden kohtaamiseen vahvana kansankuntana.⁹⁰¹ Pauli Kettusen mukaan kansallisvaltiot ovat muuttuneet "kansallisiksi kilpailukyky-yhteisöiksi". Globaali talous korostaa uudella tavalla kansallisia ja paikallisia ominaisuuksia, joiden varaan kilpailukykyä korostava konsensus voidaan rakentaa. Kansalliset ja paikalliset yhteisöt pyrkivät "maabrändiensä" ja "kansallisten kilpailukykystrategioidensa" avulla profiloitumaan kilpailukykyisiksi yritystoiminnan suorituspaikoiksi.⁹⁰²

Kansainvälistä menestymistä korostava retoriikka kumpusi Suomen eurooppalaisten integraatiopyrkimysten ohella myös polttavasta tarpeesta irtautua menneestä. Poliittisen keskustelun ytimen sanelivat laman aikana omaksutun diskurssin yleiset säännöt. Niiden perussanoma oli, että Suomi tuli EU-jäsenyyden toteuduttua

898 Yliaska 2014, 227–228.

899 Heiskala 2006, 24, 28–32, 36.

900 Kantola 2006, 175.

901 Kantola 2002, 272–273.

902 Kettunen 2008, 216–220.

määritellä eurooppalaiseksi länsimaaksi, jolla ei enää ollut varaa Ruotsin mallin mukaisen hyvinvointivaltion kaikkiin ylellisyyksiin. Kärjekkäimmissä puheenvuoroissa hyvinvointivaltion väitettiin vaarallisesti murentaneen vapaan länsimaisen yhteiskunnan perustaa. Uusliberalistisen talousajattelun vaihtoehdottomuutta pönkitettiin sekä suorilla että epäsuorilla viesteillä EU-jäsenyyden turvallisuuspoliittisesta merkityksestä. Markkinoiden lisääntyvä vapaus oli hinta, joka kannatti maksaa turvasta epävakasta Venäjää kohtaan.⁹⁰³

Markan kytkeminen Euroopan Unionin laskennalliseen rahayksikköön ecuun kesäkuussa 1991 voidaan nähdä ratkaisuna, jolla pyrittiin osoittamaan Suomen päättäväisyyttä pitäytyä sekä kiinteissä valuuttakursseissa että läntisessä integraatioprosessissa.⁹⁰⁴ Vaikka ecu-kytkentä olikin symbolinen osoitus taloudellisen ja poliittisen tulevaisuuden erottamattomuudesta, se oli toisaalta kuitenkin vain yksi teko Suomen pitkässä ”lännettymisen” historiassa. Suomi oli periaatteellisesti sitoutunut Länsi-Euroopan integraatioon jo aikaisemmilla vuosikymmenillä toteutuneiden EFTA:n liitännäis- ja täysjäsenyyden sekä EEC-vapaakauppasopimuksen kautta. 1980-luvun loppupuolella toteutettu pääomaliikkeiden ja ulkomaisen velanoton vapauttaminen syvensi integraatiota merkittäväällä tavalla. Vuonna 1989 Euroopan Yhteisön (EY) komissio tuotti suunnitelman Euroopan talousalueesta (ETA), jonka oli määrä tuoda EFTA-maat lähempään yhteistyöhön EY:n kanssa. EY:n ja EFTA-maiden ETA-neuvottelut alkoivat tammikuussa 1990 ja päättyivät yhteisymmärryksen seuraavan vuoden lokakuussa. ETA-sopimus tuli voimaan vuoden 1994 alussa.⁹⁰⁵

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Suomi sopi tammikuussa 1992 Venäjän federaation kanssa YYA-sopimuksen lopettamisesta. Kahta kuukautta myöhemmin Suomi jätti EY-jäsenyyshakemuksensa. Monipolviset neuvottelut jäsenyysehdoista alkoivat helmikuussa 1993, ja ne saatiin päätökseen lokakuussa 1994. Sitä ennen allekirjoitettiin liittymistä koskeva sopimus kesäkuussa 1994. Lokakuun lopussa 1994 järjestettiin Euroopan Unioniksi edellisenä syksynä muutetun yhteisön jäsenyydestä kansanäänestys, jonka liittymisen puolesta äänestäneet voittivat selkein luvuin. Eduskunta hyväksyi EU-jäsenyyden marraskuussa 1994, ja vuoden 1995 alussa Suomesta tuli EU:n jäsenvaltio yhdessä Ruotsin ja Itävallan kanssa.⁹⁰⁶

903 Patomäki & Minkinen 1997, 37–40.

904 Kiander 2001, 25–26.

905 Jyränki 1996, 10–11.

906 Aunesluoma 2011, 462–492.

Valtiovarainministeriön virkamiehet finanssipolitiikan johdossa

Jo 1980-luvun aikana finanssipolitiikan taloudellinen asiantuntijuus keskittyi aikaisempaa selvemmin valtiovarainministeriön harjoittamaan budjettivaltaan. Laman myötä valtiovarainministeriön virkamiesten vaikutusvalta budjettien valmisteluun kasvoi entisestään. Budjetin loppusumman määritellyt virkamieskunta sai lisää painoarvoa politiikan ja talouden päättäjien kustannuksella ja ulotti valtansa lisääntymisen hallitusohjelmien muotoiluun asti.⁹⁰⁷ Virkamiehet alkoivat myös tehdä julkisia poliittisia aloitteita finanssipolitiikan hoitamisessa.⁹⁰⁸

Vuoden 1991 eduskuntavaaleja odottaneet kansanedustajat – hallituspuolueiden edustajat etunenässä – alkoivat tehdä budjettiin menoja lisääviä aloitteita. Niistä kertyikin hallituksen tekemään esitykseen lisämenoja miljardin markan verran. Summa ei sinällään ollut iso, mutta merkityksellinen verrattuna siihen, että valtiovarainministeriössä laskettiin lokakuussa budjettiin jäävän neljän miljardin aukko ilman eduskunnan lisäyksiäkin. Ministeriön laskelmat olivat kuitenkin yhtä ruusuisia kuin nousukauden lumoon jämähtäneiden kansanedustajien kuvitelmat talouden hyvästä kunnosta. Holkerin hallituksen talouspoliittisen ministerivaliokunnan viimeisessä kokouksessa tammikuun lopussa 1991 todettiin valtiontalouden tilan olevan katastrofaalinen kaikkiin esitettyihin ennusteisiin verrattuna.⁹⁰⁹

Helmikuussa 1991 valtiovarainministeriön budjettipäällikkö Raimo Sailas peräänkuulutti tiukkaa talouspolitiikkaa, joka tarkoitti muun muassa erityisiä säästölakeja ja kuntien valtionosuusjärjestelmän uudistamista. Lähestyvät eduskuntavaalit hillitsivät kuitenkin talouspoliittista keskustelua ja poliitikkojen intoa sitoutua liian ehdottomiin kantoihin.⁹¹⁰ Kolme päivää 17. maaliskuuta 1991 tapahtuneen keskustan ”veret seisauttavan” vaalivoiton jälkeen valtiovarainministeriön ylin virkamiesjohto⁹¹¹ järjesti tiedotustilaisuuden, jossa se esitteli jo muutaman kuukauden ajan valmistelemaansa ohjelmaa *Talouspolitiikan linja. VM:n virkamiesjohdon ehdotus kansantalouden tervehdyttämistoimenpiteiksi*. Linjanvedon olennaisin sisältö oli avoimen sektorin kilpailukyvyn kohentamiseen tähtäävä vientivetoinen kasvustrategia. Sen toteuttamiseen pyrittiin markkinoiden toimivuutta parantavien uudistusten, työvoimakustannusten alentamisen, vakaan hinta- ja korkokehityksen turvaamisen sekä julkisen sektorin tuottavuuden parantamisen ja menojen kasvun rajoittamisen avulla.⁹¹² Ohjelman päätavoite oli rajoittaa julkisten menojen kasvu yhteen prosenttiin vuodessa.

907 Ikonen 1996, 176–177.

908 Kantola 2002, 258–259.

909 Heikkinen & Tiihonen 2010, 283–287.

910 Heikkinen & Tiihonen 2010, 285–287.

911 Tämän ”ilmestyskirjan ratsastajiksi” nimetyn kvintetin muodostivat valtiosihteeri Eino Keinänen, alivaltiosihteeri Juhani Kivelä, budjettipäällikkö Raimo Sailas, kansantalousosaston ylijohtaja Sixten Korkman ja vero-osaston ylijohtaja Lasse Arvela. Heikkinen & Tiihonen 2010, 286–287.

912 Määttä 2005, 242–243.

Saadakseen sanomansa varmasti perille virkamiesviisikko valmisteli ohjelmastaan 127-sivuisen muistion, joka lähetettiin puolueille ja etujärjestöille. Huhtikuussa muodostetusta Esko Ahon hallituksesta tuli valtionvarainministeriön virkamiesten nöyrä kuuntelija, ja erityisesti kokoomuslainen valtiovarainministeri Iiro Viinanen alkoi aktiivisesti julistaa taloudellista kriisitietoisuutta ja julkisiin menoihin kohdistuvien leikkauksien välttämättömyyttä.⁹¹³

Seuraavan vuoden budjettia valmisteltaessa valtiovarainministeri Viinanen totesi talousneuvoston kokouksessa toukokuussa 1991, että meneillään olleen vuoden budjetti oli laadittu täysin väärälle pohjalle. Viinanen toisti virkamiesten jo aikaisemmin esittämän näkemyksen, että julkisissa menoissa tulisi noudattaa nollak kasvun periaatetta koko vaalikauden ajan. Pyrkimys korjausliikkeen tekemiseen näkyi jo parin päivän päästä eduskunnalle annetussa hallituksen esityksessä muutoksiksi vuoden 1991 budjettiin. Tässä lisämenoarviossa ehdotettiin muun muassa 1,5 miljardin markan säästöehdotukset sellaisiin kohteisiin, joista katsottiin vielä meneillään olleen vuoden aikana pystyttävän säästämään. Lisäksi esitettiin, että valtion virastojen ja laitosten kulutusmenojen lisäämisestä pidättäydyttäisiin.⁹¹⁴

Lisämenoarviossa esitettiin hallinnonaloittain tärkeimmät muutokset vuoden 1991 budjettiin. Opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön kohdalla ehdotetut muutokset osoittivat muun muassa, että valtiovarainministeriössä suunniteltiin merkittäviä muutoksia rahapelituottojen käyttöön seuraavien vuosien aikana. Virkamiesten silmissä pyrkimykset siirtää aiemmin yleisistä budjettivaroista rahoitettuja menoja rahapelituotoista rahoitettaviksi näyttäytyivät ”luonnollisena asiana”.⁹¹⁵

Syyskuussa 1991 laaditun taloudellisen katsauksen mukaan vuoden 1992 bruttokansantuotteen arveltiin olevan noin 6 prosenttia pienempi kuin vielä helmikuussa oli laskettu. Tämäkin arvio osoittautui nopeasti aivan liian optimistiseksi. Samassa kuussa valmistuneessa vuoden 1992 tulo- ja menoarviossa hallitus otti lähtökohdakseen valtion menojen reaalisen kasvun pysäyttämisen. Nollabudjetin laatiminen oli kuitenkin mahdotonta olemassa olleeseen lainsäädäntöön puuttumatta. Sen vuoksi hallitus ehdotti hyväksyttäväksi peräti 40 säästölakia, joiden yhteenlasketuksi säästövaikutukseksi vuonna 1992 arvioitiin lähes 10 miljardia markkaa. Säästölakiehdotuksilla pyrittiin pysyviin rakenteellisiin muutoksiin siten, että valtaosan laeista suunniteltiin jäävän voimaan vielä vuoden 1992 jälkeen. Lisäksi

913 Vesikansa 2016, 339–343

914 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A1, HE 14/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle muutoksista vuoden 1991 tulo- ja menoarvioon, Ensimmäinen lisämenoarvio, 1–2; Heikkinen & Tiihonen 2010, 291.

915 Valtiovarainministeriön entisen valtiosihteerin Raimo Sailaksen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 19.2.2017 klo 14:57.

budjetissa ilmaistiin tarve vielä uusille säästölaeille. Säästöjen mahdollistamiseksi vuoden 1992 tulo- ja menoarvio sisälsi muun muassa useita ehdotuksia määrärahojen siirrosta valtion yleisistä budjettivaroista rahapelituotoilla maksettaviksi.⁹¹⁶

Osana valtiovarainministeriön laatimaa tiukan linjan talouspolitiikkaa hallitus antoi vuoden 1991 syysistuntokauden alussa eduskunnalle lakiesityksen kuntien valtionosuusjärjestelmän uudistamisesta harkinnanvaraisesta laskennalliseksi vuoden 1993 alusta lähtien. Uudistuksen julkilausuttuna tavoitteena oli lisätä kuntien itsenäistä päätäntävaltaa sekä edistää toiminnan taloudellisuutta ja tehokkuutta. Uudistuksen luvattiin tuottavan 5 prosentin kertaluontoisen säästön kuntien menoihin palvelutasoa alentamatta. Hallitus kuitenkin aloitti kuntien leikkaukset jo hyvissä ajoin ennen valtionosuusuudistuksen voimaan tuloa, ja kunnat saivat huomata lisääntyvän itsenäisyyden keskeisimmäksi sisällöksi muotoutuvan jatkuvasti pienentyvien resurssien kohdentamisen.⁹¹⁷

Kuntatalouden tutkijat ovat nähneet valtionosuusuudistukseen sisältyneen tehtäväkohtaisen ja kustannusperusteisen järjestelmän muuttumisen yleisavustustyypiksi laskennalliseksi järjestelmäksi heijastaneen selvästi siirtymistä hyvinvointivaltion laajennusvaiheesta hyvinvointivaltion rajoitus- ja jopa supistamisvaiheeseen. Uudistus korosti kuntien vastuuta. Valtion osuus palvelujen rahoituksesta laskikin selvästi vuoden 1993 valtionosuusuudistuksen jälkeen samalla kun kuntien rahoitettavaksi jäi entistä suurempi osuus. Laskennallisten kriteereiden käyttö tarkoitti sitä, että kunnan omat menot eivät enää suoraan vaikuttaneet valtionavun määrään, vaan sen ohella huomioitiin muun muassa kunnan eri ikäryhmien kokoa, asukastiheyttä, pinta-alaa, työttömyysastetta ja sairastavuutta.⁹¹⁸

Syyskuussa 1992 valmistui toinen lama-ajan keskeisistä strategiapapereista, *Julkisen talouden tasapainon parantaminen*, parhaiten ”Sailaksen listana” tunnettu sopeuttamisstrategia, joka koostui lähinnä tiukoista menosäästöehdotuksista. Edellisenä vuonna esitellyn talouspolitiikan linjapaperin tavoin Sailaksen lista esiteltiin virkamiesten toimesta, vaikka poliittinen päätöksentekijä olikin prosessissa toimeksiantajana. Säästölista oli sen verran rankkaa luettavaa, että vastuu työnnettiin ensimmäisessä vaiheessa budjettipäällikkö Sailaksen yksin kannettavaksi.⁹¹⁹

Sailaksen listalla ehdotetut säästötoimenpiteet muodostivat Ahon hallituksen loppukauden talouspolitiikan ohjenuoran. Talouspuheen nousua politiikan keskeiseksi sisällöksi kuvaavat hyvin puolueiden vaalikampanjat vuoden 1995 eduskuntavaalien alla. Puolueet kampanjoivat erisuuruisia leikkauslistoja esittelemällä. Tuolloinen valtiovarainministeriön apulaishallintopäällikkö Erkki Virtanen

916 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, Y 9-Y 10, Y 33; Heikkinen & Tiipohnen 2010, 290–292.

917 Yliaska 2014, 408–409; Heikkinen & Tiipohnen 2010, 285.

918 Oulasvirta & al. 2002, 92.

919 Määttä 2005, 240–243; Heikkinen & Tiipohnen 2010, 299.

naureskeli myöhemmin, että uuden isänmaallisen talouspuheen omaksuneet poliitikot kävivät ministeriössäkin pyytelemässä omien näkemystensä mukaan painotettuja valmiita säästölistoja vaalikampanjoita varten.⁹²⁰ Vaalien suurvoittajaksi noussut SDP ilmoitti kampanjassaan seuraavan vaalikauden aikana tarvittavan jopa 20 miljardin markan säästöt.⁹²¹

Eduskuntavaalien jälkeen muodostettiin Paavo Lipposen johtama sateenkaarihallitus, johon kuului ministereitä viidestä eri puolueesta, muun muassa kokoomuksesta sekä SKP:n ja SKDL:n perinnöstä syntyneestä Vasemmistoliitosta.⁹²² Risto Alapuron mukaan Lipposen hallituksen muodostaminen merkitsi ”bolševikkien vuosisadan päättymistä Suomessa”: Hallituksessa ”*istuvat vapaussodan valkoisten ja kansalaissodan punaisten perilliset, äärimmäinen oikeisto ja äärimmäinen vasemmisto. Tämä on luultavasti ainutlaatuista koko läntisessä Euroopassa.*”⁹²³ Lyhyemmässä aikaperspektiivissä tarkasteltuna voidaan sanoa Beljakovin jälkeisen suomettumispolitiikan kulta-ajan rippeidenkin hävinneen historian hämärään. Kokoomus ja kommunistit samassa hallituksessa olisi vielä muutamaa vuotta aiemmin vallinneessa todellisuudessa ollut loukkaus kumpaan ryhmään.

Oikeiston ja vasemmiston perinteiset aatteet eivät kuitenkaan istuneet hallituksessa tasa-arvoisesti edustettuina. Lipposen hallituksen noudattama politiikka oli leikkauksineen ja säästöineen varsin oikeistolaista. Entisen äärivasemmiston perillistä johtaneilla henkilöillä ei kuitenkaan enää riittänyt voimia tai tahtoa hallituspolitiikan vastustamiseen. Vasemmistoliiton eduskuntaryhmästä erotettiin jo muutaman hallituskuukauden jälkeen kolme kansanedustajaa heidän vastustettuaan hallituksen esittämiä leikkauksia.⁹²⁴ Uusliberalistiseen komentoon sopeutunut vasemmistopuolue ei enää herättänyt kovinkaan suurta vastakaikua äänes-täjäkunnassa. Vuoden 1995 vaaleissa Vasemmistoliitto hyötyi vielä aavistuksen verran hallitusvastuuta kantaneiden porvaripuolueiden vaalitappiosta, mutta sen jälkeen kommunismin perinteen kantajien kannatus eduskuntavaaleissa on taisesti laskenut.⁹²⁵

Lipposen hallituksen valtiovarainministerinä toimi ensimmäisen vuoden ajan tiukkojen säästötoimien kannattajana tunnettu Iiro Viinanen. Hallitus laati toukokuussa 1995 kattavan leikkauslistan valtion menojen hillitsemiseksi. Keskeinen virkamiesvaikuttaja leikkauslistan laatimisessa oli valtiosihteeri Sailaksen ohella budjettipäälliköksi nimitetty Erkki Virtanen. Hänen kynästään tulivat myös Lipposen hallituksen seuraavien vuosien leikkauslistat. Vaikka Suomi oli jo siirtynyt

920 Murto 2010, 124.

921 Uimonen 1998, 80–82.

922 Tiuhonen 2006, 90, 98.

923 Alapuro 1999, 110–111.

924 Tennilä 1995, 213–215.

925 Mickelsson 2015, 310, 335.

voimakkaaseen nousukauteen, vuoden 1996 helmikuussa valtiovarainministeriksi siirtynyt Sauli Niinistö ja Erkki Virtanen jatkoivat tehokaksikkona samaa leikkaus- ja säästölinjaa, jonka Iiro Viinanen ja Raimo Sailas olivat käynnistäneet lamavuosina.⁹²⁶

Mark Blyth liittää tiukan talouskurin noudattamisen osaksi uusliberalistista ajattelua, joka ohjasi kehittyneiden maiden taloudellista päätöksentekoa voimakkaasti 1970- ja 1980-luvulta lähtien. Ennen John Maynard Keynesin vuonna 1936 julkaisemaa *Yleistä teoriaa* talouskurin oppia oli harjoitettu monin paikoin ympäri maailmaa, Blythin mukaan kuitenkin useammin haittaa kuin hyötyä tuottaen. Toista maailmansotaa seuranneen keynesiläisen hyvinvointivaltiokauden jälkeen talouskuri nousi jälleen merkittäväksi opinkappaleeksi 1980-luvun uusliberalismin aallon myötä. Saksalaisen ordoliberalismin ajatteluperinteestä ponnistavan tiukan budjettikurin lisäksi Blyth liittää talouskuriajattelun keskeiseksi komponentiksi italialaisen julkistalouden koulukunnan käsityksen talouskurin elvyttävästä vaikutuksesta, jonka perusteella ”*valtio voisi leikata talouden kasvu-uralle pienentämällä omaa velkaansa*”. Nykyiseen talouskuriajattelun vahvaan asemaan verrattuna opin teoreettinen pohja on Blythin mukaan varsin hatara. Teoria perustuu enemmänkin sieltä täältä poimittuihin uusliberalistisiin käsityksiin siitä, mikä on valtion sopiva rooli taloudessa. Talouskurin opin vankkaa asemaa vahvistaa se, että eurooppalainen päättäjäeliitti on lähes poikkeuksetta omaksunut näkemyksen talouskuripolitiikan vaihtoehtottomuudesta.⁹²⁷

Rahapeliuottojen liittäminen yhä enenevässä määrin Suomen hallituksen 1990-luvun säästöpolitiikan toteuttamiseen edellytti, että pelimonopolioiden oletettiin säilyttävän yksinoikeutensa Euroopan integraatiokehityksestä huolimatta. Taloudellisen laman iskiessä Suomeen tämä ei vielä ollut mikään itsestäänselvyys. Euroopan talousalueeseen ETA:an sisältyi eräs EY:n keskeisimmistä tavoitteista eli täydellisten sisämarkkinoiden luominen, mikä tarkoitti tavaroiden ja palveluiden vapaan liikkumisen kaikkien esteiden poistamista. Rahapelien kohdalla tämän ymmärrettiin tarkoittavan samanlaisten paineiden kohdistumista kansallisten monopolien oikeutukseen kuin esimerkiksi alkoholia yksinoikeudella myyneet tai valmistaaneet toimijat joutuivat kohtaamaan.

1990-luvun alkuvuosina EU-neuvotteluissa mukana olleiden pohjoismaiden – Suomen, Ruotsin ja Norjan – rahapelijärjestelmät olivat perusluonteeltaan melko lähellä toisiaan. Kaikissa maissa pelaaminen oli periaatteessa kiellettyä, mutta sallitut poikkeukset oli pääasiassa uskottu kansallisten monopoliluonteisten toimijoiden hoidettaviksi. Pelijärjestelmiin sisältyi rajoittavia elementtejä, joiden funktiona

⁹²⁶ Heikkinen & Tiihonen 2010, 307–308; Murto 2010, 105, 127–128.

⁹²⁷ Blyth 2017, 36, 80, 122, 126–127, 143, 150–151, 184, 192.

määriteltiin olevan pelaamisesta mahdollisesti aiheutuvien sosiaalisten haittojen ehkäisy. Lisäksi Pohjoismaissa onnistuttiin kanavoimaan verrattain suuri osa rahapelaamisen tuotoista suoraan yleishyödyllisiin tarkoituksiin.

Kansallisten rahapelijärjestelmien oikeutuksesta ei kuitenkaan jouduttu käymään sellaista kädenvääntöä kuin uudet jäsenehdokkaat alun perin pelkäsivät. EY:n sisällä pyrittiin vuonna 1992 selvittämään mahdollisuuksia rahapelilainsäädännön harmonisointiin, mutta hanke kariutui vuoden lopussa jäsenvaltioiden vastustukseen. Jäsenmaiden rahapelijärjestelmien keskeisenä piirteenä säilyi kilpailun jonkinasteinen rajoittaminen, joten pohjoismaiset monopolit eivät hahmottuneet muusta kokonaisuudesta liian selvästi poikkeaviksi järjestelmiksi.

EY-tuomioistuin katsoi kuitenkin olevansa toimivaltainen antamaan ratkaisuja ja tulkintoja yhteisöoikeuden sovellettavuudesta rahapelimarkkinoilla. Tärkeä oikeudellinen päätös kansallisten rahapeliyhtiöiden kannalta oli EY-tuomioistuimen maaliskuussa 1994 antama ennakkoratkaisu niin sanotussa Schindler – tapauksessa. Sen yhteydessä saksalainen arpapeliyhtiö postitti lottomainoksia ja osallistumiskupongeja Englantiin, jossa aineisto takavarikoitiin kansallisen lainsäädännön vastaisena.

Iso-Britannian korkeimman oikeuden pyytämässä ennakkoratkaisussa EY-tuomioistuin linjasi, että palveluiksi tulkittavien arpajaisten vapaata tarjontaa koskevat Rooman sopimuksen määräykset olivat kokonaan sovellettavissa myös rahapelitoimintaan. Linjauksestaan huolimatta tuomioistuin katsoi kuitenkin, ettei ristiriita kansallisten rajoitusten ja Rooman sopimuksen välillä välttämättä merkinnyt ristiriitaa yhteisön tavoitteiden ja kansallisten säädösten kesken. Tuomioistuimen mukaan ratkaisussa otettiin huomioon rahapelitoiminnan erityinen luonne ja eri jäsenvaltioissa rahapeleihin liittyvät moraaliset, uskonnolliset ja kulttuuriset näkökohdat, joiden perusteella kansallisten lainsäädäntöjen rajoituksia voitiin pitää tarpeellisina ja hyväksyttävinä. Suomen tapauksessa kansalliset rajoitukset katsottiin siis hyväksyttäväksi, koska niiden avulla tulkittiin ehkäistävän pelaamisesta aiheutuvia haittoja.⁹²⁸ Liittäessään merkittävän osan rahapeliyhtiöiden tuotosta kansalliseen kilpailukykyprojektin tukemiseen valtiovalta joutui entistä tarkemmin valvomaan, että suomalainen rahapelijärjestelmä näytti ulospäin nimenomaan sosiaalisiin perustein toimivalta.

Samanaikaisesti valtion fiskaalisesta intressistä kummunnut rahapeliyhtiöiden valvonta tiukentui entisestään. Raha-automaattiyhdistyksen kohdalla tätä tehosti sen, että yhdistyksen hallituksessa istui valtiovarainministeriön edustaja leikkauspolitiikan kovimmasta ytimeistä. Laman aikana tämä valvova silmä oli valtiosihteerin Eino Keinänen, yksi valtiovarainministeriön ”ilmestyskirjan ratsastajista”. Keinänen siirryttyä Postipankin pääjohtajaksi syksyllä 1995 hänen paikkansa

⁹²⁸ Varvio 2007, 21, 24–26, 34.

otti Lipposen hallituksen leikkauslistojen suunnittelija, budjettipäällikkö Erkki Virtanen.⁹²⁹ Valtionyhtiö Veikkauksen johtoelimissä ei ollut suoranaisesti valtiovarainministeriön edustajaa, mutta kehysbudjetointiin siirtymisestä aiheutunut VM:n vallan kasvu muihin ministeriöihin nähden näkyi myös Veikkauksessa. Tätä havainnollistaa hyvin muun muassa seuraava esimerkki: lupa vuonna 1992 tapahtuneeseen loton sarakemaksun korotukseen jouduttiin pyytämään budjettipäällikkö Raimo Sailakselta.⁹³⁰

4.3 Rahapeliyhtiöt lamatalkoissa

Raha-markkinoiden vapauttaminen ja kansainvälistä ilmapiiriä tavoitellut kasinotalouden aika heijastui myös suomalaiseen rahapelitarjontaan. Kehitystä ruokki tietysti myös kulutusvarojen ja matkailun lisääntyminen yli vuosikymmenen kestäneen nousukauden aikana. Perehtyneisyyttä ja asiantuntevia kontakteja vaatineen todellisen pörssipelaamisen korvikkeena ja täydennyksenä alettiin tarjota vaatimattomampia pelejä, joiden parissa kansalaiset saattoivat simuloida kapitalismin ihanteisiin kuulunutta yksilöllistä päätöksentekoa ja riskinottoa huomattavasti turvallisemmissa olosuhteissa. Kysymys oli pelimuodoista, jotka olivat olleet tarjolla rajoitetusti ja varsin valikoidulle asiakaskunnalle jo vuosien ajan. 1980-luvun nousukauden myötä näiden pelien saatavuus tavallisen kansalaisen näkökulmasta kohentui. Kasinoajan henkeä ilmentäviä pelejä toi markkinoille erityisesti Raha-automaattiyhdistys.

Rulettia oli mahdollista pelata joillakin ruotsinlaivoilla sekä yhdessä ahvenanmaalaisessa yökerhossa 1960-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäinen Manner-Suomen ruletti alkoi pyöriä helsinkiläisessä ravintola Adlonissa helmikuussa 1969. Jatkossa rulettien lukumäärää lisättiin kuitenkin hyvin maltillisesti; sadan ruletin määrä saavutettiin vasta 1970-luvun lopussa.⁹³¹ Vuoden 1982 alussa astui voimaan pari kuukautta aikaisemmin varsin vähäisin keskusteluin hyväksytty laki RAY:n järjestämien korttipelien sallimisesta.⁹³² 1980-luvulla parempitasoisiin hotelleihin muodostui eräänlaisia minikasinoita, joiden valikoimaan kuului peliautomaatteja sekä ruletti- ja Black Jack -pöytiä. Vuosikymmenen loppupuolen juppien aikakaudella kasinopelien pelaaminen keskittyi paikkoihin, joissa muutoinkin jäljiteltiin kansainvälistä, huoletonta elämäntyyliä. 1980-luvun lopussa ruletti- ja Black Jack -pelipöytiä oli yhteensä 174 kappaletta.⁹³³

929 RAY. RAY:n vuosikertomus 1995, 7.

930 Ve. Johtajisto 1991/III, Johtajiston pöytäkirja 16.10.1991; Niemelä 2013, 57.

931 Kortelainen 1988, 174–175, 218.

932 Valtiopäivät 1981, Pöytäkirjat 3, 2622–2623.

933 RAY. RAY:n vuosikertomus 1989, 10.

Kasinotalouden vuosikymmenellä keskustelu oikean pelikasinon perustamisesta nousi yhä useammin esille ja asiasta käytiin välillä vilkasta keskustelua lehdistössä.⁹³⁴ Pitkittynyt nousukausi ei kuitenkaan näyttänyt olevan riittävä peruste kasinon perustamiselle. Kun sitten vuoden 1990 alussa alkoi näkyä selviä merkkejä lähestyvistä taantumasta, kasinohankekin sai nopeasti tuulta purjeisiinsa.

Lama herätti keskustelun kasinotalouden ja rahapelaamisen moraalista

Harri Holkerin hallituksen sosiaalidemokraattinen sisäasiainministeri Jarmo Rantanen lupasi vuonna 1987 ottaa kasinoasian käsittelyyn.⁹³⁵ Rantasen aloitteesta asetettiin kuitenkin vasta tammikuussa 1990 työryhmä, jonka tehtävänä oli selvittää pelikasinotoiminnan harjoittamisen edellytykset Suomessa sekä laatia ehdotus tarvittaviksi säännöksiksi perusteluineen. Ripeästi toiminut työryhmä valmisteli asiaa koskevan ehdotuksen, jota käytettiin pohjana hallituksen eduskunnalle antamassa esityksessä.⁹³⁶

Hallituksen esityksen perusteluissa todettiin suhtautumisen rahapeleihin muuttuneen sallivammaksi. Perusteena mainittiin myös, että erilaisten viihde- ja ajanvietepalvelujen kysyntä oli merkittävästi lisääntynyt kasvaneiden tulojen ja matkailun vaikutuksesta. Lisäksi korostettiin, että kasinotoiminnalla voitaisiin kerätä lisää varoja yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Pelikasinon vuotuiseksi kokonaistuloksi voittojen maksun jälkeen arvioitiin 75–100 miljoonaa markkaa. Kasinon perustamisen katsottiin myös vaikuttavan myönteisesti Suomeen suuntautuvaan matkailuun sekä hillitsevän laittonta uhkapelaamista. Jälkimmäinen perustelu oli ulkomaisten kokemusten perusteella sinällään tosi. Suomen tapauksessa poliisi oli kuitenkin hyvin tietoinen laittomien helsinkiläisten peliluolien toiminnasta ja käytti tehokkaasti hyväkseen niiden olemassaoloa lähinnä muunkaltaisen rikollisuuden hallitsemisessa. ”Hooleissa” vieraili kunniallisten kansalaisten ja yhteiskunnan silmäätekevien lisäksi monenlaisia rikollisen toiminnan harjoittajia – ja poliiseja.⁹³⁷ Hallitus katsoi esityksessään myös, että pelaamisesta mahdollisesti aiheutuvat sosiaaliset haitat olisivat valvotussa kasinossa minimaalisia. Lisäksi perusteena käytettiin maaliskuussa 1990 valmistunutta RAY:n pelaajatutkimusta⁹³⁸, jonka mukaan ravintoloissa ja yökerhoissa pelatuista kasinopeleistä ei ollut aiheutunut merkittäviä sosiaalisia haittoja.⁹³⁹

934 Kortelainen 1988, 244–245.

935 Kortelainen 1988, 245.

936 Valtioapäivät 1990, Asiakirjat A6, HE 275/1990, Hallituksen esitys eduskunnalle pelikasinotoimintaa koskevaiksi lainsäädännöksi, 3.

937 Ks. Nykänen 2005, 222–223, 227; Mattila & Erola 2011, 79–100.

938 RAY. Virtanen 1990.

939 Valtioapäivät 1990, Asiakirjat A6, HE 275/1990, Hallituksen esitys eduskunnalle pelikasinotoimintaa koskevaiksi lainsäädännöksi, 2–3.

Kasinopelaamisen laillistamishankkeeseen liittyi mielenkiintoinen lainsäädännöllinen yksityiskohta. Rikoslaki kielsi uhkapelin järjestämisen, mutta RAY:n ravintoloissa ja yökerhoissa järjestämät pöytäpelit oli tulkittu ajanvietepeleiksi niissä käytettyjen alhaisten panosten takia. Raja uhkapelin ja sallitun seurapelin välillä oli vedetty silmällä pitäen näkökohtaa, onko voitto tai tappio pelissä noudatettujen sääntöjen mukaan saattanut nousta yli ”hyvän tavan salliman määrän”.⁹⁴⁰ Kun varsinaisella pelikasinolla oli tarkoitus sallia pelaaminen selvästi totuttua korkeammilla panoksilla, jouduttiin lakiesitystä tehtäessä jälleen pohtimaan, missä uhkapelin ja ajanvietteen välinen raja kulki. Hallitus ehdotti ensinnäkin arpajaislakiin lisättäväksi pelikasinotoiminnan laissa mainittujen luvanvaraisten pelimuotojen joukkoon. Toiseksi esitettiin rikoslain 43 luvun 4 §:n uhkapelikieltoa rajoitettavaksi niin, että se ei koskisi arpajaislainsäädännössä säädettyä luvallista pelikasinotoimintaa.⁹⁴¹ Lainmuutoksen periaatteellinen merkitys oli suuri: osa uhkapeleamiseksi määritellystä pelaamisesta laillistettiin.

Eduskunta lähetti pelikasinotoimintaa koskevan lakiehdotuksen talousvaliokunnan käsittelyyn marraskuussa 1990. Talousvaliokunta piti hallituksen esitystä tarpeellisenä, mutta kiinnitti huomiota pelikasinotoiminnan mahdollisesti aiheuttamiin sosiaalsiin ja mielenterveydellisiin haittavaikutuksiin. Valiokunta oli hallituksen esityksessä käytettyjen asiantuntijatahojen lisäksi pyytänyt asiasta lausunnon myös psykoanalytikko Esko Varilolta. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan vaikein pelaamiseen liittyvä ongelma oli patologinen pelihimo, ”jonka keskeisin ominaisuus on pelaamisen pakonomaisuus ja mahdottomuus lopettaa ennen perusteellista häviötä.” Valiokunta saattoi kuitenkin huojentuneena todeta voivansa tukea lakiesitystä, sillä pelihimoon taipuvaisten lukumäärä oli tutkimusten mukaan kaikissa yhteisöissä varsin pieni.⁹⁴²

Lakiesityksen käsittelyn yhteydessä eduskunnassa syntyi keskustelu, jossa keskusteltiin jossakin määrin myös rahapelaamisen laillistamiseen liittyviä moraalisia näkökohtia. Lakiehdotuksen hylkäämistä vaadittiin lähinnä Suomen Kristillisen Liiton edustajien käyttämissä puheenvuoroissa. Jorma Fred ihmetteli, miksi laki säädettäisiin, vaikka pelaamisen haittavaikutukset olivat jo etukäteen tiedossa. Tässä yhteydessä Fred myös nosti esiin selvästikin talousvaliokunnan lausunnonsta oppimansa patologisen pelaamisen psykiatriset määritelmät. Hän myös katsoi hankkeen perimmäisenä tarkoituksena olevan, ”*että pelifirmat saisivat miljardi-voittoja kassoihinsa.*” Lisäksi Fred moitti lakiehdotusta siitä, ettei se sisältänyt sosiaalisia, taloudellisia ja terapeuttisia toimenpiteitä pelaamisen haitoista kärsiville.

940 Ks. Pelikasinotoimikunnan mietintö 1969, 4–5.

941 Valtiopäivät 1990, Asiakirjat A6, HE 275/1990, Hallituksen esitys eduskunnalle pelikasinotoimintaa koskevaksi lainsäädännöksi, 1–3, 5.

942 Valtiopäivät 1990, Asiakirjat C2 Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot, Talousvaliokunnan mietintö n:o 17, Esitys n:o 275.

Toimi Kankaanniemi puolestaan ihmetteli, miksi Suomen pitäisi kasinoasias-
sa kulkea Ruotsin ja Norjan edellä. Lisäksi Kankaanniemi pelkäsi, että kasino ve-
ttäisi tänne ulkomailta ennen kaikkea ”huonoa ainesta ja ikävää käyttäytymistä”.
Euroopan yhdentymiseen aktiivisesti pyrkivässä Suomessa kasino merkitsi siis
joidenkin silmissä sellaista kansainvälistymisen ilmenemismuotoa, jota ei tänne
haluttu. Kankaanniemi oli ainoa kansanedustaja, joka oli käyttänyt puheenvuoron
jo lakiesityksen lähetekeskustelussa. Silloin hän viittasi suoraan huumeiden käyt-
töön ja prostituutioon ilmiöinä, joita kasinon perustaminen lisäisi.⁹⁴³

Useimmissa muissa puheenvuoroissa tuotiin esiin ymmärrys pelaamisesta
mahdollisesti aiheutuvien ongelmien suhteen, mutta korostettiin yleisesti kasinon
merkitystä laittoman pelaamisen siirtämisessä valvottuihin olosuhteisiin. Tästä
näkökulmasta kasinolle annettiin monissa puheenvuoroissa keskeinen merki-
tys nimenomaan peliongelmien ennaltaehkäisijänä. Sen lisäksi korostettiin, että
kasinolla pelatut rahat ohjautuisivat yhteiskunnan kannalta hyviin tarkoituksiin
eivätkä rikollisten käsiin.

Vasemmistoliiton puheenjohtajan Claes Anderssonin puheenvuorot osoitta-
vat erinomaisella tavalla miten taloudelliset argumentit olivat alkaneet vaikuttaa
sellaisiinkin edustajiin, jotka pitivät rahapelaamista lähtökohtaisesti ongelmalli-
sena. Andersson mainitsi, että patologisesta pelihimotaipumuksesta kärsi arviolta
noin 40 000 suomalaista. Kyseessä ei hänen mukaansa ollut suuri joukko, joka ei
kuitenkaan ollut myöskään täysin olankohautuksella ohitettavissa. On hyvin to-
dennäköistä, että näkemys pelihimoon sairastumisen vaarasta nousi eduskunta-
keskusteluun nimenomaan Anderssonin ansiosta. Psykoanalyttista näkökulmaa
edustaneen lausunnon liittäminen talousvaliokunnan mietintöön lieenee tapahtu-
nut valiokuntaan kuuluneen Anderssonin toimesta. Hän on itsekkin psykiatri ja on
myöhemmin kertonut useissa yhteyksissä kärsineensä vakavista peliongelmissa.⁹⁴⁴

Kun eduskuntakeskustelua käytiin tammikuun 1991 lopussa, Suomi oli jo ajau-
tunut nousukauden jälkeiseen talouden voimakkaasti alenevaan kierteeseen.⁹⁴⁵
Oppositiossa istuneena vasemmistolaisena Andersson puolusti moraalistaan rei-
lusti tinkien hallituksen esitystä liittäen sen hyvinvointivaltion rakenteiden ja toi-
mintojen säilyttämiseen: *”Koko Suomen kulttuuri- ja myös vapaaehtoinen sosi-
aalinen työ rakentuu sille, että suomalainen pelaa erilaisia pelejä (...) Itse kyllä
hyvin pitkin hampain tätä olin hyväksymässä, koska minun mielestäni tämä on
vähän moraaliton ja turha, mutta tuleehan lisää rahaa päinvastaiseen työhön.”*⁹⁴⁶
Anderssonin puheenvuorossa oli kuultavissa myös tietoisuus siitä, että kasinotoi-
minnan pyörittäjäksi suunnitellun RAY:n merkitys sosiaali- ja terveysjärjestöjen

943 Valtiopäivät 1990, Pöytäkirjat 4, 4477.

944 Esim. Andersson 2009, 120–124.

945 Kiander 2001, 23.

946 Valtiopäivät 1990, Pöytäkirjat 6, 5959–5960.

toiminnan rahoittajana oli vahvistunut osana Harri Holkerin hallituksen pyrki-
myksiä ”hallittuun rakennemuutokseen”. Taloudellisen tilanteen synkkenemi-
nen oli johtanut siihen, että jo vuoden 1990 aikana käytiin valtiovallan ja Raha-
automaattiyhdistyksen välillä aktiivisia keskusteluja RAY-rahoitteisten järjestöjen
sosiaalipalvelujen ja verovaroilla kustannettujen palvelujen suhteesta.⁹⁴⁷

Kasinolakiehdotuksen hylkäämisen puolesta puheenvuoron käyttäneitä oli
SKL:n lisäksi myös suurimmasta oppositiopuolueesta Suomen Keskustasta, mut-
ta myös päähallituspuolueista Kokoomuksesta ja SDP:sta. Kokoomuksen Oiva
Savela piti lakiesitystä turhanpäiväisenä eikä ymmärtänyt perusteluja, joiden
mukaan lailla kielletty asia saataisiin moraalisesti hyväksytyksi legitimoimalla
se. Merkittävänä vaikuttimena Savelan kantaan lieene ollut hänen lestadiolainen
taustansa.⁹⁴⁸ Keskustan Juhani Alaranta puolestaan katsoi, että rahapelejä pelat-
tiin yleensä päihtyneenä, minkä vuoksi myös kasinolla pelaamisen tarkoituksen-
mukainen valvonta tulisi automaattisesti täysin mahdottomaksi. Myös Alaranta
kuului lestadiolaiseen liikkeeseen⁹⁴⁹, joten hänenkin kannanotollaan lieene ollut
uskonnollinen perusta. Myöskään SDP:n edustaja Sakari Knuuttila ei luottanut
esitetyn pelikasinotoiminnan turvallisuuteen ja vastusti lakiesitystä. Knuuttilan
puoluetoveri Heikki Rinne puolestaan katsoi lakiesityksen olevan täysin turha.
Hänen mukaansa laittomissa peliluolissa pelaavat muistuttivat himossaan alko-
holisteja eivätkä lähtisi pelaamaan kasinolle, jossa pelataan heidän näkökulmas-
taan liian alhaisilla panoksilla.

Kasinolakiesityksestä äänestettäessä sen hylkäämistä kannatti kuitenkin vain 11
kansanedustajaa. Yksi vastustajista oli Vasemmistoliiton edustaja Esko Seppänen,
joka ei ollut käyttänyt asiassa täysistuntopuheenvuoroa. Hänen kantansa oli va-
semmistolaisen ideologinen, ja hän näki rahapelaamisen mahdolliset haitat hie-
man peliriippuvuuden käsitettä laajempänä ilmiönä. Seppänen perusteli kantaansa
myöhemmin seuraavasti: *”Minä en halunnut Suomeen tällaista modernia on-
nenpyörää, jossa luodaan illuusio kaikille pelaajille tarjolla olevasta onnesta
ja onnistumisesta. En niinkään ajatellut peliriippuvuutta, vaan olin huolissani
siitä, että ihmiset eivät pelaa kasinoissa varojensa mukaan vaan myös muille
kuin peliriippuvaisille saattaa syntyä heidän maksukykyynsä nähden liian suu-
ria menetyksiä.”*⁹⁵⁰

Kasinopelilain yhteydessä käyty eduskuntakeskustelu oli raha-arpajaisten
1920-luvulla tapahtuneen laillistamisen jälkeen oikeastaan ensimmäinen, jos-
sa itse rahapelaamisen moraaliseen oikeutukseen otettiin hieman laajemmin
kantaa valtiopäivillä. Tämä johtui tietenkin osaltaan siitä, että käsiteltävänä oli

947 RAY. RAY:n vuosikertomus 1990, 5.

948 Esim. Alatalo 2006, 99–100.

949 Eduskunta. Kansanedustajat, Juhani Alaranta.

950 Entisen kansanedustajan Esko Seppäsen sähköpostiviesti Jukka Ahoille 18.4.2015 klo 9.15.

uhkapelaamiseksi määritellyn toiminnan rajallinen laillistaminen. Se herätti erityisesti pelaamista uskonnollisista syistä vierastaneet kansanedustajat. Kasinolla oli muun muassa tarkoitus pelata korttia, joka juopottelun ohella ja varsinkin siihen yhdistettynä oli perinteisesti yksi pahimmista kirkollista järjestystä kohtaan suunnatuista piittaamattomuuden lajeista.⁹⁵¹ Osa kansanedustajista liitti kasino-hankkeen 1980-luvun loppupuolen yleiseen kasinohenkeen, joka jo vuoden 1990 taloudellisten realiteettien valossa näytti melko moraalittomalta. Esko Seppäsen lausunto osoittaa myös, että ainakin osassa vasemmistoa uhkapelaamisen laillistaminen herätti ajatuksia rahapelaamisesta yhtenä kapitalistisen yhteiskunnan riiston muotona.⁹⁵²

Kasinohankkeen eduskunnassa synnyttämä moraalissävytteinen keskustelu selittyneekin pitkälti nousukauden taittumisen jälkeisellä henkisellä krapulalla. Suomalaisten asenteet muuttuivat jo 1980-luvulla aikaisempaa epävarmemmiksi, ja koko sodanjälkeisen ajan suoraviivainen taloudellisen kasvun tavoittelu alettiin jossakin määrin kyseenalaistaa. Suuntausta ruokki ennen kaikkea lisääntynyt puhe ”hallitusta rakennemuutoksesta”, jonka yhteydessä heräsi myös keskustelu hyvinvointivaltiokehityksen tulevaisuudesta. Laman lähestyessä tietoisuus talouden kovien käytäntöjen ja tarpeelliseksi koetun ”pehmeän” yhteiskuntamoraalin välisistä jännitteistä syveni entisestään. Myös Suomen asema Euroopan poliittisessa ja taloudellisessa uudelleenjärjestäytymisessä huolestutti kansalaisia. Lisäksi osa taloudellisen kasvun merkitystä aiemmin korostaneista kansalaisista alkoi asenteissaan korostaa kasvun ympäristövaikutuksia ja muita ongelmatekijöitä.⁹⁵³

Kasinotoiminnan mahdollistanut lainsäädäntö vahvistettiin maaliskuussa 1991.⁹⁵⁴ Valtioneuvosto vahvisti kasinon toimiluvan lokakuussa ja Helsingin kasino avattiin joulukuussa 1991 Hotelli Ramada Presidentiltä vuokratuissa tiloissa. Alkuvuosien jälkeen kasinon suosio ja hiljalleen kasvanut tuotto perustuivat pitkälti monipuoliseen automaattitarjontaan. Vuosituhannen vaihteessa jo noin 55 prosenttia kasinon tuotosta tuli raha-automaateista.⁹⁵⁵ Varsinaisten kasinopelien tarjonnan parantaminen 1980–1990-luvuilla voidaankin nähdä ennen kaikkea analogiana rahamarkkinoiden vapautumisen ja kasinotalouden ajasta sekä ajanjaksoon liittyneestä elämän- ja ajattelutapojen muutoksesta. RAY:n kasvava merkitys sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustusten maksajana ja valtion menosäästöjen paikkaajana perustui ensisijaisesti automaattipelaamisen tuoton rajuun kasvuun. Helsingin kasinostakin muodostui ajan mittaan ennen kaikkea elitistinen ympäristö raha-automaattien pelaamista varten.

951 Markkola 2007, 89–91.

952 Valtiopäivät 1990, Pöytäkirjat 6, 5956–5960, 5971–5974.

953 Haikonen & Kiljunen 2003, 97–99, 105.

954 Suomen säädöskokoelma 1991:2, 518/1991 ja 519/1991, 1047–1049.

955 RAY. RAY:n vuosikertomus 2000, 18.

RAY-avustukset sosiaali- ja terveyspalvelujen rakennemuutoksessa

Ahon hallituksen säästö- ja leikkauslistojen myötä RAY-tuottojen käyttö suuntautui aikaisempaa suunnitelmallisemmin ja pitkäjänteisemmin julkisen talouden tasapainottamispyrkimyksiin. Vuonna 1993 suoraan valtion menosäästöihin ohjatut RAY-tuotot olivat noin kymmenesosa avustuksiin ohjatun tuoton kokonaismäärästä, mutta osuus nousi yli neljännekseen vuosikymmenen loppuun mennessä. RAY:n kokonaistuoton kuitenkin lähes kaksinkertaistuessa kyseisenä ajanjaksona valtion menoihin voitiin vuosikymmenen lopussa ohjata yli viisinkertainen summa vuoteen 1993 verrattuna.⁹⁵⁶

Valtiovarainministeriön ja hallituksen into RAY:n voittovarojen käyttötarkoituksen laajentamiseen herätti huolta joissakin oppositiopuolueiden kansanedustajissa. Vasemmistoliiton edustaja Ensio Laine tiedusteli helmikuussa 1992 suullisella kysymyksellä Ahon hallituksen keskustalaiselta sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskoskelta, oliko hallituksella aikeita ryhtyä toimenpiteisiin, joilla turvattaisiin RAY:n itsenäinen asema vapaaehtoisten sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toiminnan rahoittajana. Laine toi esille huolensa siitä, että valtiovarainministeriö pyrki yhä selkeämmin käyttämään RAY:n varoja valtion budjettimenojen kattamiseen.

Ministeri Kuuskoski vastasi, ettei ollut toimessaan huomannut minkäänlaista epäluottamusta valtioneuvoston tai sosiaali- ja terveysministeriön ja järjestöjen kesken. Lisäksi Kuuskoski muotoili huolellisesti monipolvisen lauseen, joka samanaikaisesti sekä ilmaisi järjestöjen toimintaedellytyksien suhteen koettua huolta että kertoi valtiovallan hyväksyvän rahapelituottojen käyttämisen yhä laajemmin ylimääräisen veronkannon kaltaisena ilmiönä: *”On varsin ilmeistä, että kun yhteiskunta muuttuu ja varsinkin tämmöisessä tilanteessa, kun koemme selvää taloudellista niukkuutta, on hyvin tärkeitä kehittää mekanisme, millä raha-automaatin tuotto jaetaan, ja tällä tavalla turvata, että mahdollisimman onnistuneesti taloudellinen tuki myös järjestöjen piirissä kanavoituu.”*⁹⁵⁷

Ensio Laineen lisäksi Kuuskosken esittämiä kantoja haastoi eduskunnassa oikeastaan vain Liberaalisen Kansanpuolueen ainoa kansanedustaja Tuulikki Ukkola. Hän kertoi jostakin järjestöjulkaisusta lukeneensa, että RAY:n muodollisesti laatimien avustusehdotusten sisältöä ohjailtiin voimakkaasti valtioneuvoston taholta ja varsinkin edunsaajajärjestöjä edustaneet henkilöt pelkäsivät yhdistyksen itenäisyyden menettämistä. Myös Ensio Laine ilmoitti kuulleen järjestöjen taholta, että RAY:n ja valtioneuvoston suhdetta pidettiin epäonnistuneena. Laine tekikin ministerille ehdotuksen, että todellinen päätösvalta avustusten jakamisesta annettaisiin RAY:lle.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ Myllymäki & Tetri 2001, 144.

⁹⁵⁷ Valtiopäivät 1992, Pöytäkirjat 1, Suullisia kysymyksiä, 376.

⁹⁵⁸ Valtiopäivät 1992, Pöytäkirjat 1, Suullisia kysymyksiä, 375–377.

Sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskosken mitta leikkaustavoitteiden suhteen tuli täyteen hyvin nopeasti, kun hallituksessa pyrittiin lyömään kiinni entistä tiukemmat budjettikehykset hallituskauden loppuun eli vuoteen 1995 saakka. Kuuskoski ajautui avoimeen riitaan valtiovarainministeri Iiro Viinaseen ja leikkauslistoja tehtailleiden valtiovarainministeriön virkamiesten kanssa. Riidan seurauksena Kuuskoski erosi ministerin tehtävästä jo huhtikuussa 1992. Pääministerille kirjoittamassaan kirjeessä Kuuskoski ilmoitti, ettei sosiaaliministerillä ollut hallituksessa mitään virkaa, sillä valtiovarainministeri tuntui tietävän kaikki asiat paremmin.⁹⁵⁹

Eeva Kuuskoski oli talouden hoidon suurten linjojen suhteen oikeassa, sillä laman myötä valtiovarainministeriön kehitys valtionhallinnon ”superministeriöksi” huipentui. Ministeriön vaikutusvalta lisääntyi merkittävästi eduskunnan tuella, kun valtiopäiväjärjestyksen määräenemmistösäännöksiä muutettiin niin, että säästöistä voitiin päättää yksinkertaisella enemmistöllä.⁹⁶⁰ Valtiovarainministeriön virkamiehet pitivät tarkasti silmällä muun muassa Raha-automaattiyhdistyksen tuoton kasvuvauhtia ja etsivät aktiivisesti mahdollisuuksia siirtää sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan kuuluneita tehtäviä varsinaisesta budjettitaloudesta RAY:n avustusjärjestelmän piiriin. Ministeriön virkamiehet liikkuiivat monessa asiassa tarkoituksellisesti ”harmaalla alueella” koetellen sekä vakiintuneiden toimintatapojen että myös lainsäädännön rajoja avustusehdotuksia tehdessään.⁹⁶¹

Valtiovarainministeriön johtaman valtiontalouden uudistusohjelman tavaramerkeiksi nousivat *tulosohjauksen* ja *tulosjohtamisen* käsitteet. Niiden periaatteita piti budjettipäällikkö Raimo Sailaksen mukaan levittää hallintoon ”viruksen tavoin” menojen kasvupaineiden hillitsemiseksi ja tehokkuuden lisäämiseksi. Kaikkea piti pystyä mittaamaan myös hyvinvointia tuottavissa organisaatioissa. Valtiovarainministeriössä päätettiin, että koko hallinnon tuli siirtyä toimintojen kokonaiskustannusten merkitystä korostavaan tulosbudjetointiin viimeistään vuoden 1995 tulo- ja menoarvion yhteydessä.⁹⁶² Valtiovarainministeriön sisäisessä tiedotuslehdessä Raimo Sailaksen suusta mainittiin tulleen myös selkeät reunaehdot toiminnalle: ”*Suunta, mihin on mentävä* täytyy tietää tai muuten virasto joutuu lakkautuslistalle.”⁹⁶³

959 Helsingin Sanomat 23.4.1992; Tuomioja 2014, 161.

960 Heikkinen & Tiihonen 2010, 502; Yliaska 2014, 344–345.

961 Esimerkiksi vuoden 1992 budjettia laadittaessa valtiovarainministeriön virkamiehet ehdottivat Työterveyslaitokselle suunnitellun lisärakennuksen rakentamista RAY-voittovaroilla, vaikka Työterveyslaitoksen toiminnan valtionosuuksista oli säädetty erityislaki. KA. Valtiovarainministeriö. Tulo- ja menoarvio-osasto, Ha:320 Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 32 liitteet, Pl 33 kantakappaleet; KA. Valtiovarainministeriö. Tulo- ja menoarvio-osasto, Ha:320 Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 33 liitteet, HO:n ja HKO:n lausunnot, Pl 34–36 kantakappaleet + liitteet.

962 Heikkinen & Tiihonen 2010, 366–368.

963 Tiukka linja 19/1990, 5.

Eräs tulohajautuksen keskeinen elementti oli tulosbudjetointi, jolla tarkoitettiin ehdotettavaan talousarvioon sisältyvien määrärahojen ennakkollista perustelua aikaansaannoksilla, vaikuttavuustavoitteilla ja toiminnallisilla tulostavoitteilla.⁹⁶⁴ Tulosbudjetointiin siirtymisen vuoksi myös Raha-automaattiyhdistyksen tuoton käytön budjetoinnin rakennetta muutettiin oleellisesti vuoden 1992 valtion tulo- ja menoarvion yhteydessä.⁹⁶⁵ Budjetin rakenteen muutoksella vahvistettiin osaltaan valtiovarainministeriön korostamaa linjaa, jonka mukaisesti lama-ajan RAY-avustuksilla pyrittiin ennen kaikkea parantamaan kolmannen sektorin järjestöjen toimintavalmiuksia ja rohkaisemaan järjestöjä kehittämään uusia toimintamuotoja. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että RAY-avustusten kolmesta eri tyypistä toiminta- ja projektiavustusten osuutta pyrittiin kasvattamaan perinteisesti hallitsevassa asemassa olleiden investointiavustusten kustannuksella. Lama-aikana omaksutun hengen mukaisesti budjetin linjauksilla pyrittiin ”yleensä itsenäistä selviytymistä tukevien palvelujen ja tukitoimien kehittämiseen” ja ”kansalaisten omaehtoisuuteen ja omatoimisuuteen perustuvaan palvelu- ja tukitoimintaan”.⁹⁶⁶

Raija Julkusen mukaan uusliberalistinen ihanne itsestään vastaavasta itsenäisestä kansalaisesta nousi laman aikana yleisesti omaksutuksi näkemykseksi, koska sillä oli katu-uskottavuutta ja normatiivista hyväksyttävyyttä. Se vetosi arkimoraaliin, jonka peruspilareita ovat työnteon, itsensä elättämisen ja oman vastuun ihanteet. Uusliberalististen väitteiden tieteellinen näyttö on puutteellinen. Siitä huolimatta ne saivat arkimoraalista ponnistavan totuusvaikutelman tuekseen.⁹⁶⁷

Holkerin hallitukselta kesken jäänyt kuntien valtionosuusuudistus muuttui Ahon hallituksen aikana olemukseltaan puhtaasti osaksi valtiovarainministeriön toteuttamaa säästöpolitiikkaa. Uudistuksen myötä valtionosuuksista tuli käytännössä pitkälti kuntatalouksien ohjaamista kehysbudjetoinnin avulla, jolloin kuntien oli sopeutettava menonsa käytettävissä oleviin tuloihin. Valtionosuusuudistukseen sisältyi myös julkisten palvelujen markkinaistamisen periaate, jonka myötä kunnalliset palveluntuottajat menettivät erikoisasemansa ja kunnallinen sosiaali- ja terveysala joutui kilpailemaan muiden palveluntuottajien kanssa vähitellen avautuvilla markkinoilla. Julkilausuttuna tavoitteena oli synnyttää uutta yritystoimintaa sosiaali- ja terveydenhuollon alalle, minkä myötä toimialaa olisi voitu yhä enemmän tarkastella myös elinkeinotoiminnan näkökulmasta.⁹⁶⁸

964 Tulohajautuksen käsikirja 2005, 30.

965 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, 407.

966 Valtiopäivät 1993, Asiakirjat A 4, HE 126/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1994, 335.

967 Julkunen 2001b, 164.

968 Yliaska 2014, 408–412; Ohtonen 1999, 6; Myllymäki & Tetri 2001, 171–172; Oulasvirta & al. 2002, 71.

Yhtäältä RAY-tuottojen voidaankin nähdä edistäneen pyrkimyksiä lisätä todellista kilpailua julkisella sektorilla. 1990-luvun puolivälistä vauhtiin päässyt avustusmuotojen keskittäminen toiminta- ja projektivastuksiin auttoi kehittämään sellaista palvelu- ja kokeilutoimintaa, jossa RAY:n avustukset toimivat eräänlaisina riskin kattajina ja tuotekehitystukina. RAY-tuella kehitettyjen uusien palvelumuotojen alueelle alkoi myös jonkin verran syntyä yrityksiä, joten yleishyödyllisten yhteisöjen kokeilutoiminta toimi jossakin määrin markkinoiden avaajana aidolle elinkeinotoiminnalle. Toiseksi voidaan katsoa RAY-tuottojen auttaneen selkeyttämään kunnallishallinnon työnjakoa ja tuottaneen sitä kautta säästöjä julkisten varojen käyttöön. Kunnilla oli entistä paremmat mahdollisuudet pitäytyä palveluiden järjestäjän ja tilaajan rooliin ja jättää palvelujen tuottaminen markkinaehtoisesti kilpailevien kolmannen sektorin toimijoiden ja yritysten hoidettavaksi.

Toisaalta voidaan valtiovallan nähdä RAY:n tukien tehostetun käytön kautta alistaneen kolmannen sektorin yhä voimakkaammin julkista sektoria täydentäväksi osaksi, jolloin markkinoilla toimivista yhteisöistä ei muodostunut toimiva osa markkinataloutta vaan julkishallintoa entisestään kasvattava ja kuormittava osa. Kolmannen sektorin järjestöjen voi katsoa monissa tapauksissa saaneen selkeää kilpailuetua RAY-tuotoista, joiden turvin ne voivat sekä investoida perusrakenteisiinsa että alihinnoitella tarjoamiaan palveluita. Varsinkin pienemmissä kunnissa RAY-tuottoja saaneiden järjestöjen johtohenkilöt olivat usein myös kunnallisia päätöksentekijöitä, ja palvelut ostettiin suoraan heidän edustamiltaan yhteisöiltä ilman kilpailutusta. Järjestöille tarkoitetuista tuista tuli näin yksi kuntien lisärahoituskanava. Tällaisissa tapauksissa kehitys oli vuoden 1993 valtionosuusuudistuksen tarkoituksen vastainen, sillä uudistuksella pyrittiin julkisen talouden tehostamiseen muun muassa tilaajan ja tuottajan selkeän erottamisen avulla.⁹⁶⁹

1990-luvun kehitystä voidaan tarkastella myös hyvinvointivaltio-käsitteen kaltaisen totaliteetin pirstoutumisena moniin toimijoihin ja subjekteihin, joita ei enää ohjaa yhteinen hyvinvointivaltiollisuus. Se tarkoittaa myös sitä, ettei tietynlaiseen valmiiksi suunniteltuun kokonaisuuteen enää pyritä valtiollisten ratkaisukeinojen keskeisyyttä korostamalla. Kehitystä heijastelee 'hyvinvointivaltion' korvautuminen 'hyvinvointiyhteiskunta'-käsitteen yleistyneellä käytöllä. Hyvinvointiyhteiskunta-ajatteluun sisältyy hyvinvoinnin tuottaminen aikaisempaa pienemmillä julkisilla menoilla niin, että yhteiskunnan "kannustimilla" motivoitavien kansalaisten oma vastuu hyvinvoinnistaan korostuu. Hyvinvointiyhteiskunta käsitetään eräänlaisena sateenvarjona tai kattona, joka kattaa valtion, kunnat, kuntien yhteenliittymät, työnantajat, vakuutusyhtiöt, järjestöt, säätiöt, yritykset, hoivayrittäjät, perheet ja yksilöt itse.⁹⁷⁰

969 Jääskeläinen 2000, 48–49, 84, 86, 92; Ohtonen 1999, 6, 123.

970 Julkunen 2001a, 201–202.

Hyvinvointiyhteiskunnan merkityksen korostuminen heijastelee valtion toimijaroolin muuttumista. Tiukan valtioyhteyden purkautuessa hyvinvointiyhteiskunnan toimijoiden ”valtiollisuus” jäsentyy uudella tavalla.⁹⁷¹ Tarkasteltaessa valtiovalan aktivoitunutta asennetta rahapeliteottojen kasvattamiseen hyvinvointivaltion muodonmuutoksen näkökulmasta kansallisen kertomuksen yksinkertaistettu kuva pelituottojen suunnitelmallisesta käytöstä hyvinvointivaltion rakentamiseen saa asiaa täydentävän lisäväriytyksen. Näyttää siltä, että varsinaisella hyvinvointivaltion rakennuskaudella pelituottoihin suhtauduttiin enemmänkin pelitarjonnan lisäämiseen suotuisana sivutuotteena. Valtiovalta kiinnostui rahapeliteutoista aivan uudella tavalla vasta hyvinvointivaltion kasvun taantumisen ja toimintojen osittaisen purkamisen myötä. Voimakkaasti kärjistäen hyvinvointivaltion purkaminen motivoi valtiovaltaa aggressiivisempaan rahapeliteottojen kasvattamiseen kuin hyvinvointivaltion rakentaminen. Kun valtio laman aikana suuntasi voimavaransa yksityisen sektorin pelastamiseen, pehmeinä ja ”naisellisina” pidettyjä hyvinvointivaltion rahoituskohteita alettiin siirtää valtion budjettirahoituksesta pelituotoilla rahoitettaviksi.

Laman aikana kasvaneilla raha-automaattivastuksilla edistettiin merkittäväällä tavalla yleisen sosiaali- ja terveyspolitiikan mukaisen rakennemuutoksen toteutumista, kun avustuksia kohdennettiin kustannussäästöjä tavoitellen yhä enemmän avohoitoa tukevien palveluiden tuottamiseen ja kehittämiseen. RAY-avustuksilla oli merkittävä osuus muun muassa nykyaikaisen vanhustenhuollon, päihdehuollon ja mielenterveyspalveluiden muotoutumisessa. Valtionosuusuudistus mahdollisti sen, että kunnat alkoivat ostaa RAY-avusteisilta järjestöiltä niiden kehittämiä palveluja. Kuntien ja järjestöjen yhteistyön hioutuminen mahdollisti jopa kuntien aiemmin hoitamien tehtävien siirtämisen järjestöjen ja muun vapaaehtoistoiminnan vastuulle. Hyvinvointiyhteiskunnan kannalta tärkeitä rakenteita ja toimintoja ylläpitäessään järjestöistä tuli entistä riippuvaisempia RAY-avustuksista, mikä pakotti niitä muovaamaan profiliaan yhä enemmän perinteisiä julkisen sektorin toimijoita muistuttavaksi. Samanaikaisesti raha-automaattivastusten piiriin siirrettiin järjestöjä ja säätiöitä, joille aiemmin oli myönnetty avustusta valtion budjettivaroista. Hyvinvointivaltion perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisveloitteesta vastuullinen julkinen valta joutui siis tarvittavat palvelut turvataksaan toteutumaan enenevässä määrin pelikoneiden tuottoon veromarkkojen sijasta.⁹⁷²

1990-luvulla suomalainen yhteiskunta koki erityisesti väestön ääripäihin kohdistuneen eriarvoistumiskehityksen. Varakkaimpien kotitalouksien vaurastuessa voimakkaasti köyhyys lisääntyi vähävaraisissa lapsiperheissä. Vaikka palvelujen tarjonnassa ja kohdentumisessa ei tapahtunut dramaattisia muutoksia,

971 Alapuro 1995, 109–110.

972 Myllymäki & Tetri 2001, 281–297; Jääskeläinen 2000, 48, 75; Kaukonen 2000, 159–161, 197; Ohtonen 1999, 10; Wallander 1993, 81.

heikoimmassa asemassa olleiden ryhmien tilanne ei enää kohentunut. Köyhien ja huono-osaisten osuus väestöstä jäi pysyvästi aikaisempaa korkeammalle tasolle.⁹⁷³ Kriittisissä arvioissa esitettiin, että huono-osaisten palvelujen keskittymisellä RAY:n rahoittamien järjestöjen vastuulle oli oma osuutensa tämän väestöryhmän aseman muuttumattomuuteen. Monissa kunnissa ulkoistetut, ostopalvelusopimuksen perusteella hankitut palvelut olivat nimenomaan heikompiosaisille tarkoitettuja palveluja. Kriitikissä on kysytty, miten mielekästä oli yhdenvertaisuusperiaatteen ja perusturvan toteutumisen kannalta keskittää juuri huono-osaisten palvelut julkisesta vallasta etääntyneimmälle palvelujärjestelmän osalle.⁹⁷⁴

RAY-tuotoista riippuvaisten hyvinvointivaltion toimintojen turvaamiseksi pelituottojen oli kasvettava vakaasti ja aikaisempaa rivakammin. Tuottojen kasvua ei enää laman aikana määritelty ainoastaan tuotekehittelyn suotuisaksi seuraukseksi, vaan ennen kaikkea valtion tulo- ja menoarvion sanelemaksi ehdottomaksi tavoitteeksi. Tähän pyrittiin pelitarjonnan lisäämisen ohella monilla julkisen sektorin ja julkisen hallinnon uudistamisprosessista tutuilla keinoilla, joiden avulla RAY pyrki samanaikaisesti hahmottumaan sekä julkisen palveluympäristön toimijaksi että markkinaehtoiseksi yritykseksi. Yhdistyksen liiketaloudellista luonnetta pyrittiin korostamaan muun muassa erilaisin tuottavuus- ja laatuksiteerein arvioidujen ydinprosessitoimintojen avulla. Liikemaailmasta lainatun prosessiajattelun⁹⁷⁵ avulla RAY:n toimintoja pyrittiin kehittämään ”asiakaslähtöiseen” suuntaan. Yhdistyksen ydinprosessien tuotteita kuvattiin ikään kuin ne olisivat syntyneet todellisessa kilpailuympäristössä ja asiakkaiden aitoihin valintamahdollisuuksiin vedoten: *”Palveluiden laadun ja hinnan on oltava kilpailukykyisiä ja vertailukelpoisia minkä tahansa yrityksen palveluiden kanssa.”*⁹⁷⁶

Harhakuvaa RAY:n toimimisesta jonkinlaisessa kilpailuympäristössä ei pidetty yllä ainoastaan toiminnan tehostamissyistä. Asiaan vaikutti merkittävästi myös pyrkimys kansallisen rahapelijärjestelmän säilyttämiseen. Suomalaisesta rahapeli-järjestelmästä haluttiin antaa kuva, jonka mukaan viiden vuoden välein myönnettävät rahapelitoimiluvat olivat ikään kuin aidosti kilpailtavissa ja rahapelitoimijat sen vuoksi pakotettuja kehittämään tuotteitaan ja tehostamaan toimintaansa. Toisaalta kotimaiselle yleisölle alettiin korostaa toiminnan vastuullisuutta, jonka nimissä puolestaan vaadittiin kilpailun rajoittamista. RAY:ssä pelättiin erityisesti teknologisen kehityksen myötä avautuvaa mahdollisuutta tarjota ulkomaisia rahapelejä suomalaisten pelattaviksi.⁹⁷⁷

973 Saari 2015, 69–70.

974 Myllymäki & Tetri 2001, 291–297; Pitkänen 2002, 28–29.

975 Esim. Virtanen & Wennberg 2005, 32–33.

976 RAY. RAY:n vuosikertomukset 1994, 8 ja 1995, 8.

977 RAY. RAY:n vuosikertomus 1992, 4.

Markkinoistumisilluusion varjossa valtiolta pyrki kynsin hampain pitämään kiinni RAY:n monopoliasemasta, joka koko laajuudessaan käsitti myös niin sanotut ajanvietteautomaatit⁹⁷⁸. Suomen liityttyä vuoden 1994 alussa Euroopan talousalueeseen (ETA) tulkittiin suomalaisen ajanvietemonopolin olevan varsinaisen rahapelimonopolin perusteeton laajennus.⁹⁷⁹ Sen seurauksena eduskunta sääti helmikuussa 1995 voimaan astuneen lain, joka mahdollisti vapaan kilpailun ajanvietteautomaattitoiminnassa.⁹⁸⁰ Käytännössä määräävä markkina-asema alalla säilyi kuitenkin RAY:n perustamalla tytäryhtiöllä Pelika RAY Oy:llä, jonka tuotto ohjattiin samalla tavalla RAY:n avustustoimintaan kuin raha-automaattien tuotto.⁹⁸¹ RAY:n myi tytäryhtiönsä toiminnan vasta vuonna 2000, kun arpajaislain uudistamisen yhteydessä annettu kilpailuviraston lausunto totesi RAY:n rahapeliluvan olevan vaarassa sen tytäryhtiön toiminnan vuoksi.⁹⁸²

Ajanvietelaitteista saatava tuotto ei kuitenkaan koskaan muodostanut erityisen merkittävää osuutta RAY:n avustustoimintaan ohjautuneista varoista. Toiminnasta luopumisen aiheutuvaan näennäiseen vahinkoonkin ehdittiin myös varautua samalla lääkkeellä, jolla RAY:n tuottojen tuntuva kasvu varmistettiin koko 1990-luvun ajan. RAY selviytyi laman sanelemista tuottotavoitteista ennen kaikkea kiihdyttämällä entisestään jo edellisellä vuosikymmenellä käynnistettyä peliautomaattien uudistamisprosessia, lisäämällä ja monipuolistamalla pelipaikkoja sekä tehostamalla tuotekehittelyään. Syvän taloudellisen laman ja suurtyöttömyyden aikana pelituottojen lisääminen oli tietenkin poikkeuksellisen suuri haaste, jossa RAY kuitenkin onnistui erinomaisesti.

1980-luvun puolivälistä lähtien Raha-automaattiyhdistyksen peliautomaattikannassa suoritettiin kymmenisen vuotta kestänyt uudistusprosessi, joka vaikutti hyvin merkittävällä tavalla suomalaiseen rahapelaamiseen. Prosessin aikana patsapelit korvattiin täysin elektronisilla peliautomaateilla, lähinnä hedelmä- ja pokeripelien erilaisilla muunnelmilla. Erityisen tehokasta automaattikannan uudistaminen oli lamavuosina. Samalla automaattien kokonaislukumäärää lisättiin ja hajasijoittelua tehostettiin. Työttömien määrän rajusta kasvusta ja kotitalouksien käytettävissä olleiden tulojen romahtamisesta huolimatta RAY:n tuotto oli automaattikannan uudistamisen ansiosta vuonna 1995 lähes 40 prosenttia suurempi kuin viisi vuotta aikaisemmin.⁹⁸³

978 Maksua vastaan pelattavat automaatit tai pelit, joihin ei liity rahavoiton mahdollisuutta. Esim. flipperit, videoautomaatit, keilapelit, biljardi jne.

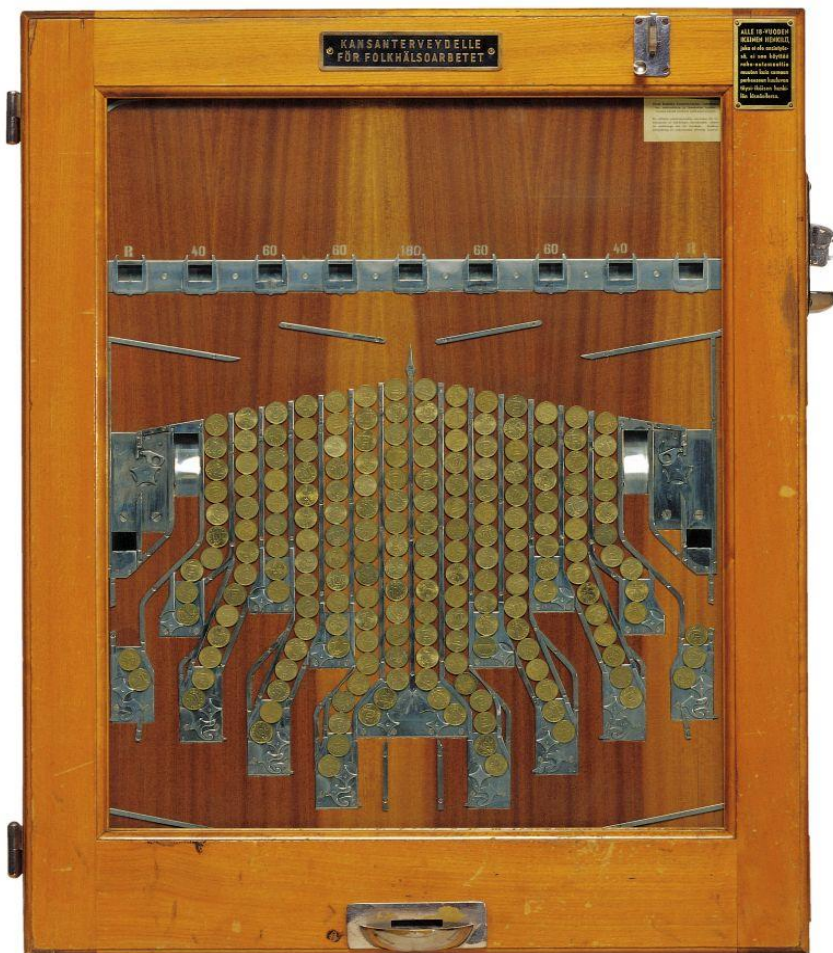
979 Laurila 1994, 198–199.

980 Valtiopäivät 1994, Asiakirjat A 8, HE 275/1994, Hallituksen esitys eduskunnalle viihdelaitelaiksi, 1.

981 RAY. RAY:n vuosikertomus 1985, 18.

982 Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2002.

983 RAY. Valkama 2009; RAY. RAY:n vuosikertomukset 1990, 4–5, 10, 1991, 10, 1992, 4, 1993, 2, 1994, 4, 1995, 10 ja 1996, 6; Kiander 2001, 81–82, 110; Valtiopäivät 1999, Asiakirjat A 4, HE 197/1999, Hallituksen esitys eduskunnalle arpajaislaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, 186.

Kuva 17. Vuonna 1958 käyttöön otettu 20 markan (pennin) pajatso. Viimeisetkin 20 pennin, 50 pennin ja markan mekaaniset pajatsot poistettiin markkinoilta vuoden 1993 kolikkouudistuksen myötä (RAY:n kuva-arkisto).

Maailmanlaajuisesti ottaen nykyaikaiset raha-automaatit ovat ensisijaisesti kasinoihin tai niitä muistuttaviin tiloihin sijoitettuja laitteita.⁹⁸⁴ Useimmissa maissa automaattit ovatkin merkittävä osa perinteistä ajasta ja paikasta irrotettua kasinomiljöötä. Automaateissa on myös ominaisuuksia, joiden jo sinällään toivotaan vaikuttavan samalla tavalla kuin kasinoympäristön kokonaisuudessaan. Tällaisia ovat ennen kaikkea automaattien audiovisuaaliset tehosteet. Lisäksi monissa automaateissa pelattavissa peleissä on piirteitä, jotka muistuttavat klassisten kasino- ja uhkapelien ominaisuuksia – panoksen asettaminen ja korottaminen, voittosumman

⁹⁸⁴ Esim. Eadington 2000, 155–163.

tuplaaminen jne.⁹⁸⁵ Näin ollen voidaan sanoa kasinomaailman peruselementtien saapuneen alkeellisimmassa muodossaan kaikkialle Suomeen 1980–1990-luvulla tapahtuneen raha-automaattien uudistamisprosessin ja automaattien kattavan hajasijoittelun yhteisvaikutuksesta.

Modernien peliautomaattien vaikutus laajeni merkittäväällä tavalla, kun myös Suomeen alettiin perustaa kansainvälisen esikuvan mukaisia pelisaleja, jotka oli yksinomaan tarkoitettu rahapelien pelaamista varten. Kun varsinaisen kasinon perustamisidea näytti juuttuneen sisäasiainministeriöön, RAY:n toimesta alettiin vuonna 1989 kokeilla kasinomaiseen interiööriin sisältyvien aineksien laajentamista valvottuihin tiloihin ravintoloiden ja yökerhojen ulkopuolelle. Kokeilu voitiin aloittaa uutena tuoteideana ilman muutoksia lainsäädännössä tai raha-automaattiasetuksessa. Kyseisenä vuonna RAY avasi tässä tarkoituksessa Täyspotti-pelisalit Jyväskylässä ja Tampereella.⁹⁸⁶ Täyspotit olivat vain täysi-ikäisille tarkoitettuja tiloja, joihin oli tavanomaisten peliautomaattien ohella sijoitettu myös muutamia pöytäpelejä. Jotta täysi-ikäisiä pelaajia olisi saatu tuvan täydeltä, joissakin Täyspoteissa sallittiin lasten oleskelu pelaavien vanhempiensa seurana.⁹⁸⁷

Lamavuosista huolimatta Täyspotti-pelisalit osoittautuivat suureksi menestykseksi. Vuosina 1990–1992 perustettiin kolmesta uutta Täyspottia. RAY:n vuosikertomuksessa korostettiin pelisalien loistavaa sijaintia isohkojen taajamien kauppakeskuksissa tai muutoin helposti saavutettavissa paikoissa.⁹⁸⁸ Tätä kautta näkyi mielenkiintoisella tavalla myös Täyspottien yhteys taloudelliseen lamaan. Esimerkiksi Kuopion Täyspotti sijoitettiin paraatipaikalle entiseen pankkisaliin⁹⁸⁹, joka vapautui Pohjois-Savon Säästöpankin jouduttua säästöpankkiryhmän pilkkomisoperaation kohteeksi. Kasinopeli siis jatkui muutoaan muuttaneena samoissa edustavissa tiloissa. Raha-automaattiyhdistys ja sen edustama toiminta tuli suurissa kaupunkikeskuksissa lähes yhtä näkyväksi kuin kasinotaloutta pyörittäneet pankit olivat olleet edellisellä vuosikymmenellä. Muutaman seuraavan vuoden aikana RAY:n erilaisten pelisalien määrä kasvoi tavatonta vauhtia. Vuoden 1996 lopussa Täyspotteja oli 22, RAY-Potteja 16 ja Club Ray -nimisiä pelisaleja kaksi.⁹⁹⁰

Täyspottien tuotosta noin kaksi kolmasosaa tuli peliautomaateista ja kolmasosa kasinopeleistä. Kummankin pelimuodon tuotto automaattia tai pöytää kohden oli kuitenkin huomattavasti parempi kuin muissa sijoituspaikoissa. Hyvän tuoton lisäksi Täyspotit tarjosivat kasinotunnelmaa henkilöille, jotka joko katsoivat

985 Dowling & al. 2005, 39.

986 RAY. RAY:n vuosikertomus 1989, 4.

987 Pajatso 2/1989, 20.

988 RAY. RAY:n vuosikertomukset 1990, 12, 1991, 12 ja 1992, 12.

989 Pajatso Kesä 1991, 21.

990 RAY-potit olivat vilkkaisiin liike- ja liikennekeskuksiin sijoitettuja pelipaikkoja, Pajatso talvi 1995, 13. Club Ray -pelisalit olivat Täyspotteja, joista oli tanssi-iltoina yhteys ravintolaan, Pajatso Kesä 1994, 2–3.

ravintoloissa tai yökerhoissa pelaamisen liian hienoksi puuhaksi tai jostakin syystä eivät intoutuneet pelaamaan raha-automaatteja ruokakaupoissa, kioskeilla tai huoltoasemilla. Kaikki eivät viihtyneet RAY:n tuhansien yhteistyökumppaneiden ”pelipisteissä”, sillä niissä ei valikoitu pelaajia millään kriteereillä, ja ikärajojen valvontakin oli usein varsin leväperäistä. Kun laman aikana huomattiin, että pöytäpelien tuotto niiden alkuperäisissä sijoituspaikoissa, paremman luokan ravintoloissa ja yökerhoissa, alkoi hiipua, RAY sijoitti pöytäpelejä yhä enemmän myös pub-tyyppisiin ravintoloihin ja diskoihin. Vuosikymmenen puolivälissä pöytäpelien kannattavuutta kokeiltiin myös muutamassa tavallisessa keskiolutbaarissa.⁹⁹¹

Vuosina 1983–1993 tehtiin kolme RAY:n pelejä koskenutta kyselytutkimusta. Kyselyistä hahmottuu raha-automaattien pelaamisen suhteen kuva, joka asettaa automaattituottojen tarkoituksellisen kasvattamisen varsinkin 1990-luvun alku-puoliskon lama-aikana varsin kyseenalaiseen valoon. Ensinnäkin kyselyt osoittavat, että automaattikannan uudistaminen siirsi pelaamista yhä nuorempiin ikäluokkiin. Kaveriporukoissa automaatteja pelasi myös monia 13–14-vuotiaita, jotka ase-
tuksen mukaan olisivat saaneet pelata vain vanhempien seurassa.⁹⁹² Merkkillisintä kuitenkin oli, että alle 24-vuotiaiden ikäryhmissä myös kulutettiin selvästi eniten rahaa automaatteihin. Nuorimmilla tähän ryhmään kuuluneista ei ollut taskurahojen ohella juurikaan muita tuloja. Laman vaikutuksesta osa automaattipe-
laajista lopetti pelaamisen kokonaan. Sen seurauksena automaattien pelaaminen keskittyi entistä selvemmin yhtäältä nuorten ikäluokkien ja toisaalta muiden vä-
hätuloisten kontolle.⁹⁹³

Kehitys oli pitkälti RAY:n tietoisien strategian tulosta. 1980-luvun lopulla peli-
automaatteja alettiin kehittää nimenomaan niitä runsaasti pelanneiden nuorten
ikäluokkien mieltymysten mukaisesti. Samaan aikaan kuitenkin oltiin hyvin tie-
toisia automaattipelaamiseen mahdollisesti liittyvistä ongelmista sekä ulkomai-
sen tutkimuskirjallisuuden että niiden pohjalta tehtyjen kotimaisten selvitysten
perusteella. Psykiatri Matti O. Huttusen vuonna 1989 RAY:lle tekemässä selvi-
tyksessä todettiin ensinnäkin raha-automaattien saatavuuden olevan Suomessa
poikkeuksellisen hyvä. Lisäksi todettiin automaatteihin mahdollisesti syntyvän
pelihimon olevan suurin riski vähävaraisille väestöryhmille kuten eläkeläisille,
työttömille ja nuorisolle.⁹⁹⁴

991 RAY. RAY:n vuosikertomukset 1989, 10, 1990, 3, 12, 1993, 11, 1994, 11 ja 1996, 14.

992 Kortelainen 1988, 216.

993 RAY. Kuluttaja- ja yritys-kuvatutkimus 1984, 7–8; RAY. Virtanen 1990, 3–5, liitetaulut 1, 2, 4, 7 ja 11; Ve. Tutkimukset 1993, Ilkas, Hannu (1993) Rahapelit Suomessa 1993, syys-marraskuu 1993, RAY, Hippos, Veik-
kaus. Taloustutkimus Oy: Helsinki, 5, Taulukot 5071, 5074 ja 6074.

994 RAY. Virtanen 1990, 35–36, liitetaulukko 4; RAY. Huttunen 1989, 1, 9.

Vaikka laman aikana RAY:n yhteiskunnallisen merkityksen melko varmasti tiedettiin yhä laajemmin lepäävän vähävaraisten ja jopa alaikäisten kapeahkoilla harteilla, asiasta vaiettiin päättäjätasolla lähes kokonaan. Vuosina 1992–1993 eduskunnassa tehtiin hallitukselle sekä eläkeläisten että nuorison ongelmalliseen automaattipelaamiseen liittyvät kysymykset, joista kumpikin johti vain hallituksen antamiin ympäripyöreisiin vastauksiin.

Nuorison pelaamista koskeneen kirjallisen kysymyksen tekijät tiedustelivat, mihin toimenpiteisiin hallitus aikoi ryhtyä raha-automaattien valvonnan tehostamiseksi ja alaikäisten suojelemiseksi pelihimolta. Sisäasiainministeri Mauri Pekkarinen vastasi kysymykseen toteamalla, että automaattipelaamisen valvontaan mahdollisesti liittyvät ongelmat johtuivat ennen kaikkea valvontaa koskevien säännösten puutteellisuudesta. Pekkarinen lisäsi, että ministeriössä suunniteltiin parhaillaan toimikunnan asettamista valmistelemaan rahapelitoimintaa koskevien säännösten uudistamista, johon myös raha-automaattien valvontakysymykset liittyivät.⁹⁹⁵ Sisäasiainministerin lupaukset olivat siinä suhteessa täyttä ilmaa, ettei syyskuussa 1993 asetettu ja pari vuotta myöhemmin mietintönsä antanut Rahapelitoimikunta nostanut millään tavalla esiin maan rahapelijärjestelmän ilmeisintä ongelmaa pelitoiminnan valvontaa koskevassa mietinnön osassa.⁹⁹⁶

Raha ratkaisi. Kun suomalaisen rahapelaamisen yhteenlaskettu liikevaihto ylitti laman aiheuttaman suurtyöttömyyden ilmapiirissä ensimmäistä kertaa 7 miljardin markan rajan vuonna 1995, RAY:n hallituksen puheenjohtaja Jukka Vihriälä kommentoi sekä yleistä tilannetta että oman yhtiönsä roolia tyyliin, jonka voi halutessaan mieltää varsin ironiseksi: *”Raha-automaattiyhdistyksen tavoitteena on tuottojen hallittu kehitys, mutta asiakkaiden pelikäyttäytymisen ennakointi on osoittautunut vaikeaksi. Lisääntynyt vapaa-aika kasvattaa pelikertoja ja liikevaihtoa.”* Tilanteessa, jossa työttömyysaste oli 15 prosentin tietämissä ja työllisyysaste vain hieman yli 60 prosenttia, ilmaisua ’lisääntynyt vapaa-aika’ olisi kenties ollut tahdikasta välttää. Toiseksi myös maininta asiakkaiden pelikäyttäytymisen ennakoimattomuudelta vaikuttaa omituiselta, olihan RAY tietoisesti rakentanut taloudelliselle lamakaudelle sijoittuneen nousunsa uusien, erityisesti nuorten ja vähävaraisten pelaajien suosiossa olleiden automaattien varaan. Tähän mahdollisesti liittyneitä moraalisia näkökulmia ei juhlapuhetasolla mainittu lainkaan.

Sen sijaan saatettiin korostaa suomalaisen rahapelaamisen poikkeuksellista ongelmattomuutta, johon löydettiin myös syyt: *”Suomessa raha-automaateilla pelaamisen kulttuuri on pitempi kuin keskimäärin Euroopan maissa ja siitä johtuen ihmisten pelaamisen hallinta on kehittynyt verrattuna vasta 1980-luvulla raha-automaatit sallineisiin maihin. Pelitoiminta on luotettavaa ja valtaosin*

995 Valtiopäivät 1993, Asiakirjat F 2, Kirjallinen kysymys 440, 1–2; Valtiopäivät 1992, Asiakirjat F 1, Kirjallinen kysymys 186.

996 Rahapelitoimikunnan mietintö 1995, 1, 82–83.

*ongelmatonta...*⁹⁹⁷ Tämänkin tieto oli siinä mielessä vääristeltyä totuutta, että suomalaiset raha-automaatit olivat aina 1980-luvun loppupuolelle pääsääntöisesti pajatsoja, jotka eivät mekaanisina ja hidastempoisina olleet ominaisuuksiensa puolesta ongelmia aiheuttavia. Peliautomaatteihin liittyvien ongelmien suhteen Suomi oli siis suurin piirtein samassa asemassa kuin 1980-luvulla automaatit laillistaneet maat.

Kuva 18. Suomessa automaattipelaaminen voidaan ongelmitta mieltää myös urheilulajiksi. Kuvassa vuoden 2009 pajatson MM-kisojen tunnelmaa (RAY:n kuva-arkisto).

Veikkausvoittovarat tehokkuutta ja kilpailukykyä edistämässä

1990-luvun laman myötä valtiovarainministeriön virkamiehet alkoivat enenevässä määrin sanella myös veikkausvoittovarojen käyttöä. Esko Ahon hallituksen sisältä ainoastaan kulttuuriministeri Tytti Isohookana-Asunmaa yritti jarruttaa kehitystä ja ehdotti veikkaustulojen irrottamista budjetista erilliseksi opetusministeriön hallinnoimaksi rahastoksi. Tukea hän ei ehdotukselleen saanut.⁹⁹⁸ Isohookana-Asunmaa nimitti myöhemmin valtiovarainministeriön virkamiehiä ”sivistymättömmiksi hurskastelijoiiksi”.⁹⁹⁹ Kulttuuriministerin arvio kertoo siitä, ettei kulttuuri ol-

⁹⁹⁷ RAY. RAY:n vuosikertomus 1995, 4.

⁹⁹⁸ Autio 1997, 27.

⁹⁹⁹ Murto 2010, 130.

lut budjetinlaatijoiden listalla hänen toivomassaan laajuudessa, vaikka kansallisen kulttuurin merkitys yhdentyvän Euroopan kontekstissa mainittiinkin yhtenä kehittämiskohteena Ahon hallituksen ohjelmassa.¹⁰⁰⁰

Opetusministeriön vuodelle 1992 laatima esitys veikkausvoittovarojen käytöstä muuttui melkoisesti valtiovarainministeriön ”supervirkamiesten” käsitteilyssä. Opetusministeriön ehdotuksessa noudatettiin voittovara-asetuksen määrittelemiä jako-osuuksien suuntaviivoja ja ehdotettiin tieteelle 13 prosenttia, taiteelle 40 prosenttia, urheilulle 36 prosenttia ja nuorisotyölle 11 prosenttia. Valtiovarainministeriössä suurimmat muutokset tehtiin tieteen ja urheilun osioihin. Edellisen osuus nostettiin peräti 23 prosenttiin ja jälkimmäinen laskettiin 30 prosenttiin. Markkamääräisesti tieteen voittovaraosuuteen siirrettiin muista osioista yhteensä noin 140 miljoonaa markkaa.

Painopisteen selkeälle muutokselle virkamiehet esittivät seuraavanlaisen perustelun: *”Tutkimustoiminnan ja kansainvälisen tutkimusyhteistyön edellytysten turvaamiseksi ehdotetaan voittovararahoituksen painopistettä siirrettäväksi nykyistä enemmän tieteen tukemiseen.”* Lisäksi valtiovarainministeriön kannanotosa todettiin lyhyesti muutosten johtavan siihen, että veikkausvoittovarojen jakosuhteita säätelevä asetus oli kumottava.¹⁰⁰¹ Hallitus muuttikin kyseisen asetuksen 2 §:ää tammikuussa 1992 siten, että jako-osuuksien suuruudet jätettiin kyseisessä pykälässä määrittelemättä. Väliaikaiseksi tarkoitettua järjestelyä jatkettiin siten muuttamalla vuosittain jakosuhteista säättävä pykälä samalla tavalla vuoteen 2001 asti.¹⁰⁰² Tämä tarkoitti sitä, että valtiovarainministeriö sai suhteellisen vapaat kädet jakosuhteiden määrittelyyn.

Harri Holkerin hallituksen kaudella alkunsa saanut pyrkimys siirtää julkisen sektorin resursseja hyvinvointipalveluista tutkimus- ja kehittämistoimintaan jatkui ja voimistui Esko Ahon hallituksen aikana. Panostusta uusteolliseen tutkimukseen ja kehittämiseen lisättiin samanaikaisesta rajusta leikkauspolitiikasta huolimatta. Tutkimus- ja kehittämismenoja lisäämällä pyrittiin elvyttämään tuotannon kasvua ja kokonaistuottavuutta, minkä uskottiin nostavan Suomen lamasta. Painotus liitettiin voimakkaasti suomalaisen tietoyhteiskunnan visioon, jonka mukaan uusia työpaikkoja luotaisiin ”tietoteollisuuden ja laajamittaisen yrittäjyyden” avulla. Vuonna 1994 julkaistu *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansalliset linjaukset* tiivistä Ahon hallituksen yhteiskuntavision ihanteita.¹⁰⁰³ Pyrkimykset olivat selvästi

1000 Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991.

1001 KA. Valtiovarainministeriö, Tulo- ja menoarvio-osasto, Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 29 kantakappaleet, HO:n lausunto, Vuoden 1992 TMAE, Pääluokka 29 Opetusministeriön hallinnonala, Kantakappaleet.

1002 Edilex, Asetus raha-arpa- ja veikkauspelien ylijäämän käyttämisestä 725/1982.

1003 Yliaska 2014, 458–462.

nähtävissä jo hallituksen ensimmäisessä kokonaisbudjetissa vuodelle 1992. Siinä myös veikkausvoittovarojen käyttö valjastettiin omalta osaltaan palvelemaan kyseisiä tavoitteita.

Valtiovarainministeriön virkamiesten ensin omaksuma varsin tiukka kanta opetusministeriön laatimaan ehdotukseen lieventyi jonkin verran varsinaiseen budjettiesitykseen, mutta painopisteiden muutos veikkausvoittovarojen jaossa oli edelleen selkeästi nähtävissä. Tieteen tukemiseen esitettiin noin 18 prosenttia voittovaroista, mikä oli keskitien kompromissi opetus- ja valtiovarainministeriöiden kantojen välillä. Osuus vakiintui samalle tasolle koko 1990-luvun ajaksi. Tieteen osuus veikkausvoittovaroista vuonna 1992 oli noin 40 prosenttia suurempi kuin edellisenä vuonna. Kokonaisuudessaan hallitus budjetoi kyseisenä vuonna tutkimus- ja kehittämistoimintaan yli 9,3 miljardia markkaa. Tieteelliseen toimintaan suunnatuilla veikkausvoittovaroilla summasta katettiin noin 27 prosenttia. Muutos oli todella merkittävä verrattuna edellisvuoteen, jolloin vastaava osuus oli noin 14 prosenttia.¹⁰⁰⁴

Erityisellä tarmolla valtiovalta tuki vuonna 1983 perustettua Teknologian kehittämiskeskusta (Tekes), olihan valtiovarainministeriö määritellyt yhdeksi kilpailukykytaistelun keskeiseksi keinoksi teknisen osaamisen kehittämisen ja tuote- ja tuotantomenetelmännovaatioiden edistämisen.¹⁰⁰⁵ Vuoden 1992 budjettiin Tekesin määrärahoihin merkittiin 17 prosentin lisäys, minkä johdosta laitoksen vuotuinen määräraha nousi lähelle miljardia markkaa.¹⁰⁰⁶ Tekesin määrärahojen tuntuva lisäys heijasteli hallituksen pyrkimyksiä tukea erityisesti maan taloutta elvyttävää ”hyötytutkimusta”. Sen vuoksi korkeatasoinenkin perustutkimus katsottiin laman aikana toisarvoiseksi toiminnaksi.¹⁰⁰⁷

Priorisointi heijastui ennen kaikkea Suomen Akatemian rahoituksen järjestylyyn. Vuoden 1992 tulo- ja menoarviossa myös Suomen Akatemian tutkimusmäärärahoja lisättiin lähes kuudella prosentilla, mutta samanaikaisesti laitoksesta tuli merkittävä säästökohde valtiontaloudessa. Varsinaisista budjettivaroista Suomen Akatemialle myönnettäviä tutkimusmäärärahoja vähennettiin peräti 45 prosentilla. Määrärahan kokonaissumman kasvu tuli kuitenkin mahdolliseksi sitä kautta, että veikkausvoittovarojen osuutta Suomen Akatemian tutkimusmäärärahoista lisättiin 25:stä 55 prosenttiin. Tämä puolestaan merkitsi sitä, että Akatemian

1004 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, Y 18, 251, 253; KA. Valtiovarainministeriö, Tulo- ja menoarvio-osasto, Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 29 kantakappaleet, HO:n lausunto, Vuoden 1992 TMAE, Pääluokka 29 Opetusministeriön hallinnonala, Kantakappaleet; Valtiopäivät 1998, Asiakirjat A 4, HE 105/1998, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1999, 216–217.

1005 Yliaska 2014, 459–460.

1006 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, 34.

1007 Autio 1997, 155, 159.

tutkimusmäärärahoihin osoitettu voittovaraosuus oli peräti noin 70 prosenttia tieteen tukemiseen tarkoitetuista veikkausvoittovaroista. Koska hallitus päätti jatkaa poikkeusjärjestelyä veikkaus- ja raha-arpapeliin ylijäämän jaosta annettua asetusta vuosittain, veikkausvoittovarojen osuutta Suomen Akatemian tutkimusmäärärahoista voitiin jatkuvasti nostaa. Vuoden 1999 budjetissa tieteelle myönnettyistä veikkausvoittovaroista Suomen Akatemian osuus oli jo 82 prosenttia.¹⁰⁰⁸

Suomen Akatemian veikkausvoittovaroilla rahoitettuun toimintaan kuului myös osa kansainvälisestä tutkimusyhteistyöstä. 1990-luvun alussa syntyi suuri määrä kansainväliseen tutkimukseen liittyviä erillissopimuksia, joista suurinta huomiota herätti Suomen mukaanmeno kansainvälisen ydintutkimuskeskuksen CERN:in ylläpitoon.¹⁰⁰⁹ Veikkausvoittovaroista alettiin maksaa erinäisiä kansainväliseen tieteelliseen yhteistyöhön, jäsenmaksuihin ja rahoitusosuuksiin liittyviä menoja. Vuonna 1992 tämä summa oli 4 miljoonaa, mutta seuraavana vuonna jo noin 11 miljoonaa markkaa.¹⁰¹⁰

Taiteen ja kulttuurin osuutta veikkausvoittovaroista laskettiin vuoden 1992 tulo- ja menoarviossa 40 prosentista 38,5 prosenttiin. Parin vuoden päästä taiteen osuus heilahti kuitenkin aivan uuteen asentoon; vuoden 1994 budjetissa se oli peräti 46 prosenttia. Vuosikymmenen lopussa taiteen osuus veikkausvoittovaroista oli noussut jo 56 prosenttiin.¹⁰¹¹

Taiteen ja kulttuurin osuuden merkittävä kasvu selittyy vuoden 1993 alussa toteutetun kuntien valtionosuusuudistuksen kautta. Jo aikaisemmin mainitun sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelua ja valtionosuutta koskevan lainsäädännön lisäksi uudistettiin myös opetus- ja kulttuuritoimen rahoitusta koskeva lainsäädäntö. Pakettiin sisältyi viiden opetustoimen alueeseen kuuluneen lain uudistaminen sekä yhdentoista kulttuuritoiminnan rahoitusta säätelevän lain uudistaminen tai säätäminen. Jälkimmäiseen kokonaisuuteen sisältyivät muun muassa museolaki sekä teatteri- ja orkesterilaki, joihin sisältyi myös merkittäviä veikkausvoittovarojen käyttöön liittyviä uudistuksia.

1008 Valtioapäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, Y 18, 252–253; Valtioapäivät 1992, Asiakirjat A5, HE 122/1992, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1993, Y 17; Valtioapäivät 1998, Asiakirjat A 4, HE 105/1998, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1999, Y 22 – Y 23, 220.

1009 Autio 1997, 160.

1010 Valtioapäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, 253; Valtioapäivät 1992, Asiakirjat A5, HE 122/1992, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1993, 216.

1011 Valtioapäivät 1991, Asiakirjat A2, HE 57/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1992, 251; Valtioapäivät 1993, Asiakirjat A4, HE 126/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1994, 191; Valtioapäivät 1998, Asiakirjat A 4, HE 105/1998, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1999, 216–217; KA. Valtiovarainministeriö, Tulo- ja menoarvio-osasto, Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 29 kantakappaleet, HO:n lausunto, Vuoden 1992 TMAE, Pääluokka 29 Opetusministeriön hallinnonala, Kantakappaleet.

Museolain säännöksiin lisättiin maininta, että museoiden valtionosuuksiin ja -avustuksiin voidaan käyttää veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroja. Teatteri- ja orkesterilain tarkoituksena puolestaan oli saattaa teattereille ja orkestereille annettu valtion taloudellinen tuki ylipäättään lakisääteiselle pohjalle. Myös tähän lakiin kuului erityinen säännös, jonka mukaan laissa tarkoitettuihin valtionosuuksiin ja -avustuksiin voitiin käyttää veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroja. Vuonna 1998 veikkausvoittovaroin avustettuja kunnallisia kulttuuritoimintoja laajennettiin vielä hyvin merkittävällä tavalla, kun kirjastolain muutoksella mahdollistettiin voittovarojen käyttö myös kirjastojen valtionosuuksiin ja -avustuksiin.¹⁰¹²

Uuden valtionosuusjärjestelmän lähtökohtana oli, että kunnat saivat vapaasti käyttää saamansa valtionosuudet. Toiminnan laatu ja laajuus olivat toimintalakien säätämässä rajoissa kuntien ratkaistavissa. Valtionrahoituksen edellytyksenä kuitenkin oli, että kunnat harjoittivat jossakin määrin toimintaa, jota valtio rahoitti. Opetuspuolella ehdot olivat tiukat ja niin yksityiskohtaiset, ettei esimerkiksi peruskouluopetuksen järjestämisvastuusta voitu tinkiä. Sen sijaan kunnilla ei ollut velvollisuutta järjestää tiettyä laissa säädettyä kulttuuritoimintaa, vaikka se olisi saanut tarkoitukseen valtionosuutta.¹⁰¹³ Näin ollen tuli mahdolliseksi myös veikkausvoittovarojen käyttäminen kuntien itsensä valitsemiin kohteisiin. Valtiovallan menettelytavan tuloksena kunnat saattoivat siis käyttää veikkausvoittovaroja myös säästötoimista kärsineen taloustilanteensa paikkaamiseen.

Markkamääräisesti laskettuna taiteelle ja kulttuurille osoitetut määrärahat kasvoivat maltillisesti 1990-luvun loppupuolella. Jo vuodesta 1993 nousuun lähteneeseen bruttokansantuotteeseen suhteutettuna valtion kulttuurimenojen osuus kuitenkin laski jopa dramaattisesti ja oli vuonna 1997 pudonnut jo kaksi vuosikymmentä aikaisemmin vallinneen tason alapuolelle. Vielä vuonna 1993 museoiden, teattereiden ja orkestereiden uusi valtionosuusjärjestelmä nosti valtiolta kunnille meneviä siirtomenoja kuntien menoja samalla supistaen, mutta seuraavana vuonna sekä valtio että kunnat laskivat kulttuurimenojen osuuttaan. Vuonna 1995 kunnat kuitenkin joutuivat tilanteeseen, jossa niiden oli alettava lisätä omia kulttuurimenojaan korvatakseen valtionosuuksien laskua. Samanaikaisesti kulttuurimenojen valtionosuuksista yhä suurempi osa katettiin veikkausvoittovaroilla, minkä johdosta valtion ”oikeiden” tulojen käyttö kulttuurimenoihin 1990-luvun puolivälissä alkaneen nousukauden aikana supistui merkittävällä tavalla. Prosessissa veikkausvoittovarojen käytöstä tuli osa valtionosuusudistukseen sisältyntä syvempää

1012 Valtiopäivät 1991, Asiakirjat A5, HE 215/1991, Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuritoimen rahoitusta koskevaksi lainsäädännöksi, 1, 5–6, 10, 63–64; Valtiopäivät 1997, Asiakirjat A 3, HE 100/1997, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1998, 197–198; Kempainen & Toivonen 1993, 296, 299.

1013 Kempainen & Toivonen 1993, 55–56.

finanssihallinnollista kehityssuuntaa, jota noudattaen valtiovalta pyrki säästötoimien lisäksi vahvistamaan valtion ja kuntien rahoituksen erkaantumista eri suuntiin. Valtio vetäytyi ja sälytti kuntien suoritettavaksi yhä enemmän tehtäviä hupe-nevilla resursseilla. Veikkausvoittovarojen jakoa käytettiin sekä leikkauspolitiikan tulosten paikkailuun että osana leikkauspolitiikkaa.

1990-luvun loppupuolen nousukauden aikana valtiovalta alkoi merkittävästi lisätä kansallisten taide- ja kulttuurilaitosten¹⁰¹⁴ rahoitusta. Erityisen paljon nousivat Valtion taidemuseon ja veikkausvoittovaroilla rahoitetun Suomen Kansallisoorperan avustukset. Epäsuhta kansallisten taide- ja kulttuurilaitosten valtionavustusten ja kuntien kulttuuritoimintaan valtionavustuksina ohjautuneen rahoituksen välillä kasvoi vuosina 1994–1998 selvästi. Ensin mainittujen markkamääräinen avustus kasvoi noin 31 prosenttia, mutta kuntien kulttuuritoiminnan avustukset vähenivät 10 prosentilla. Euroopan Unioniin liittymisen myötä valtiovaltan intressi kohdistui voimakkaasti matkailijoiden ja muiden kansainvälisten vieraiden ilmeisimpiin tutustumiskohteisiin.¹⁰¹⁵ Veikkausvoittovaroilla tuettiin omalta osaltaan elitistisen kulttuuriin etuoikeutettua asemaa, vaikka Veikkauksen toimitusjohtaja ja innokas oopperanharrastaja Matti Ahde korostikin vuonna 1993 valmistuneen uuden oopperatalon parantaneen nimenomaan koko kansan mahdollisuuksia oopperan harrastamiseen.¹⁰¹⁶

Laman seurauksena veikkausvoittovarojen alkuperäisen edunsaajan, urheilun ja liikuntakasvatustyön, osuutta veikkausvoittovarojen jaossa supistettiin eniten. Samanaikaisesti urheilu- ja liikuntaelämä oli edunsaajista riippuvaisin veikkausvoittovarojen kertymisestä, sillä sen saamat valtion avustukset koostuivat lähes yksinomaan pelimarkoista. Vuoden 1992 tulo- ja menoarviossa urheilun ja liikuntakasvatustyön osuudeksi jäi noin 34 prosenttia. Se oli kuitenkin selvästi enemmän kuin hieman alle 30 prosenttia, jota valtiovarainministeriön virkamiehet ensilaskelmissaan suunnittelivat.¹⁰¹⁷ Markkamääräisesti urheilulle ohjattu summa tarkoitti kuitenkin täsmälleen edellisen vuoden määrärahan suuruista summaa. Budjetissa perusteltiin painopisteen muuttumista ennen kaikkea tutkimustoiminnan ja kansainvälisen tutkimusyhteistyön edellytysten turvaamisella.

Urheilun ja liikuntakasvatustyön osuus veikkausvoittovaroista jäi suurin piirtein samalle tasolle parin seuraavan vuoden budjeteissa, mutta alkoi sitten supistua tasaisesti vuodesta 1995 lähtien taiteen ja kulttuurin osuuden kasvamisen

1014 Suomen Kansallisoorpera, Suomen Kansallisteatteri, Valtion taidemuseo ja Museovirasto.

1015 Heiskanen 2000, 47–49.

1016 Ahde & Hakkarainen 2013, 193.

1017 KA. Valtiovarainministeriö, Tulo- ja menoarvio-osasto, Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 29 kantakappaleet, HO:n lausunto, Vuoden 1992 TMAE, Pääluokka 29 Opetusministeriön hallinnonala, Kantakappaleet.

myötä. Vuonna 2001 urheilun ja liikunnan osuus oli enää noin 21 prosenttia.¹⁰¹⁸ 1990-luvun aikana urheilun, liikuntakasvatustyön ja nuorisokasvatustyön määrärahat esiintyivät valtion budjeteissa sekä erikseen että yhdistettyinä melko moniksi erinimisiksi momenteiksi. Kyseisten momenttien yhteenlasketut määrärahat pysyivät suurin piirtein samana tai jopa laskivat hieman yleiseltä tasolta, johon ne ”jäädettiin” vuosikymmenen alussa. Vuonna 1993 summa oli hieman yli 620 miljoonaa ja vuonna 1999 noin 587 miljoonaa markkaa. Veikkausvoittovaroilla määrärahoista katettiin 1990-luvun lopussa hieman yli 95 prosenttia.¹⁰¹⁹

1990-luvun alussa muotoutuneen talousnationalismin näkökulmasta Suomen tien ulos lamasta kansainväliseen menestykseen ei enää nähty onnistuvan Paavo Nurmen pidennetyn askeleen tai Lasse Virénin susimaisen jolkotuksen tahdisa. Suomalaisen kansallistunnon tiivis suhde kansainvälisiin urheilusaavutuksiin oli syntynyt jo vuoden 1912 Tukholman olympialaisten suurmenestyksen myötä. Urheilulla ei ollut ainoastaan kansallistuntoa kohottava vaikutus, vaan siitä tuli samalla myös osa vähemmistökansan modernin nationalismin keskushallitusta ja enemmistökansallisuutta vastaan suunnattua protestiliikettä. Ainekset säilyivät myös itsenäisen Suomen urheiluelämässä. Venäläisten sortotoimenpiteiden muistelusta tuli yksi keskeisistä urheilupiirien hengennostattajista 1930-luvun Suomessa. Samalla urheilutoiminta liitettiin elimellisesti maapuolustuksen tavoitteisiin, joissa ”ryssäläisyyden” torjumisella oli keskeinen asema. Tällaisten painotusten kadottua toisen maailmansodan lopputuloksen myötä urheilu kuitenkin säilyi sallittuna nationalististen tunteiden ilmaisukanavana. Sen parissa taistelevan ja uhrautumaan valmiin ihannesuomalaisuuden kuva säilyi rikkumattomana.¹⁰²⁰ Neuvostoliiton kaaduttua 1990-luvun alussa suomalainen urheiluelämä menetti ainakin joksikin aikaa yhden henkisen perintönsä keskeisen juonte.

Urheilun ja liikunnan heikentynyttä asemaa veikkausvoittovarojen käytössä huononsi entisestään vuoden 1993 kuntien valtionosuusudistuksen myötä alkanut nuorisojärjestöjen tulosohjausjärjestelmään siirtyminen. Sen yhteydessä aiemmin hyvinvointivaltion itsestään selvinä rahoituskohteina pidettyjen järjestöjen tukemisperusteita alettiin arvioida niiden vaikuttavuuteen, taloudellisuuteen ja tuottavuuteen liittyvin kriteerein. Tehostunut toiminnan arviointi johti veikkausvoittovaroilla rahoitetun nuorisokasvatustyön vuotuisten määrärahan pienentämiseen lähes 40 prosentilla vuonna 1994. Myös liikunnan alueella pyrittiin

1018 Valtioapäivät 1992, Asiakirjat A5, HE 122/1992, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1993, 215; Valtioapäivät 1993, Asiakirjat A4, HE 126/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1994, 191; Valtioapäivät 1994, Asiakirjat A 6, HE 152/1994, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1995, 188; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015, 9.

1019 Valtioapäivät 1992, Asiakirjat A 5, HE 122/1992, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1993, 21; Valtioapäivät 1998, Asiakirjat A 4, HE 105/1998, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1999, 16.

1020 Viita 2003, 161–162; Kokkonen 2008, 183–186, 249.

samanaikaisesti järjestörakenteen muutokseen ja tulosohjaukseen siirtymiseen. Liikuntatoimintaa ja nuorisotyötä varten pyrittiin myös vahvistamaan yhteinen valtionosuuden peruste.¹⁰²¹ ”Sailaksen listaan” sisältynyt ehdotus nuorisokasvatustyöhön suunnattujen veikkausvoittovarojen muuttamisesta valtion yleiskatteelliseksi tuloiksi kaatui liian radikaalina, mutta nuorisojärjestöt kohtasivat siis ”rangaistuksensa” toisella tavalla.

Laman aikana veikkausvoittovarojen käyttö yhdistyi ensinnäkin hallituksen toteuttamiin tutkimus- ja kehittämistoiminnan edistämisyhtymisiin, joiden uskottiin lisäävän tuottavuutta. Veikkausvoittovaroja suunnattiin huomattavasti aikaisempaa enemmän tieteen toiminta-alalle. Valtaosa rahoista suunnattiin laman oloissa toisarvoiseksi katsotun perustutkimuksen rahoittamiseen, jolloin voitiin suunnata enemmän valtion yleisiä budjettivaroja tietoteknologiseen ”hyötutkimukseen” ja eri sektoriministeriöiden hallinnonaloilla suoritettuun tutkimus- ja kehittämistoimintaan. Näiden määrärahojen lisäämisen mahdollisti omalta osaltaan myös veikkausvoittovarojen osuuden tuntuva kasvattaminen taiteen ja kulttuurin alueen rahoituksessa. Veikkausvoittovarojen osuuden nostaminen ei kuitenkaan lisännyt käytettävissä olleita resursseja sen kummemmin niiden rahoituskohteena olleella tieteen kuin muidenkaan edunsaajien toiminta-alueilla. Päinvastoin, julkisen rahoituksen reaalिसummat esimerkiksi kuntien valtionosuuksiin sidottujen kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotyötoimien alueella jopa pienenivät 1990-luvun aikana. Näin ollen veikkausvoittovarojen tehostettu käyttö liittyi resurssien pienenemiseen opetusministeriön hallinnonalalla. Sen sijaan voittovarojen tehostetun käytön edunsaajat sanan varsinaisessa merkityksessä olivat muiden ministeriöiden hallinnonaloilla, parhaana esimerkkinä kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuudessa toiminut Tekes.

Valtionosuusuudistus oli keskeinen komponentti valtiovarainministeriön budjettiosastolla ideoidussa niukkuusajattelussa, jonka mukaan tuottavuutta voitiin nostaa leikkauksia toteuttamalla. Leikkauspolitiikan toteutuksessa kunnat jouduivat säästötalkoiden pääasiallisiksi kohteiksi. Veikkausvoittovarojen tehostettu käyttö tietyissä kuntien valtionosuuksissa tuki sekä valtiovallan säästötavoitteita että pyrkimyksiä ylipäätään vähentää valtion osuutta kuntien tulopohjasta.¹⁰²² Vaikka veikkausvoittovarojen tehostetulla käytöllä pääasiallisesti lisättiinkin lakisääteisten edunsaajien kurjuutta, vakiintuneen kurjuuden ja tehostetun voittovarojen käytön muille yhteiskunnan toiminnoille tuottaman hyödyn ylläpitäminen

1021 Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 94/2005, 43, 49–50; Mäkinen & al. 2015, 10; Valtio-päivät 1992, Asiakirjat A 5, HE 122/1992, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1993, 21; Valtio-päivät 1993, Asiakirjat A 4, HE 126/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousar-vioksi vuodelle 1994, 19, 202, 204.

1022 Yliaska 2014, 403–411, 452–453.

edellytti Veikkauksen pelituottojen tuntuvaa vuosittaista kasvua. Tavoitteeseen oli mahdollista päästä ainoastaan tuomalla markkinoille merkittävä määrä uusia kuponki- ja arpapelejä.

Kuponkipelejä kapitalismin modernin riskinottajan tarpeisiin

Hallituksen vaihduttua keväällä 1991 paineet myös Veikkaus Oy:tä kohtaan kasvoivat. Jo samana vuonna jouduttiin toteamaan, ettei valtiovallan Veikkaukselta penäämää tuoton kasvua pystyttäisi takaamaan ilman tuotekehittelyn voimakasta suuntaamista uusien rahapelien käyttöön ottoon ja markkinointiin. Toimeen taruttiinkin sitten sellaisella määrätietoisuudella, että vuoden 1990 lopussa tarjolla olleet kuusi Veikkauksen peliä saivat rinnalleen seitsemän uutta peliä kolmen seuraavan vuoden aikana.¹⁰²³ Uudet pelit puristettiin markkinoille puhtaasta ahdistuksesta, jota Veikkauksen johdossa koettiin valtiovallan painostuksen johdosta: *”Eduskunta on valtion talousarviossa korottanut Oy Veikkaus Ab:n tuotto-odotusta viime vuoden toteutumaan verrattuna noin kuudella prosentilla. Se on äärimmäisen vaativa tavoite tilanteessa, jossa kansalaisten ostovoima selvästi laskee. Kasvuodotukset pyritään täyttämään uudella tarjonnalla.”*¹⁰²⁴

Valtiovallan kasvavien tarpeiden tyydyttämiseksi Veikkauksessa alettiin vuonna 1991 myös suunnitella kahta pelimuotoa, joista toisella (urheiluvedonlyönti) oli ratkaiseva ja toisella (Vikinglotto) merkittävä vaikutus Veikkauksen tuoton kasvussa 1990-luvun puolivälissä. Veikkauksen ja sisäasiainministeriön välillä käydyissä neuvotteluissa todettiin, että kansainvälisesti suosituista pelimuodoista keskeisimpänä Suomesta puuttui valtakunnallinen kerroinvedonlyönti, jonka käynnistämiseen Veikkauksella katsottiin olevan erittäin hyvät edellytykset. Toiseksi haluttiin ottaa uudelleen käyttöön jo kerran menestykselliseksi osoittautunut pelimuoto, jonka toiselle versiolle pienen maan väestöpohja yksinään olisi kuitenkin ollut riittämätön.¹⁰²⁵

Sekä vedonlyönnin että valtionraajat ylittävän lottopelin aloittaminen edellytti kuitenkin arpajaislakiin tehtäviä muutoksia. Veikkaus Oy:n ehdotuksen pohjalta laadittu hallituksen esitys muutosten aikaansaamiseksi annettiin eduskunnalle 1992. Vedonlyönnin suhteen lakiesityksen perusteluissa todettiin vedonlyöntitoiminnan olevan ulkomailla laajaa ja monipuolista. Myös suomalaisten todettiin voineen osallistua ulkomaiseen vedonlyöntiin jo muutaman vuoden ajan valuuttasäännösten

¹⁰²³ Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomukset 1991, 8–9 ja 1994, 6.

¹⁰²⁴ Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1992, 6.

¹⁰²⁵ Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1991, 8; Ve. Johtajisto 1991/III, ptk. 11.11.1991; Veikkasiasiamies 1/1993, 2.

vapautumisen myötä. Tähän toimintaan mainittiin ”eräiden arvioiden” mukaan suuntautuneen vuosittain noin 40–50 miljoonaa markkaa, joiden valuminen ulkomaille tuli lakiesityksen mukaan pyrkiä estämään.

Vedonlyöntipelien laillistamisen ja kansallisten rahapelien suojaamisen puolesta esitettiin siis jo veikkauksen yhteydessä vuonna 1940 käytetty ja kansainvälisestikin varsin yleinen peruste. ”Eräiden arvioiden” esittäjiä ei eduskunnalle annetussa lakiesityksessä kuitenkaan paljastettu, sillä mahdolliset arviot eivät todennäköisesti lainkaan perustuneet tutkittuun tietoon. Veikkaus Oy:n hallituksen pöytäkirja kertoo, että tieto ”eräiden arvioiden” olemassaolosta toimitettiin pyynnöstä sisäministeriöön. Pöytäkirjassakaan ei ole mitään tietoa siitä, mihin esitetyt arviot tosiasiallisesti perustuivat.¹⁰²⁶ Kyseessä olikin mitä todennäköisimmin ”hastusta vedetty” tieto, joka sopi hyvin lakiesityksen perusteluihin. Vaikka ulkomaille suuntautunut vedonlyöntitoiminta ei välttämättä vielä ollutkaan kovin suurta alkuvuodesta 1992, lakiesityksessä esiin nostetun perusteen paikkansapitävyys tulevaisuuden suhteen oli kuitenkin kiistämätön; kehittyvän teknologian ja lisääntyvien kansainvälisten suhteiden myötä suomalaisten mahdollisuudet ulkomaiseen nettipelaamiseen paranivat tulevina vuosina ripeätä vauhtia.¹⁰²⁷

Suomalaiset päättäjät olivat jo vuonna 1992 kaikesta päätellen hyvin selvillä uusien rahapelien merkityksestä sekä laman että kansallisen rahapelijärjestelmän kannalta. Vedonlyönnin ja ylikansallisen rahapelitoiminnan mahdollistava arpajaislain muutosesitys ei kirvoittanut eduskunnan käsittelyssä ensimmäistäkään puheenvuoroa.¹⁰²⁸ Se oli hieman yllättävää ajatellen pari vuotta aikaisemmin kasinopelilainsäädännöstä käytyä melko vilkasta keskustelua, jonka yhteydessä nousi esiin myös selvästi moraalisia äänenpainoja. Vedonlyönti, vaikkakin rajallisin panoksin, sisälsi kuitenkin samanlaisia uhkapelaamiseen perinteisesti liitettyjä piirteitä kuin kasinolla pelattavat ruletti- ja korttipelit. Uhkapelaamisen varhaisimmat ja yleisimmät muodot ovatkin yleisen käsityksen mukaan olleet vedonlyönnin erilaisia muunnelmia.¹⁰²⁹ Kasinotalouden jälkeinen krapula oli herättänyt keskustelun rahapelaamisen moraalista, mutta ennalta odottamattoman syvä lama vaiensi uusien pelimuotojen laillistamiseen kriittisesti suhtautuneet äänet.

¹⁰²⁶ Ve. Veikkaus Oy:n hallituksen pöytäkirja 3.3.1992.

¹⁰²⁷ Karekallas & al. 2014, 35.

¹⁰²⁸ Valtiopäivät 1992, Pöytäkirjat 5, 4545, 4570, 4611.

¹⁰²⁹ Schwartz 2006, 25, 35, 37.

Kuva 19. 1980-luvun kulutusjuhlassa laiskistunutta kansaa piiskattiin nousemaan yritteliäisyydellä ja omalla panoksella ylös 1990-luvun laman harmaudesta (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

Vikingsloton pelaaminen aloitettiin maaliskuussa 1993 ja urheiluvedonlyönti saman vuoden marraskuussa.¹⁰³⁰ Uudet pelimuodot nostivat merkittäväällä tavalla Veikkauksen seuraavan vuoden liikevaihtoa, joka ylitti jo 4 miljardia markkaa. Veikkaus teki kovaa tulosta nimenomaan pahimpien lamavuosien aikana, jolloin vuotuisen tuottoon saatiin huikea miljardin markan lisäys. Erityisen tuottoisaksi osoittautunut urheiluvedonlyönti Pitkäveto-nimisenä pelinä sai alkuvuodesta 1994 rinnalleen vielä Tulosveto- ja Voittajaveto-nimiset vedonlyöntipelit.¹⁰³¹ Vedonlyöntipelien suosio oli niin suuri, että niiden ansiosta myös Veikkauksen liikevaihdon rakenne muuttui oleellisella tavalla. Vuonna 1995 ylivoimaisesti suosituimman pelin, lauantailoton, liikevaihto oli hieman yli 2 miljardia markkaa, mutta urheiluvedonlyöntipelit olivat nousseet yhtä selkeälle kakkossijalle noin 800 miljoonan markan liikevaihdolla. Pari vuotta myöhemmin Veikkaus esitti arvion, että suomalaisista oli jo tullut maailman aktiivisin kansa urheiluvedonlyönnissä.¹⁰³²

Kyseisenä vuonna perinteisen loton osuus oli pudonnut jo selvästi alle puoleen koko liikevaihdosta, kun sen osuus kaksi vuosikymmentä aikaisemmin oli ollut noin 80 prosenttia. 1990-luvun lopulla perinteisen loton ja Vikingsloton yhteenlaskettu osuus Veikkauksen liikevaihdosta oli enää 45 prosenttia.¹⁰³³ Silti myös vanhojen pelien markkamääräistä liikevaihtoa onnistuttiin tiettyjen uudistusten avulla edelleen kasvattamaan, joten niilläkin oli oma ansionsa kokonaistuoton kasvussa. Kun laman nähtiin vaikuttavan niin, että lotonpelaajat vähenivät mutta pelaamista jatkavat sijoittivat aikaisempaa enemmän, tehtiin sekä lokakuussa 1992 että kesäkuussa 1996 kehityssuuntaa tukeva korjaus nostamalla pelin sara-kehintaa 50 pennillä.¹⁰³⁴ Hieman hiipumassa ollut vakioveikkaus puolestaan saatiin uuteen nousuun muuttamalla voitonjakoa niin, että suurin voittoluokka kasvoi merkittävästi, mikäli jollakin kierroksella ei saatu täysosumia.¹⁰³⁵

Vedonlyöntipelit laajensivat oleellisella tavalla Veikkauksen asiakaskuntaa. Taloustutkimuksen marras–joulukuussa 1994 tekemän kyselytutkimuksen mukaan erityisesti alle 20-vuotiaat mieshenkilöt olivat ottaneet vedonlyönnin omakseen, naisia pelaajista oli noin 10 prosenttia. Vedonlyöjiä oli kohtuullisen runsaasti myös ikäryhmässä 20–24, mutta sitä vanhemmissa selvästi vähemmän. Aktiivisimman ryhmän arveltiin koostuvan noin 180 000 pelaajasta, joka

1030 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1993, 5.

1031 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1994, 4.

1032 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1996, 3.

1033 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomukset 1993, 6, 1995, 12 ja 1999, 22.

1034 Niemelä 2013, 57.

1035 Ve. Veikkaus Oy:n hallituksen pöytäkirja 10.3.1994.

oli Veikkaukselle pääosin uutta asiakaskuntaa. Sen lisäksi arvioitiin olleen noin 50 000 vedonlyöntipeleistä kiinnostunutta, jotka eivät kuitenkaan pelanneet niitä joka viikko.¹⁰³⁶

Myös Veikkauksen pelien pelaajaprofiileja vuosilta 1995–1998 tiivistänyt tutkimus kertoi, että vedonlyöjät poikkesivat taustaltaan muista Veikkauksen pelien pelaajista. Vedonlyöjät olivat keskimäärin hieman nuorempia kuin loton ja vakioveikkauksen pelaajat, mutta heidän taloutensa bruttotulot olivat silti keskimäärin korkeammat. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että vedonlyöjissä oli keskimäärin enemmän taloudellisesti vakavaraisten perheiden lapsia kuin muiden Veikkauksen pelien pelaajissa. Myös ammattijakaumat poikkesivat hieman. Työntekijät olivat vahvasti edustettuina kaikkien kolmen pelin pelaajakunnassa, mutta vedonlyöjissä suurin suurimman ammattiryhmän muodostivat alemmat toimihenkilöt ja yksityisyrittäjät.¹⁰³⁷

Vedonlyöntipelejä pelanneet olivat siis RAY:n automaattipelaajien enemmistön tavoin nuoria mieshenkilöitä, joiden tausta oli kuitenkin melko lailla erilainen. Nuoresta iästään huolimatta keskimääräisellä vedonlyöjällä oli jo melko hyvätuloinen työ, hän ansaitsi itse asiassa hieman enemmän kuin selvästi vanhempi keskimääräinen lotonpelaaja. Veikkauksen omissa arvioissa vedonlyöjät olivat ennen kaikkea urheilusta kiinnostuneita nuoria miehiä, joita vedonlyönnissä viehätti ennen kaikkea pelimuodon nopearytmyisyys; pelattavana oli päivittäin useita kohteita, joista saattoi muodostaa itselleen sopivia yhdistelmiä. Kuponkipelaaminen sai vedonlyönnin sallimisen myötä uusia spekulatiivisia ulottuvuuksia, jotka vielä nousivat uusiin sfääreihin Veikkauksen aloittaessa pelien tarjonnan internetissä vuonna 1995.¹⁰³⁸ Vedonlyöntiä harrastavissa nuorissa miehistä oli varmasti myös keskimääräistä enemmän uuden informaatioyhteiskunnan tekniikan taitajia.

Vuoden 1994 lopulla tehdyssä kyselytutkimuksessa kartoitettiin myös ongelmia, joita pelaajat olivat kokeneet rahapelaamisen yhteydessä. Näiden suhteen tutkimusraportissa päädyttiin seuraavaan tiivistykseen: *”Ongelmapelaamista ei pääsääntöisesti esiinny, tosin nuoret – vedonlyöjät ja RAY:n pelejä pelaavat – käyttävät pelaamiseen omasta mielestäänkin rahaa käytettävissä oleviin tuloihinsa ja varallisuuteensa nähden melko paljon tai liikaa.”*¹⁰³⁹ Esiin nousseet ongelmat liittyivät siis nimenomaan pelimuotoihin ja pelaajaryhmiin, joilla oli muita selkeämpi erityisansionsa suomalaisen rahapelaamisen tuottojen kasvattamisessa 1990-luvun lamavuosien aikana. Automaattipelaajien kohdalla yli varojen

1036 Ve. Tutkimukset 1995, Ilkas, Hannu 1994, Rahapelit 1994: Tulostiivistelmä Oy Veikkaus Ab – Marras–joulukuu 1994.

1037 Ve. Tutkimukset 1999, Oy Veikkaus Ab Pelaajaprofiilit. Pyramid Zenith Media Oy/Tiina Suomela.

1038 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1996, 3.

1039 Ve. Tutkimukset 1995, Ilkas, Hannu 1994, Rahapelit 1994: Tulostiivistelmä Oy Veikkaus Ab – Marras–joulukuu 1994.

pelaaminen oli varmaankin hyvin tavallista. Sen sijaan selvästi paremmin ansainneiden vedonlyöjien kohdalla lieenee useammin ollut kysymys siitä, että on kulutettu pelaamiseen rahaa selvästi suunniteltua enemmän. Kummatkin ongelmat saattavat tietenkin pelaajan itsehallinnan kokemuksen näkökulmasta katsottuna olla yhtä vakavia.

Vedonlyöntipelien laillistamisessa Suomi oli muutaman vuoden Ruotsia jäljessä. Ruotsissa markkinoille tuotiin niin ikään kolme vedonlyöntipeliä jo kesällä 1987. Jo silloin naapurimaassa oltiin kuitenkin tietoisia vedonlyönnin vetovoimasta nuoriin pelaajiin ja asetettiin peleille 18 vuoden alaikäraja.¹⁰⁴⁰ Vastaava tietoisuus oli varmasti myös Suomessa, mutta laman aikana rahapelien tuotot arvioitiin alaikäisillekin aiheutettua haittaa tärkeämmäksi seikaksi. Alaikäisten innostusta vedonlyöntiin hyödynnettiin täysimittaisesti myös suhteessa internetissä palvelujaan tarjonneisiin ulkomaisiin vedonlyöntitoimistoihin, joiden asiakkaita saattoivat kirjautua ainoastaan täysi-ikäiset pelaajat. Vuonna 2005 Veikkauksen pelien ostamiseen asetettiin 15 vuoden ikäraja. Sähköisiin pelikanaviin asetettiin 18 vuoden ikäraja. Siihen asti kansainvälisten vedonlyöntitoimistojen kanssa urheiluedonlyönnistä kilpailleen Veikkauksen sähköisten pelikanavien vedonlyöjistä alaikäisten osuus oli varsin korostunut.¹⁰⁴¹

4.4 Rahapelit ja yrittäjähengen sisäänajo

Uusien peliympäristöjen viehätys

Suomalaisen rahapelaamisen varhaishistoria oli kaukana mannermaisten kasinoiden loistosta, johon vain harvat maamiehemme pääsivät tutustumaan. Eräs tätä tutkimusta varten haastatelluista kasinopelien veteraanipelaajista muisteli käyneensä opiskelijapoikana Adlonissa tutustumassa rulettipeliin muutaman kerran jo keväällä 1969, jolloin maan ensimmäinen rulettipöytä otettiin käyttöön. Silloin toiminta oli vielä hyvin amatöörimäistä, ja suomalainen ravintolayleisö yritti päästä jyvälle uuden pelin hienouksista: *”Se oli aika villii touhuu silloin alkuun. Kun nykyäänhän kaikilla on omat värit rulettipöydässä, silloin oli vaan yhtä punasta väriä ja niitä sitten lätkittiin siihen. En tiedä johtuiko siitä että se oli niin hiton uusi että ihmiset ei oikein ymmärtäny milloin voittaa ja milloin ei. Ja sitten ne unohti mihin oli laitettu ja siinä oli aina koomista se kun sinne sitten*

¹⁰⁴⁰ De Geer 2011, 228.

¹⁰⁴¹ Virtanen & Vänni 2005, 88–90.

*tuppas jäämään niitä voittoja. Ja jos ei niitä kukaan korjannu pois niin talo vei ne mennessään. Ja minä panin merkille että syntyi semmosta, erityisesti opiskelijapiireissä suosittu tapa: jos näytti siltä että joku jättää niin otettiin siitä.*¹⁰⁴²

Vaikka Adlon olikin monella tapaa melko hieno ja perinteikäs ravintola, myös siellä elettiin 1960-luvun lopun todellisuutta: suomalaiset totuttelivat suuren rakennemuutoksen ja maaltamuuton sekä alkoholin myynnin ja anniskelun liberalisointipolitiikan seurauksiin. Myös ensikontaktit kasinopelien klassikkoon näyttävät aikalaistodistajan mukaan olleen enemmän tai vähemmän humalaista toilailua, jossa tärkeimmäksi motiiviksi hahmottui tarve saada olla mukana jossakin uudella tavalla elämäänsä heräävän pääkaupungin ”happeningissa”.

Ravintolaelämän vilkastuessa 1980-luvun nousukauden myötä yhä useammat iltaelämässä liikkuneet tulivat ainakin tietoisiksi kasinopeleistä ja niiden tarjonnan monipuolistumisesta. Kasinopelejä sijoitettiin ravintoloihin ja yökerhoihin, jotka olivat suosittuja näyttäytymispaikkoja. Ihmiset tungeksivat näihin paikkoihin jäljitelläkseen kansainvälisempää elämäntyyliä. Joillakin oli tarvetta esitellä taidetta tai teeskennellä varallisuuttaan. Jotkut näistä henkilöistä olivat tietenkin 1980-luvun kasinotaloudessa oikeasti rikastuneita. Kasinopelejä pelattiin yhtenä osana nousukauden yökerhoelämän performansseja. Eräs yökerhon kasinopelien pelinhoitaja kuvasi yhtä tunnistamaansa pelaajatyyppeä seuraavalla tavalla: *”Jotkut (...) haluavat näyttää osaamistaan. Tällainen asiakas vaihtaa merkkejä tonnilla, vaikka ei sitten pelaakaan kuin muutamalla kymmillä. Ruletti on paikka, jossa voi esiintyä, sen vierellä voi hetken aikaa olla suurin ja kaunein.*¹⁰⁴³

1900-luvun alussa yhteiskunnan joutilasluokkaa tutkineen Thorstein Veblenin mukaan rahapelaamisella on voimakas kohonnutta sosiaalista asemaa vahvistava vaikutus, koska siihen sisältyy näkyvästi yhdenmukainen ja ylimielinen asennoituminen rahaan.¹⁰⁴⁴ Suomessa ei ole koskaan ollut Veblenin kuvausta vastaavaa joutilasta yläluokkaa, mutta toisaalta hänen tarjoamiaan tulkintoja on hyödynnetty myös alempien yhteiskuntaluokkien rahapelaamisen tutkimuksessa.¹⁰⁴⁵ 1980–90-lukujen suomalaisissa kasinopelien pelaajissa oli varmasti monia, jotka pyrkivät huomiota herättävän ajan haaskauksen ja kerskakulutuksen simuloinnilla välittämään vaikutelmaa välinpitämättömän asenteen mahdollistavasta korkeasta varallisuudesta tai sosiaalisesta asemasta.

Mahdollisuus tällaisiin roolileikkeihin pyrittiin nostamaan uudelle tasolle joulukuussa 1991 avatussa Helsingin kasinossa, jonka toivottiin tuovan vahvan kansainvälistymisen tuulahduksen pääkaupunkiin. Rahapelit olivat kasinolla tietysti keskeisemmässä asemassa kuin yökerhoissa, mutta kasinostakin muodostui

1042 Pelaaja 2, 71-vuotias mies.

1043 Heiskanen 1992, 56.

1044 Veblen 1934, 35–36.

1045 Aasved 2003, 25.

alkuaikoinaan ennen kaikkea uudenlainen sosiaalinen ympäristö. RAY:n toimintakertomuksessa suomalaisen kasinon tarvetta perusteltiin muun muassa seuraavalla tavalla: *"Kasinot kuuluvat myös muualla Euroopassa yleisesti hyväksyttyyn vapaa-ajanpalveluiden tarjontaan."*¹⁰⁴⁶ Eurooppalaisesta näkökulmasta kasinot eivät enää keskittyneet ainoastaan ryöväämään rikkaiden peliriippuvaisien rahoja, vaan tarjosivat kokonaisvaltaisia ja viihdyttäviä kuluttamiskokemuksia yhä laajemmille kansalaispiireille.¹⁰⁴⁷ 1980-luvun loppupuolelta lähtien näkemys rahapelaamisesta osana yhä kansainvälisemmäksi muuttuvaa "viihdekulutusta" alkoi yleistyä Suomessakin.¹⁰⁴⁸

Helsingin kasinokin pyrittiin varsin pian muokkaamaan paikaksi, jonka tarjoamat "vapaa-ajan palvelut" eivät rajoittuneet ainoastaan pelaamiseen. Vuodesta 1993 lähtien kasinolla järjestettiin pelaamisen lisäksi muutakin viihteellistä toimintaa, jonka toivottiin sekä houkuttelevan "peliluolia" arastelevia uusia asiakkaita että vakiinnuttavan kasinokulttuuria entisestään jo siihen tutustuneiden asiakkaiden parissa. Kasinolla alettiin järjestää erilaisia gaala-iltoja ja avattiin kasino- ja peliaiheisia matkamustoja myyvä kauppa. Myöhemmin 1990-luvulla kasinon ohjelmatarjontaan lisättiin monenlaisia teemailtoja, markkinointitapahtumia, muotinäytöksiä, pokeriturnauksia ja yritysten järjestämiä kasinailtoja, joiden avulla kasinon taikapiiriin onnistuttiin houkuttelemaan paljon myös rahapelejä pelaamattomia henkilöitä.¹⁰⁴⁹

Kasinon perustaminen keskellä synkintä taloudellista lamaa oli tietenkin josakin määrin ironista, mutta edellisen vuosikymmenen nousukauden henkeä ja kansainvälistymisen ihannetta pyrittiin sitkeästi pitämään yllä aina oikeiden käyttäytymistapojen opettelua myöten. Lontoosta kasinon ensimmäiseksi manageriksi palkattu Peter Thurston oli hyvin tietoinen hienostuneisiin tapoihin vihkiytyneiden kansankerrosten ohuudesta uudessa sijoituspaikassaan: *"Ihmisiä täytyy hiljalleen harjaannuttaa kasinon tapoihin, sopivaan pukeutumiseen ja käytökseen."*¹⁰⁵⁰

Helsingin kasinosta tuli nopeasti paikka, jossa käyvistä henkilöistä monet pyrkivät jollakin tavalla erottautumaan sekä "keskivertoihmisten" elämänmenosta että yleisimmistä rahapelaamisen käytännöistä. Karvalakkikansasta erottautumisen mahdollisti alkuaikoina jo se, ettei kasinolle päässyt sisään villapaidassa ja lököpöksyissä. *"Sen esti ne portsarit siellä alhaalla, ne tsiigas."* Monille oli tärkeintä, että kasino rahapelejä tarjoavana tilana oli jotain aivan muuta kuin meluisa keskikaljakuppila tai huoltoaseman baari: *"Pressa oli hienosto. Ihmiset jotka tuli duunista, niillä oli puku päällä. Kahvia, teetä kannettiin, sun ei tarvinnu peffaas*

¹⁰⁴⁶ RAY. RAY:n vuosikertomus 1991, 4.

¹⁰⁴⁷ Kingma 2008a, 33–34.

¹⁰⁴⁸ Matilainen 2017, 129.

¹⁰⁴⁹ RAY. RAY:n vuosikertomukset 1993, 12 ja 1996, 16.

¹⁰⁵⁰ Pajatto talvi 1992, 7.

*nostaa.(...) Se oli semmosta amatöörimäistä touhuumista alkuun, mutta siinä oli se flair, siinä oli hienostuneisuutta ja tyylikkääät systeemit, ei mitään huutoa ja mekastusta. Mä viihdyin siellä. Ja se kansainvälisyys tuli esille jo siinä että neiti, voisko saada kaffee tai konjakkia. Se tuotiin siihen.*¹⁰⁵¹

Edellä kasinomuistojaan esittänyt mieshenkilö oli hieman keskivertoa paremmin ansaitseva ja paljon ulkomailla matkusteleva ja arvosti siitakin syystä kasinon kansainvälistä ilmapiiriä. Kasinolla kävi kuitenkin myös henkilöitä, joiden sosioekonominen asema oli selvästi vaatimattomampi. Oli vain osattava pukeutua ja käyttäytyä oikealla tavalla – ja arvostaa samalla tavalla toimivia. Eräällä naishenkilöllä oli tapana mennä kasinolle säännöllisesti joka lauantai hieman ennen puoltapäivää: *”Joo näin se oli että siinä oli aulassa vahtimestari ja vaatteet jätettiin naulakkoon pientä maksua vastaan ja sitten mentiin portaita toiseen kerrokseen ja siellä sitten odoteltiin kun ovet avautui kello kakstoista pelaamon puolelle.(...) Pukeutumistyyli oli aivan erilaista kuin tänä päivänä. Että siellä oli herroillakin ykköset päällä, ei menty lenkkarit jalassa eikä menty todella melkein uimahousuissa niinkun tänä päivänä. Että siellä oli herrat pukeutuneet ihan ja naiset hyvin säädylisesti, että pukeutumistyyli oli aivan toista kun tänä päivänä.*¹⁰⁵²

Sytze Kingma on analysoinut kasinotilaa Henri Lefebvren tilan tuottamisen teorian näkökulmasta. Eräs keskeinen tekijä teoriassa on *eletyn tilan (lived space)* merkitys. Eletyn tilan *representaation tilat (spaces of representation)* ovat jokapäiväisessä elämässä elettyä käyttäjän tilaa. Representaation tilat kohdistavat huomion paikalliseen kokemukseen, mielikuviin, symboleihin ja merkitysjärjestelmiin.¹⁰⁵³

Kasinoympäristössä henkilökunnalla on keskeinen rooli eletyn tilan luomisessa. Kingman mukaan henkilökunta luo eletyn tilan edellytyksiä erityisesti palvelun (*servicing*) ja valvonnan (*surveillance*) tehtävien kautta. Henkilökunta antaa kasinon rituaaleille ja käytännöille arvoja ja merkityksiä ensinnäkin määrittelemällä rajoja hyväksyttävän ja sopimattoman tai eksessiivisen käyttäytymisen välille ja toiseksi kehittämällä uusia standardeja rahapelaamiselle kokonaisvaltaisena ajanvietekokemuksena. Näissä tehtävissä henkilökunta luo kasinon normatiivisen järjestyksen, jonka Kingma Michel Foucault’a vapaasti soveltaen tulkitsee muodostuvan positiivista ”tarkkailla ja palkita” -vallanstrategiaa käyttämällä.¹⁰⁵⁴ Kun Helsingin uudella kasinolla aivan ”yksilöllisellä tasolla tultiin kysymään mitä te haluatte”¹⁰⁵⁵, ja alkoholijuomia lukuun ottamatta kaikki tarjolla ollut oli ilmais-

1051 Pelaaja 4, 75-vuotias mies.

1052 Pelaaja 5, 70-vuotias nainen.

1053 Kumpulainen 2012, 7–8.

1054 Kingma 2008a, 33, 41–45, 47.

1055 Pelaaja 5, 70-vuotias nainen.

ta, syntyi väkisininkin epäsuomalainen kokemus erityiskohtelun ja palkitsemisen kohteena olemisesta. Eletyn tilan kokemuksista muodostuikin ratkaiseva motiivi monille kasinolla käyneille.

Toinen kasinoille tai kasinoja jäljitteleville tiloille keskeinen komponentti on Kingman mukaan *havaittu tila* (*perceived space*), joka tiivistettynä tarkoittaa aistittavissa olevaa fyysistä tilaa. Tämän momentin puitteissa tilaa tuotetaan *tilasidonnaisten käytäntöjen* (*spatial practices*) ja rakenteiden avulla. Kingman mukaan havaitun tilan näkökulmasta kaupallista viihdettä myyvinä laitoksina kasinoiden on kiinnitettävä erityishuomiota suunnitteluun ja arkkitehtuuriin, jotta ne integroituisivat mahdollisimman monien potentiaalisten asiakkaiden, turistien ja kaupungilla satunnaisesti harhailevien henkilöiden päivittäisiin rutiineihin.¹⁰⁵⁶

Suomessa sekä maan ainoa kasino että erilaiset pelisalit ovat aina toimineet rakennuksissa, jotka on alun perin rakennettu muihin tarkoituksiin. Sen vuoksi rakennusten arkkitehtuurista ei voi meillä päätellä niiden sisältävän pelaamisen tarkoitettuja tiloja. Havaitun tilan luomisen merkitys hieman suppeammassa mielessä liittyi Suomessa kuitenkin erityisesti Täyspotti-, RAY-Potti- ja Club-Ray-pelisaleihin, joita perustettiin suuriin asutuskeskuksiin vuosina 1989–1996 yhteensä 40 kappaletta. Koska pelisalien tilat oli tarkoitettu ainoastaan pelaamista varten, voitiin niissä rakentaa pelaamisen kannalta myönteistä interiööriä aivan eri tavalla kuin kaupoissa tai kahviloissa. Pajatso-lehti kertoi, että jo ensimmäisten täyspottien sisustukseen pyrittiin saamaan tietynlainen ”epäsuomalainen” tunnelma: ”RAY:n pelipaikat sijaitsivat aina kaupunkikeskustojen uusissa tai saneeratuissa kauppakeskuksissa, joissa yleensäkin nuoret ihmiset viihtyvät, koska niissä on ”jotain eurooppalaista”.¹⁰⁵⁷ Vaikutelman luomisessa myös onnistuttiin. Eräs parikymppinen nuorukainen arvioi Täyspottia ensimmäisenä toimintavuonna 1989 seuraavalla tavalla: ”Tää on ihan kansainvälisen näkönen paikka, melkein kuin kasinoon tulisi.”¹⁰⁵⁸

Edellä esiteltiin kaksi kasinopelaaja, joille kasinon ilmapiirillä ja tunnelmalla oli suuri merkitys. Toinen näistä oli kasinovuosinaan pelannut kaikkia tarjolla olleita pelejä, toinen ainoastaan peliautomaatteja. Kumpikaan ei kertomansa mukaan pelannut missään muualla. Erityisen tärkeätä heille oli erottautuminen kahviloissa ja huoltoasemilla automaatteja pelaavasta väestä. 1940-luvun loppupuolen amerikkalaista rahapelaamista analysoineen Edward Devereux’n mukaan pelaamiseen liittyvillä ulkoisilla tekijöillä oli erityisen suuri merkitys keskiluokkaisille tai sellaisina itseään pitävälle pelaajille, jotka kävivät kerran viikossa pelaamassa maltillisilla panoksilla kasinolla tai laukkakilpailuissa. Pelaamisympäristö

¹⁰⁵⁶ Kingma 2008a, 35–37, 46.

¹⁰⁵⁷ Pajatso 2/1989, 15.

¹⁰⁵⁸ Pajatso 1/1989, 10–11.

mahdollisesti omalta osaltaan pelaamisen toimimisen tehokkaana varoventtiilinä, jolloin potentiaalisesti vahingollista energiaa pääsi ulos (*drain off*). Pelissä mahdollisesti saatavat pienet voitot vahvistavat väliaikaista todellisuuspaukun tunnetta. Paineiden helpottaminen puolestaan vahvisti epävakaudelle alttiin keskiluokkaisuuden ihanteen ylläpitämistä.¹⁰⁵⁹

RAY:n pelitarjonnassa tapahtuneiden muutosten takia rahapelaamiselle nimenomaisesti tarkoitettut tilat lisääntyivät ja tulivat entistä näkyvämmiksi. Hollantilaista todellisuutta analysoineen Sytze Kingman mukaan rahapelaamisen tilallisia järjestyksiä voidaan tulkita myös Pierre Bourdieun teorioiden näkökulmasta. Kingman analyysin mukaan pelien sijoittelun perusteella syntynyt hollantilaisten kasinoiden tilajako heijasteli yhteiskunnassa vallitsevia sosiaalisia ja symbolisia jakolinjoja, jotka bourdieulaisittain liittyvät yhteiskunnan ”kentillä” käytävään luokkien väliseen erottautumistaisteluun.¹⁰⁶⁰

1980–1990-luvuilla suomalainen rahapelitarjonta alkoi täydentyä peleillä ja pelaamiseen tarkoitetuilla tiloilla, joita käyttivät enenevässä määrin myös perinteiseen työväenluokkaan kuulumattomat pelaajat. Kasinotalouden vuosina oli nähtävissä myös tietynlaisesta yläluokkaisesta elämäntyylistä vaikutteita ottaneiden alakulttuurien syntymistä tasokkaiden ravintoloiden ja yökerhojen sekä laman jo alettua myös Helsingin kasinon yhteyteen. Kyselytutkimukset osoittivat kuitenkin, että pöytäpelien pelaajajoukko oli melko pieni. Esimerkiksi vuonna 1993 suoritetun kyselyssä vain yksi prosentti vastaajista (miesvastaajista 3 prosenttia) kertoi pelanneensa jotakin pöytäpeliä edeltäneen kuukauden aikana. Pöytäpelien pelaajat olivat selvästi paremmin ansaitsevia kuin muiden rahapelien pelaajat. Seikkaa ei kuitenkaan voi suomalaisissa olosuhteissa tulkita osana rahapelaamisen selkeää polarisoitumista pelityypin ja yhteiskuntaluokan mukaan. Peliautomaattien uudistamisprosessin myötä automaattipelaajien osuus ylemmissä tuloluokissa oli lähes yhtä suuri kuin vähemmän ansainneiden joukossa.¹⁰⁶¹

Tiettyihin yhteiskuntaluokkiin liittyvien pelien tai pelikäyttäytymisen sijasta 1980–1990-lukujen pelitarjonnan kasvua kannattanee tarkastella enemmänkin yleisen keskiluokkaistumisen, ”yhteiskuntaluokkien jälkeisen” ja yksilökeskeisen yhteiskunnan näkökulmasta.¹⁰⁶² Jälkimodernissa yhteiskunnassa vallitsevassa kollektiivisten identiteettien mahdottomuudessa refleksiivisinä projekteina toteutettavat elämäntyylihalvat suuntautuvat rangaistuksin ja palkkioin ohjatun

1059 Devereux 1980, 797–798.

1060 Kingma 2010, 156.

1061 Ve. Tutkimukset 1993, Ilkas, Hannu (1993) Rahapelit Suomessa 1993, syys–marraskuu 1993, RAY, Hippos, Veikkaus. Taloustutkimus Oy: Helsinki, 2, 6 ja taulukot 5071.

1062 Kahma 2011, 26–27.

taloudellisen järkiolennon suuntaan. Kapitalismin sisäisten lakien merkitystä korostavassa yhteiskunnassa erääksi yksilöllistymisen keskeiseksi ilmentymäksi nousee luovuuteen, innovatiivisuuteen ja refleksiivisyyteen perustuva ”yrittäjyys”.¹⁰⁶³

1980-luvulta lähtien suomalainen rahapelitarjonta rikastui peleillä, joissa perinteiseen *uhkapelaamiseen* liittyvät ominaisuudet korostuivat selvästi aikaisempaa voimakkaammin. Teknologisen kehityksen lisäksi prosessi oli selvästi kytköksissä uusliberalistisia arvoja ja kapitalismin sattumanvaraisuutta korostaneeseen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kapitalismin yrittäjyyden keskeisten ihanteiden simulointimahdollisuuksien kohentuminen ei rajoittunut erilaisten pöytäpelien ja urheiluvedonlyönnin saatavuuden paranemiseen. Raha-automaattien uudistamisprosessin myötä Suomeen syntyi tosiasiallisesti täysin uusi rahapelaamisen muoto, joka mahdollisti uhkapelaamiseen sisältyvän vedonlyönnin tiettyjen ominaisuuksien harjoittamisen kaupoissa, kioskeissa, huoltoasemilla ja monissa muissa arkipäiväisissä ympäristöissä.¹⁰⁶⁴

Kuva 20. Suomalainen kasino? Ei – vaan huoltoasema (RAY:n kuva-arkisto).

¹⁰⁶³ Stenlund 2017, 28–30.

¹⁰⁶⁴ Harrigan & al. 2015, 424–425.

Kapitalismin riippumattoman entreprenöörin riskinottoa ja yksilöllistä päätöksentekoa

Länsieurooppalaisen yhteiskunnan kehitystä neljän viimeisimmän vuosikymmenen aikana on pyritty ymmärtämään muun muassa ”uuden kapitalismin”, ”riskiyhteiskunnan” ja erilaisten subjektifikaatiota koskevien teorioiden avulla. Uusi kapitalismi on merkinnyt weberiläisen rautahäkin murtumista litistyneiksi byrokratioiksi, palkkatyöläisten ”vapautumiseksi”, ”lean-yrityksiksi” ja lyhyen tähtäimen tiimiprojekteiksi. Nykypäivän työvoiman tärkeimmät ominaisuudet ovat uuden kapitalismin alati muuttuviin vaatimuksiin sopeutuminen ja joustavuus. 1980-luvulta lähtien osakkeisiin sijoittaminen tuli tavallistenkin kansalaisten puuhaksi, minkä myötä myös riskin ottamisesta tuli arkipäivää. Nykyisin länsimainen kulttuuri on riskin hyväksymisen kyllästämää, menestystä ei ole olemassa ilman tuntuvaa riskinottoa. Myös todellisen valinnanvapauden saavuttamisen katsotaan edellyttävän jonkinasteista riskinottamista.

Tutkimusten mukaan yleisesti vallitseva asenne riskinottoa kohtaan on eräs rahapelaamisen suosiota selittävä tekijä. Useisiin rahapelaamisen muotoihin sisältyykin merkittävä riskin ottamisen elementti; tappion mahdollisuus on huomattavasti voiton mahdollisuutta suurempi.¹⁰⁶⁵ Yleisen asenneilmapiirin muututtua 1990-luvun laman myötä yrittämistä ja hellittämätöntä työtä ihailevaksi riskinoton korostuminen alkoi yrittäjänä toimimisen lisäksi näkyä myös harrasteissa ja uudenlaisissa elämäntyyeissä. Myös suomalaisen rahapelaamisen monimuotoistuminen mahdollisti aikaisempaa suuremman riskinoton ja ennen kaikkea riskinoton aiheuttamien tuntemusten kokemisen. Tätä tutkimusta varten haastateltu 58-vuotias varsin hyvin toimeentuleva mies oli 1970-luvulta lähtien pelannut ravintoloissa rulettia lähinnä pelaamisesta saamaansa jännityksen vuoksi. Helsingin kasinon avauduttua hän alkoi pelata myös siellä. *”Joku kiipeilee vuorelle ja joku ajaa rallia, missä jännitystä tulee. Tää on aika turvallinen keino hakee jännitystä, käydä vaikka raveissa taikka täällä [Helsingin kasinolla].”* Miehen pelityyli oli varsin yksioikoinen: *”Mä pelaan niinkun kohtalaisen pienellä panoksella mutta mä pelaan sillai niinkun all in -periaatteella.”* Pienistä panoksista saattoi joskus kuitenkin yhden kasinovierailun aikana kertyä muutaman tuhannen markan satsaukset.

Aivotutkijoiden mukaan pelkkä riskiotto on monille henkilöille hyvin palkitseva kokemus. Myönteistä kokemusta voimistaa riskin ottamiseen liittyvä spontaanisuus ja ainakin näennäinen harkitsemattomuus.¹⁰⁶⁶ Edellä kuvattu pelaaja oli

¹⁰⁶⁵ Mishra & al. 2010, 616–617; Kassinove 1998, 767–768.

¹⁰⁶⁶ Brevers & al. 2016, 52, 56.

omasta mielestään tietynlainen riskin ottajan perustyyppi. Hän oli kaikesta päätellen saanut käsitykselleen myös ulkopuolista asiantuntijatukea: *"Kyllä mä olen tietyllä tavalla riskinottaja. Sen on psykologit tutkinu niin moneen kertaan."*¹⁰⁶⁷

Myös edellistä kymmenkunta vuotta vanhempi haastateltu kuvasi kasinopeleihin liittyvää riskin ottamisen voimakasta palkitsevuutta: *"Ihmiset ei muuten pääse kokemaan sitä riskinottoa missään. Minä kun laitan viissäta niin se on se hetki. Kun laitetaan viissäta punaselle tai mustalle, ja pallo pyöräi ja se hetki kun se putoo niin siinä on se pointti."* Tämä mieshenkilö oli pelannut useiden vuosikymmenien ajan erityisesti blackjackia ja rulettia, mutta myös muita suomalaisia rahapelejä. Hän innostui 1990-luvulla pelaamaan myös urheiluvienlyöntiä ja hevospelejä. Niissäkin hän haki voimakkaita kokemuksia riskinottoa maksimoimalla: *"En mä lähde kimppeihin, kun ne tuolla laskee, että joku kaks pilkku yks kertoiminen kaksari. Se pitää olla yheksänkymmentä kertaa heti."*¹⁰⁶⁸

Yksilön asema riskiyhteiskunnan tuotantojärjestelmässä vaikuttaa hänen yksilöllisyyden mahdollisuuksiinsa paljon vähemmän kuin hänen asemansa suhteessa riskeihin, joita jatkuvasti muuttuva yhteiskunta tuottaa. Aikaisemmin yksilöllisyyttä luoneet voimat, esimerkiksi johonkin yhteiskuntaluokkaan kuuluminen, ovat menettäneet suuren osan tehostaan. Riskiyhteiskunnan yksilö on pakotettu elämään jatkuvassa ristiriidassa. Yhtäältä hänellä on aiempaa suurempi vapaus rakentaa itselleen täysin uusiin sosiaalisiin suhteisiin perustuva mielekäs elämä. Toisaalta perinteisen turvallisuuden menettäminen voi johtaa riittävään pidättyvyyteen kykenemättömään yksilöllisyyteen, jolloin liiallinen valinnanvapaus ja vaihtoehdot samanaikaisesti lisäävät yksilön riskiä joutua sosiaalisen syrjäyttämisen kohteeksi.¹⁰⁶⁹ Kumpikin edellä mainituista haastatelluista kertoi saaneensa elämässään kokea myös riskihakuisuuden varjopuolet. Ensimmäisellä nämä olivat ilmentyneet lähinnä joinakin ohimenevinä taloudellisina tappioina. Jälkimmäisellä taloudelliset menetykset olivat olleet hänen ansiotasoonsa nähden selvästi tuntuvoampia, ja haastateltu oli kärsinyt myös ajoittaisista alkoholiongelmista.

Kansalaisten kokemien ristiriitojen hallitsemiseksi uusliberalistinen yhteiskunta on omaksunut uudenlaiseen hallinnan mentaliteettiin perustuvia tapoja tuottaa yksilöllisyyttä ja subjekteja, jotka soveltuvat valtion merkityksen vähentämistä ja yksilön oman vastuun lisäämistä korostavaan yhteiskuntaan. Foucault'laista hallintavallan perinnettä soveltaneen Colin Gordonin mukaan homo economicus-ihanteen omaksuneessa yhteiskunnassa keskeiseksi "itsestä huolehtimisen tekniikaksi" on muodostunut subjektiviteettinsa liikeyrityksenä näkevän yrittäjän näkökulma. Ihminen alkaa puhua itsestään markkinatutkimuksesta ja taloustieteestä

1067 Pelaaja 3, 58-vuotias mies.

1068 Pelaaja 6, 68-vuotias mies.

1069 Bialostok & Kamberelis 2010, 300–301.

omaksutuin käsittein. Hallintavallan keskeiseksi toiminnoksi muodostuu pyrkimys saada asianmukainen palkkio henkilökohtaisesta pääomakapasiteetista huolehtimisesta ja sen kasvattamisesta.¹⁰⁷⁰

Uusliberalistisen yhteiskunnan hallintavallan tutkimus on yhdistänyt riskin oton ja rationaalisuuden. Riskin ottamisen ja välttämisen pohdinta muodostaa keskeisen osan ”uusliberaalin subjektin” itsetutkiskelusta. Riskien hallinta minä-tekniologian ytimessä muovaa yksilöä kohti schumpeterilaista yrittäjän ihannetta, jonka mukaan kuka tahansa yhteiskunnassa voi toimia yrittäjänä ja pyrkiä edistämään kapitalismin sisäsyntyistä uudistumistarvetta toistuvalla riskinotolla.¹⁰⁷¹

Kapitalistisen yhteiskunnan ihanteisiin yltävä toimija pystyy riskin ottamisen ohella vahvistamaan yksilöllisyyttään riippumattoman päätöksenteon avulla. Riskiyhteiskunnassa päätöksenteko on pitkälti riskien hallintaa, johon yksilö joutuu uskaltautumaan luottamuksen samalla vähentyessä asiantuntijoita, valtiota ja muita aikaisempia auktoriteetteja kohtaan. Päätöksenteko ylipäätään merkitsee yhä tuntuvamman riskin ottamista, ja yksilö joutuu spekuloidaan valintojaan riskeihin liittyvän informaation varassa.¹⁰⁷² Rahapelaamiseen sisältyvä päätöksenteko täydellisen epävarmuuden ja riskien vallitessa toimii tässäkin suhteessa pätevänä riskiyhteiskunnan analogiana.

Sijoitustoiminnan rationaalisuuden ihanteen portinvartijoina toimivien taloustieteilijöiden näkemyksissä sijoittaminen, riskisijoittaminen ja uhkapelaaminen ovat toisistaan selvästi erotettavissa olevia ilmiöitä. Pelitutkimuksessa asiaa ei ole nähty yhtä selkeänä. Kyseisten kolmen eri toimintamuodon harjoittajilla on havaittu olevan samoja kognitiivisia, vaikuttimellisia ja persoonallisuuteen liittyviä ominaisuuksia. Yhteys on erityisen selkeä riskisijoittamisen eli spekuloinnin ja uhkapelaamisen välillä. Väestötason tutkimuksissa on lisäksi havaittu, että rahapelaamisen useus korreloi riskisijoittamisen yleisyyden kanssa. Yksilötasolla sijoitustoimintaa ahkerasti harjoittavia henkilöitä kiinnostavat rahapeleissä eniten niin sanotut taitopelit, joissa hankitun informaation avulla katsotaan voitavan ennakoita pelin lopputulosta ja voiton mahdollisuuksia. Sijoittajat eivät kuitenkaan vieroksu myöskään puhtaasti sattumaan perustuvia rahapelejä.¹⁰⁷³ Niiden suosio on entisestään kasvanut erilaisten johdannaisten päiväkaupan yleistymisen myötä. Riskien perusteella arvioiden futuurikauppa ei kovinkaan paljon eroa puhtaasta uhkapelistä.¹⁰⁷⁴ Aikaisemmin sattumaa pidettiin protestanttisen maailmanselityksen

1070 Gordon 1991, 42–44.

1071 Zaloom 2004, 367; Böckerman 2001, 78.

1072 Beck 1992, 57–58, 72–74.

1073 Arthur & al. 2016, 580–586.

1074 Jordan & Diltz 2003, 85.

mukaisesti uhkana kapitalismin ”rationaaliselle” järjestelmälle. Pörssikapitalismin kukoistuskaudella sattuma on kuitenkin tuotteistettu yhdeksi spekulatiivisen rahatalouden perusominaisuudeksi.¹⁰⁷⁵

On syytä korostaa, että edellä mainitut kyselytutkimukset on tehty taloudeltaan hyvin rikkaissa maissa, joissa myös uhkapelaamisen ja vedonlyönnin eri muotojen historia on huomattavasti Suomea monipuolisempi ja laajempi. Vastaavia tutkimustietoja ei Suomesta ole käytettävissä, mutta meilläkin on varmasti olemassa tietynlaisia elämyksiä sekä sijoittamisesta että rahapelaamisesta hakeva ihmisryhmä. Tämän tutkimuksen yhteydessä haastatelluista kyseiseen ryhmään kuului selkeimmin edellä esitelty 58-vuotias ruletinpelaaja. Hän oli innokkaan pelaamisensa ohella ollut ahkera sijoittaja 1980-luvulta lähtien. Vaikka hän itse korostikin sijoittamisen ja pelaamisen muodostaneen kaksi erillistä maailmaa, kyseiset toiminnot liittyivät hänen tarinassaan monella tavalla yhteen. Mies katsoi kasinolla pelaamisen olleen sijoitustoiminnalla tapahtuneen varallisuuden kasvattamisen ”lisäharrastus”, joka hänen arvomaailmassaan oli kuitenkin selvästi sijoittamisen alapuolella. Mies kuvasi omalle pelaamiselleen ja sijoitustoiminnalle myös seuraavanlaisen yhteyden: *”No jos täältä [Helsingin kasinolta] on joskus tullut rahaa niin oon voinu ostaa osakkeita.”* Sen sijaan osakekaupoista saatujen voittojen kulluttamista pelipöydissä hän ei ainakaan myöntänyt tapahtuneeksi.¹⁰⁷⁶

Riskien arviointiin perustuvan päätöksenteon on rahapelitutkimuksessa esitetty tietynlaisen ”säpinän” (*action*) lisäksi antavan pelaajalle hallinnan tunteen sekä itse pelin että oman elämäntilanteen suhteen.¹⁰⁷⁷ Tulkinta sisältää aineksia, joiden kautta rahapelaaminen yhdistyy sekä funktionalistiseen varoventtiilitoimintoon että edellä mainittuihin uusliberalistisen yhteiskunnan subjekteja muovaaviin minä-tekniologioihin. Taloudelliseen päätöksentekoon ja sijoittamiseen liitetään yleisesti käsitys toiminnan rationaalisuudesta; päätökset tehdään hankitun informaation perusteella. Tästä näkökulmasta tapahtumat on tulkittu ainakin jossakin määrin olevan sijoituspäätöksiä tekevän henkilön hallittavissa. Tämän ominaisuuden on perinteisesti katsottu erottavan sijoittamisen puhtaasta uhkapelistä. Toisaalta on korostettu rahapelien jakautuvan niin sanottuihin onnenpeleihin ja taitopeleihin, joista jälkimmäisessä kategoriassa myös taidolla ja hankitulla tiedolla on tulkittu olevan merkitystä pelin lopputuloksen ennakoimisen ja voitonmahdollisuuksien parantamisen kannalta.¹⁰⁷⁸

Hallinnan tunteen saavuttamisen kannalta ei kuitenkaan ole kovin keskeistä, katsotaanko pelattavan pelin olevan taitopeli vai onnenpeli. Esimerkiksi kasinopeleistä ruletti on puhdas onnenpeli. Pelin täydellisestä ennustamattomuudesta

¹⁰⁷⁵ Cosgrave 2006, 15.

¹⁰⁷⁶ Pelaaja 3, 58-vuotias mies.

¹⁰⁷⁷ Cotte 1997, 382–383.

¹⁰⁷⁸ Arthur & al. 2016, 582–583.

huolimatta on kuitenkin hyvin tavallista, että pelimerkkejä käsitellessään ruletin pelaajat saattavat kokea pystyvänsä jollakin tavalla ennakoimaan tai vaikuttamaan pelituloksiin.¹⁰⁷⁹ Blackjackiin ja pokeripeleihin puolestaan katsotaan yleisesti sisältyvän todellinen mahdollisuus ennakoida onnistuneesti pelin lopputulos.¹⁰⁸⁰ Kaikkien edellä mainittujen pelimuotojen pelaamisen voi kuitenkin katsoa edustavan puhdasta spekulatiota siinä mielessä, ettei pelaajalla ole mitään takeita si-
joitetun panoksen arvon säilymisestä edes osittain.

Eräs tämän tutkimuksen yhteydessä haastelluista henkilöistä oli 57-vuotias mieshenkilö, joka oli pelannut eri kasinopelejä neljännesvuosisadan ajan. Hän suhtautui rahapelaamiseen hyvin älyllisesti, mutta esitti toisaalta varsin monia hyvin kontroversiaaleja näkemyksiä. Mies oli aloittanut blackjackin pelaamisen heti Helsingin kasinon avauduttua. Tärkeimmäksi syyksi pelaamisen aloittamiselle mies määritteli korttipelin tarjoaman älyllisen haasteen. Spekulaatiiviseen toimintaan houkutteleva älyllinen haaste on varsin yleinen pelaamisen motiivi niin sannotuihin taitopeleihin mieltyneillä henkilöillä. Näillä ihmisillä on myös yleisesti uskomus, että he voivat pelata rahapelejä voitollisesti hankkimansa tietouden ja pelitaitojensa kehittämisen ansiosta.¹⁰⁸¹

Edellä mainitun miehen kertomuksessa nousee hyvin esiin, miten rationaali-
seen ja omia taitoja hyödyntävään rahapelaamiseen pyrkivä henkilö saattaa kokea pystyvänsä jollakin tavalla ennakoimaan pelin lopputulosta riippumatta rahapelin muodosta. Kaksikymmentäviisi vuotta myöhemmin mies ei enää saanut kasinolla pelaamisesta yhtä voimakkaita kokemuksia. Hänen selityksensä asiaan oli se, että kasinolla pelattavien pelien ominaisuuksien muuttuminen oli tehnyt taidon hyödyntämisen mahdottomaksi.

Voidaan tietenkin esittää tulkinta, että miehen näkemys oli keino suojata parin vuosikymmenen takaisten kokemusten autenttisuutta. Toisaalta pelien tuolloiset omaisuudet ja niiden mahdollinen muuttuminen ovat sivuseikkoja. Miehen tarina kertoo, millaisia spekulointiin ja ainakin pelaajan omasta mielestä rationaaliseen toimintaan liittyviä kokemuksia laman harmauden keskelle perustettu kasino saattoi tarjota. Tarinaan sisältyi muun muassa korttien laskemisen opettelu blackjack-pelipöytien ääressä. *”Kyllä mä siitä hyödyin jonkun verran sitten”*, oli miehen arvio taidon opettelemisesta. Opinnot menivät kuitenkin uusiksi, kun kasinolla siirryttiin miehen käyttämien termien mukaan *”juoksevasta jaosta jatkuvaan jakoon”*, eikä tulevaisu jaoissa esille tulevien korttien todennäköisyydestä voinut enää päätellä mitään.

1079 Letarte & al. 1986, 299.

1080 Eadington 1987, 269.

1081 Binde 2013, 86.

Mies vietti aikaansa myös rulettipöytien äärellä, jossa hänen mukaansa saat-
toi kasinon alkuvuosina samalla tavoin hyötyä toiminnan kehittymättömyydestä.
*”Rulettipöydän pyörittämisessä niin siinä pystyi näkemään sitä sektoria mihin
se todennäköisesti laskeutuu, että sillon vielä niinkun se tapa millä pyöritettiin
niin se oli vielä hakusessa. Palloa voi pyörittää kahteen suuntaan, sitten voi
käyttää erikokosia palloja ja sitten jos grupieeri on vähänkin ikään kuin lei-
pääntynyt niin se tekee saman kaavan mukaan yhtä lujaa jokainen pyöräy-
tys.”* Näitäkin kommentteja voi lukea joko paikkansapitävänä tietona Helsingin
kasinon alkuvaiheen viallisista rulettipöydistä tai ruletin pelaajille varsin tyypillisinä
ajattelun vääristyminä, jollaisiin ihminen ylipäätään syyllistyy kaikessa suureen
epävarmuuteen liittyvässä päätöksenteossa.¹⁰⁸²

Uran myöhemmässä vaiheessa kyseisen kasinolla kävijän pelaaminen oli kes-
kittynyt ensisijaisesti raha-automaatteihin, joiden ominaisuuksien hän myös kat-
soi muuttuneen kasinon alkuajoista: *”Videopokerit oli toinen, pelaamalla syste-
maattisesti niissä sai pienen edun. Nykyään ei ole enää sellaisia täällä [Helsingin
kasinolla]. Se ei ollu mahdollisuus vaan se oli niinkun fakta siihen aikaan, siinä
sai niinkun parhaimmillaan 0,7 prosentin edun, sai siis suhteessa kiertävään
pääomaan. Että sait odottaa että jos sijotat kymppitonnin niin saat siitä sitten
sen seittemän kymppiä voittoa. Se vaan piti mennä niin että ei tee virheitä.”*¹⁰⁸³

Edellä esitellyn pelaajan pähkinänkuoreen puristettu kasinoura tarjoaa hyvän
esimerkin siitä, miten kasinoympäristössä pelaaminen tarjosi pelimuodosta riip-
pumatta loputtomasti älyllisiä haasteita, yksityiskohtaista pohdintaa ja tarkkaan
punnittua toimintaa. Kasinoon tutustumisen ja siellä pelaamisen motiivit voi nähdä
samanlaisena uuden kapitalismin yksilölle antamana haasteena, johon vielä suu-
rempaan riskinottoon valmiit vastasivat tutustumalla pörssi- ja sijoitustoimintaan.
Helsingin kasinolla spekulantin roolin omaksuminen oli keskimäärin halvempaa
ja turvallisempaa kuin osakekauppaan lähteminen. Myös käytössä olleet työkalut
olivat monelle kasinolle uskaltautuneelle jonkin verran tuttuja muista yhteyksis-
tä. Lukijaa saattavat hämmästyttää edellä kuvatut yksityiskohtaiset ja kärsivälli-
set pelaamisprosessin hallintapyrkimykset erityisesti peliautomaattien kohdalla.
Sellaisten esiintyminen ei kuitenkaan mitenkään harvinaista varsinkaan sellaisilla
henkilöillä, jotka pelaavat automaatteja kasinoympäristössä.

Useissa tutkimuksissa on todettu, että nykyaikaisten peliautomaattien pelaa-
jat käyttävät erilaisia valintaan ja päätöksentekoon perustuvia strategioita, joiden
avulla he pyrkivät sekä ennakoimaan pelin lopputulosta että parantamaan voit-
tomahdollisuuksiaan.¹⁰⁸⁴ Näin ollen myöskään eräs rahapelaamisen keskeisistä

¹⁰⁸² Sundali & Croson 2006, 6–11.

¹⁰⁸³ Pelaaja 1, 57-vuotias mies.

¹⁰⁸⁴ Esim. Harrigan & al. 2015, 424–425.

motivaatiotekijöistä, pelaamiseen sisältyvän älyllisen haasteen merkitys, ei välttämättä ole sidoksissa todellisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa pelin lopputulokseen. Aiemmin tässä tutkimuksessa esitettiin jo lottorivin laatimiseen saattavan liittyä pohdintaa, joka ainakin pelaajasta itsestään voi olla hyvin rationaalista. Melko neutraaleihin kuponkipeleihin verrattuna peliautomaatit sisältävät ominaisuuksia – esimerkiksi voittolinjojen, panoksen ja tuplauksen valinta – jotka tukevat hyvin voimakkaasti pelaajan käsitystä pelin lopputuloksen ennakoimisen mahdollisuudesta.

Yksilöpsykologisesta näkökulmasta omiin valintoihin pohjautuvaa hallinnan tunnetta sattumanvaraisuuteen perustuvan rahapelaamisen yhteydessä on tutkimuksissa nimitetty hallinnan illuusioksi (*illusion of control*)¹⁰⁸⁵. Riskiyhteiskunnassa rakenteiden hajoamisesta aiheutuneesta poikkeustilasta on tullut pysyvä olosuhde. Yksilöltä vaaditaan jatkuvasti poikkeuksellista kykyä reflektiiviseen itsekontrolliin samalla kun maailman hallitsemattomuus lisääntyy.¹⁰⁸⁶ Pelaaminen saattaa joissakin tilanteissa antaa voimakkaamman kokemuksen hallitsemattoman hallitsemisesta kuin pyrkimykset selviytyä jatkuvasta poikkeustilasta rakentuvasta arkielämästä. Stephen Lyngin mukaan yksilö pyrkii uhkarohkean päätöksenteon avulla palauttamaan elämäänsä autenttisuuden ja hallinnan kokemuksen, joka on kadonnut epävarmuuden ja vieraantumisen yleistyessä.¹⁰⁸⁷ Pelaamisen varoventtiilitoimintoon sisältyvä kokemus oman onnensa seppänä olemisesta ei ole välttämättä riippuvainen taidon ja onnen todellisesta vaikutuksesta peliprosessiin.

Nyky aikaisten rahapeliautomaattien sisältämien, pelaajan hallinnan kokemusta tukevien ominaisuuksien merkitys vahvistuu myös sen myötä, että kokemus peliprosessin kontrolloinnista on illuusio vain osittain – tai ainakin oli vielä 1990-luvun alussa vallinneen peliautomaattitekniikan aikaan. Automaattipelaajien käyttäytymistä ja ajattelua tutkineen Mark Griffithsin tuonaikaisten havaintojen mukaan säännöllisesti peliautomaatteja pelaavat henkilöt pystyivät samalla rahamäärällä pelaamaan automaatteja selvästi kauemmin kuin satunnaisesti pelaavat. Säännölliset pelaajat kykenivät tähän tiettyjen automaattien toiminnasta hankkimansa tietouden kautta, mikä puolestaan vahvisti heidän käsitystään taidon merkityksestä automaattien pelaamisessa.¹⁰⁸⁸ Vaikka taitavakin pelaaja joutuu lopulta luovuttamaan kolikkojen loppuessa, kokemus itsensä ja tapahtumien hallinnasta voi pelatessa olla hyvin voimakas.

Edward Devereux ja hänen ajatuksiaan soveltaneet muut funktionalistit määrittelivät rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon yhdeksi ulottuvuudeksi kapitalismin aiheuttamien frustraation, rasitusten ja ristiriitojen pakenemisen.¹⁰⁸⁹ Myöhemmässä

1085 Langer 1975, 311.

1086 Oksanen 2006, 51–52.

1087 Lyng 1990, 882–883.

1088 Griffiths 1994, 351–354.

1089 Devereux 1980, 781–782, 955–956; Herman 1967, 103.

tutkimuksessa erityisesti rahapeliautomaatit on liitetty tietynlaiseen todellisuuspakoon, jonka yhteydessä pelaamiseen syventyminen saa pelaajan täydellisesti unohtamaan epämiellyttävältä tuntuvaan todellisuuden.¹⁰⁹⁰ Näkemys on entisestään syventynyt, kun pelaajia – erityisesti ongelmallisesti pelaavia – on alettu tutkia psykiatrisin perustein määräytyvän oireajattelun avulla. Lisäksi ”pakopelaajien” profiiliin on liitetty voimakkaita depressiivisten ja syrjäänvetäytyvien henkilöiden piirteitä.¹⁰⁹¹

Kun tiedetään, että 1990-luvun laman aikana rahapeliautomaattien pelaaminen oli erityisesti nuorten ja vähävaraisten puuhaa, olisi houkuttelevaa selittää automaattipelaajat näköalattomiksi ja laman passivoimiksi yksilöiksi. Näköalattomuus piti ehkä monenkin kohdalla paikkansa, mutta raha-automaatit eivät välttämättä olleet yksiselitteisesti passiivisten ihmisten pelaama tai passiivisuuden tilaan johtava pelimuoto. Sekä nuorisokulttuureissa että hieman vanhempien automaattipelaajien keskuudessa merkittäväksi pelaamisen motivaatiotekijäksi on osoittautunut muun muassa sosiaalisen hyväksynnän hakeminen osoittamalla omaa osaamistaan tai aktiivisuuttaan ja energisyyttään muille pelaajille.¹⁰⁹² Nykyaikaiset peliautomaatit toimivat vähemmällä rahavaroilla ja vaatimattomammissa olosuhteissa pelanneille samanlaisina kapitalismin alkeisiin perehdyttävänä välineinä kuin pöytäpelit hienommissa ympäristöissä. *Pelaa – Lukitse – Tuplaa* olivat selkeät elämänohjeet, joiden avulla saattoi edes jonkin aikaa hallita elämänsä tapahtumia ja säädellä odotushorisonttiaan. Pitkälti samaan pyrkivät 1980-luvulla sanokarin maineeseen nousseet sijoittajat *Osta – Pidä – Myy* -päättöksiä tekemällä.

Kapitalismin entreprenöörin toimintalogiikan harjoittelua on edellä kuvattu perinteisiä kasinopelejä järjestäneen Raha-automaattiyhdistyksen pelien ja toimintaympäristöjen kautta. ”Kuivahkoja” kuponkipelejä tarjonnut Veikkaus ei kuitenkaan jäänyt kehityksessä RAY:n jalkoihin vaan pystyi myös osaltaan sisällyttämään pelitarjontansa voimakkaampia riskielämyksiä ja älyllisen haasteen mahdollisuuksia. Aikaisemmin tässä tutkimuksessa esitettiin, että jo suomalaisen jalkapalloveikkauksen varhaisina vuosina pelaajat pyrkivät yleisesti hankkimaan tietoja veikkauksen kohteena olleista otteluista ja niissä pelaavista joukkueista. Kuponkipelitarjonnan laajennuttua 1990-luvulla varsinaiseen urheiluviedonlyöntiin varsinkin urheilusta ja pelaamismahdollisuuksien teknisestä kehityksestä kiinnostuneet mieshenkilöt nostivat pelikohteisiin liittyvän tiedonhankinnan ja siihen pohjautuvan spekulatiivisuuden uudelle tasolle.

¹⁰⁹⁰ Fisher 1993, 469–470.

¹⁰⁹¹ Ahonen & al. 2017, 408.

¹⁰⁹² Griffiths 1991, 317; Chen & al. 2013, 31.

Ainakin Veikkauksen oman propagandan mukaan suomalaisista tuli maailman innokkainta urheiluedonlyöntikansaa 1990-luvun puolivälissä käyttöön otettujen vedonlyöntipelien myötä. Pelaamisen suosiota nosti entisestään Veikkauksen pelien itsepalvelupelaamisen aloittaminen netissä vuonna 1997. Veikkaus oli ensimmäinen kansallinen peliyhtiö, joka alkoi tarjota pelejään myös internet-yhteyden kautta. Pelaamismahdollisuuksien monipuolistumisen lisäksi Veikkaus kykeni erityisesti vedonlyöntipelaamisen kohdalla vastaamaan netissä toimineiden ulkomaisten pelintarjoajien haasteeseen.¹⁰⁹³ Veikkaus onnistui ensinnäkin hankkimaan täysin oman nettivedonlyöjien asiakaskunnan. Toiseksi valtaosa ulkomaisilla nettisivustoilla vetoa lyöneistä suomalaisista pelaajista avasi pelitilin myös Veikkauksen nettipeleihin.¹⁰⁹⁴ Kolmanneksi Veikkauksen nettipelien kannattavuutta lisäsi jo edellisessä luvussa mainittu alaikäisten pelaamisen salliminen.

Vuonna 2000 suoritettuun veikkausperinteen keruukilpailuun kertyi myös joitakin esimerkkejä urheiluedonlyönnin pelaamisesta informaation hankinnan ja siihen pohjautuvan päätöksenteon merkitystä korostavana pelimuotona. Kirjoitukset osoittavat myös, miten tekninen kehitys lisäsi pelaamiseen liittyvän spekulatiivisen toiminnan mahdollisuuksia. Kauppatieteitä 1990-luvulla opiskellut vaasalaismies keräsi aktiivisesti informaatiota kaikista jalkapallotietoutta jakaneista lähteistä ja pelasi kaikkia jalkapalloon liittyneitä pelimuotoja. Mies pelasi Veikkauksen lisäksi myös kansainvälisten pelitoimistojen tarjoamia vedonlyöntikohteita. Hän piti myös tarkkaa kirjaa pelikäyttäytymisestään: *”Två första lången [pitkäveto] åren förde jag bokföring. Satsade ca 28 000/år och kammade hem ungefär det jag satsat (...) Spelandet och den aktiva uppföljningen (tv, radio, tidningar, internet, och tipslinjer) tar en stor del av fritiden.”*¹⁰⁹⁵

Parantuneet mahdollisuudet kapitalismin menestyjän toiminnan simulointiin eivät kuitenkaan koskeneet ainoastaan 1990-luvulla markkinoille tuotuja uusia pelimuotoja. Tekniikan kehittyminen mahdollisti pelaamisprosessin huomattavan monipuolistumisen myös esimerkiksi varhaisimman kuponkipelaamisen muodon, vakioveikkauksen, kohdalla. Uudet pelaamisen mahdollisuudet tempaisivat mukaansa myös joitakin kuponkipelaamisen veteraaneja. 1990-luvulla jo viidenkymmenen vuoden ikään ehtinyt mieshenkilö kertoi veikkausperinteen keruukilpailuun lähettämässään kirjoituksessa hyvin seikkaperäisesti, miten tekniikka oli rikastuttanut hänen vakioveikkausharrastustaan:

”Kerään tietoa veikkaukseen. Vähimmillään vain katson Teksti-TV:stä veikkattujen rivien jakauman, vihjeen ja pelikiellot. Kun tietokonemonitorini televisiovirittin on analoginen, en onnistu kaappaamaan kuvaa. Merkitsen tiedot

¹⁰⁹³ Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1996, 3.

¹⁰⁹⁴ Virtanen & Vänni 2005, 87.

¹⁰⁹⁵ SKS.KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 7, 14775/16401.

muistiin kynällä ja paperilla. Käynnistän tietokoneen ja avaan veikkausohjelman. Syötän ohjelmaan vihjerivin, määrittelen riveihin kierroskohtaisesti vaikuttavia tekijöitä kuten varmoja osittain vaihdeltuja ja eräitä muita ehtoja. Muutamassa sekunnissa kone valmistaa rivit, jotka muodostavat toivomani verkon. Verkko voi olla tiheä tai harva. Napin painalluksella tiedustelen voiton mahdollisuuksia. Sekunnissa se arvioi ne. Nyt valitsen sopivan veikkauksen, jonka toteutan. Tulostan rivit. Tallennan ne myös levyille. Seuraavaksi käynnistän internet-se-laimen ja menen Onnettiin vakioveikkauksen sivuille. Siirrän rivit tulosteelta va-kioveikkauksen sivuille ja lähetän eteenpäin. Tarkastan oikean rivin tulosteesta-ni. Hauskinta on seurata oikean rivin kehitystä Teksti-TV:n tulosseurannassa. Voin antaa tietokoneen tarkastaa rivit. Silloin syötän tietokoneohjelmaani oikean rivin ja avaan veikatut tallentamani rivit. Samassa näen kutakin riviä vastaa-van tuloksen. Luen kuvaruudulta myös koko veikkauksen parhaan tulokseni!”¹⁰⁹⁶

Kuvaus hienostuneesta vakioveikkauksen pelaamisesta muistuttaa jo 1980-luvun kasinotalouden aikana yleistynyttä piensijoittajien toimintaa, jossa tietoko-neella ulkoapäin saatua osakekurssitietoa käsiteltiin standardi- tai itse tehdyillä analysointiohjelmilla.¹⁰⁹⁷ Kuvauksesta on myös helppo tehdä tulkinta, että moni-puolistuneet pelaamisen mahdollisuudet laajensivat ja vahvistivat pelaajan moti-vaatiopohjaa älyllisten haasteiden, rationaalisen spekuloinnin ja näistä aiheutu-neen merkittävän tunnetilan muutoksen ansiosta. Antropologi Per Binde viittaa Mihály Csíkszentmihályin tunnetuksi tekemään ’flow’:n käsitteeseen kuvatessaan tunnetilan muutoksia pelaamiseen motivoivana tekijänä. Flow on suurta iloa ja tyydytystä tuottava tila, jossa ihminen on täysin syventynyt toimintaansa.¹⁰⁹⁸ Jo ennen flow-teoriaansa esittämistä Csíkszentmihályi tutki muun muassa pelaamiseen liittyviä tunnetiloja. Hänen mukaansa erityisesti taitoa ja suorituskykyä edellyttä-vien pelien yhteydessä voi päästä tilaan, jossa yksilön mieli keskittyy ainoastaan peliin ja sen aiheuttamiin tuntemuksiin.¹⁰⁹⁹

Parikymppinen porilaisnuorukainen harrasti kaikkia urheilupelien muotoja ja tiivistä omaan kilpailukirjoitukseensa mahdollisimman laajan pelaamisen moti-vaatiotaustan, johon liittyi myös voimakkaita tunnekokemuksia: *”Veikkaaminen on minulle lähtökohtia, asetelmia, taulukkoja, arvausta ja unelmia. Mutta se hienoin asia on jännitys. Se vie mennessään antaen huvia siinä missä elokuvis-sa käynti tai sirkusesitys. Vaikka voittoa ei tulisikaan, ovat pelissä olleet rahat useimmiten saaneet aikaan korkeampaa pulssia ja hikoilua.”* Kirjoittaja oli var-sin tietoinen todellisista voittomahdollisuuksistaan, mutta taidon merkitystä ko-rostaviin peleihin sisältyi myös muita voittamisen kokemuksen mahdollisuuksia.

¹⁰⁹⁶ SKS.KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 5, 14817/16429.

¹⁰⁹⁷ Ikäheimo 1991, 146–148.

¹⁰⁹⁸ Csíkszentmihályi 2005, 19.

¹⁰⁹⁹ Csíkszentmihályi & Bennett 1971, 47–51.

Nuorukainen oli huomannut, että kotimaisia pelejä ei voinut pelata itsensä elättääkseen, mutta koki ”...itse omaavansa mahdollisuudet voitokkuuteen, koska vastassa on ihmisten tekemiset.”¹¹⁰⁰ Uudenlaiset pelit lisäsivät mahdollisuuksia älylliseen toimintaan, joka saattaa olla hyvin palkitsevaa riippumatta pelaamisen taloudellisesta lopputuloksesta. Voimakkaan menestymisen tunteen rahapelaamisessa voi tuottaa esimerkiksi kokemus yltämisestä analyttisilta kyvyiltään pelin suunnittelijoiden vertaiseksi henkilöksi.¹¹⁰¹

Pelaaja kiteytti myös, miten flow-tilalle tyypillinen tajunnan kaventuminen heijastui pelitapahtumien ulkopuoliseen arkielämään: ”Mutta passiivinen veikkaaminen, joka on oma termini, on kanssani koko ajan. Tätä monimuotoista mietintää tulee harjoitettua melkein missä vain: autossa, koulussa tai vaikkapa syödessä.” Kuponkipelaajilla jo aikaisempina vuosikymmeninä yleisesti esiintynyt ilmiö, arkipäivän täytyminen pelaamisprosessiin liittyvien seikkojen suurta mielihyvää tuottavasta pohdinnasta, sai 1990-luvulla uutta syvyyttä teknisen kehityksen ja kapitalismin uudenlaisen yksilöihanteen yleistymisen myötä.

Vuonna 2004 tehdyssä, pelkästään Veikkaus Oy:n vedonlyöjäasiakkaille suunnatussa kyselytutkimuksessa vastaajille tarjottiin valmiiksi 22 pelaamisen motivaatioon liittyvää väittämää, joiden paikkansapitävyyttä kyselyyn osallistujan tuli omalla kohdallaan arvioida. Tärkein pelaamisen motiivi näiden kysymysten perusteella oli varsin yllätyksettömästi *Mahdollisuus voittaa rahaa*. Kahdeksan seuraavaksi tärkeimmän motiivin joukossa oli monta itse pelaamisen tapahtumaan ja sen aiheuttamiin tuntemuksiin liittyvää väittämää: *Vedonlyönti on viihdyttävää, Älyllisestä haasteesta pitäminen, Pelitaitojen kehitys/kokeilu, Riskien ottamisesta pitäminen* ja *Omista asioista päättäminen*. Veikkauksen urheiluvedonlyöntiä harrastavia motivoi siis varsin yleisesti mahdollisuus riskien ottamiseen ja asioista päättämiseen älyllisen pohdinnan ja taitojen kehittämisen kautta. Tässä useimmat kyselyyn vastanneista käyttivät apunaan monipuolisen tiedon keräämistä urheiluvedonlyöntiin liittyvästä informaatiotulvasta.¹¹⁰²

Tutkimuksen yhteenvedossa luonnehdittiin Veikkauksen vedonlyöntiä ja sen harrastajia seuraavalla tavalla: ”Vedonlyönti näyttäytyy tämän tutkimuksen valossa hyvin keskiluokkaisena harrastuksena, johon liittyy turvallisen jännityksen hakeminen luotettavasta, valtion valvomasta ympäristöstä.”¹¹⁰³ Merkittävälle osalle vedonlyöjistä oli siis tärkeätä, että pelaamiseen liittyviä sijoittajakapitalistin elkeitä saattoi esittää turvallisiksi kokemassaan ympäristössä ilman mahdollisuutta todellisiin suurvoittoihin ja ilman vaaraa vararikosta kertarysäyksellä. Vaikka

1100 SKS.KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 3, 14843/16459.

1101 Eadington 1987, 269.

1102 Tamminen 2004, 66, 98–99.

1103 Tamminen 2004, 81–82.

varsinkin nuoret miehet kokeilivat netissä kansainvälisten toimijoiden pelejä, kokonaisuudessaan suomalaisten pelaaminen ulkomaisiin pelitoimistoihin jäi nettipelaamisen ”ensimmäisessä aallossa” varsin vähäiseksi.¹¹⁰⁴

Internetin ulkomaiset vedonlyöntisivustot tarjosivat pelaajille pidemmälle vietyä riskinottoa ja jännitystä. Varsinkaan suurten kertoimien riskikohteita pelanneiden panoksia ei rajoitettu samaan tapaan kuin Veikkauksen peleissä, mikäli pelaajan luottotililtä suinkin löytyi riittävästi käyttövaraa. Ulkomaisten pelien pelaajat myös saattoivat kapitalismin aidon spekulantin tavoin menettää suuria summia ja ajautua merkittäviin talousvaikeuksiin harrastuksensa ansiosta. Veikkauksen vedonlyöntipeleihin puolestaan sisältyi ominaisuuksia, joita kansallisen rahapelijärjestelmän legitimititeetistä käydyn keskustelun yhteydessä alettiin myöhemmin nimittää *vastuullisuudeksi*. Kansalliset peliyhtiöt ja niiden toimintaa linjaavat päättäjät tarkoittavat vastuullisuudella tarjolla olevien pelien ja pelimahdollisuuksien muokkaamista sellaisiksi, että pelaamisesta aiheutuvat taloudelliset ja sosiaaliset haitat olisivat mahdollisimman vähäiset.

Tarkasteltaessa asiaa tässä tutkimuksessa keskeisessä asemassa olevan varoventtiili-teorian näkökulmasta pelaajia suojaavat tekijät saavat kuitenkin myös toisen merkittävän ulottuvuuden. Esimerkiksi Veikkauksen urheiluvedonlyönti houkutteli nopeasti laajan pelaajakunnan, joka sai turvalliseksi kokemassaan ympäristössä harjoitella uuden kapitalismin itsestään vastuun kantavan ja oman uransa luovan riskinottajan elämänpolitiikkaa. Yhtenä merkittävä syynä Veikkauksen uusien pelien suosioon oli suomalaisten kokemus luottamus kotimaista rahapelijärjestelmää kohtaan. Luottamus pohjautui pitkään historialliseen prosessiin, jonka puitteissa suomalaisia on opetettu *vastuullisiksi kunnan kansalaisiksi* muun muassa isänmaallisia rahapelejä pelaamalla.¹¹⁰⁵ Kun kansalliset peliyhtiöt huolehtivat pelaamisen vastuullisuudesta, pelintarjoajan pelaajille aiheuttamasta muuttuneen tietoisuuden tilasta ei tarvitse huolissaan, sillä se toimii ”*yhteiskunnan kokonaisedun nimissä ja puolesta*”.¹¹⁰⁶ Vastuullisella pelipolitiikalla kotimaisten pelien pelaajaa suojellaan myös kokemuksilta, jotka saattaisivat johtaa rahapelaamisen mielekkyyden kyseenalaistamiseen. Taloudellisen merkityksen lisäksi tämä vaarantaisi myös kansalliselle rahapelijärjestelmällemme vakiintuneen tehtävän yhteiskuntarauhan takaajana ja vakiintuneen yhteiskuntajärjestyksen legitimoijana.

1104 Ks. Ilkas & Turja 2003, 5.

1105 Ks. Matilainen & Raento 2014, 443.

1106 Ve. Veikkaus Oy:n toimintakertomus 1998, 3.

Rahapelit ja työmarkkinapakon ihanteen murtuminen

Protestanttisen etiikan ja kapitalismin hengen käsitteitä hahmotellessaan Max Weber kuvasi myös puritaanien ristiriitaista suhtautumista urheiluun, peleihin ja leikkeihin. Yhtäältä urheilu miellettiin työkykyä lisääväksi rationaaliseksi toiminnaksi. Toisaalta urheilu ja pelit nähtiin tuomittavina, mikäli ne ainoastaan palvelivat vietinomaisen elämännautinnon herättämistä. Tällöin liikuntamuotoihin saattoi työntyä ylpeydelle, raakuudelle tai ”irrationaaliselle uhkapelivietille” ominaisia alhaisia piirteitä.¹¹⁰⁷ Protestanttisen puritanismin arvomaailmassa uhkapelaaminen muotoutui epäeettiseksi sen takia, että pelaamalla pyrittiin kovan työnteon asemesta hankkimaan rahaa ansiottomasti ja sattuman vaikutuksesta.¹¹⁰⁸ Historiallisessa katsannossa länsimaisten yhteiskuntien rahapelaamiseen liittyvä sääntely ja kontrollointi voidaan hahmotella nimenomaan työhön, sen tuottavuuteen ja etiikkaan liittyvänä kysymyksenä.¹¹⁰⁹

Kun vuonna 1926 käytiin eduskuntakeskustelua raha-arpajaisten laillistamisesta, vastustavissa puheenvuoroissa keskeisenä argumenttina käytettiin nimenomaan arpajaisten ja rehellisen työnteon välistä moraalista ristiriitaa. Kokoomuslainen pappismies Erkki Kaila näki raha-arpajaisten sallimisessa suuren työmoraalia rappeuttavan vaaran: *”Ihmiset ovat yleensä liiankin nopeat unohtamaan sen totuuden, että omaisuus on hankittava työllä.”* Kailan kritiikki ei rajoittunut ainoastaan arpojen ostajiin, vaan myös niiden kauppaajiin: *Heidän toimintansa on epäproduktiivista. Se ei synnytä mitään uusia arvoja.*¹¹¹⁰

Kun suomalaiset rahapelit ja niitä tarjonneet yhtiöt sittemmin vakiintuivat osaksi yhteiskuntarauhaa turvaavaa järjestelmää, pelaamisen moraaliin liittyviä keskusteluja ei valtiopäivillä juurikaan käyty. Varsinkin protestanttisen etiikan perinteestä ponnistavien, rahapelaamisen ansiottomana rahanhankintakeinona esittävien puheenvuorojen etsiminen valtiopäiväasiakirjoista on turhaa työtä. Se ei tarkoita uhkapelaamisen moraalisen tuomitsemisen täydellistä katoamista vaan sitä, etteivät päättäjät mieltäneet eniten kansansuosiota nauttineita rahapelejä uhkapeleiksi. Ne tuottivat rahaa ja näyttivät pitävän kansalaiset tyytyväisinä. Kukaan ei valittanut laillisten rahapeliä mahdollisesti tuottamista ongelmista. Niitä oli vaikeata mieltää perinteisten uhkapeliä, erityisesti juopottelukulttuuriin yhdistyneen kortinpelun kaltaiseksi yksilön ja yhteiskunnan haitoiksi. Raha-automaattien moraalittomuuteen liittynyt vilkas lehdistö- ja viranomaiskeskustelukin¹¹¹¹ laantui sodan myötä, kun merkittävä osa raha-automaattituotoista suunnattiin

¹¹⁰⁷ Weber 1958, 166–168.

¹¹⁰⁸ Thorner 1956, 161–163.

¹¹⁰⁹ Fabian 1990, 4–5.

¹¹¹⁰ Valtiopäivät 1926, Pöytäkirjat I, 634.

¹¹¹¹ Ks. Kortelainen 1988, 66–67, 75, 87.

maanpuolustusjärjestöille. Sodanjälkeisten vuosikymmenien muutamat moraalissävyytteiset valtiopäiväkeskustelut liittyivät ennen kaikkea avustusten jakoon liittyneisiin kädenvääntöihin.¹¹¹²

Ensimmäisen kerran sitten 1920-luvulla käydyn keskustelun rahapelaamisen ja työnteon välistä moraalista jännitettä sivuttiin valtiopäiväkeskustelussa oikeastaan vasta 1990-luvun alussa Helsingin kasinon perustamiseen johtaneen arpajaislain uudistamisen yhteydessä. Silloin keskustelua käytiin kuitenkin jo merkittävässä muutostilassa olleen palkkatyöyhteiskunnan kontekstissa. Keskustelussa pelikasinotoiminta yhdistettiin 1980-luvulla alkaneeseen pörssikapitalismin nousuun. Suomen Kristillisen Liiton Jorma Fred tiivistä näkemyksiä ajan hengen ”kaikenkattavan pelihimon” varjopuolista: *”Minulla on jo ennestään tiedossa useita henkilöitä, jotka pörssikeinottelun aikana menettivät omaisuutensa ja ovat tuhonneet elämänsä, kun eivät enää ole jaksaneet elää. Nyt me olemme eduskuntana kaikesta tästä tietoisina säättämässä aivan tarpeetonta lakia, jolla tuhotaan monien, monien ihmisten elämä.”* Fredin puheenvuoroon SDP:n edustaja Heikki Rinne vastasi välihuudolla: *”Pitäisikö kasinokapitalismikin kieltää?”* Myös Rinteen huudahdus osoitti, että ainakin osa kansanedustajista liitti mielessään kasinohankkeen 1980–90-lukujen yleiseen henkiseen ilmapiiriin.¹¹¹³

Hajanaiset repliikit heijastelivat henkistä krapulaa, jota Suomessa jonkin aikaa koettiin kasinokapitalismin karahdettua laman karikoihin. Hämmennys työ-moraalia rapauttaneiden markkinapelurien noususta kansakunnan sankareiksi ja osakekeinottelun muototutumisesta uuden ajan ihmisen ihanneammatiksi ei kuitenkaan kestänyt pitkään. Kasinopelureiden esiintyminen oli vain uudenlaisen ihmisihanteen liioiteltu esiinmarssi, jonka jälkeen uudet yksilön vastuun kantamisen ja markkinaehtoistumisen ideaalit asettuivat maltillisempiin mutta yleisesti hyväksyttyihin uomiin.

Max Weberin hahmottelemana protestanttinen etiikka oli peräisin kalvinistisesta perinteestä, joka 1600-luvun englantilaisilla ja amerikkalaisilla puritaaneilla muotoutui kapitalismin edistymisen kannalta suopeampaan muotoon. Puritaanit hylkäsivät uskon ihmiseltä salattuun predestinaatioon ja tulkitsivat opin niin, että taloudellinen menestys oli todellinen merkki Jumalan valittuihin kuulumisesta. Juha Sihvolan mukaan protestanttisen etiikan keskeisiä tunnusmerkkejä ovatkin varsin ajankohtaisilta kuulostavat tehokkuus, tulostavuu ja määrätietoinen voiton tavoittelu.¹¹¹⁴ Protestanttinen työetiikka on siis ennen kaikkea kapitalistisen yrittäjän ja menestyjän käyttövoima.

1112 Esim. Valtiopäivät 1987, Pöytäkirjat 1, 230–234, 254–256, 292–294.

1113 Valtiopäivät 1990, Pöytäkirjat 6, 5957.

1114 Sihvola 2005, 253–254.

Edward Devereux'n määrittelemään varoventtiilitoimintoon sisältyi ulottuvuus, jota on ehkä syytä soveltaa jossakin määrin hillitymmin sekä toisenlaisen rahapelihistorian että suhteellisen vähäisen laittoman pelaamisen olosuhteisiin. Devereux kuvaili yhdeksi varoventtiilitoiminnon perusominaisuudeksi mahdollisuuden kapinaan kapitalismin taloudellista eriarvoisuutta ja kristillisen etiikan edellyttämää liiallista rationaalisuutta vastaan. Samalla oli mahdollisuus kapinoida myös työssä vallitsevaa autonomian puutetta vastaan.¹¹¹⁵

Työssä koettu autonomian taso on eräs indikaattori, jolla voidaan ilmaista palkkatyön ”vaihtosuhteen” tilaa. Juha Siltalan luomalla käsitteellä pyritään ottamaan haltuun palkkatyöläisen koko tilanne: työn sisältö, työaika, tulot, työn kuormitus, turvallisuus ja varmuus.¹¹¹⁶ Siltalan mukaan työn vaihtosuhte oli suomalaisissa olosuhteissa parhaimmillaan palkkatyöntekijän kulta-aikana ennen 1980-lukua; laiskan pääoman vuosina työntekijä saattoi lähes kokea omistavansa työpaikkansa, ja voimakas ammattiyhdistysliike takasi työpanoksen vastineeksi saatujen etuisuuksien kasvun. Samalla odotushorisontti tulevaisuuden suhteen parani, työntekijä saattoi konkreettisesti vaikuttaa työnteolla omaan elämänkohtaloonsa. Kasvavien reaalityöjen myötä yhä useammalla oli varaa myös kuluttamiseen.

Kansainvälinen talouskehitys kuitenkin hidastui 1970-luvulla kehittyneiden teollisuusmaiden kulutustavaratuotannon ylikapasiteettikriisiin, jota pyrittiin hoitamaan parantamalla teollisuuden alentuneita voittoja palkkoja laskemalla ja tuotantoa automatisoimalla. Ostovoiman ja kysynnän lamaantuessa sodanjälkeisinä vuosina laajasti noudatettu keynesiläinen talouspolitiikka kriisiytyi ja hävisi nopeasti taloustieteessä meneillään olleen koulukuntataistelun. Länsimaisten demokratioiden rahapolitiikassa alettiin siirtyä lähemmäs monetaristisen taloustieteen periaatteita. Myös suomalaisten rahamarkkinoiden säännöstely purettiin 1980-luvulla. Tuolloin alkoi kehitys, jota 1990-luvun lama entisestään vauhditti. Palkkatyöläiselle suojaa ja jatkuvuutta merkinneet työelämän kollektiiviset suhteet ja hyvinvointivaltio alkoivat rapautua. Pörssitalouden voittokulun myötä yritykset alkoivat irtisanoutua vanhan psykologisen sopimuksen edellyttämästä vastavaroisuudesta. Palkkatyö alkoi osittain irtautua suojelevien instituutioiden otteesta, ja yksilöt jäivät enenevässä määrin oman markkinakapasiteettinsa varaan.¹¹¹⁷

Laman jälkeisenä aikana työn vaihtosuhte on kaventunut ja sen hallinnan mahdollisuudet heikentyneet. Jatkuvan epävarmuuden ja tulostavasti ilmapiirissä pörssimaailman arvot ovat siirtyneet myös työelämän yksilöihin. Työelämässä pärjääminen koostuu entistä enemmän laskelmoivasta oman edun tavoittelusta. Ihanneammattiksi on noussut sijoittaja, jonka yhtä ilmenemismuotoa myös

¹¹¹⁵ Devereux 1980, 945–948, 958.

¹¹¹⁶ Julkunen 2005, 83.

¹¹¹⁷ Siltala 2007, 111–138, 202–235, 302–308; Siltala 2017, 36–63, 128–149; Julkunen 2009, 20–31.

ammattimaiset pokerinpelaajat toteuttavat. Menestyneimmät pelaajat voivat lisäksi nousta ”supertähtien” joukkoon, joka Erik Brynjolfssonin ja Andrew McAfeen mukaan on uuden työelämän ”winner-take-all”-ajattelun esiin nostama eliittiryhmä. Lahjakkailla ja röyhkeillä taitajilla on mahdollisuus ansaita monikertaisesti aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna. Pokeripelin tapaan suuri rahallinen voitto merkitsee myös työelämässä muiden kärsimiä tappioita.¹¹¹⁸ Työelämästä on tullut riskien suurentumisen johdosta voittajien ja häviäjien välistä kamppailua.¹¹¹⁹

Perinteisesti heikompien suojelusta ja puutteenalaisten tarpeiden tyydyttämisestä huolehtineet luterilaiset yhteiskunnat ovat vaihtaneet puolta protestantismin pelikentällä ja siirtyneet kannattamaan kalvinistisen kalseaa pelitaktiikkaa. Jumala on jo ennalta sanellut voittajien joukkueessa pelaavien nimet. Sosiologisissa tutkimuksissa on myös saatu viitteitä, että työntekijän uskonnollinen vakaumus ei sinällään vähennä työn tuottavuutta, mutta kirkossa käyminen ja muu seurakunnalliselle kanssakäymiselle omistautuminen saattaa niin tehdä. Hengellisessä kanssakäymisessä saavutettu sosiaalinen pääoma on siis jossakin määrin risti-riidassa nykyaikaisen työelämän kasvaneiden tuottavuusvaatimusten kanssa.¹¹²⁰ Lähimmäisen arvoa korostava vuorovaikutus saattaa olla vahingollista tehokkuusajattelun näkökulmasta.

Riskien ottamisen etiikka on luonut uuden työnteon muodon, jota sosiologi Stephen Lyng on nimittänyt järjestyksen ja epäjärjestyksen välissä sijaitsevaksi ’rajatyöksi’ (*edgework*). Lyngin mukaan rajatyö on eräänlaista kokemuksellista anarkiaa, jonka yhteydessä yksilö siirtyy järjestäytyneen todellisuuden raja-alueelle. Eräs modernille sosiaaliselle elämälle tyypillinen piirre on, että yhä useammat ihmiset mieltävät tällaiset kokemukset houkutteleviksi ja haluavat toistaa niitä mahdollisimman usein. Lyng liittää rajatyön kokemukset itsemääräämisoikeuden ja autenttisuuden kokemusten saavuttamiseen.¹¹²¹ ”Riskiyhteiskunnassa” myös laillista rahapelaamista voidaan pitää eräänlaisena rajatyönä, jota luonnehtii vapaaehtoinen riskin ottaminen. Laillista pelaamista markkinoidaan kuitenkin ”turvallisena riskinä”, johon liittyvät vaarat ovat hallittavissa.¹¹²² Uusliberaalien yhteiskuntien rahapelaamisessa tiivistyvät viimeisimmän neljänkymmenen vuoden länsimaisten yhteiskuntien moraalinen kehitys. Protestanttisen etiikan kovan työn, säästämisen ja asketismin ihanteet ovat muuntuneet kovan työn, kuluttamisen ja riskien ottamisen merkitystä korostaviksi arvoiksi.

1118 Brynjolfsson & McAfee 2011, 42.

1119 Siltala 2007, 81–443.

1120 Barro & McCleary 2003, 779.

1121 Lyng 1990, 882–883.

1122 Kingma 2015b, 4.

Riskin ottamisen ja henkilökohtaisen vastuunkantamisen merkitystä korostavassa yhteiskunnassa yrittäjyyden arvostus nousi korostettuun asemaan. Modernin ajan edetessä kohti ”loppuaan” suuryritykset monikansallistuivat ja kasvoivat entisestään, mutta jo 1980-luvulta lähtien pienet ja keskisuuret yritykset olivat Länsi-Euroopassa päätyöllistäjiä. 1990-luvun alussa, suuren laman saattelemassa ”post-modernin murroksessa”, yrittäjyys nostettiin suomalaisessakin yhteiskunnassa uudelleen keskeiseksi arvoksi ja siitä alettiin rakentaa uutta työnteon mallia. Tässä mallissa omaehtoisuus ja elinikäinen oppiminen nousivat yrittäjänä selviytymisen korostetuiksi edellytyksiksi. Modernin ajan polaarinen markkinarakenne alkoi korvautua mikroyrityksistä ja yksinyrittäjistä muodostuneella alati joustavalla ja rajoiltaan epäselvällä vyöhykkeellä.¹¹²³

Työelämässä tapahtuneet muutokset nousevat selvästi esiin Pasi Falkin ja Pasi Mäenpään 1990-luvun alussa suorittamassa lottovoittajien haastattelututkimuksessa. Muutokset korostuvat entisestään verrattaessa tutkimuksen tietoja 1970-luvun lottovoittajista kertoviin lehtiartikkeleihin, joita käsitellään tämän tutkimuksen kolmannessa pääluvussa. Kymmenen Falkin ja Mäenpään haastatteleman 24:sta lottovoittajasta oli jäänyt pois palkkatyöstä, mutta se oli tapahtunut vasta parin kolmen vuoden kuluttua voiton saamisesta. Useimmilla laukaisevana tekijänä oli 1990-luvun alun lama ja sen vaikutukset työelämään. Muutamalla poisjäännin synä oli irtisanominen, muilla taas työtahdin kiristämisen aiheuttama henkilösuhteiden huonontuminen työpaikalla. Itse lottovoitto ei siis niinkään ollut riittävä motiivi työelämästä jättäytymiselle, mutta työelämän suhteiden perustavanlaatuinen muutos oli.¹¹²⁴

Neljä haastattelututkimukseen osallistuneista lottovoittajista oli perustanut oman yrityksen. Näiden lisäksi aineistossa oli viisi voittajaa, joilla oman yrityksen haave oli lottovoiton myötä noussut reaalisesti tulevaisuudenkuvaksi. Yrityksen perustaneet olivat alkaneet liiketoimiin alalla, jolla he olivat aikaisemmin olleet palkollisia. Lisäksi aineistossa oli kolme jo ennen lottovoittoa yrityksen perustanutta nuorta yrittäjämiestä.

Jälkimmäiselle ryhmälle lottovoiton kokeminen ansaitsemattomaksi muodosti kuitenkin suuren moraalisen ongelman. Nuoret miesyrittäjät toteuttivat ”vaurastumiseen tähtäävää elämänprojektiaan”, johon kuitenkin suomalaiselle miehelle ominaiseksi katsotun itsellisyyden ihanteen¹¹²⁵ mukaisesti kuului yrityksen omistamisen lisäksi kovan työnteon eetos. Yrittäjämiehet toisaalta hyväksyivät lottovoiton osaksi uuden kapitalismin yrittäjyyteen sisältyvää helpon rahan ideaalia, mutta pitivät samalla voiton visusti salassa kasvojen menettämisen pelossa.

¹¹²³ Kyrö 1999, 18–24; Kyrö 1998, 106–108.

¹¹²⁴ Falk & Mäenpää 1997, 114.

¹¹²⁵ Kortteinen 1992, 132–205.

Yrittäjämiesten kunniakkaan menestymisen ihanne hyväksyi sekä sitkeän puurtamisen että viekkaan älynkäytön, joista kumpaakaan ei kuitenkaan tarvittu lottovoiton saamiseksi. Voitosta muille kertominen olisi rikkonut tasaveroisuuden samalta viivalta ponnistamisen ihanteeseen kiinnittyvän kunnian. Yrittäjämiehet ehkä olisivat kysyneet ylopeilemään selvästi pienemmillä voittosummilla, mikäli ne olisi saavutettu ainakin osittain pelaajan kykyihin ja yrittämiseen perustuvassa, blackjackin tai urheiluviedonlyönnin kaltaisessa rahapelissä.¹¹²⁶

Edellä kuvattujen lottovoittajien edustaman omistajayrittäjyyden ohella merkittävä 1990-luvun työelämän uusi linjaus oli niin sanotun sisäisen yrittäjyyden korostaminen. Sisäisen yrittäjän ihanteen omaksunut voi olla toisen palveluksessa oleva henkilö, joka suhtautuu yritykseen ja sen menestykseen ikään kuin hänellä olisi omistussuhde yritykseen. Sisäisen yrittäjän ominaisuuksia korostettaessa kiinnitetään yleensä huomiota yrityksen sopeutumiseen ja joustavuuteen. Yrityksen kilpailukyvyyn katsotaan paranevan ja innovatiivisen toiminnan lisääntyvän mikäli työntekijöitä rohkaistaan toimimaan yrittäjämäisesti. Sisäisinä yrittäjinä voi varsinkin isojen yritysten päällikkötasolla toimia henkilöitä, joilla on samoja persoonallisuuden ominaisuuksia kuin menestyvillä nykyaikaisilla yrittäjillä. Keskeisimpiä näistä piirteistä ovat riskisuuntautuneisuus ja suoriutumismotivaatio.¹¹²⁷

Tämän tutkimuksen yhteydessä haastelluista kasinopelaajista synnynnäiseksi riskinottajaksi esitelty 58-vuotias mieshenkilö luonnehti itsenä riskinottajaksi ja sen kautta menestyjäksi myös työelämässä. Hän oli toiminut johtavissa tehtävissä isossa yrityksessä jo 1980-luvulta lähtien ja liitti työelämässä menestykseen johtaneet ominaisuutensa myös sijoittamis- ja pelaamisharrastuksiinsa. *”Se on tota ihmistyyppi, ne jotka pelaa, ne on myös työelämässä valmiita ottamaan tietyllä tavalla riskiä. Mutta se on ihmistyyppi.(...) Ja siis niin, en kaihda riskin ottoa. Se liittyy yrityselämään ja isojen päätösten tekemiseen ja tällaseen. Mun on helppo tehdä isoja päätöksiä työssä.”*

Vaikka mies oli harrastanut sijoittamista pitkään, hän oli omien sanojensa mukaan toimintaan sen verran hyvin perehtynyt, ettei kärsinyt laman vaikutuksesta merkittäviä tappioita. Ainoat tuntuvat tappiot hän kertoi kärsineensä vasta 2010-luvulla Talvivaaran osakkeiden romahtamisen vuoksi.¹¹²⁸ Järjellisissä puitteissa sijoituksensa pitäneet eivät olleetkaan laman aikana sellaisia häviäjiä kuin suuria ulkomaanlainoja ottaneet, konkurssin tehneet tai työttömiksi joutuneet. Jälkimmäistä ryhmää edusti edellisessä luvussa esitelty 57-vuotias mies, jonka tarina kuvasi rahapelaamiseen sisältyvän varoventtiilitoiminnon eri puolia varsin hyvin. Ensinnäkin kasinopelien saatavuuden kohentuminen tarjosi voimakkaita

¹¹²⁶ Falk & Mäenpää 1997, 116–117, 122–123.

¹¹²⁷ Simsiö 2003, 8–9.

¹¹²⁸ Pelaaja 3, 58-vuotias mies.

fantasioita mahdollisuudesta ennakoida pelien lopputuloksia ja sitä kautta myös omaa elämänkohtaloa. Spekulointi omasta kohtalosta päättämisen ilmentymänä sai kuitenkin erityistä syvyyttä, sillä laman seurauksena työttömäksi joutuneen miehen voi katsoa tavallaan edustaneen alempia yhteiskuntaluokkia, joille varoventtiili sisälsi entreprenöörifantasioiden lisäksi myös Edward Devereux'n korostaman mahdollisuuden protestiin kapitalismin taloudellista eriarvoisuutta vastaan.

Devereux'n ajatuksista vahvoja virikkeitä saanut sosiologi Irving Zola suoritti 1960-luvun alussa laitonta vedonlyöntiä koskeneen havainnoivan tutkimuksen eräässä Uuden Englannin osavaltion kaupungissa sijainneessa baarissa. Zola huomasi, että vetoa lyöneet miehet eivät pelanneet niinkään voittaakseen rahaa, vaan aiheuttaakseen tappiota vedonvälittäjälle. Pelaajat kutsuivat vedonvälittäjää ”järjestelmäksi” (*system*), ja pelaamisen tärkeimmäksi tavoitteeksi miesten puheissa muodostui lyödä (*beat*) tai murtaa (*crack*) järjestelmä sekä välttää järjestelmän päihittämäksi joutuminen (*not letting the system beat you*). Työväenluokkaisille vedonlyöjille järjestelmän voittaminen tarjosi Zolan mukaan varoventtiilin, jonka kautta saattoi päästää ulos kapitalisen yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuutta kohtaan tunnettua vihamielisyyttä.¹¹²⁹

Järjestelmän päihittämisen idea näytti sisältyvän varsin voimakkaana edellä mainitun 57-vuotiaan miehen päätökseen aloittaa rahapelaaminen ylipäättään. Erilaisista älyllisistä haasteista kiinnostuneena hän päätti Helsingin kasinoon tutustuttuaan selvittää, voisiko kasinopelejä suunnitelmallisesti pelaten voittaa merkittäviä summia. *”Mä kiinnostuin tästä mahdollisuudesta, että pystyykö toimimaan pankkia vastaan.”* Mies jopa ilmaisi pelaamisen liittyneen jollakin tavalla mielivaltaiseen kohteluun ja siitä aiheutuneeseen epäoikeudenmukaisuuden tunteeseen, jota hän koki silloisessa elämäntilanteessaan. *”Aidossa markkinataloudessa, jossa ihmiset vois vaikuttaa tarmokkuudellaan ja kyvykkyydellään, se määräis ensisijaisesti yhteiskunnallisen menestyksen, niin mä luulen että rahapelien kiinnostus hiipuisi.”*

Työttömällä oli aikaa tutustua sekä eri kasinopeleistä että kuuluisista huijausyrityksistä kertovaan kirjallisuuteen. Lisäksi käynnit kasinolla tarjosivat parhaimmillaan tuntemuksen osallistumisesta mielekkääseen projektiin, johon ei kuitenkaan ollut samalla tavalla sidoksissa kuin palkkatyöhön: *”Mä kiinnostuin nimenomaan tässä mielessä että se oli vaihtoehtonen haaste missä mun ei tarvinnu sitoa yhtään mitään. Mä olin niin kuin vapaalla, pystyin sen tekemään niin että siitä ei tullu sitten kotiongelmia.”*¹¹³⁰

1129 Zola 1963, 354–357, 360–361; Aasved 2003, 58.

1130 Pelaaja 1, 57-vuotias mies.

Kasinopelien ja lukuisiin pelipisteisiin hajasijoitettujen raha-automaattien ohella vuodesta 1993 lähtien markkinoille tulleita urheiluvedonlyöntipelejä saattoi pelata lähes tauotta, useita kertoja joka päivä. Merkittävien rahatuottojen lisäksi ne toivat monille mielekkäältä tuntunutta puuhastelua tilanteessa, jossa toimettomien määrä yhteiskunnassa kasvoi. Eräs laman aikaan työttömänä ollut nelikympinen mieshenkilö sai vedonlyönnistä merkittävää sisältöä harmaaseen arkeensa. Suurempia voittoja ei tullut, mutta jokapäiväinen pelaaminen laimensi toimettomuuden kokemuksta: *”Tulipa aikanaan pitkäveto veikkauksen kirjavaan pelivalikoimaan mukaan. Tykästyin heti ja se vei miehen mukanaan. Mitäs kun joka päivä sai nyt pelata, rokulipäiviä ei tullut. Olipa jännä peli.”*¹¹³¹

Jo aikaisemmin mainittiin, että työttömät ja muuten joutilaat olivat vain osa vedonlyönnin harrastajista. Korostuneen paljon vedonlyöjiä oli melko hyvin toimeentulevien nuorten miesten keskuudessa. Merkittävällä joukolla tähän ryhmään kuuluneista pelaamisen motiivina ei ollut ensisijaisesti mielekkään tekemisen löytäminen, vaan pyrkimys hankkia merkittäviä lisäansioita ja äärimmäisissä tapauksissa jopa ansaita elantonsa vedonlyönnin avulla. Jälkimmäinen pyrkimys liittyi kuitenkin lähinnä pelaajiin, jotka löivät vetoa ulkomaisten pelinjärjestäjien nettisivustoilla.

Edellisessä luvussa esiteltä urheiluvedonlyöntiä ja veikkausta harrastanut kauppatieteiden opiskelija päätti pelitottumustensa ja -strategioidensa kuvaamisen seuraavaan lauseeseen: *”Spelandet är för mig viktigt och jag är på vinst.”*¹¹³² On täysin mahdollista, että vaasalaismiehen jälkimmäinen väittämä on totta. Se näyttäisi kuitenkin olevan myös tyypillinen väittämä pelaajalle, joka kirjoituskilpailuun osallistuneen kauppatieteilijän tavoin oli kotimaisen tarjonnan lisäksi pelannut myös kansainvälisten pelitoimistojen pelejä. Vuonna 2005 suomalaisille Internet-vedonlyöjille suunnattuun kyselytutkimukseen vastanneista 80 prosenttia oli sellaisia, joiden suosituin vedonlyöntitoimisto oli jokin ulkomainen yritys. Viisi prosenttia vastaajista kertoi elättävänsä itsensä vedonlyönnillä, ja peräti 41 prosenttia vastaajista väitti saaneensa vedonlyönnin avulla lisäansioita. 39 prosenttia oli pysynyt omillaan ja 15 prosenttia oli tappiolla. Lisäksi 23 prosenttia vastaajista ilmoitti tulevaisuuden tavoitteekseen ammattilaisuuden vedonlyönnissä. Tutkimuksen tekijät uumoilivat, etteivät vastaukset olleet totuudenmukaisia, ja viittasivat vedonlyöjän taipumukseen unohtaa tappiot ja paisutella voiton hetkiä.¹¹³³

Kyseinen taipumus on tutkimusten mukaan varsin tavallinen myös pelaajilla, joita ei totuttujen kriteerien perusteella voida luokitella ongelmapelaajiksi. Muisti voi keskittyä menneisyydessä tapahtuneeseen tuntuvaan voittoon jopa niin

1131 SKS. KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 3, 14765/2136.

1132 SKS.KRA. Veikkausperinne talteen!, Veikkaus 7, 14775/16401.

1133 Virtanen & Vänni 2005, 64, 89, 100, 103–104.

vahvasti, että ihminen ”muistaa” saavansa sellaisen myös tulevaisuudessa.¹¹³⁴ Tällä ominaisuudella voitaneen selittää ensinnäkin kyselytutkimuksessa ilmentyneitä muistivääristymiä. Kerran pari tuntuvan voiton saaneet pelaajat olivat taipuvaisia unohtamaan lukuisten tappioidensa yhteissumman. Toiseksi menneisyydessä saadut voitot saivat heidät uskomaan lujasti suuren voiton todennäköisyyteen myös tulevaisuudessa ja haaveilemaan ammattimaisesta pelaamisesta.

Vuonna 2004 tehdyssä, ainoastaan Veikkauksen pelejä myyneen Veikkausrastin vedonlyöjäasiakkaisiin keskittyneessä kyselytutkimuksessa saatiin voittojen ja tappioiden suhdetta koskeneisiin kysymyksiin melko lailla toisen suuntaiset vastaukset. 67 prosenttia pelaajista kertoi olevansa häviöllä, 14 prosenttia oli omillaan ja 19 prosenttia voitolla.¹¹³⁵ Näidenkin lukujen yhteyttä todellisuuteen kannattanee vahvasti epäillä. Joka tapauksessa tulokset kertonevat sen, että kahden vedonlyöjäryhmän pelaamisen motivaatio oli jossakin määrin erilainen. Pääasiassa kansainvälisiä palveluja käyttäneiden pelaamista motivoi ennen kaikkea voittamisen mahdollisuus ja kuvitelma itsensä elättämisestä. Kuvitelmaa vahvasti yleensä perusteellinen perehtyminen erilaisten nettipalvelujen välittämään pelitietouteen.¹¹³⁶

Edellisessä luvussa kerrottiin, että Veikkauksen vedonlyöntiasiakkaat valitsivat melko yleisesti pelaamisensa motiivitaustan kuvaajiksi riskinottoon ja päätöksen-tekoon liittyneitä väittämiä. Tärkeätä vastaajille oli, että he saivat harjoitella kyseisiä taitoja tutuksi ja turvallisesti kokemassaan ympäristössä. Vastaajille tarjottujen 22 väittämän perusteella merkityksettömmäksi vedonlyönnin motiiviksi osoittautui *Itsensä elättäminen*.¹¹³⁷ Väittämän päätyminen viimeiselle sijalle johdettiin ensinnäkin vastaajien realismista; Veikkauksen panosrajoituksilla ja alhaisilla kertoimilla ammattimainen pelaaminen olisi ollut varsin vaativaa. Tämän vedonlyöjäryhmän rahaan liittyvä motiivi oli siis lähinnä toive pienten lisäansioiden hankkimisesta vedonlyönnin avulla.

Myös Veikkauksen mainonta pidättäytyi esittämästä vedonlyöntiä selkeänä ansaitsemismuotona. Itsensä elättäminen Veikkauksen vedonlyönnin avulla olisi edellyttänyt runsaan ja säännöllisen pelaamistavan markkinointia, mikä olisi sotinut arpajaislainsäädännön peruslinjauksia vastaan. Toiseksi suomalaisten oli oltava varuillaan Euroopan Unionin suunnasta tulleiden vaatimusten vuoksi. Euroopan komissio antoi huhtikuussa 2006 rahapelien toimeenpanoa koskeviin valvontamenettelyihin liittyneen virallisen huomautuksen useille jäsenmaille, Suomi mukaan lukien. Komissio halusi selvittää, rajoittivatko urheiluvedonlyönnin

1134 Scoboria & Wilson 2011, 568.

1135 Tamminen 2004, 57.

1136 Virtanen & Vänni 2005, 71–86.

1137 Tamminen 2004, 66.

kansalliset rajoitukset palveluiden vapaata tarjoamista ja liikkuvuutta koskevia sääntöjä. Komission mielenkiinto kohdistui erityisesti siihen, asettivatko kansallisen rajoitukset vedonlyöntipalvelujen tarjoajat eriarvoiseen asemaan.

Selvityksensä pohjalta komissio antoi vuotta myöhemmin Suomelle perustellun lausunnon palveluiden tarjoamisen vapauden rajoituksista urheiluedonlyönnin alalla. Yhtenä moitteen aiheena suomalaisessa järjestelmässä todettiin arpajaislain kielto mainostaa toiseen jäsenvaltioon sijoittuneiden urheiluedonlyöntipalvelujen tarjontaa. Suomi perusteli komissiolle kotimaisen vedonlyönnin markkinointia vetoamalla vuosina 2004–2007 käytyyn oikeusprosessiin, jonka lopputuloksena vetoamustuomioistuimien tulkitsi Italian lainsäädännön todelliseksi tarkoituksena ja tavoitteena olleen ohjata vedonlyöntitoimintaa valvottujen rahapelintarjoajien järjestämiin peleihin rikollisen toiminnan ehkäisemiseksi. Tällä perusteella tuomioistuimien katsottiin myös tietynlaisen mainonnan olevan johdonmukainen toimi pelaajien houkuttelemiseksi laillisen pelitoiminnan pariin.¹¹³⁸

¹¹³⁸ Ks. Varvio 2007, 3, 9, 38, 43–47.

Good

**RISKEILLÄ
RAHAA?**

Vedonlyönti on lyönyt itsensä läpi suomalaisten pelimiesten sydämissä. Varsinkin silloin kun kohteina ovat englantilainen huippujalkapallo ja kotimainen jääkiekko, joka edustaa ehdottomasti Euroopan kovinta kärkeä.

Vedonlyönti tempaa helposti mukaansa, sillä sitä voi pelata niin monella tavalla; yksin tai kavereitten kanssa, asiantuntemuksella, ennakoiden, tilastojen mukaan, vinkkejä hyödyntämällä tai pelkästään tuurilla. Ja panoksesi voit valita 5 - 500 markan väliltä riippuen riskinottokyvystäsi!

**LYÖ VETOA
VEIKKAUS**

Kuva 21. Veikkaus Oy:n 1990-luvulla aloittamien uusien pelien mainonta koetteli suomalaiselle rahapelijärjestelmälle määritellyä moraalista perustaa. Vedonlyöntimainoksessa vuodelta 1995 vedottiin pelimiesten "riskinottokykyyn". Kaikkinaisilta vihjauksilta vedonlyönnistä varteen otettavana ansaitsemiskeinona sen sijaan pidättydyttiin (Veikkaus Oy:n kuva-arkisto).

EU:n suomalaiselle rahapelijärjestelmälle asettamat haasteet olivat keskeinen vaikutin siihen, että jo kolme vuotta ennen komission antamaa perusteltua lausuntoa valtioneuvosto nimitti laaja-alaisen kansanedustajista ja eri ministeriöiden asiantuntijoista koostuneen Rahapelifoorumin. Se jätti vahvaa yksinoikeusjärjestelmää

tukevan mietintönsä toukokuussa 2006.¹¹³⁹ Työnsä kestäessä Rahapelifoorumi törmäsi ulkomaisille palveluntarjoajille suuntautuneen nettipelaamiseen kasvavaan haasteeseen. Syynä ei ollut niinkään urheiluedonlyönti, vaan suureen suosioon noussut nettipokeri. Ensimmäiset pokerinpelaamista tarjonneet nettikasinosisivut avattiin Yhdysvalloissa jo 1990-luvun puolella, mutta todelliseksi buumiksi nettipokeri nousi vuonna 2003, kun ensimmäiset pokeriohjelmat ja televisoidut pokeriturnaukset alkoivat. Nettipokeribuumi levisi Yhdysvalloista nopeasti muualle maailmaan, ja Suomessakin pelimuoto sai valtavasti huomiota osakseen.¹¹⁴⁰

2000-luvulla ilmestyi muutamia suomenkielistä pokerilehteä ja suomalaiset TV-kanavat sekä näyttivät ulkomaisia pokeriohjelmia että järjestivät pokeriturnauksia julkisuuden henkilöille. Eniten huomiota keräsivät kuitenkin nettipokerissa suuria summia voittaneet suomalaiset, jotka nostettiin mediassa eräänlaisiksi uuden kapitalismin perimmäisten ihanteiden toteuttajiksi ja perisuomalaiseen tapaan myös formulakuljettajien kaltaisiksi kansallissankareiksi. Pokerihypeä piti yllä myös niin sanottu kriittinen media. Helmikuussa 2007 Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä julkaistiin pitkä artikkeli suomalaisesta pokerimiljonääristä Patrik Antoniuksesta. Kuukausiliitteen kannessa oli kuva Antoniuksesta amerikkalaisessa kasinoympäristössä ja otsikko: *”Meidän Patrik – Vantaalaisen lastenhoitajan poika Patrik Antonius pelaa Las Vegasin pokeripöydissä Suomea maailmankartalle ja tienaa samalla miljoonia”*.

Artikkelissa kerrottiin Antoniuksen ja muutaman muun menestyneen suomalaispelaajan arjesta amerikkalaisilla pokerimarkkinoilla. Kun varsinaisia pokeriturnauksia ei järjestetty, nuorukaiset viettivät aikaansa nettipokeria pelaamalla. Juuri 350 neliömetrin taloon vaimonsa kanssa muuttamassa olleen Antoniuksen siihenastinen elämäнкаari kuvattiin artikkelissa räikeisiin vastakohtiin nojaten ja kapitalismin karuja perusteita korostaen. Vielä edellisellä vuosikymmenellä vallinnutta elämäntilannetta kuvailtiin seuraavalla tavalla: *”Kun Patrik oli pieni, perheellä ei ollut paljon rahaa. Äiti oli töissä päiväkodissa, isä oli pullakuski. Laman aikaan isä oli pitkiä aikoja työttömänä. Silloin perheen lastenkin piti ansaita taskurahansa itse. ”Kun olin yksitoista, aloin jakaa lehtiä, niitä vitun Alueuutisia”*. Tie huipulle ei kuitenkaan kulkenut pelkästään ihanteellisen ja peräänantamattoman yrittämisen kautta, vaan oleellinen osa sankaruudesta oli menestyminen toisten kustannuksella: *”Elokuun alusta marraskuun loppuun voitin jotain kolme miltsiä netissä. Se oli hyvä kausi. Panin aika monta kaveria katki.” Se kuulostaa*

1139 Laiho 2009, 16.

1140 Rautio 2012, 13–14.

*julmalta ja niin se onkin. Pokeri on pohjimmiltaan julma peli. Päämääränä on ottaa vastustajan rahat pois. Ja monelle on käynyt niin, että hänen rahansa on vienyt Patrik Antonius, Hakunilan poika.*¹¹⁴¹

Valtioneuvoston asettama rahapelifoorumi reagoi varsin voimakkaasti nettipokeriin, mikä lieenee johtunut ennen kaikkea pelimuodon saamasta suuresta näkyvyydestä. Kansalaisten suuren rahapelikiinnostuksen pelättiin suuntautuvan kansainvälisten peliyhtiöiden nettipokerisivustoille. Mitään todisteista suomalaisten laajamittaisesta innostumisesta nettipokeriin ei kuitenkaan saatu. Vuosina 2003 ja 2007 suoritettujen väestökyselyjen perusteella internetpelaaminen sinällään oli jonkin verran yleistymässä, mutta nettipokeri näytti pelaajien lukumäärän perusteella arvioiden jäävän kuitenkin hyvin marginaaliseksi pelimuodoksi.¹¹⁴² Tilanne oli lähes päinvastainen kuin Ruotsissa, joka oli asukaslukuun suhteutettuna yksi eniten pokeria pelaavista kansakunnista jo ennen kuin Svenska Spel aloitti valtiollisen nettipokerin keväällä 2006.¹¹⁴³

Rahapelifoorumi esitti mietinnössään nettipokerin pelaamismahdollisuuksien rajoittamista ja jopa pelin kieltämistä kokonaan. Ulkomaiset pelipalvelujen tarjoajat saivat runsaasti ilmaista mainosta muun muassa TV:ssä esitettyjen pokeriturnausten kautta. Rahapelifoorumin ehdotuksiin sisältyikin rahapelien markkinoinnin tiukennuksia. Erityisesti kiinnitettiin huomiota piilomarkkinointiin ja myönteisten mielikuvien luontiin. Foorumin linjausten mukaan rahapelien markkinointi ei saisi olla aggressiivista myynninedistämistä, vaan sen avulla tuli suunnata kysyntää kotimaisiin peleihin ja antaa pelaajille niihin liittyvää asiatietoa.¹¹⁴⁴

Rahapelifoorumin linjauksista tuli eräs keskeisistä ohjenuorista arpajaislain säädännön uudistamisprosessin käynnistyttyä jälleen vuonna 2007.¹¹⁴⁵ Lainsäädäntöuudistuksen valmistelutyössä markkinoinnin rajoitustyön silmämäärää määriteltäessä viitattiin suoraan alkoholilain henkeen: *”Markkinoinnin määritelmä vastaisi alkoholilaissa käytettyä määritelmää.”* Lakiin haluttiin siis määritelmä, joka pohjautui selvästi näkemykseen rahapeleistä sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja aiheuttavana ilmiönä.¹¹⁴⁶ Hallitus antoi esityksen arpajaislain muuttamisesta toukokuussa 2010, ja uudistettu lainsäädäntö astui voimaan vuotta myöhemmin. Laki määräsi ensinnäkin, että rahapelien suora markkinointi pysyi edelleen kotimaisten yksinoikeusyhteisöjen oikeutena. Markkinoissa tuli kuitenkin entistä tarkemmin kiinnittää huomiota siihen, ettei runsasta ja säännöllistä

1141 Helsingin Sanomat, kuukausiliite helmikuu 2007.

1142 Rautio 2012, 5.

1143 Valkama 2006, 23–24.

1144 Rahapelifoorumi 2006, 6, 11, 15.

1145 Orpana 2010, 15.

1146 Valtioapäivät 2008, Asiakirjat A 5, HE 96/2008, Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi arpajaislain ja eräiden markkinaoikeudellisten asioiden käsittelystä annetun lain 2 ja 7 §:n muuttamisesta, 6.

pelaamista esitetty millään tavalla myönteisessä valossa. Toiseksi laissa puututtiin tiukasti ulkomaisten yhtiöiden epäsuoran markkinoinnin mahdollisuuksiin. Mainokset sekä suomalaisilla internetsivustoilla että lehdistössä kiellettiin, ulkomaisten peliyhtiöiden esiintyminen suomalaisen urheiluelämän näkyvinä sponso-reina sekä ulkomaisten yhtiöiden sponsoroimien huippupelaajien osallistuminen kotimaisiin pokeriturnauksiin estettiin. Lisäksi puututtiin Suomen markkinoille suunnattujen painotuotteiden sisältöön, mikä merkitsi muun muassa kotimaisten pokerilehtien mainostulojen romahtamista.¹¹⁴⁷

Arpajaislain asettamat ulkomaisten pelien markkinointirajoitukset eivät kuitenkaan riittäneet maan hallitukselle. Arpajaislain uudistusprosessin myötä avautui tie myös Ruotsin esimerkin mukaisen kansallisen nettipokerin aloittamiselle. Ruotsia tosin käytettiin ensin varoittavana esimerkkinä, koska naapurimaassa ei saatu toimintaa kunnolla tuotolliseksi moninkertaisesta pelaajamäärästä huolimatta. Nettipokeri esitettiin julkisissa lausunnoissa myös poikkeuksellisen addiktoivana pelinä, jonka suosiota ei tulisi millään tavalla edistää. Hallitusvallan kanta asiaan alkoi kuitenkin nopeasti muuttua, ja tammikuussa 2008 kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin esiintyi näkyvästi kansallisen nettipokerin puolestapuhujana.

Hallitus teki arvion, että kyselytutkimusten perusteella arvioitu nettipokerin pelaajien määrä oli riittävä myös kansallisen nettipokerin kannattavuuden takaa-miseksi. Myöskään vuosikymmenen puolivälissä alkunsa saanut nettipokeribuumi ei osoittanut minkäänlaisia laantumisen merkkejä. Julkisuudessa voimakkaimmin nettipokeria vastustanut Raha-automaattiyhdistys muutti kantansa päinvastaiseksi loppuvuodesta 2008 valtioneuvoston tarjottua sille nettipokerin järjestämisvas-tuuta. Valtioneuvosto antoi viimein luvan nettipeleihin helmikuussa 2010, ja RAY avasi nettipelipalvelun saman vuoden marraskuussa. Nettipokerin lisäksi palvelus-sa oli tarjolla peliautomaattien ja kasinopelien digitaalisia versioita. Kesällä 2011 RAY:n pelisivustolla saavutettiin 100 000 rekisteröityneen pelaajan raja. Tästä huo-limatta varsinkaan nettipokerin suosio ei vastannut sille asetettuja tavoitteita.¹¹⁴⁸

Arpajaislakiuudistuksen myötä ulkomaisten pelintarjoajien Suomeen kohdis-tunutta markkinointia onnistuttiin jossakin määrin rajoittamaan. Samanaikaisesti lainsäädännön uudistamisen tavoitteena oli myös monopolijärjestelmän turvaami-nen. Tavoitteen ytimenä oli osoittaa Euroopan unionille Suomessa olevan sosiaalis-ten ja terveydellisten ongelmien ehkäisyyn pyrkivä rahapelijärjestelmä, jonka yh-tenä todisteena oli myynninedistämiseen tähtäävän aggressiivisen markkinoinnin

1147 Orpana 2010, 19–23; Rautio 2012, 7.

1148 Rautio 2012, 8–9.

puuttuminen.¹¹⁴⁹ Lakiin kirjatusta kauniista tavoitteesta huolimatta rahapelaamisen arkipäiväistyminen johti siihen, että Poliisihallitus on toistuvasti huomauttanut peliyhtiöille aggressiiviseksi myynninedistämiseksi tulkitsemistaan ilmiöistä.¹¹⁵⁰

Nettipokerin kohdalla törmättiin varsin pian siihen, ettei kansainvälisten nettisivustojen ja pokerilehdistön vaikutusta nettipokerista kiinnostuneeseen yleisöön voitu estää. Lehdistöllä oli tietenkin myös täysi vapaus kirjoitella pokeria ammatikseen pelanneista suomalaissankareista. Odotuksiin nähden melko vaatimattomasti menestynyttä RAY:n nettipokeria ei voitu markkinoida vastaamalla samalla mitalla kansainvälisten pelitarjoajien mainostamaan vapaaseen ja riippumattomaan elämäntyyliin pokerinpeluun ympärillä. Mutta lain sallimassa ahtaassa tilassa voitiin tehdä kaikki mahdollinen.

Vuonna 2013 Raha-automaattiyhdistys järjesti nettipokerin suomenmestaruuskisat. Kisan jälkeen RAY julkaisi nettitiedotteen, jossa kerrottiin kilpailun voiton menneen eräälle maaninkalaiselle rakennusmiehelle. Miehen kerrottiin ehtineen nukkua öisen kilpailun jälkeen vain reilun tunnin ennen lähtöään maanantaiaamuna rakennukselle töihin. Tämä ei miestä surettanut: *”Valvominen kuitenkin hyödytti. Laskin, että pääsin noin 800 euron tuntipalkalle. On se vähän kovempi tuntipalkka kuin täällä rakennustyömaalla”*, mies kommentoi kisan lopputulosta lounastauollaan. Lisäksi kerrottiin miehen tekävän rakennuksella niin pitkää työpäivää, että saisi viikon työtunnit tehtyä jo keskiviikkoon mennessä: *”Siksi loppuviikko on vapaata, ja silloin ehdin pelata keskiviikosta sunnuntaihin kaikki SM-turnaukset highroller-turnausta lukuun ottamatta”*.¹¹⁵¹

Maaninkalaisen rakennusmiehen elämän puitteet vaikuttivat selvästi vaatimattomammilta kuin Las Vegasin tai Monacon kaltaisissa paikoissa asuneiden pokeriammattilaisten olosuhteet. RAY:n sivustolla ei myöskään annettu lupauksia tähtitieteellisistä voittosummista. SM-kisasta kirjoitettu tiedote rikkoi kuitenkin selvästi lainsäädännön kirjainta kuvatessaan runsasta ja hyvin säännöllistä rahapelaamista melko ihannoivassa sävyssä. Toiseksi se esitti yksinoikeudella toimivan pelinjärjestäjän rahapelin pelaamisen työntekoon vertautuvana säännöllisenä toimintana, josta lisäksi saattoi ansaita tavallista palkkatyötä paremmin. Koska asia tehtiin markkinointia tuntuvasti rajoittavan lainsäädännön vallitessa näinkin selvästi, voidaan tulkita rahapelaamisen ja työnteon käsitysten välillä aikaisemmin vallinneen jännitteen purkautuneen täysin jopa valtiovallan tiukasti valvoman monopolijärjestelmän maassa.

1149 Orpana 2010, 24.

1150 Poliisihallitus 2015, 29–30.

1151 RAY. Nettipokerin suomenmestaruus.

Moraalisen merkityksen tyhjentyminen on ollut edellytys rahapelaamisen varoventtiilitoiminnon monipuolistumiselle ja jalostumiselle, jota tässä luvussa on pyritty kuvaamaan. Kansallisen rahapelijärjestelmän haasteena on ollut pyrkiä samanaikaisesti säilyttämään markkinataloudelle vieras monopolijärjestelmä ja tarjoamaan pelaajille yhä vahvempia fantasioita rajoittamattoman kapitalismin riippumattomana entreprenöörinä ja sisäisenä sankarina toimimisesta.

1990-luvun lama aloitti kehityksen, jonka tuloksena yhteiskunta on jakautunut aiempaa selvemmin voittajiin ja häviäjiin. Jälkimmäiset ovat useimmiten työelämän ulkopuolelle kokonaan tai osittain joutuneita. Hyvin monella on kokemus häviäjien luokkaan joutumisesta enemmänkin sattuman kuin todellisten ansioidensa perusteella. Mitchell Callanin ja kumppanien mukaan rahapelaaminen toimii joillekin ihmisille oikeudenmukaisuuden tavoittelun (*justice-seeking*) välineenä. Tällaiset ihmiset katsovat pystyvänsä pelaamisen avulla saavuttamaan sellaisia arvossa pidettyjä tuloksia ja positioita, jotka muilla keinoilla tavoiteltuina ovat heidän ulottumattomissaan. Pelaamiseen osallistumalla voi kokea vähentävänsä omaan elämäntaloonsa liittyvää epäoikeudenmukaisuuden mahdollisuutta samalla tavoin kuin esimerkiksi työelämän taitojaan kehittämällä.¹¹⁵²

4.5 Isänmaan uusi puolustustaistelu

Vuoden 1994 tulo- ja menoarviota laadittaessa valtiovarainministeriön virkamiehet osoittivat rintamaveteraanien kuntoutustoimintaa koskevalle momentille yhteensä 170 miljoonaa markkaa. Summa oli 6 miljoonaa markkaa suurempi kuin edellisenä vuonna. Momentti oli kuitenkin liitetty yhdeksi valtiontalouden säästökohteeksi. Talousarviossa ehdotettiin momentin valtionavuksi 68,6 miljoonaa markkaa. Määrärahan mitoituksessa otettiin vähennyksenä huomioon 101,4 miljoonaa markkaa siirtona Raha-automaattiyhdistyksen käyttöä koskevalle momentille, johon merkittiin vastaava summa rintamamiesten kuntoutustoiminnan menoja varten.¹¹⁵³ Ehdotettu muutos oli periaatteellisesti hyvin merkityksellinen, sillä raha-automaattivaroja ei esitetty myönnettäväksi kuntoutustoimintaa toteuttaville järjestöille vaan suoraan budjetin yleiskatteeksi.

Budjetissa esitetyn rahoitussuunnitelman toteuttaminen edellytti muutosesitystä rintamaveteraanien kuntoutuksesta annettuun lakiin. Sen hallitus antoi eduskunnalle lokakuussa 1993. Lakiesitys sisälsi säännökset rintamamiesten kuntoutustoiminnan rahoitusjärjestelmän väliaikaisesta muuttamisesta sekä rintamamiesten

¹¹⁵² Callan & al. 2008, 1514, 1525–1526.

¹¹⁵³ Valtiopäivät 1993, Asiakirjat A4, HE 126/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 1994, Y 21, 335.

aviopuolisoiden oikeudesta osallistua kuntoutukseen. Eduskunnassa lakiehdotuksen käsittelyyn liitettiin kolme aikaisempina vuosina tehtyä toivomusaloitetta, jotka liittyivät sotaveteraanien puolisoiden kuntoutuksen järjestämiseen.¹¹⁵⁴

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lakiesityksestä antamaan mietintöön sisältyi kuuden valiokunnan jäsenen vastalause, jossa ehdotettiin Raha-automaattiyhdistyksen tuoton käyttöä koskevan lauseen poisjättämistä lakiesityksestä.¹¹⁵⁵ Vastalauseen tekijät perustelivat aktiivisesti näkemyksiään myös eduskunnan täysistunnossa, jossa keskustelun kärki suuntautui lakiehdotukseen sisältyvään suureen periaatteellisen muutokseen RAY-tuottojen käytön suhteen. Tähän liittyvää kritiikkiä tuotiin esiin sekä oppositio- että hallituspuolueisiin kuuluneiden kansanedustajien puheenvuoroissa.

Kärjekkäimmät puheenvuorot oppositiopuolueista käyttivät sosiaali- ja terveysvaliokunnan vastalauseenkin allekirjoittanut SDP:n Virpa Puisto sekä Vasemmistoliiton Jarmo Wahlström. Puisto väitti, että hallitus pyrki hankkeellaan tietoisesti rikkomaan aikaisemmin noudatetun periaatteen, jonka mukaan RAY-tuotot myönnettiin suoraan järjestöille: *”Nyt, kun avataan tämä tie, että ensimmäisen kerran valutetaan suoraan valtion budjettiin, pussin pohja on avattu. Sen jälkeen voidaan kahmia kahdella kädellä, ja tilanne on täysin auki ja täysin hallitsematon.”* Puisto myös uumoili valtiovarainministeri Viinasen käyneen Raha-automaattiyhdistyksen johdon ja hallinnon kanssa neuvotteluja RAY-tuottojen yhä laajemmasta käytöstä valtion säästökohteisiin tulevana vuosina. Lisäksi Puisto ilmoitti jo kokemuksen perusteella tietävänsä, että ministeri Viinasen sana painoi neuvotteluissa huomattavasti enemmän kuin RAY:n edustajien.

Jarmo Wahlström nimitti valtiovarainministeriön ja ministeri Viinasen toimintaa asiassa rosvoukseksi. *”Ei tässä mitään neuvottelua ole käyty valtiovarainministerin ja Raha-automaattiyhdistyksen johdon välillä, vaan valtiovarainministeri on esittänyt uhkavaatimuksen ja rahat on viety.”* Wahlström näki lakiehdotuksessa mahdollisuuden järjestöille tarkoitettujen varojen ryöväämiseen täysin muihin tarkoituksiin. Sen myötä *”...ne rahat, jotka hyväuskoinen pajasson pelaaja luulee pelaavansa kansanterveydelle, invalidityölle tai vanhustyölle, menevät nyt ministeri Viinasen pussiin, jossa niitä voidaan käyttää yhtä hyvin pankkitukeen kuin Hornettienkin ostoon.”*

Keskusteluun osallistuneista hallituspuolueiden edustajista ainoastaan keskustan Juhani Alaranta ilmoitti selväsanaisesti äänestävänsä sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintöön sisältyneen opposition vastalauseen puolesta.

1154 Valtiopäivät 1993, Asiakirjat A 4, HE 170/1993, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rintamaveteraanien kuntoutuksesta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta, 1–4.

1155 Valtiopäivät 1993, Asiakirjat C 2, StVM 32 – HE 170, Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö n:o 32 hallituksen esityksestä laiksi rintamaveteraanien kuntoutuksesta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta, 2.

Puheenvuorossaan Alaranta käytti korulauseita, jollaisia varmasti olisi saatu kuunnella tuntikausia, mikäli vastaava lakiesitys olisi tuotu eduskuntaan muutama vuosi aikaisemmin vallinneella nousukaudella: *”Veteraanit eivät ole Raha-automaattiyhdistyksen veteraaneja vaan Suomen valtion veteraaneja. Ilman heitä ja heidän uhrauksiaan ei olisi itsenäistä Suomen valtiota eikä olisi eduskunnalla päätösvaltaa missään asiassa.”*

Muut puheenvuoroja käyttäneet hallituspuolueiden kansanedustajat pitivät lakiesitykseen sisältyvää ehdotusta RAY-tuottojen käyttötavasta periaatteellisesti vääränä, mutta ilmoittivat tukevansa ehdotusta sen määräaikaaisuuden sekä poikkeuksellisen huonon taloudellisen tilanteen vuoksi. Ensiksi mainittu perustelu osoittautui hieman yllättäväksi sen vuoksi, että valtiovarainministeri Viinanen ilmoitti ennen kyseisiä puheenvuoroja melko suorasanaisesti epäilevänsä lainmuutoksen väliaikaaisuutta: *”Olen aivan vakuuttunut, että ei rahaa tule löytymään mistään muualtakaan seuraaville valtiovarainministereillekään.”*

Oppositiopuolueiden edustajat huomauttelivat Viinasen antamasta kommentista, mutta hallituspuolueiden edustajat eivät huomioineet sitä lainkaan jo ennalta suunnitelluissa puheenvuoroissaan. Ainoastaan keskustan Jukka Vihriälä tarttui hieman katkerana asiaan. Siihen hänellä oli Raha-automaattiyhdistyksen hallituksen puheenjohtajana jossakin määrin ymmärrettävä syy. Vihriälän mukaan lakiehdotukseen sisältynyt maininta muutoksen väliaikaaisuudesta oli sovittu RAY:n ja sosiaali- ja terveysministeriön välisissä neuvotteluissa, vaikka tiedossa olikin valtiovarainministeriön vastakkainen kanta asiassa. Vihriälä toi julki hämmästyksensä ministeri Viinasen puheenvuoron johdosta ja mainitsi sen olevan hyvin valitettava myös Raha-automaattiyhdistyksen tulevaisuuden kannalta.

Sotaveteraanien etuuksista puhuttaessa kysymys on yleensä *isänmaallisuuden* riittävydestä tai riittämättömyydestä. Juhani Alarannan lyhyt päätöksellisuuden hetki jäi kuitenkin ainoaksi kunniavelasta muistuttavaksi purkaukseksi. Oppositio ja hallituspuolueet eivät lähteneet keskinäiseen kinasteluun vakaumuksellisista seikoista niin kuin taloudellisesti paremmassa tilanteessa olisi suurella todennäköisyydellä tapahtunut. Itse asiassa isänmaallisuuden käsitettä ei mainittu lainkaan lakiesityksen täysistuntokäsittelyissä, joissa käytettiin yhteensä 28 puheenvuoroa. Kaikki olivat hyvin tietoisia julkisen talouden alijäämän ja velkaantumisen kehityksestä, joka oli itse asiassa saavuttanut lamanaikaisen huippunsa vuoden 1993 aikana.

Oppositiopuolueiden puheenvuoroissa ei kiinnitetty kovinkaan suurta huomiota siihen, että poikkeamaa totutusta tavasta käyttää RAY-tuottoja ehdotettiin nimenomaan sotaveteraaneihin liittyvässä asiassa. Sen sijaan joissakin hallituspuolueita edustaneiden puheenvuoroissa juuri tällä seikalla perusteltiin poikkeuksellisen toimenpiteen tarpeellisuutta. Kokoomuksen Maija Perho–Santalan mielestä *”...sotaveteraanien kuntoutus on niin tärkeä asia, että sen rahoituksen täytyy yksiselitteisesti ja selvästi näkyä budjetista.”* Perho–Santalan puheenvuorossa

ehdotettu menettely muotoutui eräänlaiseksi uhraukseksi, jonka arvoisia nimenomaan sotaveteraanit olivat. Saman puolueen Anneli Tainan mukaan operaatiossa ei ollut jaloa ainoastaan voittojen jaossa tapahtuva muutos vaan myös sen suomalaiselle rahapelaajalle tarjoama lisäarvo: *”Luulen, että se saattaa olla yksi siinä mielessä pelaajien kannalta ihan hyvä asia, että he voivat mielelläänkin todeta, että heidän rahojaan käytetään näin hyvään tarkoitukseen.”* Kokoomuslaiset kansanedustajat tukivat pehmeiksi muotoilluilla kommentteillaan Iiro Viinanen lyhyttä ja tilyä puheenvuoroa, jossa tämä ilmoitti ehdotetun muutoksen olevan ainoa mahdollinen ratkaisu tilanteeseen: *”Hallitus pitää ja piti erittäin tärkeänä esitystä tehdessään sitä, että veteraanien kuntoutus pystytään rahoittamaan ja hoitamaan samalla tavalla kuin tähänkin asti. Tämä ratkaisumalli oli ainoa, jolla pystyttiin rahoitus todella turvaamaan.”*¹¹⁵⁶

Iiro Viinanen julkaisi vuonna 2014 muistelmateksteistä ja 1990-luvun alkupuolen päiväkirjamerkinnöistä koostetun teoksen *Vaaran vuodet 1991–1995*, joka käsitteli hänen valtiovarainministerikauttaan Esko Ahon hallituksessa. Viinanen käytti Esko Ahon hallituksen vuosista nimeä, jota suomalaisessa historiankirjotuksessa on käytetty määrittelemään ennen kaikkea 1940-luvun loppupuolta ja joissakin yhteyksissä myös 1960–1970-lukujen taitetta. Kummassakin ajankohdassa oleellinen osa vaarallisiksi koetuista elementeistä liittyi suuren ja mahtavan Neuvostoliiton läsnäoloon. 1990-alkupuolella vaaran tunteita herättäneet ainekset olivat aivan muita, mutta olleessaan kiinteässä yhteydessä Neuvostoliiton äkilliseen poismenoon ne ikään kuin kuitenkin kumpusivat samasta kollektiivisesta lähteestä.

Muistelmateoksessaan Iiro Viinanen totesi, että vaaran vuosina hänen luotetuimmat miehensä olivat valtiovarainministeriön valtiosihteeri Eino Keinänen, budjettipäällikkö Raimo Sailas ja apulaisbudjettipäällikkö Erkki Virtanen. *”Heihin saattoi luottaa tiukimmissakin paikoissa.”*¹¹⁵⁷ Myöhemmin erityisesti talouspolitiikan linjanvetäjinä profiloituneista Viinasesta, Sailaksesta ja Virtasesta tuli kansan silmissä karmaisevan leikkauspolitiikan pääarkkitehteja. Laman hellitettyä ja uuden nousukauden alettua kolmikkoa alettiin pitää sankareina, jotka olivat pelastaneet isänmaan suuresta kriisistä. Kyseiset herrat korostivatkin jo laman aikana ja erityisesti jälkikäteen, että isänmaallisuus oli keskeisin vaikutin heidän ryhtymisessään lama-ajan likaisen työn tekijöiksi.

Sotaveteraanien poikina Viinasella ja Sailaksella isänmaallisuuden tunto liittyi myös korostuneen sotilaallisiin ihanteisiin, joiden keskeisenä eetoksena oli selviytyä hengissä ja järjissään mistä tahansa eteen tulevasta tilanteesta. Viinanen ja Sailas olivat jo armeijasta lähtiessään upseereja.¹¹⁵⁸ Puolenkymmentä vuotta edel-

¹¹⁵⁶ Valtiopäivät 1993, Pöytäkirjat 4, 3925–3931, 3976–3977.

¹¹⁵⁷ Viinanen & Heiskanen 2014, 27.

¹¹⁵⁸ Uimonen 2010, 24; Vesikansa 2016, 67.

lisiä nuorempi Erkki Virtanen oli kolmikosta ainoa, joka myöhemmin arvosteli omaa armeija-aikaansa varsin kovin sanoin. Se johtui kuitenkin todennäköisesti siitä, ettei armeijan johtamisjärjestelmää oltu toteutettu hänen haluamallaan tavalla. Kaikesta vastenmielisyydestä huolimatta Virtanen lähti armeijasta vänrikkinä ja sai myöhemmin kapteenin natsat.¹¹⁵⁹ Apulaishbudjettipäälliköksi Virtanen nousi muodollisen pätevyyden puutteesta huolimatta, sillä hänen ”kehäkestävyytensä” arvioitiin poikkeuksellisen hyväksi.¹¹⁶⁰

Ville Yliaskan mukaan virkamiesten oma-aloitteisuus ja esillä olo laman aikana selittyy suomalaisen hallintokulttuurin yhden juonteen pitkällä historialla: parlamentarismien ja legalismin periaatteista on yleensä luovuttu varsin helposti poikkeusoloiksi tulkituissa tilanteissa. Lamavuosina on sanottu hallituksessa olleen vain kaksi päätöksiä tehnyttä ministeriä, Esko Aho ja Iiro Viinanen, jotka perustivat näkemyksensä pitkälti valtiovarainministeriön kaikkkeen päätöksentekoon sotkettuneen virkamieskunnan tilannekatsauksiin. 1990-luvun lama tuli kuin tilauksesta valtiovarainministeriön ja erityisesti sen budjettiosaston virkamiehille, jotka olivat vaikutusvaltaansa vahvistaakseen muistuttaneet julkisen sektorin aiheuttamasta ”kassakriisistä” aika ajoin jo 1960-luvulta lähtien. Kriisin varjolla budjettiosasto pääsi viimein 1990-luvulla tilanteeseen, jossa sen pitkäaikainen toive valta-asemasta muihin ministeriöihin ja kuntiin nähden toteutui. Kehysbudjetointi, managerismin joustava moraalikoodisto ja uuden julkishallinnon antidemokraattinen pohja vahvistivat valtiovarainministeriön virkamiesten saavuttamaa asemaa.¹¹⁶¹

Viinanen, Sailas ja Virtanen edustivat ihmisryhmää, jonka käsiin Suomen poliittinen ja taloudellinen johto oli jo pitkälti siirtynyt 1990-luvun alkupuolella. Suurten ikäluokkien miehet hallinnoivat vapaaseen länteen kurkottavaa Suomea, mutta heidän henkinen rakenteensa heijasteli uhatun ja epävapaan suokansan selkäytimen pesiytynyttä pelkoa. Muualla läntisessä maailmassa 1960-luvun henkinen vapautuminen ilmeni muun muassa voimakkaana yleisen asevelvollisuuden kritiikkinä.¹¹⁶² Suomessa aseista kieltäytyminen jäi melko mitättömäksi marginaali-ilmiöksi, vaikka rauhanliikkeet muutoin saivat vahvaa kannatusta. Taistolaisten armeijan käymisen selittäminen aseelliseen kapinaan valmistautumisella¹¹⁶³ kelpaa sekä liikkeen demonisointiin että romantisoimiseen, mutta väitteen todenperäisyys voi olla yllättävän heikko. Suomessa asevelvollisuuden suorittaminen oli ai-noa väylä tasavertaiseen vuorovaikutusmahdollisuuteen muiden miesten kanssa.

1159 Murto 2010, 61–62.

1160 Vesikansa 2016, 307–308.

1161 Yliaska 2014, 340–345.

1162 Esim. DeBenedetti 1990, 165–167, 195–196.

1163 Esim. Seppinen 2006, 371–372.

Tämä oli lähes ainoa ja ilmeisen pitkäaikainen perintö, jonka sotaveteraanit jättivät tuleville miespolville.¹¹⁶⁴ Suurten ikäluokkien miehille sotilasarvo oli puolue-taustasta riippumatta keskeisin miehisyyden mittari.

Joukkojen edessä maata johti alikersantti, joka rintamakokemusta omaavana kuitenkin kiistatta ansaitsi johtajan aseman. Jarkko Vesikansa kuvaa vuonna 2016 ilmestyneessä Raimo Sailaksen elämäkerrassa *Laman taittaja*, miten Mauno Koivisto kutsui budjettipäällikön presidentinlinnaan valtion kassakriisin uhates-sa syyskuussa 1992. Sailas tapasi presidentin mielentilassa, jossa menneisyyden traumaattiset tapahtumat nivoutuivat sekavaksi vyyhdeksi: ”Koivisto oli sodan li-säksi talouskriisien veteraani, ja hänen mielessään pyörivät menneisyyden kau-hut. Mitä siitä seuraisi, jos Suomen luottohanat sulkeutuisivat, hän mietti. Miten pitäisi toimia, jos taloudellinen puolustuslinja pettäisi? (...) Tuntui kuin vanha vainooja olisi palannut.”

Koiviston tuskainen olemus sai Sailaksen sukeltamaan olotilaan, jossa myös hänen oli vaikea erottaa syksyn 1992 taloudellista tilannetta omasta henkilökoh-taisesta menneisyydestään. Näissä muistoissa budjettipäällikkö oli pieni Raimo-poika, joka kuunteli Aarne-isän tarinaa nilkkaan osuneesta pikakiväärin luodista ja tuskallisesta raahautumisesta takaisin omalla puolella puna-armeijan kiivaan tulituksen keskellä. Aarne-isä oli huolellisesti välittänyt heti sodan jälkeen synty-neelle Raimolle myös tiedon siitä, että yhtä lähellä loppumista oli ollut myös itse-näisen Suomen elinkaari. Sailaksen ja Koiviston kohdatessa tiivistyivät ajatukset ja tuntemukset, joita kumpikin oli tahollaan hautonut jo talouslaman alusta läh-tien. Maan kohtalo oli jälleen vaarassa ja nyt ”...maa oli jopa valmistautumatto-mampi iskuun kuin vuoden 1939 Tannerin ja Rytin tasavalta oli puna-armeijan hyökkäykseen.”

Koivisto kysyi Sailakselta, oliko olemassa sellaista kriisilainsäädäntöä, johon voitaisiin turvautua valtion maksukyvyn varmistamiseksi. Sailaksen tiedon mu-kaan sellaista ei ollut. Kassakriisi ei mahdollistanut poikkeustilan julistamista ta-savaltaan. Jouduttiin siis turvautumaan yksittäisten sotasankarien urotöihin. Vain muutamaa päivää aikaisemmin niin sanotun Sailaksen listan esitellyt budjettipääl-likkö sai presidentiltä lisätehtäväksi laatia muistio siltä varalta, että valtio ajau-tuisi likviditeettikriisiin. Kolmen viikon päästä oli valmiina parikymmensivuinen raportti *Toiminta valtion likviditeettikriisissä*, joka jaettiin vain pienelle piirille maan johdossa. Sen tarjoamiin ehdotuksiin sisältyi muun muassa valtionhallin-non yksiköiden sulkemisia sekä turvautumista valmiuslakeihin ja muihin poik-keusajan toimiin.¹¹⁶⁵

¹¹⁶⁴ Laitinen 2005, 69–81; Oinaala 2006, 111–121.

¹¹⁶⁵ Vesikansa 2016, 13–17, 26, 347, 365–366.

Jo maaliskuussa 1991 valtiovarainministeriön virkamiesten antamalle omaehtoiselle myrskyvaroitukselle Sailas tarjosi jälkikäteen yksioikoisen selityksen: *”Koimme olevamme isänmaan asialla”*.¹¹⁶⁶ Kuukautta myöhemmin valtiovarainministeriön johtoon astui insinööri Iiro Viinanen. Ministeriön virkamiehet ilahtuivat hänen korostetusta isänmaallisuudestaan ja armeijan esikuvia noudattavasta asioiden hoitotyylistään. Myös Viinanen itse katsoi tunteettoman halki – poikki – pinoon -asenteen olleen ainoa mahdollinen hoidettaessa isänmaan asioita vakavassa kriisitilanteessa. Viinanen oli omaksunut sotilaallisia käyttäytymistapoja jo lapsuudenkodissaan ja oli asiasta hyvin ylpeä: *”Entisenä aktiiviupseerina isä oivalsi, miten kakaralauma pannaan järjestykseen. Nukuimme kaikki samassa huoneessa kerrossängyissä. Herätys oli seitsemältä. Sitten pesulle, pedattiin sängyt ja tehtiin armeijan tapaan asento.”* Sotilaalliseen menoon kuuluivat myös fyysiset rangaistukset, joita Viinanen myöhemmin muisteli lämmöllä: *”Ainakin minä myönnän, että aina kun sain selkääni, niin se tuli ansiosta. Silloinhan se ei satukaan yhtä paljon kuin muuten.”*¹¹⁶⁷

Ville Yliaska on kiinnittänyt huomiota uusliberalistisen retoriikan sadistiseen ja rangaistusmentaliteettia huokuneeseen luonteeseen laman aikana. Kovuus idealisoiitiin ja heikkous tuomittiin. Kovan asenteen ja karskien kielikuvien esittäminen näytti tuottavan monille suoranaista mielihyvää. Taloudellinen ja poliittinen eliitti syytti kelvottomia kansalaisia muun muassa hemmotelluiksi, loiseläjiksi, pullalla kasvatetuiksi, pinnareiksi ja avuttomiksi heittäytyneiksi juopoiksi. Yliaskan mukaan eliitin lamapuheessa omat materialistiset pyyteet projisoittiin rahvaan typeräksi kulutusjuhlaksi, joka päättyi laman muodossa tulleeeseen ansaittuun rangaistukseen. Myös laman takia työttömiksi joutuneita ja hyvinvointivaltion palveluita tarvinneita syyllistettiin omasta tilanteestaan ja tarvitsevuudestaan.¹¹⁶⁸

Rankaisemisen haluun liittyi myös talousretoriikan militaristinen nationalismi, jota erityisesti lamasodan pääesikunnaksi hahmottuneesta valtiovarainministeriöstä syydettiin. Kansaa moralisoimalla ministeriön virkamiehet nostivat itsensä sotaveteraanien – isiensä – rinnalle ja näin kaiken arvostelun yläpuolelle. Laman aikaisen valtiovarainministeriön kaltaiset monokulttuuriset organisaatiot pitivät Jeff Hearnin mukaan yllä rationaalisen maskuliinisuuden myyttiä ja miesten välistä voimakasta tunneyhteyttä jotakin ulkoista vastaan. Ulkoisen uhkan kokeminen ja pyrkimys erimielisten ulkopuolelle sulkemiseen sanelee toiminnalle voimakkaan vaihtoehdottomuuden ilmapiirin.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁶ Vesikansa 2016, 340.

¹¹⁶⁷ Okker 1993, 90.

¹¹⁶⁸ Yliaska 2014, 365–367.

¹¹⁶⁹ Hearn 1992, 199–207.

Erityisenä keihäänkärkenä valtiovarainministeriöstä esiin nousseet Viinanen, Sailas ja Virtanen perustelivat toistuvasti lamaleikkausten mielekkyyttä ja oikeudenmukaisuutta korostamalla viettäneensä lapsuutensa vaatimattomissa ja materiaalisesti niukoissa oloissa sodanjälkeisessä epävarmuudessa. Itse niukkuutta ja kovuutta kokeneina he katsoivat jollakin tavalla olevansa oikeutettuja vaatimaan myös muilta niukkuuden kestämistä ja perustelivat tällä kipeitäkin leikkauksia.¹¹⁷⁰

Tämän luvun alussa kuvatun rintamamiesten kuntoutusavustuksen järjestämisen valtiopäiväkäsittelyssä ei yksikään kansanedustaja suorasanaisesti nostanut esiin näkemystä, että rintamamiesten avustuksen siirtäminen pois valtion suorasta budjettirahoituksesta olisi ollut epäisänmaallinen teko. Taloudellisesti normaaleina aikoina puhujapöytäntöön olisi varmasti jonotettu pitämään ”kunniavelasta” muistuttavia puheenvuoroja. Edellä esitetyllä valtiovarainministeriön virkamiesten toimintamotiiveja kuvaavalla jaksolla pyritään ensinnäkin todistelemaan, että ehdotus rintamamiesten kuntoutuksen rahoittamisesta raha-automaattivaroilla hahmottui valtiovarainministeriössä mitä suurimmassa määrin isänmaallisena tekona. Kun lakiesitystä valmisteltiin loppukesästä 1993, mahdolliset merkit laman taittumisesta olivat vielä varsin heikkoja ja julkinen velka kasvoi edelleen ennätysvauhtia.¹¹⁷¹ Rintamamiesten kuntoutuksen tason säilyttäminen vähintään samana pyrittiin säilyttämään rahavirralla, jonka ehtymättömyyteen luotettiin jopa enemmän kuin valtion muihin tulovirtoihin. Kun Iiro Viinanen sanoi eduskunnassa RAY-varojen olleen turvallisin tapa rahoittaa rintamamiesten kuntoutus, hän todennäköisesti myös uskoi sanomaansa.

Valtiovarainministeriön päättäjille sotaveteraanit ja maanpuolustus olivat sydämenasioita. Vaikka puolustusministeriön hallinnonala sai osansa säästötalkoissa ja ”Sailaksen listassa” esitettiin jopa asevelvollisuusaikojen pysyvää lyhentämistä¹¹⁷², ehdotetut toimenpiteet olivat vain savuverhoa, jonka takana puolustusta tehostettiin entisestään. Sekä Iiro Viinanen että Raimo Sailas kuuluivat varsin pieneen sisäpiiriin, joka vuonna 1992 valmisteli Suomen suurimman asekauppapäätöksen, Hornet-hävittäjien hankinnan.¹¹⁷³ Salassa valmisteltu kauppa vahvistettiin valtioneuvostossa kesäkuussa 1992, ja eduskunta harhautettiin hyväksymään hankinnat antamalla katteettomat lupaukset mittavista amerikkalaisista vastakaupoista.¹¹⁷⁴

Toiseksi edellä esitetyllä pyritään kuvaamaan sitä, millaisin motiivein ja millaisessa hengessä vaihtoehdottomaksi esitettyä leikkaus- ja säästöpolitiikkaa toteutettiin. Laman aikaisessa ilmapiirissä oltiin talvisodan juoksuhaudoissa. Entinen valtiosihteeri Eino Keinänen tiivisti 1990-luvun lopussa menneen vuosikymmenen

¹¹⁷⁰ Yliaska 2014, 363–369.

¹¹⁷¹ Kiander & Vartia 1998, 152–157.

¹¹⁷² Valtiovarainministeriö 1992, Julkisen talouden tasapainon parantaminen (13.9.1992), 10.

¹¹⁷³ Vesikansa 2016, 354–357; Uimonen 2010, 164–169.

¹¹⁷⁴ Vesikallio 2014, 141–149.

asenteen valtiovarainministeriön sisäisessä tiedotteessa seuraavalla tavalla: *”Vuosikymmenen alun lamaa voi verrata sotaan, jossa nähtiin valtion rooli ja siinä VM oli ydin. Sitä se on myös jatkossa, jos VM horjuu, horjuu koko maa.”* Keinänen antoi myös ymmärtää olevansa mies, joka tiesi mitä puhui. Vuonna 1939 syntynyt Keinänen liitti itsensä hieman liioitellen kansakunnan kohtalonvaiheisiin: *”Olen todennäköisesti viimeinen VM:n virkamies, jolla on henkilökohtaisia kokemuksia talvi- ja jatkosodasta sekä aseväkennästä.”* Samalla hän kuitenkin tiivistä pätevästi ministeriön toimintaa ohjanneen henkisen perinnön: *”Tämä visio yltää yli sukupolvien.”*¹¹⁷⁵

Sota vaatii aina uhreja. Laman aikana uhrien syntymistä pidettiin sekä luonnollisena että oikeutettuna asiana. Hallitukselta jopa vaadittiin *uhrimiel*tä ja *tahrattomuutta*, jotta kansalaiset saataisiin sopeutumaan vallinneisiin olosuhteisiin.¹¹⁷⁶ Nationalismi on järjestelmä, joka varsinkin kriisikausina vaatii yksilöiden uhraamista merkityksellisemmän tulevaisuuden turvaamiseksi. Uhritematikka nousi laman aikana voimakkaasti esiin erityisesti hyvinvointivaltion kohtaloa koskeneessa keskustelussa: hyvinvointivaltiota oli leikattava, jotta se voitaisiin säilyttää.¹¹⁷⁷

Monien jo kuolleeksi tulkitsema aseveliakselin perintö oli vahvasti hengissä erityisesti kaupunkipolitiikassa¹¹⁷⁸, mutta koki tavallaan uudelleensyntymisen myös valtakunnantasolla Harri Holkerin hallituksen muodossa. Nyt sosiaalidemokratien ja kokoomuksen lähentyminen tapahtui ennen kaikkea talouspoliittisen ajattelun yhtenäistämisen kautta. Talouspolitiikan käytäntöä korostanut ”hillittyä markkinataloutta” tarjottiin sosialismin ja kapitalismin vanhoihin ideologisiin ihanteisiin takertumisen sijaan. Kommunisteista ei enää ollut yhteiseksi viholliseksi, mutta sellaiseksi kelpasi ainakin muutaman vuoden ajaksi keskusta ja erityisesti sen puheenjohtaja Paavo Väyrynen, jota kohtaan tunnettiin syvää vastenmielisyyttä erityisesti SDP:ssä ja myös osassa kokoomusta. Holkerin hallituksen muodostajaksi nimittänyt Mauno Koivisto oli myös hyvin suivaantunut Väyrysen pyrkimyksistä sopia puhtaan porvarihallituksen muodostamisesta jo ennen kevään 1987 eduskuntavaaleja.¹¹⁷⁹

Uutta aseveliakselia muodostettaessa elettiin nousukautta, ja voimakkaasti kasvava keskiluokka tasoitti oikeiston ja vasemmiston perinteisiä eroja. Laman iskiessä Holkerin hallituksen loppukaudella taistelevaa asevelihenkeä ei kuitenkaan löytenyt. Eduskuntavaalien lähestyessä Holkerin hallitus teki vuodelle 1991 budjettiesityksen, jonka sisältöä budjettipäällikkö Raimo Sailas piti varsin lammasmaisena

1175 Tiukka Linja 5/1999, 3.

1176 Helsingin Sanomat 11.3.1993.

1177 Yliaska 2014, 365–367; Siltala 2001b, 174.

1178 Martikainen 2009, 147–152.

1179 Marttila 2016, 6–7, 151–193; Rekola 1998, 321–328.

vastuun pakoiluna.¹¹⁸⁰ Todellisen taistelevan asevelihengen voidaan nähdä saaneen jälleen uuden ilmenemismuodon laman aikana ylimmäksi sodanjohdoksi hahmotuneessa valtiovarainministeriössä. Sosiaalidemokraatiksi tunnustautunut Raimo Sailas kunnioitti Iiro Viinasta harvinaislaatuksena kokoomuslaisena, joka yhteisen uhkan alla suhtautui tasapuolisesti kaikkiin säästöpolitiikan merkityksen ymmärtäneisiin. Sailas tulkitsi Viinasen johtajan ominaisuuksia militaristisiin organisaatioihin viittaavin termein. *”Viinanen ei kuitenkaan halunnut listiä viestintuojia [Sailas ja Virtanen], kuten sotapäälliköillä on joskus historiassa ollut tapana.”*¹¹⁸¹

Voimakas aseveliakseli valtiovarainministeriössä vaikutti merkittävällä tavalla koko hallituksen politiikkaan, vaikka pääministeri ja seitsemän muuta ministeriä olivatkin keskustalaisia. Taisteluhenki tarttui kaikkiin, jotka halusivat samais-tua maan kohtalokamppailua johtaneeseen miesrintamaan. Nuori pääministeri Esko Aho oppi varsin pian puhumaan maan taloustilanteesta identtisin sanan-kääntein valtiovarainministeri Iiro Viinasen kanssa. Ahon hallituksen aikaisen apulaisbudjettipäällikkö Erkki Virtasen muistelemat kirjoittaneen Eero Murron mukaan maan johdossa oli pahimman laman aikaan kaksi parivaljakkoa, joiden suhde muistutti toisensa hyvin tuntevan avioparin suhdetta: Iiro Viinanen ja Esko Aho sekä Raimo Sailas ja Erkki Virtanen.¹¹⁸² Lipposen hallituksen nimittämisen myötä Viinaselle ja Aholle tuli ”avioero”, mutta Sailaksen ja Virtasen liitto pysyi. Valtiosihteeriksi nimitetyn Sailaksen keskeinen vaikutusvalta Suomen talouspoli-tiikkaan alkoi Lipposen hallituksen aikaan olla jo virkamiehelle sopivan rajoissa. Viinanen istui valtiovarainministerinä vielä Lipposen hallituksessa ensimmäisen vuoden ajan, jonka jälkeen hänen tilalleen nimitettiin Sauli Niinistö. Lipposen, Niinistön ja Sailaksen muodostamaa akselia ei enää laman taakse jäätyä yhdistä-nyt yhtä voimakas – Jarkko Vesikansan mukaan ”yhteisestä taistelukokemukses-ta” syntynyt – välttämättömyyden side, mutta leikkauspolitiikan vaihtoehdotto-muudesta pidettiin silti tinkimättömästi kiinni.¹¹⁸³

Jarkko Vesikansa nostaa Raimo Sailaksen kameralistisen talouspolitiikan nou-dattajana eräänlaiseksi SDP:n tannerilaisen talouspolitiikan jatkajaksi. Samalla hän tulee väistämättä rinnastaneeksi myös Sailaksen ja talvisodan aikaisen ulkominis-teri Tannerin henkilöitä ja heidän saavutuksiaan. Raimo Sailas sai ensimmäisen merkittävän kunniamerkinsä, Suomen Leijonan Ritarikunnan komentajamerkin, itsenäisyyspäivänä 1992. Kunniamerkki myönnettiin ansioista, jotka 1990-luvun alun henkisessä ilmapiirissä tulkittiin puolustustaisteluissa saavutetuiksi torjun-tavoitoiksi. Myöhemmin lama-ajan soturit palkittiin vieläkin näyttävämmiin. Iiro Viinanen ja Raimo Sailas saivat ministerin arvonimen ja heidät palkittiin myös

1180 Helsingin Sanomat 24.3.2015.

1181 Vesikansa 2016, 373.

1182 Murto 2010, 95.

1183 Vesikansa 2016, 395–404; Alho 2009, 21, 35.

ensimmäisen luokan vapaudenristillä. Kyseinen kunniamerkki voidaan myöntää sotilaiden lisäksi siviilihenkilöille tunnustuksena ansiokkaasta toiminnasta maanpuolustuksen hyväksi.¹¹⁸⁴

Leikkauspolitiikkaa ymmärtämättömät joutuivat maan taloutta hoitaneen mieskoplan jyräämiksi. Kovasti kohdelluiksi joutuivat erityisesti muutamat naispoliitikot, joista sosiaali- ja terveysministerin tehtävistä keväällä 1992 eronneen Eeva Kuuskosken tapausta sivuttiin jo aiemmin. Myöhemmin ristiriitoja on puolin ja toisin vähätelty ja siloteltu, mutta erityisesti Iiro Viinanen on myöhemmissä tulkinnoissaankin pitänyt vahvasti kiinni näkemyksestä tietynlaisen aggressiivisen maskuliinisuuden välttämättömyydestä 1990-luvun laman hoidossa. Naiset eivät tähän yleisesti kenneet, koska eivät olleet suorittaneet armeijaa eivätkä käyneet viikonloppuisin metsästämisessä. Päiväkirjamerkintöjen perusteella Iiro Viinaseen mieluisinta puuhaa oli ampua erilaisia eläimiä haulikolla kuoliaaksi.¹¹⁸⁵

Vuonna 2014 julkaistut Viinaseen lamanaikaiset päiväkirjamerkinnät kertovat, ettei valtiovarainministeri pitänyt naisia ylipäätään kyvykkäinä ymmärtämään isänmaan kohtalon kannalta tärkeitä asioita. Tavattuaan eduskunnan naisverkoston jäseniä joulukuussa 1994 Viinanen kirjasi päiväkirjaansa RKP:n kansanedustajasta Eva Biaudet’sta seuraavaa: *”Pakko ihmetellä, miten tuollaiset Biaudetin kaltaiset pikkulikat voivat olla taloudellisista tosiasioista noin piittaamattomia ja silti pääsevät eduskuntaan.”* Viinasta jurppi erityisesti Biaudet’in ”piittaamattomuus”, mikä ilmeisesti tarkoitti naisen itsenäisyyttä ja alistumattomuutta. Esko Ahon hallituksessa kulttuuriministerinä toiminutta Tytti Isohookana-Asunmaata Viinanen piti liian tunteellisena. Kansankunnan sivistyksen tasosta huolehtinut ministeri joutui toistuvasti Viinaseen karkean arvostelun kohteeksi. *”Tytti ei ole ihan terve tai ei ainakaan sivistynyt.”*, arvioi Viinanen ministerikollegaansa. Viinaseen näkemykset oman puolueen naisista olivat yhtä lohduttomia, varsinkin jos naiset osoittivat toimissaan jonkinasteista itsenäisyyttä. Ministerikollegoistaan Pirjo Rusesesta ja Riitta Uosukaisesta Viinanen antoi seuraavanlaisen arvion: *”Rusanen ja Uosukainen uhkaavat käydä kimppuuni, kun en aina kerro kaikkea tekeillä olevaa ja mm. vastustan heidän pyrkimyksiään. Eivät juuri näköjään välitä rahasta.”*¹¹⁸⁶

Raimo Sailaksen vuonna 2016 julkaistuissa muistelmissa on valittu jonkin verran siistimpi – ja ilmeisen jälkiviisaampi – linja. Heteroseksuaalisuuttaan korostaneiden miesverkostojen merkitys välittyy kuitenkin voimakkaana myös Sailaksen muistelmien sivuilta. Näissäkin tarinoissa naiset ja homot joutuvat

¹¹⁸⁴ Vesikansa 2016, 332–338, 370–371; Uimonen 2010, 329–332.

¹¹⁸⁵ Viinanen & Heiskanen 2014, esim. 30, 33, 34, 44, 47, 49, 106, 109, 117, 120, 130, 132, 141, 143, 144, 146, 147, 149, 156, 161, 164, 182, 194, 212, 220, 224, 226, 228, 229, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 241, 245, 246, 248, 250.

¹¹⁸⁶ Viinanen & Heiskanen 2014, 49, 96, 102, 147, 221, 235.

merkityksettömien sivuroolien esittäjiksi, ja usein myös naurunalaisiksi. Kirjassa kuvataan erästä 1980-luvun budjettiriihtä seuraavasti: *”Kun AIDS oli rantautunut Suomeen, sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskoski vaati riihessä rahaa uuden taudin tutkimukseen. ”Synnin palkka on kuolema”, tokaisi Teemu Hiltunen ja ryhmä räjähti nauruun.”*¹¹⁸⁷ Mikäli AIDS olisi ollut alusta lähtien myös heteromiesten sairaus, vitsailut ja naurunhөрähdykset olisivat varmaankin jääneet budjettiriihessä hieman hillitymmiksi.

Muutamaan otteeseen Sailaksen muistelmissa mainittu valtiosihteeri Teemu Hiltunen esiintyy kirjassa kaiken kritiikin yläpuolella olevana sankarina, olihan hän Sailaksen isän tavoin sotaveteraani ja sosiaalidemokraatti. Kun Hiltunen jäi eläkkeelle vuonna 1989, hän jätti muistelmien mukaan Sailakselle seuraavanlaisen testamentin: *”Kuule Raimo, koeta katsoa vähän puolustuspolitiikan valmistelun perään. Muuten kukaan sitä ei tee”*. Sailas kertookin sitten toteuttaneensa Hiltusen testamenttia vaikuttaessaan omalta osaltaan Hornet-hävittäjien hankintaan 1990-luvun puolivälissä. Vaikka Sailas ja Viinanen pitivät muiden ministeriöiden vaatimuksia määrärahojen kasvattamisesta sulana hulluutena, he huolehtivat yksissä tuumin rahoituksen järjestämisestä 64 hävittäjälle poikkeuksellisen syvästä taloudellisesta lamasta huolimatta. Pahimpana uhkana hankkeelle he pitivät ”poliittista ilmapiiriä”, joka nimenomaan tarkoitti laman huomioon ottamista hävittäjähankinnoissa. Säästäväisyys ei siis valtiovarainministeriön haukkojen mielestä koskenut asehankintoja. *”Isänmaallisuuden tunne oli pakahduttava”*, muisteli Viinanen myöhemmässä haastattelussa Hornet-hävittäjien luovutuspäivää vuonna 1995.¹¹⁸⁸

Päiväkirjamerkintä- ja muistelukirjansa epilogissa Viinanen vielä suomii hyvinvointivaltion puolustajia: *”Sinänsä kauniin hyvinvointivaltion nimiin vannovat usein sellaiset sosiaalipoliitikot, joita ei juurikaan kiinnosta, mistä raha yhteiskuntaan syntyy.”* Tässä yhteydessä Viinanen mainitsee nimeltä ainoastaan aikaisemman presidentin Tarja Halosen.¹¹⁸⁹ Tuskin vahingossa, sillä näin Viinanen sai hyvinvointivaltion puolustamisen kuvattua erityisesti vasemmistolaisen naisen ominaisuudeksi. 1990-luvun alkupuolella Suomea johtaneiden miesten tajunnassa naiset kummittelivat olentoina, jotka kommunistien tapaan näyttäytyivät varallisuuden jakajina eivätkä varallisuutta luovina toimijoina.

Maskuliinisuus on useimmiten miehiin liitetty ominaisuus. Koska maskuliinisuuden käsite kuitenkin on merkittävässä määrin sosiaalisista rakenteista ja valtasuhteista määrittyvää, se voi olla myös tietynlaisten naisten ominaisuus. Vahvat naiset voidaankin nähdä yhtenä maskuliinisuuden ilmentymänä tai ryhmänä, joka

¹¹⁸⁷ Vesikansa 2016, 281.

¹¹⁸⁸ Vesikansa 2016, 355–356; Uimonen 2010, 165–167.

¹¹⁸⁹ Viinanen & Heiskanen 2014, 277.

pyrkii nostamaan feminiinisyyttä hegemoniseen asemaan.¹¹⁹⁰ Jeff Hearnin mukaan miesten keskeistä asemaa yhteiskunnallisina vallankäyttäjinä tulisi maskuliinisuuden monimuotoistumisen ja epämääräistymisen vuoksi tutkia ennen kaikkea miesten omaksumien käytäntöjen ylivaltana. Miehisyyden kovimman ytimen ulkopuolelle jäävien asemaa ei välttämättä määrää niinkään heidän ”miehisyyden asteensa”. Homomiehiäkään ei nykypäivänä enää voi käyttää esimerkkinä alistetusta maskuliinisuudesta, sillä heistä on pitkälti tullut keskiluokkaisen elämäntyylin markkinamiehiä.¹¹⁹¹ Vallan ytimeistä syrjäytymistä aiheuttaa ennen kaikkea kyvyttömyys sopeutua sosiaalisiin prosesseihin, joiden kautta miehet hankkivat ylivaltaansa.¹¹⁹²

Iiro Viinasen muistelmakirjassa suurempaa isänmaan kokonaisuutta ymmärtämättömiksi sekä Viinasen ja Sailaksen kaltaisten hahmojen edustaman miehisyyden subjektipositioon identifioitumaan kykenemättömiksi miehiksi hahmotuvat ennen kaikkea Ahon hallituksen keskustalainen sisäasianministeri Mauri Pekkarinen ja kokoomuksen kansanedustaja Kimmo Sasi. Vuonna 2014 kirjoittamassaan muistelmakirjan epilogissa Iiro Viinanen kuvasi kaksikkoa seuraavasti: *”Jos muut joukot oli saatu ymmärtämään asioiden tärkeys, niin lähes poikkeuksetta heidän oli saatava oma peukalonjälki joka jumalan asiaan.”* Muutoin kyseinen piirre hahmottuu Viinasen muistelmassa erityisesti naisten ominaisuudeksi, joka taas miehillä esiintyessään oli merkki jonkinasteisesta kehittymättömyydestä. Viinanen ei antanut edellä mainitulle kaksikolle mitään armoa parikymmentä vuotta laman jälkeenkään: *”Tyyli on jatkunut samanlaisena, eivätkä miehet ole muuttuneet miksikään. Samalle kehitystasolle ovat jääneet kuin missä olivat lähtiessään.”*¹¹⁹³

Todellisten kriisien – sodan ja yhteiskuntarauhan vakavan vaarantumisen – kokeminen kansakunnan lähimenneisyydessä vaikutti siihen, millä tavoin syvää taloudellista lamaa lähdettiin kohtaamaan. Menneisyyden kokemukset myös härittivät kansassa kriisitietoisuutta, joka takasi riittävän poliittisen tuen julkisten menojen leikkauksille. Suomessa valittiin melko lailla eri linja kuin esimerkiksi Ruotsissa, joka myös koki rajun taloustaantumaa 1990-luvun alussa. Jaakko Kianderin luonnehdinnan mukaan Ruotsin valitsema politiikka oli keynesiläistä siltanrakentamista yli lamakauden kun taas Suomen politiikka oli kameralistista sopeutumista huonoihin aikoihin ja laman aiheuttaman kuopan kaivamista vielä hieman syvemmäksi. Kun Suomessa ryhdyttiin aktiivisiin toimiin julkisen sektorin menojen leikkaamiseksi, Ruotsissa valittiin passiivinen linja, joka ei pyrkinyt julkisen kulutuksen kasvun dramaattiseen leikkaamiseen. Sen sijaan julkisen

1190 Schippers 2007, 85–86.

1191 Nieminen 2010, 35.

1192 Hearn 2004, 59–61.

1193 Viinanen & Heiskanen 2014, 271.

sektorin tulojen supistamiseen pyrittiin selvästi aktiivisemmin. Vaikka Ruotsin budjettialijäämät olivat varovaisemman säästöpolitiikan takia selvästi suurempia kuin Suomen, velkasuhteen muutos oli kummassakin maassa samansuuruinen. Syynä tähän oli Suomen kokonaistuotannon suurempi romahdus, joka ainakin jossakin määrin oli harjoitetun finanssipolitiikan seurausta.¹¹⁹⁴

Sytze Kingman regulaatiomallin mukaan yksi rahapelien säätelyn ”riskimallin” keskeisistä piirteistä on pelaamisen taloudellisen merkityksen täydellinen hyväksyminen. Kingman tutkimassa Hollannissa riskimallin ajanjakso alkoi 1990-luvulla, jolloin uusliberalistisen ajattelun voittokulku johti pelitarjonnan merkittävään kasvuun.¹¹⁹⁵ Suomen melko lailla samanaikaiseen kehitykseen on lisättävä poikkeuksellisen voimakkaan taloudellisen laman vaikutus. Tähän kiinnittää huomiota myös Riitta Matilainen, jonka mukaan lama merkitsi hänen hahmottelemansa säätelymallin mukaan lopullista siirtymistä yhteisen hyvän dispositiivista riski-dispositiivin aikaan.¹¹⁹⁶

Lama koettiin tragediana, johon reagoitiin ikään kuin kansallinen olemassaolo olisi ollut uhattuna. Kansallisista rahapeleistä tuli osa suurta taloudellista puolustuskamppailua, jota Suomen koettiin käyvän. Tästä näkökulmasta uusien pelien lisääntynyt tarjonta sisälsi puhtaasti taloudellisiin haasteisiin vastaamisen lisäksi 1990-luvullakin samoja yhteiskuntarauhan ja kansallisen itsemääräämisoikeuden säilyttämiseen liittyviä elementtejä kuin aiemmin kuvattujen 1940- ja 1970-lukujen poliittisten kriisien yhteydessä.

Uusien pelien ominaisuudet laajensivat ja syvensivät rahapelaamiseen sisältyvää varoventtiilulottuvuutta ajan henkeä vastanneeseen suuntaan, jossa pelaajan mahdollisuudet saavuttaa elämyksellisiä kokemuksia kapitalismin yrittäjähenkisenä yksilönä toimimisesta kohentuivat oleellisella tavalla. Peleihin sisältyneiden spekulatiomahdollisuuksien monipuolistumisen rinnalla säilyi vahvana varoventtiilikokemuksen ytimessä oleva toivon kokemus ja unelmointi, jota alettiin yhä selvemmin mainostaa ja markkinoida pelien varsinaisena sisältönä. Rahapelaamiseen aiempia vuosikymmeninä sisällytetty kansalaiskasvatuksellinen ulottuvuus muuttui uusliberaalia yksilöllisyyttä korostavaksi säilyttäen samalla integratiivisen ja kilpailuvaltiollisen nationalismiin ihanteet yksilön uhrautumisesta kokonaisedun puolesta.¹¹⁹⁷

Taloudellisesta lamasta selviytyminen oli suomalaisille taistelu itsenäisyyden ja itsemääräämisoikeuden puolesta. Vaikka rahan merkitys 1990-luvun rahapelipoliittisissa toimenpiteissä olikin täysin eri luokkaa kuin tämän tutkimuksen toisessa ja kolmannessa pääluvussa kuvattujen yhteiskunnallisten kriisien yhteydessä,

1194 Kiander 1995, 481–486.

1195 Kingma 2008b, 445–447.

1196 Matilainen 2017, 96–97.

1197 Smolander 2001, 10.

kokemustasolla kysymys oli jälleen isänmaan puolustamisesta. Rahapelit ja niihin monin eri tavoin liittyneet mielikuvat toimivat jälleen kriisiajan paineita purkaneena varoventtiilinä. Sen kautta ne toimivat myös uudenlaista yhteiskuntajärjestystä, korostunutta yksilön vastuuta ja lisääntyvää eriarvoisuutta, legitimoivana tekijänä.

Travis Carter kumppaneineen on tarkastellut järjestelmän oikeuttamisen teorian ja implisiittisen nationalismin suhdetta. Implisiittisen nationalismin käsitteellä tutkijat tarkoittavat kansalaisten keräämää monimuotoista tietoutta omasta kansakunnastaan. Kokonaisuuteen kuuluvat muun muassa tietous väestön yleisistä asenteista, kansakuntaa parhaiten edustavista henkilöistä, kansakunnan käyttäytymistä ohjaavista sosiaalisista normeista sekä kansakunnan kansainvälistä vuorovaikutusta ohjaavista kulttuurisista normeista. Tällainen tietous saattaa aktivoitua kansakunnan käsitteeseen voimakkaasti liittyvän ärsykkeen, esimerkiksi lipun tai muiden kansallistunnusten, laukaisemana. Kun implisiittistä nationalismia ylläpitävää tietoutta vahvistetaan esimerkiksi sodan tai taloudellisen kriisin sattuessa, siitä tulee sekä järjestelmän legitimizeettiä että kansakunnan ulkoisia pyrkimyksiä voimakkaasti tukeva tekijä.¹¹⁹⁸

Lamanaikaiset toimet ja uhraukset saivat laajaa ymmärtämystä, koska koko kansakunnan olemassaolon onnistuttiin uskottelemaan olevan vaarassa. Lamanhoidossa omaksuttu kiristyspolitiikka myös nosti ehdottomaan valta-asemaan suppeahkon miesporukan, joka kuitenkin edusti jo osittain taakaksi muodostumassa olleen ihanteen mukaista maailmaa. Kaikessa itseriittoisessa vahvuudessaan he ilmensivät olemuksellaan ja käyttäytymisellään myös syvällistä kriisiä, johon suomalainen mieheys oli joutunut jo 1990-luvun alun globalisoituvassa ja uudenlaisia sukupuolimalleja tarjonneessa yhteiskunnassa. Mikko Lehtonen käyttää miehisyyden maailmassa 1990-luvulla käynnistyneen myllerryksen jäsentelyssä apunaan Raymond Williamsin samanaikaisesti esiintyvien kulttuuritraditioiden nimityksiä vallitseva (*dominant*), jäänteellinen (*residual*) ja orastava (*emergent*). Lamavuosien aikana vallitseva maskuliinisuus alkoi täyttyä jäänteellisen miehisyyden ominaisuuksilla, ja tulevaisuuteen pyrkimisestä menneisyyden uudelleen elämisen kautta tuli keskeinen osa moderninkin suomalaisen miehen elämänstrategiaa.¹¹⁹⁹

Johtoasemaan noussut miehisyyden muoto tuottaa kussakin historiallisessa tilanteessa kulttuurisen ihannekuvan, jonka ei tarvitse vastata miesten enemmistön todellisia ominaisuuksia. Aaron Kayn ja Justin Friesenin mukaan järjestelmän oikeuttamisen prosessiin liittyvien stereotyyppien – muun muassa traditionaalisten sukupuoliroolien – vahvistuminen on erityisen korostunutta, kun järjestelmän koetaan olevan uhattuna tai kun järjestelmän jäsenten mahdollisuudet

1198 Carter & al. 2011, 344–346.

1199 Lehtonen 1999, 80–87.

henkilökohtaisten asioidensa hallintaan ovat oleellisella tavalla heikentyneet.¹²⁰⁰ Tällaisessa kriisitilanteessa hegemonisen maskuliinisuuden ideaalia parhaiten edustavat hahmot saattavatkin olla pitkälti menneisyydestä kumpuavassa kulttuurisessa paineessa syntyneitä *fantasiahahmoja*¹²⁰¹, joiden asema perustuu yleisesti hyväksytyyn näkemykseen heidän oikeutetusta asiastaan ja toimintastrategiastaan järjestelmän pelastamiseksi.¹²⁰²

Laman hoitoon ryhtyneet veteraanihengen vaalijat rinnastuivat toimissaan ja kannanotoissaan esimerkiksi Neuvostoliiton heikentymisen ja poliittisen ilmapiirin vapautumisen myötä julkisuuteen nousseeseen kenraali Adolf Ehrnroothiin, jota kuljetettiin 1990-luvulla ympäri maata puhumassa sodassa saavutetusta torjuntavoitosta ja Suomen puolustamisen tärkeydestä. Vuonna 2004 Ehrnrooth sijoittui neljännelle sijalle Suuret suomalaiset – kansalaisäänestyksessä, vaikka suurin osa suomalaista tuskin oli tietoisia edes hänen olemassaolostaan pari vuosikymmentä aikaisemmin. Ehrnroothin sijoittuminen kilpailussa perustui hänen julkisiin esiintymisiinsä 1990-luvulla. Kansalaisten äänestyskäyttäytymistä kansakunnan sankareita valittaessa eivät ratkaisseet pelkästään käsitykset kenraalin roolista jatkosodan loppuvaiheissa, vaan tämän julkisten esiintymisten ’torjuntavoitto’-tematiikan sotkeutumisesta 1990-luvun lamasta selviytymiseen.¹²⁰³ Kriittinen ja vaihtoehtoja etsivä suhtautuminen sekä sotahistorian hämärästä nousseisiin että meneillään ollutta lamataistelua johtaneisiin hahmoihin saatettiin vallinneessa ilmapiirissä tulkita epäisänmaallisuudeksi ja veteraanien hengen loukkaukseksi.

Taloudellisen kriisin hoito nosti esiin miehisyyden muodon, joka ammensi voimakkaita vaikutteita menneisyyden militaristisista ihanteista. John Hoptonin mukaan militarismin ja maskuliinisuuden ihanteet kietoutuvat toisiinsa myös rauhan aikana; henkilökohtaisen turvallisuutensa laajemman yhteisön puolesta uhraavat saavat yleistä hyväksyntää järjestellessään yhteiskunnan sisäisiä asioita kurinalaisuutta, aggressiivisuutta ja jopa väkivaltaisuutta korostavien ihanteiden mukaisesti.¹²⁰⁴ Laman jälkeisissä eduskuntavaaleissa 1995 tapahtui suorastaan hämmästyttävä käänne poliittisen elämän tasa-arvokehityksessä. Naisehdokkaiden, heidän saamiensa äänien ja valituiksi tulleiden naisten lukumäärä laski selvästi vuoden 1991 vaaleihin verrattuna. Tämä merkitsi jo 1960-luvulla alkaneen naiskansanedustajien osuuden tasaisen kasvun kääntymistä laskuun. Erityisen merkittävää muutosta tämä merkitsi valtioneuvoston rakenteessa, joka koko 1980-luvun ajan oli kulkenut määrätietoisesti kohti miesten ja naisten välistä tasajakoa. Vuoden

1200 Kay & Friesen 2011, 360–362.

1201 Sipilä 1994, 20–21.

1202 Connell 1995, 77.

1203 Ks. Jokisipilä 2005, 17–18.

1204 Hopton 2003, 113.

1995 vaaleissa naisten äänestysaktiivisuus kuitenkin nousi jonkin verran edellisistä eduskuntavaaleista.¹²⁰⁵ Näyttää siltä, että merkittävä osa naisista katsoi syvän laman aikana vakiintuneen miehisen asioiden hoidon palvelevan myös omaa etuaan.

Eriarvoisuuden rationalisointi ja oikeuttaminen tyydyttävät yksilön epistemologisia tarpeita antamalla hänelle uskomuksen vakaassa, tutussa, ennakoitavassa ja hallittavassa ympäristössä toimimisesta. Sen kautta järjestelmän oikeuttaminen lievittää epävarmuuden, sattumanvaraisuuden ja hallitsemattomuuden tunteita. Toiseksi se tyydyttää olemassaoloon liittyviä tarpeita tarjoamalla keinon selviytyä mahdollisista uhkista. Täten se vahvistaa käsitystä, että yhteiskunnallinen status quo on ennustettavuutensa ohella myös turvallista, rauhoittavaa ja hyvänsuopais- ta. Lisäksi järjestelmän oikeuttaminen tyydyttää ihmissuhteisiin liittyviä tarpeita tarjoamalla tunteen johonkin kuulumisesta ja yhteisen todellisuuden jakamisesta muiden kanssa.

Yksi järjestelmän oikeuttamisen ja yhteiskunnallisen järjestyksen sisäistämi- sen keskeinen komponentti on ulkoryhmän suosiminen (*outgroup favoritism*). Lukuisissa tutkimuksissa on todettu, että järjestelmän oikeuttamisen motivaation ollessa korkea huono-osaisilla ja alemman statuksen omaavilla ryhmillä on taipu- mus suosia korkeamman statuksen omaavia ulkoryhmiä. Tällöin yksilöillä on tai- pumus asettaa ulkoryhmän asema ja näkemykset etusijalle omaan sisäryhmäänsä verrattuna.¹²⁰⁶ Tällaista asennoitumista on havaittu muun muassa miesten ja nais- ten, köyhien ja rikkaiden, etnisten vähemmistöjen ja enemmistöjen sekä homo- ja heteroseksuaalien ryhmien välisissä suhteissa.¹²⁰⁷ 1990-luvun taloudellinen lama katkaisi pitkään myönteisesti jatkuneen tasa-arvokehityksen ja alkuun päässe- en suomalaisen mieheyden muutosprosessin. Merkittävä osa orastamassa olleiden vapaampien miehen ja naisen roolien suuntaan kallistuneista kansalaisista alkoi- kin oman sisäryhmänsä sijasta sympatisoida elitistisen ulkoryhmän näkemyksiä ja toimenpiteitä, varsinkin kun ne esitettiin perinteistä talkoohenkeä peräänkuu- luttavana välttämättömyyspolitiikkana.

4.6 Epilogi: Aseveliveikkaajan paluu

Riitta Matilainen on suomalaisen rahapelaamisen historiaa käsittelevissä artikke- leissaan käyttänyt 'taloudellisen nationalismin' (*economic nationalism*) käsitettä kuvatessaan 1920-luvulla loppuneen rahapelien täyskiellon muuttumista vähittäi- sen laillistamisen myötä suomalaisen kansallis-/hyvinvointivaltion rakentamista

¹²⁰⁵ Niemi 2017, 231–232; Hellsten 2006, 18.

¹²⁰⁶ Jost & al. 2004, 891–900.

¹²⁰⁷ Cichocka & Jost 2014, 7, 9.

hyödyttäväksi toiminnaksi. Taloudellisen nationalismin keskeinen komponentti on protektionismi, jonka avulla pyritään estämään kansalaisia pelaamasta ulkomailla tarjolla olevia rahapelejä.¹²⁰⁸ Antti Myllymaa ja Riitta Matilainen esittävät kirjoittamassaan artikkelissa *Eurooppalaisen rahapelipolitiikan suuri murros vielä edessä?* rahapelijärjestelmämme protektionistisen luonteen olevan myös keskeinen syy sille, miksi Suomessa on 2010-luvulla päädytty yleiseurooppalaisesta trendistä poiketen monopolijärjestelmän vahvistamiseen. Selitys on varmasti suurelta osin tosi, vaikka toisaalta kirjoittajat asianmukaisesti huomioivat, etteivät protektionistiset piirteet tee suomalaisesta järjestelmästä mitenkään ainutlaatuisia maailmassa.¹²⁰⁹ Useissa muissakin maissa rahapelien laillistamisen taustalla ovat olleet varojen hankkiminen kansallisia instituutioita ja muistomerkkejä varten, ja laillistamisen perusteena on varsin yleisesti käytetty pelkoa kansalaisten rahojen valumisesta ulkomaisiin rahapeleihin.¹²¹⁰

Ruotsissa aloitettiin raha-arpajaiset (*Penninglotteriet*) vuonna 1897, jolloin arpajaisten tuotto meni Tukholman maailmannäyttelyn järjestämiskustannuksiin. Arpajaiset järjestänyt yksityinen yhtiö *Lotteriexpeditionen* jatkoi ajoittaista raha-arpajaistoimintaa 1930-luvun loppuun asti, jolloin jo säännöllisiksi muuttuneet arpajaiset valtiollistettiin.¹²¹¹ Orsi Huszin mukaan valtiollistamista edelsi poliittinen keskustelu, jossa arpajaisia moraalisisistä syistä vastustaneet kannat muuttuivat lopulta valtion toimesta järjestettävälle arpajaistoiminnalle myönteisiksi. 1920–1930-luvuilla käydyssä keskustelussa tapahtui raha-arpajaiskäsitteen täydellinen uudelleenmäärittely. Sen tuloksena uhkapelaamisen irrationaalisuutta ja moraalittomuutta korostaneet kannanotot korvautuivat arpajaisten selittämällä demokraattisen ja modernin kulutus- ja hyvinvointiyhteiskunnan positiiviseksi ilmiöksi, jonka avulla voitiin turvata yhteiskunnan tärkeitä toimintoja. Ratkaiseva merkitys oli 1930-luvun alussa valtaan nousseen sosiaalidemokraattisen puoleen enemmistön kääntymisellä tukemaan valtiollisia raha-arpajaisia. Kristillispohjaisen kansankasvatusidean korvautuminen sosiaalidemokraattisten ihanteiden mukaisen kansankodin koulutusohjelmilla sisälsi myös valtiovallan hallussa olleet rahapelit, joista raha-arpajaisiin osallistuminen määrittyi selvimmin ruotsalaisen ideaalikansalaisen vastuulliseksi toiminnaksi.¹²¹²

Osasy ruotsalaisten raha-arpajaisten sallimiselle maailmasotien välisenä aikana oli protektionistinen; jotkut eteläruotsalaisista osallistuivat Tanskassa järjestettyihin raha-arpajaisiin.¹²¹³ Pelko rahojen pelaamisesta ulkomaille selitti jossakin

1208 Matilainen 2010, 34–35; Matilainen 2016, 125–126.

1209 Myllymaa & Matilainen 2016, 469–471, 475.

1210 Esim. De Geer 2002, 52–53; McMillen 2003, 50.

1211 De Geer 2011, 35.

1212 Husz 2002, 58–65.

1213 Husz 2002, 66.

määrin myös ruotsalaisen jalkapalloveikkauksen laillistamista vuonna 1934. Osa veikkaukseen kulutetuista kruunuista virtasi ulkomaille erityisesti englantilaisten urheiluvendonvälittäjien kautta. Suurin syy veikkauksen laillistamiselle olivat kuitenkin Ruotsin omat laittomat veikkausmarkkinat, joissa liikkuneet rahasummat haluttiin ohjata yhteiskunnan valvontaan. Kansainvälisesti tarkastellen merkittävän laajuinen laiton pelaaminen on usein liittynyt järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan, ja rikollisuuden torjumista onkin käytetty voimakkaana argumenttina rahapelien laillistamiselle.¹²¹⁴ Ruotsin tapaus oli toisenlainen, rikollisuuden sijaan hyvin yleiseksi muodostunut laiton veikkaus oli suurelta osin varsin rehellistä toimintaa. Se nautti laajaa kansan suosiota, ja merkittäviä summia rahaa ohjautui yksityisen voitontavoittelun ohella myös yleishyödyllisiin tarkoituksiin.

Ruotsalaisen rahapelijärjestelmän kovan ytimen muodostaneen jalkapalloveikkauksen laillistamisen välittömän syy oli siis sosiaalidemokraattisen hallituksen pyrkimys tehdä sen kannattajakunnan laajasti harrastamasta ja osittain myös organisoimasta toiminnasta laillista. Itse asiassa sosiaalidemokraattien pitkän tähtäyksen pyrkimyksenä oli lopettaa jalkapalloveikkaus asteittain sen jälkeen, kun se oli ensin saatu kunnolla yhteiskunnan kontrolliin. Myös Tipstjänstin taloudellisen menestyksen mittasuhteista tuli sitten kaikille suuri yllätys. Sen pohjalta syntynyt voimakas yhteys ruotsalaisen urheiluelämän, poliittisen järjestelmän sekä hyvinvoinnin rakentamisen välille ei kuitenkaan ollut alun perin lainkaan jalkapalloveikkauksen laillistamisen motiivina.¹²¹⁵

Suomalainen rahapelijärjestelmä muistuttaa pääpiirteissään Ruotsin järjestelmää. Rahapelien merkitys hyvinvointivaltion rakentamisessa sekä urheilu- ja kulttuuri- ja järjestötoiminnan tukemisessa on kummassakin maassa ollut merkittävä. Edellä esitetyn perusteella voidaan myös päätellä, että kummassakin maassa rahapelien laillistamiseen ovat merkittävästi vaikuttaneet myös suoraan taloudellisiin tekijöihin liittymättömät seikat. Jo aiemmin tässä tutkimuksessa esitelty Nechama Tecin vuonna 1964 julkaistu tutkimus *Gambling in Sweden* pyrki osoittamaan, että jalkapalloveikkauksella oli merkittävä rooli myös ruotsalaisen kansankodin sisäisiä jännitteitä tasoittavana varoventtiilinä.

2010-luvulla Ruotsi ja Suomi ovat kulkeneet eri teitä kansallisen rahapelijärjestelmänsä tulevaisuutta turvatessaan. Ruotsin tie on yleiseurooppalainen, Suomen polkua ei kulje kukaan muu. Suomen valitseman tien selittäminen pelkästään taloudellisen nationalismin näkökulmasta ontuu hieman, sillä esimerkiksi Ruotsin omalle valinnalleen antamat perusteet ovat laajassa katsannossa samat kuin Suomella. Yhtenä Ruotsin järjestelmän keskeisenä tavoitteena on taata valtion kasvu taloudellinen hyöty pelitoiminnasta sekä valtiollisille yhtiöille

¹²¹⁴ Ferenzy & Turner 2009, 136.

¹²¹⁵ Norberg 2009, 434–435; De Geer 2011, 53.

uskottujen pelimuotojen lisäämisen, lisenssimaksujen että lisenssitoimijoiden verotuksen kautta.¹²¹⁶ Kyseessä on siis loppujen lopuksi kaksi erilaista taloudellisen nationalismiin ilmentymismuotoa.

Toisaalta voidaan täysin perustellusti sanoa, että Ruotsi on 1990-luvulta lähtien laiminlyönyt arpajaislainsäädäntönsä määrätietoista kehittämistä sekä järjestelmänsä valvontaa ja on näin ollen pakotettu kyseiseen muutokseen.¹²¹⁷ Ruotsi ajautui 2010-luvulla tilanteeseen, jossa se oli rahapelijärjestelmän takia rikkomuskanne- menettelyyn asetetuista EU-maista ensimmäisenä joutumassa asiasta tuomiois- tuinkäsittelyyn.¹²¹⁸ Tilanne kuitenkin raukesi joulukuussa 2017 Euroopan komission ilmoitettua luopuvansa rikkomusmenettelyjen ja valitusten käsittelystä rahapeli- en alalla.¹²¹⁹ Suomi puolestaan on kaiken aikaa pyrkinyt – jopa ennakoivasti – so- peuttamaan rahapelijärjestelmäänsä ja siihen liittyvää lainsäädäntöä EU-normien asettamiin haasteisiin. Suomalaisen rahapelijärjestelmän kehittämisessä on ollut nähtävissä ennen kaikkea looginen jatkuvuus: päätavoitteena on johdonmukaises- ti ollut yksinoikeusjärjestelmän säilyttäminen ilman vähäisimpiäkään lievennyk- siä.¹²²⁰ Tämä on ollut mahdollista ainoastaan asiasta vallinneen poikkeuksellisen voimakkaan poliittisen konsensuksen ansiosta. Ruotsissa kannatukseltaan melko vaatimaton vasemmistopuolue *Vänsterpartiet* on yksinään jäänyt kannattamaan yksinoikeusjärjestelmän säilyttämistä. Sen sijaan sikäläiset porvarilliset puolueet ovat Suomesta poiketen toteuttaneet ideologista tehtäväänsä ja tehneet ehdotuk- sia yksinoikeusjärjestelmän osittaiseksi purkamiseksi jo 1990-luvun alkupuolel- ta lähtien.¹²²¹

Suomen ja Ruotsin rahapelijärjestelmien todellisten eroavuuksien ja erilai- siin ratkaisuihin päätyminen selvittäminen olisi laajan tutkimuksen aihe, jossa Suomessa vallitsevan poliittisen konsensuksen perussyiden kartoittaminen var- masti nousisi keskeiseen asemaan. Varsinkin kun konsensus näyttää suuntautu- van yksinoikeusjärjestelmän säilyttämiseen – ja vahvistamiseen – itseisarvoisena tavoitteena. Äärimmäisenä selityksenä suomalaisen järjestelmän itsepintaiselle säilyttämishalulle on esitetty sen poikkeuksellista kieroutuneisuutta. Kritiikin mukaan järjestelmä on merkittävä osa suomalaiselle yhteiskunnalle ominaista piilokorruptiota. Poliittisilla virkanimityksillä sekä tähtitieteellisillä palkoilla ja kokouspalkkioilla ryyditetty järjestelmä tukahduttaa todellisen vapaan

1216 Regeringskansliet, Finansdepartementet, SOU 2017:30; Eduskunta, HE 132/2016, Hallituksen esitys edus- kunnalle laeiksi arpajaislain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta, 6–7.

1217 Eriksson Almgren & Jensen 2014, 20–29.

1218 Myllymaa & Matilainen 2016, 473.

1219 Euroopan komissio – Lehdistötiedote 7.12.2017.

1220 Selin 2018, 99–102.

1221 Eriksson Almgren & Jensen 2014, 20–29.

kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä tukemalla järjestöjä ja hankkeita, jotka ovat läheisissä kytköksissä poliittisiin puolueisiin ja monimuotoisiin hyvä veli -verkostoihin.¹²²²

Suomalaiseen järjestelmään mahdollisesti sisältyvän korruption tai muun epärehellisuuden poikkeuksellisuuteen lienee kuitenkin mahdotonta ottaa kantaa ilman yksityiskohtaisia tietoja muiden maiden järjestelmien todellisista olosuhteista. Laillisiakin pelinjärjestäjiä on erityisesti internetpelaamisen yleistymisen jälkeen joutunut monissa maissa enemmän tai vähemmän tahtomattaan osallisiksi urheiluelämässä laajalle levinneeseen korruption.¹²²³ Toisaalta näyttöä pelaajakunnan jonkin asteisesta huijauksesta löytyy useista maista; pelaamisen tuottoja käytetäänkin valtiontalouden sisällä eri tavalla kuin on alun perin annettu ymmärtää.¹²²⁴

Suomen rahapelijärjestelmää tarkasteltaessa sana *korruptio* tulisi joko korvata tai sitä tulisi ehkä täydentää sanalla *konsensus*. Suomalaisen konsensuksen historiallisen muotoutumisen taustalla on dramaattisia ajanjaksoja, joiden vaikutuksesta yhteiskuntaan on muodostunut eri poliittisia suuntauksia yhdistäneitä verkostoja. Yhteenliittymisen pontimena on yleensä ollut yhteinen pyrkimys taistella yhteiskunnassa epävakautta aiheuttavia voimia vastaan. Samalla yhteenliittymien vastakkaisia näkemyksiä edustavista tahoista on tullut toisistaan riippuvaisia, mutta sen kautta myös kykeneviä toisensa kontrollointiin. Tämä suomalaiseen järjestelmään sisään rakennettu ”sopupeli” on tehnyt järjestelmän ulkoisen valvonnan mahdottomaksi ja tuottanut korruption muodon, joka näyttäytyy yleisen edun vaalimisena.¹²²⁵ Tässä tutkimuksessa on pyritty rahapelijärjestelmän muotoutumisen tarkastelun kautta nostamaan esiin yksi näkökulma suomalaiseen kansallisen yksimielisyyden pyrkimykseen.

Uskottavalta selitykseltä suomalaisen rahapelijärjestelmän vahvistamiselle entisestään kuulostaa edellä mainitun konsensushakuisuuden lisäksi se, että vuoden 2017 alusta toiminnassa ollut yksi valtiollinen monopoliyhtiö olisi dominoiva tekijä myös silloin, jos Suomen on pakko tulevana vuosina myöntyä jonkinasteiseen kilpailun vapauttamiseen pelimarkkinoilla. Veikkaus ammentaisi siinäkin tilanteessa edelleen legitimitettinsä ja suosionsa perinteistä *isänmaallista* tehtävänsä toteuttamalla. Tästä asiasta kansalaisia on muistutettu ja tullaan tulevaisuudessakin muistuttamaan pitämällä esillä kansallisia symboleja ja ikoneita¹²²⁶, jotka herättävät suomalaisissa voimakkaita mielle yhtymiä ja jopa tunnekuohuja. Vahvimmin suomalaista liikuttaa isänmaan puolesta uhrautuminen, joka on säilynyt yllättävän vahvana osana rahapelijärjestelmän eetosta.

¹²²² Pursiainen & Kultti 2017.

¹²²³ Esim. Hill 2009; Masters 2015.

¹²²⁴ Glynch & al. 2006, 71–72.

¹²²⁵ Ks. Boxberg & Heikka 2009, 48–49.

¹²²⁶ Ks. Carter & al. 2011, 344.

Rintamamiesten kuntoutuksen siirryttyä laman aikana pelituotoilla toteutettavaksi Raha-automaattiyhdistys alkoi käyttää ahkerasti sotaveteraaniteemaa markkinoinnissaan. Erityisen näkyväksi teema nousi 2000-luvun ensimmäiseltä kymmenluvulta lähtien, kun arpajaislain uudistushankkeen yhteydessä alettiin puhua yhä enemmän rahapelien aiheuttamien ongelmien ja pelien myynninedistämisen välisestä jännitteestä. EU-oikeuden yhtenä ehtona kansallisten yksinoikeusjärjestelmien säilyttämiselle oli pelien aggressiivisen markkinoinnin kieltäminen.¹²²⁷ Keskustelu johtikin lopulta markkinointiehtojen kiristämiseen vuonna 2010 voimaan tulleessa arpajaislaissa.¹²²⁸ Sotaveteraanien esillä pitäminen antoi ennen kaikkea voimakkaan kuvan RAY:n toiminnan vastuullisuudesta ja isänmaallisuudesta. Se toimi kuitenkin myös vakuuttavana ja kansan suureen enemmistöön vetoavana tekosyynä koetella markkinoinnille asetettuja rajoja hyvän tarkoituksen varjolla. Samalla syntyi kuitenkin vääjäämättä myös toinen vastakkainasettelu: suomalaiset rahapeliyhtiöt isänmaan pelastajina ja rahapelien aiheuttamista ongelmista kärsivät valitettavina mutta väistämättöminä sodan uhreina.

¹²²⁷ Rahapelien markkinointia koskevat Poliisihallituksen linjaukset 2015, 4.

¹²²⁸ Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2012, 23–24.

Kuva 22. Raha-automaattiyhdistys käytti sotaveteraani-teemaa näkyvästi markkinoinnissaan. Vuoden 2011 Pidä huolta -kampanjaan kuului muun muassa kuva, jossa oikeita sotaveteraaneja oli sijoitettu Edvin Laineen Tuntematon sotilas -elokuvan kuuluisaa kohtausta jäljittelevään eräretki-asetelmaan. Määrittelemättömästä ilmansuunnasta saapuu lintuaura (RAY:n kuva-arkisto).

Vuonna 2017 valmistui kolmas elokuvaversio Väinö Linnan Tuntematon sotilas -romaanista. Veikkaus Oy oli yksi elokuvahankkeen pääyhteistyökumppaneista. Elokuvaa valmistettaessa korostettiin Veikkauksen historian yhtymäkohtia sota-ajan ja sodanjälkeisten vuosien yhteiskuntaan. Myös Veikkauksen tehtävä suomalaisen kulttuurin elinvoimaisuuden takaajana nostettiin näkyvästi esiin. Elokuvan avustajaksi oli mahdollista hakea Veikkauksen nettisivulla kirjaututtuaan ensin yhtiön kanta-asiakkaaksi. Elokuvahanketta koskevassa uutisoinnissaan Veikkaus kytki hyvin tietoisesti yhtiön historian ja rintamaolosuhteita käsittelevän elokuvan. Markkinoinnissa käytettiin muun muassa rintamaveikkaamiseen liittyvää tunnettua propagandakuvaa, joka on esitetty tämän tutkimuksen alaluvussa

2.5.¹²²⁹ Mielikuva sotavuosien sarkatakkisesta veikkaajasta heräsi henkiin Aku Louhimiehen vaativalla otteella ohjaamassa, satavuotiasta Suomea juhlistavassa havumetsien live-roolipelissä. Samalla pyrittiin näkyvästi korostamaan uuden valtiollisen rahapelimonopolin asemaa yhtenä itsenäisyyden juhluvuotta viettävän maan ylpeydenaiheena.

Kuva 23. "Aku Louhimiehen uuteen *Tuntemattomaan* haetaan 3000:a avustajaa Veikkauksen kanta-asiakkaiden joukosta. Oletko sinä yksi heistä?" Näin kuului Ilta-Sanomissa 14.12.2015 julkaistun kuvan kuvateksti. Ilta-Sanomat oli retusoinut Edvin Laineen elokuvaversioon ehkä tunnetuinta kohtausta esittävää kuvaa niin, että "kovennettua" seisova Rahikainen, Lehto tai Määttä saattoi nyt fantasioissaan olla kuka tahansa Veikkauksen kanta-asiakas. Kenttäpuseroon pukeutuneilla veikkaajilla oli mahdollisuus nousta kansakunnan myyttisten sankarien joukkoon (Lupa kuvan käyttöön: Kansallinen audiovisuaalinen instituutti KAVI).

Historiantutkija Tuomas Teporan mukaan Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* yhdessä Edvin Laineen ohjaaman elokuvaversioon kanssa on muodostunut osaksi hegemonista ja siten konservatiivista sodan muistamista ja suomalaista "tunneyhteisöä", joka koostuu läheisesti jaettujen tunnenormien määrittämästä kollektiivisesta muistamisesta. Tunneyhteisön puitteissa vaikuttava ryhmäidentiteetti sisältää yleensä jonkin muistettavan avaintapahtuman, johon ryhmän jäsenillä on emotionaalinen suhde. Se rakentuu sekä henkilökohtaisen tunnesiteen, avaintapahtumasta kertovien toisten ihmisten että laajemmin kulttuuristen representatioiden kanssa.

1229 *Tuntematon* 2017.

Sotaa koskevaan kollektiiviseen muistamiseen liittyy usein kulttuurinen trauma, jota käsiteltäessä vaikeat tunteet ja kokemukset saatetaan kieltää ja pyrkiä kääntämään positiivisiksi ja rakentaviksi. Se liittyy usein kiinteästi rauhaan palaavan yhteiskunnan poliittiseen pyrkimykseen kieltää sodan traumaattisuus ja luoda sodasta merkityksellinen muistamisen kiinnekohta. Kriisin kokemukseen liittyvää trauma-aikaa määrittää syklisyys, jolloin traumaan kietoutuneessa tunneyhteisössä elävät ihmiset joutuvat elämään toistuvasti vaikeita kokemuksia vailla mielekästä silttaa tai suuntaa menneisyydestä tulevaisuuteen. Aktiivisessa sodan muistamisessa kielletty trauma sysätään taka-alalle, josta se kuitenkin säteilee laaja-alaisesti yhteiskunnalliseen elämään. Trauma säilyy haavana, jota laastaroidaan muistomerkeillä, historiankirjoituksella ja populaarikulttuurin tuotteilla.¹²³⁰

Tuntemattomasta sotilaasta on sekä romaanina että elokuvana tullut taideteos, jonka kautta ainakin valtaosan suomalaisista käsittävä tunneyhteisö käsittelee sotaa kollektiivisen muistamisen kohteena. Tässä prosessissa sekä *Tuntematon sotilas* teoksena että Väinö Linna kirjailijana on irrotettu alkuperäisestä tavoitteestaan, joka oli kansallisen yhtenäisyyden ihanteen voimakas kyseenalaistaminen.¹²³¹ Linna julisti kirjallaan runebergiläisen romanttis-isänmaallisen aikakauden loppumista, mutta sodanjälkeiset sukupolvet ovatkin tehneet Linnasta uuden Runebergin.

Kyösti Niemelän mukaan *Tuntemattomasta sotilaasta* on tullut suomalaisten totuus sodasta. Kun suomalaiset miehet kuvittelevat itseään sotaan, he kuvittelevat sotaa *Tuntemattoman sotilaan* kautta. Kirjan välittämän sodankäynnin kuvan auttamattomasta vanhanaikaisuudesta huolimatta suomalaiset miehet lähtisivät sotaan haluten olla uusia Rokkia, Koskeloita ja Hietasia. Ensimmäistä taistelukosketusta edeltävänä iltana he todennäköisesti katsoisivat Edvin Laineen kirjan pohjalta ohjaaman elokuvan.¹²³²

Tuntematon sotilas palvelee traumaattisen muiston toistoon tuomittua kansakuntaa käsittelemään yhä uudelleen tapahtumia, joita yhä harvempi pystyy henkilökohtaisten kokemustensa pohjalta enää muistelemaan. Tällä ei kuitenkaan ole merkitystä. Kansalaisten mielikuvissa sodassa taistelleet sotaveteraanit, Linnan kirjan hahmot, eri elokuvaversioissa esiintyneet näyttelijät sekä lukijoiden ja katsojien omat fantasiat sekoittuvat keskenään.¹²³³ Uudelle sukupolvelle on tärkeätä nähdä oman aikansa suosikkinäyttelijöiden esittävän hahmoja, jotka sävähdyttivät jo 1950-luvun elokuvayleisöä sen ajan tunnetuimpien näyttelijöiden esittäminä. Moni uusimman *Tuntematon sotilas* -elokuvan katsojista ei välttämättä ole edes tullut ajatelleeksi, että elokuvassa käsitellään kaukaista menneisyyttä ja ihmisiä,

1230 Tepora 2015, 2–3, 10.

1231 Arnkil & Sinivaara 2006, 21.

1232 Niemelä 2006, 294

1233 Ks. Uschanov 2015.

joista lähes kaikki ovat jo kuolleet. Sodan ja siihen liittyvän trauman vaalimista identiteetin keskeisenä aineksena voidaan pitää kulttuurisena oppimisena, joka vahvistaa oman ryhmän eksklusiivisuutta.¹²³⁴

Pauli Kettunen on yhdistänyt *Tuntemattoman sotilaan* viime vuosikymmeninä vallinneeseen ”kansallisen suorituskyvyn” ideologiaan, jonka yhteydessä muun muassa Linnan romaanista ammennettua periksi antamattomuuden henkeä ja rintamaolojen johtajuutta on ilman ironian häivää sovitettu kansallisen selviytymisstrategian ytimeen taistelussa globalisaation myllerrystä vastaan. Linnan romaanin merkitys suomalaisen palkkatyöläisen kesyttämisessä epäoikeudenmukaisiin oloihin juontaa kuitenkin juurensa jo ilmestymisensä jälkeisistä vuosista. 1950-luvulla ammattiyhdistysliike kamppaili saadakseen Linnan hahmojen kaltaisen purnaavan mutta velvollisuutensa täyttävän työläiskuvan kansallisen toimijuuden ytimeksi. *Talvisodan henkeen*¹²³⁵ piiskattu modernien työmarkkinoiden joustaja ja sopeutuja voi kokea olevansa edes jollakin tavalla vapaa eläytyessään Linnan luomien yhteiskunnan nykyaikaistumisprosessiin sopeutumattomien nuorten maalaismiesten sielunelämään.¹²³⁶

Ville Kivimäen mukaan Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* narratiiviin on upotettu ikiaikainen myyttinen rakenne. Syvärakenteeltaan romaani on nuorten miesten initiaatio mieheyteen, matka pojista sotateiksi kuoleman ja väkivallan maassa. Linna ei myöskään sanoutunut irti klassisesta yhteisön puolesta uhrautumisen teemasta, vaikka hylkäsi sen runebergiläisessä muodossaan. Kivimäki laajentaa asevelvollisuusarmeijan initiaatiotehtävän myös rauhanajan olosuhteisiin. Asevelvollisuusarmeija voidaan nähdä lähes banaalina uusintamisrituaalina, jossa uusi vuosikerta nuorukaisia sidotaan vuorollaan maanpuolustukseen kytkettyyn mieskansalaisuuteen. Syvimmän myyttisen ulottuvuuden siirtymärituaali saa tietenkin sodan aikana. Myös oman yhteisönsä jakamissa tunnoissa sotaan lähetettävät nuorukaiset nousevat keskeiseen asemaan saadessaan kansallisen delegaatin roolin kansakunnan pelastajina, puolustajina ja uhrinantajina.¹²³⁷

Lähelle tätä yhteisten symbolien puolesta uhrautumisen pyhää tilaa voi päästä tietenkin myös simuloidussa sodankäynnissä, esimerkiksi sotaelokuvan joukkokohtausten avustajana. ”On luontevaa, että juuri Veikkauksen kanta-asiakkaat, joiden pelieuroista elokuvaa tuetaan, pääsevät mukaan tekemään sitä” perusteli vuoden 2017 alusta toimintansa aloittaneen uuden Veikkaus Oy:n toimitusjohtaja Olli Sarekoski peliyhtiön kanta-asiakkaiden etuilla avustajatehtäviin.

¹²³⁴ Siltala 2014, 2451.

¹²³⁵ Tommi Uschanovin mukaan vuonna 2006 tehdyssä kyselyssä kysyttiin, minkä sodan tapahtumia *Tuntemattoman sotilas* kuvaa. Yli 3000 vastaajasta 37 prosenttia väitti romaanin kertovan talvisodan tapahtumista. Vastaukset kuvaavat hyvin useissa yhteyksissä käytetyn ”talvisodan hengen” ja *Tuntemattoman sotilaan* sekoittumista suomalaisten mielissä.

¹²³⁶ Kettunen 2006, 119–130.

¹²³⁷ Kivimäki 2014, 248–250.

Ilta-Sanomien tekemässä haastattelussa hän nosti myös esiin rahapelaamisen ja isänmaallisen maanpuolustushengen historiallisen yhteyden: *”Veikkaus syntyi sotien välissä. Jatkosodan aikaan jopa rintamalla oli mahdollisuus osallistua Vakioveikkaukseen. Sotien jälkeen puolet Veikkauksen ylijäämästä käytettiin sotainvalidien ja sodan uhrien auttamiseen.”*¹²³⁸

Mielikuva rahapelaamisesta ja sen yhteiskunnalle tuottamista tuloista isänmaalle annettuna uhrina elää edelleen voimakkaana. Uhrautuminen pitää Benedict Andersonin mukaan koossa kansakunnan kaltaisia ”kuviteltuja yhteisöjä”.¹²³⁹ Niissä annetaan suuri merkitys symboleille ja rituaaleille, jotka viittaavat yhtenäisen kansakunnan rakentamiseen ja siihen liittyneisiin ristiriitoihin sekä yksilön uhrautumiseen kokonaisuuden puolesta.¹²⁴⁰ Suomalaisten kollektiivisessa muistissa talvi- ja jatkosodissa annettu uhri on noussut keskeiseen asemaan. Rintamalla annetun veriuhrin rinnalla saattoi kansakunnan eheyden puolesta suorittaa uhrin muun muassa auttamalla sodassa kärsineitä veikkaamalla. Uuden *Tuntematon sotilas*-elokuvan markkinoinnin kautta välitetyssä historiatietoisuudessa kansallisen uhrautumisen muodot liikahtivat jälleen kohti suurta eriytymätöntä kokonaisuutta.

Vuonna 2010 puolustusministeriö määritteli, että parhaiten toteutettuna suomalaisen asevelvollisuus *”kytkee yhteiskunnan toimijat yhteen ja edistää yhteiskunnallisia arvoja, maanpuolustustahtoa ja yhteiskuntarauhaa.”*¹²⁴¹ Tämä tutkimus on osoittanut, että pitkälti samat tavoitteet ovat historian saatossa muotoutuneet myös suomalaisen rahapelijärjestelmän keskeiseksi ohjenuoraksi. Sekä miesväestön kattavasta asevelvollisuudesta luopuminen että rahapelimonopolin purkaminen olisivatkin suomalaiselle yhteiskunnalle toistaiseksi vielä aivan liian suuria henkisiä haasteita. Konkreettisimmin tällaisten hankkeiden toteuttaminen saattaisi ilmentyä sekä sotilaallisen maanpuolustustahdon että rahapeli-innostuksen laantumisenä. Henkisessä ilmapiirissä tämä merkitsisi vapautumista, joka todennäköisesti ilmenisi kriittisten ja opetetusta alamaisten asemastaan luopuvien kansalaisten lisääntymisenä.

Tuukka Tammi kirjoitti vuonna 2008 artikkelin *Yksinoikeus peleihin, yksinoikeus ongelmiin? Miksi rahapeliongelma tuli yhteiskunnallinen huolenaihe?* Artikkelissa käsitellään suomalaisille rahapeliyhtiöille EU:n vaikutuksesta syntynyttä painetta toimia rahapelien tarjoamisen lisäksi myös keskeisinä peliongelmien ratkaisijoina erilaisia ”vastuullisen pelaamisen” strategioita toteuttamalla sekä ongelmapelaamisen tutkimusta ja ehkäisyä tukemalla. Yksinoikeuden teeman tulkitsemista voisi venyttää myös suomalaiseen rahapelijärjestelmään sisältyvään mustasukkaiseen pyrkimykseen saada pysyttäytyä myös rahapeliongelmien

1238 Ilta-Sanomien 14.12.2015.

1239 Anderson 1983.

1240 Ks. Tepora 2011, 11–20.

1241 Puolustusministeriö 2010, 8.

ainoana *aiheuttajana*. Mikäli ongelmallinen pelaaminen mielletään psykiatrisin perustein määräytyvänä ilmiönä, rahapeliongelmaiset ovat isänmaallisen taistelun välttämättömiä uhreja, joiden lukumäärä voidaan toki pyrkiä minimoimaan. Mikäli ongelmaksi katsotaan laajojen väestökerrosten tavaton innostus kansallisiin rahapeleihin, yksinoikeusjärjestelmän keskeisenä pyrkimyksenä on estää ongelman poistuminen.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Aikaisemmassa tutkimuksessa suomalaisen rahapelijärjestelmän historiallista muotoutumista on käsitelty ennen kaikkea taloudellisena kysymyksenä. Valtiovallan tai lähelle valtiovaltaa ankkuroituneiden toimijoiden rahantarve rahapeliin laillistamisen perusteena onkin vahva ja pätevä argumentti rahapeliin laillistamiselle. Tutkimustuloksena se on kuitenkin jossakin määrin itseään vahvistava kehäpäätelmä, johon voitaisiin päästä ilman tutkimustakin. Asia on näin, koska se on näin.

Rahapeliin laillistamisprosesseihin vaikuttaneiden toimijoiden jälkeensä jättämiä asiakirjoja ja laillistamisajankohtiin liittyviä muita dokumentteja tarkastellessa kuitenkin vahvistuu käsitys, että rahantarpeella perustellut toistuvat esitykset tai vaatimukset rahapelaamisen laillisen alueen laajentamiseksi ovat lopulta realisoituneet myös ei-taloudellisten syiden vaikutuksesta. Tässä tutkimuksessa esitetään, että yhteiskunnallisten ja poliittisten kriisien vaikutuksesta tällaisten syiden *välitön* merkitys rahapeliin laillistamiseen on saattanut joissakin tapauksissa olla jopa ratkaiseva.

Tutkimuksen keskeisenä teoreettisena käsitteenä on käytetty Edward Devereux'n näkemystä rahapelaamisesta kapitalistisen yhteiskunnan varoventtiilinä, paineita purkavana ja sitä kautta vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä säilyttävänä voimana. Tutkimuksen lähtökohtana on oletamus, että jonkinasteinen tietoisuus tästä rahapelaamisen ominaisuudesta on ollut yksi pelien laillistamiseen vaikuttaneista tekijöistä.

Tutkimuksessa keskitytään kolmeen suomalaisen yhteiskunnan kriisivaiheeseen, joiden yhteydessä tapahtuneita rahapelijärjestelmän muutoksia tarkastellaan taloudellisen merkityksen lisäksi myös varoventtiilitoiminnon ja yhteiskuntarauhan säilyttämisen näkökulmasta. Liittämällä rahapelaamista käsittelevät lähteet laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin on varsinkin kahden ensimmäisen kriisikauden osalta pelaamisen käyttämisestä yhteiskunnallisten paineiden säätelyyn löydettävissä selkeitä aihetodisteita, joihin nojautuen tutkimuksessa esitetyt näkemykset suomalaisten rahapeliin ei-taloudellisista merkityksistä voidaan riittävästi vakuuttavasti esittää.

Kaksi sodanjälkeisten vuosikymmenten suosituinta rahapeliä, veikkaus ja lotto, laillistettiin poikkeuksellisen nopealla aikataululla tilanteissa, joissa poliittisen joukkotoiminnan pelättiin uhkaavan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä. Juoksuhaudoissa syntyneellä *talvisodan hengellä* oli välirauhan aikana kaksi ulottuvuutta. Yhtäältä se yhdisti revanssihengen nimeen vannoneita kansalaisryhmiä. Toisaalta sen poliittisena seurauksena oli rauhantahtoisten vasemmistolaisten voimistunut liikehdintä. Elokuussa 1940 aloitettu jalkapalloveikkaus muodosti yhden

juonteen asevelihenkisten urheiluaktiivien taistelussa vasemmistoradikaalien vaikutusvaltaa vastaan. Urheilun keskusjärjestöjen rahantarve oli välirauhan aikana vähintään yhtä kiistämätön tosiseikka kuin se oli ollut jo vuosikausien ajan ennen talvisotaa. Veikkauksen aloittaminen nimenomaan vuonna 1940 oli kuitenkin selvästi alisteinen sosiaalidemokraattisen ja porvarillisen urheiluväen yhteiselle tavoitteelle hillitä äärivasemmiston vaikutusvaltaa urheiluelämässä ja yhteiskunnassa laajemminkin. Tätä tavoitetta voitiin edistää aloittamalla uusi rahapeli, jonka tuotoilla tuettiin yhteistyöpyrkimyksiä ja jonka avulla erityisesti työväenluokkaisille miehille järjestettiin viikoittain toistuvaa epäpoliittista puuhastelua.

Jatkosodan jälkeen varsinaiseen kukoistukseensa nousseesta veikkauksesta tuli nopeasti hyvin suosittu työväenluokkaisten miesten peli. Varoventtiilinäkökulmasta tarkasteltuna veikkaus tarjosi mahdollisuuden kapitalistisen yhteiskunnan ihanteisiin totuttautumiseen pienimuotoisessa ja turvallisessa mittakaavassa. Veikkaajat saivat kokemuksia yksilöllisen kontrollin harjoittamisesta sekä pyrkimyksistä vaikuttaa yksilöllisin keinoin oman elämäntilanteen kohentamiseen. Samalla pelaaminen laukaisi tilanteen konkreettiseen parantamiseen liittyviä toiveita ja unelmia.

Pelejä järjestävät tahot ja valtiovalta osoittivat kuitenkin, että rahapelaamisen aiheuttamien mielihyvähormonien erityis oli tiukassa ulkoisessa kontrollissa. Mielihyvää tarjosi taho, jolla oli myös suvereeni valta tempaista nautintoa tuottava lähde koska tahansa pois. Yhtenä juonteena suureen kansansivistysprojektiin liittynyt suomalaisen mieskansalaisen – rauhanajan sotilaan – kasvatus ei saanut vaarantua liiallisen unelmoinnin vuoksi. Sen sijaan veikkaaminen alistettiin osaksi kunnollisen ja velvollisuudentuntoisen kansalaisen kasvatusprojektia.

Sodan kokemuksista syntyneen ja jalostuneen rahapelijärjestelmän ytimen ympärille muodostui sodan jälkeen kansalaisten moraalista ryhtiä tarkkailleita ja suoranaisia poliisitoimia toteuttaneita verkostoja. *Armeijamiehisyttä* uhkuneesta aseveliakselista tuli 1940-luvun ”vaaran vuosina” keskeinen poliittinen voima, joka kanavoi kommunistien vastaista toimintaa myös Veikkaustoimiston ja Raha-automaattiyhdistyksen asiamiesverkostoihin. Rahapelaamisen mahdollistama varoventtiilitoiminto toteutui järjestelmässä, joka samanaikaisesti valvoi kansalaisten käyttäytymistä, mielipiteitä ja isänmaallisuuden tasoa. Samalla järjestelmä piti huolen siitä, että maltillisen suuruusina pidetyt voitot eivät vaarantaneet väestön työmoraalia.

1940-luvun loppupuolella jo satoja tuhansia työväenluokkaisia pelaajia keränneellä jalkapalloveikkauksella oli oma merkityksensä poliittisen kumouksellisuuden hillitsemisessä vuosina jolloin sosiaalidemokraatit ja kommunistit kävivät kivenkovaa taistelua työväenliikkeen valta-asemasta. Myös Veikkaustoimiston sodanjälkeinen mainonta oli pitkälti mielipidemuokkausta, jolla pyrittiin edesauttamaan poliittisen tilanteen rauhoittumista.

Sodan hävinneen kansakunnan rahapelijärjestelmästä tuli osa rauhanomaista taloudelliseen kilpailuun keskittynyttä nationalismia, jossa kansallisen eheyden periaate oli keskeisessä asemassa. Uudelleen muotoutuneeseen nationalismiin jäi kuitenkin voimakas militaristinen ydin, joka oli merkittävä osa Suomea johtaneen poliittisen ja taloudellisen eliitin henkistä perintöä vuosikymmenien ajan. Sodan perintönä rahapelijärjestelmään jäi vahva uhrautumisen eetos, jonka vaikutuksesta kansallisten rahapeliä pelaaminen miellettiin kuuliaisen käyttäytymisen lisäksi myös isänmaan hyväksi annettuna uhrina.

1940–1950-lukujen vaihteesta lähtien niin sanotusta aseveliakselistasta tuli legitiimi järjestelmä erityisesti suurien kaupunkien kunnallispolitiikassa. Myös valtakunnanpolitiikassa aseveliakselilla oli tärkeä merkitys eräänlaisena henkisenä perintönä, joka yhdisti erityisesti oikeistososiaalidemokraattien, kokoomuksen, työnantajien ja teollisuuden toimijoita. Akseli toimi aluksi vastavoimana Urho Kekkosen ajamalle idän suunnan aktiiviselle ystävyyspolitiikalle, johon liukuminen liian nopeasti sodan jälkeen olisi voinut koitua maalle kohtalokkaaksi. 1960–1970-lukujen vaihteeseen tultaessa Kekkonen oli kuitenkin jo onnistunut kesyttämään sekä työnantajapiirit että sosiaalidemokraattisen puolueen tiukasti omaan leiriinsä.

Samoihin aikoihin pelko joukkotoiminnan yhteiskunnalle aiheuttamasta vakavasta vaarasta aktualisoitui uudelleen. Pelon aihekin oli sama kuin 1940-luvulla: Neuvostoliiton tukemien kotimaisten kommunistien kumoushankkeet. Kaaoksen vastavoimaksi Kekkonen ympärille ryhmittyneiden ”yhteiskuntajärjestystä varjellevien voimien” pyrkimyksistä syntyi muun muassa uusi koko kansan rahapeli. Loton tavattoman kiireellinen ja ristiriitaisista pyrkimyksistä koostunut valmisteluprosessi vuoden 1970 aikana selittyy varsin puutteellisesti pelkästään taloudellisia argumentteja käyttäen. Loton aloittaneen Veikkaustoimiston urheilujärjestöomistajat ja valtiovarainministeriön käytännön laskutoimenpiteistä vastanneet budjettimiehet luottivat uuden ja arvaamattoman rahapelin sijasta erityisesti kotimaisen jalkapalloilun voimakkaan noususuhdanteen aiheuttamaan vakioveikkaustuottojen kasvuun. Maan poliittinen johto teki kuitenkin uuden rahapelin aloittamisesta pikaisen päätöksen, joka pohjautui urheilujärjestöjen alati valittaman rahapulan lisäksi myös varsin selvästi vuonna 1970 kärjistyneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Kekkonen uskotuista koostuneen Teuvo Auran virkamieshallituksen tekemän arpajaislain muutosesityksen jälkeen lotto markkinoitiin aloituspäivää myöten kansalaisille ikään kuin jo loppuun asti päätettynä asiana.

Loton aloittamisen myötä toteutuivat jossakin määrin myös sosiaalidemokratiseen puolueeseen ankuroituneiden vaikuttajien näkemykset uudesta rahapelistä osana tehokkaaseen yhteiskuntasuunnitteluun nojautuvaa tulevaisuuden Suomea. Näissäkin näkemyksissä lotolla oli uuden edistyksellisen yhteiskunnan osarahoittajan roolin lisäksi myös tehtävä suomalaisen yhteiskuntasuunnittelun ideaaliin sisältyneessä konfliktien säätelypyrkimyksessä. Presidentti Kekkonen kaappasi

yhteiskuntasuunnittelun ihanteen palvelemaan omia henkilökohtaisia tavoitteitaan. Lotto vakiintui suomalaisten pelattavaksi vuosina, jolloin Kekkonen sai lujan niskalenkin kaikista merkittävistä puolueista. Kommunistien enemmistökkin kypsyi Kekkosen johtaman ”tulopoliittisen hallitsemistavan” taakse. Neuvostoliitto ei enää vuoden 1971 jälkeen pyrkinyt aktiivisesti käyttämään täkäläisiä kommunisteja Suomen yhteiskuntajärjestyksen muuttamiseen. Kekkonen joutui tosin Kremlissä ostamaan valta-asemansa sallimalla Neuvostoliiton sotkeutua Suomen sisäisiin asioihin siinä määrin kuin se demokratian peruseriaatteen ja maan itsenäisyys säilyttäen suinkin oli mahdollista.

Uudesta rahapelistä tuli yksi monista ilmiöistä, joilla Kekkonen saattoi ostaa isähahmona johtamansa järjestelmän oikeutuksen kansalaisten silmissä. Jalkapalloveikkauksen tavoin lotto syntyi valtion puolustajana itseään pitäneen miesrintaman toimesta, osana vallitsevaa järjestystä uhanneita kaaosvoimia vastaan suunnattua torjuntataistelua. Merkittävä osa ”Kekkosen miehistä” oli entisiä aseveliveteraaneja ja lähes kaikkia yhdisti jonkinlainen yhteiskunnallinen toiminta joko sota- tai kotirintamalla. Presidentin ympärille ryhmittynyt miesliitto oli muuttuneeseen poliittiseen tilanteeseen sopinut uusi asevelihengen muotoutuma, joka demokraattisen yhteiskunnan rajoja koetellen järjesteli asioita sotaolosuhteissa omaksutun miehisten toimintalogiikan mukaisesti.

Rahapelien vallitsevaa järjestelmää vahvistavan luonteen vuoksi myös lotosta tuli omalta osaltaan suomalaiselle yhteiskunnalle ominaista ”isäntävaltaisuuden” erityismuotoa vahvistava ilmiö. Loton markkinoitiin olevan erityisesti naisille tarkoitettu peli, mutta rahapelaamisen voimakkaasti maskuliininen perintö ja vähäpukeinen Lotto-tyttö takasivat uuden pelimuodon kohdistumisen ensisijaisesti Suomen miesväestölle. Myös yhteiskunnallisia paineita purkaneena varoventtiilinä lotto palveli ennen kaikkea nuorempiin ikäluokkiin kuuluneita miehiä, joita Kekkosen kammoksumat poliittiset ääriaineksetkin eniten pyrkivät vetämään puoleensa.

Lotto tarjosi ennen kaikkea suurilla päävoitoillaan varoventtiilimahdollisuuden huomattavan laajoille yhteiskunnan rakennemuutoksen ja radikaalin poliittisen vaikuttamisen kohteiksi joutuneille kansalaispiireille. Jättipottien lisäksi lotto tarjosi unelmia jopa toiseen yhteiskuntaluokkaan siirtymisestä. Loton aloittamisen myötä alkoi väistyä myös rahapelien vastustamisen perinteisin argumentti, väite rahapeleillä voitettujen rahojen ansaitsemattomuudesta. Rahapelissä suuren omaisuuden voittanutta työläistä ei enää pidetty uhkana yhteiskunnan moraalille järjestykselle. Tämän voi tulkita heijastelleen omalla tavallaan 1960-luvun kehitystä, jossa ihanteellisesti väritynyttä kansakunnan eheytyksen tavoitetta alettiin tulkita talous- ja sosiaalipoliittikan näkökulmasta.

Pekka Kuusen ja Urho Kekkosen visioimassa suomalaisessa hyvinvointivaltiossa eliitin tavoitteena oli edelleenkin kasvattaa kansaa pitkäjännitteisyyteen, mutta tavoite alkoi saada myös selkeitä taloudellisia perusteita. Kansakunnan isäksi

nousseen Kekkosen ”onko maallamme malttia vaurastua” -aaterakennelmaan sisältyi elintason tasaisemman jakamisen lisäksi myös työväestön pidättäytyminen liiallisten palkkojen vaatimisesta. Tällaisen harmonian ihannetta rikkoivat ennen kaikkea kommunistit, jotka onnistuivat levittämään lakkoilun, korkeiden palkka-vaatimusten ja palkkaneuvottelujen sabotoinnin henkeä maltillisemmankin työväestön keskuuteen.

Suuria tunteita ja unelmia herättäneitä television lottoarvontoja ja Lotto-tytön edesottamuksia seurattiin herkeämättömällä mielenkiinnolla itseään länsimaiseksi demokratiaksi kutsuvassa maassa. Istuva presidentti valittiin ensin poikkeuslailla presidentiksi ja sen jälkeen uudelleen konsensusvaaleissa, joissa Kekkosen valitsijamiehiä asettivat ehdolle kaikki merkittävät puolueet. Rakenteilla olleen hyvinvointivaltion ensimmäininkien kuohuista osattomiksi jääneet saattoivat turvautua loton pelaamiseen tai lukea lehdistä lottovoittajatarinoita. Ne kertoivat, että perimmäinen järjestys oli sittenkin kohdallaan. Epäkohtiakin sisältänyt yhteiskunta palkitsi ja rankaisi oikeudenmukaisesti ja saattoi järjestää hyvinvointivaltion tasokkaat palvelut myös lottovoiton muodossa. Hyvinvoivan Suomen ulkopuolelle jäi ennen kaikkea pienviljelijävaltainen ”unohdettu kansa”, joka protestoi kohtaloon vastaan muun muassa äänestämällä ulkopoliittisesti arveluttavaa ja Kekkoselle suurta ahdistusta tuottanutta Suomen Maaseudun Puoluetta. Lehdistössä esitetyt lottovoittajatarinat nostivat esiin erityisesti kehitysalueilla asuneita voittajia ja lievittivät unohdetun kansan kokemaa katkeruutta.

Valtakunnanpolitiikassa aseveliakseli koki eräänlaisen uudelleensyntymisen Mauno Koiviston aloitteesta syntyneessä Harri Holkerin hallituksessa vuonna 1987. Neuvostoliiton natistessa liitoksissaan ja suomalaisten kommunistien menetettyä vaikutusvaltansa yhteistyön keskeiseksi sisällöksi tuli maan talouden saattaminen nopeata vauhtia edenneen kansainvälistymiskehityksen edellyttämään kuntoon ”hallitun rakennemuutoksen” ohjelman avulla. Siihen liittyneiden julkisen talouden supistamispyrkimysten yhteydessä yhä suurempien varojen kierrättäminen rahapelaamisen kautta hyvinvointivaltion toimintoihin ja rakenteisiin alkoi kiinnostaa hallitusvaltaa enenevässä määrin. Samanaikaisesti nousukauden aikana paljon löysää rahaa omistaneiden suomalaisten pelattavaksi alettiin tuoda varovaiseen tahtiin rahapelejä, joissa kapitalismin ihanteiden mukainen yksilöllinen riskinotto korostui aivan eri tavalla kuin aikaisemmissa rahapeleissä.

1980-luvun kansankapitalismin vuosina myös duunari saattoi olla sijoittaja. Poliittis-taloudellisen eliitin harjoittaman kansankasvatuksen painopiste alkoi siirtyä henkilökohtaisen markkinakapasiteetin trimmaamisen ja oman edun tavoittelun teemoihin. Retoriikassa tapahtui siirtyminen hyvinvointivaltion tasa-arvon ja taloudellisen kehityksen hyvän kehän käsittelystä yksilöiden, organisaatioiden ja valtioiden välisen kilpailun diskurssiin. Asioiden jakamisesta siirryttiin niistä käytävään kilpailuun.

1990-luvun alun laman myötä uusliberalistinen puhetyyli ja julkisen talouden säästöpolitiikka tiukentuivat äärimmilleen. Samalla markkinoille tuotiin uusia päivittäin pelattavia rahapelejä, joiden pelaamiseen sisältyi riippumattomana spekulanttina toimimisen ihanteen lisäksi myös pieni toive säännöllisten lisätulojen hankkimisesta. Rahapelaamisen varoventtiilitoimintoon aikaisemmin sisältynyt pitkäjännitteisyyden kehittämisen tavoite kääntyi lähes päinvastaiseksi. Pelaamisen uudet muodot ja pelaamisen tavat tarjosivat edelleen elämyksiä ja unelmia, mutta samalla niiden ominaisuudet houkuttelivat lyhytjännitteiseen ja nopeatempoiseen spekulointiin. Myös laman laukaisema perinteisten sukupuoliroolien vahvistuminen näkyi pelimaailmassa. Pelitarjonnan monipuolistumisen seurauksena miehet pelasivat selvästi naisia enemmän rahapelejä, joissa riskinoton ja älyllisen päättelyn merkitys korostuivat. Näitä pelejä myös markkinointiin miehiseen aktiivisuuteen ja eteenpäin pyrkimisen henkeen vedoten.

Rahapelaamisen ja perinteisen työmoraalin välinen jännite alkoi hävitä. Rahapelaamisella ja työnteolla hankitut rahat muuttuivat asteittain moraalisesti yhtä ansaituiksi. Samalla uudet rahapelit kouluttivat kansalaisia markkinariskin todellisuuteen. Uudenlaisessa riskiyhteiskunnassa jokainen oli myös potentiaalinen häviöjää. 1990-luvulla tapahtunut työelämän muutos oli analoginen pelien edustaman kasinotodellisuuden kanssa.

Rahapelaamisen maailma muodostui osaksi uuden taloudellisen nationalismin legitimointia. Lamasta selviytyminen nähtiin sotana, jossa taisteltiin ulkomaailmaa vastaan suomalaisen kilpailukykyvaltion elossa säilymisen puolesta. Taistelua johtamaan asettui muinaisen asevelihengen innoittama uusi miesrintama, jonka ydin koostui sotaveteraanien pojista. *Talvisodan hengen* elähdyttämät kansakunnan pelastajat etäännyttivät kylmäpäisesti suorittamansa leikkaukset ja säästöt kansantalouden tilastojen tasolle, joita he tutkivat kuin taisteluja johtavat upseerit karttojaan. Poliitikassa ja talouden hoidossa mukana olleet naiset leimattiin tunteilijoiksi ja leikkauspolitiikkaa epäilleet miehet naismaisiksi.

Valtion valjastaessa voimavarojaan yksityisen sektorin pelastamiseen, pehmeinä ja naisellisina pidettyjä hyvinvointipalvelujen rahoituskohteita alettiin siirtää valtion budjettirahoituksesta Raha-automaattiyhdistyksen pelituotoilla rahoitettaviksi. Veikkausvoittovarojen käytöllä puolestaan vahvistettiin valtion budjettiläisten varojen tehostettua suuntaamista lamalääkkeeksi määritellyyn tietoteknologiseen tutkimukseen, jossa miehille oli historiallisesti varattu asiantuntijan roolit ja naisille erilaiset ”reikäkorttiläivistäjän” tehtävät. Leikkauspolitiikkaa omalta osaltaan mahdollistaneen rahapelijärjestelmän historiallinen rooli perinteisen – muun muassa vanhanaikaisten sukupuoliroolien varaan rakentuneen – yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjänä korostui ja vahvistui.

Kansallisen kertomuksen yksinkertaistettua näkemystä rahapelituottojen merkityksestä hyvinvointivaltion rakentamisessa on 1990-luvulta alkaneen kehityksen valossa tarkennettava toteamalla, että pelimarkat muuttuivat valtiovallalle todella

tärkeiksi sen alkaessa vetäytyä hyvinvoinnin tuottamisen vastuusta. Tästä näkökulmasta rahapelien taloudellisen merkityksen voidaan katsoa nousseen keskeiseen asemaan vasta hyvinvointivaltiollisten rakenteiden ja toimintojen vähittäisen purkamisen myötä.

Suomalaiset rahapeliyhtiöt valjastettiin takomaan tulosta isänmaan selviytymisen puolesta. Pelaamisesta tuli osa uuden taloudellisen järjestelmän legitimointia. Ennennäkemättömään tulostilanteeseen viritettyihin peliyhtiöihin liitettiin vahvasti isänmaallista uhrimieltä korostava leima menneisyydestä. Sotaveteraanit nostettiin avustuskohteena yhtä näkyvään asemaan kuin sodan aikana. Internetin kautta avautunutta mahdollisuutta pelata ulkomaille nimitettiin suorasanaisesti maanpetturuudeksi.

Pyrkimykset säilyttää ja vahvistaa suomalaista monopolijärjestelmää eivät selity täysin pelkästään taloudellisilla seikoilla, vaikka pelituottojen merkitys nimenomaan 1990-luvulla nousikin aivan uudelle tasolle. Osittain tuolloin käyty taistelu sekä 2010-luvulla tapahtunut yksinoikeusjärjestelmän tiukentaminen entisestään saavat selityksensä myös suomalaisen rahapelijärjestelmän muotoutumisesta ja kasvamisesta kansallista olemassaoloa ja perinteisiin arvoihin perustunutta yhteiskuntajärjestystä uhanneiden historiallisten kriisien kautta.

Kriisien vaikutus näkyy siinä, että suomalaiset rahapelit, niiden järjestäjät sekä pelituottojen käytöstä päättäneet ja niistä hyötäneet tahot ovat muotoutuneet kiinteäksi osaksi suomalaisen yhteiskunnan monimuotoisia pyrkimyksiä kansalliseen yhtenäisyyteen. Yhtenäisyyspyrkimykset ovat voimistuneet yhteiskunnallisina kriisikausina, joiden tuotteita myös suomalaiset rahapelit merkittävästi osin ovat. Samalla rahapelit ja niitä toteuttaneet organisaatiot ovat kietoutuneet läheisesti rahapelien laillistamisen taustalla merkittävästi vaikuttaneisiin, yhteiskuntajärjestystä puolustaneisiin ja konflikteja säädelleisiin valtaverkostoihin. Kriisien vaikutuksesta muotoutuneen rahapelijärjestelmän kansallisena tehtävänä on rahan tuottamisen lisäksi edelleenkin purkaa yhteiskunnallisia paineita sekä valvoa ja ohjata kansalaisten (peli)käyttäytymistä niin, että se on yhteiskunnan kokonaisedun kannalta vastuullista ja perinteistä yhteiskuntajärjestystä säilyttävää.

Tutkimustuloksista nousee esiin tarve erityisesti kansainväliselle vertailevalle jatkotutkimukselle. Rahaan liittyvien seikkojen korostuminen lähteissä on yleisesti edesauttanut rakentamaan käsitystä, että kansallisten rahapelijärjestelmien muotoutumisen taustalla olisi yksinomaan taloudellisia syitä. Esimerkiksi Ruotsissa rahapelijärjestelmällä näyttäisi olevan samanlaisia kansallista yhtenäisyyttä ylläpitäviä ominaisuuksia kuin Suomessa. Tutkittaessa kansallisten rahapelijärjestelmien historiaa tulisi myös tutkia eri pelimuotojen laillistamista pelaajien kokemuksellisuuden, kansakuntien muotoutumisen ja sosiaalisen koheesion välisen yhteyden näkökulmasta.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Hallitukset

Teuvo Auran I hallituksen arkisto
Pääministeri Teuvo Auran asiakirjat
2 Iltakouluasiakirjat (1970–1970)

Ahti Karjalaisen II hallituksen arkisto
Iltakoulujen ja hallitusten neuvottelujen asiakirjat
Iltakoulut ja hallitusten neuvottelut 21.7.1970–14.4.1971 (1970–1971)

Päämaja

Sotilashallinto-osaston hallinnollinen toimisto (toimisto III ja Sot.Hall.3)
T 8976
15 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1943–1944

Raha-automaattiyhdistys (RAY)

Omat toimitteet
Vuosikertomukset
Db:1 Vuosikertomukset (1938–1970)

Tuotonjakotaulukot ja -ehdotukset
Dc:1 Tuotonjakotaulukot (1939–1942)

Valtion urheilulautakunta

Pöytäkirjat
Ca:2 Valtion urheilulautakunnan pöytäkirjat 1936–1947

Valtiovarainministeriö. Tulo- ja menoarvio-osasto

Toisteet
Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneet asiakirjat
Dd:244 I, II ja III lisäbudjetit (1970–1970)
Osastot ja Pl 23–29, koko lisäbudjetin liuska- ja taittokorrektuurit

Tulo- ja menoarvion laatimisessa kertyneitä asiakirjoja
Ha:315 Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat (1992–1992)
Pl 29 kantanäytteet.

Ha:320 Valtion tulo- ja menoarvion valmisteluasiakirjat 1992, Pl 32 liitteet, Pl 33 kantanäytteet, Pl 33 liitteet, Pl 34–36 kantanäytteet + liitteet

Raha-automaattiyhdistyksen arkisto (RAY)

Huttunen, Matti (1989) Raha-automaattipelit ja pakonomainen uhkapelihuono

Kuluttaja- ja yrityskuvatutkimus 1984. Raha-automaattiyhdistys

Raha-automaattiyhdistyksen vuosikertomukset 1985, 1989–1996, 1999–2000

Valkama, Juha-Pekka (2009) Raha-automaattien määrä pelityypeittäin 1974–2000

Virtanen, Hannu (1990) RAY:n pelien pelaaminen vuonna 1989. Tilastokeskus,
Haastattelutoimisto: Helsinki

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)

Kansanrunousarkisto (KRA)

Korsuperinteen keruukilpailu (1973)

I ryhmä – Korsuperukka yhteisönä ja yksilöinä sekä sen elämänmuodot

Muistitietoa kuluttamisesta (2006–2007)

Kulutus 1-1188

-Rahapelaaminen

Veikkausperinne talteen! (2000)

Veikkaus 1–7

Veikkausperinne talteen! -äänitteet (2000–2001)

Suomen Urheilumuseo (SU)

4.13. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen työvaliokunnan
pöytäkirjat 1937

4.14. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen pöytäkirjat 1940

4.42. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) liittohallituksen pöytäkirjat 1970

Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1940

Työväen Urheiluliiton (TUL) liittotoimikunnan pöytäkirjat 1970

Työväen Arkisto (TA)

"Hakulisen konserni" HKY; psykotyö, 334.3

SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1946–48, CA 15

329.5 (471) SDP urheilujaosto, pöytäkirjoja 1946–48, HAC 1

SDP urheilujaosto 1947–1948. Kirjeitä, matkakertomuksia, yhdysmiesluetteloita jne., HAC 2

Veikkaus Oy:n arkisto (Ve)

Kansainväliset kongressi- ja johtajaneuvottelut 1969–1972

11. Kirjeenvaihto, 11.5. Asiamiehet ja omat myyntipaikat sekä piirikonttorit ja palvelukeskukset

Kirjeenvaihto. Keskusasiamiehet. 1949–1983

11. Kirjeenvaihto, 11.6 Muut

Kirjeenvaihto. Muut. 1954–1956

Luettelo loton päävoittopaikkakunnista 1971–1974 (Veikkauksen arkistossa säilytettävien alkuperäisten päävoittokuponkien pohjalta tehty anonymisoitu sähköinen aineisto).

20. Pelien kehitys ja historiaa, 20.11 Lotto

Pelien kehitys. Lotto 1970–1980

9.c Pöytäkirjat ja muistiot; 9.c.9 Johtajisto/johtoryhmä

Johtajisto 1991/III

Tarkastusosasto, Vuosi-ilmoitukset 1971–1974

8.a Tutkimukset

Tutkimukset 1947–1959

Tutkimukset 1960–1973

Tutkimukset 1975–1977

Tutkimukset 1993

Tutkimukset 1995

Tutkimukset 1999

25. Valokuvat

Kuva-arkisto

8.c Vanhat sopimukset (päättyneet)

Sopimukset 1940–1972

21. Veikkauksen historia, 21.4. Veikkauksen historiaa
Veikkauksen historiaa 1940–1983

19. Viestintä, 19.19 Lehtileikkeet
Lehtileikkeet, mainoksia 1942–1949
Veikkaaja/Veikkaus-Lotto 1940–1942, 1971–1974

19. Viestintä, 19.3 Toiminta- ja tilikertomukset/Vuosikertomukset
Veikkaustoimisto/Veikkaus Oy:n toimintakertomukset 1940–1944, 1956, 1967, 1969–
1970, 1972, 1974, 1991–1996, 1998–1999, 2005, 2009

32. Yhtiökokous, hallintoneuvosto, johtokunta/hallitus, 32.3 Johtokunnan pöytäkirjat
liitteineen 1940–1959, 32.4 Johtokunnan pöytäkirjat liitteineen 1960–1981/hallituksen
pöytäkirjat liitteineen 1982–2005
Veikkaustoimisto/Veikkaus Oy:n johtokunnan/hallituksen pöytäkirjat 1941–1942, 1944–
1947, 1956, 1970, 1992, 1994

Painamattomat lähteet

Alatalo, Jani (2006) Kohti avoimuutta: Vanhoillislestadiolaisuuden käsittely
julkisuudessa ja vanhoillislestadiolaisten suhtautuminen julkisuuteen Suomessa
vuosina 1976 – 1984. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian pro gradu.

Grahn, Riitta (1992) Työvoimapolitiittiset linjanvedot Suomessa 1960–1980-luvuilla.
Helsingin yliopisto.

Heikkilä, Tarja (2007) Valistustyöstä sotilassosiaalityöksi – Puolustusvoimien
valistustyön kehittyminen II maailmansodan aikana sotilassosiaalityön
näkökulmasta. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön pro gradu.

Huhtaniemi, Pekka (1971) Konvergenssiteoria: sosialistimaiden talousuudistukset
talousjärjestelmien samankaltaistumisteisiin valossa. Helsingin yliopisto.
Kansantalouden pro gradu.

Ilkas, Hannu & Turja, Tuomo (2003) Rahapelitutkimus. Sosiaali- ja terveysministeriö/
Taloustutkimus: Helsinki.

Kakkuri, Anu (2008) Vuoden 1966 kansanrintamallituksen synty – Urho Kekkosen
toiminta ja motiivit päiväkirjamerkintöjen valossa kuvattuna. Tampereen yliopisto.
Valtio-opin pro gradu.

Lehtimäki, Niina (2000) Hertta Kuusisen puhe Messuhallissa 24. maaliskuuta vaaran
vuonna 1948. Tulkinta, vastaanotto ja merkitys. Jyväskylän yliopisto. Suomen
historian pro gradu.

Lindbohm, Kristian (1982) Vallankaappausuhut ja SDP:n propaganda keväällä 1948.
Helsingin yliopisto. Poliittisen historian pro gradu.

Martikainen, Elina (2009) Aseveli Yrjö Silo: Aseveljeyden henki ja käytäntö Tampereella
sodan jälkeen. Tampereen yliopisto. Suomen historian lisensiaattitutkielma.

- Niemelä, Outi (2010) ”Lotto-tytön mahdollon pysyä tuntemattomana”: Tapaustutkimus lottopelin 1970-luvun mainoskampanja-airuesta lotto-tytöstä. Helsingin yliopisto. Talous- ja sosiaalishistorian pro gradu.
- Nikula, Taina (1990) Kekkonen ja Auran virkamieshallitukset: alku yhden miehen valtakaudelle. Helsingin yliopisto. Poliittisen historian pro gradu.
- Rautio, Erkka (2012) Suomalaisten pokeriharrastajien odotuksia ja kokemuksia Raha-automaattiyhdistyksen nettipokeripalvelusta. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median pro gradu.
- Tamminen, Markku (2004) Pelaatko taidolla?: Tutkimus Veikkauksen järjestämän urheiluviedonlyönnin harrastajista. Jyväskylän yliopisto. Liikuntasuunnittelun ja -hallinnon pro gradu.
- Wallander, Bo (1993) Penningautomatföreningen i brytningspunkten mellan system och livsvärld. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan pro gradu.
- Valtiovarainministeriö (1992) Julkisen talouden tasapainon parantaminen: ehdotus talousneuvostolle (13.9.1992).
- Virtanen, Petra (1995) Uhkapelimagia Nyky-Suomessa. Tutkimus lotto-, raha-arpa- ja veikkaustaikuudesta. Helsingin yliopisto. Folkloristiikan pro gradu.
- Virtanen, Marko & Vänni, Mikko (2005) Suomalaisten vedonlyöjien käyttäytyminen – sijoittajia vai pelureita. Tampereen yliopisto. Laskentatoimen pro gradu.
- Vuopala, Karoliina (2000) SAT/VIA. Suomen Aseveljien Työjärjestö/Vapaus Isänmaa Aseveljeys -järjestön toiminta Suomessa 1940–1944. Helsingin yliopisto. Poliittisen historian pro gradu.

Painetut lähteet

- Arpajaiskomitean mietintö 1973:138. Valtioneuvosto: Helsinki.
- Asunto- ja elinkeinotutkimus 1975, Osa 1 B, Ammatti- ja elinkeino. Tilastokeskus: Helsinki.
- Jalkapallokirja: Suomen palloliiton julkaisu 1969–1970.
- Kuka kukin on (Aikalaikirja) 1954. Otava: Helsinki.
- Pajatso: Raha-automaattiyhdistyksen julkaisu 1989, kesä 1991, talvi 1992, kesä 1994, talvi 1995.
- Pelikasinotoimikunnan mietintö 1969:103. Kauppa- ja teollisuusministeriö: Helsinki.
- Raha-arpajaisten järjestelytoimikunnan mietintö 1967: B 78. Sisäasiainministeriö: Helsinki.
- Rahapelifoorumi (2006) Suomalainen rahapeli-, bingo- ja tavara-arpajais- ja rahankeräyspolitiikka. Keskustelualoitteet, Sisäasiainministeriön julkaisu 28/2006. Sisäasiainministeriö: Helsinki.
- Rahapelitoimikunnan mietintö 1995:005. Sisäasiainministeriö: Helsinki.

Suomen Palloliitto 1955, 1970. Suomen Palloliitto: Helsinki.

Suomen sosialidemokraattinen puolue (1969) Puoluetoimikunnan esitykset XXVIII puoluekokoukselle 6.–9.6.1969. Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta: Helsinki.

Suomen säädöskokoelma vuodelta 1991, 2: numero 435–1115: Helsinki.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1937, 1941, 1957. Tilastollinen päätoimisto: Helsinki.

Tiukka Linja: Valtiovarainministeriön sisäinen tiedote 20/1984, 19/1990, 5/1999.

Työväen Urheiluliiton (TUL) toimintakertomus 1940. Työväen Urheiluliitto: Helsinki.

Vako Oy:n toimintakertomus 1941. Vako Oy: Vitele.

Oy Valotorni Ab 1926–1976. (1976) Valotorni Oy: Helsinki.

Valtiopäivät 1926, Pöytäkirjat I.

Valtiopäivät 1970. Asiakirjat I, Pöytäkirjat I, II, Liitteet VI–IX A.

Valtiopäivät 1981. Pöytäkirjat 3.

Valtiopäivät 1987. Pöytäkirjat I.

Valtiopäivät 1990. Asiakirjat A 6, C 2, Pöytäkirjat 4, 6.

Valtiopäivät 1991. Asiakirjat A 1, A 2, A 5.

Valtiopäivät 1992. Asiakirjat A 5, F 1, Pöytäkirjat 1, 5.

Valtiopäivät 1993. Asiakirjat A 4, C 2, F 2, Pöytäkirjat 4.

Valtiopäivät 1994. Asiakirjat A 6, A 8.

Valtiopäivät 1997. Asiakirjat A 3.

Valtiopäivät 1998. Asiakirjat A 4.

Valtiopäivät 1999. Asiakirjat A 4.

Valtiopäivät 2008. Asiakirjat A 5.

Yhteismainos Oy – Samreklam Ab 1943 – 1953: 10 vuotta yhteistyötä. (1953)
Yhteismainos Oy: Helsinki.

Aikakausi- ja sanomalehdet

Anna 7/1978.

Helsingin Sanomat 28.7.1941, 1970, 23.4.1992, 11.3.1993, 23.10.2000, 22.7.2004, 25.5.2013, 24.3.2015.

Helsingin Sanomat kuukausiliite, helmikuu 2007.

Iltä-Sanomat 9.2.1971, 14.12.2015.

Kansan Uutiset 4.8.1970.

Karjalan Viesti 53/1941, 1942–1943.

Mainostaja 5/1971.

Seura 25–26/1973.
 Suomen Kuvalehti 20/1972.
 Suomen Sosialidemokraatti 11.3.1940, 9.8.1942, 26.3.1948, 1971.
 Suomen Uutiset 26.6.1973.
 Tappara 1943.
 TUL-lehti 1940.
 Urheilulehti 16.5.1940.
 Uusi Suomi 3.8.1970, 16.7.1970.
 Veikkaaja 17/1951, 37/1965, 50/1970, 50-vuotisjuhlanumero 7.9.1990.
 Veikkausasiamies 2–4/1961, 1/1993.
 Viikkosanomat 11/1971.

Kirjallisuus

- Aalto, Ilana (2016) Miestutkimus sukupuolentutkimuksen muuttuvalla kentällä. Sukupuolentutkimus 29:1, 5–17.
- Aasved, Mikal (2003) The sociology of gambling. The gambling theory and research series. Volume II. Charles C Thomas Publisher: Springfield (IL.).
- Abt, Vicki & Smith, James (1983) Playing the game in mainstream America: race track and casino gambling. Teoksessa Frank Manning (toim.) The world of play: Proceedings of the 7th annual meeting of the Association of the Anthropological Study of Play. Leisure Press: West Point.
- Abt, Vicki & Smith, James & Christiansen, Eugene (1998) Misconceptions about over legalized gambling. Teoksessa Rod Evans & Mark Hance (toim.) Legalized gambling: For and against. Open Court: Chicago.
- Ahde, Matti & Hakkarainen, Timo (2013) Matti Ahde – sähkömies. WSOY: Helsinki.
- Ahlbäck, Anders (2010) Soldiering and the making of Finnish manhood: Conscription and masculinity in interwar Finland, 1918–1939. Doctoral thesis in general history, Åbo Akademi: Turku.
- Aho, Marko (2003) Hymylehti ja uusi sensaatiojournalismi (eli kuinka unohdettu kansa löysi seksin). Teoksessa Matti Peltonen & Vesa Kurkela & Visa Heinonen (toim.) Arkinen kumous: Suomalaisen 60-luvun toinen kuva. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Ahonen, Jukka (2005) Päihdehuoltoa rakentamassa: A-klinikkasäätiö 1955–2005. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 51. A-klinikkasäätiö: Helsinki.
- Ahonen, Jukka & Tammi, Tuukka & Hirschovits-Gerz, Tanja (2017) Subtypes of problem gamblers, sociocultural factors, and availability of gambling. Journal of Social Work Practice in the Addictions 17:4, 402–422.

- Alapuro, Risto (1995) Kansalaisjärjestöt ja valtio. Teoksessa Mika Kantola & Juha-Pekka Lehtonen & Markku Liuskari (toim.) *Murroksia: Historian ja yhteiskuntaopin opettajien vuosikirja XXIII. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitti HYOL ry*: Helsinki.
- Alapuro, Risto (1999) Kertomus suomalaisista idän ja lännen välissä. Teoksessa Markku Löytönen & Laura Kolbe (toim.) *Suomi. Maa, kansa, kulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)*: Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (2004) Suunnitelmataloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? *Yhteiskuntapolitiikka* 69:1, 3–16.
- Alestalo, Matti (1980) Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY: Helsinki.
- Alho, Arja (2009) *Kovan tuulen varoitus*. Like: Helsinki.
- Allardt, Erik (1971) Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. WSOY: Helsinki.
- Anderson, Benedict (1983) *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso: London.
- Andersson, Claes (2009) Jokainen sydämeni lyönti: merkintöjä elämästäni. WSOY: Helsinki.
- Arnkil, Antti & Sinivaara, Olli (2006) Esipuhe. Teoksessa Antti Arnkil & Olli Sinivaara (toim.) *Kirjoituksia Väinö Linnasta*. Teos: Helsinki.
- Arthur, Jennifer & Williams, Robert & Delfabbro, Paul (2016) The conceptual and empirical relationship between gambling, investing, and speculation. *Journal of Behavioral Addictions* 5:4, 580–591.
- Aunesluoma, Juhana (2011) Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Aura, Teuvo (1982) *Sovitellen*. Weilin + Göös: Helsinki.
- Autio, Veli-Matti (1997) Opetusministeriön historia VII. Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995. Opetusministeriö: Helsinki.
- Barro, Robert & McCleary, Rachel (2003) Religion and economic growth across countries. *American Sociological Review* 68:5, 760–781.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk society: towards a new modernity*. Sage Publications: London.
- Bergholm, Tapio (1997) Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasuhteiden murros 1944–1949. Suomen Historiallinen Seura. Työministeriö: Helsinki.
- Bergholm, Tapio (2005) Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakoon: SAK 1944–1956. Otava: Helsinki.
- Bergholm, Tapio (2018) Laatumaa ja vapaa-aikaa – Tulopolitiikan aika II: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.

- Bialostok, Steve & Kamberelis, George (2010) New capitalism, risk, and subjectification in an early childhood classroom. *Contemporary Issues in Early Childhood* 11:3, 299–312.
- Binde, Per (2005a) Att sälja en dröm – om spelreklam och dess påverkan. Statens Folkhälsoinstitut: Stockholm.
- Binde, Per (2005b) Gambling across cultures: Mapping worldwide occurrence and learning from ethnographic comparison. *International Gambling Studies* 5:1, 1–27.
- Binde, Per (2007a) Gambling and religion: Histories of concord and conflict. *Journal of Gambling Issues* 20: 145–165.
- Binde, Per (2007b) The good, the bad and the unhappy. The cultural meanings of newspaper reporting on jackpot winners. *International Gambling Studies* 7:2, 213–232.
- Binde, Per (2009) Gambling motivation and involvement. A review of social science research. Swedish National institute of Public Health: Östersund.
- Binde, Per (2013) Why people gamble: A model with five motivational dimensions. *International Gambling Studies* 13:1, 81–97.
- Blyth, Mark (2017) Talouskuri: Vaarallisen opin historia. Vastapaino: Tampere.
- Blåfield, Antti & Vuoristo, Pekka (1985) Kalevi Sorsan suuri rooli. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Boxberg, Katja & Heikka, Taneli (2009) Lumedemokratia: Kun konsensus vei rahan ja vallan suomalaisilta. WSOY: Helsinki.
- Brenner, Reuven & Brenner, Gabrielle A. & Brown, Aaron (2008): A world of chance. Betting on religion, games, Wall Street. New York: Cambridge University Press.
- Brevers, Damien & Noel, Xavier & Clark, Luke & Zyuzin, Jekaterina & Justin Park, Joohwan & Bechara, Antoine (2016) The impact of precommitment on risk-taking while gambling: A preliminary study. *Journal of Behavioral Addictions* 5:1, 51–58.
- Brynjolfsson, Erik & McAfee, Andrew (2011) Race against the machine: how the digital revolution is accelerating innovation, driving productivity, and irreversibly transforming employment and the economy. Digital Frontier Press: Lexington.
- Bärlund, Toni & Nygrén, Helge & Virtanen, Seppo (1990) TUK 1959–1979 – työläisurheilijan toinen mahdollisuus. Työväen Urheiluliitto ry: Helsinki.
- Böckerman, Petri (2001) Schumpeter ja ”luova tuho”. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 97:1, 74–82.
- Callan, Mitchell & Ellard, John & Shead, Will & Hodgins, David (2008) Gambling as a search for justice: examining the role of personal relative deprivation in gambling urges and gambling behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin* 34:11, 1514–1529.
- Carter, Travis & Ferguson, Melissa & Hassin, Ran (2011) Implicit nationalism and system justification: The case of the United States of America. *Social Cognition* 29:3, 341–359.

- Cassidy, Rebecca (2014) 'A place for men to come and do their thing': constructing masculinities in betting shops in London. *The British Journal of Sociology* 65:1, 170–191.
- Chen, Sandy & Shoemaker, Stowe & Zemke, Dina (2013) Segmenting slot machine players: a factor-cluster analysis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 25:1, 23–48.
- Clampin, David (2014) *Advertising and propaganda in World War II: Cultural identity and the Blitz spirit*. Tauris: London.
- Clotfelter, Charles & Cook, Philip (1989) *Selling hope: state lotteries in America*. Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Connell, Raewyn (1995) *Masculinities*. Polity Press: Cambridge.
- Connell, Raewyn & Messerschmidt, James (2005) Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society* 19:6, 829–859.
- Connelly, Kathleen & Heesacker, Martin (2012) Why is benevolent sexism appealing? Associations with system justification and life satisfaction. *Psychology of Women Quarterly* 36:4, 432–443.
- Cosgrave, James (2006) Editor's introduction: gambling, risk, and late capitalism. Teoksessa James Cosgrave (toim.) *The sociology of risk and gambling reader*. Routledge: New York.
- Cosgrave, Jim & Klassen, Thomas (2001) Gambling against the state: the state and the legitimization of gambling. *Current Sociology* 49:5, 1–15.
- Cotte, June (1997) Chances, trances, and lots of slots: gambling motives and consumption experiences. *Journal of Leisure Research* 29:4, 380–406.
- Csikszentmihályi, Mihály (2005) *Flow: elämän virta*. Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu. Rasalas: Helsinki.
- Csikszentmihályi, Mihály & Bennett, Stith (1971) An exploratory model of play. *American Anthropologist* 73:1, 45–58.
- Danielsbacka, Mirkka & Hannikainen Matti O. & Tepora, Tuomas (2018) Teoriaton historia? Teoksessa Matti O. Hannikainen & Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat: teorat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus: Helsinki.
- DeBenedetti, Charles & Chatfield, Charles (1990) *An American ordeal: The antiwar movement of the Vietnam era*. Syracuse University Press: Syracuse NY.
- De Geer, Hans (2011) *Statens spel: Penninglotteriet, Tipstjänst, Svenska Spel*. Atlantis: Stockholm.
- De Quincey, Thomas (2007) *Englantilaisen oopiuminkäyttäjän tunnustukset*. Savukeidas: Turku.
- Devereux, Edward (1980) *Gambling and social structure: A sociological study of lotteries and horse racing in contemporary America*. Dissertations on sociology. Arno Press: New York.

- Dombrink, John & Hillyard, Daniel (2007) *Sin no more: from abortion to stem cells, understanding crime, law, and morality in America*. New York University Press: New York.
- Dowling, Nicki & Smith, David & Thomas, Trangm (2005) Electronic gaming machines: are they the 'crack-cocaine' of gambling? *Addiction* 100:1, 33–45.
- Downes, David & Davies, Bleddyn & David, Miriam & Stone, Peter (1976) *Gambling, work and leisure: a study across three areas*. Routledge & Kegan Paul: London.
- Duncanson, Claire (2009) Forces for good? Narratives of military masculinity in peacekeeping operations. *International Feminist Journal of Politics* 11:1, 63–80.
- Eadington, William (1987) Economic perceptions of gambling behavior. *Journal of Gambling Behavior* 3:4, 264–273.
- Eadington, William (2000) Trends in casinos and tourism for the 21st century. Teoksessa William Gartner & David Lime (toim.) *Trends in outdoor recreation, leisure, and tourism*. CABI Publishing: Wallingford.
- Elfving, Sari (2007) Ystävä televisiossa: Jännitteitä Teija Sopasen tähtikuvassa. Teoksessa Juhani Wiio (toim.) *Television viisi vuosikymmentä: Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Enävaara, Reijo (1979) Unohdetun kansan puolesta: SMP 20 vuotta 1959–1979. Suomen Maaseudun Puolue: Helsinki.
- Erkkilä, Paavo (1978) Maanviljelysneuvos Kauno Kleemola (5.7.1906–12.3.1965): elämäkerrallinen katsaus. Keski-Pohjanmaan maanviljelysseuran säätiö: Kokkola.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999) *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press: Oxford.
- Fabian, Ann (1990) Card sharps, dream books, & bucket shops. *Gambling in 19th-century America*. Cornell University Press: New York.
- Fairburn, Miles (1999) *Social history: Problems, strategies and methods*. St. Martin's Press: New York.
- Falk, Pasi & Mäenpää, Pasi (1997) *Lottomiljonäärit: tutkimus suomalaisista lottovoittajista*. Gaudeamus: Helsinki.
- Ferguson, Melissa & Carter, Travis & Hassin, Ran (2009) On the automaticity of nationalist ideology: the case of the USA. Teoksessa John Jost & Aaron Kay & Hulda Thorisdottir (toim.) *Social and psychological bases of ideology and system justification*. Oxford University Press: New York.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) Muistitietotutkimuksen avainkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heino & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Fisher, Sue (1993) The pull of the fruit machine: a sociological typology of young players. *The Sociological Review* 41:3, 446–474.

- Flynn, Kevin (2015) American sweepstakes: how one small state bucked the Church, the Feds, and the mob to usher in the lottery age. ForeEdge: Lebanon NH.
- Frey, James (1984) Gambling: A sociological review. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 474:1, 107–121.
- Fuller, Peter (1977) Introduction. Teoksessa Jon Halliday & Peter Fuller (toim.) *The Psychology of gambling*. Penguin Books: Harmondsworth.
- Gately, Iain (2001) *La diva nicotina: the story of how tobacco seduced the world*. Simon & Schuster: London.
- Glick, Peter & Fiske, Susan (1996) The ambivalent sexism inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology* 70:3, 491–512.
- Glick, Peter & Fiske, Susan (2001) An ambivalent alliance: hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist* 56:2, 109–118.
- Goffman, Erving (2007) *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior* by Erving Goffman. Pantheon Books: New York.
- Gordon, Colin (1991) Governmental rationality: An introduction. Teoksessa Graham Burchell & Colin Gordon & Peter Miller (toim.) *The Foucault effect: Studies in governmentality*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Goudriaan, Anna & de Bruin, Dick & Koeter, Maarten (2009) *The Netherlands. Teoksessa Gerhard Meyer & Tobias Hayer & Mark Griffiths (toim.) Problem gambling in Europe. Challenges, prevention, and interventions*. Springer: New York.
- Griffiths, Mark (1991) The observational study of adolescent gambling in UK amusement arcades. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 1:4, 309–320.
- Griffiths, Mark (1994) The role of cognitive bias and skill in fruit machine gambling. *British Journal of Psychology* 85:3, 351–369.
- Griffiths, Mark & Wood, Richard (2001) The psychology of lottery gambling. *International Gambling Studies* 1:1, 27–45.
- Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (1996) *Johdanto*. Teoksessa Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö (toim.): *Sosiologian klassikot*. Gaudeamus: Helsinki.
- Gustavsson, Anton & Svanell, Adam (2012) *Spela lagom! Hur drömmen om snabba pengar gjorde Sverige spelberoende*. Natur & Kultur: Stockholm.
- Haataja, Lauri (1987) *Jälleenrakentava Suomi*. Teoksessa Seppo Zetterberg (toim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*. WSOY: Helsinki.
- Haataja, Lauri (1992) *Jälleenrakentava talous*. Teoksessa Kai Linnilä & Meri Utrio (toim.) *Suomi silloin kerran: näin elettiin 1944–1956*. Tammi: Helsinki.
- Haatanen, Pekka (1968) *Suomen maalausköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY: Helsinki.

- Haavio, Martti (1969) Me marssimme Aunuksen teitä. Päiväkirja sodan vuosilta 1941 – 1942. WSOY: Helsinki.
- Hafer, Carolyn & Choma, Becky (2009) Belief in a just world, perceived fairness, and justification of the status quo. Teoksessa John Jost & Aaron Kay & Hulda Thorisdottir (toim.) Social and psychological bases of ideology and system justification. Oxford University Press: New York.
- Haikonen, Jyrki & Kiljunen, Pentti (2003) Mitä mieltä, suomalainen?: EVAn asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2003. Taloustieto Oy: Helsinki.
- Hakalehto, Ilkka (2001) Yrjö Leinon salattu kujanjuoksu: Oliko ministeri kaksoisagentti? Karprint Ky: Huhmari.
- Hakulinen, Janne (1946) Työväenliikkeen propagandan päämäärät ja oikeutus. Teoksessa Työväenliike – mainonta – propaganda. Yhteismainos Oy: Helsinki.
- Hanski, Pentti (2001) Pöllön siivin: MTV:n vuodet 1955–1984. Otava: Helsinki.
- Harrigan, Kevin & Dixon, Mike & Brown, Dan (2015) Modern multi-line slot machine games: the effect of lines wagered on winners, losers, bonuses, and losses disguised as wins. Journal of Gambling Studies 31:2, 423–439.
- Hartley, John (1987) Invisible fictions: television audiences, paedocracy, pleasure. Textual practice 1:2, 121–138.
- Hearn, Jeff (1992) Men in the public eye: the construction and deconstruction of public men and public patriarchies. Routledge: London.
- Hearn, Jeff (2004) From hegemonic masculinity to the hegemony of men. Feminist Theory 5:1, 49–72.
- Heikkinen, Sakari & Tiuhonen, Seppo (2010) Hyvinvoinnin turvaaja: Valtiovarainministeriön historia 3. Edita: Helsinki.
- Heinonen, Jari (1993) Kattotarinaan monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Gaudeamus: Helsinki.
- Heinonen, Visa (2000) Kolme ”mainosmestaria” ja modernin mainonnan alku Suomessa. Teoksessa Riitta Oittinen & Marjatta Rahikainen (toim.) Keulakuvia ja peränpitäjiä. vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Heinonen, Visa & Konttinen, Hannu (2001) Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia. Mainostajien Liitto: Helsinki.
- Heiskala, Risto (1995a) Sosiologia modernin yhteiskunnan itsetietoisuutena ja kansallisina traditioina. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus: Helsinki.
- Heiskala, Risto (1995b) Talcott Parsons ja rakennefunkcionalismi. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus: Helsinki.
- Heiskala, Risto (2006) Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Gaudeamus: Helsinki.

- Heiskanen, Ilkka (2000) Kulttuurin julkinen rahoitus Suomessa – tilastot ja todellisuus: rahoitustilastojen käyttökelpoisuudesta ja 1990-luvun rahoitustilanteesta taide- ja kulttuurilaitosten kannalta. Taiteen keskustoimikunta: Helsinki.
- Heiskanen, Seppo (toim.) (1992) Uudet panokset: puhetta peleistä ja pelinhoitajista. Raha-automaattiyhdistys: Helsinki.
- Helin, Jyrki (2006) Salomaa, Erkki (1917–1971). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 8. Suomen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.
- Hellsten, Villiina (2006) Naiset ehdokaina ja äänestäjinä. Hyvinvointikatsaus 17:1, 15–20.
- Hemánus, Pertti (1972) Reporadion nousu ja tuho. Otava: Helsinki.
- Henriksson, Karin (2016) Ronald Reagan: elämäkerta. Minerva: Helsinki.
- Hentilä, Seppo (1982) Suomen työläisurheilun historia I. Työväen Urheiluliitto 1919–1944. Karisto: Hämeenlinna.
- Hentilä, Seppo (1984) Suomen työläisurheilun historia II. Työväen Urheiluliitto 1944–1959. Karisto: Hämeenlinna.
- Hentilä, Seppo (1986) Pelkoa vai pelottelua? Sosiaalidemokraattien propaganda ja kommunistit. Teoksessa Jukka Nevakivi (toim.) Paasikiven hirmuiset vuodet: Suomi 1944 – 48. Tammi: Helsinki.
- Hentilä, Seppo (1987) Suomen työläisurheilun historia III. Työväen Urheiluliitto 1959–1979. Karisto: Hämeenlinna.
- Hentilä, Seppo (1992) Poliittista urheilua ja urheilupolitiikkaa. Teoksessa Teijo Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun: Suomen urheilun ja liikunnan historia. VAPK-kustannus: Helsinki.
- Hentilä, Seppo (2005a) Kivi, Lennart (1914–1990). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 5. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Hentilä, Seppo (2005b) Martin, Pekka (1923–2004). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 6. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Hentilä, Seppo (2018) Pitkät varjot: muistamisen historia ja politiikka. Siltala: Helsinki.
- Herman, Robert (1967) Gambling as work: A sociological study of the race track. Teoksessa Robert Herman (toim.) Gambling. Harper & Row: New York.
- Herranen, Timo (2001) Vettä ja elämää. Helsingin vesihuollon historia 1876–2001. Edita: Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija (1992) Lain vartiossa: Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Suomen Historiallinen Seura (SHS): Helsinki.
- Higate, Paul & Hopton, John (2005) War, militarism, and masculinities. Teoksessa Raewyn Connell & Jeff Hearn & Michael Kimmel (toim.) Handbook of studies on men & masculinities. Sage Publications: Thousand Oaks, CA.

- Hill, Declan (2009) How gambling corruptors fix football matches. *European Sport Management Quarterly* 9:4, 411–432.
- Hinojosa, Ramon (2010) Doing hegemony: military, men and constructing a hegemonic masculinity. *The Journal of Men's Studies* 18:2, 179–194.
- Holmila, Antero & Mikkonen, Simo (2015) Suomi sodan jälkeen: pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949. Atena: Jyväskylä.
- Hopton, John (2003) The state and military masculinity. Teoksessa Paul Higate (toim.) *Military masculinities: Identity and the state*. Praeger: Westport, CT.
- Hunter, Robert (1995) Lottery stress disorder. *British Medical Journal* 310:6983, 875.
- Husz, Orsi (2002) Private dreams and public expectations: Lotteries and dilemmas of progress and social welfare in early 20th-century Sweden. *Journal of Consumer Culture* 2:1, 53–79.
- Hyvönen, Keijo (1977) Maa- ja metsätalouden lähiajan työvoiman ja tilarakenteen kehityksestä, Osa III: Sivuansiot ja viljelijäperheen toimeentulo. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1976:2. Valtioneuvoston kanslian suunnitteluosasto: Helsinki.
- Hyttiä, Osmo (2008) ”Helmi Suomen maakuntien joukossa”: Suomalainen Itä-Karjala 1941–1944. Edita: Helsinki.
- Häggblöf, Ingemar (1990) Kauppatorin päiväkirja. Otava: Helsinki.
- Hänninen, Ville & Karjalainen, Jussi (2014) Sarjatlulta! Sota-ajan suomalaiset pilapiirroukset ja sarjakuvat. Jalava: Helsinki.
- Ikonen, Raimo (1996) Budjettiprosessi ja byrokratian eliitti. Teoksessa Eero Murto & Pekka Väänänen & Raimo Ikonen (toim.) *Sisäpiirit EU-Suomessa: unioni ja uudet eliitit*. Edita: Helsinki.
- Ikäheimo, Seppo (1991) Osakesijoittajien informaation käyttö. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja Sarja D-1:1991.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006) Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981. Maalaisliitto-Keskustan historia 5. WSOY: Helsinki.
- Jaatinen, Satu (2004) Kortilla korviketta: säännöstelyä ja selviytymistä pula-ajan Suomessa. Multikustannus: Helsinki.
- Johansson, Thomas (2000) *Social psychology and modernity*. Open University Press: Buckingham.
- Jokinen, Arto (2000) *Panssaroitu maskuliinisuus: Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere University Press: Tampere.
- Jokisipilä, Markku (2014) *Punakone ja vaahteranlehti*. Otava: Helsinki.
- Jokisipilä, Markku (2005) Suomalainen historiallinen myytti. *Tieteessä tapahtuu* 23:2, 16–22.
- Jordan, Douglas & Diltz, David (2003) The profitability of day traders. *Financial Analysts Journal* 59:6, 85–94.

- Jost, John & Banaji, Mahzarin (1994) The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology* 33:1, 1–27.
- Jost, John & Banaji, Mahzarin & Nosek, Brian (2004) A decade of system justification theory: accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology* 25:6, 881–919.
- Jost, John & Hunyady, Orsolya (2002) The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology* 13:1, 111–153.
- Jost, John & Kay, Aaron (2005) Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology* 88:3, 498–509.
- Julkunen, Raija (2001a) Hyvinvointiyhteiskunta – mikä se on ja mihin se kannustaa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 97:2, 200–205.
- Julkunen, Raija (2001b) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino: Tampere.
- Julkunen, Raija (2005) Työelämän pitkä ja lyhyt historia. *Yhteiskuntapolitiikka* 70:1, 82–88.
- Julkunen, Raija (2009) Suomalainen palkkatyön yhteiskunta. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen (toim.): *Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet*. Tilastokeskus: Helsinki.
- Juntto, Anneli (1990) Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopoliittikaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no. 50. Sosiaalipoliittinen yhdistys: Helsinki.
- Jutikkala, Eino (1997) Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka. WSOY: Helsinki.
- Juutilainen, Antti (2005) Turruttava asemasodan aika. Teoksessa Ari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY: Helsinki.
- Jyräski, Antero (1996) Euroopan unioni ja Suomen valtiosääntö. Oikeustiede: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja 29, 9–83.
- Jääskeläinen, Jukka (2000) Markkinoiden avaaminen ja kilpailun edistäminen sosiaalisen hyvinvointipalveluissa. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 15/2000. Edita: Helsinki.
- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu (2005) Historian kirjoittamisesta. Kirja-Aurora: Turku.
- Kahma, Nina (2011) Yhteiskuntaluokka ja maku. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:8. Unigrafia: Helsinki.
- Kalela, Jorma (2005) Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita: Helsinki.
- Kalela, Jorma (2018) Teoriattomuus historian tutkimuksen yhteiskuntasuhteessa. Teoksessa Matti O. Hannikainen & Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat: teorit historian tutkimuksessa*. Gaudeamus: Helsinki.

- Kallionniemi, Jouni (1998) Kotirintama 1939–1945. Vähäheikkilän kustannus: Turku.
- Kantola, Anu (2002) Markkinakuri ja managerivalta: Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun taluskriisissä. Pallas: Helsinki.
- Kantola, Anu (2006) Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Gaudeamus: Helsinki.
- Kaplan, H. Roy (1984) The social and economic impact of state lotteries. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 474:1, 91–106.
- Karekallas, Matias & Raento, Pauliina (2012) Rahapeliaihteiset haastattelut ja media-aineistot toistensa täydentäjinä. Teoksessa Pauliina Raento (toim.) Rahapelaaminen Suomessa: aiheet ja aineistot. Gaudeamus: Helsinki.
- Karekallas, Matias & Raento, Pauliina & Renkonen, Taina (2014) Diffusion and learning: twenty years of sports betting culture in Finland. *UNVL Gaming Research & Review Journal* 18:1, 25–50.
- Kassinove, Jeffrey (1998) Development of the gambling attitude scales: Preliminary findings. *Journal of Clinical Psychology* 54:6, 763–771.
- Kaukonen, Olavi (2000) Päihdepalvelut jakautuneessa hyvinvointivaltiossa. *Stakes tutkimuksia* 107. Stakes: Helsinki.
- Kauppi, Tellervo (toim.) (2001) Jotta köyhyys kiljahtaisi: Suomalaisen veikkaajan kuusi vuosikymmentä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kauppinen, Timo & Alasoini, Tuomo (1984) Työtaistelut Wärtsilän Helsingin telakalla vuosina 1972–82. Työelämän suhteiden neuvottelukunta: Helsinki.
- Kay, Aaron & Friesen, Justin (2011) On social stability and social change: Understanding when system justification does and does not occur. *Current Directions in Psychological Science* 20:6, 360–364.
- Kemppainen, Martti & Toivonen, Esko (1993) Opetus- ja kulttuuritoimen rahoitus. WSOY: Helsinki.
- Ketola, Eino (2007) Suomen Metallityöväen liitto 1961–1983. Otava: Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2004) The Nordic model and the consensual competitiveness in Finland. Teoksessa Anna-Maija Castrén & Markku Lonkila & Matti Peltonen (toim.) Between sociology and history: Essays on microhistory, collective action, and nation-building. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2006) Tuntematon sotilas ja kansallinen suorituskyky. Teoksessa Antti Arnkil & Olli Sinivaara (toim.) Kirjoituksia Väinö Linnasta. Teos: Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2008) Globalisaatio ja kansallinen me: kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino: Tampere.
- Kiander, Jaakko (1995) Ruotsi-Suomi talousmaaottelu: Kansantaloudellinen aikakauskirja 91:3, 481–486.
- Kiander, Jaakko (2001) Laman opetukset: Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus: Helsinki.

- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998) *Suuri lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Taloustieto Oy: Helsinki.
- Kimmel, Michael (1997) *Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity*. Teoksessa Mary Gergen & Sara Davis (toim.) *Toward a new psychology of gender*. Routledge: London.
- Kingma, Sytze (2004) *Gambling and the risk society: the liberalisation and legitimation crisis of gambling in Netherlands*. *International Gambling Studies* 4:1, 47–67.
- Kingma, Sytze (2008a) *Dutch casino space or the spatial organization of entertainment*. *Culture and Organization* 14:1, 31–48.
- Kingma, Sytze (2008b) *The liberalization and (re)regulation of Dutch gambling markets: national consequences of the changing European context*. *Regulation & Governance* 2:4, 445–458.
- Kingma, Sytze (2010) *Dutch casino space: the spatial construction of gambling pleasure*. Teoksessa Sytze Kingma (toim.) *Global gambling: cultural perspectives on gambling organizations*. Routledge: New York.
- Kingma, Sytze (2015b) *Paradoxes of risk management: Social responsibility and self-exclusion in Dutch casinos*. *Culture and Organization* 21:1, 1–22.
- Kinnunen, Karolus (2001) *Urho, Ahti ja Johannes: Sirpaleita Kekkosen kaudelta*. Kustannus Carlos: Helsinki.
- Kirves, Jenni (2008) *”Päivittäinen myrkkyannoksemme” – sensuuria ja propagandaa jatkosodassa*. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga: Helsinki.
- Kivimäki, Ville (2014) *Sotamies Riitaajan poikauhri: Sota suomalaisen mieheyden myyttisenä lähteenä*. Teoksessa Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.) *Näkymätön sukupuoli: Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino: Tampere.
- Koivisto, Jukka (2006) *Päiviö Hetemäki – Sovinnontekijä*. Edita: Helsinki.
- Kokkonen, Jouko (2002) *Kontulan vaiheet*. Teoksessa Jouko Kokkonen (toim.) *Kontula: Elämää lähiössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kokkonen, Jouko (2007) *Oikeiden olympiakisojen maa*. Teoksessa Vesa Tikander (toim.) *Sadan vuoden olympiadi: suomalaisen olympialiikkeen historia*. WSOY: Helsinki.
- Kokkonen, Jouko (2008) *Kansakunta kilpasilla: Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kolbe, Laura (2005) *”Ristin vai edistyksen kansa” – Isänmaan, valtion ja kodin puolesta*. Teoksessa Risto Sinkko (toim.) *Arvot ja velvollisuudet isänmaan puolustuksessa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos: Helsinki.
- Konttinen, Seppo (2008) *Salainen pankkituki: Kuinka velallista kyykätettiin*. Tammi: Helsinki.
- Korpiola, Mia & Sallila, Jussi (2012) *Ulkapelin oikeushistoriallisilla lähteillä*. Teoksessa Pauliina Raento (toim.) *Rahapelaaminen Suomessa: aiheet ja aineistot*. Gaudeamus: Helsinki.

- Kortelainen, Jukka (1988) Pajatso ja kansanterveys. Raha-automaattiyhdistys 1938–1988. RAY: Helsinki.
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Karisto: Hämeenlinna.
- Kortti, Jukka (2003) Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit: 60-luvun suomalainen televisiomainonta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kortti, Jukka (2007) Näköradiosta digiboksiin: suomalaisen television sosiokulttuurinen historia. Gaudeamus: Helsinki.
- Kortti, Jukka & Salmi, Hannu (2007) Televisio eilen, tänään, huomenna. Teoksessa Juhani Wiio (toim.) Television viisi vuosikymmentä: Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Kray, Laura & Howland, Laura & Russell, Alexandra & Jackman, Lauren (2016) The effects of implicit gender role theories on gender system justification: fixed beliefs strengthen masculinity to preserve the status quo. *Journal of Personality and Social Psychology* 112:1, 98–115.
- Kuisma, Markku & Keskisarja, Teemu (2012) Erehtymättömät: Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012. WSOY: Helsinki.
- Kujala, Antti (2013) Neukkujen taskussa? Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971. Tammi: Helsinki.
- Kulha, Keijo (1980) Aseveljien aika: suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945. WSOY: Porvoo.
- Kumpulainen, Kaisa (2012) Kylä sosiaalisena tilana – Henri Lefebvren sosiaalisen tilan teoria kylän määrittelyn välineenä. *Maaseudun uusi aika* 13:3, 5–13.
- Kurenmaa, Pekka & Lentilä, Riitta (2005) Sodan tappiot. Teoksessa Ari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki.
- Kuuluvainen, Arto & Ranki, Antti (2014) Suomalaisen rahapelijärjestelmän lähihistoria ja lähitulevaisuus. *Kulutustutkimus.Nyt* 8:1, 60–72.
- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2012) Suomen Pankki 200 vuotta II: Parlamentin pankki. Otava: Helsinki.
- Kuvaja, Risto (1976) 50 vuotta suomalaista raha-arpajaistoimintaa. Raha-arpajaistoimikunta: Helsinki.
- Kyrö, Paula (1998) Yrittäjyyden tarinaa kertomassa. WSOY: Helsinki.
- Kyrö, Paula (1999) Yrittäjyys, yhteiskunta ja markkinat. Teoksessa Paula Kyrö & Kari E. Nurmi, Tuulia Tikkanen (toim.) Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa. Yliopistopaino: Helsinki.
- Kähkönen, Tapio (1980) Mainonnan historia Suomessa. Markkinointi-instituutin julkaisu n:o 80. Markkinointi-instituutti: Helsinki.
- Laiho, Jouni (2009) Pelipolitiikan linjaus on käynnissä. Teoksessa Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2009. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL): Helsinki.

- Laine, Leena (1992a) Järjestöelämän oppivuodet. Teoksessa Teijo Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun: Suomen urheilun ja liikunnan historia. VAPK-kustannus: Helsinki.
- Laine, Leena (1992b) Ruumiinharjoitusten monet muodot. Teoksessa Teijo Pyykkönen (toim.) Suomi uskoi urheiluun: Suomen urheilun ja liikunnan historia. VAPK-kustannus: Helsinki.
- Laitinen, Kari (2005) Suomalainen asevelvollisuus: Historiallinen kaari, kehitys ja kansallinen olemus. Teoksessa Kari Laitinen & Arto Nokkala. Suomalainen asevelvollisuus – Historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriö: Helsinki.
- Lampela, Väinö (1958) Katsaus Raha-automaattiyhdistyksen 20-vuotiseen toimintaan. Teoksessa Raha-automaattiyhdistyksen toimintakertomus 1957. Raha-automaattiyhdistys: Helsinki.
- Langer, Ellen (1975) The illusion of control. *Journal of Personality and Social Psychology* 32:2, 311–328.
- Latvala, Väinö (1941) Sodanaikainen ht-toiminta1. Päämajan sotatalousosasto: Helsinki.
- Laurila, Maija (1994) Yksinoikeudet ja kilpailu rahapelitoiminnassa – tarkasteltavana erityisesti Raha-automaattiyhdistys. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Lehtinen, Lasse (2002) Aatosta jaloa ja alhaista mieltä: Urho Kekkosen ja SDP:n suhteet 1944–1981. WSOY: Helsinki.
- Lehtonen, Mikko (1999) Maskuliinisuus, kansallisuus ja identiteetti. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Mies ja muutos: kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere University Press: Tampere.
- Leppänen, Veli-Pekka (1994) Ohranasta oppositioon. Kommunistit Helsingissä 1944–1951. Kansan Sivistystyön Liitto (KSL): Helsinki.
- Leppänen, Veli-Pekka (1999) Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita: Helsinki.
- Leppänen, Veli-Pekka (2003) Aitio, Paavo (1918–1989). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 1. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Lerner, Melvin (1977) The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality* 45:1, 1–52.
- Lerner, Melvin (1981) The justice motive in human relations: Some thoughts on what we know about justice. Teoksessa Melvin Lerner & Sally Lerner (toim.) The justice motive in social behavior: adapting to times of scarcity and change. Plenum Press: New York.
- Letarte, Andrée & Ladouceur, Robert & Mayrand, Marie (1986) Primary and secondary illusory control and risk-taking in gambling (roulette). *Psychological Reports* 58:1, 299–302.

- Levä, Ilkka (2008) Kansallisvaltion teräsmiehestä valtakunnan sovittelijaksi: Poliisikulttuurin psykohistorialliset solmukohdat 1930–1997. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Lindeman, Marjaana & Aarnio, Kia (2007) Superstitious, magical, and paranormal beliefs: An integrative model. *Journal of Research in Personality* 41:4, 731–744.
- Lindström, Marjut (2010) Vankisellistä vallan kahvaan: Isäni Sulo Hostilan tie. Omakustanne. (Tammerprint Oy: Tampere).
- Linnet, Jakob (2009) Denmark. Teoksessa Gerhard Meyer & Tobias Hayer & Mark Griffiths (toim.) Problem gambling in Europe. Challenges, prevention, and interventions. Springer: New York.
- Ljunggren, Jens (2004) Känslornas krig: Första världskriget och den tyska bildningselitens androgyna manlighet. Brutus Östlings Bokförlag Symposion: Stockholm.
- Lipponen, Paavo (1988a) Sinipuna – SDP:n nousu vai tuho? *Sosialistinen politiikka* 17:2, 3–6.
- Lipponen, Paavo (1988b) Sosiaalidemokratia haastaa uusoikeiston uudella ohjelmalla. *Kanava* 16:7, 406–408.
- Litukka, Arvo (1951) Näkemyksiä ilmoittelumainonnastamme vv. 1925–50. Teoksessa Matti Keijola & Hans Björklind & Armas J. Pulla & Erkki Ralli & Erkki Reittilä & Topi Törmä (toim.) Mainonta, kaupan purjeet. 25 vuotta suomalaista mainontaa. Erva-Latvala Oy: Helsinki.
- Lukkari, Matti (1984) Asekätchentä. Otava: Helsinki.
- Luoto, Santtu & Wickström, Mika (2008) Kansanterveydelle: Pajatson historia Suomessa. WSOY: Helsinki.
- Lyng, Stephen (1990) Edgework: A social psychological analysis of voluntary risk-taking. *The American Journal of Sociology* 95:4, 851–886.
- Mahlamäki, Matti (2003) Pellolta paanalle ja pussihousumiehistä patiinipoikiin. Hevostaloudesta talouden hevoseen: Hevosen ja pelaamisen tarina Hippos-Suomessa. Suomen Hippos ry: Espoo.
- Majander, Mikko (2004) Pohjoismaa vai kansandemokratia?: Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Maliranta, Mika (1999) Tuottavuus ja työpaikat. Teoksessa Pentti Vartia & Pekka Ylä-Anttila (toim.) Teknologia ja työ. Taloustieto: Helsinki.
- Mannermaa, Esko (1961) Ilmoitus aineen ja aatteen sanansaattajana. *Mainosuutiset* 1961:10, 45–49.
- Manninen, Sari (2010) ”Iso, vahva, rohkeä – kaikenlaista”: Maskuliinisuudet, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa. Oulun yliopisto: Oulu.

- Mansner, Markku (1990) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1956–1982. Teollisuuden kustannus: Helsinki. Markkola, Pirjo (2007) Kirkonmäellä ja pappilassa – papiston monisäikeinen rooli. Teoksessa Kai Häggman & al. (toim.) Suomalaisen arjen historia 2: Säätyjen Suomi. Weilin + Göös: Helsinki.
- Marklund, Staffan (1988) Paradise lost? The Nordic welfare states and the recession 1975–1985. Arkiv förlag: Lund.
- Marte, Aksel (1968) Mietintö pelikasinotoiminnan merkityksestä valtiolle ja matkailun kehittämiseksi. Yhtyneet ravintolat: Helsinki.
- Martin, Pekka (1982) Muistelmia. Tammi: Helsinki.
- Marttila, Jouko (2016) Hillitty markkinatalous: Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen lähentyminen ja hallitusyhteistyö 1980-luvulla. Docendo: Jyväskylä.
- Marx, Karl (1972) Taloudelliset-filosofiset käsikirjoitukset 1844. Edistys: Moskova.
- Masters, Adam (2015) Corruption in sport: From the playing field to the field of policy. *Policy and Society* 34:2, 111–123.
- Matilainen, Riitta (2006) ”Sitä lauantai-iltaa ei muuten voinut ajatellakaan” – Suomalaiset ja rahapelaaminen 1900-luvulla. *Hyvinvointikatsaus* 17:4, 4–7.
- Matilainen, Riitta (2010) A question of money? The founding of two Finnish gambling monopolies. Teoksessa Sytze Kingma (toim.) *Global gambling: Cultural perspectives on gambling organizations*. Routledge: New York: London.
- Matilainen, Riitta (2012) Muistitietoaineistot rahapelaamisen tutkimuksessa. Teoksessa Pauliina Raento (toim.) *Rahapelaaminen Suomessa: aiheet ja aineistot*. Gaudeamus: Helsinki.
- Matilainen, Riitta (2014) Oral history data in gambling studies. Teoksessa Pauliina Raento (toim.) *Gambling in Finland: themes and data for quality research*. Gaudeamus: Helsinki.
- Matilainen, Riitta (2016) Cultural and social meanings of gambling in Finland and Sweden: A historical perspective. Teoksessa Manfred Zollinger (toim.) *Random riches: gambling past & present*. Routledge: New York: London.
- Matilainen, Riitta (2017) Production and consumption of recreational gambling in twentieth-century Finland. *Publications of the faculty of social sciences* 63:2017. Economic and social history, University of Helsinki.
- Matilainen, Riitta & Raento, Pauliina (2014) Learning to gamble in changing sociocultural contexts: experiences of Finnish casual gamblers. *International Gambling Studies* 14:3, 432–446.
- Mattila, Jorma & Erola, Marko (2011) *Kasinokeisari: Pekka Salmen tarina*. Helsinki-kirjat: Helsinki.
- McKibbin, Ross (1990) *The ideologies of class: Social relations in Britain 1880–1950*. Clarendon Press: Oxford.

- McMillen, Jan (1996) *Understanding gambling: History, concepts and theories*. Teoksessa Jan McMillen (toim.) *Gambling cultures: Studies in history and interpretation*. Routledge: London.
- McMillen, Jan (2003) *From local to global gambling cultures*. Teoksessa Gerda Reith (toim.) *Gambling: Who wins? Who loses?* Prometheus Books: Amherst, NY.
- Mertanen, Tomi (2004) *Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 23. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Mickelsson, Rauli (2007) *Suomen puolueet: Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino: Tampere.
- Mickelsson, Rauli (2015) *Suomen puolueet: Vapauden ajasta maailmantuskaan*. Vastapaino: Tampere.
- Mickwitz, Margaretha (2008) *Yhdistys 9 ja sukupuoliroolikeskustelu*. Teoksessa Margaretha Mickwitz & Agneta von Essen & Elisabeth Nordgren (toim.) *Roolien murtajat: Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Gaudeamus: Helsinki.
- Mishra, Sandeep & Lalumière, Martin & Williams, Robert (2010) *Gambling as a form of risk-taking: Individual differences in personality, risk-accepting attitudes, and behavioral preferences for risk*. *Personality and Individual Differences* 49:6, 616–621.
- Murto, Eero (2010) *Virtanen: Kansliapäällikkö Erkki Virtasen 60-vuotistaival*. Edita: Helsinki.
- Myllymaa, Antti (2017) *The political economy of online gambling in the European Union*. Unigrafia: Helsinki.
- Myllymaa, Antti & Matilainen, Riitta (2016) *Eurooppalaisen rahapelipolitiikan suuri murros vielä edessä? Yhteiskuntapolitiikka* 81:4, 469–476.
- Myllymäki, Arvo (1979) *Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet: julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975*. Finn publishers: Tampere.
- Myllymäki, Arvo & Tetri, Eija (2001) *Raha-automaattiyhdistys kansalaispalvelujen rahoittajana*. Kunnallisanalan kehittämissäätiö: Helsinki.
- Myrskylä, Pekka (1978) *Maassamuutto sekä Suomen ja Ruotsin välinen muuttoliike 1950–1975*. Tutkimuksia N:o 48. Tilastokeskus: Helsinki.
- Mäkelä, Klaus & Pöysä, Toivo (1967) *30-luvun olutravintoloista*. *Alkoholipolitiikka* 32:6, 296–302.
- Määttä, Seppo (2005) *Strategian ja strategisen informaation tulkintahorisontteja: case Valtiovarainministeriö*. Turun kauppakorkeakoulu: Turku.
- Nagel, Joane (1998) *Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations*. *Ethnic and Racial Studies* 21:2, 242–269.

- Neary, Mike & Taylor, Graham (1998) From the law of insurance to the law of lottery: An exploration of the changing composition of the British state. *Capital & Class* 20:65, 55–72.
- Nevakivi, Jukka (1995) Jatkosodasta nykypäivään, 1944–1995. Teoksessa Osmo Jussila & Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi (toim.) Suomen poliittinen historia 1809–1995. WSOY: Helsinki.
- Newman, Otto (1972) Gambling: Hazard and reward. The Athlone Press: London.
- Nibert, David (2006) State lotteries and the legitimation of inequality. Teoksessa James Cosgrave (toim.) The sociology of risk and gambling reader. Routledge: New York.
- Niemelä, Kyösti (2006) Linnan ironia ja ideologia. Teoksessa Antti Arnkil & Olli Sinivaara (toim.) Kirjoituksia Väinö Linnasta. Teos: Helsinki.
- Niemelä, Outi (2013) Lotto: lottokansaksi lottotytön matkassa. Sammakko: Turku.
- Niemi, Mari K. (2017) Vallan ja johtajuuden sukupuoli – onko tasa-arvo saavutettu? Teoksessa Mari K. Niemi & Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) Poliittinen valta Suomessa. Vastapaino: Tampere.
- Nieminen, Jiri (2010) Hegemoninen maskuliinisuus Suomen poliittisessa järjestelmässä ja politiikan tutkimuksessa – eli Alexander Stubbin seikkailut kontrolliyhteiskunnassa. *Politiikka* 52:1, 33–43.
- Nokkala, Arto (2005) Suomalainen asevelvollisuus ja puolustusvoimien henkilöstörakenne kansainvälisissä muutospaineissa. Teoksessa Kari Laitinen & Arto Nokkala. Suomalainen asevelvollisuus – Historiaa, haasteita ja tulevaisuutta. Puolustusministeriö: Helsinki.
- Norberg, Johan (2009) Football, football pools and the unexpected arrival of sports in Swedish welfare politics. *Soccer & Society* 10:3–4, 418–437.
- Nurmi, Lauri (1960) Oy Veikkaustoimisto Ab 1940–1960. Kvartto: Helsinki.
- Nykänen, Harri (toim.) (2005) Rööperi: rikoksen vuodet 1955–2005. Johnny Kniga: Helsinki.
- Näre, Sari (2008) Turvasäilöön ja keskitysleirille – poliittisten vankien kohtelu sodan aikana. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Johnny Kniga: Helsinki.
- Ohtonen, Jukka (1999) Pelimarkat ja yhteinen hyvä: Raha-automaattiyhdistyksen rahoituspolitiikan arviointi. Raha-automaattiyhdistys: Espoo.
- Oinaala, Sampsa (2006) Aseistakieltäytyjien Suomi. Teoksessa Sanna Rummakko (toim.) tahdon asia: Suomalainen maanpuolustus murroksessa. Like: Sadankomitea: Helsinki.
- Ojajarvi, Anni (2015) Terve sotilas!: etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä. Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseura: Helsinki.
- Okker, Jaakko (1993) Iiro Viinasen tulo- ja menoarvio. WSOY: Helsinki.
- Oksanen, Atte (2006) Haavautuva minuu: väkivallan barokki kontrolliyhteiskunnassa. Tampere University Press: Tampere.

- Orford, Jim (2011) *An unsafe bet? The dangerous rise of gambling and the debate we should be having*. Wiley-Blackwell: Chichester.
- Orford, Jim & Sproston, Kerry & Erens, Bob & White, Clarissa & Mitchell, Laura (2003) *Gambling and problem gambling in Britain*. Brunner-Routledge: Hove.
- Orwell, George (1983) *Vuonna 1984*. WSOY: Helsinki.
- Oulasvirta, Lasse & Ohtonen, Jukka & Stenvall, Jari (2002) *Kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon ohjaus: Tasapainoista ratkaisua etsimässä*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.
- Paastela, Jukka (1991) *The Finnish Communist Party in the Finnish political system 1963–1982*. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Patomäki, Heikki & Minkkinen, Petri (1997) *Yhdentymisen ja rahaunionin politiikkaa: Suomi ja Emu globaalissa poliittisessa taloudessa*. Like: Helsinki.
- Pearl, Judea & Mackenzie, Dana (2018) *Miksi: Syyn ja seurauksen uusi tiede*. Terra Cognita: Helsinki.
- Peltoniemi, Pentti & Rajala, Hannu (1981) *Sapeli-Simonen*. Tammi: Helsinki.
- Perko, Touko (1974) *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Otava: Helsinki.
- Pesonen, Pertti (1972) *Johdanto*. Teoksessa Pertti Pesonen (toim.) *Protestivaalit – nuorisovaalit: Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972*. Ylioppilastuki ry: Helsinki.
- Pilke, Helena (2018) *Omat haukkuivat politrukeiksi: jatkosodan valistusupseerit*. Docendo: Jyväskylä.
- Pipping, Knut (1978) *Komppania pienoisysteiskuntana: Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944*. Otava: Helsinki.
- Pitkänen, Kati (2002) *Perusturvaa ei voi siirtää markkinavoimille*. *Sosiaaliturva* 90: 3, 28–29.
- Puhakka, Sirpa (2015) *Vasemmistoliiton synty*. Into Kustannus: Helsinki.
- Puoskari, Pentti (2002) *Laman varjo ja sateenkaari: Talouspoliittinen päiväkirja 1900-luvulta*. Edita: Helsinki.
- Pyykkönen, Miikka (2010) *Yhteisöistä yrityksiksi? Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori*. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus: Helsinki.
- Raatikainen, Panu (2015) *Ymmärtäminen ja selittäminen ihmistieteissä*. *Kasvatus* 46:3, 281–286.
- Raento, Pauliina (toim.) (2012) *Rahapelaaminen Suomessa: aiheet ja aineistot*. Gaudeamus: Helsinki.
- Raento, Pauliina & Härmälä, Lasse (2012) *Suomalaisen ravipelaamisen muutos 2000-luvulla*. Teoksessa Pauliina Raento (toim.) *Rahapelaaminen Suomessa: aiheet ja aineistot*. Gaudeamus: Helsinki.

- Rantala, Kalle & Muukkonen, Petteri (2016) Urheilun keskusjärjestöjen jäsenmäärissä tapahtuneet maantieteelliset ja historialliset muutokset 1951–1991. *Liikunta & Tiede* 53:6, 63–69.
- Reith, Gerda (1999) *The age of chance. Gambling in western culture*. Routledge: London.
- Rekola, Esko (1998) *Viran puolesta*. WSOY: Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1997) *Niin kylmää että polttaa: Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava: Helsinki.
- Rentola, Kimmo (2005) *Vallankumouksen aave: Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava: Helsinki.
- Repo, Eino S. & Repo, Ville (1985) *Päämies: Henkilökuva Urho Kekkosesta hänen presidenttiajaltaan*. Weilin+Göös: Helsinki.
- Reuna, Risto (2018) “*Ei tullutkaan vallankumousta*”: sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian: äärivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta. Turun yliopisto: Turku.
- Rogers, Paul (1998) The cognitive psychology of lottery gambling: a theoretical review. *Journal of Gambling Studies* 14:2, 111–134.
- Rosenberg, Shawn (2002) *The not so common sense: differences in how people judge social and political life*. Yale University Press: New Haven.
- Ruohonen, Pentti (1981) *Keijo Liinamaa – sovinnon mies*. WSOY: Helsinki.
- Saari, Juho (2010) *Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana*. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:5, 469–487.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Gaudeamus: Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi (2002) *Asuntopulan kierre*. Teoksessa Lauri Haataja & Ilkka Herlin & Silvo Hietanen & Ohto Manninen & Anssi Mäkinen (toim.) *Suomi 85: Itsenäisyyden puolustajat*. Kotirintamalla. Weilin & Göös: Espoo.
- Sailas, Raimo (2006) *Piirteitä Suomen finanssipolitiikasta vuosina 1995–2004*. Teoksessa Seppo Penttinen & Reijo Karhinen & Matti Huomo (toim.) *Kasvun osaa – Antti Tanskanen 60 vuotta*. Osuuspankkikeskus Osk: Helsinki.
- Salminen, Esko (1976) *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Otava: Helsinki.
- Salminen, Esko (2004) *Viestinnällä vallankumoukseen: ”Demokraattisen toimittajakoulutuksen” aika 1960-luvulta 1980-luvulle*. Edita: Helsinki.
- Salminen, Juhani (1996) *Asevelijunta: Kertomus asevelisukupolven kommunismin vastaisesta taistelusta 1940–1959*. Gummerus: Helsinki.
- Salminen, Juhani (1999) *Eripurasta yksituumaisuuteen. Tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975*. Gummerus: Helsinki.
- Santamäki, Lauri (1966) *Suomen viime sotien ja aseveliliikkeen ajan historiallista taustaa*. Teoksessa Artturi Tienari (toim.) *Tekojen aseveljeyttä: Viisi vuotta vapaaehtoista asevelitoimintaa Tampereella 1940–1945*. Otava: Helsinki.

- Sappinen, Eero (2000) Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla: Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä. Kansatieteellinen arkisto 46. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki.
- Sarantola-Weiss, Minna (2008) Reilusti ruskeaa: 1970-luvun arkea. WSOY: Helsinki.
- Saukkonen, Pasi (2013) Kolmas sektori – vanha ja uusi. Kansalaisyhteiskunta 4:1, 6–31.
- Sauramo, Pekka (1999) Kasvu ja työllisyys – kokemuksia 1990-luvulta. Kansantaloudellinen aikakauskirja 95:4, 766–779.
- Savtschenko, Ritva (2015) Kompuroiden korporatismissa: Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978. Unigrafia: Helsinki.
- Schippers, Mimi (2007) Recovering the feminine other: masculinity, femininity, and gender hegemony. Theory and Society 36:1, 85–102.
- Schmidt, Vivien (2002) The futures of European capitalism. Oxford University Press: Oxford.
- Schwartz, David (2006) Roll the bones: the history of gambling. Gotham Books: New York.
- Scoboria, Alan & Wilson, Tobi (2011) Memory for future gambling wins. Psychology of Addictive Behaviors 25:3, 565–572.
- Selin, Jani (2018) Suomen rahapolitiikan suhteesta EU-oikeuteen. Oikeus 47:1, 96–103.
- Seppinen, Jukka (1997) Ahti Karjalainen – Poliittinen elämäkerta. Otava: Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2002) Isänmaan asiat – Johannes Virolaisen elämäkerta. Ajatus Kirjat: Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2006) Neuvostotiedustelu Suomessa 1917–1991. Strategia ja toiminta. Ajatus Kirjat: Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2008a) Kalevi Sorsa: SDP:n vallan vakauttaja. Edita: Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2008b) Vaaran vuodet? Suomen selviytymisstrategia 1944 – 1950. Minerva: Helsinki.
- Seppälä, Eeva (1999) Kemira Oy 1945–1980: lujalla maalla. Kemira: Helsinki.
- Siltala, Juha (2001b) Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Siltala, Juha (2007) Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivalttioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Otava: Helsinki.
- Siltala, Juha (2014) Kollektiivinen muisti – kuka on se, joka muistaa? Duodecim 130:24, 2449–2458.
- Siltala, Juha (2017) Keskiluokan nousu, lasku ja pelot. Otava: Helsinki.
- Simonen, Seppo (1971) Vako Oy: Kaupallista toimintaa Itä-Karjalassa 1941–44. Helsinki.

- Sipilä, Jorma (1994) Miestutkimus – säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. Teoksessa Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.) Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino: Tampere.
- Sirmeikkö, Paul (1960) Suomen Voimistelu- ja Urheiluliiton historia 1940–1960. Teoksessa Kallio Kotkas (toim.) Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto SVUL 1900–1960. Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto: Helsinki.
- Smolander, Jyrki (2000) Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”: Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. SKS: Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1987) Kohti kansanvaltaa 2. 1937–1944. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue: Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1991) Kohti kansanvaltaa 3. 1944–1952. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue: Helsinki.
- Stenlund, Antero (2017) Yrittäjyyden tuottaminen: tavoitteena kyvykkyys, jota kilpailu edellyttää, osaaminen rakentaa ja itsenäisyys ilmentää. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Sundali, James & Croson, Rachel (2006) Biases in casino betting: The hot hand and the gambler’s fallacy. *Judgment and decision making* 1:1, 1–12.
- Suomi, Juhani (1986) Urho Kekkonen 1936–1944: Myrrysmies. Otava: Helsinki.
- Suomi, Juhani (1996) Taistelu puolueettomuudesta: Urho Kekkonen 1968–1972. Otava: Helsinki.
- Suomi, Juhani (toim.) (2002) Urho Kekkosen päiväkirjat 2. 1963–68. Otava: Helsinki.
- Suomi, Juhani (toim.) (2003) Urho Kekkosen päiväkirjat 3. 1969–74. Otava: Helsinki.
- Suominen, Jaakko (2011) Mediasta kysymässä: Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistona. Teoksessa Sami Lakomäki & Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.) Tekstien rajoilla: monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Talonen, Pentti (1990) Moraali ja kasinotalous. *Kanava* 17:1, 7–17.
- Tammi, Tuukka (2008) Yksinoikeus peleihin, yksinoikeus ongelmiin? Miksi rahapeliongelmistä tuli yhteiskunnallinen huolenaihe? *Yhteiskuntapolitiikka*, 73:2, 176–184.
- Tarkka, Jukka (2006) Isänmaan unilukkari: Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö. WSOY: Helsinki.
- Tarkka, Jukka (2012) Karhun kainalossa: Suomen kylmä sota 1947–1990. Otava: Helsinki.
- Tec, Nechama (1964) Gambling in Sweden. The Bedminster Press: Totowa, N.J.
- Tennilä, Esko-Juhani (1995) Sateenkaaresta vasemmalla: vasemmistolaisen kansanedustajan muistiinpanoja, kevät ja kesä 1995. Otava: Helsinki.
- Tepora, Tuomas (2011) Sinun puolestas elää ja kuolla: Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945. WSOY: Helsinki.

- Tepora, Tuomas (2015) *Sodan henki: Kaunis ja ruma talvisota*. WSOY: Helsinki.
- Tepora, Tuomas (2018) *Kiihkeä historia – tunteet historiantutkimuksessa*. Teoksessa Matti O. Hannikainen & Mirkka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat: teorat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus: Helsinki.
- Thorner, Isidor (1956) *Ascetic protestantism, gambling and the one-price system*. *American Journal of Economics & Sociology* 15:2, 161–172.
- Tiihonen, Seppo (1990) *Hallitusvalta: Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä*. Vap-kustannus: Helsinki.
- Tiihonen, Seppo (2006) *Poliittisen hallinnan ja hallintopoliitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvuilla*. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus: Helsinki.
- Trägårdh, Lars (2011) *Rethinking the position of civil society in the Nordic social contract. Social trust and radical individualism*. Teoksessa Filip Wijkström & Annette Zimmer (toim.) *Nordic civil society at a cross-roads. Transforming the popular movement tradition*. NomosVerlag: Baden-Baden.
- Tuikka, Timo J. (2007) *”Kekkosen konstit”: Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981*. Jyväskylä Studies in Humanities. Jyväskylä University Printing House: Jyväskylä.
- Tuomioja, Erkki (2006) *Paavela, Paul (1931–1980)*. Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) *Suomen Kansallisbiografia 7. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS)*: Helsinki.
- Tuomioja, Erkki (2007) *Sakari Tuomioja: Suomalainen sovittelija*. Tammi: Helsinki.
- Tuomioja, Erkki (2014) *Veli-Pekka Leppänen (toim.) Siinä syntyy vielä rumihia: poliittiset päiväkirjat 1991–1994*. Tammi: Helsinki.
- Turunen, Matti (2002) *Jos täytätte mun lasini. Panimo- ja virvoitusjuomateollisuusliitto ry*: Helsinki.
- Tversky, Amos & Kahneman, Daniel (1973) *Availability: A heuristic for judging frequency and probability*. *Cognitive Psychology* 5:2, 207–232.
- Tversky, Amos & Kahneman, Daniel (1974) *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. *Science, New Series* 185:4157, 1124–1131.
- Törmä, Topi (1977) *”Reklaamia ei voi välttää”. Reklaamimiesten Kerho 1927 – Suomen Myynti- ja Mainosyhdistys r.y. 1978. Suomen Myynti- ja Mainosyhdistys – Finlands Försäljnings- och reklamförening r.y.*: Helsinki.
- Uimonen, Risto (1998) *Häntä heiluttaa koira: Suomen demokratian häiriötila 1983–200?*. WSOY: Helsinki.
- Uimonen, Risto (2010) *Iiro Viinanen – Henkilökuva*. Minerva Kustannus: Helsinki.
- Uino, Ari (1985) *Nuori Urho Kekkosen: poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936)*. Kirjayhtymä: Helsinki.

- Uola, Mikko (2004) Horelli, Toivo (1888–1975). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 4. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Uola, Mikko (2005) Karttunen, Osmo Pekka (1922–1985). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 5. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Wagenaar, Willem (1988) *Paradoxes of gambling behaviour*. Lawrence Erlbaum Associates: Hove.
- Valenius, Johanna (2004) *Undressing the maid: gender, sexuality and the body in the construction of the Finnish nation*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Valkama, Juha-Pekka (2006) Nettipokeri-ilmiö. *Hyvinvointikatsaus* 17:4, 22–24.
- Walker, Gregory (2006) Disciplining protest masculinity. *Men and Masculinities* 9:1, 5–22.
- Walker, Michael (1992) *The psychology of gambling*. Pergamon Press: Oxford.
- Valkonen, Tapani (1980) Alueelliset erot. Teoksessa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY: Helsinki.
- Van Oorschot, Wim (2006) The Dutch welfare state: Recent trends and challenges in historical perspective. *European Journal of Social Security* 8:1, 57–76.
- Varvio, Saaramia (2007) Katsaus Suomen rahapelijärjestelmään. *Stakesin työpapereita* 24/2007. Stakes: Helsinki.
- Weber, Max (1958) *The protestant ethic and the spirit of capitalism*. London: Unwin University Books.
- Veblen, Thorstein (1934) *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. Modern Library: New York.
- Vesikallio, Johanna (2014) *Lillan: Elisabeth Rehnin epätavallinen elämä*. Otava: Helsinki.
- Vesikansa, Jarkko (2004) *Salainen sisällissota: Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava: Helsinki.
- Vesikansa, Jarkko (2005) *Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona. Aseveliakseli ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa*. Työväentutkimus 2005.
- Vesikansa, Jarkko (2016) *Laman taittaja: Raimo Sailas ja kolme talouskriisiä*. Otava: Helsinki.
- Vesikansa, Jyrki (2005a) Linnamo, Jussi (1924–2004). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 6. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.
- Vesikansa, Jyrki (2005b) Mattila, Olavi Johannes (1918–). Teoksessa Matti Klinge & Anneli Mäkelä-Alitalo & Markku Tyynilä & Martti Häikiö (toim.) Suomen Kansallisbiografia 6. Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS): Helsinki.

- Vihavainen, Timo (1987) Hyvinvointi-Suomi. Teoksessa Seppo Zetterberg (toim.) Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY: Helsinki.
- Vihavainen, Timo (1991) Kansakunta rähmällään: Suomettumisen lyhyt historia. Otava: Helsinki.
- Viinanen, Iiro & Kalle Heiskanen (toim.) (2014) Vaaran vuodet 1991 – 1995: Muistelmia ja päiväkirjamerkintöjä. Paasilinna: Helsinki.
- Viita, Ossi (2003) Hymyilevä Hannes: Työläisurheilija Hannes Kolehmaisen sankaruus porvarillisessa Suomessa. Otava: Helsinki.
- Viljakainen, Jarmo (2004) Radiomonopolista kanavatulvaan: Poimintoja Suomen radio- ja televisiotoiminnan vaiheista. Edita: Helsinki.
- Viljakainen, Jarmo (2008) Reporadio: Yleisradion vaaran vuodet 1965 – 1972. Opus Liberum: Helsinki.
- Virolainen, Johannes (1986) Vallankäyttö Kekkosen kaudella. Otava: Helsinki.
- Virtanen, Petri & Wennberg, Mikko (2005) Prosessijohtaminen julkishallinnossa. Edita: Helsinki.
- Yliaska, Ville (2014) Tehokkuuden toiveuni: uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Into: Helsinki.
- Ylikangas, Heikki (1990) Markat miljooniksi. Puoli vuosisataa suomalaista veikkausta. Gummerus: Helsinki.
- Zaloom, Caitlin (2004) The productive life of risk. *Cultural Anthropology* 19:3, 365–390.
- Zola, Irving (1963) Observations on gambling in a lower-class setting. *Social Problems* 10:4, 353–361.

Sähköiset lähteet

- Ahokas, Jussi (2016) John Maynard Keynesin talouspolitiikka ja suomalaiset keynesiläisen talouspolitiikan määritelmät. Poliittinen talous 4:1. [<http://www.poliittinentalous.fi/ojs/index.php/poltal/article/view/50/43>] [Viitattu 2.8.2017].
- Edilex. Asetus raha-arpa- ja veikkauspelien ylijäämän käyttämisestä 725/1982. [<https://www.edilex.fi/smur/19820725>] [Viitattu 17.2.2017].
- Eduskunta, HE 132/2016, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi arpajaislain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. [https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_132+2016.pdf] [Viitattu 8.4.2018].
- Eduskunta. Kansanedustajat. Juhani Alaranta. [<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/117.aspx>] [Viitattu 6.3.2017].
- Eriksson Almgren, Thea & Jensen, Emma (2014) Den svenska spelmarknaden – Djävulens påfund? Linköpings universitet. [<https://www.iei.liu.se/stat/utbildning-grundniva/uppsatser/juni-2014-c-uppsatser/1.569118/C-uppsats.TheaErikssonAlmgrenEmmaJensen.pdf>] [Viitattu 4.4.2018].

- Euroopan komissio – Lehdistötiedote 7.12.2017. Komissio lopettaa rikkomusmenettelyjen ja valitusten käsittelyn rahapeliä alalla. [http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-5109_fi.htm] [Viitattu 10.8.2018].
- Ferentzy, Peter & Turner, Nigel (2009) Gambling and organized crime – A review of the literature. *Journal of Gambling Issues* 23, 111–155. [<https://jgi.camh.net/index.php/jgi/article/viewFile/3812/3828>] [Viitattu 28.3.2018].
- Glynch, Edward & Feig, Douglas & Kaatz, James (2006) The impact of casino gambling on municipal revenue, expenditures, and fiscal health. Teoksessa Denise von Herrman (toim.) *Resorting to casinos: The Mississippi gambling industry*. University Press of Mississippi. [<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=746928>] [Viitattu 8.4.2018].
- Kilpailu- ja kuluttajavirasto (2002) Raha-automaattiyhdistyksen pelitoiminnan markkinointikriteerien ja lainsäädännöllisen yksinoikeuden mahdollisesti aiheuttamat epäillyt kilpailunrajoitukset. [<https://www.kkv.fi/ratkaisut-ja-julkaisut/ratkaisut/arkisto/2002/muut-ratkaisut/4176197-11526199-ja-10256197/>] [Viitattu 21.6.2017].
- Kingma, Sytze (2015a) Between casinos, slot machines and bingo: The differentiated development of Dutch gambling markets as institutionalized risk environments. *Esitys Gambling, Politics and Social Issues -konferenssissa Helsingissä 22.9. 2015*. [<http://www.slideshare.net/THLfi/between-casinos-slot-machines-and-bingo-the-differentiated-development-of-dutch-gambling-markets-as-institutionalised-risk-environments>] [Viitattu 30.11.2015].
- Kuntaliitto (2017) Tilastot ja julkaisut. Kuntien ja kaupunkien lukumäärä 1900–2017. [<https://www.kuntaliitto.fi/tilastot-ja-julkaisut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat>] [Viitattu 30.10.2017].
- Lotto – Unelmointi on jo puoli voittoa/Veikkaus. [<https://www.youtube.com/watch?v=BwTbeSWjKDE>] [Viitattu 13.12.2016].
- Lyhytelokuva 1940-luvulta/Veikkaus. [https://www.youtube.com/watch?v=E_CqaI2zIYQ] [Viitattu 2.12.2016].
- Mäkinen, Jarmo (toim.) (2012) Liikuntajärjestöjen toimialaselvitys. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:6. [<http://www.liikuntaneuvosto.fi/files/98/Jarjestoraportti.pdf>] [Viitattu 10.7.2017].
- Mäkinen, Jarmo & Lämsä, Jari & Aarresola, Outi & Frantsi, Janita & Vihinen, Tuomas & Laine, Kaarlo & Lehtonen, Kati & Saari, Aija (2015) Liikuntajärjestöjen arvioinnin kehittäminen ja lajiliittokysely. KIHUn julkaisusarja, nro 50. [<http://www.urheilututkimukset.fi/media/urtu/julkaisut/julkaisusarja50.pdf>] [Viitattu 22.2.2017].
- Norsk Tipping historie (2014) [<https://www.norsk-tipping.no/selskapet/om-norsk-tipping/historie>] [Viitattu 11.5.2016].
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2015) Liikuntatoimi tilastojen valossa – perustilastot vuodelta 2013. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:1. [<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75136/OKM1.pdf?sequence=1>] [Viitattu 12.4.2017].

- Orpana, Simo (2010) Arpajaislain uudistamisprosessi ja uudistusten vaikutukset rahapeliin markkinointiin. Lappeenranta teknillinen yliopisto, kauppatieteellinen tiedekunta, kandidaattityö. [<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/90756/Simo%20Orpana%20Kandi.pdf?sequence=1>] [Viitattu 10.4.2018].
- Ottaway, Jim (2006) The UK National Lottery and charitable gambling. Department of Sociology, London School of Economics and Political Science. [http://etheses.lse.ac.uk/830/1/Ottaway_The_UK_National_Lottery_and_charitable_gambling.pdf] [Viitattu 5.12.2016].
- Poliisihallitus (2015) Rahapeliin markkinointia koskevat Poliisihallituksen linjaukset. [<http://docplayer.fi/45483726-Rahapeliin-markkinointia-koskevat-poliisihallituksen-linjaukset.html>] [Viitattu 11.4.2018].
- Pranttila, Anneli (2006) Rintamamiesten muonitus Suomessa sotavuosina 1939–1945. Helsingin yliopisto, soveltavan kemian ja mikrobiologian laitos. [<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/maa/skemi/vk/pranttila/rintamam.pdf>] [Viitattu 26.11.2015].
- Puolustusministeriö (2010) Suomalainen asevelvollisuus: ”Puolustuksen perusta, yksilöä motivoiva ja myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia korostava”. [http://www.defmin.fi/files/1648/Suomalainen_asevelvollisuus_plmv2_2010.pdf] [Viitattu 5.4.2018].
- Pursiainen, Heikki & Kultti, Klaus (2017) Kultaiset kahleet – 10 askelta kohti vapaampaa kansalaisyhteiskuntaa. Libera julkaisusarja, huhtikuu 2017. [https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/230891/Kultaiset_kahleet_Libera_0417.pdf?sequence=1] [Viitattu 6.4.2018].
- Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991. [http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/65-paaministeri-esko-ahon-hallituksen-ohjelma] [Viitattu 6.4.2017].
- Rahapeliin markkinointia koskevat Poliisihallituksen linjaukset 2015. Poliisihallitus: Riihimäki. [http://www.arpajaishallinto.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/arpajaishallintowwwstructure/54035_Rahapeliin_markkinointia_koskevat_Poliisihallituksen_linjaukset.pdf?10488caec45bd488] [Viitattu 10.1.2018].
- RAY. Nettipokerin suomenmestaruus. Maaninkalainen rakennusmies pääsi Suomen mestarina 800 euron tuntipalkalle. [<https://www.sttinfo.fi/tiedote/maaninkalainen-rakennusmies-paasi-suomen-mestarina-800-euron-tuntipalkalle?publisherId=2044&releaseId=9285574>] [Viitattu 10.4.2018].
- Regeringskansliet, Finansdepartementet, SOU 2017:30, En omreglerad spelmarknad [<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2017/03/sou-201730/>] [Viitattu 4.4.2018].
- Siltala, Juha (2001a) Carl Schmittin teorian wilhelmiinisen miehisisyyden ilmentäjinä. Historiallisia Papereita 14 – Maskuliinisuuden historia. [http://historiallinenyhdistys.fi/muinaiset_sivut/julk/mask01/jsiltala.pdf] [Viitattu 22.5.2018].

- Simsiö, Milla-Maarit (2003) Sisäisen yrittäjyyden edistäminen suurorganisaatioissa: Case Metso Paper Rautpohja. Jyväskylän yliopisto, Yrittäjyyden pro gradu. [<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13102/G0000238.pdf?sequence=1>] [Viitattu 16.4.2018].
- Smolander, Jyrki (2001) Integratiivinen nationalismi – porvarillisen Suomen hyvinvointi-ideologia toisen maailmansodan jälkeen? Ennen ja nyt: Historian tietosanomat 1:4. [<http://www.ennenjanyt.net/4-01/smolander.htm>] [Viitattu 9.11.2017].
- Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2012. Toimitus: Maarit Avellan. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, sosiaali- ja terveysministeriö ja Poliisihallitus: Helsinki. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104422/MUU2013_Suomalaisen%20rahapelaamisen%20vuosikirja%202012_verkkojulkaisu.pdf?sequence=1] [Viitattu 10.1.2018].
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto. Väestöryhmittäiset tuloterot 2013, Liitetaulukko 1. Kotitalouksien määrä, keskipalkko, kotitalousväestön koko ja keskimääräiset kulutusyksiköt Suomessa vuosina 1966–2013 . Helsinki: Tilastokeskus. [http://www.stat.fi/til/tjt/2013/03/tjt_2013_03_2015-04-02_tau_001_fi.html] [Viitattu 10.10.2017].
- Swalwell, Melanie (2005) Early games production in New Zealand. In Changing Views: Worlds in Play. Vancouver, Canada: DiGRA / Simon Fraser University. Changing Views: Worlds in Play. Vancouver, Canada. June 2005. [<http://www.digra.org/wp-content/uploads/digital-library/06278.19100.pdf>] [Viitattu 25.11.2018].
- Svensk författningssamling SFS 2018:1138, Spellag. [<https://www.svenskförfattningssamling.se/sites/default/files/sfs/2018-06/SFS2018-1138.pdf>] [Viitattu 19.7.2018].
- Tieteen tiedotus ry, Tiedebarometri 2016. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. [http://www.tieteentiedotus.fi/files/Tiedebarometri_2016.pdf] [Viitattu 11.12.2017].
- Tulosohjauksen käsikirja. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2/2005. [<http://vm.fi/documents/10623/307545/Tulosohjauksen+k%C3%A4sikirja.pdf/b7f9a7f9-2b46-4dbb-bb66-85bf1074b88a>] [Viitattu 28.3.2017].
- Tuntematon 2017. [<https://www.veikkaus.fi/fi/yritys#!/article/tiedotteet/2015/20151203veikkaus-aloittaa-tuntemattoman-sotilaan-avustajahaun>] [Viitattu 18.8.2017].
- Uschanov, Tommi (2015) Jos Suomi joutuisi Tuntemattoman sotilaan talvisotaan. [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/02/18/tommi-uschanov-jos-suomi-joutuisi-tuntemattoman-sotilaan-talvisotaan>] [Viitattu 19.7.2017].
- Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 94/2005. Nuorisotoiminnan tukeminen. [<https://www.vtv.fi/files/434/942005netti.pdf>] [Viitattu 22.2.2017].
- Virtanen, Petri & Uusikylä, Petri & Suoheimo, Maria & Haila, Katri & Eskola, Salla & Köppä, Lassi (2011) Raha-automaattiyhdistyksen avustustoiminnan arviointi. [<http://blogs.helsinki.fi/gamblingbookworkplan/files/2014/12/Raha-automaattiyhdistyksen-avustustoiminnan-arviointi-20101.pdf>] [Viitattu 8.12.2015].

Haastattelut

Pelaaja 1, 57-vuotias mies. Haastattelu Helsingin kasinolla 25.1.2016.
Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Pelaaja 2, 71-vuotias mies. Haastattelu Helsingin kasinolla 9.2.2016.
Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Pelaaja 3, 58-vuotias mies. Haastattelu Helsingin kasinolla 15.2.2016.
Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Pelaaja 4, 75-vuotias mies. Haastattelu Helsingin kasinolla 3.3.2016.
Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Pelaaja 5, 70-vuotias nainen. Haastattelu Lounaskahvilassa, Mannerheimintie 124,
Helsinki 22.3.2016. Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Pelaaja 6, 68-vuotias mies. Haastattelu Helsingin kasinolla 25.4.2016.
Haastattelija Jukka Ahonen. Tallenne tekijän hallussa.

Muita lähteitä

Emeritusprofessori Seppo Hentilän sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 12.8.2014.

Suomen Urheiluarkiston osastonjohtaja Ossi Viidan sähköpostiviesti
Jukka Ahoselle 20.8.2014.

Entisen kansanedustajan Esko Seppäsen sähköpostiviesti Jukka Ahoselle 18.4.2015.

Raha-automaattiyhdistyksen IT-palvelupäällikkö Anu Hyvösen sähköpostiviesti
Jukka Ahoselle 9.10.2015.

Veikkaus Oy:n arkistinhoitaja Petri Steniuksen sähköpostiviestit Jukka Ahoselle
14.3.2014, 17.11.2016 ja 24.4.2017.

Valtiovarainministeriön entisen valtiosihteerin Raimo Sailaksen sähköpostiviesti
Jukka Ahoselle 19.2.2017.

Veikkaus Oy:n tiedonhallinnan asiantuntijan Mari Kauppinen sähköpostiviestit
Jukka Ahoselle 19.1.2018 ja 23.1.2018.